

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส
: กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

ผศ.อภิญญา เวชยชัย
ผศ.ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์

ชุดโครงการ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส
ในสังคมไทย
ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

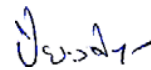
จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เห็นความสำคัญของปัญหาและแนวทางในการบรรเทาปัญหาของคนจนและคนด้อยโอกาสและการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม จึงได้สนับสนุน “โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ประกอบด้วย การวิจัยสถานภาพของคนจนและคนด้อยโอกาส 5 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน กลุ่มอาชีพอิสระ กลุ่มคนนอกรั้วทำงาน และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส/กลุ่มเสี่ยงและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ซึ่งได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ 10,000 ราย และข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาจำนวน 110 กรณี และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายในการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

ผลงานทั้งหมดที่ได้จากชุดโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้นำเสนอเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนจน ให้เห็นภาพที่เคลื่อนไหวของสภาพความเป็นอยู่ ความด้อยโอกาส ไร้ที่พึ่ง การเชื่อมโยงให้เห็นบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างคนจนคนด้อยโอกาสกับชุมชน (มิติสังคม) ระบบการทำมาหากิน (มิติเศรษฐกิจ) และมีการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง (มิติการเมือง) การให้ภาพเชิงประวัติศาสตร์ ที่ย้อนให้เห็นว่าเดิมวิถีชีวิตของเขาเป็นอย่างไร และต่อมาเกิดอะไรขึ้นที่เป็นจุดหักเหที่ทำให้วิถีชีวิตของเขาตลอดจนบริบทของเขาเปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์ว่าผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์นั้นๆ (เช่น การสร้างเขื่อน การตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรม การตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ ฯลฯ) เกิดผลอย่างไรต่อวิถีการทำมาหากิน ความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม อำนาจต่อรอง คุณภาพชีวิตโดยรวม เพื่อชี้ให้เห็นการปรับตัวในมิติต่างๆ (เช่น การอพยพ การเปลี่ยนอาชีพ ฯลฯ) เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดหักเหแล้ว ทำไมคนบางกลุ่มปรับตัวและหลุดพ้นจากภาวะยากจนด้อยโอกาสได้ แต่ทำไมคนบางกลุ่มก้าวไม่พ้น ปัญหาของคนจนคน

ด้วยโอกาสทั้ง 5 กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ จะมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างไร โครงการนี้ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับระบบสวัสดิการที่เหมาะสม สวัสดิการที่คนจนต้องการ กลไกที่สามารถเข้าถึงปัญหาของกลุ่มคนเป้าหมายได้ ทั้งองค์กรชุมชน ครอบครัว องค์กรรัฐ ฯลฯ ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาคะยากจนของสังคมไทย

สกว. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานของชุดโครงการวิจัยนี้ จะทำให้แง่คิด มุมมองอีกด้านหนึ่งในการจัดสวัสดิการและแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่มองความเชื่อมโยงระหว่างมิติทางเศรษฐกิจกับมิติทางสังคม ซึ่งเป็นการเสริมเติมองค์ความรู้ในเรื่องความยากจนของประเทศไทย สกว. จึงหวังว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจะสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพิจารณาใช้ประโยชน์ในการดำเนินการ เพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างรอบคอบรอบด้านต่อไป

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวดี บุญหลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำจากหัวหน้าโครงการ

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส มีองค์ประกอบของรายงาน 5 ส่วน ส่วนแรก คือ งานศึกษาสวัสดิการโดยกลุ่มชุมชน ซึ่งมีรายงาน 11 กรณีศึกษา พิมพ์เผยแพร่ในรูปเล่มหนังสือเศรษฐศาสตร์การเมือง ฉบับ “กลุ่มออมทรัพย์” และ “กลุ่มผลิตภัณฑ์” ส่วนที่สอง เป็นกรณีศึกษา 110 กรณี บางส่วนได้พิมพ์เผยแพร่ไปแล้ว ในรูปเล่มหนังสือเศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับ “คนจนในมิติของสังคม (1)” และ “คนจนไทยในมิติสังคม (2)” ส่วนที่สาม คือ งานเชิงปริมาณที่ได้ข้อมูลจากแบบสอบถาม 10,099 ชุด ส่วนที่สี่ คือ งานวิจัยหลัก 5 รายงาน และส่วนที่ห้า คือ บทสังเคราะห์ภาพรวมของโครงการ

รายงานเหล่านี้เป็นงานวิจัยหลักหนึ่งในห้าส่วน ซึ่งประกอบด้วย รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนคนด้อยโอกาสกลุ่มต่างๆ คือ

- กลุ่มเกษตรกร
- กลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม
- กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระรายย่อย
- กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม
- กลุ่มนอกกำลังแรงงาน

งานวิจัยหลักแต่ละรายงาน ได้นำเสนอให้เห็นสภาพความยากจนของกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม ที่มีเหตุและปัจจัยต่างๆ ทั้งด้านทำที่ต่อชีวิต ปัจจัยการผลิต โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม และระบบสวัสดิการ

ในส่วนสุดท้ายของแต่ละรายงาน มีข้อเสนอด้านการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนในแต่ละกลุ่ม ซึ่งในโครงการเห็นว่า สวัสดิการสำหรับคนจนเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นหรือเงื่อนไขเฉพาะหน้าที่ต้องทำก่อน เพื่อบรรเทาปัญหาให้รุนแรงเพิ่มขึ้น และนำมาตรการอื่นๆ มาแก้ไขต่อไป ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

ในฐานะหัวหน้าโครงการ ต้องขอขอบคุณนักวิจัยทุกท่านของโครงการที่ช่วยให้งานของโครงการนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีตามเวลาที่กำหนด โดยส่วนตัวแล้วเห็นว่า นักวิจัยทุกท่านของโครงการนี้ได้ใช้ความอุตสาหะและความพยายามอย่างเต็มที่ในการวิเคราะห์วิจัย เรื่องคนจนในรูปแบบของ “สหวิทยาการ” ช่วยกันค้นหาคนจนที่อยู่ในหีบในซอก และนำมาเผยแพร่ให้สาธารณชนได้รับรู้และ

เข้าใจ “วิถียังชีพ” ของคนเหล่านี้ ทำให้สังคมได้รับรู้กันมากขึ้นว่า คนจนนั้นมีมิติแห่งความยากจนที่ซับซ้อนหลายมิติ การแก้ปัญหาความยากจนมีอาจจะแก้ไขให้ลุล่วงไปได้เพียงการยกระดับรายได้เท่านั้น

และที่สำคัญคือ นักวิจัยของโครงการทุกท่านที่ได้ลงไปรู้เห็นและสัมผัสกับความยากจนในมิติต่างๆ ทำให้นักวิจัยเองมีความเข้าใจต่อปัญหาและเกิดมุมมองใหม่ๆ เกี่ยวกับ “ความยากจนในสังคมไทย” แจ่มชัดยิ่งขึ้น เกิดความสำนึกที่จะช่วยกันผลักดัน ขับเคลื่อนสังคม ให้มีการแก้ปัญหาคนจนอย่างมุ่งมั่น นี่คือ “ทุนทางสังคมอันยิ่งใหญ่” ที่ได้จากโครงการนี้

สุดท้าย หวังว่าสังคมโดยรวมจะได้รับประโยชน์จากโครงการนี้ ทั้งในแง่ขององค์ความรู้ซึ่งทำให้เกิดวิสัยทัศน์เรื่องคนจน รวมทั้งเรื่องของแนวทางในการแก้ปัญหา และบางส่วนคงจะเป็นประโยชน์เชิงนโยบายสำหรับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้เงินอุดหนุนแก่โครงการวิจัยนี้ รวมทั้งการเอาใจใส่ดูแล เร่งรัด จัดการ ให้ทุกอย่างบรรลุวัตถุประสงค์

ขอขอบคุณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุนโครงการวิจัยและทีมงานวิจัย

ขอขอบคุณนักวิจัยในพื้นที่ ผู้ประสานงานจากส่วนกลาง ผู้ประสานงานในพื้นที่ ผู้ให้ข้อมูล และทุกท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่โครงการ และขอแสดงความขอบคุณที่แก่คนจนทุกๆ คน

รศ.ดร. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ

หัวหน้าโครงการ

คำนำ

รายงานการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม” โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญญา เวชชัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช เป็นการศึกษาวิจัยที่อยู่ภายใต้โครงการชุดชื่อ โครงการการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ เป็นหัวหน้าโครงการ ทั้งนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณการวิจัย

วัตถุประสงค์ของโครงการการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาและจำแนกกลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาสต่างๆ ด้วยเกณฑ์ทางเศรษฐกิจและสังคม และเกณฑ์ที่กำหนดโดยชุมชนเอง (2) เพื่อศึกษาสถานภาพชีวิตของกลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาส รวมทั้งสาเหตุแห่งปัญหาชีวิตของคนเหล่านั้น (3) เพื่อศึกษารูปแบบในการแก้ปัญหาด้วยการช่วยเหลือกันเองของกลุ่มคนจนคนด้อยโอกาสในชุมชน รวมถึงรูปแบบการช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชนและภาคเอกชนอื่นๆ (4) เพื่อศึกษาถึงปัญหาในการเข้าถึงระบบบริการของรัฐ โอกาส ช่องทาง และรูปแบบ ในการให้ความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล และ (5) เพื่อพัฒนาระบบข้อมูลเกี่ยวกับคนจนและคนด้อยโอกาสในระดับท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนและบริการความช่วยเหลือแก่คนจนและคนด้อยโอกาส

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม เป็นความพยายามที่จะเข้าใจโลกและประสบการณ์ชีวิตของบุคคลด้อยโอกาสและประสบความยากลำบากในการดำเนินชีวิต ซึ่งจำแนกออกเป็น 7 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม กลุ่มผู้เสพยาเสพติด กลุ่มผู้ทำงานด้านบริการทางเพศหรือผู้เกี่ยวข้องในวงจรการขายบริการทางเพศ กลุ่มคนขอทาน กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์และครอบครัว และกลุ่มอื่นๆ วิธีการศึกษาเป็นการใช้กรณีศึกษาที่นักวิจัยในพื้นที่ที่ใกล้ชิดกับกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยได้เข้าไปศึกษาในเชิงคุณภาพ รวมทั้งสิ้น 22 กรณีศึกษา ทั้งนี้มีกรณีศึกษา 2 เรื่องเป็นวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโท ที่มีเนื้อหาและกรอบการศึกษาสอดคล้องกับการวิจัยครั้งนี้ นอกจากนั้น นักวิจัยหลักร่วมกับนักวิจัยพื้นที่ได้จัดให้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้ “กลุ่มสนทนาประเด็นเฉพาะ” (Focus Group Discussion) กับผู้มีส่วน

ร่วมในการวิจัยทั้ง 7 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 24 ครั้ง และมีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) เฉพาะในรายกรณีที่ต้องการข้อมูลลึกซึ้งขึ้นและการจัดกลุ่มเป็นอุปสรรคในการเปิดเผยข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยพยายามหลีกเลี่ยงวิธีคิดและการมองสถานการณ์ปัญหา ความยากจน ความด้อยโอกาส และความทุกข์อย่างเห็นห่างจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย นักวิจัยพยายาม “กั๊วงเล็บ” วิธีคิดที่ใช้บรรทัดฐานทางศีลธรรม กฎหมาย การประทัมลทิน การสรุปตัดสินพฤติกรรม ตลอดจนไม่ให้อำนาจของการเป็นนักวิจัยไปสกัดกั้นความเข้าใจโลกและประสบการณ์จริงของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ประการที่สำคัญ การดำเนินงานวิจัยได้คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยอย่างสูง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ค้นพบความเป็นจริงของคนยากจนที่มีมิติอันหลากหลาย และมีความเป็นมาและความเป็นไปมากมายเกินกว่าจะตัดสินความทุกข์ยากลำบากของเขา เพียงความเข้าใจในมิติของการชีวิตด้วยตัวเลขที่นักวิชาการนิยมเรียกขานกันว่า “เส้นแบ่งความยากจน” ชีวิตจริงของเขาอาจจะได้รายได้มากกว่าเดือนละ 911 บาท แต่ต้นทุนที่เสียไปของรายได้ อาจเป็นชีวิตทั้งชีวิต หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันยากจะประเมินค่าเป็นตัวเลขได้

ผลการวิจัยนี้น่าจะนำไปสู่นโยบายและมาตรการในการจัดการป้องกันและแก้ไขปัญหาคความยากจน ที่สอดคล้องกับความเป็นจริง และสามารถเข้าถึงผู้ที่อยู่ในสภาพยากลำบากอย่างที่สุดได้ในสังคมต่อไป

ผศ.อภิญา เวชชัย

ผศ.ดร.กิตติพัฒน์ นนทบุรีมะดุลย์

สารบัญ

คำนำจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำจากหัวหน้าโครงการ

คำนำ

สารบัญ

สารบัญตาราง

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

บทที่ 1 บทนำ : ภาพรวมของสถานการณ์ปัญหา	1
1.1 กลุ่มผู้ทำงานด้านบริการทางเพศ	4
1.2 กลุ่มผู้ประสบปัญหาหาเสพติด	8
1.3 กลุ่มผู้ป่วยเอดส์และครอบครัว	3
1.4 กลุ่มคนจนที่ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม	10
1.5 กลุ่มวณิกและขอทาน	11
1.6 กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น	12
1.7 กลุ่มผู้สูญเสียสมรรถภาพ	13
1.8 สรุป	14
บทที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัย	17
2.1 วัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย	17
2.2 ขอบเขตความหมาย	18
2.3 ขอบเขตกลุ่มประชากร	20
2.4 กระบวนการการศึกษากลุ่มประชากร	20
2.5 วิธีการเก็บข้อมูล	21
2.6 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	21
2.7 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล	22
2.8 ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้	22

บทที่ 3 สถานภาพชีวิตและความทุกข์	25
3.1 กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น	26
3.2 กลุ่มคนพลัดถิ่น : คนจนชายขอบที่ถูกกระทำซ้ำซ้อน	37
3.3 กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม	46
1. กรณีเด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน	47
2. กรณีผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ	56
3. กลุ่มความทุกข์ของกระบวนการเข้าสู่การเป็นอาชญากรในภาคใต้ตอนล่าง	64
4. ครอบครัวคนจนและคนด้อยโอกาส เมื่อสมาชิกในครอบครัว ถูกดำเนินคดีทางอาญา	71
3.4 กลุ่มผู้เสพยาเสพติด	76
3.5 กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศหรือผู้เกี่ยวข้องในวงจรธุรกิจทางเพศ	85
3.6 กลุ่มวณิพก ขอทาน	103
3.7 กลุ่มผู้ติดเชื้ ผู้ป่วยเอดส์ และครอบครัว	107
3.8 กลุ่มอื่นๆ	110
 บทที่ 4 สาเหตุแห่งความยากจนของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส และประสบปัญหาทางสังคม	 113
4.1 สาเหตุจากพฤติกรรมและท่าทีต่อชีวิต	113
4.1.1 ท่าทีต่อชีวิตกับกรณีศึกษาคนยากจนที่ประสบปัญหาทางสังคม	116
4.1.2 ปัจจัยการผลิต	116
4.1.3 ทรัพยากร	117
4.1.4 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม	118
4.1.5 ระบบสวัสดิการ	118
4.2 กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น	118
4.3 กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม	130
4.4 กลุ่มผู้ติดยาเสพติด	146
4.5 กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศหรือผู้เกี่ยวข้องในวงจรธุรกิจทางเพศ	157
4.6 กลุ่มวณิพก คนขอทาน	190
4.7 กลุ่มผู้ติดเชื้ ผู้ป่วยเอดส์และครอบครัว	201

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนา**ระบบสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาส****และกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม****217**

1. การเห็น “พลังชีวิต” ของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคม	217
2. การเรียนรู้ความหมาย “คนจน” ในมิติใหม่	218
3. เหตุแห่งความจนมีหลายปัจจัย	219
4. แนวคิดสำคัญที่กระทำต่อคนจนให้อับจนเพิ่มขึ้น	219
5. ระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนผู้ด้อยโอกาสในสังคม:ไม่ทั่วถึงและยากแก่การเข้าถึง	220
6. ปัญหาและข้อจำกัดของสวัสดิการภาครัฐ	220
5.1 ปัญหาและข้อจำกัดของสวัสดิการภาครัฐ	221
5.2 แนวทางการจัดบริการสวัสดิการให้แก่ผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคมโดยองค์กรพัฒนาเอกชน	226
5.3 แนวทางการจัดบริการสวัสดิการสังคมให้แก่ผู้ด้อยโอกาสที่ประสบปัญหาทางสังคมโดยองค์กรชุมชน	229
5.4 การทบทวนแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคมในสังคมไทย	230
5.5 สรุป	239

บทที่ 6 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนา**ระบบสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาส****และกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม****241**

6.1 ฐานคิดของนโยบาย	241
6.1.1 ฐานความคิดของนโยบายที่ค้นพบ	242
1. สวัสดิการในความหมาย “บูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของคนจน”	242
2. สวัสดิการในความหมาย “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม”	245

3. สวัสดิการในความหมาย “การจัดการสวัสดิการ ในรูปแบบการพัฒนาสังคม”	250
4. สวัสดิการในความหมาย “สวัสดิการพหุลักษณะ”	252
6.2 สรุปภาพรวมปัญหาการได้รับความคุ้มครองสวัสดิการของคนจน	256
6.3 ปัญหาของนโยบายสวัสดิการสังคมไทย และข้อเสนอต่อนโยบายหลักในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับ คนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม	275
6.3.1 นโยบายสวัสดิการสังคม	275
6.3.2 ความหมายของนโยบายสวัสดิการสังคม	275
6.3.3 ปัญหาของนโยบายด้านสวัสดิการสังคมไทย	276
6.3.4 ข้อเสนอต่อนโยบายหลักในการจัดสวัสดิการสำหรับคนจนผู้ด้อย โอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม	282
6.5 นโยบายและแนวทางการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคม สำหรับกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้มีปัญหาทางสังคม (รายกลุ่ม)	287
6.5.1 กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น	287
6.5.2 กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม	294
6.5.3 กลุ่มผู้เสพยาเสพติด	297
6.5.4 กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศ	300
6.5.5 กลุ่มผู้ป่วยเอดส์และครอบครัว	310
6.5.6 กลุ่มวณิพกและขอทาน	314
6.5.7 กลุ่มบุคคลไร้สมรรถภาพในการเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคม	317
บรรณานุกรม	321

สารบัญตาราง

ตารางที่ 3.1	อัตราค่าประกันตัวเด็กและเยาวชน	52
ตารางที่ 3.2	สถิติผู้ต้องขังหญิงทั่วประเทศ แยกตามประเภท (สำรวจ ณ วันที่ 31 มกราคม 2544)	58
ตารางที่ 6.1	แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม	257
ตารางที่ 6.2	สรุปงบประมาณโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคม สำหรับผู้ด้อยโอกาสและคนยากจน	281

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

รายงานการศึกษานี้ เป็นงานวิจัยส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยโครงการใหญ่ เรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ที่มีการศึกษาสถานภาพและวิถีชีวิตของคนจนและคนด้อยโอกาสกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

นิยามและขอบเขตความหมาย

เพื่อให้การศึกษานี้เห็นภาพรวมของความหมายของกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้ประสบปัญหาทางสังคมได้ชัดเจนขึ้น ผู้ศึกษาได้นิยามและกำหนดขอบเขตความหมายไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้ประสบปัญหาทางสังคม หมายถึง ผู้ที่อยู่ในสถานการณ์วิกฤติทางเศรษฐกิจ และถูกทำให้อ่อนแอในลักษณะต่างๆ หรือการที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ โดยไม่สามารถปรับตัวได้ในเวลาที่เหมาะสม ได้แก่

1.1) ผู้ที่เผชิญกับภาวะเจ็บป่วยรุนแรง จับพลัน เจ็บป่วยเรื้อรัง เช่น ผู้ติดเชื้อเอชไอวีหรือผู้ป่วยโรคเอดส์

1.2) ผู้ที่ไม่มีงานทำ หรือภาวะที่หัวหน้าครอบครัวหรือกำลังหลักของครอบครัวตกงาน หรืออยู่ในสถานการณ์ที่ต้องทำงานต่ำกว่าระดับความรู้ ความสามารถจริง ในเวลายาวนาน

1.3) ผู้ที่เผชิญกับสถานการณ์วิกฤติ (crisis) เช่น ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ การหย่าร้าง การติดยาเสพติด หรือการประสบอุบัติเหตุร้ายแรงจับพลัน การตกเป็นผู้พลัดถิ่นที่ไม่สามารถแสวงหาความมั่นคงในชีวิต หรือการตกเป็นผู้กระทำผิดถูกดำเนินคดีทางอาญา การถูกจับกุมคุมขัง ฯลฯ

1.4) ผู้ที่เผชิญกับสถานการณ์ที่ล้มเหลวตลอดเวลา เผชิญกับปัญหาที่ซ้ำซ้อน และไม่สามารถสามารถในการแก้ปัญหานั้นด้วยตนเอง

1.5) ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ควบคุมไม่ได้

2. ผู้ที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ได้รับการเกื้อหนุนดูแลจากเครือข่าย องค์กรสังคม ชุมชนอย่างเหมาะสม ต้องแสวงหา ดิ้นรน เพื่อให้ชีวิตรอด ด้วยการยังชีพที่ทำให้ถูกสังคมรังเกียจ

3. ผู้ที่อยู่ในสถานะที่เข้าไม่ถึงบริการของรัฐ หรือเข้าไม่ถึงทรัพยากรทางสังคมอื่นๆ ทั้งโดยความรู้ จากการด้อยการศึกษาของตนเอง โดยข้อจำกัดของกรอบระเบียบ มาตรการความช่วยเหลือต่างๆ และโดยวัฒนธรรมความจนที่ซ้ำเติมให้พวกเขาารู้สึกด้อย เกือบตัว ไม่กล้าเรียกร้องสิทธิของตนเอง ไม่เชื่อมั่นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตนเอง ตกอยู่ในสถานะไร้อำนาจ (Powerlessness) ทำให้กลายเป็นกลุ่มคนชายขอบที่หลุดรอดจากการดูแลของรัฐไป

4. ผู้ที่ดำเนินชีวิตหรือประกอบอาชีพในสถานะที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดปัญหา ทั้งในทางส่วนตัวและปัญหาทางสังคม หรือเป็นการประกอบอาชีพที่ไม่ได้รับการยอมรับ ไม่ได้รับความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจจากสังคม บางครั้งส่งผลให้กลุ่มประชากรกลุ่มนี้มีแนวโน้มแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Isolation) ดำเนินชีวิตโดยลำพังตนเอง

5. ผู้ที่เผชิญกับปัญหาต่างๆ เป็นเวลานาน ระยะเวลาของการเผชิญปัญหายืดเยื้อ ยาวนาน จนก่อให้เกิดความอ่อนแอ ไม่มั่นคงในระดับต่างๆ ปัญหาที่เผชิญอยู่นั้นอาจเป็นปัญหาแบบซับซ้อน ตั้งตัวไม่ติด ปรับตัวไม่ได้ หรือการเผชิญปัญหาแบบยืดเยื้อ เรื้อรัง ที่ทำให้ต้องอยู่ในสถานการณ์นั้นอย่างยาวนาน และส่งผลให้สูญเสียพลังในการจัดการกับปัญหาดังกล่าวจนอ่อนแอ และก่อให้เกิดความเสี่ยงหรือล่อแหลมต่อการหาทางออกที่ไม่เหมาะสมตามมา

ขอบเขตกลุ่มประชากร

การศึกษาสถานภาพและวิถีชีวิตของคนจนผู้ด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้ประสบปัญหาทางสังคม เป็นการศึกษาในพื้นที่ 10 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ขอนแก่น สุรินทร์ ชลบุรี กรุงเทพมหานคร นครปฐม นครศรีธรรมราช สงขลา โดยแบ่งกลุ่มออกเป็น 7 กลุ่ม ได้แก่

- กลุ่มที่ 1 กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น
- กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม
- กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้เสพยาเสพติด
- กลุ่มที่ 4 กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศ หรือผู้เกี่ยวข้องกับวงจรธุรกิจทางเพศ
- กลุ่มที่ 5 กลุ่มคนขอทาน
- กลุ่มที่ 6 กลุ่มผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยเอดส์และครอบครัว
- กลุ่มที่ 7 กลุ่มผู้ไร้สมรรถภาพที่เข้าไม่ถึงบริการของรัฐและเอกชน

ผลการศึกษาการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

1. การเห็น “พลังชีวิต” ของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคม

การเห็นพลังในการยังชีวิตให้อยู่รอดของบุคคลผู้ด้อยโอกาสหลายกลุ่ม ที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นกลุ่มที่ถูก “ตีตรา” หรือ “ประทับตรา” จากสังคม เห็นสภาวะที่พวกเขาต่างดิ้นรนเอาชีวิตรอดในวิถีทางที่หลากหลาย ทั้งเพื่อตนเองและเพื่อลูก สามี ภรรยา หรือพ่อแม่ แม้ทางเลือกนั้นอาจจะเป็นหนทางที่ทำให้พวกเขาไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม หรือถูกรังเกียจเบียดขับจากสังคมด้วยซ้ำแต่พวกเขาก็ยังคงอดทนสู้ สู้กับการถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม แม้ในหลายพื้นที่ พวกเขาอาจจะถูกรังเกียจ ถูกการกระทำแบบเลือกปฏิบัติ เช่น หญิงที่ทำงานให้บริการทางเพศ หรือ กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ กลุ่มผู้ติดยาเสพติด กลุ่มผู้ต้องขัง กลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ คนเหล่านี้ถูกปฏิบัติราวกับเป็นพลเมืองชั้นสองของสังคม แต่พวกเขาสวนใหญ่ก็ยังชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งตนเอง พึ่งกันและกัน โดยไม่รบกวนใคร ไม่สร้างภาระให้แก่ใคร แม้ความช่วยเหลือจากภาครัฐ พวกเขาก็ไม่มีโอกาสเข้าถึงอย่างเปิดเผย

หลายฝ่ายเลือกที่จะอยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยลำพัง จำกัดวงปฏิสัมพันธ์ของชีวิตกับสังคม อยู่ในมุมมืดของสังคม ใช้ชีวิตอยู่ในกลุ่มเล็กๆ ของตน ไม่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ในบริการใดๆ ได้ เพราะต่างตระหนักและรู้แก่ใจว่า สังคมไม่ได้ต้อนรับพวกเขา การยังชีวิตในสภาพดังกล่าวสามารถสะท้อนภาพใน 2 ด้าน คือ ด้านที่พวกเขาไร้พลังอำนาจ (powerless) อับจนทางเลือกแห่งชีวิต อ่อนแอ และไม่สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาใดๆ ได้ ภาพสะท้อนด้านนี้คือภาพสะท้อนที่เรามักจะพบทสรุปเดิมอยู่แล้วในการตีความพฤติกรรม หรืออธิบายคนจนและพฤติกรรมความจนของพวกเขา สำหรับอีกด้านหนึ่งซึ่งผู้ศึกษาได้พบ จากการศึกษาสภาพชีวิตและความทุกข์ของพวกเขา คือ การดิ้นรนในสภาวะ “อับจน” อยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี อยู่อย่างอด อดทนต่อความละอาย ต่อคำนิินทา ตำหนิ ต่อสายตารังเกียจดูแคลนของผู้คนที่ไม่เข้าใจ ในหลายกรณีกลับเป็นภาวะของการพึ่งตนเอง ดิ้นรนต่อชีวิตด้วยกำลังที่เหลือน้อยด้วยตนเอง โดยไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน เหล่านี้คือการเห็น “พลังชีวิต” ของพวกเขา (เธอ) ได้เห็นด้านในของชีวิตมนุษย์กลุ่มที่ถูกสังคมหยามศักดิ์ศรีมาตลอด และตระหนักว่า ความจริงแล้ว พวกเขา (เธอ) เหล่านี้กลับเปี่ยมด้วยพลังชีวิตอย่างล้นเหลือ

2. การเรียนรู้นิยามความหมาย “คนจน” ในมิติใหม่

การที่มนุษย์จำนวนหนึ่งทนต่อภาวะการถูกเบียดขับ การถูกกระทำ ถูกมองอย่างไร้ค่าจากสายตาก็มีมาตรฐานแบบบรรทัดฐานและศีลธรรมของสังคม การอยู่รอดให้ได้โดยไม่ร้องขอ พึ่งพิงใคร

แม้หลายคนอาจจะประณามว่าชีวิตที่พวกเขา (เธอ) เลือก ไร้ศักดิ์ศรี แต่เมื่อได้เข้าใจการดำเนินชีวิต และสาเหตุที่ทำให้พวกเขา (เธอ) ต้องเลือกชีวิตเช่นนี้ เรากลับได้พบอีกด้านของพลังชีวิตที่แฝงเร้นอยู่ ความจริงแล้วพวกเขา “คนจน” ที่เคยถูกให้คำนิยามอันน่าหดหู่ ไร้พลัง กลับมีอีกด้านที่มีพลังอำนาจ มีความเข้มแข็งในตัวตน ทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ มีความรักและรับผิดชอบในผู้คนที่เขา (เธอ) แปรภวาระอยู่ ทำหน้าที่ของตนเองอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ท้อถอยหรือถอดใจง่าย แม้ในสถานะที่ไม่เคยเกื้อกูลพวกเขา (เธอ) มาก่อน เราได้ตระหนักรู้ว่าคนจนผู้ด้อยโอกาสจำนวนมากมี “ศักดิ์ศรี” ในการดำรงชีวิต และไม่ใช่ว่าคนจนผู้นี้จะขาดความหมายเดิมที่เน้นอำนาจ บารมี ยศศักดิ์ แต่เป็น “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” ที่หลายคนมองข้ามนิยามในมิตินี้ไปแล้ว

การได้นิยามความหมายใหม่เกี่ยวกับ คนจน ทำให้ผู้วิจัยเห็นความยากจนในมิติที่ลึกซึ้งกว่ามิติทางเศรษฐกิจ เพราะกลุ่มคนจนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่เผชิญความจนในเชิงโอกาส จนอำนาจ จนทางเลือกแห่งชีวิต วิถีชีวิตของพวกเขาบางกลุ่มสะท้อนถึงการถูกทำให้จนศักดิ์ศรี จนปัญญาที่จะคิด แก้ปัญหาในวิถีทางอื่นๆ ความจนในที่นี้ยังหมายถึง “ความอับจน” อันเนื่องมาจาก “การถูกเบียดขับหรือการกีดกันทางสังคม” (Social Exclusion) ทั้งนี้เพราะคนจนกลุ่มนี้กล่าวได้ว่า “ถูกตีตรา ประทับตรา” มากที่สุด ในบรรดากลุ่มคนจนกลุ่มต่างๆ

3.เหตุแห่งความจนมีหลายปัจจัย

กลุ่มคนจนที่เป็นผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคม ต่างถูกกระทำให้กลายมาเป็น “คนจน” จากหลายเหตุปัจจัย ปัจจัยพื้นฐานได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ความล้มเหลวของฐานการผลิตที่มีอยู่เดิม จากผลกระทบของการพัฒนาที่มุ่งสู่ระบบทุนและบริโภคนิยม การถูกละเลยความสนับสนุนในฐานทรัพยากรและฐานภูมิปัญญาของรัฐ ทำให้คนจำนวนมากตกอยู่ในสภาพของความขัดสน จนโอกาส ไร้อำนาจ และขาดศักดิ์ศรี ในตัวตนของตนเองในที่สุด ความยากจนที่เกิดขึ้นมีมิติของความเชื่อมโยงจากความจนแบบหนึ่งไปยังอีกแบบหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตลอดช่วงชีวิตของคนจนแต่ละกลุ่ม มีจุดเปลี่ยนหรือจุดหักเหในชีวิตแตกต่างกัน ทั้งจากภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นอย่างคาดไม่ถึง จากวิธีคิดหรือความเชื่อในวัฒนธรรมของระบบอำนาจนิยม ระบบชายเป็นใหญ่ ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมหรือท่าทีแห่งชีวิตที่ผิดพลาด ประกอบกับการขาดปัจจัยการผลิตหรือทุนทางสังคมที่จะต่อยอดชีวิตของตนเอง อีกทั้งขาดโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากรหรือบริการทางสังคมจากรัฐ ปัจจัยเหล่านี้มีความซับซ้อนหลากหลายมิติ ที่กระทำซ้ำ ตอกย้ำ ให้คนจนมีโอกาสดกทุกข์ซ้ำซาก หนักน่วงมากขึ้นในมิติต่างๆ หากตระหนักในความเป็นจริงที่ซับซ้อน แตกต่าง เช่นนี้ จะพบว่า การแก้ปัญหา

ความจนไม่สามารถจะแก้ที่มีทิศทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว หากแต่ต้องพิจารณาแก้ในแง่มุมหลากหลายมิติ ทั้งในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย

4. แนวคิดสำคัญที่กระทำซ้ำต่อคนจนให้อับจนเพิ่มขึ้น

การศึกษาสถานะ คนจนด้วยโอกาส มีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับแนวคิดความเชื่อบางด้าน ที่เป็นปัจจัยกระทำซ้ำให้พวกเขา (เธอ) ยากลำบากมากขึ้น แนวคิดดังกล่าวได้แก่ แนวคิดเชิงอำนาจที่เชื่อมั่นในภาวะชายเป็นใหญ่ แนวคิดความเชื่อในระบบพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นจุดหักเหในชีวิตที่ส่งผลให้ผู้หญิงจำนวนมากตัดสินใจทำงานให้บริการทางเพศ แนวคิดชาติใหญ่ที่ทำให้เกิดอคติและเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนพลัดถิ่น แนวคิดระบบทุนนิยมที่เห็นทุกอย่างเป็นสินค้า ไม่ว่าจะเป็น คน (ผู้หญิง) ความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ การขายรสนิยมการแต่งกาย แต่งหน้าตาของผู้หญิงทำงานในบาร์ญี่ปุ่นให้เป็นที่พึงใจของชายผู้เที่ยว และแนวคิดสำคัญที่พินคินหรือแก้ไขได้ยากที่สุดคือ การมองตนเองต่ำต้อย ไม่เห็นคุณค่า ศักดิ์ศรีของตน ซักลัษยยอมรับการตีตรา และความเชื่อของสังคม มากดทับคุณค่าของตน ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตแบบจำกัดวงความสัมพันธ์ ยอมรับการถูกเบียดขับ และมีชีวิตที่เสมือนไร้พลังอำนาจ ฯลฯ

แนวคิดต่างๆ เหล่านี้เป็นโครงสร้างวัฒนธรรมที่กระทำซ้ำ และผลิตซ้ำความคิดความเชื่อของคนจำนวนมากในสังคมที่มีต่อคนจน และผลิตซ้ำความคิดความเชื่อของคนจนที่มีต่อตนเอง แนวคิดดังกล่าวเป็นปัจจัยทอนพลังของคนจนในสังคม ที่ทำให้พวกเขาติดอยู่ใน กับดัก แนวคิดที่ลงโทษตนเอง และพินคินได้ยาก

5. ระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนผู้ด้อยโอกาสในสังคม : ไม่ทั่วถึงและยากแก่การเข้าถึง

เมื่อพิจารณาถึงระบบสวัสดิการสังคมในการดูแลและให้ความช่วยเหลือแก่ประชากรกลุ่มนี้พบว่า กลุ่มประชากรกลุ่มนี้ยังไม่มีโอกาสเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคมที่รัฐได้จัดให้ รวมทั้งยังไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงสวัสดิการที่จัดขึ้นภายในชุมชนเองในหลายพื้นที่ ทั้งนี้เพราะแนวทางการให้บริการแก่ผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ยังมีขอบเขตความจำกัดในเชิงงบประมาณ พื้นที่ดำเนินการ ข้อจำกัดของบุคลากรให้บริการ ความสามารถในการเข้าถึงผู้ประสบปัญหาอย่างแท้จริง และกลไกเชิง กฎหมายและมาตรการบางด้านที่ยังคงเป็นข้อขัดข้องอยู่

ลักษณะการจัดสวัสดิการโดยรัฐ เน้นการให้บริการแบบบรรเทาทุกข์ สงเคราะห์เชิงปัจเจก โดยให้บริการในระบบสถาบันเป็นหลัก มีการกำหนดเงื่อนไขของความช่วยเหลือที่เน้นระบบเอกสาร

หลักฐาน อันทำให้คนยากจนที่ไม่มีความพร้อมในการแสดงตัวไม่สามารถเข้าถึงบริการได้ ลักษณะบริการมีความกระจุกตัวมากกว่าการกระจายออกไปยังพื้นที่ห่างไกล การจัดการสงเคราะห์ที่กลุ่มเป้าหมายไม่มีส่วนร่วมในการกำหนด ทำให้กลุ่มคนที่ยากจนไม่ได้รับโอกาสในการพัฒนาตนเอง กลายเป็นผู้รับการสงเคราะห์และถูกทำให้กลายเป็นผู้อ่อนแอ

ลักษณะการจัดสวัสดิการโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ให้ความสำคัญกับการทำงานในประเด็นสิทธิ ทั้งสิทธิรายบุคคล สิทธิกลุ่มและสิทธิชุมชน คำนึงถึงการทำงานทางความคิด การพัฒนาและส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มคนจนที่ยากลำบาก มากกว่าการทำงานเฉพาะหน้าเชิงปัจเจก องค์กรพัฒนาเอกชนมีความสนใจในการเร่งพัฒนากลไกที่จะทำให้ชุมชนเรียนรู้และสามารถพึ่งตนเองได้ ทิศทางการทำงานจะเป็นการเข้าร่วมกับชุมชนและองค์กรอื่นๆในชุมชน ขับเคลื่อนให้เกิดความสำนึกตระหนักของคนในสังคม และนำไปสู่การจัดระบบสวัสดิการสังคมในชุมชนโดยชุมชนของตนเอง กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดการฟื้นตัวของทุนเดิมในสังคมชนบทอีกครั้ง

ลักษณะการจัดสวัสดิการโดยองค์กรชุมชน โดยส่วนใหญ่เน้นการรวมตัวด้านการส่งเสริมงานอาชีพ เพื่อรายได้เสริมเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ปัจจุบันชุมชนเริ่มมีความพยายามคิดค้นรูปแบบต่างๆในการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชุมชนมากขึ้น แต่ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่นัก เพราะส่วนใหญ่ยังไม่ได้เปิดโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาสในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพวกเขามากขึ้น เพราะที่ผ่านมา กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนถูกจัดพื้นที่ให้เป็นผู้รับผลของการพัฒนา จึงยังไม่มีการสร้างโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาสในชุมชนได้มีพื้นที่ทางสังคมและมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างเหมาะสม

6. ข้อเสนอต่อนโยบายหลักในการจัดสวัสดิการสำหรับคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

6.1) การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับ “ความยากจน” และ “คนจน”

สถานการณ์ปัญหาของคนจนมีความซับซ้อน แตกต่าง และหลากหลายมากมาย จนไม่สามารถที่จะใช้ความรู้และข้อสรุปชุดเดียวไปตัดสินและกำหนดนโยบายเกี่ยวกับ “คนจนและความยากจน” ของคนทุกกลุ่มได้ การปรับเปลี่ยนแนวคิดว่า ความยากจนไม่ใช่ปัญหาเชิงปัจเจกโดยลำพัง แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง และเชื่อมโยงไปสู่ปัญหาอื่น จะทำให้การแก้ปัญหาความยากจนไม่เป็นการแก้โดยแยกส่วน และควรส่งเสริมการศึกษาเกี่ยวกับ “คนจน” ด้วยฐานคิดและวิธีที่ละเอียดอ่อน เข้าถึงความเปราะบางของมนุษย์ของคนจน

6.2) การส่งเสริมและผลักดันให้กลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้ขยายพื้นที่ทางสังคม อันเป็นการเพิ่ม “พลังชีวิต” แห่งตัวตน และสามารถพึ่งตนเองในการแก้ปัญหาได้มากขึ้นในระยะยาว โดยขยายการมีส่วนร่วมของคนจนในกิจกรรมชุมชนและการตัดสินใจแก้ปัญหาของกลุ่มตน

6.3) การส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันจัดสวัสดิการชุมชนให้แก่ผู้ยากลำบากที่สุดในชุมชน โดยค้นคุณค่า ศักยภาพ และเปิดโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาสในชุมชนเข้าถึงแหล่งทุนในรูปแบบต่างๆ มากขึ้น การส่งเสริมและขยายโอกาสการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนนั้น เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคม เปิดพื้นที่แห่งตัวตน ของพวกเขา ให้มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ทั้งในงานของชุมชนและในปัญหาของพวกเขาเอง การได้รับโอกาสให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมระดับต่างๆ จะสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจและส่งเสริมความคิดเชิงคุณค่าให้แก่ตนเอง เป็นฐานการสร้างความตระหนักในเรื่องพลังชีวิตและความเป็นมนุษย์ของตนเอง นำไปสู่การสร้างศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

6.4) ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถค้นหาศักยภาพดั้งเดิม ด้วยการฟื้นฟูขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญา หลักศาสนา วิถีชีวิตเดิมที่เป็นฐานความเชื่อและแบบแผนในการปฏิบัติ อันนำไปสู่กระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองที่ชุมชนมีอยู่แล้ว ฟื้นฟูคุณค่าขึ้นมาทบทวนใหม่ เช่น การให้ “ทานทอด” ตามหลักศาสนาพุทธ หรือการให้ “ซากาต” และ ซารีกัตมาตี ที่กำหนดให้มีการดูแลช่วยเหลือผู้ยากไร้ในชุมชน เป็นข้อกำหนดตามหลักศาสนาอิสลาม

6.5) ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดเกณฑ์กลั่นกรองผู้ประสบปัญหา ที่ควรได้รับผลประโยชน์จากชุมชน โดยผ่านเวทีชาวบ้าน ประชาคม มากกว่าการผ่านการพิจารณาจากหน่วยงานของภาครัฐเป็นหลัก ทั้งนี้ควรมีการสนับสนุนให้ชุมชนร่วมกันคิดเกณฑ์ตัวชี้วัดของกลุ่มบุคคลที่ประสบปัญหาและควรได้รับความช่วยเหลือเร่งด่วน เรียงตามลำดับความจำเป็นเร่งด่วน เพื่อให้เกิดการดูแลกันและกันที่เป็นมาตรฐาน ก่อนที่ความช่วยเหลือของรัฐจะมาถึง การส่งเสริมให้ภาคชุมชนดูแลสวัสดิการเร่งด่วนให้แก่คนในชุมชนเองเป็นพื้นฐานของการสร้าง “จิตสำนึกสวัสดิการ” (Welfare Minded) ให้เกิดขึ้นเป็นฐานความเกื้อกูลหลักในชุมชน

6.6) ส่งเสริมให้มีกองทุนสวัสดิการในชุมชน เพื่อเป็นทุนต้นทางสำหรับชุมชน จะได้มีกำลังและปัจจัยในการช่วยเหลือกันและกันเอง โดยอาจจะกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำหนดเงินทุนเบื้องต้นเป็นทุนสวัสดิการเบื้องต้นในชุมชน โดยมีองค์ประกอบจากคณะกรรมการหลายส่วนปัจจัยมาเป็นผู้ดำเนินการ จัดสรร พิจารณา ผ่านการทำงานอย่างมีส่วนร่วมและโปร่งใส

6.7) ผลักดันให้ประชาชนกลุ่มผู้ทุกข์ยากต่างๆที่มีความสามารถและศักยภาพ ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเงินทุนส่วนนี้ตามความเหมาะสม เช่น กลุ่มหญิงหม้าย กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายตรงได้เรียนรู้และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของตนเอง และเป็นการเพาะปลูก “ความภาคภูมิใจ” ที่จะทำให้พวกเขามีความภาคภูมิใจและพลังในการจัดการปัญหาด้วยตนเองได้ตามศักยภาพที่มี

**Summary Report on the Development of Social Welfare System
for the Poor and Vulnerable Group:
The social risk groups**

The report on “the Development of Social Welfare System for the Poor and Vulnerable Group in Thai society: The social risk groups,” is a project under the project series on “the development of welfare systems for the poor and the vulnerable.” The research received financial supported from Thailand Research Fund (TRF). Associate Professor Dr. Narong Petprasert is the head of the 10 researchers. The development welfare systems for the social risk groups was undertaken by Assistant Professor Apinya Wechayachai and Assistant Professor Dr. Kitipat Nontapattamadul.

Scope

The research was designed to cover five categories:

1. The poor, disadvantaged groups and those who had experienced social difficulties including people who were affected by economic crisis and were weakened with various causes as well as failed to adjust to the changing situations.
2. Those who were unable to rely on themselves and lacked any support from family kinship social group or community. They might struggle against their difficulties by taking indecent lifestyles.
3. Those who lacked accessibility to any state welfare provision and any other social resources. They had been overwhelmingly powerless due to their illiteracy, the government’s regulations, and so on.

4. Those who chose to pursue a dangerous way of life or committed to risky occupations. They were looked down upon and isolated from community.
5. Those who had been persistently facing social difficulties. They were exhausted and felt very weary which created more risk in their lifestyle.

Research Participants

The research covered geographically 10 provinces: Chiang-Mai, Chiang-Rai, Phayao, Khon-Khaen, Surin, Chonburi, Bangkok, Nakorn-Pathom, Nakorn-srithammarat, and Songkhla. The research participants were the poor and the disadvantaged from 7 groups.

1. Ethnic groups and displaced immigrants,
2. Those who suffered from the justice procedures,
3. Drug addicts,
4. Sex workers or sex industrial workers,
5. Pan handlers,
6. People with HIV-AIDS and their families, and
7. Those who were excluded from government and non-government welfare provisions.

The Findings

1. *The existence of “life power” within the people who were exposed to the poverty, disadvantages, and social difficulties.*

The research participants, all the disadvantaged groups, relied on their great capacities to survive. Although they were stigmatized, they showed their strengths in struggling for welfare as an every day life activities. Those who were sex workers, person with AIDS (PWA), drug addicts, ethnic minorities, and the inmates tried their best to rely on their efforts without any government

service. Some of them chose to live alone or confined their social space within their small groups. They had no opportunity to participate in any service program. They realized that they had never been welcome by the wide society. Their everyday lives reflected two sides: one was the very dark side of sufferings and powerlessness, the other is their rigors and human dignities.

2. *The new meaning of the poor.*

Using the bracketing technique, the researchers were able to understand the research participants as they were. Social norms and morals covering their situations were unveiled. The new meaning of the poor then emerged through the recognition that even the poorest or the most powerless person had her/his power to struggle against difficulties surrounding their lives. The alternative way they chose however was often labeled and discriminated by the society.

3. *The various causes of poverty.*

The findings exclude the mainstream deterministic idea that the research participants deserve all the difficulties and sufferings because of their laziness and deviant behaviors. They instead were pushed and pulled by social economic and political practices and structuration into the marginalized areas. Some of them might have an inappropriate lifestyle such as drinking habit. However the causes of poverty were various including the practices of patriarchy, consumerism, and other forms of social exploitations.

4. *The reproduction of sufferings.*

Many of the poor hardly escaped from the reproduction of difficulties and sufferings. The injustice of social structure produced re-deterioration of their situation. Simultaneously, stigmatization and discrimination are regenerated. The reproduction of stigmatization then created self-blaming and discouragement among the disadvantaged. Therefore many of them plunged into the chronic poverty.

5. Welfare systems for the poor: Insufficient and inappropriate

State provided social welfare hardly reached the poor especially those who were the research participants. The welfare service systems had very limited financial resources. The regulations and lack of awareness among the service practitioners are other reasons. Moreover the welfare systems relied on the residual model of social welfare focusing on individual relief was far from overall development of self-reliance and sharing among the different groups in society.

6. Policy recommendations

6.1 Basic paradigms underlined the understanding of the poor and poverty seriously required an examination. Poverty is above an individual issue. Alternative and competing paradigms are needed to be appropriate foundations to produce policies and practices that are effective enough to reduce the poverty and encourage more opportunities to protect their human dignity.

6.2 Encouraging and promoting the extension of social space for the poor is very significant. The concept of social space should be used against social control and discrimination.

6.3 Promoting community roles and responsiveness to the poorest of the community is recommended. Instead of leaving individual welfare to the market economy, people in the village should organized welfare systems appropriate to the poorest. They should know who are the poorest and the most sufferers and try to open wider opportunities embracing every walks of life in the village, especially those who plunged into the very deep of pocket areas.

6.4 Communities should be encouraged to use their traditional potentiality by reactivating their local wisdom, religious believes, indigenous ways of life as well as traditionalism as a local welfare process and mechanism for the poor.

6.5 State should encourage and support communities in assisting the most needy in the community. People in the community should be supported to invent or create social indicators of their own to identify those who need

assistance. The very foundation of this procedure is an underlining of welfare mindedness of social consciousness raising among the villagers.

6.6 State and NGOs should stimulate and support “the Funds for Community Welfare” in the village. The local administration may support preliminary budget then encourage the community to establish the transparency and accountability in funding system and welfare management.

6.7 Strengthening those from the disadvantaged groups actively and proactively participate the community welfare funds.

บทที่ 1

บทนำ :

ภาพรวมของสถานการณ์ปัญหา

การพัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนยากจนและด้อยโอกาสในสังคมไทยในกลุ่มของประชาชนที่ประสบปัญหาทางสังคมและอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางสังคม จำเป็นต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจภาพรวมของความยากจน ซึ่งในการวิจัยนี้ถือว่าความยากจนเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย

ความยากจนเป็นคำที่มีผู้ให้ความหมายไว้อย่างแตกต่างกัน แม้ว่าประชาชนทั่วไปก็พอจะทราบถึงความยากจนคืออะไร เช่น ถ้าเราไปถามคนเดินถนนสักหนึ่งคนว่า ความยากจนคืออะไร เขาก็พอจะบอกได้ อาทิ เขาอาจจะบอกว่าความยากจนก็คือการที่ไม่มีเงินเพียงพอจะใช้จ่าย คือความขาดส่น คือความลำบากในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

อมาตยา เซน (Amartya Sen) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ปี ค.ศ.1998 ด้วยผลงานด้านเศรษฐศาสตร์สวัสดิการ (Welfare economics) เห็นว่าความยากจนหมายถึงการขาดแคลนความสามารถหรือเสรีภาพที่คนเราจะใช้ชีวิตในแบบอย่างที่เราเห็นว่ามีคุณค่า (ปราณี ทินกร, 2545: 4-18) ถ้าเรถือตามคำจำกัดความของอมาตยา เซน ความยากจนก็เป็นปรากฏการณ์ที่มีความกว้างขวางอย่างมาก และกินความครอบคลุมทั้งความยากจนที่มักนิยมนัดกันเป็นตัวเลข และความยากจนที่มีมิติของอำนาจ สังคมและวัฒนธรรม

การอธิบายเรื่องความยากจนในสังคมไทย เช่นเดียวกัน เรามักพบนักวิชาการเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจำนวนมากพยายามชี้วัดขนาดและสภาพปัญหาความยากจนในประเทศไทย ทว่าในด้านมิติของอำนาจ สังคมและวัฒนธรรมก็มีผู้สนใจศึกษาไว้น้อย อันที่จริง การอธิบายเรื่องราวของความยากจนนั้นมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจในสังคมอย่างแยกไม่ออก โดยที่โครงสร้างอำนาจไม่ใช่สิ่งทีนิ่งสถิต เมื่อโครงสร้างอำนาจเปลี่ยนแปลงไป ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงตัวกลุ่มผู้ให้

การอธิบาย และ/หรือเนื้อหาของ การอธิบาย สถานะที่ผู้กดขี่อยู่ในโครงสร้างอำนาจของผู้พูดหรือผู้ให้ การอธิบายเรื่องความยากจน นอกจากจะเป็นเครื่องมือที่ทำให้ผู้ที่มีสิทธิและความชอบธรรมในการอธิบายเรื่องความยากจนแล้ว ทว่าในมุขกลับ การอธิบายเรื่องความยากจนกลับมาช่วยสร้างความชอบธรรมให้กลับกลุ่มผู้พูดหรือกลุ่มผู้ให้ การอธิบายเรื่องความยากจนให้สามารถดำรงสถานะของตนให้อยู่ในสถานภาพในโครงสร้างอำนาจนั้นสืบไป ดังนั้น ในบางครั้ง เราอาจพบว่ากลุ่มสังคมแต่ละกลุ่มอาจจะต้องมีการแสดงความขัดแย้ง หรืออย่างน้อยการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในการอธิบายความยากจนกับกลุ่มทางสังคมอื่นๆ รวมทั้งต้องมีการยืนยันความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือในการอธิบายความยากจนของกลุ่มของตนด้วย (ชลิตา บัณฑุวงศ์, 2541: 10)

เมื่อวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ เราจะพบว่าปัญหาความยากจนไม่ใช่ปัญหาในทางเทคนิค ไม่ได้เป็นปัญหาที่รัฐแสดงความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะแก้ไขให้ลุล่วงแต่ไม่ทราบว่าจะต้องดำเนินการแก้ไขอย่างไร แท้ที่จริง ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่มีรากเหง้าเกี่ยวกับอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง การที่นักการเมืองมักแสดงตนว่าเป็นผู้มีความห่วงใยและประสงค์จะแก้ไขปัญหาคือความยากจนเป็นเพียงการสร้างภาพลักษณ์ทางการเมืองให้แก่ตนเอง "คนจน" ไม่ได้หมายความว่าถึงเพียงบุคคลที่ขาดแคลนปัจจัยในการผลิต ไม่ได้หมายความว่าถึงเพียงผู้ประสบปัญหาการค้าพืชผลตกต่ำ และไม่ได้หมายความว่าถึงเพียงผู้ที่ขาดอำนาจในการต่อรองภายใต้ระบบเศรษฐกิจตลาดเท่านั้น ทว่าคำว่า "คนจน" ยังสะท้อนความหมายของการจมนอำนาจและการจมนโอกาสที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตรวจสอบกระบวนการพัฒนาของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องของอำนาจและผลประโยชน์ทางการเมืองด้วย (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และศิริพร ยอดกมลศาสตร์, 2541: 204) ในท้ายที่สุด คนยากจนก็ต้องดิ้นรนต่อสู้และพยายามพึ่งตนเองด้วยวิธีการที่หลากหลาย

การพึ่งตนเองเพื่อความอยู่รอดของคนยากจนภายใต้ภาวะวิกฤตของสังคม ทำให้คนจนไม่มีทางเลือกมากนัก แบบแผนการต่อสู้ดิ้นรนของพวกเขาบ่อยครั้งที่ไม่ได้เป็นแบบแผนที่สังคมทั่วไปจะยอมรับ อาทิ การที่ต้องกลายมาเป็นผู้ขายบริการทางเพศ การที่ต้องมีวิถีชีวิตพัวพันกับยาเสพติด การที่ต้องติดเชื้อและป่วยเป็นเอดส์ การที่ได้รับความทุกข์ทรมานซ้ำเติมจากกระบวนการยุติธรรม การที่ต้องผันตนเป็นวณิกและขอทานเพื่อเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัว การที่ต้องเกิดมาเป็นคนในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกเลือกปฏิบัติ ตลอดจนการดำเนินชีวิตเสมือนหนึ่งผู้ไร้ความสามารถในการเข้าถึงบริการสังคมที่แม้จะมีอยู่ ทว่าคนจนเหล่านี้จนความสามารถที่จะเข้าไปให้ถึงบริการสังคมเหล่านั้น

ความเข้าใจคนจน

คนที่มีอำนาจและอยู่ในกระบวนการกำหนดนโยบาย ตลอดจนกระบวนการพัฒนานโยบายนั้นมีความเข้าใจคนยากจนน้อยมาก ทั้งนี้ เพราะคนเหล่านี้มาจากชนชั้นกลางที่ประสบความสำเร็จ ชนชั้นกลางเหล่านี้ค่อนข้างที่จะดูถูกคนจน มักจะมองว่าคนยากจนเอาแต่ได้ เอาแต่เรียกร้อง หรือพวกคนยากจนเป็นคนโง่ คนชั้นกลางไทยที่ประสบความสำเร็จมักเป็นคนที่มาจากพ่อค้าแม่ค้า ยิ่งประสบความสำเร็จไปถึงขั้นเป็นรัฐมนตรียิ่งไม่เข้าใจคนยากจนอย่างยิ่ง เพราะถือว่า ตนก็เคยจนมาก่อนแล้วต่อสู้มาจนถึงขั้นที่ประสบความสำเร็จ ก็เลยมองว่า ทำไมพวกคนยากจนเหล่านี้จึงไม่ต่อสู้อย่างที่ตนทำมา คงจะเกียจคร้านละคระม้าง นโยบายพัฒนาจึงไม่สามารถอธิบาย "คนยากจน" ได้อย่างชัดเจน ทำความเข้าใจคนยากจนไม่ได้ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2542)

คนยากจนมีทางออกที่จะกระทำได้ คือ การนิยามความหมายของคนยากจนโดยคนยากจนเอง เป็นการให้นิยามใหม่ที่มีพลัง โดยต้องทำให้คนยากจนหลุดพ้นจากความเป็นพวกหางแถว พวกที่เป็นภาระ โดยการที่คนยากจนจะต้องพากันทำกิจกรรมที่ให้เห็นว่า พวกเขามีประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุุดคลอง ลอกคลอง โดยทำให้เป็นกระบวนการที่จะนิยามตนเองใหม่ เป็นการนิยามที่ให้พลังแก่ตนเอง และต้องนิยามด้วยตัวของคนจนเอง อย่ายอมให้คนอื่นมานิยาม อย่าให้คนอื่นนิยามเรา-คนจนว่าเป็นไส้ติ่ง-เป็นภาระของสังคม และสังคมต้องมาช่วยเราเพราะความเมตตา อันนั้น ไม่ใช่การนิยามที่มีพลัง คนยากจนต้องนิยามตนเองว่ามีพลังและมีประโยชน์ต่อสังคม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2542)

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงเสมือนเป็นความพยายามในการทำทำความเข้าใจคนยากจนและด้อยโอกาสอย่างใกล้ชิดเคียงกับที่คนยากจนและด้อยโอกาสได้นิยามความยากจนของตนเอง ให้ได้ใกล้เคียงที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ ทั้งนี้ คนยากจนด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคมที่ได้รวบรวมจากกรณีศึกษาจำแนกได้เป็น 7 กลุ่มได้แก่

1. กลุ่มผู้ทำงานด้านบริการทางเพศ
2. กลุ่มผู้ประสบปัญหายาเสพติด
3. กลุ่มผู้ป่วยเอดส์และครอบครัว
4. กลุ่มคนจนที่ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม
5. กลุ่มฉวยโอกาสและขอทาน
6. กลุ่มชาติพันธุ์
7. กลุ่มบุคคลไร้สมรรถภาพในการเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคม

การให้ภาพรวมของสถานการณ์ปัญหาในที่นี้ ผู้ศึกษาจะได้ยึดกลุ่มกรณีศึกษาทั้ง 7 กลุ่ม เป็นกรอบในการนำเสนอ

1.1 กลุ่มผู้ทำงานด้านบริการทางเพศ

ประวัติของการขายบริการทางเพศในสังคมไทย มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า ในระหว่าง พ.ศ.1839-2310 ซึ่งเป็นยุคของกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีการค้าประเวณี อันเนื่องมาจากระบบการเกณฑ์แรงงานของระบบศักดินา โดยชายฉกรรจ์ไพร่ไปรับใช้เจ้านายจะต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานรับใช้เจ้านายปีละ 6 เดือน โดยต้องเข้าทำงานหนึ่งเดือนเว้นหนึ่งเดือน ช่วงที่ชายฉกรรจ์ต้องออกจากบ้านห่างไกลลูกเมีย ได้เกิดมีหญิงขายบริการทางเพศเพื่อตอบสนองความต้องการทางเพศของชายเหล่านี้ จำนวนของหญิงที่ค้าประเวณีไม่น่าจะมีมาก แม้ว่าจะมีการสืบทอดการค้าประเวณีมาถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เพราะจำนวนประชากรมีน้อย และผู้ชายที่เกิดมาในตระกูลที่มียศถาบรรดาศักดิ์ก็มักจะเลี้ยงผู้หญิงไว้ที่บ้านในฐานะเป็นเมียน้อยกันเป็นจำนวนมาก โดยการมีเมียมากกว่าหนึ่งคนในยุคสมัยนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ผิดปกติแต่ประการใด ดังนั้น ผู้ชายส่วนใหญ่จึงไม่จำเป็นต้องไปซื้อประเวณี ตลาดบริการทางเพศในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองผู้ชายชาวจีน ที่อพยพเข้ามาเป็นแรงงาน ซึ่งคาดว่าจะมีประมาณ 2,500 คนเท่านั้น ลูกค้าประจำของหญิงบริการทางเพศในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่ แรงงานอพยพชาวจีนเหล่านี้ซึ่งถือว่ามีจำนวนไม่มากนัก (พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ, 2542; อุไรวรรณ คณิงสุเกษม และสุภาณี เวชพงศา, 2542)

ตลาดการค้าประเวณีเริ่มขยายตัวในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อประเทศไทยเปิดการค้ากับชาวตะวันตกมากขึ้น แต่จำนวนชาวตะวันตกก็ไม่มากพอที่จะเป็นลูกค้าประจำรายใหญ่ของตลาดประเวณี ทว่าลูกค้ารายใหญ่ได้แก่แรงงานชาวจีนอพยพที่หลั่งไหลเข้ามามากขึ้น โดยคาดว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้มีชาวจีนแผ่นดินใหญ่เข้ามาประมาณ 70,000 คน โดยชาวจีนเหล่านี้มารวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ย่านสำเพ็ง ชาวจีนอพยพส่วนใหญ่เป็นชายและไม่ได้นำภรรยาและครอบครัวมาด้วย จำนวนผู้ซื้อบริการทางเพศที่เป็นลูกค้าประจำจึงมีจำนวนมากขึ้น เมื่อมีอุปสงค์มากขึ้น ทำให้อุปทาน คือจำนวนผู้หญิงที่เข้ามาขายบริการทางเพศ มีมากตามไปด้วย

จำนวนลูกค้าที่เป็นชาวจีนอพยพเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ตลาดการค้าประเวณีขยายตัว และในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เช่นเดียวกัน นโยบายในการทำประเทศให้ทันสมัยเช่นประเทศตะวันตก ทำให้มีการก่อสร้างสาธารณูปโภคต่างๆจำนวนมาก แรงงานชาวจีนจึงยิ่งอพยพเข้ามามากยิ่งขึ้น มีผล

ต่อเนื่องทำให้สำนักบริการทางเพศเพิ่มจำนวนมากขึ้น และก่อให้เกิดปัญหาการระบาดของกามโรคที่ร้ายแรง จนต้องมีการตราพระราชบัญญัติสัญจรโรค ร.ศ.127 (ตรงกับ พ.ศ.2451) ซึ่งเป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมจำนวนสถานบริการและจำนวนหญิงบริการทางเพศ ทั้งยังมีข้อกำหนดให้สำนักทุกแห่งที่มีหญิงบริการต้องแขวนคอมสี้ เพื่อเป็นเครื่องมือให้พนักงานของรัฐสังเกตได้ชัดเจน และเนื่องจากทางราชการได้กำหนดตัวอย่างของคอมให้มียี่สิบเชียว ทำให้สำนักบริการทุกแห่งพากันติดคอมยี่สิบเชียวเหมือนกันหมด ผู้หญิงขายบริการทางเพศเหล่านี้จึงมีชื่อเรียกใหม่ว่า “หญิงคอมยี่สิบ”

กฎหมายฉบับเดียวกันยังกำหนดให้หญิงบริการทางเพศทุกคนต้องจดทะเบียนมีใบอนุญาตในยุคนี้นี้จึงถือว่าสังคมไทยมีการจดทะเบียนผู้ที่มีอาชีพบริการทางเพศอย่างถูกกฎหมายเป็นครั้งแรก และถือได้ว่าอาชีพค้าประเวณีเป็นสิ่งที่ถูกกฎหมายเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ โดยอาชีพค้าประเวณีต้องเสียภาษีให้แก่ทางราชการเรียกว่า “ภาษีบำรุงถนน” (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2537) สถานภาพของหญิงบริการทางเพศสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่แตกต่างจากทาสเท่าใดนัก รัชกาลที่ 5 ทรงประกาศเลิกทาสปี พ.ศ.2417 ให้ทาสได้มีโอกาสเป็นไท แต่ทว่าหญิงที่มีอาชีพค้าประเวณีไม่มีโอกาสเป็นไท ทั้งนี้ เพราะนายเงินที่ซื้อหญิงเหล่านี้มาเป็นหญิงบริการได้ทำสัญญาผูกมัดไว้ล่วงหน้า จึงไม่อยู่ในเงื่อนไขที่หญิงบริการเหล่านี้จะได้รับการปลดปล่อยให้เป็นไท นอกจากนี้ยังพบว่าหญิงค้าประเวณีบางคนที่ได้รับการปลดปล่อยกลับเกิดปัญหา เพราะไม่มีที่พึ่งพิง จะกลับไปหาครอบครัวก็ประสบปัญหาครอบครัวและชุมชนรังเกียจ-ไม่ยอมรับ ทำให้ต้องกลับมาทำงานอยู่ในสำนักบริการเหล่านี้ต่อไป การเลิกทาสจึงไม่ได้มีผลให้จำนวนหญิงบริการลดลง ทว่าตรงกันข้ามทำให้จำนวนหญิงเข้ามาค้าบริการทางเพศมากขึ้น เพราะมีผู้หลอกลวงให้ผู้หญิงจากชนบทเข้ามาเป็นหญิงบริการโดยมีสัญญาจ้างล่วงหน้า

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลต่อการค้าประเวณีอีกครั้งหนึ่ง ได้แก่ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญในปี พ.ศ.2475 รัฐบาลได้ประกาศใช้กฎหมายผัวเดียวเมียเดียวในปี พ.ศ.2478 ผู้ชายไม่สามารถจะมีภรรยาได้หลายคนเหมือนแต่ก่อน ผู้หญิงที่เคยถูกเลี้ยงไว้ในฐานะภรรยาน้อยหรือภรรยาเก็บในบ้านได้รับการปลดปล่อย ผู้หญิงเหล่านี้ไร้ช่องทางในการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่ได้กลายเป็นหญิงบริการทางเพศในสำนัก ขณะเดียวกัน ผู้ชายก็เกิดความนิยมในการซื้อประเวณีจากสำนักบริการทางเพศกันมากขึ้น เจ้าของสถานบริการทางเพศก็พยายามหาผู้หญิงรายใหม่เข้ามาป้อนตลาดการค้าประเวณีมากขึ้น ผลที่ตามมาคือตลาดการค้าประเวณีเป็นตลาดที่มีผู้ซื้อและผู้ขายจำนวนมาก

ในปี พ.ศ.2503 ได้มีการประกาศใช้ พ.ร.บ.ปราบการค้าประเวณี ซึ่งกลับมามีผลว่าการค้าประเวณีเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย แต่การลงโทษได้เน้นลงโทษผู้หญิงที่ค้าประเวณีเป็นหลัก มีการจับกุมลงโทษผู้หญิงบริการทางเพศ อย่างไรก็ตาม การที่สังคมไทยมีอคติลำเอียงต่อปรากฏการณ์การค้าประเวณี โดยมีทฤษฎีที่ว่า การที่ผู้ชายไปเที่ยวบริการทางเพศเป็นเรื่องปกติธรรมดา ทำให้การบังคับใช้กฎหมายนี้เป็นไปอย่างลักลั่น ไม่เกิดประสิทธิผลในการน่านโยบายไปปฏิบัติ ผู้ชายไม่ได้รับการลงโทษ และการปราบที่ผู้หญิงบริการก็ได้ดำเนินการอย่างเคร่งครัดและทั่วถึง ทำให้เป็นช่องทางของการคอร์รัปชันของผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายอีกทางหนึ่ง และจำนวนผู้หญิงบริการทางเพศก็ไม่ได้ลดลง ตรงกันข้าม เมื่อจำนวนผู้หญิงบริการทางเพศกลับมากขึ้น และมีการดำเนินการอย่างแอบแฝงมากขึ้น ผลที่ตามมาคือการยากที่จะทราบข้อมูลพื้นฐานว่ามีจำนวนหญิงบริการทางเพศเท่าใด และมีจำนวนสถานบริการทางเพศมากน้อยเพียงใด

การคาดการณ์จำนวนหญิงบริการทางเพศมีตั้งแต่จำนวน 1 ล้านคน (มูลนิธิผู้หญิง, 2531) จำนวน 7 แสนคนถึง 1 ล้านคน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2534) 5 แสนถึง 8 แสนคน (เนาวรัตน์ พลายน้อยและคณะ, 2539; Godley, 1991) 1.5 แสนคน (กรมตำรวจ, มปป.; Sittitrai & Brown, 1991) และตัวเลขของกรมควบคุมโรคติดต่อเพียงประมาณ 6 หมื่นคน (พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ, 2542; อุไรวรรณ คณิงสุเกษม และสุภาณี เวชพงศา, 2542)

การเติบโตของธุรกิจทางเพศครั้งสำคัญได้แก่ เมื่อครั้งที่สหรัฐอเมริกาส่งทหารเข้ามาทำสงครามในเวียดนาม ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา ทหารอเมริกันเหล่านี้เข้ามาพักผ่อนในเมืองไทยปีละ 7 หมื่นคน นอกเหนือไปจากการที่มีฐานทัพทหารอเมริกันในประเทศไทย ซึ่งรวมกันแล้วลูกค้าของหญิงบริการทางเพศที่เป็นทหารอเมริกันมีประมาณ 1 แสนคน ในจำนวนนี้ทหารอเมริกันส่วนหนึ่งได้มีการว่าจ้างให้หญิงไทยมาอยู่กินเป็นประจำ เรียกว่า “เมียเช่า” ซึ่งมีจำนวนประมาณ 2 หมื่นคนทั่วประเทศ (พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ, 2542) หลังสงครามเวียดนามสงบลง พ.ศ.2519 จำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยไม่ได้ลดจำนวนลง เมียเช่าจำนวนหนึ่งเปลี่ยนสถานะมาเป็นหญิงขายบริการทางเพศ

การขายบริการทางเพศมักพบในหญิงจากชนบท ซึ่งจากการศึกษาของกฤตยา อาชวนิจกุล (Archavanitkul, 1993) มองว่าการเข้าสู่ตลาดบริการทางเพศของผู้หญิงจากภาคชนบทถือเป็นช่องทางเดียวของหญิงชนบทที่ด้อยการศึกษาและขาดทักษะในการประกอบอาชีพอย่างอื่นในการที่จะได้รับรายได้จำนวนมากภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว

การขายบริการทางเพศเป็นสิ่งที่คนยากจนต้องตัดสินใจอย่างหนัก เพราะเป็นการเสี่ยงต่อการถูกประณามจากสังคมอย่างยิ่ง กระนั้นก็ตาม ผู้ที่ต้องการเงินรายได้ เพื่อที่จะนำไปเป็นสวัสดิการในการเลี้ยงชีพของตนและครอบครัว สวัสดิการในการศึกษาของลูกและญาติพี่น้อง ตลอดจนเป็นค่ารักษาพยาบาลของตนและญาติพี่น้อง เมื่อมีผู้ชักชวนทำให้พวกเขาต้องตัดสินใจเข้ามาสู่อาชีพบริการทางเพศมากขึ้น ทั้งนี้ ไม่เพียงแต่ผู้หญิงเท่านั้น ทว่ายังรวมไปถึงการขายบริการทางเพศของผู้ชายด้วย

จากการศึกษาของมูลนิธิร่วมด้วยช่วยกันพบว่า มีนักเรียนและนักศึกษาหญิงเข้าสู่อาชีพบริการทางเพศเป็นจำนวนมาก โดยเพิ่มมากขึ้นถึงเท่าตัว เด็กนักเรียนนักศึกษาหญิงเหล่านี้เข้ามาสู่ธุรกิจเพื่อนเที่ยวหรือเอสคอร์ต ซึ่งในจำนวนร้อยละ 80 ของกลุ่มเอสคอร์ตจะมีการค้าประเวณีควบคู่กันไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้บริการค้าประเวณีกับชาวต่างชาติ ช่วยทำให้มีรายได้ดีและเก็บเป็นความลับได้ดีกว่า ผู้ศึกษาคาดการณ์ว่าในกรุงเทพมหานครมีนักเรียนนักศึกษาหญิงทำงานประเภทนี้ประมาณ 15,000 ถึง 20,000 คน เป็นนักเรียนพาณิชย์ประมาณร้อยละ 30 เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยเอกชนประมาณร้อยละ 10-20 และเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยของรัฐประมาณร้อยละ 1 ที่เหลือกระจายไปในสถานศึกษาประเภทต่างๆ โดยได้รับค่าบริการประมาณครั้งละ 2,500-10,000 บาท และจะถูกหักค่านายหน้าครั้งละ 200 บาท (เดลินิวส์, 9 ก.ย. 2541 อ้างใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และศิริพร ยอดกมลศาสตร์, 2541: 219-220)

การศึกษาของจันจิรา จาติเกตุ (2544) พบว่า ถึงแม้ว่าผู้หญิงจะเผชิญกับความกดดันในชีวิตสักเพียงใด แต่หากเธอมีได้มีโอกาสติดต่อกับบุคคลที่เกี่ยวข้องในตลาดการค้าประเวณี ไม่มีผู้ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงเธอเข้าไป ก็จะไม่สามารถเข้าถึงตลาดการค้าประเวณีได้ เธอเองจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นสื่อกลางระหว่างผู้หญิงกับอาชีพการค้าประเวณี การที่ผู้หญิงได้ปฏิสังสรรค์กับบุคคลในโลกของการค้าประเวณี ทำให้ผู้หญิงเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากอาชีพเนื่องจากบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ “รายได้” ที่จะได้รับ รวมทั้งการเสนอเงินจำนวนมากให้กับเธอด้วย ทำให้ผู้หญิงเรียนรู้ถึงรางวัลที่จะได้รับจากการประกอบอาชีพนี้ รายได้เป็นแรงจูงใจที่สำคัญของผู้หญิงกลุ่มนี้ นอกจากนั้นเธอยังเปรียบเทียบรายได้ของอาชีพเดิมที่ทำอยู่กับรายได้ใหม่ที่น่าจะมีโอกาสทำได้ ผู้หญิงจึงมองว่าการค้าประเวณีเป็นช่องทางหนึ่งที่สามารถช่วยแก้ไขวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นได้ในขณะนั้น ทำให้ผู้หญิงคนหนึ่งตัดสินใจเข้าสู่อาชีพการค้าประเวณี จันจิรา จาติเกตุยังพบว่าผู้หญิงขายบริการทางเพศยังมีการใช้กลไกการป้องกันตนเองทางจิต (Defend mechanism) ในลักษณะของการอ้างอิงความสมเหตุสมผล (Rationalization) เพื่อให้ตนรู้สึกคลาย

ความคับข้องใจ เหตุผลเหล่านี้ มีอาทิ

“เคยมีลูกผัวมาแล้ว”

“ทำเพื่อพ่อแม่”

“ทำเพื่อลูกและน้อง”

“ไม่รู้ว่าจะหันหน้าไปหาใคร” และ

“ใครๆเขาก็ทำกันทั้งนั้น” (จันจิรา จาติเกตุ, 2544 น. 56-59)

สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำมาวิเคราะห์ภายใต้กลุ่มผู้ขายบริการทางเพศมาจากกรณีศึกษา 7 กรณีศึกษา ได้แก่

1.1 กรณีศึกษาหญิงขายบริการ : ชีวิตผู้หญิงสองภาค นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ ปานทิพย์ พอดี

1.2 กรณีศึกษาหญิงขายบริการกับสวัสดิการของรัฐ :

กรณีศึกษาบาร์ญี่ปุ่นในอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ ขนิษฐา สาระจุฑะ

1.3 กรณีศึกษาการขายบริการทางเพศในเด็กเร่ร่อน นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ สุนทรี ฉายคุณากร รัตน์ วรรณวิสา อิมทรัพย์ และวัชรารภรณ์ ผลดี

1.4 กรณีศึกษาโกก๊อบอย ที่จังหวัดเชียงใหม่ นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ สุกัญญา พรโสภาคกุล

1.5 กรณีศึกษากระบวนการกลายเป็นชายขายบริการเมืองพัทยา นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ จีรพรรณ ลำเนา

1.6 กรณีศึกษาจากเด็กหญิงท้องถิ่นสู่สาวงามคาราโอเกะ นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ รัตพล พรพิพิธ

1.7 กรณีศึกษาปัญหานักศึกษาค้าประเพณี จังหวัดเชียงราย นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ กำธร ผาสุริวงษ์

2. กลุ่มผู้ประสบปัญหาเสพติด

เมื่อกล่าวถึงยาเสพติด เรายังจะได้ยินจนชินว่า ปัญหาเสพติดเป็นปัญหาที่กระทบกับความมั่นคงของชาติ และเมื่อใดก็ตามที่กล่าวถึงคนติดยาเสพติด เราก็มักจะมองคนที่ติดยาเสพติดในกรอบของ "พฤติกรรมเบี่ยงเบน" คนที่ติดยาเสพติดเป็นคนที่กระทำความผิด ละเมิดกฎหมาย ละเมิดบรรทัดฐานของสังคม ละเมิดศีลธรรมอันดีของบ้านเมือง ก่อให้เกิดความไร้ระเบียบของสังคม และเป็นอันตรายต่อสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวม ดังนั้น ใครก็ตามที่ไปติดยาเสพติดก็จะมีมลทินชุดใหญ่ครอบเคลือบความเป็นคนของเขา

การติดยาเสพติด หมายถึงเมื่อบุคคลใดเสพหรือรับยาเสพติดเข้าไปในร่างกายซ้ำๆกัน ไม่ว่าจะด้วยวิธีใด ภายในช่วงระยะเวลาหรือจะนานติดต่อกันก็ตาม จะทำให้บุคคลนั้นตกอยู่ใต้อำนาจหรือเป็นทาสของสิ่งนั้น การตกเป็นทาสของยาเสพติดอาจจะเป็นทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ หรือตกเป็นทาสเฉพาะทางจิตใจเพียงอย่างเดียวก็ได้ นอกจากนั้น บุคคลอาจจะต้องเพิ่มปริมาณการเสพขึ้นเรื่อยๆ ทำให้สุขภาพร่างกายเสื่อมโทรม เมื่อเวลาที่มีความอยากที่จะเสพแล้วไม่ได้เสพจะมีการผิดปกติทั้งทางร่างกายและจิตใจ หรือเฉพาะด้านจิตใจ

ผู้ติดยาเสพติดมักมีบุคลิกภาพที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่นอยู่เสมอ ขาดความมั่นใจในตนเอง มีความวิตกกังวลสูง ความรู้สึกต่อตนเองไม่ดี มีความภาคภูมิใจในตนต่ำ และไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ดังนั้น การทำให้ผู้ติดยาเสพติดได้เห็นคุณค่าตนเอง มองตนว่ามีความสามารถ มีความสำคัญ ได้รับการยอมรับจากผู้อื่น จะเป็นผลดีให้ผู้ติดยาเสพติดเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในแนวทางที่เหมาะสมได้ ผู้ติดยาเสพติดจะเลิกเสพได้ หากมีอะไรบางอย่างมาจัดระเบียบในตัวผู้เสพเสียใหม่ ทำให้ผู้เสพเกิดแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ อาจจะเป็นศาสนา กลุ่มเพื่อนที่คอยให้ความช่วยเหลือกัน เพื่อนใหม่ ที่ทำงานใหม่ หรือสิ่งต่างๆเหล่านี้มาประกอบกัน (อดิสร วิศาล, 2545: 26)

สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำมาวิเคราะห์ภายใต้กลุ่มผู้ประสบปัญหา ยาเสพติดมาจากกรณีศึกษา 2 กรณีศึกษา และวิทยานิพนธ์ 1 เรื่อง ได้แก่

2.1 กรณีศึกษาปัญหาการใช้ยาเสพติดในกลุ่มนักศึกษา นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ เกษมศักดิ์ เสี่ยงใส

2.2 กรณีศึกษาพลวัตที่นำไปสู่ภาวะการติดยาเสพติดและกลไกรองรับปัญหาในเขตเทศบาลเมืองปาก นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ ดำรง โยธารักษ์ และอิงกมล ดวงแก้ว

2.3 วิทยานิพนธ์เรื่องสภาพชีวิตหลังผ่านการบำบัดของเยาวชนผู้ติดยาเสพติดจากศูนย์บำบัดตำบลหนองปากโลง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม โดย อดิสร วิศาล

3. กลุ่มผู้ป่วยเอดส์และครอบครัว

ประเทศไทยเผชิญกับการแพร่ระบาดของเอดส์ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 ที่พบเชื้อเอชไอวีครั้งแรกในไทย มาจนปัจจุบันแบบแผนการแพร่ระบาดจากชายรักร่วมเพศ ผู้ใช้ยาเสพติดชนิดฉีดเข้าเส้น หญิงบริการทางเพศ มาสู่ผู้ชายนักเที่ยว และมาสู่หญิงแม่บ้าน จนถึงทารกในครรภ์ ขณะเดียวกันผู้ป่วยเอดส์ในไทยก็เสียชีวิตลงเป็นจำนวนมาก คนไทยตายเพราะเอดส์มากกว่าร้อยละ 30 ของสาเหตุการเสียชีวิตทั้งหมดรวมกัน (วอลเลน เบลโล และคณะ, 2542) ในหลายครอบครัว มีผู้เสียชีวิต

ชีวิตทั้งพ่อแม่และพี่น้องน้อง มีสถิติพบว่าประเทศไทยมีจำนวนเด็กกำพร้าอันเนื่องมาจากเอดส์มากที่สุดในปีเอเชีย ในปี พ.ศ.2544 ประเทศไทยมีเด็กกำพร้าจากโรคเอดส์ถึง 289,000 คน และจะยังคงเพิ่มสูงขึ้นต่อไปเป็น 380,000 คน ภายใน 5 ปี หลังจากนั้น จำนวนเด็กกำพร้าจากโรคเอดส์จะยังคงที่ที่ระดับประมาณ 374,000 คนในปี พ.ศ.2553 (รวงผึ้ง สุทเธนทร์, 2545: 21) ในด้านการแพร่ระบาด ผู้หญิงไทยเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อมากที่สุด เนื่องจากความไม่เท่าเทียมทางเพศ ชายผู้เที่ยวบริการทางเพศเป็นผู้ที่ทำให้เชื้อแพร่ระบาดได้เร็ว ผู้ชายไทยมากกว่าร้อยละ 75 เที่ยวบริการทางเพศ และกระจายไปยังคนรัก ภรรยา และทารกที่ยังไม่เกิด

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีอัตราการติดต่อของเชื้อไวรัสเอชไอวีสูงที่สุดในโลก ประเมินการว่ามีประชาชนไทยถึง 8 แสนคนมีเชื้อไวรัสนี้ ประเทศไทยยังได้ชื่อว่าเป็นหนึ่งในสองประเทศที่ได้รับความเสียหายจากไวรัสนี้มากที่สุด อีกประเทศหนึ่งคือประเทศอูกานดา

เอดส์เป็นโรคทางสังคม พฤติกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดการแพร่ระบาดของเอดส์ กลุ่มทางเศรษฐกิจสังคมได้รับผลกระทบจากเอดส์มากที่สุด ความยากจน ความเป็นอยู่ที่ไม่เท่าเทียม แรงงานอพยพ และธุรกิจทางเพศเป็นสาเหตุและเป็นผลกระทบของกันและกัน และทั้งความยากจน ความเป็นอยู่ที่ไม่เท่าเทียม แรงงานอพยพ และธุรกิจทางเพศล้วนเป็นผลมาจากยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศไทยทั้งสิ้น

สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำมาวิเคราะห์ภายใต้กลุ่มผู้ป่วยเอดส์และครอบครัวมาจากกรณีศึกษา 2 กรณีศึกษา และวิทยานิพนธ์ 1 เรื่อง ได้แก่

3.1 กรณีศึกษาเรื่องการจัดสวัสดิการสำหรับผู้ติดเชื้อเอดส์และผู้ป่วยโรคเอดส์ โดย พจนานพรัตน์

3.2 กรณีศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีที่ได้รับผลกระทบจาก HIV/AIDS : ในชุมชนอพยพย้ายแรงงานประมง จังหวัดสุรินทร์ ของบรรพต ศรีจันทร์นิตย์

3.3 วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการจัดการกับปัญหาอันเกิดจากภาวะความเจ็บป่วยของคนจนที่ติดเชื้อเอชไอวีในชนบท: กรณีศึกษากลุ่มกุหลาบเหลือง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดย รพีพงษ์ กันยะมี

4. กลุ่มคนจนที่ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม

หากพิจารณาจากบรรทัดฐานทางสังคม โดยไม่ได้ศึกษาและทำความเข้าใจสภาพชีวิตที่แท้จริงของคนจนที่ต้องเข้ามาสู่กระบวนการยุติธรรมแล้ว คนทั่วไปอาจจะเห็นว่า ผู้คนเหล่านี้ได้ทำ

ความผิดตามกฎหมาย สมควรแล้วที่จะต้องได้รับโทษทัณฑ์ตามที่กระบวนการยุติธรรมได้ดำเนินการกับพวกเขา แต่เมื่อได้เข้าไปสัมผัสกับข้อมูลในเชิงลึก จะพบว่า เด็กผู้หญิง หรือชาวบ้านที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดและได้รับโทษไปแล้วนั้น หลายรายไม่สมควรที่จะต้องอยู่ในสภาพเช่นนั้น และแม้ว่าบางรายอาจจะมี ความผิด ความทุกข์ที่ได้รับจากการลงโทษเป็นความทุกข์ที่เกินเลยไปกว่าการกระทำผิดของพวกเขา ผู้หญิงที่มีครรภ์ต้องถูกขังในเรือนจำ ทั้งๆที่ตนไม่ได้กระทำผิด แต่พนักงานไม่สามารถจับกุมสามีของเธอได้ ประกอบกับความเป็นคนต่างชาติพันธุ์ ทำให้เธอไม่อาจปกป้องชีวิตน้อยๆในครรภ์ให้ได้รับการดูแลที่ດีนอกเรือนจำได้ ความทุกข์ของเธอต้องผนวกเอาทารกที่คลอดและเลี้ยงดูในคุกอย่างยากลำบากยิ่งเข้าไปด้วย และในหลายกรณีก็เป็นเรื่องของการใช้อิทธิพลและกลั่นแกล้งเพื่อแย่งชิงที่ดินจากชาวบ้าน

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำมาวิเคราะห์ภายใต้กลุ่มคนจนที่ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม มาจากการศึกษา 4 กรณีศึกษา ได้แก่

- 4.1 กรณีศึกษาเรื่องทุกข์กรณีของเด็กในสถานพินิจคุ้มครองเด็กและเยาวชนภาคใต้ โดยร้อยตำรวจโทหญิง นวลตา อาภาศัพท์พะกุล
- 4.2 กรณีศึกษาเรื่องกระบวนการเข้าสู่การเป็นอาชญากรในภาคใต้ตอนล่าง : เสียงที่ลอดจากห้องขัง โดยร้อยตำรวจโทหญิง นวลตา อาภาศัพท์พะกุล
- 4.3 กรณีศึกษาเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ โดยสุนีย์ แสนใจนา
- 4.4 กรณีศึกษาเรื่องความทุกข์อันเกิดจากการถูกดำเนินคดีทางอาญา โดยสงวนใจ สีหะกุลัง

5. กลุ่มวิพากษ์และขอทาน

อันที่จริง คนไทยมีวัฒนธรรมการให้ทาน ซึ่งถือเป็นกลไกของชุมชนสำหรับช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาความยากจนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ วัฒนธรรมการให้ทานสะท้อนให้เห็นความผูกพันของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน ความเชื่อทางพุทธศาสนาถือว่าการให้ทานเป็นการทำบุญ ทำให้การให้ทานยังคงดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้ อย่างไรก็ตาม มีผู้มองว่า รูปแบบการขอทานในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป จากการขอทานเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้องเฉพาะหน้า กลายมาเป็นอาชีพที่ทำรายได้เป็นอย่างดี มีการวิเคราะห์กันว่า ด้วยเหตุที่การขอทานเป็นงานสบาย รายได้ดี อาศัยสภาพร่างกายที่ดูน่าสมเพชเวทนาเป็นจุดขาย หรือบางรายหลอกลวงหลานมานั่งขอทานอยู่ข้างๆ

ทำให้ดึงดูดคนที่ผ่านเข้ามาให้เมตตาสงสาร และทำให้ได้เงินรายได้มากขึ้น จนพัฒนามาเป็นธุรกิจขอทานและแก๊งค์ขอทาน (วรรณ อรัญกุล, 2543: 4-5)

ภาพของขอทานในปัจจุบันเป็นเช่นนั้น คนในสังคมไทยเริ่มมองคนขอทานในด้านลบ ทว่าการมอง "ขอทาน" อย่างที่เป็นแบบฉบับเดียวกันไปหมด (stereotype) ทำให้เรามองข้ามความเป็นจริงไปได้ง่ายมาก เหมือนกับเห็นคนขอทานทุกคนเป็นแก๊งค์ไปหมด การหน้าที่ดั้งเดิมของวัฒนธรรมการให้ทานที่เป็นการเกื้อกูลกันนั้นดูเหมือนจะหมดสิ้นไปจากคนไทย จึงเป็นเรื่องน่าสนใจที่เราจะพยายามทำความเข้าใจกับการดำเนินชีวิตของคนขอทานและวณิก ให้ลึกซึ้งมากกว่าข้อสรุปที่เป็นแบบฉบับเดียวกันทั้งหมด

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำมาวิเคราะห์ภายใต้กลุ่มคนจนที่ดำเนินชีวิตเป็นวณิกและขอทาน มาการวิจัยกรณีศึกษา 2 เรื่อง คือ

5.1 กรณีศึกษาเรื่องขอทานข้าว : วัฒนธรรมการสงเคราะห์คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือของ ศศิธร ไชยประสิทธิ์

5.2 กรณีศึกษาเรื่องความลำบากในโลกมืด : กรณีศึกษาวิถีชีวิตของผู้พิการทางสายตาที่ประกอบอาชีพวณิกและขอทาน ของจอมขวัญ ขวัญยืน และจุฑามาศ ชาญเจริญลาก

6. กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

คำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” และ “คนพลัดถิ่น” เป็นการเรียกคนที่มีเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์แตกต่างจากคนที่มีอำนาจหลักในสังคม ซึ่งถือว่าการเรียกขานด้วยความเคารพในแตกต่าง มากกว่า คำเดิมที่เคยใช้ คือคำว่า “ชาวเขา” และ “ชนเผ่า” สองคำหลังเป็นคำเรียกที่แฝงอคติ และการไม่ปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน เราจะเห็นว่า แนวความคิดที่ประทับตราชนชาติพันธุ์ มีผลต่อนโยบายของรัฐที่มีลักษณะการครอบงำชนชาติพันธุ์ ความมั่นคงของรัฐมีสูตรสำเร็จประการเดียว คือ ทำอย่างไรให้ “พวกเขา” กลายมาเป็น “พวกเรา” ทำให้ละเลยการถ่อมตนถ่อมใจเข้าไปค้นหาคุณค่าความงามภายในของวัฒนธรรมชนต่างชาติพันธุ์

ยิ่งไปกว่านั้น นโยบายการพัฒนาของรัฐยังเข้าไปทำลายค่านิยมและแบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายของชนชาติพันธุ์ วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของกลุ่มคนชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไป พวกเขาได้รับผลกระทบจากนโยบายควบคุมทรัพยากรของรัฐ ถูกบีบให้ปลูกพืชทดแทนเพื่อตอบสนองระบบตลาดทุนนิยมเหมือนกันหมด ระบบเศรษฐกิจของคนชาติพันธุ์จึงสูญเสียฐานแห่งการพึ่งตนเอง ส่งผลกระทบให้พวกเขาต้องพึ่งพาตลาดพื้นราบ พึ่งพารัฐและพึ่งพาทุนมากขึ้น ขาด

อำนาจในการต่อรองมากขึ้น ตกเป็นเบี้ยล่างของระบบพ่อค้าคนกลาง ถูกควบคุมและยึดกุมปัจจัยการผลิต

นอกจากจะสูญเสียอำนาจในด้านการผลิตแล้ว ด้วยคติแบบบริโภคนิยม ทำให้ค่านิยมความเป็นเมืองและความทันสมัยดึงดูดให้ชนชาติพันธุ์ต้องเข้ามาหางานทำในเมือง พวกเขาต้องสูญเสียความเชื่อในประเพณีดั้งเดิม วัฒนธรรมและบริโภคนิยมเข้าไปทำลายฐานของความเป็นชุมชนและความเป็นครอบครัว และเมื่อพวกเขาต้องลงจากพื้นที่สูงเข้าหางานทำในเมือง สภาพชีวิตก็ยังคงตกเป็นฝ่ายสูญเสียอำนาจและถูกเอารัดเอาเปรียบตลอดกระบวนการดำเนินชีวิต

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่นำมาวิเคราะห์ภายใต้กลุ่มคนชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น มาจากการวิจัยกรณีศึกษา 2 เรื่อง คือ

6.1 กรณีศึกษาเรื่องสิทธิของผู้พลัดถิ่น : กรณีศึกษาชาวไทใหญ่จากประเทศพม่า นักวิจัยพื้นที่ได้แก่ สุรสม กฤษณะจุฑะ

6.2 กรณีศึกษาเรื่องการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอที่เข้ามาทำงานในตัวเมืองเชียงใหม่ โดย บุญเพิ่ม ฤทัยกริม

7. กลุ่มผู้สูญเสียสมรรถภาพ

กลุ่มคนจนคนด้อยโอกาสในกลุ่มนี้จัดแยกออกมาเป็นพิเศษ เนื่องจากนักวิจัยพื้นที่ได้เข้าไปศึกษาด้วยกรอบความคิดที่น่าสนใจโดยสมภพ บุญนาค ได้เจาะลึกเข้าไปในคำถามในการวิจัยที่เกิดจากประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาในพื้นที่ ทั้งนี้เขามองเห็นว่า ในชุมชนคนยากจนหลายแห่งมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเข้าไปทำงาน และทำให้ประชาชนในชุมชนได้ผลประโยชน์จากการพัฒนาหรือการให้บริการด้านต่างๆ ทว่า ในแต่ละชุมชนที่ สมภพ บุญนาค ได้ไปสัมผัสใกล้ชิด จะพบคนยากจนกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ใดๆเลย ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น การไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ ไม่มีทะเบียนบ้าน ไม่มีบัตรประชาชน หรือแม้กระทั่งใบเกิด ประชาชนเหล่านี้เป็นคนที่ยากจนที่สุดในชุมชน และมีการดิ้นรนต่อสู้เพื่อเอาชีวิตรอดในแต่ละวัน บางครั้งพวกเขาอาจจะถูกเกณฑ์มาเข้าฟังการประชุม ที่ผู้นำชุมชนและนักพัฒนามอบหมายให้มา พวกเขาเข้ามาไม่นาน ก็จะเดินออกไป ไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการให้ความช่วยเหลือแต่ประการใด ประชาชนกลุ่มที่ยากจนที่สุดนี้ถูกมองว่า ไม่ให้ความร่วมมือ เชื้อชาติ ขาดความกระตือรือร้น นั่นเป็นความหมายที่พวกเขาถูกยึดเยียดจากคนนอก แต่ที่สำคัญ คือ พวกเขาเข้าไม่ถึงบริการสังคมจากรัฐและเอกชน แม้ว่าหน่วยงานจะเจาะเข้าไปในชุมชนแล้วก็ตาม

8. สรุป

ในบทนี้ได้ให้ภาพรวมของสถานการณ์ปัญหาของคนยากจนที่ประสบปัญหาทางสังคม 7 กลุ่ม ทั้งนี้ได้หมายความว่าคนยากจนที่ประสบปัญหาทางสังคมและมีความเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงจะมีเพียง 7 กลุ่มข้างต้น รายละเอียดของการศึกษาและการวิเคราะห์กรณีศึกษาในแต่ละกลุ่มจะปรากฏในบทที่ 3 และบทที่ 4 ตามลำดับ

บทที่ 2

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย เป็นโครงการวิจัยในความสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่มี รศ.ดร. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ และมีนักวิจัยที่เป็นนักวิชาการในสถาบันการศึกษาอื่นๆร่วมด้วย เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียว มหาวิทยาลัยรังสิต และนักวิชาการในหน่วยงานขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานที่ทำงานเกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

2.1 วัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย

1. เพื่อศึกษาและจำแนกกลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาสต่างๆด้วยเกณฑ์ทางเศรษฐกิจและสังคม และเกณฑ์ที่กำหนดโดยชุมชนเอง
 2. เพื่อศึกษาสถานภาพชีวิตของกลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาส รวมทั้งสาเหตุแห่งปัญหาชีวิตของคนเหล่านั้น
 3. เพื่อศึกษารูปแบบในการแก้ปัญหาด้วยการช่วยเหลือกันเองของกลุ่มคนจนคนด้อยโอกาสในชุมชน รวมถึงรูปแบบในการช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชนและภาคเอกชนอื่นๆ
 4. เพื่อศึกษาถึงปัญหาในการเข้าถึงระบบบริการของรัฐ โอกาส ช่องทางและรูปแบบในการให้ความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
 5. เพื่อพัฒนาระบบข้อมูลเกี่ยวกับคนจนและคนด้อยโอกาสในระดับท้องถิ่น เพื่อใช้ข้อมูลในการวางแผนและบริการความช่วยเหลือแก่คนจนและคนด้อยโอกาส
- สำหรับรายงานการศึกษานี้ เป็นงานวิจัยส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยโครงการใหญ่

เรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ที่มีการศึกษาสถานภาพและวิถีชีวิตของคนจนและคนด้อยโอกาสกลุ่มต่างๆในรูปแบบกรณีศึกษา โดยผู้วิจัยรับผิดชอบศึกษาในกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

2.2 ขอบเขตความหมาย

จากการศึกษาและรวบรวมความหมายของกลุ่มประชากร ในกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคมนั้น พบว่า มีความหมายที่กว้างขวางมาก ทั้งในมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา สาธารณสุข และวัฒนธรรม เพื่อให้การศึกษารั้ครั้งนี้เห็นภาพรวมของความหมายของกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาส ที่เป็นกลุ่มเสี่ยง และกลุ่มผู้ประสบปัญหาทางสังคม ได้ชัดเจนขึ้น ผู้ศึกษาจึงขออนุญาตและกำหนดขอบเขตความหมาย ไว้ 5 ประการ ดังนี้

กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาส ที่เป็นกลุ่มเสี่ยง และกลุ่มผู้ประสบปัญหาทางสังคม หมายถึง ผู้ที่อยู่ในสถานการณ์วิกฤติทางเศรษฐกิจ และถูกทำให้อ่อนแอในลักษณะต่างๆ หรือการที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ โดยไม่สามารถปรับตัวได้ในเวลาที่เหมาะสม ได้แก่

1. ผู้ที่เผชิญกับภาวะเจ็บป่วยรุนแรง ฉับพลัน เจ็บป่วยเรื้อรัง เช่น ผู้ติดเชื้อเอดส์หรือผู้ป่วยโรคเอดส์
2. ผู้ที่ไม่มีงานทำ หรือภาวะที่หัวหน้าครอบครัวหรือกำลังหลักของครอบครัวตกงาน หรืออยู่ในสถานการณ์ที่ต้องทำงานต่ำกว่าระดับความรู้ ความสามารถจริงในเวลายาวนาน
3. ผู้ที่เผชิญกับสถานการณ์วิกฤติ (crisis) เช่น ภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติ การหย่าร้าง การติดยาเสพติดหรือการประสบอุบัติเหตุร้ายแรงฉับพลัน การตกเป็นผู้พลัดถิ่นที่ไม่สามารถแสวงหาความมั่นคงในชีวิต หรือการตกเป็นผู้กระทำความผิดถูกดำเนินคดีทางอาญา การถูกจับกุมคุมขัง ฯลฯ
4. ผู้ที่เผชิญกับสถานการณ์ที่ล้มเหลวตลอดเวลา เผชิญกับปัญหาที่ซ้ำซ้อน และไม่มีความสามารถในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง
5. ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ควบคุมไม่ได้

ผู้ที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ได้รับการเกื้อหนุนดูแลจากเครือญาติ กลุ่มสังคม ชุมชนอย่างเหมาะสม ต้องแสวงหา ดันรนเพื่อให้ชีวิตรอด ด้วยการยังชีพที่ทำให้ถูกรังเกียจจากสังคม

ผู้ที่อยู่ในสถานะที่เข้าไม่ถึงบริการของรัฐ หรือเข้าไม่ถึงทรัพยากรทางสังคมอื่นๆ ทั้งโดยความรู้ จากการด้อยการศึกษาของตนเอง โดยข้อจำกัดของกรอบระเบียบ มาตรการความช่วยเหลือต่างๆ และโดยวัฒนธรรมความจนที่ซ้ำเติมให้พวกเขาารู้สึกด้อย เกือบตัว ไม่กล้าเรียกร้องสิทธิ

ของตนเอง ไม่เชื่อมั่นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตนเอง ตกอยู่ในสภาวะไร้อำนาจ (Powerlessness) ทำให้กลายเป็นกลุ่มคนชายขอบ ที่หลุดรอดจากการดูแลของรัฐไป

ผู้ที่ดำเนินชีวิตหรือประกอบอาชีพในสภาวะที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาทั้งในทางส่วนตัว และปัญหาทางสังคม หรือเป็นการประกอบอาชีพที่ไม่ได้รับการยอมรับ ไม่ได้ได้รับความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจจากสังคม บางครั้งส่งผลให้กลุ่มประชากรกลุ่มนี้มีแนวโน้มแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยว (Isolation) ดำเนินชีวิตโดยลำพังตนเอง

ผู้ที่เผชิญกับปัญหาต่างๆเป็นเวลานาน ระยะเวลาของการเผชิญปัญหายืดเยื้อยาวนาน จนก่อให้เกิดความอ่อนแอ ไม่มั่นคงในระดับต่างๆ ปัญหาที่เผชิญอยู่นั้นอาจเป็นปัญหาแบบฉับพลัน ตั้งตัวไม่ติด ปรับตัวไม่ได้ หรือการเผชิญปัญหาแบบยืดเยื้อ เรื้อรัง ที่ทำให้ต้องอยู่ในสถานการณ์นั้นอย่างยาวนาน และส่งผลให้สูญเสียพลังในการจัดการกับปัญหาดังกล่าวจนอ่อนแอ และก่อให้เกิดความเสี่ยงหรือล่อแหลมต่อการหาทางออกที่ไม่เหมาะสมตามมา(ดูรายละเอียดจาก Naomi I. Brill, 1985: 257-279 ; ศรีสว้าง พัววงศ์แพทย์, 2538: 57-75 ; ประภาส ปันตักแต่ง ,และกฤษฎา บุญชัย, 2542 และสถิตย์ นิยมญาติ, อัดสำเนา, มปป.)

จากนิยามความหมายของกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม ที่กล่าวถึงแล้วนั้น อาจกล่าวได้ว่า ความยากจนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการเกิดสภาวะด้อยโอกาส การเป็นคนกลุ่มเสี่ยงและนำไปสู่ปัญหาทางสังคม แต่ความยากจนในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความยากจนทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากหมายถึง ผู้ที่จนอำนาจ จนโอกาสในการนำตนเองเข้าถึงความช่วยเหลือ เข้าถึงทรัพยากรทางสังคมต่างๆอย่างเหมาะสม การพิจารณาสถานภาพของกลุ่มคนจนด้อยโอกาส จึงไม่อาจพิจารณาที่ประเด็นปัญหาความยากจนแบบเดิม ที่เน้นเศรษฐกิจ รายได้ ภาวะความเจ็บป่วยทางสุขภาพ ภาวะการขาดการศึกษาและไม่มีงานทำ อันเป็นการมองปัญหาความจนในเชิงปรากฏการณ์เท่านั้น หากต้องวางจุดเน้นลงไปที่เป็นผู้ยากไร้เชิงสิทธิและโอกาส การไม่สามารถเข้าถึงอำนาจทางการเมืองและทรัพยากรทางสังคมที่จะหนุนช่วย การไม่มีอำนาจต่อรองกับกลุ่มต่างๆในสังคม การไม่ได้รับการยอมรับและไม่เห็นทางเลือกอื่นๆที่ดีกว่าในชีวิตมากนัก คนจนกลุ่มนี้ จึงมีแนวโน้มที่จะถูกเบียดขับจากสังคมให้กลายเป็นคนชายขอบ คนที่แปลกแยกหรือมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากคนอื่นๆในสังคม อิทธิพลของการถูกตีตราที่ส่งผลให้พวกเขาจำนวนมากคิดว่าตนเองด้อยพลังอำนาจ อ่อนแอและต่างพร้อมยอมรับการเบียดขับดังกล่าว และกลับมาตีกรอบที่แยกตนเองออกจากสังคม วัฒนธรรมเดิมที่ห่อหุ้มเขาอยู่ กลายเป็นผู้ที่มีวิถีชีวิตแบบโดดเดี่ยวลำพังมากขึ้น

2.3 ขอบเขตกลุ่มประชากร

การศึกษาสถานภาพและวิถีชีวิตของคนจนผู้ด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้ประสบปัญหาทางสังคม เป็นการศึกษจากกรณีศึกษา 22 กรณี (รวมวิทยานิพนธ์) ในพื้นที่ 10 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ขอนแก่น สุรินทร์ ชลบุรี กรุงเทพมหานคร นครปฐม นครศรีธรรมราช สงขลา ตามลักษณะของปัญหาในแต่ละพื้นที่

2.4 กระบวนการการศึกษากลุ่มประชากร

กลุ่มประชากร คนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม มีมากมาย หลายกลุ่มแตกต่างกันไป ยิ่งในช่วงเวลาที่สังคมเผชิญวิกฤตเศรษฐกิจ ประชากรกลุ่มนี้กลับมีเพิ่มมากขึ้น ประชากรกลุ่มนี้คือกลุ่มผู้ที่ขาดโอกาส หรือมีภาวะอ่อนแออยู่แล้วในทางเศรษฐกิจ ในทางทรัพยากรหรือขาดความเกื้อกูลทางสังคมจากผู้อื่น เมื่อเผชิญสถานการณ์วิกฤต จึงทำให้กลุ่มประชากรนั้นกลายเป็นผู้ที่เสี่ยงต่อการมีปัญหาดังกล่าวตามมา การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ไม่สามารถนำเสนอภาพประชากรกลุ่มนี้ได้ทั้งหมด แต่เป็นความพยายามในการเลือกกลุ่มประชากรที่มีความน่าสนใจ ในเชิงปัญหาและวิถีชีวิต และคัดเลือกจากความสนใจของนักวิจัยในพื้นที่ หรือ “นักวิจัยกรณีศึกษา” ที่เป็นฝ่ายเสนอโครงการวิจัยรายกรณีเข้ามา

การเลือกศึกษากลุ่มประชากรดังกล่าว จึงเกิดจากความสนใจของคนในพื้นที่ เป็นการศึกษากลุ่มผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ของตน หรือในกลุ่มที่ตนมีความสัมพันธ์เดิมอยู่ที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายได้ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์เผ่าปกากะญอที่เข้ามาทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ ที่นักวิจัยพื้นที่นั้นเป็นปกากะญอเอง หรือ กลุ่มเยาวชนที่ติดยาเสพติดในชุมชนแห่งหนึ่งของ นครศรีธรรมราช ที่นักวิจัยผู้ช่วยจำนวนมากเป็นเยาวชนในเขตพื้นที่นั้นเอง เป็นต้น

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งในการศึกษากลุ่มประชากร คือกรณีของกลุ่มประชากรในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคมนั้น เป็นกลุ่มที่มีความอ่อนไหว ประกอบอาชีพที่สังคมไม่เข้าใจ ไม่ยอมรับ ซึ่งยากต่อการเข้าถึงและการเก็บข้อมูลในรายละเอียด บางครั้งต้องใช้เวลาในการสร้างสัมพันธภาพ บางครั้งต้องติดตามเข้าไปในพื้นที่ทำงาน เพื่อสามารถเข้าถึงความเป็นจริงในพื้นที่นั้นและเห็นวิถีชีวิตที่แท้จริง เช่น โสภณิบริเวณหน้าสถานีรถไฟ อ.เมือง นครศรีธรรมราช ชายขายบริการ พื้นที่พญา หญิงบริการในบาร์ญี่ปุ่น, อโกโอบอย จ.เชียงใหม่ ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งกระบวนการสร้างสัมพันธภาพในลักษณะดังกล่าว ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากนัก

วิจัยในพื้นที่ ที่ได้เข้าไปทำงานใกล้ชิดกับกลุ่มตัวอย่าง จนยินยอมที่จะเข้ากลุ่มสนทนากับผู้วิจัยที่เป็นคนแปลกหน้าภายนอก

2.5 วิธีการเก็บข้อมูล

การศึกษาค้างนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการศึกษา คือ

1. การศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการศึกษาค้างสนทนาล โดยการจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การเยี่ยมบ้าน

ในการศึกษาค้างนี้มีการเก็บข้อมูลด้วยการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งสิ้น 24 ครั้ง เป็นการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทางตรง และบางกรณีเก็บข้อมูลจากญาติพี่น้องและครอบครัวประกอบ รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกในบางกลุ่มที่ไม่พร้อมเข้ากลุ่มใหญ่ เช่น กรณีนักศึกษาขายบริการทางเพศ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เดี่ยว ในพื้นที่เฉพาะ ด้วยข้อตกลงที่ต้องรักษาความลับ อันเป็นจรรยาบรรณของผู้วิจัย

2. การศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษาค้างเอกสารวิชาการ งานศึกษาค้างที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งจากงานวิจัยของนักวิจัยพื้นที่ที่เสนอเข้ามา

2.6 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาค้างนี้มีเครื่องมือในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคำถามที่ใช้ประกอบในการจัดกลุ่มสนทนาลมีจำนวนหลายชุด เท่าจำนวนของกลุ่มสนทนาลที่จัดขึ้น และเป็นแนวคำถามที่มีความหลากหลายมากตามธรรมชาติของแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน ส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนพูดคุยถึงสภาพการดำรงชีวิต ปัญหาที่พบในการดำรงชีวิต ความทุกข์ที่เผชิญ ทรัพยากรทางสังคมที่เกื้อกูล อุปสรรคในชีวิต แนวทางการยังชีวิตให้อยู่รอดภายใต้ข้อจำกัดต่างๆ ฯลฯ เป็นต้น

2. เครื่องเทปบันทึกเสียง

3. สมุดบันทึกในกรณีที่ไม่ได้รับความยินยอมให้บันทึกเสียง

2.7 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลเชิงคุณภาพ และข้อมูลเชิงเอกสารที่ได้ ประกอบกับการร่วมแลกเปลี่ยนพูดคุยกับนักวิจัยพื้นที่ ในแต่ละครั้งที่ลงไปจัดกลุ่มสนทนา หรือการติดตามงานวิจัย

การแลกเปลี่ยนดังกล่าว เป็นทั้งกระบวนการตั้งคำถาม การค้นหาคำตอบร่วมกัน การนำมุมมองปัญหาและการวิเคราะห์ที่ได้มาแลกเปลี่ยนกัน บางครั้งนักวิจัยพื้นที่ต้องกลับไปศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติม เพราะข้อมูลไม่เพียงพอ บางครั้งต้องเจาะหาข้อมูลจากแหล่งอื่นๆ เพื่อยืนยันข้อเท็จจริงที่ได้มา แต่เป็นกระบวนการทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของความเคารพและความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกัน

สำหรับการนำเสนอราย ผู้วิจัยจะแบ่งกลุ่มศึกษาที่ใช้ในการวิเคราะห์ออกเป็น 7 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คือ กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม

กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มผู้เสียหายเสพติด

กลุ่มที่ 4 คือ กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศ หรือผู้เกี่ยวข้องในวงจรธุรกิจทางเพศ

กลุ่มที่ 5 กลุ่ม วณิพกและขอทาน

กลุ่มที่ 6 คือ กลุ่มผู้ติดเชื้ ผู้ป่วยเอดส์ และครอบครัว

กลุ่มที่ 7 คือ กลุ่มบุคคลไร้สมรรถภาพในการเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคม

2.8 ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1. เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในหลายระดับ ระหว่างหัวหน้าโครงการและนักวิจัยหลัก ระหว่างนักวิจัยหลักด้วยกัน ระหว่างนักวิจัยหลักและนักวิจัยพื้นที่ และเรียนรู้ไปพร้อมกันในเวทีเสนาสนงานวิจัยของแต่ละกลุ่ม ซึ่งผลของการเรียนรู้ลักษณะนี้เป็นผลผลิต (output) ทางอ้อมที่สำคัญยิ่ง หากไม่นับผลผลิตจากเนื้องานวิจัยที่เป็นภาระงานตามข้อตกลงของ สกว.

การเรียนรู้ร่วมกันในแนวทางดังกล่าว ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนในเชิงทฤษฎี องค์ความรู้ ประเด็นปัญหาของพื้นที่ และมุมมองของคำถามและการวิเคราะห์ที่ได้จากกันและกัน ตลอดระยะเวลา 1 ปีกว่านี้

2. รูปแบบการศึกษาวิจัยในโครงการนี้ทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสเรียนรู้ปัญหาของกลุ่มประชากรในหลายพื้นที่ไปด้วยกัน ได้เห็นปัจจัยร่วมที่เป็นสาเหตุแห่งปัญหาที่คล้ายกัน เช่น ปัจจัยความยากจนที่นำไปสู่การตัดสินใจเข้าสู่ธุรกิจบริการทางเพศ หรือเห็นความต่างของแนวทางในการแก้ปัญหาของคนต่างถิ่น ต่างภูมิภาค ซึ่งมีวิธีคิดและวัฒนธรรมในการแก้ปัญหาที่หลากหลาย เช่น วิธีคิดของหญิงบริการในบาร์ญี่ปุ่น และกลุ่มหญิงบริการบริเวณหน้าสถานีรถไฟในจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น การเรียนรู้กลุ่มปัญหาของคนกลุ่มเดียวกันที่ต่างพื้นที่เป็นการต่อยอดให้เกิดการเรียนรู้ทั้งในเชิงลึกของข้อค้นพบบางอย่าง และในด้านความหลากหลายของแต่ละกลุ่มในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่น่าสนใจ

3. การได้จัดกลุ่มสนทนาในหลายๆครั้ง ช่วยให้ผู้วิจัยมีโอกาสค้นพบทศรูปแบบบางอย่างไปพร้อมกับนักวิจัยพื้นที่ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ช่วยให้การเก็บข้อมูลได้ข้อเรียนรู้ที่ลึกซึ้งกว่าการเห็นข้อมูลเชิงเอกสารเท่านั้น

บทที่ 3

สถานภาพชีวิตและความทุกข์

การศึกษาสถานภาพชีวิตและการเรียนรู้ความทุกข์ของคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม เป็นการเรียนรู้ในอีกมิติหนึ่งที่เข้าถึงชีวิตที่เป็นจริงของพวกเขา และจะได้ช่วยให้สังคมทั่วไปเข้าใจเรื่องราวของพวกเขาในรายละเอียดมากขึ้นกว่ามิติในเชิงเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว มุมมองในอดีตที่ทำให้รู้จักและนิยาม “คนจน” คือการพิจารณาจากฐานรายได้และมาตรฐานในการดำรงชีวิตที่ประมาณได้ว่าต่ำกว่าระดับมาตรฐานที่ควรจะเป็น แต่จากการศึกษาสถานภาพชีวิตและความทุกข์ของคนจนผู้ด้อยโอกาสกลุ่มต่างๆ พบว่า สถานภาพชีวิตและความทุกข์ของพวกเขา มิได้เกิดจากเหตุปัจจัยของฐานะทางเศรษฐกิจแต่เพียงด้านเดียว แต่หมายถึงเหตุปัจจัยที่เร้ามักจะมองข้ามไป คือ ความรู้สึกด้อยค่า (powerless) การถูกเบียดขับจากสถานะแวดล้อมในสังคม การถูกรังเกียจเหยียดชั้นในการดำรงอาชีพที่ไม่อยู่ในค่านิยมที่ได้รับการยอมรับ การตกเป็นเหยื่อผู้ไม่รู้ของกลไก ระเบียบ มาตรการทางสังคม การตกอยู่ในสถานการณ์วิกฤตของชีวิตและสุขภาพ ชีวิตของกลุ่มคนจนกลุ่มนี้ กลายเป็นคนชายขอบที่เข้าไม่ถึงและหลุดรอดจากการดูแลของรัฐ หลายคนใช้ชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยลำพัง หาเลี้ยงตนเองและครอบครัวของตน ซึ่งเมื่อได้ศึกษาและพยายามที่จะเข้าถึงการใช้ชีวิตของพวกเขาแล้ว พบว่ามีความน่าสนใจ เพราะพวกเขาล้วนต่างมีความสามารถในการยังชีพิตตนเองให้อยู่รอด ด้วยวิถีต่างๆ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงศักยภาพและพลังที่ยังมีอยู่ในตัวพวกเขา ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

3.1 กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

3.1.1 นิยามความหมาย : การประทับตราของคนชาติใหญ่

แต่เดิมงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่นที่ผ่านมานั้น เป็นเรื่องที่หมายถึง ชาวเขา กลุ่มคนต่างด้าว ผู้อพยพ หรือชนส่วนน้อยกลุ่มต่างๆ ซึ่งเป็นการใช้เรียกชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในเขตที่สูง งานของ วณิช พฤกษศรี อดีตผู้อำนวยการสถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์กล่าวว่า การให้นิยามชื่อ “ชาวเขา” เป็นคำที่มีสถานภาพเป็นทางการในปี 2502 อันเป็นผลมาจากการก่อตั้งคณะกรรมการกลางชาวเขา ซึ่งมีชื่อเดิมว่า คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2541:102) ซึ่งผลจากการศึกษาและให้ความสำคัญในเรื่องชุมชน ชาวเขาได้ส่งผลให้เกิดงานวิจัยจำนวนมากที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างประเทศ เช่น UNESCO และนำไปสู่การจัดบริการในเชิงสงเคราะห์ การปรับปรุงเศรษฐกิจของชนเผ่ากลุ่มต่างๆ และทำให้ประเด็นเรื่องชุมชนในพื้นที่สูงได้ถูกจับตามองในด้านความมั่นคง ต่อมาจากการศึกษาที่พบความแตกต่างในวิถีและการดำรงชีวิตของกลุ่มชนในพื้นที่สูงว่ามีความหลากหลายค่อนข้างมาก คำเรียก “ชาวเขา” จึงมีการนิยามคำเรียกรวมๆ เป็นการทั่วไปว่า “ชนเผ่า” (tribe) แต่ภายหลังจากปี ค.ศ.1970 นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่สะท้อนว่า การนิยามกลุ่มชนเหล่านี้ด้วยการมองว่าเขาคือคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ใช่ชาติเดียวกัน เป็นการนิยามที่แฝงนัยยะเชิงอคติของผู้นิยาม ที่สะท้อนถึงความไม่เท่าเทียม เสมอภาคในการมองชนอีกกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นจึงมีข้อเสนอให้หันมาเน้นการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) ของมนุษย์ เพราะเป็นกระบวนการแสดงความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน แทนการจัดลำดับเชื้อชาติตามสีผิว ซึ่งถือเป็นกระบวนการกีดกันทางสังคม และมีการเสนอให้เรียกกลุ่มชนที่แสดงความแตกต่างกันทางวัฒนธรรมว่า กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) แทน “ชนเผ่า” ซึ่งแฝงไว้ด้วยความคิดวิวัฒนาการ ที่จัดให้ชนเผ่าเป็นกลุ่มชนในสังคมแบบบุพกาลดั้งเดิม ในความหมายที่ล้ำหลังและแฝงนัยในเชิงดูถูกดูแคลน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2542: 1)

แม้ในทางวิชาการจะมีการให้คำนิยามใหม่เพื่อลดอคติในการเรียกขานกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ แต่ในการปฏิบัติที่เป็นจริง อิทธิพลของนิยามความหมายเดิมกลับยังคงแข็งแกร่งในการกำหนดกรอบคิดของคนที่เกี่ยวข้อง ที่ยังคงเรียกขานกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยภาษาและความหมายเดิม โดยเฉพาะเมื่อกรอบคิดนั้นมาจากรัฐ หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง จึงยังมีผลให้คุณค่าและความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มคนพลัดถิ่นยังคงไม่เปลี่ยนแปลงจากอคติเดิม จากความจริงนั้นหมายถึง

มนุษย์ที่มีสภาวะทางเชื้อชาติ สัญชาติ สังคม วัฒนธรรม ภาษา ศาสนา ที่เป็นเอกลักษณ์ มีคุณค่าในชีวิตเฉพาะของตน อยู่ในพื้นที่เฉพาะของตน แต่การเรียกขานจากฐานคิดเก่าทำให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็น “คนกลุ่มน้อย” หรือ “คนอื่น” ที่ไม่ใช่ชนกลุ่มใหญ่ในสังคม นิยามความหมายดังกล่าวก่อให้เกิดความเข้าใจและการประทับตราว่า พวกเขา “แตกต่าง” จากคนส่วนใหญ่ในสังคม นอกจากนี้ด้วยอคติที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงง่ายนัก จึงยังคงมีงานวิจัยจำนวนไม่น้อยที่บ่งบอกถึงปัญหาในเชิงภาพลักษณ์ของพวกเขาในด้านลบต่างๆ เช่น เป็นพวกทำลายป่า เป็นปัญหาต่อความมั่นคง เป็นที่มาของปัญหายาเสพติด เข้ามาแย่งงานคนไทย หรือเป็นคนกลุ่ม “ด้อยพัฒนา” ที่ต้องการผู้อื่นเข้าไป “ช่วย” พัฒนา ฯลฯ

งานวิจัยต่างๆในอดีตและงานอีกหลายชิ้นในปัจจุบัน ยังคงมีความเชื่อที่ “ตีตรา” เช่นเดิม เพราะนักวิชาการและผู้ศึกษาที่เป็น “คนนอก” จำนวนมากมักจะมองจากทัศนะของพวกเขาที่ใช้กรอบความคิดของตนเองเป็นบรรทัดฐานในการมองปัญหา และใช้อคติทางความเชื่อสะท้อนและตอกย้ำว่าคนกลุ่มนี้เป็นปัญหาอยู่เนืองๆ ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่นต่างๆจึงมักจะถูกนำเสนอในลักษณะที่เป็นการซ้ำเติมถึงภาพของปัญหาเก่าๆ แม้งานศึกษาจำนวนมากทั้งไทยและต่างประเทศจะกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาที่ผู้วิจัยเข้าไปฝังตัวและใช้ชีวิตร่วมกับพวกเขาเป็นเวลานาน แต่ถ้ามองการฝังตัวดังกล่าวมิได้มีกระบวนการปรับเปลี่ยนความคิด ความเชื่อ ไม่มีกระบวนการเปลี่ยนความสำนึกจาก “คนนอก” ไปสู่การเป็น “คนใน” การใช้เวลาเข้าไปอยู่ร่วมอย่างยาวนานก็ได้เป็นหลักประกันว่าข้อมูลที่ได้เป็น “ข้อเท็จจริง” ที่สามารถเข้าถึงวิถีชีวิตโดยแท้ของคนกลุ่มนี้อย่างแท้จริง ดังเช่น วสันต์ ปัญญาแก้ว (2543: 119) มองว่า “บทบาทของนักชาติพันธุ์วรรณาในลักษณะนี้ยังคงมองว่าเป็นการศึกษาจาก “คนนอก” ที่จะได้แค่เพียงการ “เข้าใจ” (approximate) โลกทางสังคมของกลุ่มผู้คนที่ถูกศึกษาเท่านั้น

งานของ วสันต์ ปัญญาแก้ว (2541: 76-90) สะท้อนถึงงานศึกษาของนักมานุษยวิทยาหลายชิ้นที่เอาคุณค่าของตนไปวัดคนที่แตกต่าง และทำให้งานดังกล่าวกลายเป็นเครื่องมือที่เข้าไปแทรกแซงและมุ่งเปลี่ยนแปลงผู้อื่น หรือเป็นเครื่องมือของรัฐและชนชั้นนำในการควบคุมชาติพันธุ์กลุ่มอื่น และปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2541: 93) สะท้อนให้เห็นการทบทวนและวิพากษ์วาทกรรมเกี่ยวกับ กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่เป็นมา ว่า การนิยามคำว่า “ชาวเขา” เป็นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาใหม่ในรัฐไทยสมัยใหม่ เป็นวาทกรรมที่เปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขาให้กลายเป็นผู้ก่อการร้าย พวกปลุกไฟ และพวกตัดไม้ทำลายป่า โดยยกคำกล่าวของ John Mckinnon (1989: 307 และเพ็งอ้าง: 93) ว่า

“ชื่อนั้นเป็นเสียยิ่งกว่าการตราหน้า คำเรียกแม้เป็นคำตำหนิที่ปิดเบียน แต่ก็ฝังรากลึกอย่างมั่นคงในคำพูดคุ้ยประจำวัน ขนาดที่ว่าทุกคนเข้าใจอย่างไร้ข้อสงสัยโดยสิ้นเชิงว่า “ชาวเขา” เป็นใคร”

ดังนั้นการนิยามความหมาย จึงไม่ใช่เพียงการกำหนดคำเรียกลอยๆ แต่เป็นการกำหนดหรือการให้ชื่อ (และความหมาย) บนฐานความคิดที่เป็นอคติ ที่ส่งอิทธิพลต่อการแทรกแซงและครอบงำวิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการซึมซับรับรู้ของคนในสังคม และกลายเป็นสาเหตุพื้นฐานที่สำคัญในการเบียดขับคนกลุ่มนี้ในสังคมใหญ่ อันเป็นเหตุแห่ง“ทุกข์”ที่ใหญ่ยิ่งประการสำคัญในชีวิตของพวกเขา

3.1.2 สถานการณ์ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

ความเป็นจริงของสถานการณ์ปัญหาของคนกลุ่มนี้มีมากมายหลายด้าน ทั้งในเชิงสิทธิกฎหมาย วัฒนธรรม การศึกษา แต่ละด้านต่างสะท้อนถึงความไม่เท่าเทียมในการยอมรับ การถูกเลือกปฏิบัติในการได้รับสิทธิ ในการได้รับความคุ้มครอง แม้ในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ที่มีบัตรประชาชนไทยที่เป็นเครื่องหมายของความเป็นพลเมืองแห่งรัฐไทย ก็ไม่ได้หมายความว่าได้รับการยอมรับและคำนึงถึงสิทธิพื้นฐานเหมือน “คนไทย” งานวิจัยหลายชิ้นที่เกี่ยวข้องต่างสะท้อนปัญหาในการทำงานเดียวกันทั้งสิ้น หากแต่ข้อเสนอและข้อเรียกร้องเพื่อตอบสนองต่อปัญหาของพวกเขามีระดับที่แตกต่างกัน นับแต่นโยบายรัฐในการให้ความช่วยเหลือในลักษณะของการสงเคราะห์เครื่องอุปโภค บริโภคที่จำเป็นเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การกำหนดนโยบายรวมพวก (Integration Policy) ในการดำเนินงานโดยเร่งรัดให้ “ชาวเขา” สำนึกในความเป็นพลเมืองไทย เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยและจงรักภักดีต่อชาติไทย จนถึงพัฒนามาสู่การกำหนดแผนแม่บทในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เริ่มจากแผนฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) มีนโยบายแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติ เพื่อใช้เป็นนโยบายหลักของรัฐบาลมาจนถึงปัจจุบันนี้

งานของ ผศ.ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล ที่ศึกษาเรื่องการศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย ในชุดโครงการวิจัย “สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย” โดยการสนับสนุนของ สกว.กล่าวถึงนโยบายด้านความมั่นคงแห่งชาติ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกลุ่มชาวเขาและชนกลุ่มน้อยว่ามีสาระสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ด้านการเมืองการปกครอง โดยมุ่งจัดระเบียบการปกครองชุมชนบนพื้นที่สูงให้ถูกต้องตามกฎหมาย ผลักดันชาวเขาจากนอกประเทศ สร้างความผูกพันทางจิตใจของชาวเขาต่อประเทศไทย

2. ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดและเลิกการปลูกฝิ่นและเสพพืชเสพติด โดยจัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม เพิ่มรายได้โดยการพัฒนาการผลิต พัฒนาการตลาด ส่งเสริมอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร กระจายบริการขั้นพื้นฐานด้านการศึกษาและสาธารณสุข วางแผนครอบครัวให้เกิดผล

3. ด้านการอนุรักษ์ การใช้และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติโดยวางแผนและกำกับดูแลการใช้ที่ดินอย่างเคร่งครัดและบังคับใช้กฎหมายและระเบียบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างจริงจัง (กรมประชาสัมพันธ์, ม.ป.ป.: 59-61 อ้างถึงใน เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, 2542: 7)

นโยบายดังกล่าวมีการดำเนินการโดยมีสำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติรับผิดชอบ อำนวยการและประสานงานระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จากนั้นได้มีการกำหนดแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2540-2544) มีสาระสำคัญคือ (เพ็ญศิริ: 8)

- เร่งรัดให้ชาวเขาได้รับสัญชาติไทยตามระเบียบ หรือได้รับสถานะบุคคลที่เหมาะสมตามกฎหมาย ให้มีการตั้งถิ่นฐานถาวร และได้รับการจัดระเบียบการปกครองตามหลักเกณฑ์ของทางราชการ

- พัฒนา อนุรักษ์ ฟื้นฟู บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

- ให้ชุมชนบนพื้นที่สูงได้รับการพัฒนาตามศักยภาพและโอกาสที่เหมาะสมเพื่อดำรงชีพและประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน

- พัฒนาปรับปรุงระบบการบริหาร จัดการ กลไก และกระบวนการดำเนินงาน ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ประชาชน องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูง

แผนแม่บทฉบับที่ 2 นี้ ยังคงให้ความสำคัญกับปัญหาความมั่นคงของรัฐเป็นลำดับต้น โดยยังคงมีแนวปฏิบัติตาม “นโยบายการรวมพวก” การใช้วิธีการผสมกลมกลืน(assimilation)ให้เกิดการยอมรับและโน้มน้าวให้เกิดความต้องการเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่ให้เป็นอย่าง “คน(ไทย)พื้นราบ” ที่เชื่อว่าชีวิตแบบนี้ คือความทันสมัยและความเจริญที่พัฒนาแล้ว

3.1.3 การเข้าสู่วิถีแรงงานรับจ้างในเมือง : ทางเลือกหรือทางเสี่ยง

งานของบุญเพิ่ม ฤทัยกริม (2545) นักวิจัยกรณีศึกษาเสนอถึงสาเหตุสำคัญของการที่กลุ่ม

ชาติพันธุ์ปกาเกอญอจำเป็นต้องเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างตามเมืองใหญ่ เพราะสาเหตุหลัก 4 ประการ คือ

1. ความยากจนและการตกเป็นหนี้สินจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ การกู้เงินมาลงทุนเป็นค่าปุ๋ย ค่ายา การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่ขาดทักษะและประสบการณ์มาก่อน ผลผลิตที่ขนาดและคุณภาพไม่ได้มาตรฐานพอที่หน่วยงานผู้ส่งเสริมให้ปลูกและตลาดจะรับซื้อได้ ทำให้พอกพูนหนี้สินเพิ่มขึ้นจนต้องออกมาหางานทำในเมืองเพื่อกลับไปใช้หนี้

2. ภาวะว่างงานหลังฤดูกาลผลิต ประกอบกับรูปแบบการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นชีวิตที่ต้องพึ่งพาระบบเศรษฐกิจ วัตถุ และปัจจัยเงินในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ทำให้พวกเขาต้องลงจากดอยมาหางานทำ เป็นการทำงานในเมืองเป็นระยะชั่วคราว แต่ก็เริ่มมีรูปแบบที่จะกลายเป็นชีวิตประจำของพวกเขาคือจะละบ้านและชีวิตบนที่สูงมากขึ้น

3. กลุ่มที่ต้องการศึกษาต่อ ส่วนใหญ่กลายเป็นกลุ่มเยาวชนที่จบการศึกษาคณะบังคับจากโรงเรียนในหมู่บ้านและต้องการศึกษาต่อระดับสูงเพิ่มขึ้นไปอีก แม้ทางบ้านไม่สามารถส่งเสียให้เรียนได้ แต่เยาวชนจำนวนมากเลือกที่จะมาทำงานและส่งเสียตนเองเรียนทั้งในช่วงภาคค่ำและเรียนในวันหยุด กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ต้องมีความอดทนมุ่งมั่นเป็นพิเศษ เพราะต้องทำงานกลางวันอย่างเต็มที่และเรียนในตอนกลางคืนให้ได้ผลจริงจัง จากการเข้ากลุ่มสนทนากับเยาวชนปกาเกอญอจำนวนหนึ่งที่มาทำงานในเชียงใหม่ พบว่ามีเยาวชนจำนวนไม่น้อยที่เผชิญกับปัญหาสังคมหลายด้านและทำให้พวกเขาหรือเธอต้องพลิกผันชีวิตตนเองหรือหลุดพ้นจากวงจรของกลุ่มญาติมิตรเพื่อนฝูงออกไป เช่น การมีเพศสัมพันธ์และตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ เยาวชนหญิงจำนวนหนึ่งอับอายที่จะกลับบ้านและขาดการติดต่อกับเพื่อนๆ ไป หรือเยาวชนชายบางคนไม่สามารถเรียนต่อได้ ต้องหันเหไปเป็นแรงงานรับจ้าง ที่ยังคงไร้สิทธิเสียงในการต่อรองอยู่นั่นเอง

4. กลุ่มที่ไร้ที่ทำกินเพราะที่ดินเดิมของพ่อแม่มีน้อย ไม่เพียงพอที่จะจัดสรรให้แก่ลูกหลานทุกคนได้เท่ากัน บางคนได้มรดกเป็นที่ดิน บางคนได้เป็นสัตว์เลี้ยง วัว ควาย จนพวกเขาต้องขายเพื่อแลกข้าว กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มนี้ไม่มีทางเลือกให้เหลือมากนักในกรดำรงชีวิตบนที่สูง พวกเขาจึงมักต้องตัดสินใจเลือกการลงมาใช้ชีวิตในเมืองเพื่อการหางานทำ และมักเป็นการอพยพกันมาทั้งครอบครัวและมาอยู่กันเป็นเวลานาน

จากสาเหตุ 4 ประการที่ระบุเพิ่มระบุถึงในงานของเขานั้น เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นภาพสะท้อนถึงข้อเท็จจริงของคนจนกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ไม่มีทางเลือกในชีวิตมากนัก และสาเหตุแห่งความทุกข์ในชีวิตก็เป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนเชื่อมโยงกันมากมายทั้งจากปมปัญหาทางเศรษฐกิจ

ที่ถูกระแสพัฒนาทำให้เขาไม่สามารถดำรงชีวิตแบบ"พอเพียง"เช่นเดิม ปมปัญหาจากการถูกทอดทิ้งละเลยในการดูแลและกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ทัวถึงให้แก่งกลุ่มคนชายขอบในพื้นที่ต่างๆ ปัญหาจากการถูกเบียดขับ แย่งชิงทางทรัพยากรและนโยบายที่รัฐห้ามการบุกเบิกเคลื่อนย้ายที่ทำกินโดยไม่มีทางเลือกอื่นทดแทน หรือนโยบายการขยายพื้นที่ป่าหรืออุทยานแห่งชาติที่ทับซ้อนกับที่ทำกินเดิมของชาวบ้าน ที่ทำให้พวกเขา "ถูกทำให้จน" หรือบางคนกลายเป็น "ผู้กระทำความผิด" ในฐานะ "ผู้บุกรุก" ลงไปทันที

3.1.4 จำนวนแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ที่ออกจากหมู่บ้านมาหางานทำในเมือง

จากการสำรวจของสถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ เดือนเมษายน 2537 พบว่าจำนวนแรงงานชาวเขาที่ออกมาทำงานในเมือง เมื่อแยกตามเพศและกลุ่มอาชีพ พบว่าชาวเขาเพศชาย จำนวน 982 คน ทำอาชีพรับจ้างมากที่สุดถึง 533 คน (ร้อยละ 54.28 ของแรงงานชายทั้งหมด) รองลงมาทำงานเป็นช่างฝีมือ (ร้อยละ 14.05) ทำงานในโรงงาน (ร้อยละ 11.10) รับจ้างค้าขาย (ร้อยละ 2.95) และรับจ้างในร้านอาหาร (ร้อยละ 1.13) นอกนั้นประกอบอาชีพอิสระอื่น ๆ

ขณะที่ประชากรเพศหญิงจำนวน 1,998 คน ทำงานหญิงบริการมากที่สุด (ร้อยละ 30.97) รองลงมารับจ้าง (ร้อยละ 23.32) ทำงานบ้าน (ร้อยละ 13.26) ทำงานร้านอาหาร (ร้อยละ 10.21) ทำงานช่างฝีมือ (ร้อยละ 7.46) ทำงานโรงงาน (ร้อยละ 6.36) นอกนั้นประกอบอาชีพอิสระอื่นๆ (ภูศักดิ์ ธรรมศาล และปริดา กุณามา, 2545: 18-19) ในงานศึกษาเดียวกันนี้พบว่า เมื่อแยกพิจารณาตามช่วงอายุ เพศ และจังหวัด ของแรงงานชาติพันธุ์ "ชาวเขา" ที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านนั้น แรงงานที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมากที่สุดมีอายุระหว่าง 18-30 ปี จำนวน 1,994 คน เป็นแรงงานเพศหญิงถึง 1,256 คน และเพศชาย 648 คน ซึ่งน้อยกว่าแรงงานหญิงเกือบเท่าตัว แรงงานที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านน้อยที่สุด ได้แก่แรงงานที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี มีจำนวน 151 คน ทั้งนี้ผู้ศึกษาให้ความเห็นว่าอาจเนื่องมาจากความเข้มงวดของราชการในการควบคุมผู้จ้างแรงงานเด็กต่ำกว่า 15 ปี (เพ็งอ้ง: 20-21) แต่ในการสำรวจทิศทางการลงมาหางานทำในเขตเมืองพบว่ามีแนวโน้มที่เยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์จะถูกปัจจัยผลักดันจากความยากจนและความยากไร้ของวิถีเกษตรบนที่สูงและการแย่งชิงทรัพยากรที่ดิน ผลักดันให้พวกเขาลงมาหางานทำในเมืองเพิ่มขึ้นมาก ขณะที่ปัจจัยดึงดูดจากความเจริญและความสะดวกสบายทางวัตถุในเมืองจะเป็นแรงดึงดูดให้เยาวชนเลือกที่จะอยู่ในเมืองมากขึ้นและยาวนานขึ้น การลงมาทำงานชั่วคราวมีแนวโน้มจะเปลี่ยนเป็นการมาอยู่อย่างยาวนานและถูกทำให้เป็นการอยู่แบบถาวรให้ได้ในอนาคต

3.1.5 ความทุกข์ในเมืองของแรงงานปกากะญอ

การเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองใหญ่ของชาวปกากะญอ หากพิจารณาอย่างผิวเผินแล้ว จะพบว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่แตกต่างจากชาชนบทที่อพยพเข้ามาหางานทำในเมือง ที่จะต้องเผชิญกับการปรับตัว การพลัดจากครอบครัวและที่อยู่เดิม การหางานและได้งานและรายได้ที่มีความมั่นคงในชีวิต ฯลฯ แต่หากพิจารณาในแง่มุมที่ลึกซึ้งทางด้านความแตกต่างทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม พื้นฐานทางการศึกษา ทักษะของการใช้ชีวิตในเมือง และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานในเมือง จะพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ (รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่อยู่ในสถานะเดียวกัน) ต่างเผชิญปัญหาและความทุกข์ของการเป็นแรงงานในเมืองที่หนักหน่วงกว่า

การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ภายใต้กระแสแนวคิดและอคติทางเชื้อชาติ ทำให้พวกเขาไม่ได้รับการพิจารณาในสถานะที่เท่าเทียมกับแรงงานที่เป็นคนพื้นราบคนอื่น การถูกเลือกปฏิบัติในตำแหน่งงานที่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ รายได้ต่ำกว่าค่าแรงตามกฎหมาย การไม่ได้รับความคุ้มครองใดๆ ตามกฎหมายแรงงาน ทั้ง วันหยุด ค่าตอบแทนล่วงเวลา สิทธิในฐานะผู้ประกันตนตาม พรบ. ประกันสังคม การถูกหักค่าแรงอย่างไม่เป็นธรรมตามความพอใจของนายจ้าง รวมถึงการถูกล้อเลียนเหยียดหยามทางชาติพันธุ์ เป็นความทุกข์ที่แรงงานปกากะญอกลุ่มนี้จำต้องเผชิญทุกวัน อย่างไรก็ตามทางเลือก งานของบุญเพิ่ม (2545) ซึ่งสะท้อนผ่านกรณีศึกษาในแรงงานปกากะญอ 4 กลุ่มสะท้อนให้เห็นรายละเอียดของความทุกข์ที่คนจนกลุ่มนี้เผชิญอย่างชัดเจน

กลุ่มแรก เป็นแรงงานปกากะญอในสถานประกอบการที่เป็นโรงงาน

กลุ่มที่สอง เป็นแรงงานปกากะญอในสถานบริการปั้มน้ำมัน

กลุ่มที่สาม เป็นแรงงานปกากะญอในร้านอาหาร

กลุ่มที่สี่ เป็นแรงงานปกากะญอในงานรักษาความปลอดภัย (ยาม, รปภ.)

ภาพรวมของการดำเนินชีวิตและปัญหาการทำงานของแรงงานปกากะญอทั้ง 4 กลุ่มมีความคล้ายคลึงกันและมีความแตกต่างกัน ขึ้นกับรายละเอียดของธรรมชาติงานที่รับผิดชอบ ซึ่งสรุปภาพรวมได้ ดังนี้

1. การทำงานที่หนักและการถูกใช้แรงงานเกินจากเวลาที่กำหนด

กลุ่มแรงงานปกากะญอจะถูกบังคับแบกรับภาระให้ทำงานก่อนเวลาและเลิกงานหลังจากแรงงานทั่วไป ด้วยสาเหตุที่พวกเขาขาดประสบการณ์และทักษะในการทำงาน จึงต้องฝึกฝนและลงมือปฏิบัติให้มีความคุ้นเคยกับงานมากกว่าแรงงานคนอื่นๆที่เป็นคนพื้นราบ การฝึกฝนนอก

เวลาดังกล่าวไม่มีค่าตอบแทนพิเศษ และไม่มีกำหนดสิ้นสุด แม้ว่าพวกเขาจะมีความคุ้นเคยและความชำนาญในงานนั้นมากขึ้นแล้วก็ตาม กฎเกณฑ์ที่คนปกากะญอต้องทำงานหนักเกินเวลาที่กำหนดเป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกเลือกปฏิบัติใช้กับเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่เชื่อว่า “ด้อย” กว่าคนพื้นราบทั่วไป สำหรับแรงงานปกากะญอจำนวนมากที่เป็นการลงมาทำงานครั้งแรก ไม่มีที่พักอาศัยจะได้รับอนุญาตให้พักในสถานที่ทำงาน เช่น ในโรงงาน แต่ทั้งนี้ต้องถูกหักเงินเดือนให้นายจ้างทันทีทุกเดือนๆ ละ 800 บาทต่อคน เป็นค่าที่พัก โดยเป็นเงื่อนไขบังคับที่ไม่มีทางเลือก และยังต้องทำหน้าที่เป็นยามเฝ้าโรงงานไปในตัว ขาดอิสระแม้ในเวลาเลิกงานแล้ว บางครอบครัวอพยพมาทำงานกันทั้งครอบครัว ซึ่งทำให้ทุกคนเสมือนถูกจองจำให้ต้องทำงานอื่นๆ เพิ่มขึ้นให้แก่นายจ้างโดยไม่มีค่าตอบแทนใด ๆ ให้ เช่น ดูแลโรงงานในวันหยุด ทำความสะอาดในโรงงาน เก็บของ ทำงานปลูกสร้างในการขยายพื้นที่งาน สร้างรั้ว ออกไปส่งของภายนอก ตัดหญ้า และเฝ้าบ้านนายจ้าง ฯลฯ ทั้งหมดนี้คืองานที่ประดังเข้ามาในวันหยุด ภายใต้อำนาจ “ขอแสงแหม่นน้อย” ของนายจ้าง ที่มักจะขอให้แรงงานปกากะญอ “ช่วย” ทำให้ขณะที่แรงงานอื่นๆ ที่มีบ้านอยู่ในเชียงใหม่ได้กลับบ้านกันไปหมดแล้ว บางงานที่พวกเขา “ใช้แสง” ช่วยนายจ้างนั้นกว่าจะเสร็จก็ต้องใช้เวลาถึง 22.00-23.00 น. ของวันหยุดนั้นก็มี ชาวปกากะญอบางรายสะท้อนว่า เขารู้สึกผิดที่ทำให้ครอบครัวของเขาไม่มีอิสระและต้องถูก “ขัง” หรือถูกเมียของเขาต้องกลายมาเป็น “แรงงาน” ช่วยสามีในวันหยุดไปด้วย พวกเขาแทบไม่เหลือ “เวลาส่วนตัว” ที่พวกเขาควรได้เป็นเจ้าของและใช้มันอย่างสมบูรณ์ ขณะที่การใช้ชีวิตบนดอย แม้งานจะหนักอย่างไร แต่ยังทำให้พวกเขาสามารถ ครอบครองเวลา และใช้เวลาได้อย่างเป็นเจ้าของที่แท้จริง

2. การได้รับค่าแรงต่ำกว่าการทำงานจริงและการจ่ายเงินที่ไม่ตรงเวลา

เงื่อนไขการทำงานของแรงงานปกากะญอที่มักถูกนายจ้างอ้างเสมอว่าพวกเขาขาดประสบการณ์และทักษะในงานทำให้พวกเขาตกเป็นผู้ถูกกระทำ ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมในการได้รับเงินค่าแรงตามมาตรฐาน ทั้งที่การทำงานหนักที่ต้องออกแรง แม้จะเป็นแรงงานที่หลายคนเข้าใจว่าเป็น “แรงงานไร้ฝีมือ” ก็ต้องการการทำงานที่ทุ่มเทและรับผิดชอบไม่แพ้กันอื่นๆ พวกเขามักจะรับภาระในการแบกหามหรือยกข้าวของที่หนัก ขณะที่แรงงานคนพื้นราบคนอื่นไม่ต้องทำงานดังกล่าว เพราะถือว่าเป็น “แรงงานชั้นสูงกว่า” ขณะที่ประสิทธิภาพในการทำงานของพวกเขาจะถูกกำหนดค่าแรงต่ำกว่าแรงงานทั่วไป เช่น ได้ค่าแรง 2,500 บาทต่อเดือน ไม่รวมการถูกหักเงินอื่นๆ ที่นายจ้างอ้าง ขณะที่แรงงานระดับเดียวกันแต่เป็นคนพื้นราบจะได้เงินสูงกว่าถึง 3,000-4,000 บาทต่อเดือน นอกจากนี้บางงาน เช่น ในปั๊มน้ำมัน งานในร้านอาหาร ยังเป็นการจ่ายเงินที่ไม่ตรงเวลา ไม่มีระบบที่ชัดเจน

เงินในการจ่าย ซึ่งพวกเขาไม่สามารถเรียกร้อง ต่อบริการได้ เพราะเกรงว่าจะถูกให้ออกจากงานโดยไม่มีเหตุผล

3. การขาดโอกาสในการพัฒนาฝีมือแรงงานและทักษะในการทำงาน

แรงงานปากกาะญอต่างตระหนักดีถึงความไม่รู้ในงานเทคนิค การทำงานกับเครื่องจักรกล ในโรงงาน หรือแม้แต่งานเทคนิคอื่นๆในปั้มน้ำมัน พวกเขาอดทนทำงานหนักกว่าผู้อื่นเพราะต้องการซื้อเวลาและได้ประสบการณ์ ทักษะในงานเพิ่มเติม แต่ด้วยวิถีชีวิตเดิมที่คุ้นเคยกับธรรมชาติ ทำให้พวกเขาต้องปรับตัวสูงมากในการเรียนรู้ งานกลึง งานเชื่อม งานเจียเหล็ก แม้แต่การทำงานพื้นฐานในการเติมน้ำมัน ที่ต้องคอยระวังมิให้การจ่ายน้ำมันเกินเลยจากขีดที่กำหนด เพราะจะถูกตำหนิและหักเงินเดือน เหล่านี้เป็นทักษะงานที่ดูเหมือนง่าย แต่สำหรับผู้ที่ไม่คุ้นเคย พวกเขาจำเป็นต้องอาศัยเวลาในการปรับตัว และมีความต้องการการทอสอนงาน การถ่ายทอดงานที่ดี เป็นขั้นตอนเป็นระบบ เหมือนกับที่วิถีชีวิตของพวกเขาบ่นดอยจะมีผู้อาวุโสและเพื่อนฝูงถ่ายทอดงานด้วยความเต็มใจและเอาใจใส่ ขณะที่ชีวิตงานในเมืองใหญ่มีแต่ความต้องการที่จะได้คนงานเก่งแต่กลับไม่มีกระบวนการถ่ายทอดคนไม่รู้ให้รู้ ดังนั้นเวลาทำงานผิดพลาด สิ่งที่ได้รับคือคำพูดเหยียดหยามถึงความเป็นชาติพันธุ์ของพวกเขา เช่น “ว่าอย่าขี้ดอย งานอย่างอื่นสู้ทำไม่เป็น เป็นแต่ทำไร่ ทำลายป่าอย่างเดียวหรือ”

ไม่เพียงแต่การขาดประสบการณ์ในงานข้างต้น แม้การทำงานในสถานบริการ ร้านอาหาร เยวชนและหญิงปากกาะญอจำนวนมากก็ต้องปรับตัวกับภาษา รายการอาหาร ที่ใช้ภาษาแตกต่างจากภาษาเดิมของพวกเขา การถูกล้อเลียนคำพูดในการสื่อสารกับแขกในคำเรียกชื่ออาหารที่พวกเขาหรือพวกเขาไม่เข้าใจ เป็นการถูกระทำร้ายวันที่ต้องอดทน เช่นเดียวกับการตำหนิ ดุด่า ที่เน้นไปในความแตกต่างของชาติพันธุ์ อันเกิดจากอคติพื้นฐานที่เห็นแรงงานปากกาะญอ เป็น“คนอื่น” ที่ด้อยกว่านั่นเอง

4. การทำงานที่เสี่ยงต่อการละเมิดทางเพศและการลดศักดิ์ศรีในตนเอง

แรงงานหญิงปากกาะญอจำนวนมากที่ทำงานในสถานประกอบการ ร้านอาหาร เป็นการงานที่ต้องมีความระมัดระวัง อดทนเป็นพิเศษ เพราะการเข้ามาทำงานเป็น“เด็กเสิร์ฟ” มีความเสี่ยงต่อการถูกละเมิดหรือลวนลามจากแขกบางราย ส่วนใหญ่ที่ได้งานในร้านอาหารมักเป็นกลุ่มเยวชน ซึ่งโดยวัย สภาพทางกายภาพ ทำให้พวกเขากลายเป็น “เหยื่อ” ถูกเนื้อต้องตัว ถูกละเมิดทางวาจา ร้านอาหารบางร้านมีการกำหนดให้ต้องใส่ชุดทำงานที่เป็น “ฟอรม์” เดียวกัน ซึ่งมักจะเป็นชุด

ที่สิ้นหรือไร้รูป และยังคงเป็นฝ่ายจ่ายเงินค่าชุดนั้น ๆ เอง โดยหักจากค่าแรงรายเดือน นอกจากนี้การทำงานดังกล่าวยังก่อให้เกิดความขัดแย้งกับคุณค่าวัฒนธรรมเดิมของตนที่เชื่อว่า การทำงานเช่นนี้เป็นความเสียสละและจะถูกประณามจากชุมชน ดังนั้นเมื่อไม่มีทางเลือก ยาวชนหญิงจำนวนมากจึงจำต้องอดทน หมดหวังทั้งจากการถูกเหยียดหยามจากคนนอกและคนในชุมชนของเธอ ซึ่งยังคงมีทัศนคติที่กีดกันซ้ำซ้อนพวกเดียวกันเองอย่างไม่เข้าใจสาเหตุแห่งการจำต้องตัดสินใจเช่นนี้

5. ปัญหาสุขภาพจากการทำงานที่ได้รับผลกระทบ

ด้วยวิถีชีวิตที่แตกต่างและการปรับตัวของร่างกาย จิตใจที่ไม่เหมือนกัน ทำให้แรงงานปกากะญอจำนวนหนึ่งมีปัญหาสุขภาพในการทำงาน เช่น การแพ้กลิ่นและไอน้ำมันของน้ำมัน การแพ้ควันบุหรี่ของแขกในร้านอาหาร การต้องทำงานในเวลากลางคืนที่เปลี่ยน"นาฬิกาชีวิต"ของตนเอง สถานที่ทำงานที่อับ อับชื้น สถานที่ที่พื้ที่แออัด มีด ไม่มีแสงสว่างเพียงพอ เมื่อเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตเดิมที่อยู่ในที่โล่ง แสง เป็นธรรมชาติ ทำให้จำนวนหนึ่งป่วยหรือเจ็บไข้บ่อยโดยหาสาเหตุไม่ได้ การเจ็บป่วยบ่อยของแรงงานปกากะญอจะเห็นความคืบหน้าของนายจ้าง ที่เชื่อว่า "ชาวเขา" ต้องแข็งแรง อดทน ดังนั้นเมื่อใครเจ็บป่วยจะถูกตำหนิ มองอย่างไม่เข้าใจมากกว่าจะเข้ามาช่วยเหลือดูแล ใครที่เจ็บป่วยจึงต้องคอยดูแลตนเอง เพราะบางคนไม่มีบัตรสุขภาพที่จะใช้สิทธิได้ แม้หลายคนจะมีบัตรประชาชนแล้ว แต่เนื่องจากการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเป็นการป่วยนอกพื้นที่ที่ใช้สิทธิได้ พวกเขาจึงจำต้องอดทนหรือหาทางจ่ายเงินเอง โดยที่ไม่สามารถใช้สิทธิตามบัตรต่าง ๆ นั้นได้

6. ภาวะล้มละลายในวิถีชีวิตและงานอาชีพเดิมกับทางเลือกเพื่อเปลี่ยนสถานะแห่งชีวิต

ไม่เพียงแต่ปัญหาจากการทำงานที่เสนอมาข้างต้นเท่านั้น ภัยน่ากลัวที่พวกเขาเผชิญอยู่ปัจจุบัน คือวิถีทางเลือกของการเป็นแรงงานในเมือง ได้นำไปสู่การทำลายชุดความรู้ความชำนาญในอาชีพและวิถีชีวิตเดิม จากการเข้ากลุ่มสนทนากับยาวชนและแรงงานหญิงชายชาวปกากะญอจำนวนมาก แม้ว่าทุกคนจะตระหนักถึงความทุกข์และความยากลำบากของการมาใช้ชีวิตในเมือง แต่พวกเขาก็ยังจะเลือกหนทางนี้อยู่ต่อไป เพื่อความอยู่รอดของชีวิต ยาวชนหญิงชายหลายคนยังคงเลือกจะหางานทำในเมือง แม้จะเรียนจบสมความมุ่งหวังแล้ว บางคนจะชวนพี่น้องลงมาทำงานในเมืองอีก เพราะในเมืองยังคงมีทางเลือกมากกว่าบนดอย ซึ่งขณะนี้ไร้ทางเลือกลงไปทุก

ขณะ ทั้งพื้นที่ทำกิน ความสมบูรณ์ของป่าเขา การมีงานทำนอกฤดูผลิต หลายคนเริ่มตระหนักว่าการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ กลับนำมาซึ่งภาวะหนี้สิน วนเวียนเป็นวงจรไม่รู้จบ แต่หากไม่ทำก็ไม่เห็นทางเลือกอื่นว่าจะทำอะไร เพราะขึ้นอยู่กับกำกับการส่งเสริมตลาดของ “รัฐ” และ “นาย” ที่เข้ามาส่งเสริมการยังคงเลือก “เพาะปลูกตามใจนาย” จึงกลายเป็น “เครื่องมือ” และการปรับอัตลักษณ์อีกประการหนึ่งที่จำต้องเลือก เพื่อแสดงให้เห็น “นาย” หรือ “รัฐ” รับรู้ว่าคุณเขายังคงให้ความร่วมมือ พวกเขายังคงมีส่วนร่วมในสิ่งที่ “นาย” ต้องการ การปรับตัวของเขาเช่นนี้เป็นการคิดเผื่ออนาคต คิดยาวแบบที่คนเมืองอาจเรียกว่า “วิสัยทัศน์” มันเป็นการป้องกันมิให้พวกเขาถูกละเลยไปมากกว่านี้ และเพื่อนำไปสู่การจัดสรรหรือการกระจายทรัพยากรอื่นๆที่จะเข้ามาอีกในโอกาสข้างหน้า

อย่างไรก็ตาม พวกเขาไม่ปฏิเสธว่าทางเลือกเหล่านี้กำลังทำลายภูมิปัญญาและชุดความรู้ความชำนาญดั้งเดิมในวิถีแห่งชนปกาเกอญอ หลายคนที่สูงอายุแล้วรู้สึกเจ็บปวดกับทางเลือกดังกล่าว ที่ย้อนกลับไปทำลาย “คุณค่าและวัฒนธรรมเดิม” ของพวกเขา แต่ก็ไม่สามารถช่วยอะไรได้มากกว่านี้ ได้แต่เฝ้ารอเฝ้าชนชายหญิงทยอยกันลงจากดอย งานของบุญเพิ่ม (2545: 29-30) ซึ่งเป็นคนปกาเกอญอได้สะท้อนถึงการตัดสินใจบนหนทางที่ไร้ทางเลือกนี้ว่า

“การออกจากหมู่บ้านมาทำงานใช้ชีวิตในเมืองเชียงใหม่ นั้น ก่อนที่จะตัดสินใจออกจากหมู่บ้านอันเป็นถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเองนั้น มันเป็นสิ่งที่ทรมานความรู้สึกและจิตใจพวกเขามาก และเป็นการตัดสินใจที่จำเป็นต้องคิดกับมันหนักมาก เปรียบเสมือนกับว่าพวกเขาจะต้องจากและสูญเสียเพื่อนฝูง พี่น้อง และที่สำคัญการที่ต้องจากหมู่บ้านออกไปเหมือนกับตนเองไม่มีหมู่บ้าน ...

การที่เปลี่ยนอาชีพทำงานของพวกเขาเหมือนเป็นการทำให้เขาต้องละทิ้งอาชีพเดิมที่เขาได้เคยลงมือสะสมทั้งประสบการณ์จากการเรียนรู้กับการลองผิดลองถูกด้วยตนเอง และถูกถ่ายทอดจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจนมีความชำนาญ และเกิดเป็นองค์ความรู้ติดตัวในอาชีพเหล่านั้น เป็นเวลาที่ยาวนานกว่าจะทำได้ ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้ยังคงติดอยู่ในหัวใจของเขา”

เหตุผลอีกประการคือ ความต้องการจะหลุดพ้นจากสถานะของคนจนที่ไร้สถานภาพ ไม่ว่าด้วยอำนาจหรือศักดิ์ศรีโดยเฉพาะคนจนที่ถูกสังคมแบ่งแยกว่าเป็น “ชาวเขา” หรือ “ชาวเรา” ชุดความคิดดังกล่าว บุญเพิ่มระบุว่าเป็นเหตุผลหนึ่งที่สำคัญและเป็นเหตุผลชุดความคิดที่มีต่อการตัดสินใจออกจากหมู่บ้านของกลุ่มชาวปกาเกอญอ ในเรื่องชีวิต ความอยู่รอด และการหลุดพ้นจากการที่ถูกสังคมส่วนใหญ่มีอคติต่อพวกเขา การกล่าวหาว่าพวกเขาเป็นกลุ่มชาวเขาที่ไม่มีความเจริญ

เป็นคนยากไร้การศึกษา เป็นคนล้าหลังความเจริญ เป็นคนทำลายป่า ขยายยาเสพติด โดยเฉพาะการถูกกล่าวหาจากเพื่อนในสังคมเมืองว่าเป็นกลุ่มคนอันตราย ไม่มีสัญชาติ เป็นโจร (เพ็งอ้ง: 30)

3.1.6 อคติแห่งชาติพันธุ์ : มูลเหตุแห่งปัญหาทั้งหมด

ปัญหาและความทุกข์ที่แรงงานปกากะญอเผชิญนั้น สาเหตุที่สำคัญคือความเชื่อและอคติแห่งชาติพันธุ์ที่คนนอกนิยามและตีความพวกเขา อันส่งผลต่อการจัดการและเลือกปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างไม่เหมาะสม อคติและความเชื่อดังกล่าวมิได้เป็นเพียงปัญหาระดับปัจเจกที่เกิดขึ้นจากคนบางคนเท่านั้น หากพิจารณาให้ลึกซึ้งจะพบว่า อคติแห่งชาติพันธุ์เป็นปัญหาระดับโครงสร้างระดับวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากวิถีคิดเชิงอำนาจที่ครอบครองความคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคมก่อให้เกิดความรังเกียจเหยียดชังคนที่คิดว่า “ด้อย” กว่า จนมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปียดเบียนกลุ่มชาติพันธุ์ที่เขาคิดว่าเป็น “คนอื่น” และเกิดวิธีการในการจำแนกแยกพวก (exclusion) ให้พวกเขาตกเป็นเบี้ยล่างของคนกลุ่มใหญ่ หรือใช้วิธีการเบียดขับและกีดกันคนเหล่านี้ในทุกๆ ด้าน ทำให้คนชาติพันธุ์กลายเป็นคนชายขอบที่ถูกละเลยคุณค่าความเป็นมนุษย์ ดังที่เป็นอยู่ในหลายกรณีปัญหาในสังคมขณะนี้

3.2 กลุ่มคนพลัดถิ่น : คนจนชายขอบที่ถูกกระทำซ้ำซ้อน

สำหรับกลุ่มคนพลัดถิ่น (ซึ่งเป็นกรณีศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งของโครงการศึกษาวิจัยนี้) ยิ่งถูกจัดลำดับต่ำกว่ากลุ่มคนชาติพันธุ์ (ชาวเขา) ในด้านการยอมรับและการตระหนักในสิทธิความเป็นมนุษย์ เพราะกลุ่มคนพลัดถิ่นถูกประทับตราในฐานะผู้ลี้ภัยที่อพยพหรือพลัดถิ่นฐานบ้านเกิดมาสู่แผ่นดินอื่น ที่จำยอมต้องอดทนรับสถานการณ์ทุกด้าน ตั้งแต่การได้รับการต้อนรับในฐานะพลเมืองชั้นสองหรือชั้นสาม หรือได้รับการเหยียดหยามดูหมิ่น ถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม หรือถูกกีดกันไม่ให้เข้าถึงสิทธิต่างๆ ได้อย่างเท่าเทียม ผู้พลัดถิ่นส่วนใหญ่จึงอยู่ในกระบวนการถูกทำให้เป็นคนชายขอบนับตั้งแต่ตัดสินใจออกจากประเทศของตนเองนั่นเอง (สุรสม กฤษณะจุฑา, 2545: 1)

กระบวนการเคลื่อนย้ายของผู้อพยพ มิใช่ปัญหาเฉพาะของชุมชนชาติพันธุ์ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่เป็นปัญหาของโลก ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ ที่ประเทศต่างๆ ทั่วโลกต่างถูกเชื่อมโยงเข้าสู่กระบวนการพัฒนาที่ครอบงำโดยระบบทุนนิยมผูกขาด หลายๆ ชาติที่ตกอยู่ในกระแสของการพัฒนาที่มีระดับต่างกัน ภาวะความยากจนของประเทศเล็กๆ ลักดันให้ผู้คนจำนวนมากออกเดินทางข้ามพรมแดนรัฐ มาอยู่ในพื้นที่ของประเทศใกล้เคียงที่พวกเขาจะแสวงหาความมั่น

คงในชีวิตได้มากกว่าการตกอยู่ในภาวะการใช้อำนาจของชาติใหญ่ต่อชาติเล็ก เพราะความแตกต่างทางความเชื่อและอุดมการณ์ทางการเมือง ที่เบียดขับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่พวกตน ทำให้ประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตกเป็นเหยื่อของอำนาจและอคติจากชาตินิยมเก่า ต่างพากันอพยพ ย้ายถิ่น หลบหลอดพรมแดนรัฐออกมา

กรณีศึกษาคนพลัดถิ่นในงานวิจัยชิ้นนี้ นักวิจัยกรณีศึกษาในเรื่องนี้ สุรสม กฤษณะจุฑะ ได้ศึกษาเรื่อง “สิทธิของผู้พลัดถิ่น : ศึกษากรณีชาวไทยใหญ่จากประเทศพม่า” ในฐานะที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกระทำและตกอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถกำหนดชะตาชีวิตตนเองได้อย่างเต็มที่ เนื่องจาก การดำรงอยู่ของพวกเขาในพื้นที่ต่อชายแดน เป็นการดำรงอยู่อย่างผิดกฎหมายและมีชีวิตที่ไม่มั่นคงเมื่อเข้ามาอยู่ในแผ่นดินไทย ชีวิตของผู้พลัดถิ่นกลุ่มนี้ เสมือนกับถูกทำให้ไม่มีตัวตน พวกเขากลายเป็นบุคคลที่ไม่มีใครเอื้อถึง เป็นบุคคลที่ไร้สังกัด ไร้รัฐ และไร้ความคุ้มครอง ไม่ว่าจะเป็นในฐานะความเป็นพลเมืองแห่งรัฐใด หรือในฐานะของความเป็นมนุษย์

3.2.1 ความสัมพันธ์ของรัฐพม่าและชาวไทยใหญ่แห่งรัฐฉาน

ชาวไทยใหญ่ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาของความเป็นชาติและวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งชาติหนึ่งในบรรดาประชากรหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศพม่า และจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประชากรมากที่สุดของรัฐฉาน (เป็นดินแดนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศพม่า มีชายแดนทางทิศเหนือและทิศตะวันออกติดต่อกับจีน ลาวและไทย ทิศตะวันตกและทิศใต้ติดกับเขตสะกาย เขตมณฑลเย่ รัฐกะเหรี่ยงและรัฐคะยาห์ ประเทศพม่า) และมีประชากรมากเป็นอันดับสองของประเทศรองจากชาวพม่า (วันดี สันติวุฒิมณี, 2545: 15-16)

แต่เดิมชาวไทยใหญ่กับพม่ามีความสัมพันธ์กันในลักษณะของรัฐต่อรัฐ (รัฐฉานต่อราชสำนักพม่า) ยุคสมัยใดที่รัฐฉานเข้มแข็งก็จะแยกตัวออกมาเป็นอิสระ ถ้าราชสำนักพม่าเข้มแข็งก็จะผนวกรัฐฉานเข้ามาไว้ในอำนาจ ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างหลวมๆและไร้ความผูกพัน ชาวไทยใหญ่มิได้รู้สึกว่าเป็นประชาชนของพม่าแต่กลับผูกพันกับแผ่นดินในรัฐฉานมากกว่า เมื่อพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ อังกฤษได้ใช้นโยบายแบ่งแยกและปกครอง (divide and rule) ที่ยกระดับกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่เคยมีสถานะด้อยกว่าพม่า ให้ได้รับสิทธิและโอกาสในการมีส่วนร่วมในเขตปกครองเท่าเทียมกับพม่า เช่น สนับสนุนให้กลุ่มชาติพันธุ์เข้ามารับราชการทหารและตำรวจในกรมกองของอังกฤษมากกว่าสนับสนุนชาวพม่า หรือใช้ทหารกลุ่มชาติพันธุ์อื่นปราบปรามพม่าที่พยายามต่อสู้กับชาวอังกฤษ ยิ่งนำไปสู่การสร้างความเกลียดชังของชาวพม่าที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์

นั้นมากขึ้น ขณะเดียวกันอังกฤษยังไม่สนับสนุนให้มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมต่างชาติพันธุ์อีกด้วย ซึ่งนโยบายดังกล่าวนี้ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ยังคงรักษาสำนึกแห่งชาติพันธุ์ของตนไว้ได้อย่างเข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม กระแสการต่อสู้เพื่อสิทธิในการปกครองตนเองของชนกลุ่มต่างๆยังคงทวีความรุนแรงขึ้น กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรทางการเมืองของตนเองมากขึ้น เช่น ชาวกะเหรี่ยงประกาศจัดตั้งเป็นรัฐอิสระและก่อตั้งสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง ขณะที่ไทใหญ่จัดตั้งสภาเจ้าฟ้ารัฐฉาน กำหนดวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1947 เป็นวันชาติไทใหญ่ มีเพลงชาติและธงชาติเป็นของตนเอง กระแสเหล่านี้ก่อให้เกิดความกดดันให้ผู้นำพม่าในยุคนั้น นายพล ออง ซาน สร้างพันธมิตรกับกลุ่มองค์กรทางการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆสร้าง “สัญญาปางโหลง” ขึ้น ซึ่งได้รับการบันทึกไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ.1947 ว่า สหภาพพม่าจะให้สิทธิชนกลุ่มน้อยในรัฐฉาน คะยาห์ คะฉิ่น และชิน ให้สามารถแยกตัวออกเป็นอิสระหลังจากการอยู่ร่วมกันภายใต้สหภาพพม่าครบ 10 ปี แต่ต่อมานายพล ออง ซาน ได้ถูกลอบยิงจนเสียชีวิต ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกลางพม่ากับชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเปลี่ยนแปลงไป เพราะผู้นำพม่าไม่ต้องการให้ชนกลุ่มน้อยมีสิทธิตามสัญญาปางโหลง การยินยอมให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆได้สิทธิในการดูแลตนเองอย่างเป็นอิสระ หมายถึงรัฐพม่าจะต้องสูญเสียรายได้จากทรัพยากรในดินแดนชนกลุ่มน้อยอย่างมหาศาล เพราะพื้นที่ปัจจุบันที่ชาวพม่าส่วนใหญ่อาศัยอยู่แทบไม่มีทรัพยากรที่เพียงพอ และเมื่อครบกำหนด 10 ปี ตามสัญญาปางโหลง ในปี ค.ศ.1957 (พ.ศ.2500) ก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆเกิดขึ้น ไฟสงครามกลางเมืองระหว่างพม่าและกลุ่มชาติพันธุ์จึงได้เกิดขึ้นจนถึงปัจจุบัน (พรพิมล ตรีโชติ, 2543 อ้างในวันดี สันติวุฒิมณี, 2545: 16-20)

3.2.2 คนพลัดถิ่นไทใหญ่ : กลุ่มชาติพันธุ์ที่เผชิญหน้ากับนโยบายรวมชาติ

คนไทใหญ่ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีชะตาชีวิตไม่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในหลายประเทศ ที่รัฐใช้นโยบายรวมชาติ เน้นการผสมกลมกลืนให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถูกกระบวนการหล่อหลอม รวมชาติ ทำให้เป็นชาติเดียวกัน โดยใช้ศาสนา การศึกษาและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการรวมให้เป็นแบบเดียวกับชาติใหญ่ พม่าเองก็ใช้นโยบาย “ทำให้เป็นพม่า” (Burmanization) โดยกำหนดให้โรงเรียนทุกแห่งสอนภาษาพม่า เปลี่ยนระบบการศึกษาและตำราเรียนเป็นภาษาพม่าทั้งหมด ซึ่งสร้างความกดดันและความไม่พอใจให้แก่กลุ่มที่ยังคงผูกพันรักษาภาษา วัฒนธรรมในความเป็นชาติของตนในอดีต ประกอบกับการที่ผู้นำ นายพล เนวิน ประกาศนโยบายไม่ประนีประนอมกับชนกลุ่มน้อย โดยการใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามในพื้นที่ที่กลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ และประกาศใช้

ยุทธวิธีตัดสี่ (Four Cuts) คือตัดเส้นเลือดสำคัญ 4 เส้นของฝ่ายกองกำลังชนกลุ่มน้อย ประกอบด้วย อาหาร คลังวัสดุ ฝ่ายการข่าว และกองกำลัง (food, funds, intelligence, recruits) โดยมีมุ่งโจมตีทำลายล้างแหล่งเสบียงของกองกำลัง ควบคุมปริมาณข้าวที่ชาวบ้านปลูกให้มีจำนวนน้อยที่สุด เผาทำลายไร่นาและหมู่บ้าน เพื่อป้องกันการส่งเสบียงอาหาร ทำลายแหล่งที่มาของรายได้ที่นำไปสู่อาวุธและอุปกรณ์ที่ใช้ในสงคราม ทำลายเครือข่ายการให้ข่าวแก่กองกำลัง ตัดสายสัมพันธ์ของชาวบ้านกับกองกำลังไม่ให้ติดต่อสื่อสารกันได้และทำลายโอกาสของฝ่ายกองกำลังในการระดมกำลังทหารไปต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาล รวมทั้งการบังคับราษฎรให้ย้ายออกจากหมู่บ้านเดิมไปอยู่ในถิ่นฐานใหม่ที่เป็นเขตควบคุม (พรพิมล ตรีโชติ, อ้างแล้ว: 189 และสุรสม กฤษณะจุฑะ: 7) สุรสม กฤษณะจุฑะ ระบุว่า สถิติขององค์การสิทธิมนุษยชนของชาวฉาน พบว่านับแต่มีนาคม 2539 เป็นต้นมา ชาวไทใหญ่กว่า 3 แสนคนจาก 1,400 หมู่บ้านในเขต 12 เมือง ต้องอพยพเข้าสู่เขตควบคุม และหมู่บ้านของตนก็จะถูกรัฐบาลพม่าประกาศให้เป็น เขตยิงอิสระ (Free-Fire Zones) ซึ่งทหารพม่าจะยิงทุกคนที่พบในพื้นที่เหล่านี้โดยไม่มีเงื่อนไข (สุรสม กฤษณะจุฑะ: 7 และมูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งรัฐฉานและเครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทใหญ่, 2545: 43)

3.2.3 ทุกข์ของเด็กและหญิงไทใหญ่ : ทารุณกรรมทางเพศและจำต้องหนีตาย

จากข้อมูลเพิ่มเติมในหนังสือ โบอนุญาติข่มขืน บันทึกการทารุณกรรมทางเพศในรัฐฉาน โดย มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งรัฐฉานและเครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทใหญ่ แปลโดย สุภัตรา ภูมิประภาส และเพ็ญภา หงษ์ทอง ได้บอกให้รู้ถึงชะตากรรมของกลุ่มหญิงและเด็กหญิงชาวไทใหญ่จำนวนมากที่ตกเป็นเหยื่อของการทารุณกรรมทางเพศของทหารพม่า ที่ใช้การข่มขืนเด็กและสตรีเป็นเครื่องมือในการทำสงครามทำลายล้างกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ด้วยข้อกล่าวหาว่า พวกเธอเป็นภรรยาหรือเป็นบุคคลในครอบครัวของสมาชิกกลุ่มต่อต้าน ที่มาทำการผลิตหรือจัดเตรียมเสบียงอาหารให้แก่ฝ่ายต่อต้าน ทั้งที่วิถีการผลิตของชาวบ้านไม่ได้เพียงแค่ทำมาหากินเฉพาะในพื้นที่ไร่่น้ำที่มีเท่านั้น หากแต่ยังต้องพึ่งพิงแหล่งอาหารอื่นๆตามธรรมชาติในป่าเขา ชาวบ้านบางกลุ่มปฏิเสธที่จะเข้าไปอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่อพยพ แต่เลือกที่จะเสี่ยงชีวิตหลบซ่อนตัวอยู่ในป่าใกล้ๆกับหมู่บ้านเดิมของตน ด้วยความหวังว่าจะเพาะปลูกอาหารในพื้นที่เดิมของตนเพื่อเก็บไว้กินในเวลายากลำบาก แม้แต่ชาวไทใหญ่จำนวนมากที่อพยพไปอยู่ในเขตคุ้มครองแล้วในช่วงแรกก็ยังลักลอบหนีกลับมาที่หมู่บ้านเดิมเพื่อทำการเพาะปลูกเก็บไว้เช่นกัน

ในสภาวะความรุนแรงที่ชาวไทใหญ่เผชิญเช่นนี้ ไม่เพียงแต่ชายชาวไทใหญ่ที่ถูกกล่าวหา และถูกทำร้ายเท่านั้น เด็ก เยาวชนและผู้หญิงก็ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงของอคติแห่งชาติพันธุ์ และความรุนแรงทางการเมืองเช่นกัน มีรายงานระบุว่า จำนวนร้อยละ 6 ของคดีข่มขืนเกิดขึ้นขณะที่ ชาวบ้านอยู่ระหว่างการอพยพย้ายข้ามของ และจำนวนร้อยละ 14 ของคดีข่มขืน เป็นกรณีของหญิง ชาวบ้านที่ถูกจับได้โดยหน่วยลาดตระเวนของพม่า ในเขตหรือพื้นที่ใกล้หมู่บ้านเดิมของพวกเขา แม้ มีหลายกรณีที่พวกเขาได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่เป็นลายลักษณ์อักษรให้กลับไปหมู่บ้านเดิมได้ แต่ในอนุญาตดังกล่าวก็ไม่สามารถคุ้มกันพวกเขาจากการถูกข่มขืนและฆ่าทิ้งได้(มูลนิธิเพื่อสิทธิ มนุษยชนแห่งรัฐฉานและเครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทใหญ่: 42-47)

บันทึกเรื่อง “ความทุกข์ยากและความปรารถนา” ของ จาย จาย เยาวชนไทใหญ่ที่อพยพมา จากรัฐฉานตอนเหนือเมื่อปีพ.ศ.2540 พร้อมกับครอบครัวได้ยืนยันความทุกข์ที่เกิดกับชาวไทใหญ่ซึ่ง ทำให้เข้าใจถึงเหตุผลและความจำเป็นที่พวกเขาจำเป็นต้องเลือกที่จะเป็น “คนพลัดถิ่น” ในแผ่นดินไทย ว่า (จาย จาย, มกราคม 2544: 55-59)

“ถ้าชาวบ้านคนใดถูกกล่าวหาว่า ติดต่อกับกองกำลังที่ต่อต้าน “เขา” ก็จะถูกลงโทษขั้นสูงสุด นั่นคือ ตัวเดินทางไปสู่ความตาย! ที่นี้ไม่มีศาล ไม่มีการพิจารณาคดี มีแต่เพียงการลากตัวไปที่ไหนสักแห่งเพื่อสอบสวน เมื่อตอนที่ผมอายุเก้าขวบ ผมเคยเห็น “เขา” จับเพื่อนบ้านคนหนึ่งไป เพราะได้ข่าวมาว่าคนผู้นั้นเป็นกลุ่มต่อต้าน เพื่อนบ้านของผมถูกพาตัวออกไปนอกหมู่บ้าน และถูกสอบสวนด้วยวิธีอันโหดร้ายทารุณ ผิดมนุษยธรรม ทั้งทุบตี เอาถุงพลาสติกครอบหัวให้หายใจไม่ออก เทน้ำราดและอื่นๆ ...

ชาวบ้านคนหนึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นสายของกลุ่มต่อต้าน และถูกจับตัวมาทรมานให้รับสารภาพ แต่ด้วยเหตุที่ชายผู้นั้นไม่เข้าใจภาษาพม่าเลย จึงไม่สามารถพูดอะไรได้ นอกจากพยายามขอร้องให้ “เขา” ปล่อยตัว แต่ผลก็คือ “เขา” ก็ลงมือสังหารชายดังกล่าวอย่างโหดเหี้ยมโดยเทน้ำเดือดๆ ลงไปในคอ เหตุการณ์เช่นนี้มันฝังใจผมชั่วชีวิต...

ในพม่า พวกเรามองไม่เห็นภาพของ “เสรีภาพ” เราไม่เข้าใจความหมายของคำว่า “สิทธิ” และ “ความยุติธรรม” ก็ไม่ใช่สิ่งที่ผู้คนจะตั้งคำถามถึง อาจมีบางคนเท่านั้นที่เฝ้าถามกับตัวเองเงียบๆ ว่าความยุติธรรมอยู่ที่ไหนสำหรับคนที่ทน “ความอยุติธรรม” รูปแบบต่างๆ ไม่ไหวแล้ว ก็มีสองทางเลือกเท่านั้น เดินเข้าคุกไปเพื่อความเชื่อและความมุ่งมั่นของตนหรือหนีจากปัญหาต่างๆ เหล่านั้นไป ซึ่งก็หมายถึงการต้องหนีออกนอกประเทศ

อย่างไรก็ตาม การหนีไปประเทศเพื่อนบ้านก็ใช่ว่าจะลำบากน้อยกว่า เราไม่รู้จักประเทศนี้ เราไม่มีเพื่อนหรือคนรู้จักที่พอจะช่วยเหลือกันได้ เราพูดกับใครก็ไม่เข้าใจ เราต้องเฝ้ากลัวทุกคนที่แต่งเครื่องแบบ ท่ามกลางความยากลำบากเหล่านี้ เราต้องหาทางเอาชีวิตรอดให้ได้ เราต้องหาอะไรมาใส่ปากท้องของเรา เพราะถ้าเราไม่ทำก็ไม่มีใครจะมาช่วยได้ เราต้องพบกับฝันร้ายอีกะลอกจากการถูกปฏิบัติเยี่ยงคนชั้นต่ำกว่า ต้องทำงานหนักทั้งที่บางครั้งก็ไม่ได้รับค่าแรง ต้องถูกข่มขู่โดยตำรวจและต้องใช้ชีวิตอย่างหวาดกลัวและเดียวดาย เราไม่อาจวาดหวังถึง วันพรุ่งนี้ หรืออนาคต เพียงใช้ชีวิตดิ้นรนไปแต่ละวัน.."

สภาพที่เป็นอยู่บอกให้รู้ว่าชาวไทใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ไม่เว้นแม้กระทั่งเด็กหรือผู้หญิง ต่างต้องเผชิญชะตากรรมในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกเบียดขับจากชาติใหญ่ตั้งแต่อยู่ในแผ่นดินเกิดของตนเอง ชาวไทใหญ่อจำนวนมากถูกบังคับให้ต้องละทิ้งไร่นาและอาชีพของเขาโดยที่ไม่ได้รับค่าทดแทนใดๆจากรัฐบาลทหารพม่า คนจำนวนมากถูกบังคับให้เป็นแรงงานรับจ้างรายวัน อีกจำนวนมากกลายเป็นขอทาน มีรายงานระบุว่า ชาวไทใหญ่ประมาณ 150,000 คน หลบหนีมาประเทศไทย พยายามที่จะมีชีวิตรอดด้วยการเป็นแรงงานอพยพขณะที่อีกหลายหมื่นคนยังคงหลบซ่อนตัวอยู่ในป่าใกล้กับหมู่บ้านเดิมของพวกเขา (มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งรัฐฉานและเครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทใหญ่: 44)

3.2.4 แรงงานต่างด้าวในพื้นที่ภาคเหนือของไทย

ปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนแรงงานต่างด้าวที่อพยพเข้าเมืองมากกว่า 500,000 คน เป็นผู้พวยพจากพม่า 334,000 คน แบบแผนการทำงานของผู้อพยพ คือ ชายมักจะทำงานเกี่ยวกับการก่อสร้าง ส่วนหญิงจะทำงานด้านการบริการ ในส่วนผู้ลี้ภัยจากพม่า ไทยรองรับผู้ลี้ภัยที่อพยพหนีปัญหาความขัดแย้งในสังคมที่กำลังขยายออกไปในวงกว้างและการคุกคามทางด้านชาติพันธุ์กว่า 75,000 คน ขณะที่ผู้คนนับร้อยพันต่างก็กลายเป็นผู้อพยพภายในดินแดนของตน (Court Robinson, 2540: 162) และแรงงานต่างด้าวกุ้มนี้อีกกระจัดกระจายอยู่ตามรอยต่อตามชายแดนอย่างหนาแน่น บางส่วนก็ข้ามแผ่นดินมาเพื่อมาเสี่ยงตายหางานทำ บางส่วนก็หลบเร้น ซ่อนตัวรอญาติและครอบครัวที่จะมารับไปเมื่อพวกเขาพอหางานและที่พักอาศัยได้แล้ว

สำหรับในภาคเหนือมีกลุ่มแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงาน 2 กลุ่ม ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ จ.เชียงใหม่ เสนอว่าแรงงานต่างด้าวซึ่งจำแนกตามประเภทการเข้ามา

สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. แรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาทำงานชั่วคราวตามกฎหมาย เช่น ตามกฎหมายส่งเสริมการลงทุน ส่วนใหญ่เป็นแรงงานระดับกลางและสูง เข้ามาปฏิบัติงานในตำแหน่งบริหารและวิชาชีพเฉพาะ ส่วนใหญ่ที่พบในกลุ่มนี้เป็นแรงงานชาวญี่ปุ่น ที่กระจุกตัวอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จ.ลำพูน และ จ.เชียงใหม่ เป็นสำคัญ

2. แรงงานต่างด้าวที่หลบหนีเข้าเมือง ประกอบด้วยแรงงานพม่า จีน อินเดีย และสัญชาติอื่น เช่น อินเดียน ปากีสถาน บังกลาเทศ เนปาล และศรีลังกา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่ข้ามพรมแดนมาจากพม่า แรงงานกลุ่มนี้มาอยู่กันหนาแน่นตลอดแนวชายแดนไทย-พม่า โดยเฉพาะแนวชายแดนภาคเหนือ จากการสำรวจของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมเมื่อเดือนมกราคม 2539 พบว่าสามารถจำแนกแรงงานต่างด้าวกลุ่มนี้ออกเป็น 4 กลุ่มที่สำคัญ คือ

2.1 แรงงานพลัดถิ่นหรือผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพม่า และเหตุผลทางเศรษฐกิจก่อนวันที่ 9 มีนาคม 2519 ซึ่งทางการได้สำรวจและออกบัตรประจำตัวผู้พลัดถิ่นให้ แรงงานกลุ่มนี้อยู่หนาแน่นใน จ.ตาก และ จ.เชียงราย

2.2 แรงงานที่เข้ามาหลังวันที่ 9 มีนาคม 2519 เป็นแรงงานที่เข้ามาหางานทำด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ จากการศึกษารายงานของ TDRI พบว่า มีประมาณ 33,000 คน ในช่วงปี 2519-2535 และเพิ่มขึ้นเป็น 212,187 คนในปี 2538 ในจำนวนนี้มีชื่ออยู่ในทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัวที่ทางราชการออกให้จำนวน 100,356 คน

2.3 ผู้หลบหนีการสู้รบ ส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยงพม่าตามแนวชายแดนในภาคเหนือและภาคตะวันตก จากการศึกษารายงานของ TDRI พบว่า มีประมาณ 33,000 คนในช่วงปี 2519-2535 และเพิ่มขึ้นเป็น 800,000 คนเมื่อปี 2538

2.4 กลุ่มที่ลักลอบเข้าเมืองและหลบซ่อนรับจ้างทำงานตามแนวชายแดนและจังหวัดอื่นๆไม่ทราบจำนวนแน่นอน เนื่องจากยังไม่มี การสำรวจที่ชัดเจน แต่จากการศึกษาของ TDRI ประมาณว่าแรงงานกลุ่มนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ประมาณ 400,000-500,000 คนทั่วประเทศ ในระหว่างปี 2537-2538 วิธีลักลอบเข้าเมืองส่วนใหญ่ใช้การเดินทางผ่านด่านตรวจคนเข้าเมือง แต่เมื่อถึงเวลาจะไม่เดินทางกลับ และลักลอบไปหาญาติหรือเพื่อหางานทำต่อไป และบางส่วนก็มีขบวนการนายหน้าชาวไทย พม่า และกลุ่มเจ้าของสถานประกอบการนำแรงงานเหล่านี้เข้าไทย (หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ, 16-17 กพ. 2543)

3.2.5 ชาวไทใหญ่ : แรงงานพลัดถิ่นที่ไร้ความคุ้มครอง

งานของ สุรสม กฤษณะจุฑะ (2545) เน้นการศึกษาที่เจาะลึกลงในกลุ่มชาวไทใหญ่ที่อพยพหนีตายเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในเขตพื้นที่รอยตะเข็บชายแดนภาคเหนือ กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มนี้ในหลายกรณีศึกษาไม่สามารถเข้าถึงความช่วยเหลือหรือบริการทางสังคมใดๆจากไทย หรือแม้แต่องค์การระหว่างประเทศ เพราะการอพยพของเขาไม่ได้รับการยอมรับจากองค์การสหประชาชาติว่า เป็นผู้ลี้ภัยสงคราม พวกเขาไม่ได้รับโอกาสให้มีพื้นที่เช่นค่ายอพยพเหมือนกลุ่มอื่นๆที่จะเปิดให้พวกเขาแสดงตัวตนความเป็นมนุษย์ ความเป็นชาติพันธุ์ของพวกเขาได้ ฐานะและบทบาทที่เป็นอยู่คือการเป็นผู้หลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย ซึ่งฐานะเช่นนี้กลายเป็นกรอบ หรือกรงขังแข็งแรงที่จำกัดสิทธิ จำกัดโอกาสในการได้รับบริการความช่วยเหลือที่จำเป็น แรงกดดันและเหมาะสม และกลับยิ่งต้องเผชิญชะตากรรมซ้ำซ้อนแม้เมื่ออพยพหนีตายมาอยู่ในแดนไทย

1. ค่าแรงและระบบเงินเชื่อ : การต่อชีวิตที่ไร้การต่อรอง

กรณีแรงงานต่างด้าวทั่วไปที่พลัดถิ่นเข้ามาทำงานในภาคเหนือส่วนใหญ่ ไม่สามารถได้ค่าแรงเท่าเทียมกับค่าแรงงานของคนงานปกติทั่วไป เช่น กรณีศึกษาชาวไทใหญ่ที่ปรากฏในงานของ สุรสม (2545) พบว่า ได้ค่าแรงประมาณวันละ 60-80 บาท บางรายรับงานครั้งแรกอัตราวันละ 50 บาทด้วยซ้ำ ในการทำงานรับจ้างรายวันในการรับจ้างปลูกพืชหมุนเวียนตามฤดูกาล เช่น ปลูกต้นหอม ปลูกส้ม ปลูกพริก เก็บส้มร่วง หรือเก็บจากต้น ถางหญ้า ฟันยาในไร่เป็นต้น งานถางหญ้าเป็นงานที่จัดว่าหนักที่สุด เพราะมักจะทำเสร็จช้า และต้องขยายเวลาไปถึงเที่ยง บ่ายหรือเย็น เป็นงานที่ลำบากแต่ไม่มีการต่อรองเรื่องค่าแรงเพิ่มใดๆทั้งสิ้น จากการสัมภาษณ์แรงงานไทใหญ่จำนวนมากพบว่ามาตรฐานค่าจ้างของคนไทใหญ่อยู่ที่ 80 บาท เท่ากันทั้งชายและหญิง บางเดือนมีงานทำประมาณ 9-10 วันแต่บางเดือนจะไม่มีการทำงานเลย ข้อมูลจากวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง จาก รายงานของ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2540: 37) ได้ยืนยันเรื่องรายได้ที่ได้ต่ำกว่าค่าแรงงานมาตรฐานที่จ่ายให้แรงงานไทยว่า แรงงานข้ามชาติที่ไร้ทักษะ กลุ่มที่ลักลอบเข้าเมืองมาทำงาน โดยเฉลี่ยมีรายได้ 2,700 บาทต่อเดือน ต่ำกว่าแรงงานไทยที่ได้รับ (โดยเฉลี่ย 6,700 บาทต่อเดือนตามอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ) แรงงานข้ามชาติไร้ทักษะร้อยละ 51 ส่งเงินประมาณครึ่งหนึ่งกลับบ้าน เฉลี่ยคนละ 6,900 บาทต่อปี อาจส่งกลับโดยฝากเพื่อนหรือญาติไป (ร้อยละ 52) นำกลับไปเองเวลาไปเยี่ยมบ้าน (ร้อยละ 29) นั่นแสดงว่าแม้จะมีชีวิตอย่างขูดรีดแต่พวกเขายังคงเป็นหลักให้แก่ครอบครัวญาติพี่น้องที่กำลังรอความหวังจากพวกเขาอยู่

สำหรับแรงงานไร้ทักษะในภาคเกษตร ที่เป็นตลาดแรงงานของกลุ่มคนพลัดถิ่นตามชายแดนภาคเหนือ เช่น กลุ่มคนงานในสวนส้ม พบว่าหลังจากได้งานทำที่สวนส้ม เขามักจะพักอาศัยอยู่ในสวนส้มเลยบนที่พักซึ่งเจ้าของสวนสร้างเพิ่มบริเวณคอกวัวและคอกไก่เดิม ที่พักอาศัยจะสร้างเป็นโรงขนาดใหญ่ แบ่งซอยเป็นห้องเล็กๆขนาดประมาณ 3X3 เมตร ก่อด้วยอิฐบล็อก บางแห่งจะทำฝาห้องด้วยไม้ไผ่สาน ถ้าครอบครัวไหนมีขนาดใหญ่ก็จะอยู่รวมกัน 5-6 คนในพื้นที่เท่ากันทั้งหมด ซึ่งเป็นชีวิตที่แออัดยัดเยียดค่อนข้างมาก สภาพที่เป็นอยู่สอดคล้องกับแรงงานพลัดถิ่นอื่นๆที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่อื่นๆของไทย เช่น แรงงานพลัดถิ่นที่อพยพมาจากพม่าแต่มาอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่สมุทรสาคร มหาชัย ที่ต้องอาศัยรวมกันในห้องเช่าเล็กๆ (ราคาห้องเช่าเดือนละ 2,600 บาท) ที่คน 5-6 คนนอนเรียงกันได้พอดี มีช่องว่างพอให้วางข้าวของได้นิดหน่อย ทำให้ต้องมีที่นอนพิเศษตรงกันสามเตียงที่ยื่นออกไปจากตัวอาคารสำหรับ 2 คน มีผ้าบังแดดผืนเล็กเป็นหลังคา ถ้าฝนตกก็ต้องมาซุกรวมกันอยู่ในห้อง แต่ส่วนใหญ่จะไม่ได้อยู่ในห้องพร้อมๆกัน เพราะเวลาทำงานและเวลาพักจะไม่ตรงกัน (ชุดิมา ชื่นเจริญ, “จุดประกาย” กรุงเทพธุรกิจ, 31 กันยายน 2544)

คนไทยใหญ่ที่มารับจ้างต่างรู้ว่าพวกเขาไม่สามารถต่อรองค่าแรงงานใดๆได้ เพราะเพียงแค่การมีงานทำในแต่ละวันก็เป็นความปรารถนาสูงสุดแล้ว แม้ว่าพวกเขาโดยเฉพาะกลุ่มผู้มาใหม่ที่ไม่ม่ประสบการณ์จะได้ค่าแรงที่ต่ำมาก แต่พวกเขาไม่มีทางเลือก ไม่มีปากเสียงที่จะบ่น ร้องขอเพิ่ม เพราะหากทำให้นายจ้างไม่พอใจ อาจจะทำให้พวกเขาต้องอพยพเร่ร่อนออกไปอีก ชีวิตที่ไม่มั่นคงแหล่งบนพื้นที่ที่ไม่ใช่แผ่นดินเกิดเป็นชีวิตที่เจ็บปวด น่าสะพึงกลัว และทำให้เขายังมองไม่เห็นอนาคตตนเองมากขึ้นกว่าเดิม

จากสถานะชีวิตและความทุกข์ของกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาส ขาดสิทธิ ไร้อำนาจ ในหลากหลายมิติ พวกเขาไม่เพียงแต่เป็นคนจนในมิติของรายได้และเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ยังถูกกระทำจากผลของการพัฒนากระแสหลัก พลังของค่านิยมแบบวัตถุนิยมบริโภค ระบบอำนาจทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่า และระบบวัฒนธรรมที่แฝงด้วยอคติและการเลือกปฏิบัติ สถานการณ์ดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ต่างกระทำซ้ำต่อพวกเขา มีหน้าซ้ำเหตุแห่งความทุกข์ที่เกิดกับพวกเขาหลายประการ ยังเกิดจากภาวะจำยอม อดทน อดกลั้น ของพวกเขาเอง เพื่อให้ได้งาน เงินรายได้ยังชีพ เพราะต่างตระหนักดีว่าพวกเขายังมีภาระรับผิดชอบต่อครอบครัวที่รอคอยเขาอยู่ อย่างไรก็ตาม หากสังคมตระหนักและยอมรับความมีตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ ในฐานะพลเมืองแห่งรัฐไทย สังคมจะต้องให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานและเปิดโอกาสให้พวกเขาเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคมอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม สำหรับกลุ่มคนพลัดถิ่น แม้

พวกเขาจะไม่ใช้พลเมืองแห่งรัฐไทยโดยตรง แต่การที่พวกเขาถูกกระทำให้กลายเป็นพลเมืองที่ไร้รัฐไร้แผ่นดิน ไร้สัญชาติ ก็ไม่ได้หมายความว่าควรจะถูกปล่อยแพ หรือปล่อยให้เผชิญหน้ากับปัญหาและความตายโดยลำพัง ในฐานะของรัฐที่พึงตระหนักในสิทธิมนุษยชน การให้ความช่วยเหลือเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของกลุ่มคนผู้อ่อนแอ เช่นเด็ก เยาวชน ย่อมเป็นสิ่งพึงกระทำ และจัดลำดับสวัสดิการที่มีความจำเป็นเร่งด่วนให้แก่พวกเขา ก่อนที่จะมีมาตรการหรือวิธีการแก้ปัญหาในระยะยาวที่เหมาะสมต่อไป

3.3 กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม

การศึกษาสถานภาพชีวิตและความทุกข์ของกลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม เป็นการศึกษาวิถีชีวิตและสถานการณ์ปัญหาของกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมของรัฐ มีความหลากหลายในส่วนที่เรื่องราวของการเผชิญความทุกข์ผ่านกระบวนการยุติธรรม เป็นเรื่องราวที่มีความหลากหลายและซับซ้อนในตัวของการกระบวนการเอง และมีธรรมชาติแห่งปัญหาที่มีความแตกต่างกัน ทั้งโดยวัย สถานความผิดและกระบวนการที่พวกเขาต่างต้องเผชิญ การนำเสนอเรื่องราวความทุกข์ของผู้ต้องหา ผู้ต้องขังในกระบวนการยุติธรรมในความเป็นจริงมีอีกหลายกลุ่มในหลายพื้นที่ แต่ข้อจำกัดจากขอบเขตและเวลาในการศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยจะไม่สามารถเจาะลึกลงไปถึงกระบวนการทางกฎหมายที่มีรายละเอียดลึกซึ้งได้มากนัก จึงขอวางขอบเขตในการนำเสนอโดยยึดเอา “มนุษย์เป็นตัวตั้ง” ในที่นี้หมายถึง เด็กในสถานพินิจ ผู้ต้องขังที่ถูกฝากขังในห้องขังของสถานีตำรวจ ผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิง และกลุ่มประชาชนที่ถูกดำเนินคดีทางอาญาในกรณีถูกกล่าวหาว่าเป็น “ผู้บุกรุก” พื้นที่ป่าสงวนของรัฐในเขตพื้นที่หนึ่งทางภาคเหนือ

กรณีศึกษาดังกล่าวแม้เป็นเพียงกรณีเล็กๆเฉพาะพื้นที่ ที่ผ่านการศึกษาโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แต่ในความเป็นงานเล็กหรืองานระดับจุลภากดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าจะสามารถมองเห็นร่องรอยหรือปรากฏการณ์ทางสังคมของคนกลุ่มใหญ่ที่เผชิญปัญหาในกระบวนการยุติธรรมได้เช่นเดียวกัน ทั้งโดยระบบแห่งปัญหา ระบบการปฏิบัติของบุคคล และข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันการศึกษาถึง ทุกขสภาวะของกรณีดังกล่าวก็คงจะพอทำให้เห็นภาพสะท้อนถึงทุกข์ที่กระหน่ำซ้ำเติมกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่อื่นๆในกระบวนการยุติธรรมด้วยเช่นเดียวกัน

3.3.1 กระบวนการในการเข้าถึงข้อมูล

งานศึกษาวิจัยกลุ่มนี้ผู้วิจัยทั้งในพื้นที่และผู้วิจัยหลักประสบปัญหาในการเข้าถึงกลุ่มประชากรพอสมควร เนื่องจากประชากรกลุ่มนี้แม้จะเป็นผู้ที่อยู่ในความดูแลของรัฐ แต่ก็เป็กลุ่มที่ยากจะเข้าถึง กล่าวได้ว่าเป็นเสมือนกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีดที่ถูกจำกัดวง ไม่สามารถเปิดเผยตนเองได้ เป็นกลุ่มที่ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผู้อำนวยการฝ่ายชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เคยตั้งข้อสังเกตในที่ประชุมว่าเป็นกลุ่ม Pocket Area ที่เหมือนกับซุกซ่อนตนเองอยู่ในที่ใดสักแห่งที่ต้องแสวงหาวิธีการที่จะเอื้อต่อการเข้าถึงและเก็บข้อมูล การเข้าถึงเด็กๆในสถานพินิจเด็กและเยาวชน และกลุ่มผู้ต้องขังในห้องขังที่สถานีตำรวจนั้น ยังจัดได้ว่ามีความเป็นไปได้ เพราะนักวิจัยกรณีศึกษาได้มีการดำเนินงานบริการสาธารณสุขที่ต้องเข้าไปดูแลเด็กกลุ่มนี้เป็นประจำอยู่แล้ว แต่กลุ่มผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงนั้น นักวิจัยไม่สามารถเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่นั้นได้ โดยเหตุผลความปลอดภัยและระเบียบของราชการ ซึ่งทำให้นักวิจัยต้องเปลี่ยนวิธีการโดยเข้าหาชุมชน ประสานผู้นำท้องถิ่น ทำการค้นหาหญิงที่เคยต้องขังในทัณฑสถานและพร้อมที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตภายในนั้น ซึ่งทำให้นักวิจัยกรณีศึกษาสามารถได้รับความร่วมมือและเข้าถึงอดีตผู้ต้องขังหญิงเหล่านั้นได้ ในกรณีของกลุ่มผู้ถูกดำเนินคดีอาญา ขณะนี้อยู่ระหว่างประกันตัวจึงทำให้นักวิจัยสามารถเข้าไปพูดคุยเก็บข้อมูลในชุมชนได้ และได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่ เพราะชาวบ้านพร้อมและต้องการจะบอกเล่าถึงประสบการณ์ที่พวกเขาเผชิญให้คนภายนอกร่วมรับรู้อยู่แล้ว

นอกจากการเก็บข้อมูลในกรณีสัมภาษณ์เชิงลึก และการเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาเป็นกรณีศึกษาจากนักวิจัยกรณีศึกษาในพื้นที่แล้ว นักวิจัยส่วนกลางได้ร่วมเก็บข้อมูลโดยการจัดสนทนากลุ่มอีกหลายครั้ง กับหลายกลุ่มที่เกี่ยวข้องในกรณีศึกษาแต่ละกรณี รวมถึงมีโอกาสจัดสนทนากลุ่มต่างพื้นที่ออกไป เพื่อเป็นการตรวจสอบและยืนยันข้อมูลบางประการด้วย

3.3.2 สถานภาพชีวิตและทุกข์สภาวะของผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม

1. กรณีเด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

การที่เด็กถูกตัดสินว่ากระทำความผิดและต้องถูกลงโทษตามกฎหมาย เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เนื่องจากพวกเขายังคงเป็นเยาวชนที่อายุน้อย ดังนั้นพวกเขาก็ยังไม่ต้องไปรับโทษในเรือนจำหรือทัณฑสถานสำหรับผู้ต้องขังอื่นที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว การให้การดูแลเด็กและเยาวชนที่มีอายุ

ระหว่าง 7-18 ปี ซึ่งถูกกล่าวหาหรือได้รับการตัดสินจากการพิพากษาว่าเป็นผู้กระทำความผิดนั้นเป็นการดำเนินงานภายใต้ภารกิจของหน่วยงานรัฐ คือ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัว และวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 ซึ่งเป็นกฎหมายพิเศษ มีหน้าที่รับผิดชอบดำเนินงานตามกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนเกือบทั้งกระบวนการ ได้แก่

- (1) สืบเสาะและพินิจเรื่องอายุ ประวัติ ความประพฤติ สถิติปัญญา การศึกษาอบรมสุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพและฐานะของเด็กหรือเยาวชน ซึ่งต้องหาว่ากระทำความผิด และของบิดามารดา ผู้ปกครองหรือบุคคลซึ่งเด็กหรือเยาวชนนั้นอาศัยอยู่ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทั้งปวงเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนนั้น รวมทั้งสาเหตุแห่งการกระทำความผิดเพื่อรายงานต่อศาล
- (2) สอดส่องความประพฤติของเด็กและเยาวชนตามคำสั่งของศาล
- (3) ควบคุมเด็กและเยาวชนซึ่งต้องหาว่ากระทำความผิดไว้ในระหว่างการสอบสวนหรือพิจารณาคดีหรือตามคำพิพากษา หรือตามคำสั่งของศาล
- (4) สงเคราะห์และบำบัดแก้ไขเด็กและเยาวชนในระหว่างที่ถูกควบคุมหรือภายหลังปล่อย
- (5) จัดให้มีการตรวจรักษาและพยาบาลเด็กหรือเยาวชนในระหว่างการสอบสวนหรือพิจารณาคดี หรือในระหว่างการควบคุมตัวในสถานพินิจ
- (6) จัดการศึกษา ฝึกและอบรม ดูแลอบรมสั่งสอนเด็กและเยาวชนซึ่งอยู่ในความควบคุม
- (7) สืบเสาะภาวะความเป็นอยู่ของครอบครัวในคดีครอบครัว รวมทั้งจัดให้แพทย์หรือจิตแพทย์ตรวจร่างกาย สุขภาพหรือจิตใจของคู่ความในกรณีศาลมีคำสั่งตามมาตรา 112
- (8) ประมวลและรายงานข้อเท็จจริง รวมทั้งเสนอความเห็นต่อศาลในคดีครอบครัวตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 117
- (9) ศึกษาค้นคว้าถึงสาเหตุแห่งการกระทำของเด็กและเยาวชน ซึ่งต้องหาว่ากระทำความผิดโดยทั่วไป จัดทำสถิติการกระทำความผิดดังกล่าวของเด็กและเยาวชน และเผยแพร่วิธีป้องกันหรือทำให้ลดน้อยลงซึ่งการกระทำความผิดนั้น
- (10) ดำเนินการอื่นตามคำสั่งศาลหรือตามที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกา (เอกสารบทบาท ภารกิจและโครงสร้าง กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, อัดสำเนา: 6)

ลักษณะงานของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนมีความหลากหลาย และมีภารกิจซับซ้อนมากมาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นภารกิจที่กว้างขวางครอบคลุมงานตามกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนเกือบทั้งระบบ รวมถึงภารกิจในการทำงานกับครอบครัว สหวิชาชีพอื่นๆ ใน

การดูแลให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองเด็กในระหว่างอยู่ในสถานพินิจฯ แม้ว่าการระบุถึงภารกิจที่เป็นลายลักษณ์อักษรจะดูชัดเจน ครอบคลุม แต่ภายใต้การดูแลของโครงสร้างอำนาจและกรอบกฎหมายที่ยากแก่การเข้าถึง ทำให้เด็กและเยาวชนที่กระทำผิดจำนวนมากถูกกดดัน และถูกทำให้อ่อนแอลงทุกขณะ ในการใช้ชีวิตในสถานพินิจฯ ภายใต้ความแออัดยัดเยียดที่พื้นที่ปัจจุบันไม่สามารถรองรับกลุ่มปัญหานี้ได้อย่างเหมาะสม จากข้อมูลของสถานพินิจฯ ในรอบปี 2543 สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจำนวน 34 แห่ง ต้องรับผิชอบเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดตามกฎหมายยาเสพติดและคดีอาญาต่างๆ เพิ่มขึ้นสูงถึง 35,439 คน ในขณะที่มีอัตรากำลังข้าราชการ ลูกจ้างประจำและชั่วคราวประมาณเกือบ 3,000 คน อันเป็นปริมาณงานที่ล้นเกินอย่างยิ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับรายละเอียดของภารกิจที่ต้องทำงานกับความซับซ้อนของปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนเช่นนี้ และทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถปฏิบัติงานบำบัดฟื้นฟูและให้ความช่วยเหลือดูแลเด็กและเยาวชนของสถานพินิจฯ ได้อย่างครอบคลุมและมีคุณภาพ ส่งผลให้เด็กและเยาวชนในกลุ่มนี้ไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิอันพึงมีพึงได้ตามกฎหมาย ตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กแห่งสหประชาชาติ และกฎแห่งกรุงปักกิ่ง ซึ่งเป็นมาตรฐานขั้นต่ำ ว่าด้วยการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนที่ประเทศไทยได้ร่วมลงนามรับรองเมื่อวันที่ 26 เมษายน 2535

1.1 ทุกข์ของเด็กผู้กระทำผิด : จนโอกาสและทางเลือกของชีวิต

เมื่อชีวิตหักเหกลายมาเป็น "ผู้กระทำความผิด" และถูกศาลสั่งให้เข้ามาอยู่ในสถานพินิจและฝึกอบรมเด็กและเยาวชนแล้ว พบว่า เด็กเผชิญกับความทุกข์รูปแบบใหม่ๆ ตามมาอีกมากมาย งานวิจัยของ ร.ต.ท.หญิงนวลตา (อ้างแล้ว) ผลของการจัดสนทนากลุ่มของผู้วิจัย กับกลุ่มเด็กและเยาวชนในสถานพินิจฯ กลุ่มเจ้าหน้าที่ในสถานพินิจฯ หลายแห่ง รวมทั้งงานศึกษาวิจัยอีกหลายชิ้นได้สะท้อนถึงความทุกข์ของเด็กและเยาวชนในสถานพินิจฯ พอประมวลได้ดังนี้

(1) ความทุกข์อันเกิดจากการตกเป็นผู้กระทำผิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

เด็กและเยาวชนจำนวนมากไม่ได้เกิดมาเพื่อที่จะเป็นอาชญากรโดยกำเนิด ดังเช่นผู้ใหญ่หลายคนตั้งข้อรังเกียจ ทฤษฎีหรือความเชื่อดังกล่าวเริ่มถูกวิพากษ์วิจารณ์และไม่ได้เป็นที่ยอมรับดังแต่ก่อน นัทธี จิตสว่าง (2543: 143 อ้างถึงใน อรสม สุทธิสาคร) นักอาชญาวิทยา ปัจจุบันเป็นรองอธิบดีกรมราชทัณฑ์ กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“เรื่องของ born criminal เกิดมาเพื่อเป็นอาชญากร การศึกษาเรื่องนี้เขาไม่ค่อยยอมรับกันแล้ว มันเป็นเรื่องสภาพแวดล้อม เป็นเรื่องของการสร้างสมปัจจัยต่างๆ ทางสังคมที่จะเป็นการสร้างตัวเขาขึ้นมามากกว่า เรื่องของชีวภาพ เรื่องของยีนก็มีส่วน

แต่มันเป็น interaction กัน ไม่ใช่เป็นคนเป็นลูกใจ เกิดมาแล้วต้องมันสยดสยอง ถ้าลูกใจเกิดมาแล้วได้รับการขัดเกลาในสิ่งที่ดี ก็มีโอกาเป็นคนดีได้ ปัจจุบันสิ่งที่สำคัญคือ สภาพแวดล้อม สภาพต่างๆที่เลี้ยงดูเขามา”

ดังนั้นเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดต่อผู้อื่นจำนวนมากจึงมักรู้สึกเจ็บปวดกับเหตุการณ์การกระทำผิดที่เกิดขึ้น เมื่อผลการกระทำนั้นแสดงออกมาแล้ว หลายคนรู้สึกเสียใจที่การกระทำของตนสร้างความปวดร้าวใจให้แก่พ่อแม่หรือญาติที่เขารัก ในขณะที่ช่วงเวลาของการลงมือกระทำผิดมักเป็นการกระทำโดยขาดความยับยั้งชั่งใจ และมีความคับแค้นใจในปัญหาใดปัญหาหนึ่งเป็นทุนเดิม เหตุแห่งการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนมักไม่เกิดขึ้นแบบปัจจุบันทันด่วน แต่เป็นการสะสมความกดดัน ความคับแค้นบางด้านเอาไว้ และเมื่อมีเงื่อนไขให้แสดงออกในเวลาใดเวลาหนึ่ง จึงกลายเป็นพลังแห่งความรุนแรง ขณะที่เด็กและเยาวชนเองก็ขาดความรู้ว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจะนำพาตนไปในทิศทางใด การตระหนักรู้เมื่อถูกจับได้ว่าเป็นผู้กระทำผิดและต้องได้รับโทษในสิ่งที่ตนไม่เคยคิดมาก่อน เป็นความทุกข์ประการแรกที่ต้องเผชิญอย่างไร้ทางหลีกเลี่ยง

(2) กรณีความทุกข์จากความผิดคดีทางเพศ

ในการจัดการสนทนากลุ่มในพื้นที่ต่างๆ ผู้วิจัยได้พบเด็กและเยาวชนจำนวนหนึ่งที่ถูกจับกุมในข้อหาทำความผิดทางเพศ โดยพ่อแม่ของฝ่ายหญิงแจ้งความเอาผิดในกรณีที่เด็กชายและหญิงมีความสัมพันธ์ทางเพศโดยครอบครัวไม่สามารถยอมรับได้ แม้เด็กชายจะยืนยันว่าความสัมพันธ์ของเขาและเพื่อนหญิงเกิดขึ้นเพราะทั้งคู่เป็น “แฟน” “คนรัก” กัน แต่ครอบครัวฝ่ายหญิงไม่ยินยอมและยืนยันที่จะเอาผิดทางอาญากับเด็กชายให้ได้ เด็กที่ได้พบหลายคนเป็นเด็กที่มีประวัติเรียนดี เป็นผู้นำในโรงเรียน ไม่เคยมีพฤติกรรมก้าวร้าวหรือเกรไใดๆมาก่อน แต่เมื่อทำความผิดเพราะความพลัดพลั้งโดยเหตุแห่งวัย ธรรมชาติความต้องการ ความใกล้ชิดที่มีต่อกัน ทำให้เด็กกลายเป็นผู้กระทำผิดในทันที บางกรณีที่ครอบครัวไม่สามารถยอมรับความได้ เด็กต้องถูกส่งตัวเข้าสถานพินิจ และโลกทั้งโลกของเขาเปลี่ยนไป เด็กหลายคนเศร้าซึม เหนงหงอย หมดอนาคต รู้สึกเหมือนถูกแค้น มีเด็กจำนวนหนึ่งบอกว่า“จะฆ่าตัวตาย” เพราะเขาไม่สามารถทนกับสภาพที่เกิดขึ้นได้ มันกระแทกหนักเกินไป และเขามีความเข้าใจว่าเหตุที่เกิดขึ้น ไม่ใช่เพราะเขาใช้กำลังบังคับหรือข่มขู่ แต่เป็นเพราะเขาและเพื่อนหญิงรักกัน

กรณีที่เกิดขึ้นหลายกรณี พบว่า เด็กๆยังปรับตัวไม่ได้ และเกิดภาวะ “ช็อก” กับสิ่งที่เขาเผชิญ ในภาวะเช่นนี้เด็กต้องการบริการให้คำปรึกษาจากนักสังคมสงเคราะห์ หรือ นักจิตวิทยาที่

จะช่วยปลดปล่อยโลม ทำความเข้าใจในช่วงเวลาสับสนและวิกฤติของชีวิต แต่ด้วยปริมาณเด็กที่มาก ขณะที่นักสังคมสงเคราะห์ มีไม่เกิน 2-3 คน และนักจิตวิทยามีเพียง 1 คน ปริมาณของบุคลากรสายวิชาชีพเหล่านี้ไม่อาจตอบสนองความต้องการ ณ ขณะนั้นของเด็กได้เลย เด็กหลายคนเข้าไปอยู่ในสถานพินิจด้วยความหวาดกลัว กินนอนไม่ได้ ซึมเศร้ารุนแรงและปรับตัวไม่ได้ เป็นทุกข์สุดแสนสำหรับเด็กและเยาวชนที่อ่อนเยาว์ และโดยเฉพาะเด็กกลุ่มที่ทำความผิดแบบรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในครั้งแรก

(3) ทุกข์จากความยากจนที่ครอบครัวไม่มีเงินประกัน

เด็กผู้กระทำผิดในหลายกรณีอาจได้รับความคุ้มครองให้ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวในขั้นตอนก่อนฟ้อง ทั้งนี้เพราะในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา(ฉบับที่20)พ.ศ.2542 มาตรา 50 ระบุว่า

“เมื่อพนักงานสอบสวนถามปากคำเด็กหรือเยาวชนแล้ว ให้ส่งตัวเด็กหรือเยาวชนนั้นไปยังสถานพินิจ ผู้อำนวยการสถานพินิจดังกล่าวจะควบคุมตัวเด็กหรือเยาวชนนั้นไว้ยังสถานพินิจหรือจะปล่อยตัวชั่วคราว โดยมอบตัวเด็กหรือเยาวชนให้แก่บิดามารดา ผู้ปกครองหรือบุคคลที่เด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่ โดยไม่มีประกันหรือมีประกันก็ได้ หรือจะมอบตัวเด็กหรือเยาวชนไว้กับบุคคลหรือองค์การที่เห็นสมควรก็ได้ เมื่อมีคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราว ให้ผู้อำนวยการสถานพินิจสั่งโดยพลัน หากเห็นไม่สมควรให้ปล่อยชั่วคราว ให้รับส่งคำร้องขอให้ปล่อยชั่วคราวพร้อมความเห็นไปให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลเยาวชนและครอบครัวกลางผู้พิพากษาหัวหน้าศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัด หรือผู้พิพากษาหัวหน้าแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว แล้วแต่กรณีเพื่อพิจารณาสั่ง คำสั่งของอธิบดีผู้พิพากษาศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัด หรือผู้พิพากษาหัวหน้าแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว ให้เป็นที่สุด แต่ไม่ตัดสิทธิที่จะยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวใหม่...”

แสดงว่ากฎหมายให้สิทธิที่จะให้เด็กได้รับการประกันตัว ให้มีการปล่อยตัวชั่วคราวในขั้นตอนก่อนฟ้อง แต่ในการปฏิบัติที่เป็นจริงพบปัญหาว่า การขอประกันตัวเด็กไม่สามารถดำเนินการได้อย่างจริงจัง และไม่สามารถเป็นกระบวนการทางเลือกที่จะช่วยดึงเด็กออกจาก “สถานพินิจฯ” ได้ในช่วงเวลาที่กฎหมายกำหนดเพราะ

3.1) ครอบครัวยากจน หาเข้ากินค่า มักจะไม่สามารถขอประกันตัวเด็กได้ ทั้งนี้เพราะไม่สามารถหาเงินหรือกู้เงินมาได้ อัตราค่าประกันตัวเด็กและเยาวชน หรือดุลพินิจกำหนดวงเงินที่จะ

อนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวในระหว่างก่อนฟ้องนี้ผันแปรไปตามความรุนแรงของข้อกล่าวหาหรือรายละเอียดในใบแจ้งการจับกุม ในต่างจังหวัดส่วนใหญ่ใช้อัตราการประกันตัวเดียวกับที่ศาลกำหนดในการประกันตัวจำเลย

ตารางที่ 3.1 อัตราค่าประกันตัวเด็กและเยาวชน

ลักษณะคดี		อัตราค่าประกัน (บาท)
ลักทรัพย์ รับของโจร ยักยอก ทำให้เสียทรัพย์		3,000-5,000
(หากไม่ได้ทรัพย์คืนและทรัพย์ของกลางมีราคาสูงก็กำหนดให้สูงขึ้นอีกตามความเหมาะสม)		
ชิงทรัพย์ วิ่งราวทรัพย์ กรรโชกทรัพย์ ปล้นทรัพย์		5,000-10,000
(หากไม่ได้ทรัพย์คืนและทรัพย์ของกลางมีราคาสูงก็กำหนดให้สูงขึ้นอีกตามความเหมาะสม)		
ความผิดลหุโทษทุกอย่าง		3,000
ทำร้ายร่างกาย บาดเจ็บหรือสาหัส ประมาทเป็นเหตุให้ผู้อื่นตาย		5,000-10,000
ฆ่าโดยเจตนา ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์เป็นเหตุให้มีผู้ถึงแก่ความตาย		20,000-30,000
ถ้าเป็นกรณีสะเทือนขวัญหรือมีข่าวครึกโครม		50,000
ร่วมชุมนุมตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป		5,000-10,000
พรากรผู้เยาว์ อนาคต		10,000-20,000
ข่มขืน		20,000
ร่วมข่มขืนหลายคน หรือโทรมหญิง		30,000
ยาเสพติด ยาบ้า	ครอบครอง	จำคุกหรือเพื่อจำคุก
1 เม็ด (เม็ดต่อไปเม็ดละ 1,000 บาท)	5,000	10,000
12-20 เม็ด	15,000	20,000
21-30 เม็ด	20,000	30,000
31-40 เม็ด	25,000	40,000
41-50 เม็ด	30,000	50,000
เกิน 50 เม็ด	40,000	60,000
เกิน 100 เม็ด	50,000	80,000-100,000

ตารางที่ 3.1 อัตราค่าประกันตัวเด็กและเยาวชน (ต่อ)

ลักษณะคดี	อัตราค่าประกัน (บาท)
คดี	
1-5 แผ่น	10,000
6-10 แผ่น	20,000
11-20 แผ่น	30,000
21-30 แผ่น	40,000
31-50 แผ่น	50,000
เกิน 50 แผ่นขึ้นไป	60,000
เกิน 200 แผ่นขึ้นไป	100,000

ที่มา : สำนักงานโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพสถานพินิจ กระทรวงยุติธรรม, รายงานวิเคราะห์การพิทักษ์สิทธิเด็กในระบบงานของสถานพินิจ เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การพิทักษ์สิทธิเด็กและเยาวชนในระบบงานของสถานพินิจ, วันที่ 20-21 กันยายน 2544 ณ โรงแรมเจ้าพระยาปาร์ค

หมายเหตุ หากเป็นคดีรอบที่ 2 หรือมากกว่านั้น หรือหากน่าเชื่อว่าเด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดเพราะถูกใช้เป็นเครื่องมือให้เพิ่มวงเงินประกันขึ้นตามสมควร

หากพิจารณาในภาพรวมของอัตราประกันตัว พบว่ามีอัตราสูง-ต่ำ ต่างกันขึ้นกับความรุนแรงของคดีความ แต่ในครอบครัวที่ยากจน อัตราประกันตัวต่ำในราคา 3,000-5,000 บาทก็จัดว่าเป็นวงเงินที่มากสำหรับพวกเขา ในการวิ่งเต้นหาผู้ยืมจากผู้อื่นในช่วงเวลากระชั้นชิด ซึ่งในความเป็นจริงแวดวงคนรู้จักก็มักจะขัดสนและยากลำบากเหมือนกัน ดังนั้นการยินยอมจ่ายหนี้ นอกกรอบที่อัตราดอกเบี้ยสูง จึงเป็นเรื่องที่ต้องจำยอม และ จำต้องรับผลกระทบจากการเป็นลูกหนี้เพิ่มขึ้น เช่น อัตราดอกเบี้ยทบต้น เป็นต้น

3.2) แม้กฎหมายจะกำหนดเงื่อนไขในการให้ประกันตัว แต่จากการสำรวจแนวทางการปฏิบัติงานตามมาตรานี้ พบว่า (สำนักงานโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพสถานพินิจ กระทรวงยุติธรรม, 2544: 5) สถานพินิจบางแห่งไม่มีแนวปฏิบัติ และไม่เคยปฏิบัติ บางแห่งปฏิบัติในกรณีพิเศษ เช่น ในกรณีที่ผู้ถูกจับกุมป่วยหนักเป็นโรคเอดส์ หรือในกรณีที่บิดามารดายากจน เจ็บป่วย เด็กหรือเยาวชนที่ถูกจับกุมเป็นพนักงานหารายได้ให้แก่ครอบครัว และเป็นคดีที่ความผิดเล็กน้อย ก็

จะลดจำนวนเงินค่าประกันตัว ให้อยู่ในจำนวนเงินที่บิดาหรือมารดาสามารถชำระได้ หรือมีอยู่ในขณะนั้น หรือให้คำแนะนำให้บิดามารดาใช้วิธีวางหลักทรัพย์ หรือ ให้นำบุคคลที่น่าเชื่อถือมาค้ำประกัน แต่ในความเป็นจริง มักไม่มีบุคคลภายนอกยินยอมมาค้ำประกันให้ ทั้งนี้เพราะครอบครัวยากจน และเด็กในครอบครัวที่ยากจน มักเป็นผู้ไม่มี “เครดิตทางสังคม” มักไม่ได้รับความเชื่อถือ และไม่มีใครอยากเกี่ยวข้องกับชั้นรับค้ำประกันให้ จึงเป็นเรื่องที่ยากลำบากภายใต้เงื่อนไขที่เปิดให้ดังกล่าว ทำให้เด็กจำนวนมากที่ต้อง “ทน” รับโทษในสถานพินิจฯ เผชิญกับความทุกข์ที่ทำร้ายเขาทั้งทางกาย จิตใจ อารมณ์ และพัฒนาการของชีวิต

ข้อมูลที่ยืนยันได้ว่าเด็กได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวในวันที่ส่งตัวมาสถานพินิจมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนที่ถูกจับกุมทั้งหมด เช่น ในช่วง 3 เดือนแรกของปี พ.ศ.2544 มีผู้ถูกจับกุมและส่งมาดำเนินการที่สถานพินิจจากทั้งหมด 1,525 คน มีเพียง 189 ราย (12.40%) ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวในวันที่ส่งตัวมาสถานพินิจ จำนวน 746 ราย (48.92%) ถูกควบคุมตัวจนถึงวันพิพากษาคดี ส่วน 590 ราย (38%) ถูกควบคุมตัวระยะหนึ่งก่อนที่จะได้รับการประกันตัวชั่วคราว ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้สถานพินิจ จำต้องรับเด็กที่ถูกส่งตัวมาในปริมาณที่มาก ล้นเกินความสามารถในการรองรับของหน่วยงานได้

(4) ทุกข์จากการถูกกระทำจากผู้แข็งแกร่งกว่า

การล้นเกินของจำนวนเด็กในสถานพินิจ นำไปสู่ปัญหาการทะเลาะวิวาท การทำร้ายกันและกันเองระหว่างเด็กด้วยกัน ความจำกัดในเรื่องพื้นที่ ทำให้สถานพินิจไม่สามารถแยกหรือคัดกรองเด็กออกจากกันได้ เด็กที่มีโทษความรุนแรงสถานเบา เช่น เสพยาเสพติด หรือ ลักทรัพย์เพียงครั้งเดียว ก็จะต้องอยู่ร่วมกับเด็กที่มีฐานความผิดสถานหนัก เช่น ฆ่าคนตาย หรือการข่มขืน รัมโทรม และจำนวนมากกว่า 1 ใน 3 ของเด็กในสถานพินิจ เป็นเด็กที่ต้องคดี ทำความผิดซ้ำซาก จากงานวิจัยของนวลตา (2545: 18) พบว่า เด็กที่กระทำผิดซ้ำซาก เข้ามารับการอบรมในสถานพินิจสูงสุด 11 ครั้ง ซึ่งน่าตั้งคำถามต่อกระบวนการบำบัดฟื้นฟูเด็กในสถานพินิจว่า เกิดอะไรขึ้น

การอยู่ร่วมกันโดยไม่มีการจัดพื้นที่ให้เหมาะสมตามโทษฐานความผิด วัย และเหตุแห่งการกระทำ ทำให้เกิดการใช้อำนาจในหมู่เด็กเก่า หรือ “ขาใหญ่” ที่จัดตัวเองว่าเป็น “คนของนาย” ทำร้ายต่อเด็กเล็ก หรือเด็กที่มีบุคลิกภาพอ่อน เป็นเด็กเรียบร้อย ที่เข้ามาด้วยสาเหตุที่ไม่ใช่การก่อความรุนแรง เช่น เสพยาเสพติด ทำความผิดทางเพศโดยผู้ปกครองฝ่ายหญิงไม่ยอมรับและไม่ยินยอม (ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น) หรือเป็นเด็กที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการทำผิดมาก่อน มักจะตกเป็น “เหยื่ออารมณ์” ของเด็กเยาวชนบางคนที่กำลังก้าวร้าว ชอบพฤติกรรมรุนแรง แสดงอำนาจทำร้าย

ร่างกายรวมทั้งการละเมิดทางเพศแก่เด็กเพศเดียวกันด้วย เด็กหลายคนบอกว่า “เวลาที่กลัวที่สุดคือกลางคืน” เพราะเด็กจะถูกต้อนให้ขึ้นนอนตั้งแต่ 16.00 น. จากนั้นจนรุ่งเช้า เด็กจะต้องอยู่ในพื้นที่จำกัด เหมือนถูกควบคุม หนีไปไหนเหมือนตอนกลางวันไม่ได้ เพราะหากลูกหนีหรือไม่นอนในที่ของตนก็อาจถูกพ่อแม่หรือผู้ดูแลเฝ้า ท้าโทษได้ เด็กจึงต้องเลือกที่จะถูกกระทำ หรือยอมถูกลงโทษ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง การอยู่ร่วมกันโดยเด็กเล็กไม่มีโอกาสหลีกเลี่ยงเมื่อถูกเด็กที่โตกว่าทำร้ายนำไปสู่การผลิตซ้ำความเจ็บปวด ความกดดันทางจิตใจ ไม่เพียงเท่านั้น การละเมิดทางเพศที่เจ้าหน้าที่คุมไม่ถึงส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่ออัตราการแพร่ระบาดของเชื้อเอชไอวีเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ นวลตา (2545: 45) พบว่า เด็กส่วนหนึ่งมีการติดเชื้อภายหลังจากการเข้ามาในสถานพินิจฯ

งานของนวลตา(2545)บอกถึงความทุกข์ของเด็กในกรณีอื่นๆว่า

“เด็กบางคนถูกทำร้ายจากเด็กที่โตกว่าเสมอ ๆ และเมื่อมีเด็กที่ “หน้าตาดี” เข้ามาก็จะถูกกลั่นแกล้ง ความรู้สึกของเด็กต่อการเข้ามาอยู่ในนี้เหมือนอยู่ใน “สวนสัตว์” (น. 33)

“แต่ก่อนเด็กที่ป่วยเป็นโรคเอดส์มักได้รับการปล่อย แต่ปัจจุบันเด็กที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ต้องอยู่จนพ้นโทษ” (น. 45)

“ขาใหญ่ หรือ ขาโจ้ เป็นเหมือนหัวหน้าทีม กระบวนการของ”ขาใหญ่”ส่วนมากผู้คุมทราบ แต่ไม่ได้จัดการเป็นเรื่องเป็นราว เด็กเหล่านี้มักเป็นที่เข้าใจว่าเป็นเด็กของเจ้าหน้าที่” (น. 34)

“เด็กที่ไม่มีญาติมาเยี่ยมก็มักจะมานั่งดูเพื่อนๆที่มีญาติมาเยี่ยมเช่นกัน ในกลุ่มนี้บางครั้งอาจมี “ขาใหญ่” มาอยู่รวมด้วยเพื่อตรวจสอบสิ่งของที่ เขาต้องมีส่วนแบ่ง” (น. 41)

(5) ทุกข์อันเกิดจากระบบงานภายในมีปัญหา : โครงสร้างการบริหารขาดการพัฒนา ระบบฟื้นฟูกลายเป็นระบบทำร้าย

สืบเนื่องจากแต่เดิมโครงสร้างการบริหารงานของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของอธิบดีผู้พิพากษาศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง ตาม พ.ร.บ. จัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 ซึ่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง เป็นผู้กำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ การบริหารบุคคล งานการเงินงบประมาณ การติดตามประเมินผล การพัฒนาองค์กรและระบบงาน ฯลฯ แต่ใน

การปฏิบัติจริง จะเป็นด้วยภาระหน้าที่ทางกระบวนการยุติธรรมที่หนักมากเกินไป หรืออาจเป็นเพราะการให้คุณค่าต่องานด้านการบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำมาแล้วยังไม่ได้ถูกให้ความสำคัญเท่าที่ควร จึงทำให้สถานพินิจต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ในด้านงบประมาณ การขยายอัตรากำลัง การขยายพื้นที่ และการพัฒนาระบบคุณภาพบริการ และการบริการสวัสดิการที่จำเป็นแก่ชีวิต ข้อจำกัดและอุปสรรคต่างๆ ของระบบงานภายในได้กลายเป็นแรงกดดันเด็กและเยาวชนให้อยู่อย่างลำบาก มีความทุกข์สะสมทั้งจากความเป็นอยู่ในเชิงกายภาพ ทุกข์ทางจิตใจ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น จนทำให้ระบบสวัสดิการที่ถูกกำหนดขึ้นโดยรัฐเพื่อ “ดูแลและฟื้นฟูเด็ก” กลายเป็น “ระบบที่ทำร้ายเด็กซ้ำซ้อน” จนเด็กทนไม่ไหวและแสดงออกเป็นความรุนแรงในสถานพินิจหลายๆ พื้นที่ ดังเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์อยู่เสมอ ในส่วนข้าราชการเองก็ขาดขวัญ กำลังใจ ความรู้สึกของข้าราชการในสถานพินิจคิดว่าตนเองเป็น “ข้าราชการวาระระยะที่สาม” รองจากผู้พิพากษาและข้าราชการธุรการของศาล(สำนักงานโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพสถานพินิจ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม, อัตราส่วน: 3-4) ประกอบกับลักษณะงานที่ต้องทำงานควบคุมดูแลเด็ก 24 ชั่วโมง จึงยิ่งเพิ่มความเครียดให้แก่เจ้าหน้าที่เป็นอย่างยิ่ง ผลตามมาที่ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า เด็กจำนวนหนึ่งในสถานพินิจได้กลายเป็น “เหยื่อความเครียด” นี้ด้วย

ปัจจุบันแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างให้สถานพินิจแยกออกจากศาลมาสังกัดกระทรวงยุติธรรม การบริหารราชการก็ยังคงมีลักษณะรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลาง แม้จะมีสายการบังคับบัญชาขึ้นตรงกับปลัดกระทรวงและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม แต่ในการปฏิบัติจริงโดยภาระหน้าที่ของผู้บริหารระดับสูงที่มีภารกิจมากมาย ทำให้ภารกิจในการบริหารงานสถานพินิจ ซึ่งต้องการการทำงานที่รวดเร็ว ต้องการการตัดสินใจทันการณ์ต่อการจัดการกับชีวิต อนาคตของเด็กและเยาวชน กลับมีความไม่ชัดเจน ไม่มีความคล่องตัวในการปฏิบัติ อีกทั้งสถานการณ์การกระทำผิดของเด็กและเยาวชนในคดียาเสพติดที่สูงขึ้นมาก ทำให้สถานพินิจกลายเป็นสถานบำบัดที่แออัด และความแออัดนี้ได้ส่งผลถึงภาวะความตึงเครียดทางจิตใจทั้งแก่บุคลากรเจ้าหน้าที่ และตัวเด็กเองตลอดเวลา

2. กรณีผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ

กรณีศึกษากลุ่มนี้สะท้อนถึงความทุกข์ของผู้หญิงกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นอดีตผู้ต้องขังในทัณฑสถานหญิงแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ ด้วยฐานความผิดทางคดีอาญาในคดีต่างกัน เช่น คดียาเสพติด (ยาบ้า เฮโรอีน) คดีทำร้ายผู้อื่นถึงแก่ชีวิต การยอมรับผิดในคดียาเสพติดแทนสามีและบุตรชาย (จากคำสัมภาษณ์ของกรณีศึกษา) รวมถึงญาติพี่น้องที่เป็นสมาชิกในครอบครัวของผู้ต้องขังหญิง รวมทั้ง

การสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นที่รับรู้ปัญหาหรือที่มาของการกระทำผิดนั้น รวมทั้งสิ้น จำนวน 10 ราย

งานของ สุนีย์ แสนใจนา (2545) นักวิจัยกรณีศึกษาในหัวข้อนี้ ได้มีความพยายามจะเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง แต่เนื่องจากข้อจำกัดในการเก็บข้อมูลในทัศนสถาน ที่เต็มไปด้วยความระแวงระวัง และไม่พร้อมให้คณะผู้วิจัยเข้าไปศึกษา อีกทั้งคณะผู้วิจัยเองก็ตระหนักถึงการละเมิดสิทธิ และการรักษาความปลอดภัยให้แก่พวกเธอที่เป็นผู้ต้องขัง หากได้รับอนุญาตให้สัมภาษณ์เธอ เธอก็อาจถูกเพ่งเล็งจาก “นาย” และได้รับผลกระทบอันเนื่องจากการให้สัมภาษณ์ได้ ดังนั้นนักวิจัยและนักวิจัยกรณีศึกษาจึงตกลงกันที่จะแสวงหากลุ่มประชากรที่เป็นอิสระและพร้อมให้ความร่วมมือ โดยจะไม่ได้รับผลกระทบใดๆตามมา จนกระทั่งสุนีย์ได้ตระเวนไปในหมู่บ้านหลายพื้นที่ของจังหวัดทางภาคเหนือ และสามารถสร้างความไว้วางใจจากผู้นำชุมชนได้แนะนำให้พูดคุยกับอดีตผู้ต้องขังหญิงจำนวนหนึ่ง ซึ่งเกือบทุกรายเพิ่งจะพ้นโทษมาได้ไม่นานนักและเมื่อกลุ่มประชากรดังกล่าวตัดสินใจและมีความพร้อมจะพูดคุยเรื่องนี้ด้วยตนเอง ทำให้คณะผู้วิจัยได้เข้าถึงข้อมูลร่วมกับสุนีย์ด้วยในบางส่วน ด้วยการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มประชากรที่เคยเป็นอดีตผู้ต้องขังในพื้นที่ชุมชนแห่งหนึ่ง โดยมีผู้นำชุมชนเข้าร่วมฟังและเป็นผู้แปลความให้ด้วย เพราะประชากรบางส่วนเป็นหญิงกลุ่มชาติพันธุ์ ที่พูดภาษาท้องถิ่นของเธอ กรณีศึกษาจึงทำให้ผู้วิจัยได้ภาพรวมของสภาพความทุกข์ของผู้ต้องขังหญิงจำนวนหนึ่งในทัศนสถาน บางกรณีมีสถานภาพเป็นแม่ตั้งครรภ์ และคลอดบุตรในระหว่างคุมขัง เธอต้องเลี้ยงลูกในทัศนสถานนั้น ไม่ต่ำกว่า 2 ปี

2.1 ก่อนกลายมาเป็นผู้ต้องขังหญิง: ปัจจัยและสาเหตุของการกระทำผิด

ก่อนที่กรณีศึกษาหลายรายจะผันสภาพไปเป็นผู้ต้องขังหญิงในคดีอาญา เธอคือแม่บ้านที่มีภาระในการดูแลครอบครัว ลูกและสามีไม่ต่างจากหญิงทั่วไปในชนบท เพียงแต่สภาพความยากจนทำให้ครอบครัวต้องดิ้นรนทางเศรษฐกิจ หลายรายสามีต้องออกไปหางานทำ และหายจากบ้านไปเป็นเวลานานหรือหายไปถาวร ผู้หญิงหลายคนต้องรับภาระดูแลลูกและครอบครัวเพียงลำพัง กรณีศึกษาบางรายตัดสินใจค้ายาบ้าเพราะได้รายได้ดี และหวังว่าจะนำมาสู่การ “แก้จน” ให้แก่ครอบครัวของเธอได้ บางรายที่ต้องคดีอาญาจากการทำร้ายผู้อื่นเนื่องเพราะจากความกดดันที่ถูกกระทำมาก่อนหลายๆครั้ง งานของ สุนีย์ แสนใจนา (2545) ซึ่งศึกษาสภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิงกลุ่มนี้ก่อนที่จะกลายเป็นผู้กระทำความผิด สะท้อนว่าพวกเธอไม่ได้เกิดมาและมีจิตใจที่พร้อมจะกระทำความผิดกฎหมายแต่กำเนิด หากแต่เพราะความยากจนที่เธอแบกรับอยู่เพียงลำพัง ประกอบกับความเป็นแม่ที่ต้องดูแลลูก หรือดูแลพ่อแม่ผู้สูงอายุ ทำให้เธอจำต้องตัดสินใจเลือกหนทางที่ผิดพลาดเช่นนี้

2.2 ความทุกข์ของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิง

(1) กรณีความทุกข์ทางกาย ได้แก่ ความขาดแคลน อัตราคัดแร้งแค้นทางวัตถุหลายประการ ได้แก่

1.1) การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แออัด คับแคบ ขาดแคลน

จากการศึกษาของสุณีย์ (2545) และการจัดกลุ่มสนทนากับบางกรณีศึกษาที่เป็นอดีตผู้ต้องขังหญิง พบว่าสภาพรวมของทัณฑสถานหญิงแต่ละแห่งไม่แตกต่างกันมากนัก สภาพของความแออัดคับแคบ ที่จำนวนนักโทษมากเกินไปเกินกว่าสถานที่ที่จะรองรับได้ เป็นปัญหาปกติที่ผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายเริ่มชินชา ข้อมูลกองแผนงาน กรมราชทัณฑ์ สํารวจ ณ วันที่ 31 มกราคม 2544 พบว่า จำนวนผู้ต้องขังหญิงทั่วประเทศ มีจำนวนประมาณ 40,816 คน ในจำนวนนี้แยกเป็นประเภทต่างๆดังนี้

ตารางที่ 3.2 สถิติผู้ต้องขังหญิงทั่วประเทศ แยกตามประเภท (สํารวจ ณ วันที่ 31 มกราคม 2544)

หน่วย : คน

1. นักโทษเด็ดขาด	26,092
2. ผู้ต้องขังระหว่าง	14,716
2.1 ระหว่างอุทธรณ์-ฎีกา	3,975
2.2 ระหว่างไต่สวน-พิจารณา	6,856
2.3 ระหว่างสอบสวน	3,885
3.คนฝาก	8
3.1 โรคจิต	6
3.2 เด็ก	2 (มีเด็กเพศชายอีก 185 คน)
รวม	40,816 (มีเด็กเพศชายอีก 185 คน)

ในแต่ละทัณฑสถานจะมีจำนวนผู้ต้องขังมากเกินไปเกินกว่าสถานที่ที่จะรองรับไหว ในขณะที่อัตราความจุปกติของเรือนจำทั่วประเทศขณะนี้มียุอยู่เพียง 80,000 คน แต่เรือนจำต่างๆต้องรับคุมขังผู้ต้องขังประเภทต่างๆถึง 170,000 คน โดยมีอัตราการเพิ่มเดือนละ 4,000-5,000 คน ดังนั้นภายในปลายปี 2542 คาดว่าจะสูงถึง 220,000 คน (นัทธี จิตสว่าง, 2541: 24)

ผู้ต้องขังส่วนมากกล่าวถึงความคับแคบในเวลานอน การนอนรวมกันที่ไม่มีพื้นที่ส่วนตัวโดยเฉพาะ หรือบางแห่งมีที่นอนก็เล็กและแคบมากขนาดเท่าคนนอนตะแคงตัว ก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งกันได้ง่าย เพราะต้องนอนเบียดกันและมีความรู้สึกไม่ปลอดภัยเกิดขึ้นแม้ในเวลานอน

หลับ มักจะคอยผวาตื่นเสมอ งานวิทยานิพนธ์ของ จารุวรรณ รังสิมันตุชาติ (2544: 151) ได้ยืนยัน ในปัญหานี้เช่นเดียวกันว่า ที่นอนคับแคบและต้องนอนเบียดกัน ขณะเดียวกันเรือนนอนหลายแห่ง ไม่มีความสะอาดเพียงพอ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการถูกกลั่นแกล้งจากผู้ต้องหาเฝ้ารอบกวนเวลา นอน ในส่วนห้องน้ำห้องส้วมซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัวของบุคคลก็ไม่สามารถใช้งานได้ตามที่ต้องการ เพราะในเวลาที่ถูกอนุญาตให้มีการใช้ห้องน้ำในเวลาเช้า ห้องส้วมจะมีใช้ไม่เพียงพอ บางครั้งน้ำไม่ไหล ก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องชีวิตประจำวันพื้นฐาน สถานที่อาบน้ำ หลายทัณฑสถานจัดเป็นที่รวม อาบน้ำร่วมกันโดยตักน้ำในถังขนาดใหญ่จ้วงน้ำรดตัว ทุกคนต้องอาบน้ำในเวลารวดเร็วเพื่อผลัดให้ผู้ ต้องซ่งผลัดต่อไปเข้ามาอาบน้ำแทน กรณีความคับแคบของสถานที่ทำให้ไม่มีการจัดพื้นที่สำหรับ ตากผ้าให้ ผ้าซักส่วนใหญ่จะอัดขึ้นและหายไปโดยมีผู้ต้องซ่งอื่นมาลักไปอีกต่อหนึ่ง บางครั้งผ้าจะ ขึ้นราเมื่อนำมาใช้กับเด็ก เด็กจะคันเป็นแผลตามตัว บางทีผู้ใหญ่เองก็เป็นโรคผิวหนังติดต่อกัน ทรมานมากเพราะไม่มียาทา ต้องปล่อยให้หายเองซึ่งกว่าจะหายก็ทรมานมาก

งานของสุณีย์ (2545) และการทำกลุ่มสนทนา พบว่า แม่ผู้ต้องซ่ง “แม่ลูกอ่อน” จะเพิ่ม ความระมัดระวังเวลาตากผ้าอ้อมลูก โดยแอบมาซักก่อนเวลาที่คนอื่นจะเข้ามา และแอบไปตากไว้ในที่ลับตาคน ก็ยังไม่วายถูกลักหายไปเกือบหมด บางครั้งเห็นผู้ต้องซ่งบางคนใช้ผ้าที่จำได้ว่าเป็นผ้า อ้อมของลูก ไปทวงคืนก็ไม่ได้คืน บางครั้งยังถูกด่าว่ากลับมา และเนื่องจากกรณีศึกษานี้เป็นชนกลุ่ม ชาติพันธุ์ที่ถูกปฏิบัติราวกับเป็น “เบี้ยล่าง” คนพื้นราบคนอื่นๆ อยู่แล้ว ทำให้เธอไม่กล้าทวงคืน จำต้องปล่อยไป และถือหลักไม่ยุ่งเกี่ยวกับคนผู้นั้นอีก

นอกจากนี้ ในกรณีที่ผู้ต้องซ่งหลังคลอดกลับมาจากโรงพยาบาลใหม่ๆ (ปกติจะอยู่ใน โรงพยาบาลหลังคลอดแล้วประมาณ 1-2 วัน) จะมีน้ำคาวปลา เธอจะไม่มีผ้าอนามัยใช้ ถ้าใครมี ญาติส่งเงินมาให้ก็ไม่ใช่ปัญหามากนัก แต่กรณีศึกษารายนี้ ไม่มีญาติมาเยี่ยมเลยตลอดเวลา 2 ปี 6 เดือนในทัณฑสถาน เพราะความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยากจน ไม่รู้กฎหมาย ครอบครัวยากจนไม่มีเงินเดินทาง จึงขาดการสื่อสารกับผู้ต้องซ่ง และญาติที่เหลืออยู่ก็คือมารดาสูงอายุที่เดินทางไปไหนมาไหน ไม่สะดวก เพราะต้องอยู่ดูแลลูกชาย 2 คนของเธอ จึงไม่มีใครรับรู้ว่า เธอคลอดหรือยัง ลูกเป็นชาย หรือหญิง เธอเขียนหนังสือไทยไม่ได้จึงต้องวานเพื่อนคนพื้นราบเขียนจดหมายบอกทางบ้านให้ ทราบ นอกจากนี้กรณีศึกษารายนี้ยังต้องเผชิญกับความขัดแย้งทางวัฒนธรรมที่ทำให้เธอถูกละเลย หรือถูกปฏิเสธจากเพื่อนฝูงในหมู่บ้านด้วย เพราะหลังจากเธอ (เป็นคนมุสลิม) แต่งงานกับสามีที่เป็นปกาเกอะญอ และลงไปอยู่ที่พื้นราบ เธอเปลี่ยนจากการนับถือผี มานับถือศาสนาคริสต์ตาม สามี แม้บนดอยที่อยู่จะมีผู้มาสวดโบสถ์ไว้ คนส่วนใหญ่ก็ยังปฏิเสธ และไม่สนใจจะคบหาเหมือน

เก่า เพราะมีความคิดว่า เธอเป็นพวกขายวัฒนธรรม ขายชาติ ขายเผ่าและมีตระกูล จึงไม่มีใครคอยดูแลเธอ (จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านคนอื่นในหมู่บ้าน) นับว่าในกรณีเช่นนี้เธอเผชิญกับความทุกข์ซ้ำซ้อน ทั้งโดยความเป็นผู้กระทำผิด ที่มีตราประทับ “คนคุก” นับเป็นการลงโทษทางอารมณ์ จิตใจและจิตวิญญาณแล้ว โดยสภาพของการเป็นแม่ตั้งครรภ์ และแม่ลูกอ่อนในเรือนจำ ที่ควรมีวาระของการกำเนิดสมาชิกใหม่ท่ามกลางความยินดีของครอบครัว ก็กลับถูกทอดทิ้งให้อยู่ท่ามกลางคนแปลกหน้า ที่หลายคนเย็นชา ไร้น้ำใจ เธอเหมือนกับถูกลงโทษทั้งโดยกฎหมายบ้านเมือง กฎทางวัฒนธรรมของชาติใหญ่ รวมถึงความเชื่อที่ปฏิเสธและลงทัณฑ์เธอ ของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกับเธอนั่นเอง

1.2) อาหารไม่อิ่มท้อง ไม่มีคุณภาพ

การจัดสวัสดิการอาหารให้แก่ผู้ต้องขังเป็นภาระหน้าที่ประจำของเรือนจำ แต่ด้วยจำนวนคนที่มากขณะที่งบประมาณค่าอาหารไม่พอเพียง ทำให้ปริมาณอาหารไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้ต้องขัง คุณภาพอาหารนั้นฝืด เช่น หยวกกล้วย ซึ่งเป็นรายการอาหารหลัก ส่วนเนื้อสัตว์มีปริมาณน้อยมาก ตารางอาหารประจำวันมักจะซ้ำซากจำเจ ไม่มีรสชาติ ตลอดจนน้ำดื่มภายในที่จัดให้ค่อนข้างสกปรก ผู้ต้องขังที่มีฐานะมักจะซื้อน้ำกินกันเอง ส่วนผู้ต้องขังยากจนทั่วไปไม่มีทางเลือก ต้องรับประทานเท่าที่มีการจัดให้ (ดูรายละเอียดที่ สุนีย์:16) ผู้ต้องขังส่วนใหญ่มักจะรู้สึกว่าการกินอาหารไม่อิ่มท้อง บางคนจะรู้สึกหิวจนแทบต้องเวลากลางคืน ทั้งนี้เพราะทัณฑสถานมักจะกำหนดให้ผู้ต้องขังรับประทานอาหารกลางวันส่วนใหญ่เป็นข้าวต้ม และกำหนดให้รับประทานอาหารเย็นเร็วเกินไปคือในเวลา 15.30 น.เพื่อขึ้นเรือนนอนในเวลาประมาณ 16.00-16.30 น.การรับประทานอาหารในเวลาเร็วเกินไป ทำให้ผู้ต้องขังหลายคนเกิดอาการหิวในเวลากลางคืน และในขณะที่ปรับตัวยังไม่ได้ การนอนเบียดเสียดอัดเยียดในเวลาที่ขึ้นเรือนนอนแล้วขณะที่ท้องหิว นอนไม่หลับ คิดถึงบ้าน หวาดกลัว สภาพดังกล่าวจึงกลายเป็นความทุกข์ทรมานอย่างยิ่งในเวลากลางคืน กรณีของผู้ต้องขังตั้งครรภ์ หรืออยู่ในสภาพ “แม่ลูกอ่อน” ที่ต้องเลี้ยงลูกในเรือนจำ ก็ไม่ได้มีการจัดอาหารพิเศษให้ ผู้ต้องขังตั้งครรภ์รับประทานอาหารแบบเดียวกับผู้ต้องขังทั่วไป เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วจะได้นมแม่และข้าวต้มเปล่า เวลารับประทานทุกคนจะไม่พูดคุยกัน เพราะถ้าใครมัวแต่คุยอาหารและกับข้าวจะหมด กรณีศึกษาที่คลอดบุตรในทัณฑสถานบอกว่า

“เวลาหิวมาก ขอเดิมข้าวไม่ได้เพราะอาหารไม่พอกินอยู่แล้ว พวกแม่ลูกอ่อนกินแกงถ้วยเดียวกัน 4-5 คน ต้องแย่งกันกิน บางทีคนละคำสองคำก็หมดแล้ว”

เมื่ออาหารไม่เพียงพอจะตอบสนอง น้านมแม่ที่มีให้จึงน้อยลงไปด้วย เด็กอ่อนจึงมักจะร้องไห้โยเย หิวนม ในตอนกลางคืน ในเรือนจำขนาดเล็กที่ยังไม่มีการแยกผู้ต้องขัง ยังคงเป็นการนอนรวมกันกับผู้ต้องขังทั่วไป กลุ่มแม่ลูกอ่อนจึงมักจะถูกตำหนิ ตำว่าจากผู้ต้องขังที่หงุดหงิดง่ายและไม่พอใจ ซึ่งยิ่งเพิ่มความเครียดให้ผู้เป็นแม่มากขึ้น

ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปในทัณฑสถานอื่นๆ ในส่วนกลางหลายครั้ง เนื่องจากพนักศึกษาศึกษาไปดูงาน พบว่าทัณฑสถานส่วนกลางจะมีการจัดระบบดูแลเด็กอ่อน เด็กเล็กและผู้ต้องขังที่เป็นมารดาแยกออกจากผู้ต้องขังปกติ บางพื้นที่จัดเป็นห้องเฉพาะสำหรับดูแลเด็ก แต่ในกรณีศึกษาที่พบในภาคเหนือครั้งนี้เป็นช่วงเวลาก่อนการจัดระบบแยกผู้ต้องขังแม่ลูกอ่อนออกจากผู้ต้องขังทั่วไป ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี 2542 ปัจจุบันแม้จะมีรายงานว่ามีการแยกผู้ต้องขังที่เป็นมารดาและบุตรออกมาแล้วก็ตาม แต่ผู้วิจัยทราบว่าในเรือนจำห่างไกลที่มีพื้นที่ขนาดเล็กจะยังคงมีสภาพของความแออัด และการใช้ชีวิตรวมกันอยู่ เพราะเมื่อถามอดีตผู้ต้องขังอื่นๆ ก็พบว่าหลายพื้นที่ที่เป็นเรือนจำเล็ก ยังไม่ได้แยกเด็กออกมา ยังคงให้เด็กมีชีวิตร่วมอยู่ในทัณฑสถานปะปนกับผู้ต้องขังผู้ใหญ่ เช่นเดิม ซึ่งน่าจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเด็กในระยะยาว

1.3) เครื่องนุ่งห่มไม่เพียงพอกับความต้องการ

ปกติเรือนจำจะมีเสื้อผ้าให้เฉพาะตัว แยกสีตามสภาพและประเภทของผู้ต้องขัง เช่น ถ้าเป็นนักโทษระหว่างอุทธรณ์-ฎีกา จะใส่เสื้อผ้าสีหนึ่ง ถ้าเป็นนักโทษตัดสินเด็ดขาดแล้วจะใส่เสื้อผ้าอีกสีหนึ่ง เพื่อเป็นการจำแนกผู้ต้องขังไปในตัว แต่ในความเป็นจริงความที่เสื้อผ้าน้อย บางครั้งแห้งไม่ทัน หรือถูกขโมยไปบ้าง ทำให้เสื้อผ้ามักจะปะปนกันไป และไม่เพียงพอ สำหรับผู้ต้องขังหญิงทางภาคเหนือ ในฤดูหนาวอากาศจะหนาวเย็นมาก เด็กเล็กที่อยู่กับแม่จะพบปัญหาผ้าห่มไม่เพียงพอ เพราะแจกให้คนละผืน บางคืนแม่ก็ไม่ได้นอน ช่วงหน้าหนาวก็ลุกขึ้นมากอดลูกไว้แทน เพราะเวลาหนาวจะทรมาน “เหมือนปวดกระดูกข้างใน” แม้เสื้อผ้าของใช้จะมีน้อยอยู่แล้วแต่ก็มักจะหายบ่อย เช่น รองเท้าและเสื้อผ้าที่ยังมีสภาพดีอยู่ เพราะไม่มีที่เก็บเฉพาะส่วนตัว

1.4) การรักษาพยาบาลไม่ทันการ ไม่ทันเวลา

อดีตผู้ต้องขังหลายรายสะท้อนเหมือนกันว่า ไม่ได้รับบริการด้านการรักษาพยาบาลอย่างเอาใจใส่เท่าที่ควร ไม่ได้รับการรักษาพยาบาลอย่างทันท่วงที หากเจ็บป่วยก็ต้องไปพบผู้ช่วยเหลือนักโทษเพื่อหายมารับประทาน ไม่มีแพทย์และพยาบาลประจำที่คอยตรวจวินิจฉัย เพราะจะเข้ามาเป็นบางเวลา ยกเว้นกรณีที่ป่วยหนักจริงๆ ต้องส่งตัวไปโรงพยาบาล บางรายที่ป่วยหรือเป็นโรคติดต่อก็ไม่มียาแยกผู้ป่วยออกจากคนปกติ ทำให้การแพร่เชื้อเป็นไปอย่างรวดเร็ว ผลงานวิจัย

อื่นๆ (จารุวรรณ: 152) ระบุว่า โรคที่มักจะเป็นกันมาก ได้แก่ โรคผิวหนังผื่นคัน ป่วยด้วยโรคทางเดินหายใจ เช่น วัณโรค โรคปอดอักเสบ ท้องเสียบ่อย ส่วนในกรณีเด็กเล็กที่อยู่กับแม่ จะมีการรับตัวไปฉีดวัคซีนเป็นระยะ หรือถ้าไม่สบายจะพาเด็กไปกินยา ส่วนใหญ่พวกแม่ลูกอ่อน ถ้าพบว่าลูกไม่สบายมักจะร้องไห้กันเอง เป็นห่วงลูก เพราะบางครั้งก็ไม่กล้าบอกกับนาย ขณะเดียวกันก็ไม่กล้าจะถามนาย แม้แต่เวลาที่นายพาลูกออกไปหาหมอ

“เขาไม่ได้บอกว่าเอาลูกไปทำไม เราก็ไม่กล้าถาม กลัวนายด่า เวลานั้นอายมากกลัวบางทีเอาไม่กระบองดี”

“ไม่มีใครอยากให้นายดู เพราะถ้าอารมณ์ไม่ดี จะโดนกันหมด”

1.5) ของใช้จำเป็น ต้องรอจากการบริจาค

ข้าวของเครื่องใช้จำเป็นบางอย่าง เช่น ยาสีฟัน แปรงสีฟัน ผ้านอนามัยของผู้หญิง แป้ง กระจก และของส่วนตัวอื่นๆ จะมีโอกาสได้ใช้หรือไม่ ขึ้นกับฐานะของผู้ต้องขังบางราย บางคนมีฐานะอยู่บ้าง จ่ายเงินซื้อเองได้ บางคนที่ยากจน ไม่เคยมีญาติมาเยี่ยม คนกลุ่มนี้จะมีโอกาสอยู่บ้าง ด้วยการรอรับของบริจาคจากหน่วยงานเอกชนภายนอก ซึ่งมีผู้บริจาคให้แก่ผู้ต้องขังไม่มากนัก การขอเบิกของใช้จากผู้คุมจะเป็นทางเลือกหนทางท้ายๆ เพราะต้องเสี่ยงกับการถูกบ่น ถูกดุ ซึ่งบางทีก็ไม่ได้ของที่ขอไปด้วยซ้ำ

(2) กรณีความทุกข์ทางจิตใจ ได้แก่ สภาวะทางจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกที่ลึกซึ้งและซ่อนไว้อยู่ใน อันเนื่องมาจากความรู้สึกผิดบาปในใจของตนเอง ความหวาดกลัวต่อการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมที่เป็น “ตราบาป” ของชีวิต และความหวั่นกลัวอนาคตภายหน้า

เมื่อผู้ต้องขังถูกส่งเข้ามาอยู่ในเรือนจำ สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อกฎหมาย ต่อผู้รักษากฎหมาย ต่อตำรวจ ต่อศาลและเรือนจำ รวมถึงเจ้าหน้าที่ เมื่อใดที่ประตูเรือนจำได้ปิดไล่หลังเขา วาระนั้นก็เป็นเครื่องหมายแสดงให้เขาได้รู้ว่า บัดนี้เขาได้ถูกแยกออกจากครอบครัว จากบ้าน ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงจากสังคมภายนอก และอิสระภาพ ผู้ต้องขังเกิดความรู้สึกขมขื่นเกลียดชังทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาเห็นว่าเป็นศัตรูกับเขา ความรู้สึกนี้จะรบกวนเขาอยู่ตลอดเวลา (สมพล พงษ์พิพัฒน์, 2535: 3)

การที่ผู้ต้องขังต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เป็นสังคมใหม่ในเรือนจำ ซึ่งมีความแตกต่างจากสภาพแวดล้อมจากสังคมภายนอกโดยสิ้นเชิง การต้องมาอยู่ในที่ที่ถูกจำกัดบริเวณ การตัดความสัมพันธ์กับโลกภายนอก ขาดการติดต่อจากญาติมิตรและครอบครัว รู้สึกถึงความโดดเดี่ยว

การสูญเสียอิสระภาพ ความต้องการและสิทธิต่างๆ มีตราประทับของ “นักโทษ” ที่ป็นความปวดร้าวจากการถูกประนามจากคนภายนอก และจากชีวิตที่ถูกจองจำ (Pain of Imprisonment) อันได้แก่ การถูกจำกัดเสรีภาพ อิสระภาพ เครื่องอุปโภคบริโภคและบริการ การต้องเผชิญกับความสัมพันธ์ทางเพศกับเพศเดียวกัน และการถูกคุกคามจาก “คนเก่า” ที่มีอำนาจเหนือกว่า เหล่านี้คือเหตุแห่งทุกข์ที่ก่อให้เกิดทุกข์ทางใจมหาศาล และยากที่จะเลือนหายในเวลาอันรวดเร็ว

กรณีศึกษาหลายรายที่แม้จะเป็น “อดีต” ผู้ต้องขังแล้วก็ตามที่ ต่างก็ยังไม่อาจฟื้นตัวจากความเจ็บปวดในการเป็น “นักโทษ” มาก่อน หลายรายพยายามลืมอดีตด้วยการปฏิเสธจะให้ข้อมูลใดๆ เกี่ยวกับชีวิตในเรือนจำ ผู้ต้องขังซึ่งต้องคดีค้าสินค้าหนีภาษีและไม่มีเงินประกันตัวปฏิเสธการพูดคุยกับนักวิจัย ผู้ต้องขังคดีทำร้ายร่างกายสามีปฏิเสธเพราะ “ไม่อยากจะฟื้นเหตุการณ์ที่เลวร้ายต่างๆ มาอีก ทั้งหมดจะเป็นบทเรียนกับตนเองเท่านั้น” บางรายยังคงเศร้าซึม เก็บตัวและทำตัวแปลกแยกจากญาติพี่น้อง กรณีศึกษาที่ให้ความร่วมมือบางราย ที่ยอมตกเป็นผู้กระทำผิดคดียาเสพติดแทนสามี เพราะเชื่อว่าถ้าสามีอยู่ภายนอก จะทำหน้าที่ดูแลครอบครัวได้ดีกว่าตน ก็ยังบอบช้ำไม่หาย จากการที่พ้นโทษออกมาแล้วกลับถูกลูกปฏิเสธ เพราะรู้สึกอับอายที่มีแม่ติดคุก ปัจจุบันบางรายยังคงต้องพึ่งจิตแพทย์ มีอาการหวาดกลัว หวาดระแวง มีความเครียดแฝงอยู่ตลอดเวลา หลายรายสูญเสียชีวิตครอบครัว เพราะระหว่างต้องโทษ สามีได้มีครอบครัวใหม่ ลูกถูกละเลย ทอดทิ้ง กลายเป็นเด็กติดยาเป็นวงจรต่อเนื่องกันไป สำหรับผู้ต้องขังที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เผชิญกับการถูกเลือกปฏิบัติตั้งแต่อยู่ในเรือนจำ งานที่ถูกใช้ให้ทำงานล้างห้องน้ำ เก็บขยะ ตักส้วม บางครั้งหัวหน้าสั่งให้ปักผ้าเพราะคนทั่วไปจะเชื่อว่า ผู้หญิงชาวเขาปักผ้าเก่ง เธอบอกว่า

“แม้จะรู้สึกขี้เกียจ เพลีย จะอ้วก แพ้ท้องหรือไข้ ก็ไม่ได้หยุดงาน นายบอกว่าปวดท้องตลอดเมื่อไหร่ก็บอก แต่ไม่มีการลดงาน”

ผู้ต้องขังกลุ่มชาติพันธุ์จะถูกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียม ไม่ใช่เพียงแต่ผู้คุมเท่านั้น หากยังกลายเป็น “ลูกไล่” และถูกรังแก ถูกออกคำสั่งจากนักโทษด้วยกัน และความที่สื่อสารภาษาไทยได้ไม่ดี และไม่มีความรู้ ทำให้เธอไม่กล้า และไม่มีโอกาสปกป้องสิทธิตนเองด้วย

อย่างไรก็ตาม ปัญหาความยากจนยังคงเป็นปัจจัยพื้นฐานของการ “เพิ่มทุกข์” ให้แก่ผู้ต้องขังทั่วไป ผู้ต้องขังที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี หรือมีอิทธิพลมาก่อนจากภายนอก จะใช้เงินสะสมอำนาจ สร้างลูกน้องในเรือนจำ จ้างวานให้ผู้ต้องขังอื่นๆ ทำงานแทนตน มีเงินซื้อสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นโดยไม่ต้องรอรับ “ของหลวง” เหมือนผู้ต้องขังยากจนคนอื่น คนที่มีฐานะดีมักจะได้รับความเกรงใจจากผู้คุม ไม่ต้องถูกกดดันจากการใช้อำนาจเหมือนผู้ต้องขังยากจนทั่วไป

ความทุกข์ของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถาน ยังคงสะท้อนให้เห็นความไม่เป็นธรรมในระบบงานยุติธรรม และการปฏิบัติที่ยังคงมีการใช้อำนาจและการเลือกปฏิบัติต่อคนยากจนที่กลายเป็น “ผู้กระทำผิด” อย่างไม่เหมาะสม ไม่ว่าผู้กระทำความผิดจะผิดจริงหรือไม่จากคดีที่เขาได้ก่อขึ้น แต่ในกระบวนการยุติธรรมที่ยังต้องมีการปฏิบัติที่ฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้กลับคืนสู่สังคมได้ ไม่ควรเป็นกระบวนการที่โหดร้ายซ้ำซ้อน และลดทอนสิทธิความเป็นมนุษย์ของผู้กระทำผิดให้ลดลงไป เพราะบางกรณีเหตุแห่งการกระทำความผิดไม่ใช่อยู่ที่ความเลวร้ายแต่กำเนิด แต่เป็นเพราะความยากจนที่ผู้เป็นแม่พยายามดิ้นรนหาหนทางเลี้ยงดูลูกและครอบครัวด้วยตนเอง ท่ามกลางภาวะของการ “จนเงิน” “จนความคิด” “จนโอกาสและทางเลือกในชีวิต” อันส่งผลให้เกิดภาวะ “จนศักดิ์ศรีและจนอำนาจในตนเอง” ในที่สุด

3. กลุ่มความทุกข์ของกระบวนการเข้าสู่การเป็นอาชญากรในภาคใต้ตอนล่าง

กรณีศึกษาเป็นการศึกษาความทุกข์ของกลุ่มผู้ต้องขังซึ่งถูกศาลพิพากษาให้กักขังที่สถานีตำรวจแทนการเสียค่าปรับจำนวน 20 ราย เป็นผู้ต้องขังชายและหญิงอย่างละ 10 ราย ในสถานีตำรวจภูธรประจำอำเภอเมืองในจังหวัดภาคใต้ตอนล่าง วัตถุประสงค์ในการศึกษาของผู้วิจัยกรณีศึกษา ร.ต.ท.หญิงนวลตา อาภาศัพท์พะกุล คือ การศึกษาสภาพความทุกข์ของกลุ่มผู้ต้องขังในสถานีตำรวจที่มีสภาพของการอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดในสถานที่คับแคบของห้องขังใน “โรงพัก” ในเวลานาน อันเป็นปัจจัยที่อาจนำไปสู่การแลกเปลี่ยนบทเรียนและประสบการณ์ในการเป็นอาชญากรต่อไป

นวลตา (2545) เริ่มต้นจากการเข้าไปตรวจสอบสภาพของผู้ต้องขังใน “โรงพัก” แห่งหนึ่ง และพบว่าห้องขังในสถานีตำรวจซึ่งคนภายนอกทั่วไปมองข้ามอย่างไม่ใส่ใจนั้น ความจริงแล้วห้องขังในสถานีตำรวจเป็นแหล่งเริ่มต้นและแหล่งรวมของเครือข่ายอาชญากรรมที่สำคัญแห่งหนึ่ง หลายคนที่ไม่เคยได้รับรู้เรื่องเกี่ยวกับอาชญากรรมก็ได้รับรู้ภายหลังจากที่มาอยู่ในสถานีตำรวจ หลายเรื่องเริ่มต้นขึ้นเพราะห้องขังสถานีตำรวจเป็นด่านแรกของผู้ต้องขัง เป็นสถานที่แรกรับของผู้ต้องขังภายหลังการจับกุม (นวลตา:2545,คำนำ) ผลจากการศึกษา พบว่า ผู้ต้องขังที่มาอยู่ร่วมกัน ณ ห้องขังในสถานีตำรวจ มีหลากหลายกลุ่มแตกต่างกันไป เช่น

- (1) ผู้ต้องหาภายหลังการจับกุมครั้งแรก
- (2) ผู้กระทำความผิดที่มีการกระทำผิดในพื้นที่อำเภออื่นที่อยู่ภายในจังหวัด และภายใต้ความรับผิดชอบของศาลจังหวัดและศาลภาค ที่ตัดสินให้ผู้กระทำผิดได้รับโทษกักขังมาฝากขังไว้ก่อน
- (3) ผู้ต้องขังที่มาพักรอชั่วคราวเพื่อส่งต่อไปยังสถานีตำรวจที่รับผิดชอบในพื้นที่เกิดเหตุ

(4) เป็นการรับฝากขังชั่วคราวกรณีผู้ต้องขังจากพื้นที่อื่นในจังหวัดถูกส่งตัวมารับการขึ้นศาล และ

(5) กลุ่มผู้ต้องขังที่ถูกศาลพิพากษาให้กักขังแทนการเสียค่าปรับหรือเสียค่าปรับอย่างเดียว หรือกักขังเพื่อให้รู้จักผิดชอบชั่วดีเพียงอย่างเดียว โดยไม่อนุญาตให้ประกันตัวหรือเสียค่าปรับ เช่น คดีข้อโกงทรัพย์ (กินอาหารไม่จ่ายเงิน) เป็นต้น

การที่สถานีตำรวจต้องรองรับปริมาณผู้ต้องขังที่มากขึ้นเรื่อยๆ ตามกระบวนการการดำเนินคดีและตามคำสั่งศาลนั้น ทำให้สถานีตำรวจประจำอำเภอเมืองในพื้นที่หลายแห่ง เผชิญกับความยากลำบากในการจัดการเรื่องผู้ต้องขังกับพื้นที่ที่แออัด บางครั้งสถานีตำรวจแห่งหนึ่งรับผู้ต้องขังไว้มากถึง 125 ราย (เพ็งอึ้ง, บทนำ)

กลุ่มผู้ต้องขังที่มาฝากขังชั่วคราวเพื่อรอขึ้นศาล รอการส่งต่อไปยังพื้นที่อื่น มีฐานความผิดหลากหลายกันไป บางคนก่อคดีอาญาร้ายแรง บางคนทำความผิดครั้งแรกในคดีไม่รุนแรงนักแต่เพราะความยากจนไม่มีเงินเสียค่าปรับในจำนวนที่ศาลกำหนด ทำให้ต้องจำยอมถูกกักขังแทน โดยคิดเป็นค่าชดใช้แทนค่าปรับในอัตราวันละ 70 บาท (ดูประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 30¹) เช่น กรณีศึกษาบางรายถูกจับในคดีขโมยซีดีเถื่อน และไม่มีใครมาประกันตัว เมื่อศาลตัดสินให้ต้องโทษ กักขังหรือเสียค่าปรับแทน ผู้ต้องขังรายนี้ไม่สามารถหาเงินมาชำระได้ บางครั้งเป็นเด็กที่มารับจ้าง

¹ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 30

มาตรา 30 ในการกักขังแทนค่าปรับให้ถืออัตราเจ็ดสิบบาทต่อหนึ่งวัน และไม่ว่าในกรณีความผิดกระทำความผิดเดียวหรือหลายกระทำความผิดห้ามกักขังเกินกำหนดหนึ่งปี เว้นแต่ในกรณีที่ศาลพิพากษาให้ปรับตั้งแต่สี่หมื่นบาทขึ้นไป ศาลจะสั่งให้กักขังแทนค่าปรับเป็นระยะเวลาเกินกว่าหนึ่งปีแต่ไม่เกินสองปีก็ได้ ในการคำนวณระยะเวลานั้น ให้นับวันเริ่มกักขังแทนค่าปรับรวมเข้าด้วย และให้นับเป็นหนึ่งวันเต็มโดยไม่คำนึงถึงจำนวนชั่วโมง

ในกรณีที่ผู้ต้องโทษปรับถูกคุมขังก่อนศาลพิพากษา ให้หักจำนวนวันที่ถูกคุมขังนั้นออกจากจำนวนเงินค่าปรับ โดยถืออัตราเจ็ดสิบบาทต่อหนึ่งวัน เว้นแต่ผู้ต้องหาต้องคำพิพากษาให้ลงโทษทั้งจำคุกและปรับ ในกรณีเช่นนี้ถ้าจะต้องหักจำนวนวันที่ถูกคุมขังออกจากเวลาจำคุกตามมาตรา 22 ก็ให้หักออกเสียก่อน เหลือเท่าใดจึงให้หักออกจากเงินค่าปรับ เมื่อผู้ต้องโทษปรับถูก กักขังแทนค่าปรับ ครบกำหนดแล้วให้ปล่อยตัวในวันถัดจากวันที่ครบกำหนด ถ้านำเงินค่าปรับมาชำระครบแล้วให้ปล่อยตัวไปทันที

อย่างไรก็ตาม จากมติ ค.ร.ม. ในวันที่ 12 พฤศจิกายน 2545 ได้มีมติให้ผู้ต้องขังที่ไม่สามารถจ่ายค่าปรับได้ และยอมรับโทษกักขังแทนสามารถรับโทษด้วยการออกไปทำงานบริการสังคมในชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้โอกาสผู้กระทำความผิดด้วยฐานความผิดเบา สามารถชดใช้ความผิดของตนได้ด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคม การลงโทษในลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้กระทำความผิดจำนวนมาก สามารถคืนกลับสู่สังคมและอยู่ร่วมกับสังคมภายนอกได้ โดยไม่จำเป็นต้องเข้าไปรับโทษในห้องขัง ให้กลายเป็น “ตราบาป” ประทับติดตัว และในทางอ้อมยังเป็นการลดความแออัดของผู้ต้องขังในห้องขัง เป็นการลดความเครียดและความกดดันจากระบบลงโทษไปพร้อมกัน และทำให้เกิดกระบวนการบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำความผิด มากกว่าเน้นที่กระบวนการลงโทษเอาผิด เหมือนที่เคยเป็นมา

ขายรายวันและอพยพจากต่างจังหวัดมาอยู่กับเพื่อน เพื่อนก็ไม่สามารถช่วยเหลือทางการเงินได้ จำต้องยอมถูกกักขังแทน สภาพของการหมั้นเวียนผู้ต้องขังในโรงพักเช่นนี้ บางรายต้องอยู่เป็นเวลาหลายวัน เป็นสัปดาห์หรือเป็นเดือนก็มี นำไปสู่การปะทะสังสรรค์ทางความคิด การแลกเปลี่ยนบทเรียนที่หลอมประสบการณ์แลกเปลี่ยนกัน และอาจเป็นการผลักดันให้เกิดการเรียนรู้กันในทางที่ไม่เหมาะสมได้

3.1 สภาพชีวิตและความทุกข์ของผู้ต้องขังในสถานitäรวจ

(1) ความทุกข์เมื่อตกเป็น “นักโทษ”

สำหรับผู้กระทำผิดจำนวนหนึ่งที่ตกเป็นผู้กระทำผิดครั้งแรก และกระทำความผิดโดยไม่เจตนาในบางคดี เช่น คดีขับรถชนคนโดยประมาท จุนโทรศัพท์มือถือ รับจ้างขายซีดีเถื่อน (ได้ค่าแรงรายวัน) ฯลฯ คนกลุ่มนี้เมื่อตกเป็น “นักโทษ” จะมีความรู้สึกผิด อับอาย และลงโทษตนเอง กระณศึกษาหลายคน ตกเป็นผู้กระทำผิดเพราะความยากจน หลายคนเป็นผู้พมมาจากต่างถิ่น เพื่อมาทำงานหารายได้ หลายคนไม่ได้ถูกจับเพราะความเป็นอันธพาล เกเร แต่หลายคนมีความผิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ในงานที่รับจ้างทำ เช่น รับจ้างขับรถ รับจ้างขายซีดีเถื่อน เมื่อพวกเขาถูกจับกุม การตกอยู่ในสภาพเป็น “นักโทษ” เป็นด้านแรกของความทุกข์ที่เขาเผชิญ หลายคนไม่รู้ว่าจะต้องรู้คดีความอย่างไร ขาดความรู้ความเข้าใจต่อโทษแห่งความผิดที่เขาเป็นผู้กระทำ

การถูกจับเป็นภาวะวิกฤติประการหนึ่งในชีวิต แต่การที่ไม่รู้อนาคตของตนเอง ไม่มีญาติพี่น้องที่จะคอยช่วยเหลือหรือวิ่งเต้นในคดีความ เป็นความทุกข์ด้านที่สองที่กดดันพวกเขาอยู่ บางรายละอาย ไม่กล้าจะแจ้งข่าวให้ครอบครัวรู้ เพราะเกรงว่าครอบครัวจะตกใจ และเป็นห่วง หลายคนเป็นผู้หาเลี้ยง ที่ออกมาทำงานและต้องส่งเงินเลี้ยงครอบครัวเป็นประจำ แต่เมื่อถูกจับกุม รายได้ที่เคยส่งให้ทางบ้านต้องหยุดลงไปด้วย ผู้ต้องขังหญิงหลายคน(คดีมียาบ้าไว้ในครอบครอง เพื่อการเสพในเวลาทำงานบริการทางเพศ) บอกกับนักวิจัยเมื่อเข้ากลุ่มสนทนากันว่า อายุที่จะให้คนอื่นรู้ กลัวทางบ้านจะตกใจ พวกเธอยอมรับที่จะกลายเป็นคนสาบสูญของครอบครัวในระยะหนึ่งจนกว่าจะพ้นโทษ การพยายามปิดบังปัญหาของตนจากคนที่ตนรักและใกล้ชิด และ “ทน” อยู่กับมันโดยลำพัง เป็นความทุกข์ประการสำคัญ ที่บีบตีพวกเธอ(พวกเขา)อย่างรุนแรงและเรื้อรัง เท่ากับเป็นการบีบคั้นและบั่นทอนชีวิตตนเองลงไปทุกวัน

(2) สภาพห้องขัง แออัด-อับชื้น-ไม่มีความเป็นส่วนตัว

การศึกษาคณะศึกษากลุ่มนี้ ผู้วิจัยได้ติดตามนวลตา เข้าไปสนทนากับผู้ต้องขังในห้องขังด้วย สภาพที่ได้พบคือห้องขังขนาดเล็กประมาณ 2 เมตร x 3 เมตร หลายห้องอยู่ติดกัน แบ่งเป็น

ห้องซังเด็กและเยาวชน ห้องซังผู้ต้องขังหญิง ห้องซังผู้ต้องขังชาย ซึ่งเป็นห้องใหญ่ขนาด 2 เท่าของห้องซังผู้ต้องขังหญิง เพราะผู้ต้องขังชายมีจำนวนมากกว่าผู้ต้องขังหญิง ในห้องฝั่งตรงข้ามก็เป็นห้องซังผู้ต้องขังชายเช่นกัน ตรงกลางเป็นทางเดินแคบๆเล็กๆ เพื่อออกจากห้องมาสู่ห้องกลาง ซึ่งเป็นทางผ่านก่อนออกไปยังห้องลูกกรงเล็ก สำหรับเป็นห้องญาติเยี่ยม ในแต่ละโรงพักอาจมีการจัดสรรขนาดพื้นที่แตกต่างกัน ขึ้นกับการบริหารจัดการของผู้บริหารในแต่ละสถานีตำรวจ นวลตาได้สะท้อนภาพพื้นที่ห้องซังในโรงพักว่า (2545:2,3)

“การจัดสร้างอาจไม่คำนึงถึงผลกระทบของสิ่งแวดล้อม ความอับชื้นหรือปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ทั้งนี้เพราะวัตถุประสงค์หลักคือ ป้องกันการหลบหนี.. มีการแยกห้องซังชาย หญิงและเด็กอย่างชัดเจน มีที่อาบน้ำ ที่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ส่วนบริการด้านอาหาร น้ำดื่มและสาธารณูปโภคอื่นๆ แต่ละสถานีตำรวจจะต้องบริหารจัดการเอง..

ในบางสถานีตำรวจอาจจะมีรูปแบบเป็นห้องซังเก่าที่เป็นอาคารไม้ เช่น ที่สถานีตำรวจอำเภอรัตนวาปีบางแห่ง มีห้องซังอยู่ชั้นบนของสถานีตำรวจ และไม่มีมุ้งลวดกันยุงอีกทั้งยังไม่ปลอดภัยต่อการควบคุม ดังนั้นเมื่อมีผู้ต้องขังจึงมักส่งไปยังเรือนจำพิเศษ หรือสถานีตำรวจที่แข็งแรงกว่า”

เมื่อผู้วิจัยถามถึงสภาพของการถูกกักขังในโรงพัก ผู้ต้องขังทุกคนบอกว่า “โหดร้ายกว่าการติดคุก” “รู้ว่านรกมีจริง” เพราะพื้นที่ในห้องซังของโรงพักเป็นพื้นที่ที่แออัด คับแคบอย่างมาก นวลตาประเมินว่าในด้านพื้นที่พบว่าผู้ต้องขังแต่ละคนในเรือนจำจะมีพื้นที่ 2.25-2.5 เมตรต่อคน ขณะที่ในห้องซังบนโรงพักผู้ต้องขังแต่ละคนจะมีพื้นที่ 0.8-1.0 เมตรเท่านั้น และอาจจะเหลือพื้นที่น้อยลงกว่านี้อีกถ้าในช่วงนั้นมีผู้ต้องขังจากที่อื่นมาฝากขังไว้มากขึ้น ในพื้นที่นี้เคยมีผู้ต้องขังอยู่รวมกันมากถึง 125 คน ผู้ต้องขังสะท้อนว่าเวลาอยู่ด้วยกันมากๆ ในเวลากลางคืนจะไม่สามารถนอนได้ บางครั้งต้อง “นั่งหลับนรก” หรือบางคนต้อง “เกาะลูกกรงยืนหลับ” ก็มี ภาวะความคับแคบเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดความเครียดอย่างยิ่งแก่ผู้ต้องขัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มาใหม่ ที่ยังไม่คุ้นเคย เพราะแม้แต่การเข้าไปทำ “ธุระส่วนตัว” ยังไม่มีพื้นที่ที่เป็นส่วนตัวได้ การปัสสาวะ อุจจาระเป็นการทำท่ามกลางสายตาของเพื่อนๆในห้องซังเดียวกัน แม้จะมีการก่อกองกันไว้ ก็เป็นการกั้นแบบเตี้ย สามารถเห็นเจ้าของเสียงที่กำลังทำธุระส่วนตัว”ได้ถึงครึ่งตัว นวลตาระบุว่า ด้วยสภาพความแออัดเช่นนี้ ทำให้ผู้ต้องขังส่วนใหญ่มีการติดเชื้อโดยเฉพาะโรคระบบทางเดินหายใจและโรคผิวหนัง ส่วนใหญ่จะมีอาการนอนไม่หลับในสัปดาห์แรกของการเข้ามาอยู่ ความแออัดคับแคบดังกล่าว ทำให้พื้นที่ห้องซัง

เหล่านี้เป็นเสมือน “รังโรค” ที่สำคัญ เพราะมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนเชื้อโรคกันอย่างไม่มีการจำกัด ผู้ต้องขังหญิงหลายรายมีอาการผื่นคันในร่มผ้า เพราะพื้นที่ดังกล่าวไม่มีแม้แต่พื้นที่ให้ตากผ้า อับชื้น บางคนต้องนำผ้าขนหนูมาพาดไว้กับตัวเพื่อให้แห้ง เพราะไม่มีแม้แต่ที่จะพาดผ้าเหล่านั้น การมีถังรองน้ำในเวลาเข้าห้องน้ำ กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายได้อย่างดี บางรายที่ไม่มีเงินหรือไม่เคยมีญาติมาเยี่ยมเลย บางครั้งอาจต้องกินน้ำในถังที่รองไว้แทน ซึ่งเสี่ยงต่อการเกิดโรคต่างๆ

นอกจากนี้ การที่ผู้ต้องขังที่รับโทษสถานเบา กลับต้องมารวมกันอยู่อย่างเบียดเสียด ยัดเยียด ไร้ความเป็นส่วนตัวเช่นนี้ ยังเป็นการละเมิดสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ คือการมีสิทธิส่วนบุคคลที่จะมีพื้นที่ส่วนตัวของตนเอง หากเปรียบเทียบฐานความผิดของผู้ต้องขังกลุ่มที่ถูกกักขังแทนค่าปรับ ผู้ต้องขังกลุ่มนี้ถือว่าทำผิดในฐานความผิดระดับเบา จึงไม่ต้องส่งตัวเข้าเรือนจำ แต่การมาถูกกักขังในโรงพักที่มีความจำกัดของพื้นที่ กลับเป็นการลงโทษและละเมิดสิทธิของพวกเขาอย่างหนักหน่วง รุนแรงกว่า ท่ามกลางความจำกัดของพื้นที่ ทำให้ทุกคนต้องอยู่ด้วยกันให้ได้ด้วยความเป็นส่วนตัว ทุกคนต่างอยู่ในสายตาของกันและกันอันเป็นความกดดันประการหนึ่ง และความอึดอัดในสภาพดังกล่าวเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ต้องขังทะเลาะวิวาทกันเองอยู่เนืองๆ ผู้ที่ทำผิดโดยไม่เจตนาและทำผิดเป็นครั้งแรกจึงมักจะถูกกลั่นแกล้ง ใช้อำนาจจากผู้ต้องขังในคดีอุกฉกรรจ์ ที่ถูกส่งมารอไว้เพื่อขึ้นศาล หรือส่งตัวต่อไปยังที่อื่น เช่น กรณีที่บางคนมีญาติหรือเพื่อนมาเยี่ยม พวกเขาต้องแบ่งของใช้เหล่านั้นให้แก่ “ผู้แข็งแรงกว่า” “ผู้อยู่นาน” ที่บางคนทำเหมือนกับตนเองเป็น “เจ้าของ” พื้นที่แห่งนี้ เพราะมีเช่นนั้นจะถูกรบกวนไม่สิ้นสุด

กรณีสถานีดำรวจภูธรที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน จะมีผู้ต้องขังบางส่วนที่เป็นคนต่างชาติด คนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่หลบหนีเข้าเมืองมาโดยผิดกฎหมาย เป็นกลุ่มคนหลบหนีลดพรมแดนรัฐเข้ามา และเมื่อถูกจับได้ก็จะถูกนำตัวมาจับกุมไว้ก่อนในห้องขัง ซึ่งจะแยกออกต่างหากจากผู้ต้องขังไทย เช่น ผู้ต้องขังชาวพม่า มอญ บังคลาเทศ เหล่านี้เป็นผู้ที่กระทำผิดตามพระราชบัญญัติการเข้ามาในราชอาณาจักร บางคนมาทำงานรับจ้างในสวนยางพาราและลูกเรือประมง กลุ่มผู้ต้องขังที่เป็น “กลุ่มคนลดรัฐ” นี้ จะอยู่กันอย่างแออัด เพราะบางครั้งอาจจะจับตัวมาได้ในจำนวนมาก ผู้ต้องขังกลุ่มนี้สะท้อนว่าพวกเขาไม่ได้รับโอกาสในการติดต่อคนภายนอกหรือครอบครัว เพราะไม่มีกระบวนการที่จะแจ้งข่าวสาร จากเจ้าหน้าที่ผู้จับกุม หรือไม่มีบุคลากรประสานงานที่จะทำหน้าที่ติดตามญาติให้ได้รับรู้ หรือมีเช่นนั้นพวกเขาก็ตกลงใจว่าจะไม่ติดตามญาติตนเอง เพราะไม่อยากให้คนทางบ้านต้องเดือดร้อน ยินดีรับโทษนั่นเอง คนเหล่านี้จึงอยู่อย่างไม่สามารถคาดเดาถึงอนาคตตนเองได้ เป็นการรอลงอาญาเพราะไม่รู้ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นกับตัวเขาอย่างไร เมื่อไร บางคนมี

อาการเจ็บป่วยก็ต้องทนเพราะไม่มีหมอ ไม่มียาที่จะรักษาในห้องขังแห่งนี้ มีแต่ยาพื้นฐานเช่น พาราเซตามอลเพียงอย่างเดียว ซึ่งหลายครั้งก็จะหมดเพราะเกือบทุกคนมักจะขอยานี้ รวากับว่าอาจจะเป็นส่วนช่วยลดความกดดันบางอย่างลงได้ในภาวะวิกฤตของเขา

“เคยมีผู้ต้องขังชาวมอญถูกรุมซ้อมจนตายแต่ไม่สามารถหาตัวผู้กระทำผิดได้ เหตุการณ์ดังกล่าวไม่สมควรจะเกิดขึ้น แต่อาจด้วยความรู้สึกไม่ชอบต่างชาติโดยเฉพาะเป็นกลุ่มที่เข้ามาแย่งการทำงานของคนไทย ..”

“เมื่อคืนนี้มีคนมอญถูกกระแทบะหนมอ ตำรวจเข้ามาพามันไปโรงพยาบาลไปถึงหน้าวัด..ก็ตายแล้ว” (นวลตา, 2545: 26)

(3) การถูกทำร้ายจาก “ชาใหญ่”

นอกเหนือจากความทุกข์ในการอยู่ร่วมกันอย่างแออัดในพื้นที่ที่จำกัดและไร้ความเป็นส่วนตัวแล้ว ทุกข์ประการต่อมาคือการถูกกลั่นแกล้งทำร้ายจากผู้มีอำนาจมากกว่า นวลตาสะท้อนว่าเพราะห้องขังในสถานี่ตำรวจจับขึ้นและมีกลิ่นอับมาก ดังนั้นเจ้าหน้าที่ตำรวจมักจะไม่ค่อยเข้ามาตรวจเยี่ยม ดูแล ยกเว้นเวลานำอาหารเข้ามา พวกเขาต่างต้องอยู่และดูแลกันเอง ดังนั้นจึงมักจะมีผู้ต้องขังบางรายทำหน้าที่เป็น “ผู้ช่วยนาย” แม้นายไม่แต่งตั้ง คุณสมบัติของผู้ที่เป็นชาใหญ่ ได้แก่ ผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากเจ้าหน้าที่ เป็นผู้ที่เคยเป็นหัวหน้าแก๊งค์มาก่อน เป็นผู้ที่มีรูปร่างใหญ่ หรือบางคนได้รับอภิสิทธิ์ให้ทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาแทน เพราะเป็นผู้ที่โหดน้อย เช่น จุนโศรศัพทที่มีมือถือ ขบถโดยประมาท เป็นต้น พวกเขาบางคนเป็นผู้สามารถบอกข่าวคราวแก่เจ้าหน้าที่ได้ บางคนทำหน้าที่ได้ดี ได้รับความไว้วางใจจากผู้ต้องขังทั่วไป ในความมีน้ำใจและช่วยเหลือ แต่ส่วนใหญ่บุคคลที่เป็น “ชาใหญ่” มักจะเป็นผู้ที่มีอำนาจสูง และชอบทำร้ายข่มขู่คนที่อ่อนแอกว่า เช่น สั่งให้หมวดต้องแบ่งของเยี่ยมมาให้ ยอมให้ถูกซ้อมเป็นครั้งคราว คนกลุ่มนี้สามารถเลือกอาหารได้ก่อนและได้กินของดี บางครั้งก็จะยึดเงินของผู้ต้องขังอื่นไว้กรณีที่มีญาติมาเยี่ยม ซึ่งผู้ที่อ่อนแอกว่าไม่กล้าเอาเรื่อง (นวลตา, 2545: 17)

สถานการณ์ของการถูกรังแก ทำร้ายจากผู้แข็งแรงกว่า เป็นสถานการณ์ที่เหมือนกัน ทั้งในกระบวนการของห้องขังในสถานี่ตำรวจ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และในทัณฑสถาน แต่กรณีของห้องขังในโรงพัก ที่มีขนาดเล็ก แคบ หนีไปไหนไม่ได้ เพราะต้องอยู่รวมกันตลอด ทำให้การถูกรังแกเป็นความทุกข์ใหญ่สำหรับผู้ต้องขังด้วยกัน เพราะเขาต้องเผชิญกับเหตุการณ์นี้ทุกวัน ในช่วงกลางคืนที่ไม่มีเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลเลยจึงเป็นเวลาของความหวาดกลัวที่พวกเขาอาจถูกรบกวน ทำร้ายได้ และไม่มีใครสามารถช่วยใครได้ เพราะไม่มีใครอยากเป็นศัตรูกับ “ชาใหญ่”

“ในเวลากลางคืนห้องซังจะเปิดไฟตลอดเวลา มีพัดลมอยู่ด้านนอกเพื่อระบายอากาศ มีการทำร้ายกันในบางวัน บางครั้งถึงแก่ความตาย ซึ่งเมื่อมีการสอบสวนไม่มีใครรับ เวลากลางคืนผู้ต้องขังเปลี่ยนกันหลับ อาจเป็นเพราะพื้นที่แออัด มีโอกาสถูกทำร้าย ดังนั้นผู้ต้องขังส่วนใหญ่จึงนอนพักเวลากลางวัน ส่วนกลางคืนจะผลัดกันเฝ้า ผู้ต้องขังทุกคนจะถูกนำเข้าไปในห้องซัง ซึ่งห้องซังชายมี 4 ห้อง ห้องละประมาณ 20-25 คน”(นวลตา, 2545: 21)

อย่างไรก็ตาม การถูกคุกคามซ้ำซ้อนจากผู้มีอำนาจมากกว่าไม่ใช่เพียงปัญหารายบุคคลของคนบางคนเท่านั้น หากเป็นปัญหาของระบบที่เป็นมาเนิ่นนาน และขาดการจัดระบบหรือเข้าไปดูแลอย่างจริงจัง จึงทำให้ระบบนี้ดำรงอยู่ตลอดเวลา และกลายเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่คู่กับหลายระบบงานของกระบวนการยุติธรรมไปแล้ว

(4) โทษทัณฑ์จากอคติทางสังคม

กลุ่มผู้ต้องขังเหล่านี้ไม่เพียงแต่เผชิญชะตากรรมที่กดดันและทุกข์ยากในห้องซังเท่านั้น แต่เมื่อเขาออกจากห้องซังไปในฐานะผู้พ้นโทษ เขายังคงกลายเป็นผู้รับโทษต่อ จากอคติ ความไม่ยอมรับจากบุคคลภายนอกในสังคม ความรู้สึกรังเกียจ หวาดกลัวที่สังคมมีต่อพวกเขาเป็นเสมือนตราประทับที่แกะไม่หลุด และส่งผลให้พวกเขาารู้สึกละอาย แปลกแยก หมดความภาคภูมิใจในตนเองและความรู้สึกดังกล่าวกลายเป็นความกดดันให้เขาย้อนกลับไปทำความผิดได้อีกอย่างซ้ำซาก

(5) ความรับผิดชอบของรัฐ : ภาระที่ปฏิเสธไม่ได้

กรณีผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับ จึงเป็นกลุ่มคนทุกชั้นในกระบวนการยุติธรรมที่เผชิญความทุกข์อย่างสงบ เจ็บ ไร้ปากเสียงจนถูกมองข้ามไปเป็นเวลายาวนาน การที่แต่ละสถานีตำรวจจำต้องแบกรับผู้ต้องขังกลุ่มนี้เป็นภาระที่ปฏิเสธไม่ได้ เพราะกระบวนการดำเนินงานในส่วนนี้เป็นไปตามที่ศาลสั่งและพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติตาม แม้ว่าสถานีตำรวจแต่ละแห่งจำต้องเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการก็ต้องยอมรับ เช่น สถานีตำรวจได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาลในด้านค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าสาธารณูปโภค ส่วนค่าอาหารได้รับการจัดสรรจากกรมราชทัณฑ์ตามจำนวนผู้ต้องขังที่ได้รับการพิจารณาให้กักขังแทนค่าปรับ และศาลสั่งให้กักขังที่สถานีตำรวจในพื้นที่ที่กระทำผิด รายละเอียด 27 บาทต่อคนต่อวัน แต่ความเป็นจริงผู้ต้องขังไม่ได้มีเพียงผู้ที่ศาลตัดสินลงโทษเท่านั้น แต่มีผู้ต้องขังที่ฝากขังระหว่างสอบสวนหรือดำเนินคดีที่อยู่ไม่เกิน 48 ชั่วโมง และผู้ต้องขังต่างดำรงรวมทั้งผู้ต้องขังฝากขังจากสถานีตำรวจอื่น ทำให้ค่าอาหารที่ได้รับมาต้องเฉลี่ยให้เพียงพอกับจำนวนนักโทษที่มีอยู่จริง จึงพบว่าค่าอาหารที่ได้รับเฉลี่ยในอัตรา 15 บาทต่อคนต่อวัน

(นวลตา: 2) ซึ่งเมื่อสอบถามเจ้าหน้าที่ตำรวจ พบว่า ภาระที่สถานีตำรวจต้องรับผิดชอบเป็นภาระที่ปฏิเสธไม่ได้ เพราะเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด แต่ในการปฏิบัติจริงจะมีภาระอื่นๆ ที่มองไม่เห็นเพิ่มขึ้นอีกมากมาย ซึ่งจำต้องแบกรับภาระนั้นด้วย

4. ครอบครัวคนจนและคนด้อยโอกาส เมื่อสมาชิกในครอบครัวถูกดำเนินคดีทางอาญา

กรณีศึกษากลุ่มนี้เป็นงานศึกษาของ สงวนใจ สีหะกุลัง นักวิจัยกรณีศึกษา ผู้ศึกษาถึงความทุกข์ของกลุ่มเกษตรกรยากจนหลายครอบครัว จำนวน 47 ราย ที่เผชิญปัญหาจากการเข้าไปบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าจอมทอง จ.เชียงใหม่ ก่อนที่พื้นที่เหล่านั้นจะได้รับประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติจากรัฐ พวกเขาถูกจับกุมดำเนินคดีในข้อหาบุกรุก ก่อสร้างแผ้วถางและครอบครองป่าสงวนโดยไม่ได้รับอนุญาต ผลจากการถูกตัดสินว่าเป็นผู้กระทำความผิดกฎหมาย ในขณะที่พื้นที่ทำกินเหล่านี้เป็นพื้นที่ทำกินแต่เดิมของพวกเขามาแล้วหลายสิบปี แต่เพราะความยากจน ความไม่รู้ ไม่เข้าใจต่อกฎหมายที่พวกเขาไม่เคยมีส่วนร่วมรับรู้ มาก่อน ทำให้พวกเขาตกเป็นจำเลยในคดีอาญา ไม่สามารถใช้ความรู้ สิทธิใดๆ ต่อสู้กับกฎหมายของรัฐ เรียกร้องเอาความชอบธรรมในเชิงสิทธิกลับคืนมาได้

กรณีศึกษาของสงวนใจ (2545) นี้ เป็นเพียงหนึ่งในกรณีความทุกข์ของกลุ่มคนยากจนที่เผชิญปัญหาและชะตากรรมแบบเดียวกันในอีกหลายๆ กลุ่มทั่วประเทศ นั่นคือ การตกเป็นจำเลยผู้บุกรุกเขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติของรัฐ โดยที่จำเลยจำนวนมากเหล่านั้นไม่เคยรับรู้ที่มาที่ไปของการบัญญัติโทษเหล่านั้นมาก่อน พวกเขาจึงตกเป็นผู้ถูกกระทำ หากแต่การตกเป็นผู้ถูกกระทำนี้ไม่เพียงแต่ทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาเปลี่ยนไป จากผู้บริสุทธิ์ที่ทำมาหากิน กลายเป็นจำเลยคดีอาญาของรัฐเท่านั้น หากแต่พวกเขายังมีโอกาสจะสูญเสียที่ทำกิน สูญเสียรายได้ในการดูแลครอบครัว สูญเสียความมั่นคงของชีวิตระยะยาวและสุดท้ายคือการสูญเสียอิสรภาพและความเป็นมนุษย์อีกด้วย

4.1 ที่มา : จากผู้บุกเบิก กลายเป็น ผู้บุกรุก

การตัดสินว่าชาวบ้านกลุ่มนี้ (47 ราย) ตกเป็นจำเลยคดีอาญาของแผ่นดิน ไม่ใช่เพียงการตัดสินจากปรากฏการณ์ในปัจจุบันว่ากลุ่มชาวบ้านนี้ ทำการบุกรุกป่าอุทยานแห่งชาติ หากแต่จำต้องย้อนกลับไปศึกษาวิถีทางประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาให้ลึกซึ้งถึงต้นเหตุที่มาของการกลายเป็นจำเลยในทัศนะของรัฐด้วย สงวนใจ (ดูรายละเอียดใน น.4-6) ได้ศึกษาถึงประวัติของชุมชนหมู่บ้านเดิม อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ในฐานะที่เคยเป็นพื้นที่ที่มีการให้สัมปทานป่าไม้มาก่อน เมื่อหมดยุค

การให้สัมปทาน ชาวบ้านจึงเริ่มเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อการเพาะปลูกมากขึ้น การครอบครองพื้นที่ทำกินแต่เดิมนั้นยังไม่มีหลักฐานเอกสารใดๆ บ่งบอกถึงสิทธิการเป็นเจ้าของ เว้นแต่เป็นความรู้ทั่วไปของชุมชน จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2497 กรมที่ดินจึงได้มีประกาศให้ราษฎรแจ้งสิทธิการครอบครองที่ดินต่อนายอำเภอภายใน 1 ปี เพื่อจะได้ออกเอกสารสิทธิครอบครองที่ดิน (ส.ค.1) ให้แก่ผู้แจ้งการครอบครองนั้น ต่อมากรมป่าไม้ และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ดำเนินการจัดตั้งบริเวณที่ดินหลายตำบลของ อ.จอมทอง ดังกล่าวรวมทั้งที่ดินป่าดอยอินทนนท์ และบางตำบลในอ.สันป่าตอง เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติลำดับที่ 6 ของประเทศ ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 223 ลงวันที่ 2 ตุลาคม 2515 และปี พ.ศ.2517 ได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดการขยายบริเวณป่าดอยอินทนนท์ในท้องที่หลายตำบลของ อ.แม่แจ่ม อ.สันป่าตอง และ อ.จอมทอง เป็นการขยายแนวเขตอุทยานแห่งชาติออกไป (โดยรวมป่าสงวนแห่งชาติอินทนนท์ ป่าสงวนแห่งชาติป่าจอมทองและป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่ม) ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ และเป็นผลให้ราษฎรจำนวนมากเผชิญชะตากรรมของการเป็นจำเลยอาญาแผ่นดินโดยที่เจ้าตัวไม่รู้อีก่อน

สงวนใจ (2545: 1-2) ได้กล่าวถึงความทุกข์ของกลุ่มกรณีศึกษาที่ตกเป็น “จำเลย” ของกระบวนการทางกฎหมายที่พวกเขาไม่มีโอกาสเข้าถึงและรับรู้กฎหมายนั้นมาก่อน ว่า

“การที่กลุ่มเกษตรกรที่ยากจนแต่เดิมต้องเผชิญกับปัญหาความยากลำบากในการดำรงชีวิตแล้วยังต้องมาเผชิญกับความทุกข์อันเกิดจากการถูกจับดำเนินคดีทางอาญา ซึ่งการถูกจับกุมและดำเนินคดีนี้ นับได้ว่าเป็นปัญหาใหม่ที่เกิดจากกระบวนการของกฎหมายอันถือว่าเป็นกระบวนการแปลกปลอมที่เข้ามามีผลอย่างมากต่อวิถีชีวิตเกษตรกรที่ยากจน กระบวนการของกฎหมายที่ว่านี้เป็นกระบวนการที่ส่งตรงมาจากรัฐ ที่กล่าวได้เช่นนี้เพราะขั้นตอนของการออกกฎหมายนั้น ประชาชนในระดับรากหญ้าไม่เคยได้มีโอกาสมีส่วนร่วมเลย (ถึงแม้จะมีการอ้างว่าประเทศไทยมีระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนก็ตาม) อีกทั้งการบัญญัติกฎหมายนั้นเป็นการกระทำที่ไม่เคยคำนึงหรือตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงของสังคมไทยเลย เป็นการมองข้ามมิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีมาช้านาน จึงส่งผลให้ในบางครั้งการบังคับใช้กฎหมายไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ มาตรการอพยพคนออกจากป่า ทั้งๆที่ชาวบ้านได้ทำกินในพื้นที่นั้นมาก่อนมีการประกาศเขตป่า การกระทำเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน”

ราษฎรกลุ่ม 47 รายนี้เป็นกรณีตัวอย่างของผู้บุกเบิกที่ทำกินที่อพยพเข้ามาทำกินในที่ดินที่ไม่มีใครรับรู้มาก่อนเลยว่าที่ดินบริเวณนั้นเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เพราะไม่มีหลักเขตและป้าย หรือเครื่องหมายอื่นแสดงแนวเขตป่าสงวน รู้แต่เพียงว่าเป็นพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรมแล้ว อันมีสาเหตุมาจากการให้สัมปทานตัดไม้ในอดีต ในช่วงปลายปี 2539 พวกเขาถูกจับกุมและตกเป็นผู้กระทำความผิดในฐานะ "ผู้บุกรุก" พวกเขาทราบแต่เพียงว่าเจ้าหน้าที่จะทำการรังวัดและจัดสรรพื้นที่ จึงพากันมาแสดงตนมานำรังวัดและเซ็นชื่อรับทราบการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ แต่กลับปรากฏว่าภายหลังการเซ็นชื่อพวกเขาถูกกองกำลังตำรวจตระเวนชายแดนกว่า 300 นายเข้าจับกุมในทันที ซึ่งในครั้งแรกสามารถจับกุมชาวบ้านได้ถึง 40 รายและมีการแยกฝากขังตามสถานีตำรวจในอำเภอต่างๆ เช่น สภ.สารภี สภ.สันกำแพง และ สภ.แมริม เป็นต้น (สงวนใจ: 7) ซึ่งชาวบ้านสะท้อนถึงเหตุการณ์ในวันที่ถูกจับกุมว่า (เพ็งอ้อ : 15)

“วันที่ถูกจับ ป่าไม้ได้เข้ามาในพื้นที่และบอกชาวบ้านว่าจะทำการรังวัดพื้นที่เพื่อจัดสรรให้ชาวบ้านอย่างเป็นระบบ และจะได้รู้จำนวนที่ดินว่าใครครอบครองเป็นจำนวนเท่าใด ชาวบ้านจึงได้นำเจ้าหน้าที่ทำการวัดพื้นที่และลงชื่อในเอกสารที่ป่าไม้อ้างว่าเป็นนำรังวัดตรวจสอบพื้นที่ ใครที่ไม่อยู่ก็ไปตามกันมา ทำให้วันนั้นมีชาวบ้านอยู่กันเยอะมาก ไม่อย่างนั้นป่าไม้ไม่สามารถจับได้เยอะขนาดนี้หรอก”

ในเหตุการณ์ครั้งนั้นชาวบ้านกลุ่มนี้ถูกพนักงานอัยการจังหวัดเชียงใหม่ฟ้อง ในฐานความผิดกันสร้าง แผ้วถาง ยึดถือครอบครองที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยไม่ได้รับอนุญาต และด้วยความไม่รู้ ไม่เข้าใจในกระบวนการทางกฎหมายพวกเขาได้รับการเกลี้ยกล่อมจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายให้ทำการรับสารภาพ เพราะเชื่อว่าเมื่อมีการรับสารภาพแล้ว จะทำให้คดีสิ้นสุด และจะได้รับอนุญาตให้เข้าพื้นที่ทำกินจากป่าไม้เขตได้ต่อไป ผลแห่งการรับสารภาพ ศาลได้มีคำพิพากษาในปี 2541 ให้จำคุกจำเลยเป็นเวลา 6 เดือน แต่จำเลยรับสารภาพมีเหตุบรรเทาโทษลดโทษให้กึ่งหนึ่ง คงจำคุก 3 เดือน โทษจำคุกให้รอการลงโทษไว้มีกำหนด 1 ปี และให้จำเลยและบริวารออกจากป่าสงวนแห่งชาติที่ยึดถือครอบครองด้วย

ปัจจุบันแม้ว่าชาวบ้านจะรวมตัวกันเรียกร้องขอเช่าพื้นที่ทำกินเดิมจากป่าไม้เขต แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะเหตุที่หลักฐานเชิงเอกสารและกระบวนการดำเนินการบางด้านตามระเบียบการขอเช่าที่ดินในเขตป่าสงวนฯยังไม่เรียบร้อย เช่น การฝากเงินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเสียค่าธรรมเนียมในการออกหนังสือค้ำประกันของธนาคาร ซึ่งเป็นกระบวนการในรายละเอียดที่พวกเขาไม่ได้รับรู้มาก่อน นอกจากนี้การประกาศจากป่าไม้จังหวัดในการกำหนดให้

พื้นที่ที่พวกเขาขอเช่าทำกินเป็นพื้นที่ปลูกสร้างสวนป่าของกรมป่าไม้ ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่สามารถกลับเข้าทำกินในพื้นที่เดิมได้อีกต่อไป อีกทั้งไม่สามารถหาที่ดินใหม่ได้เพราะติดขัดที่มติดของสภาองค์การบริหารส่วนตำบล พวกเขาพยายามดิ้นรนหาทางช่วยตนเองด้วยการเข้าร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ เข้าชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหานี้ ซึ่งเป็นภาระกิจของป่าไม้จังหวัดในการจัดหาที่ดินทำกินให้แก่พวกเขาต่อไป (สงวนใจ: 9)

4.2 สถานการณ์ปัญหาและความทุกข์อันเกิดจากการถูกดำเนินคดีทางอาญา

ตลอดระยะเวลาจากการถูกจับกุมในปี 2539 จนถึงศาลมีคำพิพากษาในปี 2541 รวมระยะเวลากว่า 5 ปีที่กลุ่ม 47 รายมีชีวิตอยู่บนความไม่แน่นอนมั่นคง ในฐานะจำเลยคดีอาญา และผลแห่งคดีนั้นทำให้พวกเขากลายเป็นผู้ไร้ที่ทำกิน ทั้งที่พวกเขาหลายคนเป็นผู้มาบุกเบิกที่ดินทำกินด้วยตนเอง จากการจัดกลุ่มสนทนาร่วมกับนักวิจัยพื้นที่ สงวนใจ สีหะกุล ซึ่งได้เข้ามาศึกษาปัญหาในฐานะเป็นนักกฎหมายของโครงการช่วยเหลือกฎหมายคนชายขอบ ทำให้พบว่าผลแห่งการตกเป็นจำเลยในกรณีเป็นผู้บุกรุกที่อุทยานแห่งชาติของรัฐนั้น ได้ก่อให้เกิดความทุกข์ที่กระหน่ำซ้ำเติมพวกเขาหลายประการ (ดูรายละเอียดในสงวนใจ: 17-20)

(1) การถูกคุกคามจากอำนาจรัฐเพื่อข่มขู่ให้หวาดกลัวและทิ้งถิ่น

พฤติกรรมกรรมการดำเนินการข่มขู่ คุกคามของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อหวังให้ชาวบ้านหวาดกลัวและยินยอมทิ้งถิ่นที่อยู่ของตนเองออกไป เป็นพฤติกรรมที่ชาวบ้านเผชิญด้วยความอดทนและจำยอมนิ่ง สงบ เพื่อไม่ต้องทำให้เกิดเหตุสืบเนื่องบานปลายออกไป อันจะเป็นการหาเหตุขับไล่พวกเขาออกจากพื้นที่ เช่น

“ในช่วงที่คดียังอยู่ในศาล เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้ามาตั้งแคมป์ในหมู่บ้าน มีจำนวนประมาณสิบกว่าคนพร้อมด้วยอาวุธปืนและมีด เจ้าหน้าที่บางคนได้เข้ามาทำลายทรัพย์สินของชาวบ้าน เช่น ทูบหม้อข้าว ตัดฟันต้นลำไย แม้กระทั่งแสดงกิริยาที่เลวทรามมาก คือการปัสสาวะเรี่ยราดบนเรือนของชาวบ้าน ซึ่งต่อมาหัวหน้าป่าไม้ได้เข้ามาขอโทษชาวบ้านที่เจ้าหน้าที่ผู้นั้นแสดงกิริยาไม่ดี” (นิคม สุวิ, กรรมการหมู่บ้าน, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2545)

อย่างไรก็ตาม ผลจากพฤติกรรมที่เจ้าหน้าที่แสดงออกในวันนั้น มีด้านดีคือได้ทำให้ชาวบ้านกลับรวมตัวกันได้มากขึ้น มีความเข้มแข็งมากขึ้นในการร่วมมือกัน ใช้ความอดทนที่จะต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมที่ตนเองได้รับ

(2) การสูญเสียอาชีพ รายได้ ความมั่นคงในชีวิตและเงินเฉียบพลัน

สถานการณ์ที่ครอบครัวตกอยู่ในฐานะจำเลย ผู้มีความผิด และถูกบังคับให้ออกจากพื้นที่ทำกินซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของความมั่นคงในชีวิตเป็นสถานการณ์ที่เจ็บปวดและก่อให้เกิดความทุกข์ ไม่เพียงต่อผู้ตกเป็นจำเลยเท่านั้น หากยังรวมถึงครอบครัวของเขาเหล่านั้นด้วย บางครอบครัวไม่สามารถหางานหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้พอเพียง เป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นจากการกู้ยืมเงินนอกระบบมาใช้จ่ายยามฉุกเฉิน การไร้ที่ทำกินทำให้พวกเขาเผชิญปัญหาในการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อบางประเภท บางครอบครัวไม่สามารถให้ความมั่นใจในเรื่องการศึกษาต่อของบุตรหลานได้ ต้องให้ลูกหลานออกจากโรงเรียนมาหางานทำ บางครอบครัวที่พ่อหรือแม่ได้ตายไปในระหว่างการพิจารณาคดีหรือในระหว่างการบังคับคดี (มี 3 ราย) ทำให้ลูกที่ยังอยู่ต้องทิ้งการเรียนและเข้าสู่การทำงานก่อนวัยอันควร

สถานการณ์ปัญหาที่กลุ่ม 47 รายเผชิญ เป็นปัญหาของการจัดการทรัพยากร ซึ่งประชาชนตกอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายรับ และถูกแย่งชิงทรัพยากรไปจนไม่สามารถจะพึ่งตนเองได้ พวกเขาถูกทำให้กลายเป็น คนจนโดยเฉียบพลัน โดยไร้เหตุผล พวกเขาไม่สามารถจะขอรับความช่วยเหลือหรือความเป็นธรรมจากกลไกทางสังคมได้อย่างเหมาะสม เพราะกติกาและกฎหมายที่รัฐยึดถือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการใช้อำนาจเพียงลำพังโดยฝ่ายเดียว ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจำนวนมากจึงกลายเป็น คนจนกลุ่มใหม่ ที่ไร้ที่ทำกิน ไร้อาชีพ ไร้ศักดิ์ศรีและอำนาจในตนเอง ยังคงกลายเป็นผู้กระทำผิดทางกฎหมาย ที่หมกหมุ่นทางสู้ในกติกาก็ที่เขาไม่เคยมีส่วนในการกำหนด

(3) ผลกระทบจากทัศนคติของเจ้าหน้าที่รัฐบางหน่วย

นอกเหนือจากการเผชิญกับปัญหาต่างๆ แล้ว ทำที่และทัศนคติของเจ้าหน้าที่รัฐก็ส่งผลกระทบต่อรับรู้ ตระหนักต่อปัญหาดังกล่าวในระดับที่แตกต่างกัน กรณีของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องโดยตรง จะยังคงมีทัศนคติไม่ดีต่อกลุ่ม 47 รายนี้ บางคนบอกกับนักวิจัยว่า อย่าได้หลงเชื่อกับคำพูดและท่าทีซื่อๆ ของชาวบ้านกลุ่มนี้มากนัก เพราะกลุ่ม 47 รายนี้ส่วนมากล้วนแต่มีฐานะดีกันทั้งนั้น และการเข้ามาทำกินในพื้นที่ที่มีปัญหานี้ ก็เป็นบ้านหลังที่ 2 หรือ 3 ของพวกเขาบ้านทั้งนั้น ขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐส่วนอื่น เช่น พัฒนาการ เกษตรอำเภอ ต่างตระหนักต่อปัญหาและให้ความช่วยเหลือชาวบ้านเช่นเดิม มีการนำลูกไก่ ลูกเป็ดมาให้ทดลองเลี้ยง มีการจัดอบรมชาวบ้านเรื่องการออมทรัพย์ และสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้สำเร็จ

การมีทัศนคติไม่ดีต่อกลุ่มชาวบ้าน ในฐานะเป็นผู้บุกรุก เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการปัญหาที่ไม่เหมาะสม อันเนื่องมาจากพฤติกรรมการใช้อำนาจผูกขาด และการรวมศูนย์ในการจัด

การปัญหาเองมาโดยตลอด โดยที่ชาวบ้านไม่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาได้เลย ทั้งที่ปัญหานั้นเป็นความมั่นคงที่กระทบโดยตรงต่อชีวิตของพวกเขาเอง และผลจากความคิดและทัศนคติเช่นนี้ทำให้วิถีแห่งการแก้ปัญหายากลำบากมากขึ้น

(4) การสูญเสียคือทางเลือกสุดท้าย

เมื่อหมดหนทางผู้ภายใต้กติกาที่ไม่เป็นธรรม ที่รัฐไม่เคยรับผิดชอบและเข้าใจในความทุกข์ของกลุ่มคนที่ถูกรบครองที่ดินโดยรัฐมาก่อน หนทางเดียวที่เหลืออยู่สำหรับคนที่สูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง คือ จำยอมสูญเสีย พวกเขาไม่สามารถจะมีทางเลือกอื่นได้ เพราะที่ดินที่ป่าไม้จัดทำให้ นั่น เป็นที่ซึ่งอยู่ห่างไกลความเจริญมาก ไม่มีสาธารณูปโภคที่จำเป็นทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็น ไฟฟ้า น้ำ ประปา หรือถนนหนทาง และระบบสวัสดิการสังคมอื่นๆที่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน การเลือกหนทางที่รัฐเสนอจึงเป็นทางเลือกที่ไร้อนาคต ไร้หลักประกัน ในขณะที่พื้นที่เดิมซึ่งมาบุกเบิกทำกินนั้น เป็นที่เกิดที่ตาย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไปแล้ว ชาวบ้านยืนยันว่าพวกเขาจะไม่ยอมย้ายไปที่ไหนอีกแล้ว แม้จะมีการจับกุมอีกครั้งก็ตาม ก็จะยอมติดคุก แม้จะต้องแลกด้วยชีวิตก็ยอมเพราะว่าที่ดินผืนนี้เป็นทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิต

การที่กลุ่มคนต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงของชีวิต และยังชีวิตอยู่ในแต่ละวันด้วยความวิตกกังวล ความเครียด ด้วยความรู้สึกร่วมว่าพร้อมจะสูญเสียอยู่บนที่ทำกินแห่งนี้ เป็นความกดดันที่กระทบต่อชีวิตอย่างต่อเนื่อง หลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานะแห่งการดำเนินชีวิตภายใต้ความทุกข์ ปัญหาและความกดดันรายวันเช่นนี้ เป็นความขัดแย้งทางการจัดการทรัพยากรซึ่งถือเป็นความขัดแย้งแห่งยุคสมัย เป็นความทุกข์อันเนื่องมาจากโครงสร้างการจัดการทางเศรษฐกิจและสังคม รวมศูนย์ที่รัฐโดยที่คนจนไม่มีโอกาสมีส่วนร่วมได้เลย

3.4 กลุ่มผู้เสพยาเสพติด

กรณีความทุกข์และสถานการณ์ปัญหาของกลุ่มผู้เสพยาเสพติด เป็นกรณีปัญหาที่นักวิจัยพื้นที่ให้ความสำคัญและสนใจศึกษากันมากอีกกรณีหนึ่ง การศึกษาความทุกข์ของกลุ่มผู้ติดยาเสพติดในการศึกษารุ่นนี้เกี่ยวข้องกับกรณีของกลุ่มวัยรุ่นในหลายพื้นที่ ตั้งแต่กระบวนการที่เริ่มเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ที่เริ่มจากปัญหส่วนตัว ปัญหาครอบครัว กลุ่มเพื่อน การศึกษาสถานการณ์ชีวิตหลังเลิกยาและกลไกรองรับปัญหาดังกล่าวในชุมชน สังคมปัจจุบัน การศึกษาปัญหาและความทุกข์ของกลุ่มผู้เสพยาเสพติดในงานวิจัยส่วนนี้เป็นการศึกษาผ่านกรณีศึกษา 3 เรื่องด้วยกัน ประกอบกับ

การศึกษาเพิ่มเติมในเชิงเอกสาร การจัดสนทนากลุ่ม ที่เป็นการศึกษาเพื่อยืนยันข้อมูล หรือค้นหา เหตุปัจจัยต่าง ๆ เพิ่มเติมมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันของนักวิจัยหลักและนักวิจัยกรณีศึกษา

3.4.1 การติดยาเสพติดในกลุ่มวัยรุ่น

1. สถานการณ์ปัญหาเสพติดในสถานศึกษา

ยาเสพติด พืชภัยแห่งยุคสมัยที่กำลังขยายตัวและแพร่ระบาดอย่างกว้างขวางในปัจจุบันนี้ มิได้เป็นเรื่องที่อยู่ห่างไกลตัวเราและครอบครัวของเราอีกต่อไป นับแต่วันที่มีข่าวนักเรียนในโรงเรียน กลายเป็นผู้เสพยา หรือบางรายเป็นผู้ขายยาเองด้วยซ้ำไป ปรากฏการณ์การแพร่ระบาดยาเสพติด ในกลุ่มเด็กและเยาวชนเป็นภาพสะท้อนถึงอันตรายของประเทศที่บอกให้รับรู้ว่ายาเสพติดเข้ามา ใกล้ชิดและเข้าถึงลูกหลานของเรามากขึ้นทุกขณะ การศึกษาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา ประเทศไทย (TDRI) ได้ประมาณการจำนวนผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทย ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2536 โดยประมาณการจำนวนผู้ติดยาเสพติด 5 ประเภท คือ สารระเหย กัญชา ยาบ้า เฮโรอีนและฝิ่น และได้จำแนกประชากรที่ศึกษาเป็นกลุ่มย่อยที่มีความเสี่ยงสูงต่อการติดยาเสพติดไว้ 16 กลุ่ม มีผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทยทุกกลุ่มรวมกันทั้งสิ้น 1,267,590 คน หรือร้อยละ 2.17 ของประชากรทั้งประเทศ ในจำนวนผู้ติดยาเสพติด 1,267,590 คนนี้ TDRI ได้ประมาณการว่ามีนักเรียนนักศึกษา ในสถานศึกษาต่างๆ ติดยาเสพติดทั้งสิ้น 71,666 คน โดยนักเรียนที่ติดยาเสพติดพบมากที่สุดในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ 53,373 คน ภาคกลาง 7,360 คน และภาคเหนือ 4,968 คนตามลำดับ ยาเสพติดที่นักเรียน นักศึกษาใช้มากที่สุดสามลำดับแรก คือ กัญชา 36,704 คน สารระเหย 22,740 คน และยาบ้า 9,090 คนตามลำดับ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย,การประมาณการจำนวนผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทย,กรุงเทพ : สำนักงาน ป.ป.ส.,2538)

ปรากฏการณ์แพร่ระบาดของยาบ้าในสถานศึกษาได้เริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้น จากปรากฏการณ์ที่กองวิเคราะหวัตถุเสพติด กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ร่วมกับสำนักงาน ป.ป.ส.และกระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำการสำรวจสถานการณ์ยาบ้าในสถานศึกษา ในช่วงเดือนตุลาคม 2538 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2539 ด้วยวิธีเก็บตัวอย่างปัสสาวะนักเรียนนักศึกษาทั่วประเทศ จำนวน 118,375 คน พบว่ามีนักเรียนใช้ยาบ้าจำนวน 1,375 คน คิดเป็นร้อยละ 1.16 และเมื่อพิจารณาการแพร่ระบาดของยาบ้าเป็นรายภาค พบว่านักเรียนในภาคกลางใช้ยาบ้ามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 2.08 รองลงมาเป็นภาคเหนือ ร้อยละ 1.94 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มี

การใช้ร้อยละ 0.13 และ 0.30 ตามลำดับ โดยพบมากที่สุดในระดับอาชีวศึกษาร้อยละ 2.40 และมัธยมศึกษาร้อยละ 1.07 (สำนักงานกิจการพิเศษ สนง.ปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา, กทม: โรงพิมพ์การศาสนา, 2544)

นอกจากนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นปัจจุบันและเป็นประโยชน์มากขึ้น สำนักงาน ป.ป.ส.จึงได้ร่วมมือกับสำนักวิจัยเอแบค-เคเอสซี อินเทอร์เน็ตโพลล์ (เอแบคโพลล์) มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ในปี 2542 ผลการศึกษาพบว่า จำนวนนักเรียนนักศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ถึงปริญญาตรี จำนวน 5,365,942 คน ที่ทำการสำรวจในปี 2542 มีจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดรวม 663,290 คน (ร้อยละ 12.36) โดยเกี่ยวข้องในลักษณะเป็นผู้เสพ 285,866 คน (ร้อยละ 5.33) ติดยาเสพติด 80,819 คน (ร้อยละ 1.51) เป็นผู้ค้ายาเสพติด 56,499 คน (ร้อยละ 1.05) เป็นผู้มีประสบการณ์ในการใช้ยาเสพติด 143,607 คน (ร้อยละ 2.67) เป็นผู้เสพและค้ายาเสพติด 46,057 คน (ร้อยละ 0.86) เป็นผู้ติดและค้า 50,442 คน (ร้อยละ 0.94) (เพ็ญอ้าง: 12) การศึกษาในครั้งนั้นได้ข้อมูลที่สามารถสรุปภาพของสถานการณ์ยาเสพติดในสถานศึกษาได้ ดังนี้ (เพ็ญอ้าง:14-15)

(1) สถานการณ์การแพร่ระบาดของยาเสพติดในสถานศึกษาได้เปลี่ยนแปลงจากการแพร่ระบาดของเฮโรอีนไปสู่การแพร่ระบาดของยาบ้า โดยปัญหาดังกล่าวเริ่มมีความชัดเจนตั้งแต่ปี 2537 เป็นต้นมา

(2) การแพร่ระบาดของยาบ้าในสถานศึกษา มีทั้งปัญหาการเสพ การติด และการค้า นักเรียนผู้เสพและติดยาบ้าได้พัฒนาตนเองเป็นนักค้ารายย่อยในที่สุด โดยมีนักเรียนนักศึกษาด้วยกันเองเป็นนักค้ารายกลาง นำยาเสพติดเข้ามาปล่อยให้กับนักค้ารายย่อยเหล่านั้นภายใต้การสนับสนุนและอิทธิพลค้ำจุนจากผู้ปกครองที่เป็นนักค้า และนักค้ารายใหญ่ที่พัฒนากลายเป็นการขายตรงเป็นกลไกการตลาดการค้ายาเสพติดในสถานศึกษา

(3) นักเรียนและนักศึกษาหญิงเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหายาเสพติดมากขึ้น โดยเป็นทั้งผู้เสพ ผู้ติดยาและผู้ค้ายาบ้า

(4) อายุของนักเรียนนักศึกษาที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหายาบ้า มีแนวโน้มลดลงโดยกลุ่มใหญ่ของการเข้าไปเกี่ยวข้องจะเป็นกลุ่มอายุ 15-19 ปี และมีแนวโน้มที่อายุต่ำกว่า 15 ปี เข้าไปมีส่วนมากขึ้น โดยนักเรียนส่วนใหญ่เริ่มใช้ตั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่ 2 เป็นต้นไป

(5) กลุ่มนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา หรือเทียบเท่าที่มีฐานะปานกลางถึงร่ำรวยนิยมเสพยาอี (เอกซ์ตาซี - ECSTASY) โคเคน แต่ยังจำกัดอยู่ในวงแคบอยู่เนื่องจากมีราคาค่อนข้างแพง และการใช้ยาอี มีแนวโน้มของการแพร่ระบาดในสถานศึกษาในอนาคต หากราคาของยาอีลดลงในระดับ

ที่นักเรียน นักศึกษาสามารถซื้อมาใช้ได้ และหากไม่สามารถควบคุมสถานบันเทิงซึ่งเป็นแหล่งมั่วสุมของวัยรุ่นและเป็นแหล่งปล่อยยาเสพติด

อย่างไรก็ตาม สำนักวิจัยเอแบค เคเอสซี อินเทอร์เน็ตโพลล์ (เอแบคโพลล์) มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ได้มีการศึกษาประมาณการจำนวนนักเรียน-นักศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติด อีกครั้งหนึ่งในช่วงกรกฎาคม-ตุลาคม 2544 โดยจัดทำเป็นโครงการเฝ้าระวังรักษาคุณภาพเยาวชนไทย (MONITORING THE FUTURE STUDY OF THAI YOUTH'S QUALITY) เพื่อติดตามเฝ้าระวังสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ของเยาวชนไทย ด้วยวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในสถานศึกษาและการประมาณจำนวนนักเรียน-นักศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติดโดยทำการศึกษาจากนักเรียนนักศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ถึงปริญญาตรี จากสถาบันการศึกษาทุกสังกัดทั่วประเทศ รวมจำนวนทั้งสิ้น 6,092,472 คน โดยไม่นับกลุ่มนักศึกษาของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช ใช้การสุ่มเก็บข้อมูลจำนวนทั้งสิ้น 46,936 คน ผลการศึกษาสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ ([HTTP:22192.168.1.9:8080/SERVLET/SYS0001.EVENT.GROUP.SBMGROUPSEARCHQUERY?GCODE=00000007&-28/1/45](http://22192.168.1.9:8080/SERVLET/SYS0001.EVENT.GROUP.SBMGROUPSEARCHQUERY?GCODE=00000007&-28/1/45))

(1) จำนวนนักเรียน นักศึกษา ร้อยละ 44.3 เกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติด ขณะที่ร้อยละ 55.7 ไม่มีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด

(2) ประเภทของยาเสพติดที่กลุ่มตัวอย่างเกี่ยวข้อง มีทั้งหมด 11 ประเภท เรียงตามลำดับ ได้แก่ ยาบ้า (58.5%) กัญชา (42.2%) ยาหล่อมประสาท เช่น โคมีคุม/แวลีเยม (33.6%) สารระเหย/กาว/แลค (16.6%) ยาอี (11.3%) ยาเลิฟ (10.5%) ยาเค (8.7%) เฮโรอีน (7.6%) ผีน (5.6%) โคเคน (4.9%) และมอร์ฟิน (4.9%)

(3) สาเหตุที่ทำให้กลุ่มนักเรียน นักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด พบว่ามีหลายสาเหตุ ได้แก่ อยากรู้/อยากรลอง ตามเพื่อน เป็นค่านิยมที่คิดว่าโก้เก๋ มีปัญหาครอบครัว ถูกชักจูงต้องการประชดสังคม/ประชดชีวิต มีแหล่งขาย/มั่วสุมใกล้ โรงเรียน อยากรมีเงิน ต้องการตื่นตัวอยู่เสมอ และถูกบังคับ

(4) กลุ่มบุคคลที่ถูกระบุว่าเป็นผู้จำหน่ายยาเสพติดให้แก่นักเรียน นักศึกษา ได้แก่ กลุ่มเพื่อนนักเรียน นักศึกษาในโรงเรียน สถานศึกษา (27.3%) กลุ่มเพื่อนนักเรียน นักศึกษาต่างโรงเรียน สถานศึกษา (20.6%) กลุ่มบุคคลภายในครอบครัว (3.8%) กลุ่มบุคคลภายในชุมชน (36.4%) กลุ่มบุคคลภายนอกชุมชน (28.8%)

ภาพรวมสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มเป้าหมายเด็กและเยาวชน เป็น

กลุ่มเป้าหมายใหม่ที่เป็นตลาดขนาดใหญ่ของยาเสพติด ทั้งนี้เพราะโดยเหตุแห่งวัย สภาพปัญหา ส่วนตัวทางครอบครัว จิตใจ ปัญหาทางสังคม และโดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการขาย การเผยแพร่ยาให้เข้าถึงผู้เสพในกลุ่มต่างๆอย่างหลากหลายมากขึ้น

2. ผลกระทบของปัญหายาเสพติดต่อผู้เสพ

(1) ผลกระทบต่อร่างกาย จิตใจของผู้เสพ และครอบครัว

เด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ที่เสพยาบ้าในระยะต้น มักจะยังไม่แสดงอาการออกมาให้เห็นชัดเจนมากนัก หากพ่อแม่ ผู้ปกครองสังเกตพฤติกรรมบุตรหลานอย่างต่อเนื่องก็จะสามารถเห็นอาการดังกล่าวได้ อาการในระยะต้นจะแสดงออกทางร่างกาย คือ สุขภาพทรุดโทรม ชูบผอม น้ำหนักลด ไม่อยากรับประทานอาหาร จากนั้นจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม คือ มักจะพูดโกหก ไม่ตรงกับความเป็นจริง ก้าวร้าว ลักษณะเงินหรือสิ่งของในบ้านเพื่อไปขาย นอนดึกตื่นสาย ชอบเข้าห้องนํานานๆ และมักจะกลับบ้านผิดเวลา ซึ่งกว่าพ่อแม่ผู้ปกครองจะสังเกตเห็นก็อาจจะเข้าสู่ภาวะการติดยาระดับลึกแล้ว ทำให้แก้ปัญหาได้ยากขึ้น

เยาวชนบางคนที่เคยใช้ยาเสพติดบอกถึงผลกระทบที่ร่างกายได้รับในขณะนั้นว่า

“ขณะที่เล่นร่างกายชูบผอม เนื้อตัวดำหมดเลย ช่วงนั้นเสพยาอะด้วย ของมันเยอะ รับจ้างขายด้วย ไม่หลับไม่นอน คือสมองมันหลุดไปแล้ว มีคนเขาเล่าให้ฟังว่า ผมไปเฝ้าไข้แม่ที่โรงพยาบาล มีคนเขาเห็นผมกำลังปั่นราวบนดาดฟ้ากำลังจะโดดลงมา แล้วพอดีคนนั้นเขาเรียกไว้ทันก็เลยสะดุ้งกลับ ช่วงนั้นมันวูบแล้ว มันไม่รู้ตัวแล้ว คุณสติตัวเองไม่ได้”(อดิศร, 2545: 108)

ผลกระทบที่พ่อแม่ ครอบครัวสะท้อนถึงมากคือ เด็กจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจและอารมณ์ เพราะจะหงุดหงิด ฉุนเฉียวง่าย บางคนเจ็บขี้นมติดปกติ เจ้าอารมณ์ เอาแต่ใจตนเอง ตีอริ้น โมโหง่าย อารมณ์เปลี่ยนแปลงเร็ว ไม่สนใจตนเอง ไม่สนใจครอบครัวและสภาพแวดล้อม เด็กบางคนจะแยกตัวออกจากกลุ่มเพื่อนเดิม มาคบกับเพื่อนกลุ่มใหม่ที่เป็นผู้เสพยาด้วยกัน มารดาของเด็กเสพยารายหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

“ไม่รู้มาก่อนว่าเขาใช้ เห็นการเรียนมันแย่ลง เบื่อๆเซ็งๆตลอด จนนึกว่าอาจมีแฟนแล้วออกหัก วันหนึ่งไปจัดห้องนอนเขา เห็นของบางอย่าง กระดาษตะกั่ว ของบูหรี เศษกระดาษไหมไฟ มีหลอดกาแฟตัดท่อนสั้นๆ มีรอยพับหัวพับท้าย เห็นแล้วมือตีนมันอ่อนลงไปเลย รู้แล้วว่าลูกติดยา” (มารดาของเด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, สัมภาษณ์)

จากการสนทนากลุ่มในกลุ่มของพ่อแม่จำนวนหนึ่ง พบว่า ความทุกข์ของการเรียนรู้ว่าลูกติดยา สำหรับพ่อแม่เป็นผลกระทบทางจิตใจที่รุนแรงมาก แต่ละครอบครัวที่กำลังเผชิญปัญหานี้อยู่หรือผ่านพ้นช่วงวิกฤตของปัญหามาได้แล้ว บอกเล่าคล้ายกันว่า เหมือนลองถูกลองผิดกับลูก บางบ้านโมโห ดุนเฉียว รับผิดชอบไม่ได้ และใช้ความรุนแรงทางวาจา บางบ้านมีการทุบตีลูก แต่จะพบว่าไม่สามารถเปลี่ยนหรือลดพฤติกรรมลูกได้ ยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันห่างออกไปด้วยซ้ำ บางบ้านตั้งใจจะพูดดีกับลูก แต่เด็กก็ไม่ตอบสนอง ยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ในที่สุดก็ต้องกลับมากราดเกรี้ยวเหมือนเดิม เพราะใจร้อนและอยากให้ลูกเลิกยาได้เร็ว จากการศึกษาของอดิศร (อ้างแล้ว: 109) สะท้อนว่าผลกระทบและความทุกข์ที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดเฉพาะเด็กผู้เสพยาเท่านั้น บางบ้านผู้เป็นพ่อเสียใจมากและหาทางออกด้วยการดื่มสุราให้เมาเพื่อลืมปัญหาในครอบครัว ซึ่งกลับกลายเป็นการซ้ำเติมทุกข์ให้กับครอบครัวมากยิ่งขึ้น และเมื่อกลับบ้านก็อาละวาดทะเลาะกับแม่ เป็นการระบายความก่ดกักรุ่นที่อยู่ในใจ ภาพรวมที่ได้จากการพูดคุยกับเด็กและเยาวชนติดยา พบว่า เด็กมักจะประทับใจและห่วงความรู้สึกของแม่มากกว่าพ่อ ท่าทีของผู้เป็นแม่มักจะอดทนมากกว่า เป็นฝ่ายเข้าหาและปลอบลูกได้มากกว่าพ่อ ท่าทางของแม่ที่เศร้าซึม ห่วงใย ร้องไห้เสียใจ เป็นภาพที่ทำให้ลูกหลายรายสะท้อนใจ บางรายเล่าว่า เห็นแม่ร้องไห้ ไม่กินข้าว ผอมลงไปมาก แล้วทำให้อยากเลิกยาเพราะ “สงสารแม่” แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะใจตนเองได้

งานของอดิศร (2545: 97-98) สะท้อนถึงความทุกข์ของคนเป็นแม่ว่า

“ในบางครอบครัวผู้เป็นแม่เคยคิดฆ่าตัวตายที่ลูกติดยาเสพติด.. ผู้เป็นแม่ยอมอดหลับอดนอน ยอมทำทุกอย่างเพื่อให้ลูกของตนเลิกยาเสพติด พบว่าในบางครอบครัวทำยที่สุด แม่ยอมออกจากงานมาเพื่อดูแลลูก คอยติดตามพฤติกรรมของลูกขณะที่ติดยา ผู้เป็นแม่จะติดตามไปทุกหนทุกแห่งที่คิดว่าลูกไปเสพยาด้วยความรักความเป็นห่วงที่มีต่อลูก”

“บางทีลูกไปทำงาน ฉันเคยตามไปแอบดูเลยนะ ด้วยความเป็นห่วงลูก ไปนั่งตรงร้านค้าแอบดู เป็นห่วงว่าลูกจะไปกับใคร เป็นห่วงสุดๆเลย สำหรับฉันนะ แม่คนอื่นจะเป็นอย่างไร ฉันก็ไม่รู้”

ความรักความอบอุ่นและความห่วงใยที่สมาชิกในครอบครัวมีต่อกัน เป็นพลังสำคัญของการเสริมกำลังใจให้เด็กเลิกเสพยา แม้ว่าอาจจะไม่สามารถเลิกได้สำเร็จในครั้งเดียว แต่ได้สร้างความสำนึกของเด็กให้มีความพยายามมากขึ้น

(2) ผลกระทบจากการจำต้องแยกจากสังคมเพื่อน

เด็กและเยาวชนที่เสพยาเสพติดหลายคนไม่สามารถรวมกลุ่มอยู่กับกลุ่มเพื่อนเดิมของตนได้ เพราะมักจะถูกห้ามปราม ต่อต้าน เด็กบางรายจึงแยกตัวออกมาอยู่ร่วมกับกลุ่มเพื่อนใหม่ที่เป็นผู้เสพติดด้วยกัน การแยกตัวออกมาจากกลุ่มสังคมเดิมยิ่งทำให้เขารู้สึกเหงา โดดเดี่ยวมากขึ้น การมีเพื่อนใหม่ที่เพิ่งพัฒนาความสัมพันธ์ และเป็นความสัมพันธ์แบบ “เพื่อนร่วมเสพยา” มากกว่า “เพื่อนทุกข์” ทำให้ความสัมพันธ์ใหม่ของเขารู้สึกห่างเหิน ประดักประเดิด และยังทำให้พวกเขาไม่ได้ถูกทอดทิ้งหรือถูกระตุ้นให้เลิกเสพยา มีแต่จะยิ่งเพิ่มปริมาณการเสพยามากขึ้น จนพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ค้ารายย่อยและถลำลึกลงไปในที่สุด

(3) การเป็นบุคคลที่ถูกปฏิเสธในทุกสังคม

ความทุกข์อีกประการหนึ่งคือการกลายเป็นผู้เสพยาที่ถูกปฏิเสธจากทุกสังคม ผู้เสพยาจำนวนมากจะรู้สึกเจ็บปวดจากการถูกปฏิเสธ ทั้งจากครอบครัวตนเอง กลุ่มเพื่อน กลุ่มคนในชุมชน บางคนเห็นสมาชิกในครอบครัวตนเองแสดงความเมินเฉยหรือมีนตึงกับตน ก็ไม่สบายใจ และยังหาทางเลี่ยงออกจากบ้าน ไปอยู่ในที่ที่คิดว่าเข้าใจและรับตนเองได้ ซึ่งก็คือการเข้าสู่สถานการณที่ยากลำบากมากขึ้น

ความเจ็บปวดจากการถูกปฏิเสธเป็นทุกข์ที่ยิ่งใหญ่ประการหนึ่งของผู้เสพยา หลายคนพบกับปฏิกิริยาที่ต่อต้านพวกเขาตรงๆ รุนแรง การถูกมองด้วยสายตาที่เหยียดหยาม การถูกนิทาหลัง การห้ามลูกหลานของพวกเขามาคบหา กับเด็กที่ติดยา ฯลฯ เป็นหลายๆปรากฏการณ์ที่ยิ่งทำให้เข้าใจมากขึ้น เช่น

“เวลาเดินไปเยี่ยมของนี้เขาก็จะไม่พูดด้วย เขาจะไม่ให้เยี่ยมของ อย่างไปงานเลี้ยง บางทีแม่ผมไปไม่ได้ ให้ผมไปแทน ตอนที่ผมติดยาอยู่นะ เวลาผมเข้าไปชาวบ้านเขาก็จ้องมองผม บางทีไปก็ไม่ได้กินอะไรเลยนะ เขามองผมด้วยสายตาที่เหยียดหยาม”

“ขณะที่ติดยาชาวบ้านเขาเกลียดหัว เกะกะเกร โวยวาย เสียงดัง พี่บ้าน้าอาายังเกลียดเลย ที่แรกไปที่ไหนเขาก็ว่า ไปที่ไหนเขาก็ไม่พูดด้วย เข้าบ้านเขาก็ระแวง”

(อดิสร, 2545: 110)

ไม่เพียงแต่เด็กเสพยาเท่านั้นที่เจ็บปวดจากการถูกปฏิเสธจากสังคม แม้แต่ครอบครัวก็พลอยได้รับผลกระทบด้วย

“ครอบครัวก็ได้รับการรังเกียจจากเพื่อนบ้าน โดยการพูดจาว่ำวาย นินทา เขาว่าฉัน
ยังกะอะไร สารพัดที่เขาจะพูดกัน คนเขาดูถูกมันเยอะ ไม่มีกินแล้วลูกยังไปเล่นยา”
(อดิศร, 2545: 111)

การที่ชุมชนปฏิเสธ เป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่เบียดขับผู้เสียลักษณะหนึ่งที่มี
ความรุนแรง เพราะเป็นการใช้มาตรการทางสังคมควบคุม จำกัดวงและเบียดขับ ผู้เสียกลุ่มนี้ไม่
ให้คงสัมพันธ์ภาพทางสังคมอย่างปกติได้ แต่ยิ่งใช้มาตรการดังกล่าวยิ่งเป็นการผลักดันให้เด็กและ
เยาวชนกลุ่มนี้หลุดจากพื้นที่ของตน ไปสร้างพื้นที่ใหม่ที่จะแสดงตัวตนหรืออัตลักษณ์ของตนได้มาก
ขึ้น ขณะเดียวกันกลายเป็นปัจจัยผลักดันพวกเขาให้ถลำลึกไปใกล้กับปัญหามากขึ้น ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อ
การให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนผู้ติดยาในระยะยาว

(4) การเข้าไม่ถึงโอกาสและทรัพยากรทางสังคมอันเนื่องมาจากอคติทางสังคม

การถูกประทับตราว่า “ติดยา” เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เกิดการถูกทอดทิ้งละเลยจากชุม
ชน หลายครั้งที่ชุมชนมีทรัพยากร มีโอกาสที่จะเอื้อให้แก่เด็กและเยาวชนกลุ่มต่างๆ แต่การที่มีอดีต
ที่ถูกตีตราอยู่แล้ว จะยิ่งกีดกันไม่ให้เยาวชนในชุมชนกลุ่มนี้ได้รับความเห็นใจและให้ความช่วยเหลือ
ประกอบกับตัวผู้ติดยาเองก็เกิดความกลัว ไม่กล้าเผชิญหน้า รู้สึกอายที่จะเข้าหาทรัพยากรทาง
สังคมด้วยตนเอง

สำหรับเด็กและเยาวชนจำนวนมากที่ใช้อย่าบ้า หลายรายเมื่อรู้ว่าเริ่มติดยามีความต้องการ
จะขอคำปรึกษาจากผู้ที่ตนไว้วางใจ แต่ก็ไม่กล้าและเกิดความกลัวว่าเรื่องของตนจะถูกเผยแพร่ออก
ไปมากกว่านี้ และทำให้ตนเองถูกปฏิเสธจากเพื่อนรอบข้างมากขึ้น บางรายอยากเล่าให้อาจารย์ที่
ปรึกษาในโรงเรียนทราบ อยากขอความช่วยเหลือ แต่ก็ทำไม่ได้เพราะความกลัวมีมากกว่า เก่งกว่า
ถ้าอาจารย์ไม่เข้าใจ พวกเขาอาจถูกไล่ออกจากโรงเรียนก็ได้ หลายคนจึงพยายามจะแก้ปัญหาด้วย
ตัวของตัวเองก่อน สถานการณ์ที่ผู้บริหารและครูในโรงเรียนส่วนหนึ่งไม่เข้าใจเด็กกลุ่มนี้ และยังตั้ง
ข้อรังเกียจ ชักชวนเพื่อนๆ ให้ออกยั้บผิด ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเด็กต่อเด็กด้วยกันมากขึ้น
เด็กที่ใช้อย่าบ้าหลายคนจะเกิดความรู้สึกเกลียดชังเพื่อนที่ “ทำตัวเป็นคนดีของครู” และบางคนยัง
ปฏิเสธ ไม่คบหา หรือตั้งข้ออคติต่อกันมากขึ้น ทำให้เขื่อนั้นนำไปสู่การขยายความขัดแย้งในสถาน
ศึกษาและทำให้ผู้บริหารและครูในโรงเรียนยิ่งเข้าไม่ถึงกลุ่มนักเรียน นักศึกษาที่ใช้อย่าเสพติดมากขึ้น
จากการจัดสนทนากลุ่มกับเด็กและเยาวชนในระบบสถานศึกษา ที่เป็นผู้ใช้อย่าเสพติด พบว่าเด็กทุก
คนต้องการกำลังใจและการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ที่เขาไว้วางใจให้ปรึกษาให้ได้ แต่ผู้ใหญ่ที่อยู่รอบข้างเขา
ทั้งในครอบครัว โรงเรียน สถานศึกษา ต่างไม่เข้าใจ และยังมีขาดทักษะที่เหมาะสมในการจัดการ ดัง

นั่นจึงยังเป็นการสร้างเงื่อนไขปิดกั้นเด็กและเยาวชนเหล่านี้ให้ถอยห่างออกไปจากความช่วยเหลือมากขึ้น ขณะเดียวกันครูอาจารย์บางคนที่มีบุคลิกภาพที่เขาไว้วางใจ เช่น เป็นผู้รับฟังปัญหา ไม่ด่วนตัดสินประณาม ไม่นำความลับของเขาออกไปเผยแพร่ มีความเข้าใจและเป็นผู้ให้คำปรึกษาที่ดี ครูอาจารย์เหล่านี้จะมีภาระงานที่หนักหน่วงมากในการดูแลช่วยเหลือเด็ก ทั้งที่ครูอาจารย์เหล่านี้ ต่างไม่ได้รับมอบหมายภาระหน้าที่อย่างเป็นทางการ ดังนั้นจึงไม่สามารถใช้มาตรการแก้ปัญหาหรือช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้ได้อย่างเป็นระบบ กลายเป็นการช่วยเหลือในลักษณะปัจเจกเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอไม่เท่าทันกับความรุนแรงของปัญหาที่กำลังขยายตัวอยู่ในเวลานี้

โดยสรุป สถานการณ์ปัญหาของเด็กและเยาวชนผู้ติดยานั้น ปัจจุบันเป็นปัญหาใหญ่ที่กำลังขยายตัวและยากต่อการแก้ไข ปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาและทำให้ปัญหาขยายตัวมีหลายปัจจัย ทั้งปัจจัยอันเนื่องมาจากตัวเด็กเองโดยธรรมชาติและวัย ปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างกันในระดับครอบครัว พ่อแม่และลูก ปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งกลายเป็นปัญหาหลักของครอบครัว ปัจจัยทางสังคม ค่านิยมที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการแสวงหารูปแบบการใช้ชีวิตแบบบริโภคนิยมเป็นหลัก ซึ่งปัจจัยสองประการหลังนี้มีอิทธิพลสูงและเป็นปัจจัยหลักที่เชื่อมโยงไปสู่ปัจจัยอื่นๆ ในการที่เด็กและเยาวชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด และจากกระบวนการของการเสพติดที่จะต้องพัฒนาไป ทำให้เป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้ผู้เสพ กลายเป็นผู้ค้ารายย่อย ผู้ขายและผู้จัดหาลูกค้าใหม่เข้าสู่วงจรเป็นลำดับ เป็นกระบวนการพัฒนาตลาดค้ายา ชนิดที่ขยายตัวเร็วมากและควบคุมยาก เนื่องจากการเข้าร่วมของผู้ติดยา ผู้ซื้อ ผู้ขาย ต่างเป็นการเข้าร่วมที่เอาชีวิตและความต้องการที่ตนเองไม่สามารถควบคุมได้เป็นเดิมพัน ประกอบกับการที่โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองเองยังไม่สามารถจัดมาตรการ กลไก ที่เหมาะสมมารองรับเพื่อแก้ปัญหาได้ แนวทางการแก้ไขปัญหามาจนถึงยังไม่สามารถเข้าถึงวิถีชีวิต ความทุกข์ของกลุ่มผู้เสพยาได้อย่างแท้จริง เด็กและเยาวชนจำนวนมากกลุ่มนี้ จึงตกอยู่ในสภาวะหลายสภาพของความยากจน ทั้งความจนทางเศรษฐกิจ จนโอกาสที่จะได้รับการยอมรับและการให้โอกาสในการเปลี่ยนแปลง จนอำนาจในการเปิดเผยตัวตนของตน ในการต่อรองเพื่อการได้รับการดูแลอย่างเหมาะสมจากทุกกลุ่มสังคมและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับเขา และผลแห่งการประท้วงของสังคม ทำให้พวกเขากลายเป็นคนไร้ศักดิ์ศรี ถูกเลือกปฏิบัติจากผู้คนในชุมชนและในสังคมไปในที่สุด

3.5 กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศหรือผู้เกี่ยวข้องในวงจรธุรกิจทางเพศ

3.5.1 การเข้าถึงข้อมูลของกลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศ หรือผู้เกี่ยวข้อง ในวงจรธุรกิจทางเพศ

กลุ่มผู้ขายบริการทางเพศหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในวงจрдังกล่าว เป็นกลุ่มประชากรกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่ง ที่สังคมให้ความสนใจศึกษาชีวิตของพวกเขา ในฐานะเป็นกลุ่มผู้มีปัญหาทางสังคม มุมมองและทัศนะของคนนอกที่มองเข้าไปยังชีวิตของพวกเขา ส่วนใหญ่แล้วเป็นสายตาที่ตำหนิ รังเกียจ ด้วยความสงสัย ไม่เข้าใจว่า ทำไมพวกเขา (เขา) จึงยังคงดำรงอาชีพเช่นนี้อยู่ “ทำไมไม่ทำงานอย่างอื่น” หรือแม้แต่คนทั่วไปในสังคมยังมีทศรูปว่า “งานนี้เป็นงานสบาย ” ด้วยสายตาที่ดูแคลนและทัศนะที่ประนามตั้งแต่ต้นเช่นนี้ ทำให้กลุ่มประชากรกลุ่มนี้เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ปิดกั้นตนเอง และมีชีวิตแยกตัวอยู่ในกลุ่มของตนเอง ทำให้นักวิจัยเข้าถึงยาก ซึ่งไม่เพียงเป็นความยากในการเข้าหาตัวเธอและตัวเขาเท่านั้น หากยังเป็นความยากในการ “เข้าถึงตัวตน จิตใจ ความนึกคิดที่แท้จริง” ของพวกเขาและเธออีกด้วย นักวิจัยในพื้นที่หลายคนได้ใช้ความตั้งใจจริงในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างด้วยความเข้าใจ ยอมรับและสร้างความสัมพันธ์เชิงมิตรภาพ จึงเป็นพื้นฐานที่ดีในการสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้น อันทำให้นักวิจัยหลักได้มีโอกาสเข้าไปแลกเปลี่ยนพูดคุยอย่างใกล้ชิด ทั้งในลักษณะรายบุคคลและกลุ่ม ตามที่ได้รับอนุญาต และทำให้นักวิจัยทั้งหมดได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนมุมมองและความเข้าใจในเชิงลึก อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาสถานภาพชีวิตและความทุกข์ของคนกลุ่มนี้อย่างเข้าถึงความเป็น”คนใน”ของพวกเขามากยิ่งขึ้น

การศึกษาสถานภาพปัญหาและความทุกข์ของกลุ่มผู้ขายบริการทางเพศ หรือผู้เกี่ยวข้องในวงจรการขายบริการทางเพศ จากกรณีศึกษาเรื่อง หญิงบริการในบาร์ญี่ปุ่น (ชินสุธา, 2545) โสเภณีบริเวณสถานีรถไฟ (ปานทิพย์, 2545) และการขายบริการในเด็กแว้น: กรณีศึกษาจากกรุงเทพมหานคร สุนทรี, วรรณวิสา และวัชรกรรณ์, 2545) เป็นภาพสะท้อนถึงการขยายตัวและความหลากหลายของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับธุรกิจบริการทางเพศ ที่มีปริมาณมากขึ้น และมีรูปแบบที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก แสดงว่าธุรกิจบริการทางเพศมีการขยายตัวเข้าไปในสังคมเกือบทุกกลุ่มทุกระดับ ตั้งแต่กลุ่มเศรษฐกิจระดับรากหญ้า ระดับกลาง และอาจถึงขั้นเศรษฐกิจฐานระดับสูง ซึ่งในกลุ่มสุดท้ายนั้น งานวิจัยนี้ยังไม่สามารถขยายขอบเขตถึงได้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาสถานภาพความทุกข์ในครั้งนี้ ทำให้เข้าใจแบบแผนการดำเนินชีวิต (pattern of living) ของกลุ่มคนต่างๆ ในงานธุรกิจทางเพศมากขึ้น

3.5.2 สถานการณ์ปัญหาและการขยายตัวของธุรกิจบริการทางเพศในปัจจุบัน

1. การเข้าร่วมโดยสมัครใจผ่านรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น

ปัจจุบันการขยายตัวของธุรกิจบริการทางเพศมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกขณะ นับจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่ผ่านมา ส่งผลให้มีเด็กและผู้หญิงจำนวนมากเข้าสู่วงจรธุรกิจบริการทางเพศมากขึ้น ในรอบ 2-3 ปีที่ผ่านมา (2543-2545) หากสำรวจข่าวสารทางสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ จะพบว่า มีข่าวคราวของเด็กและเยาวชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการขายบริการทางเพศมากขึ้น และยังมีข่าวถึงขั้นที่เด็กนักเรียนหญิงบางคนในจังหวัดหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พัฒนาตนเองเข้าสู่การเป็นผู้จัดหาเพื่อนส่งให้กับผู้ซื้อบริการเอง โดยสื่อมวลชนให้สัมภาษณ์ว่า “แม่เล่าจิว” การเปิดข่าวของนักเรียนหญิงอีกกลุ่มหนึ่งในจังหวัดปริมณฑลแห่งหนึ่งที่มีนักการเมืองระดับวุฒิสมาชิกซื้อบริการเด็ก เป็นอีกปรากฏการณ์ที่น่าสลดใจของผู้คนในสังคม ไม่ใช่เพราะเกี่ยวข้องกับบุคคลระดับผู้ใหญ่ในสังคมเท่านั้น หากเป็นเพราะภาพข่าวดังกล่าวย่ำเตือนถึงการเข้ามาเกี่ยวข้องของเด็กหญิงจำนวนหนึ่ง ที่เข้ามาเพราะความสมัครใจ ซึ่งเป็นภาพที่ผิดไปจากอดีตที่พบว่า มีการหลอกลวงเด็กผู้หญิงเข้ามาในวงการค้าประเวณี

ผู้ศึกษาได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมกับกลุ่มครูอาจารย์ในหลายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการประสานงานของกลุ่มครูกัลยาณมิตร และมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก ในช่วงปี พ.ศ.2544 ข้อมูลหนึ่งที่ถูกนำมาแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มครูอาจารย์ คือข้อมูลของเด็กนักเรียนหญิงในจังหวัดหนึ่ง มีการรวมตัวกันขายบริการทางเพศเองโดยไม่พึงพิงสังกัดใด ด้วยการไปพบปะรวมตัวกันบริเวณหน้าโรงภาพยนตร์ หรือหน้าสถานีขนส่งของจังหวัดในช่วงเย็นหลังเลิกเรียน และจะจับกลุ่มพูดคุยกันเป็นเวลานาน จากนั้นจึงจะเคลื่อนตัวไปรวมกันที่อื่นต่อไป ชื่อน่าสังเกตคือ เด็กหญิงเหล่านั้นจะใส่เสื้อคนละสีไม่ซ้ำกัน ซึ่งจากคำบอกเล่าของอาจารย์ท่านหนึ่งบอกว่า รูปแบบนั้นคือการประชาสัมพันธ์ตนเองให้ลูกค้าเลือกได้ง่ายและซื้อตัวได้ง่ายขึ้น ไม่สับตัวเวลาเด็กไปพบลูกค้า ขณะเดียวกันลูกค้าจะทราบเงื่อนไขดังกล่าว และสามารถโทรศัพท์ติดต่อเพื่อนัดเวลา สถานที่กับเด็กที่เป็นผู้ประสานงานให้ อาจารย์ท่านดังกล่าวเล่าว่าด้วยข้อสงสัยดังกล่าว ทำให้ท่านเฝ้าจับตามอง และพบว่าเด็กนักเรียนกลุ่มนี้จะมีพฤติกรรมดังกล่าวทุกวัน ในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นรูปแบบของการรวมตัวกันที่ไม่ผิดกฎหมาย เพราะเด็กๆ ไม่ได้ทำความผิดใดๆ ในขณะนั้น ข้อมูลดังกล่าวเป็นภาพสะท้อนถึงรูปแบบที่ซับซ้อนที่เด็กนักเรียนหญิงเข้ามามีส่วนร่วมในวงจรธุรกิจทางเพศอย่างแนบเนียนมากขึ้น

2. จำนวนสถานบริการทางเพศขายตัวมากขึ้น

รายงานการสำรวจจำนวนสถานบริการทางเพศและผู้ให้บริการทางเพศ ปี 2545 ของกระทรวงสาธารณสุข ระบุผลการสำรวจจำนวนสถานบริการทางเพศทั้งในเขตกรุงเทพมหานครและเขตพื้นที่ต่างจังหวัด ระหว่างวันที่ 1-31 มกราคม 2545 ดังนี้

จำนวนสถานบริการทั้งหมด	12,090	แห่ง
จำนวนพนักงานในสถานบริการทั้งหมด	136,299	คน
- เป็นพนักงานชาย	21,459	คน
- เป็นพนักงานหญิง	114,840	คน
จำนวนผู้ให้บริการทางเพศ	68,974	คน
- ผู้ให้บริการชาย	3,788	คน
- ผู้ให้บริการหญิง	65,186	คน

ที่มา : คณะอนุกรรมการศึกษาปัญหาการค้าประเวณี, รายงานการศึกษาเรื่องแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้าประเวณี เสนอต่อ คณะกรรมการกิจการสตรี เยาวชนและผู้สูงอายุ วุฒิสภา, อุดรธานี, 2545

อย่างไรก็ตาม ตัวเลขดังกล่าวก็ถูกตั้งข้อสังเกตจากนักวิชาการและนักวิจัยส่วนหนึ่งว่า เป็นตัวเลขที่มีแนวโน้มต่ำกว่าความเป็นจริง เพราะเจ้าของสถานบริการแจ้งจำนวนต่ำกว่าความเป็นจริง และน่าจะยังมีจำนวนตกสำรวจเนื่องจากไม่ได้รวมหญิงบริการตามเมมเบอร์คลับ เอ็กซ์คลูซีฟคลับ หญิงบริการทางเพศประเภทพาร์ตีไทม์ หญิงต่างชาติที่ลักลอบค้าประเวณีและเด็กที่ค้าประเวณี (เพ็งอึ้ง: 6) อย่างไรก็ตาม ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร สรุปประมาณการจำนวนหญิงบริการทางเพศทั้งหมด โดยใช้ข้อมูลกระทรวงสาธารณสุขเป็นฐาน บวกด้วยจำนวนที่ตกสำรวจ คือ เด็กที่ค้าประเวณีประมาณ 30,000 คน หญิงบริการตามเมมเบอร์คลับชั้นสูงประมาณ 5,000 คน หญิงต่างชาติประมาณ 30,000 คน หญิงบริการประเภทพาร์ตีไทม์และผู้ที่ทำงานอิสระ อีกประมาณ 30,000 คน รวมประมาณ 195,000 คน และเพื่อความสะดวกจึงใช้ตัวเลขรวมเท่ากับ 200,000 คน ซึ่งอยู่ในข่ายที่ไม่แตกต่างจากประมาณการบางรายของตำรวจที่ Wathini and Guest อ้างถึง แต่สำหรับนักวิจัยและองค์กรพัฒนาเอกชนบางราย ตัวเลข 200,000 นี้ถือว่าการประมาณการขั้นต่ำเท่านั้น

สำหรับจำนวนเด็กที่ค้าประเวณี ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร วิเคราะห์ว่าประมาณการที่น่าจะเป็นไปได้ คือ ประมาณร้อยละ 17 ของหญิงบริการทางเพศทั้งหมดเป็นเด็ก ซึ่งตัวเลขนี้ใช้ฐานการ

คำนวณจากร้อยละของผู้ป่วยที่เป็นหญิงบริการที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี ที่ได้รับการตรวจโรคที่คลินิกของกองกามโรค อ.บางรัก กรุงเทพฯ ซึ่งถ้าใช้สัดส่วนนี้มาประมาณการจากจำนวนหญิงบริการทั้งหมด 150,000 ถึง 200,000 คน ก็จะได้จำนวนเด็กที่ค้าประเวณีระหว่าง 25,000 ถึง 30,000 คน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2543: 72-73) ซึ่งเป็นจำนวน

อย่างไรก็ตาม ข่าวจากสำนักข่าวรอยเตอร์เสนอคำสัมภาษณ์ของ คาร์รอล เบลดามี ผู้อำนวยการใหญ่แห่งยูนิเซฟที่ กล่าวถึงการขายบริการทางเพศในไทยว่า ทำรายได้ 10-14% ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (จีดีพี) ระหว่างปี 1993-1995 โดย 1 ใน 3 ของหญิงที่ขายบริการและทำเงินรายได้ที่ช่วยเพิ่มพูนจีดีพีของไทยเป็นหญิงกลุ่มชาติพันธุ์ (ผู้จัดการ, 14 ธันวาคม 2544) สอดคล้องกับสถานการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านผู้หญิงจำนวนมาก ว่าปัจจุบันมีกลุ่มหญิงบริการจำนวนมากที่เข้ามาจากพม่า ลาว เขมรและกลุ่มชาวเขาต่างๆ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ยังตกสำรวจในเชิงจำนวนจริง และยังเป็นการยืนยันว่าตัวเลขหญิงบริการน่าจะมีจำนวนมากกว่านี้ แต่ฐานข้อมูลแหล่งต่าง ๆ ของรัฐยังเข้าไม่ถึง

3. พลวัตพัฒนาการของการขายบริการทางเพศในไทย

วัลลภ ตังคณานุกาญจน์ ประธานคณะกรรมการกิจการสตรี เยาวชนและผู้สูงอายุ วุฒิสภา กล่าวว่า พัฒนาการของการค้าประเวณีในสังคมไทยมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว จากยุคแรกๆจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างซับซ้อน แบ่งออกได้เป็น 6 ยุค ได้แก่ “ยุคแรก เป็นเรื่องของผู้หญิงที่ศึกษาน้อย ถูกหลอกมาขายตัว ยุคที่สอง คือยุคของการที่นายหน้าเข้าไปแสวงหาซื้อผู้หญิงในหมู่บ้าน ส่วนยุคที่สาม คือ ชายเลือดในอกที่พ่อแม่จำนวนมากส่งลูกสาวมาขาย หรือทำตัวเป็นนายหน้าเอง ส่วนยุคที่สี่ คือ ยุคหลายเผ่าพันธุ์ เริ่มมีชาวเขาและคนต่างชาติเข้ามาค้าประเวณีมากขึ้น ยุคที่ห้า คือ ยุคนำเข้า ส่งออก โสเภณีต่างประเทศ ส่วนยุคที่หก คือ ยุคกึ่งสมัครใจที่นับวันจะมีเด็กผู้หญิงอายุน้อยลงมาขายบริการทางเพศเพิ่มมากขึ้น” (กรุงเทพธุรกิจ, 22 กันยายน 2544)

สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนใหม่ๆอายุน้อยลงมาเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับธุรกิจบริการทางเพศมากขึ้น เช่น เด็กนักเรียนมัธยม นักศึกษาในสถานศึกษาบางแห่ง นอกจากนี้ผู้วิจัยเองยังพบว่ามีการบวนการทางธุรกิจที่นำเด็กหญิง หรือสตรีวัยรุ่นมาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกลุ่มสินค้าต่างๆในรูปแบบ “สาวพริตตี้” (Pretty Girl) ทำหน้าที่เชียร์หรือโฆษณาสินค้าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสินค้าขนาดใหญ่ เช่น รถยนต์ หรือสาวเชียร์เปียร์รี่ห่อต่างๆตามร้านอาหารทั่วไป กระบวนการที่นำเด็กหญิง-วัยรุ่นเข้าไปเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสินค้า โดยมีการแต่งกายที่ดึงดูดความสนใจผู้บริโภค เป็นความเสี่ยงประการหนึ่งที่ทำให้เด็กหญิง-วัยรุ่น มีโอกาสพลีชีพล้าจาก

ความสัมพันธ์เชิงบริการนี้ได้ และอาจนำไปสู่รูปแบบความสัมพันธ์ที่ไม่พึงประสงค์ในอนาคตได้

4. การเข้าสู่เวทีประกวดความงาม : ปัจจัยเสี่ยงที่น่าติดตาม

ปัจจัยแวดล้อมที่น่าสนใจประการหนึ่งที่บอกถึงพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไป คือ ค่านิยมของหญิงวัยรุ่นไทยที่มีทัศนคติที่ยอมรับการเข้าสู่เวทีประกวดนางงามมากขึ้น แนวโน้มที่วัยรุ่นที่มีการศึกษาจำนวนมาก ตัดสินใจเข้าสู่เวทีความงามด้วยตนเอง หรือครอบครัวเองให้ความสนับสนุนเป็นค่านิยมในสังคมไทยที่กำลังขยายตัว บ่งบอกถึงการวางเป้าหมายความสำเร็จของชีวิตที่ใช้ความงามเป็นทุนหรือเป็นฐานไปสู่โอกาสอื่นๆ เด็กหญิงและเยาวชนหลายคนเลือกโอกาสนี้ให้แก่ตนเอง โดยไม่ได้คำนึงถึงความเสี่ยงไม่พึงประสงค์อื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นตามมาจากผู้แสวงหาประโยชน์จากสาวงามในเวทีต่างๆ

5. ตลาดขายบริการ เครือข่ายไฮเทคทันสมัย

แนวโน้มปัญหาที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การขยายตัวของบริการทางเพศที่มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายผ่านสื่อต่างๆ อย่างทันสมัย นำไปสู่การกระจายข่าวสาร ประชาสัมพันธ์สินค้าที่เจาะตลาดเข้าถึงกลุ่มคนต่างๆ อย่างกว้างขวางมากขึ้น ผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันเสนอข่าวที่ทำให้เห็นการเผยแพร่ข่าวสารการขายบริการทางเพศอย่างไม่เกรงกฎหมายว่า

“ปัจจุบันนี้คงต้องยอมรับกันว่าพัฒนาการของการขายตัวนั้นเป็นไปอย่างหลากหลายและสลับซับซ้อน ทั้งนี้หนึ่งในรูปแบบที่ได้รับความนิยมค่อนข้างกว้างขวางก็คือ การโฆษณาเชิญชวนผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เนื่องจากค่อนข้างประสบความสำเร็จในการขายสินค้า

...มีการลงโฆษณาเชิญชวนชายนักเที่ยว ชายซีเนียงที่ต้องการสาวสวยเป็นเพื่อนร่วมใจ ร่วมดื่มและหลับนอนผ่านทางหนังสือ ก็ได้ตัดสินใจดำเนินการล่อซื้อหญิงสาวที่ค้าประเวณีจากแหล่งที่โฆษณาจำนวน 3 ราย ประกอบด้วยลิซ่า เช็กซี โมเดลและธิดา..

ทั้งนี้จากการสอบสวนทราบว่าเด็กทั้งหมดมีจำนวน 18 คนอายุระหว่าง 18-28 ปี และยังเป็นนักศึกษาของสถาบันการศึกษาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชน “ (ผู้จัดการรายวัน, 10 สิงหาคม 2544)

นอกจากนี้ยังมีการโฆษณาหญิงสาวกลุ่มเอสเคอร์ตต่างๆ ผ่านเว็บไซต์ต่างๆ มากขึ้น ซึ่งเมื่อ

ถูกจับได้ก็จะมี การย้ายศูนย์การติดต่อไปเรื่อยๆ ในชื่อใหม่ เป็นการดำเนินการที่ไวและเร็ว จนบางครั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ตามไม่ทัน

3.5.3 การทำงานขายร่างกายเพื่อเลี้ยงครอบครัว

การศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาถึงวิถีชีวิตของหญิงขายบริการที่มีความแตกต่างกันหลายระดับฐานะ แต่ละกลุ่มฐานะก็มีการดำเนินวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป แม้แต่สาเหตุที่ทำให้ตัดสินใจเลือกการยังชีพในอาชีพนี้ก็ยังมีปัจจัยที่แตกต่างกันไปด้วย เช่น กลุ่มหญิงขายบริการที่ใช้พื้นที่บริเวณหน้าสถานีรถไฟเป็นพื้นที่ทำงาน หญิงขายบริการในบาร์ญี่ปุ่น ที่จัดเป็นสถานบริการระดับสูงสำหรับชาวญี่ปุ่นที่เป็นลูกค้าระดับแนวหน้าใน อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี และกลุ่มเด็กเร่ร่อนที่ขายบริการอยู่ในบริเวณใต้สะพานลอยแถวใจกลางกรุงเทพมหานคร แต่ละกลุ่มก็มีจุดเปลี่ยนในชีวิตที่ทำให้กลายมาเป็น “ผู้ขายบริการ” แตกต่างกัน

กลุ่มหญิงขายบริการบริเวณหน้าสถานีรถไฟ เป็นกลุ่มที่มีฐานะยากจนที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มขายบริการอื่นๆ ภูมิหลังของพวกเธอเป็นเกษตรกรรมมาก่อน ฐานะครอบครัวยากจนหลายคนมีอาชีพตัดยางรับจ้าง ซึ่งรายได้จากภาคเกษตรที่ได้รับไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงชีพและครอบครัวของเธอได้ หลายคนได้พยายามหางานอื่นมาเสริมรายได้ เช่น รับจ้างทำงานก่อสร้าง แต่เงินค่าแรงไม่เคยได้ตรงเวลา และมักจะถูกขอร้องจากนายจ้างหักเงินอยู่เสมอ เช่น เพื่อจ่ายค่ากับข้าวเอง การหักเงินเล็กน้อยอย่างไม่เป็นธรรม ไม่มีกฎเกณฑ์ รวมทั้งการไม่จ่ายตามเวลาที่กำหนด ทำให้เธอคิดว่างานเหล่านั้นไม่มั่นคง จึงไม่สามารถทนทำงานเหล่านั้นอยู่ได้นาน บางคนพบปัญหาวิกฤติในชีวิตเพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากสามีแยกทาง หย่าร้างหรือบางคนสามีประสบอุบัติเหตุ พิกการช่วยตนเองไม่ได้ หรือสามีเสียชีวิต การบอกเล่าถึงชีวิตของพวกเธอทำให้รู้ว่า กว่าตัดสินใจมาทำอาชีพนี้มีไม่ใช่เรื่องง่ายนัก การที่พวกเธอหลายคนแบกรับภาระของครอบครัวอยู่ ต้องดูแลลูกและพ่อแม่ ทำให้พวกเธอหลายคนจำเป็นต้องเลือกอาชีพเหล่านี้ เพื่อหารายได้มาดูแลครอบครัว เหตุผลอีกประการของการตัดสินใจเลือกงานนี้ เพราะงานอื่นมักจะต้องการคนที่มีวุฒิการศึกษา แต่พวกเธอไม่มีวุฒิการศึกษาใดๆที่จะแสดงได้ ด้วยเหตุนี้อาชีพนี้จึงเป็นช่องทางที่ง่ายและเปิดโอกาสมากที่สุดสำหรับเธอ

กลุ่มผู้ขายบริการกลุ่มนี้ใช้เวลาในวันจันทร์-ศุกร์เข้ามาขายบริการทางเพศในเมือง ส่วนวันหยุดสุดสัปดาห์หลายคนจะกลับบ้านไปอยู่กับลูกที่ฝากญาติๆเลี้ยงไว้ นำเงินที่ได้จากการทำงานไปให้ บางรายมีสามีพิการ ตัวเธอไม่มีความรู้ดีที่จะประกอบอาชีพอื่น อาชีพขายบริการทางเพศจึงเป็นการหารายได้ที่เธอได้ใช้ “ร่างกาย” เป็นต้นทุนในการทำงานเลี้ยงชีวิตและครอบครัว เป็นการ

เลือกงานด้วยเหตุแห่งความจำเป็นในการยังชีพให้อยู่รอด เป็นการทำงานเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การศึกษาของปานทิพย์ พอดี นักวิจัยกรณีศึกษาได้ให้ภาพสะท้อนถึงเหตุแห่งการตัดสินใจของหญิงบริการกลุ่มนี้ว่า (ปานทิพย์: 2545, 22-23)

“สามีติดคุกเพราะขายยา อีกนานกว่าจะได้ออกมา เพิ่งเข้าไปได้ 2 ปีเอง จึงต้องรับภาระเลี้ยงดูลูกทั้ง 3 คนด้วยตนเอง”

“เลิกกับสามีเพราะสามีเจ้าชู้ ไม่รับผิดชอบครอบครัว ต้องเลี้ยงลูก เลี้ยงแม่และส่งเสียน้องเรียนอีก 2 คน”

“คิดถึงลูกเหมือนกัน ลูกก็คงรู้ว่าเราทำอาชีพอะไร แต่พี่ไม่สนใจ ถ้าพี่หาเงินได้แล้วสร้างบ้านที่อำเภอ...เสร็จ ก็จะไปรับลูกมาอยู่ด้วย ตอนนี้ถ้าคิดถึงลูกก็จะโทรไปหาต้องแอบๆโทร (ลูกอยู่กับสามี) เพราะเค้าห้ามไม่ให้พบเรา บางทีก็ฝากเงินไปให้ลูกแต่ฝากไปกับรถโดยสาร”

“กลับบ้านเอาจริงๆไปให้ลูกช่วงเสาร์-อาทิตย์ อยากให้เค้าได้เรียนสูงๆ อยากได้อะไรถ้าไม่เหลือปากว่าแรง พี่ก็จะหาไปให้ วันก่อนไอ้คนเล็กอยากได้รองเท้าที่มีไฟแวบๆ พี่ก็พยายามหาไปให้ลูก”

“มันเป็นอาชีพอิสระ ไม่มีแมงดาหรือแม่เฒ่ามาคุม จะออกไปทำตอนไหนก็ได้ เจ็บป่วยก็หยุดพักได้แต่ขาดรายได้ จะไปทำงานอื่นก็ไม่รู้จะไปทำอะไร ความรู้ก็ไม่มี ถ้าใครรู้ว่าทำอาชีพนี้มาก่อนเค้าก็รับไม่ได้ อาชีพนี้ดี ได้เงินมากได้เงินน้อยก็อยู่ที่เรา อยู่ที่ความสามารถของเราเอง”

สภาพดังกล่าวเป็นการสะท้อนความจริงในชีวิตของพวกเธอพร้อมคำยืนยันว่า ทำไมพวกเธอจำต้องทนทำงานนี้ จำต้องทนให้คนอื่นดูตราน้ำและเหยียดหยามเช่นนี้ เพราะเธอแบกภาระที่ต้องเลี้ยงชีวิตคนอื่น คนที่เธอรักและห่วงใย คนที่เป็นกำลังใจให้เธอสามารถทำงานนี้ได้อย่างอดทน เหตุแห่งการตัดสินใจของหญิงกลุ่มนี้มีรากฐานมาจากปัญหาความยากจน ความขาดโอกาสและทางเลือกด้านเศรษฐกิจ และการที่สังคมไม่มีพื้นที่อื่นๆให้เธอได้เริ่มต้นชีวิตใหม่ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มหญิงบริการในบาร์ญี่ปุ่น พบว่าจุดเริ่มต้นจากการตัดสินใจ (Turning Point) มีความคล้ายคลึงกัน ตรงที่ปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลให้เกิดการตัดสินใจมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ และการไม่ได้รับโอกาสและทางเลือกที่เหมาะสมในงานอาชีพอื่นๆ เพราะทั้งสองกลุ่มต่างเป็น “แม่ผู้แบกรับภาระทางบ้าน” ทั้งสิ้น ทุกคนมีภาระที่ต้องดูแลทางบ้าน แต่เนื่องจากพื้นที่และกลุ่มลูกค้ามีความ

แตกต่างกัน จึงทำให้วิถีชีวิตของหญิงในบาร์ญี่ปุ่นมีความเป็นอยู่ที่ดีกว่า และได้ค่าตอบแทนสูงกว่า แต่เมื่อได้ศึกษาลึกซึ้งขึ้น พบว่าภูมิหลังชีวิตของพวกเธอไม่แตกต่างกัน

“อรมาเป็นสาวโรงงานได้ไม่นานก็เกิดชอบพอกันกับหนุ่มโรงงานเดียวกัน เกิดเป็นความรักได้-เสียอยู่กันจนจะมีลูกด้วยกัน 1 คน เป็นครอบครัวใหม่ได้ไม่ถึง 3 ปี โรงงานต้องปิดกิจการลงเพราะภาวะเศรษฐกิจที่กำลังทรุดตัวในขณะนั้น อรต้องตกงาน และซำร้ายกับชายคนรักก็มีปัญหา ต้องแยกทางกัน ตอนนั้นตั้งตัวไม่ทันเลย...ตอนโรงงานเจ๊งก็ไม่ได้อะไรมาก ได้เงินชดเชยก้อนเล็กๆมาก่อนหนึ่งเท่านั้น... พี่สาวที่รู้จักกันเคยทำงานบาร์ญี่ปุ่นอยู่ก่อนบอกว่าที่นี่เงินดี.. ที่บ้านไม่รู้ว่ามีมาทำตรงนี้ ไม่อยากให้ใครรู้ เวลากลับบ้านไปเขาก็เข้าใจตลอดว่าเราทำงานโรงงาน..ไม่มีความภูมิใจกับตัวเอง ไม่สามารถที่จะบอกกล่าวกับใครเขาได้ว่าเรามีอาชีพอะไร ได้แต่โกหกให้ที่บ้านไม่ต้องเป็นห่วง จะให้บอกใครเขาหรือว่าดิฉันมีอาชีพขายตัว” (ดูรายละเอียดใน ขนิษฐา: 34)

ในส่วนของเด็กเร่ร่อนที่เข้ามาสู่วงจรธุรกิจทางเพศ เด็กกลุ่มนี้มีทั้งหญิงและชาย แม้จะตัดสินใจออกจากบ้านมาอยู่บนท้องถนน แต่ความต้องการเงินเพื่อใช้ในการยังชีพยังมีความจำเป็นในชีวิตอยู่ ประกอบกับเด็กบางรายมีการแลกเปลี่ยนความคิดความเชื่อและส่งผ่านต่อกันมาว่า งานขายบริการเป็นงานที่ง่ายและสบาย ไม่ลำบากเหมือนกับการขายพวงมาลัย เช็ดกระจกรถ เก็บของเก่าขาย ซึ่งต้องใช้ความอดทน มีความลำบากและใช้เวลานานจึงจะได้เงินมากพอที่เด็กต้องการ ในขณะที่อาชีพการขายบริการทางเพศได้เงินง่ายกว่าในระยะเวลาที่น้อยกว่า เด็กหลายคนที่เป็นกรณีศึกษาเคยมีประสบการณ์ทางเพศมาแล้ว มีความเข้าใจต่องานนี้ว่า “มันเป็นอาชีพ” และ “ทำเพื่อเงิน” พวกเขาไม่ได้มองอนาคตยาวไกล ไม่คิดว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นในชีวิตเขาในวันข้างหน้า จึงไม่รู้สึกระไรกับอาชีพนี้ ไม่เคยคิดว่าอาชีพนี้น่ารังเกียจหรือไม่ อย่างไร จากการศึกษาของนักวิจัยกรณีศึกษา บอกว่าปัจจัยในการกระตุ้นให้เด็กเข้ามาทำงานเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เด็กไว้ใจ ทั้งที่เป็นเพื่อนและผู้ที่มีบุญคุณ เคยให้ความช่วยเหลือเด็กมาก่อน ซึ่งผู้ที่เด็กไว้ใจเหล่านี้ ต่างก็เคยทำอาชีพขายบริการทางเพศมาก่อน หรือยังคงทำอาชีพขายบริการทางเพศอยู่ในขณะนั้น ผู้ที่แนะนำมักจะได้รับเงินส่วนแบ่งในการทำงานจากคนที่ตนแนะนำเสมอ อาจจะได้จากครั้งแรกเพียงครั้งเดียวหรืออาจจะได้หลายครั้งหลังจากนั้นด้วย (ดูรายละเอียดใน สุนทรี, วรรณวิสา และวัชรภรณ์, 2545: 10-11)

การค้าบริการทางเพศของ “อโกโก๊บอย” นักวิจัยพื้นที่ สุกัญญา พรโสภากุล พบว่า เด็กหนุ่มที่เข้ามาสู่อาชีพบริการทางเพศในสถานบริการอโกโก๊ หรือเรียกว่า “อโกโก๊บอย” เป็นเด็กหนุ่มที่มา

จากครอบครัวยากจน ครอบครัวชาติพันธุ์ และครอบครัวเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน ขาดโอกาสทางการศึกษา และขาดทางเลือกในการประกอบอาชีพ ทุกคนเคยผ่านการงานรับจ้าง ที่ถูกกดค่าแรงงานและสภาพการทำงานเป็นสภาวะที่ถูกนายจ้างเอาเปรียบอย่างมาก บางคนเคยเป็นเด็กปั้มน้ำมัน เด็กส่งนม “ทำงานมาหลายอย่าง โดนเขาโขกสับมาตลอด” บางคนพ่อแม่ตายหมดแล้วต้องหาเงินส่งไปให้น้องได้เรียนต่อชั้น ม. 1 “ทำงานร้านอาหารส่งน้องๆได้เดือนละสองสามร้อยบาททำงานแบบนี้ส่งได้เดือนละหนึ่งถึงสองพันบาท” และแม้จะทำงานมีรายได้สูงในสถานบริการ พวกเขาก็คงถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าของสถานประกอบการ กัปตัน และคนเชียร์แขก

การเข้าสู่อาชีพบริการทางเพศของอโกโก้บอย ส่วนใหญ่ได้รับคำแนะนำจากเพื่อนและคนรู้จัก โดยเงื่อนไขเรื่อง “รายได้สูง” เป็นสิ่งที่ทำให้ลังเลใจ และในที่สุดก็ตัดสินใจทำงานนี้ พื้นฐานของการตัดสินใจเกิดจากเห็นว่าตนเองมีการศึกษาน้อย ไม่มีโอกาสในการทำงานอื่นที่จะมีรายได้เท่ากับการทำงานในอาชีพนี้ หลังจากเข้าสู่อาชีพแล้ว พวกเขาก็จะมีการปรับตัว เรียนรู้การแต่งกายจากเพื่อนร่วมงาน อโกโก้บอยเหล่านี้จะมีการแต่งตัวคล้ายๆกัน คนเดินถนนทั่วไปเมื่อเห็นพวกเขาเดินเป็นกลุ่มเล็กๆก็อาจจะพอเดาออกว่ามีอาชีพอะไร ส่วนมากพวกเขาจะไว้ผมทรงสูง ใส่เสื้อให้มมด้านหน้าตั้งตรง ใส่ผ้าหอมที่มีกลิ่นแรง เสื้อยืดกางเกงยีนส์ ซึ่งนิยมสีขาวและดำ ในช่วงของการทำงานใหม่ๆ เด็กส่วนใหญ่จะถูกบังคับให้มีเพศสัมพันธ์กับเจ้าของสถานบริการ หรือผู้ที่มีอำนาจเหนือพวกเขา คือ กัปตัน และซูเปอร์ไวเซอร์ พวกนี้ทุกคนมีพื้นฐานเป็นรักร่วมเพศทั้งสิ้น เด็กส่วนใหญ่จะไม่กล้าปฏิเสธ ส่วนคนที่กล้าปฏิเสธการมีเพศสัมพันธ์กับเจ้าของ กัปตันและซูเปอร์ไวเซอร์ ก็มักจะถูกกลั่นแกล้ง กดดัน ในเรื่องเกี่ยวกับงาน อาทิ การไม่เชียร์แขกให้ หรือแกล้งบอกแขกประจำว่า ไม่อยู่ เป็นต้น

การยินยอมมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายด้วยกันเป็นความทุกข์อีกประการหนึ่ง เพราะเป็นการฝืนความรู้สึกอย่างมาก เด็กบาร์ต้องการหาทางวิธีการต่างๆในการปลุกเร้าความรู้สึกเพื่อสร้างอารมณ์ในการทำงานให้ได้ เช่น การดูวิดีโอโป๊ในโรงแรมที่ไปกับแขก หรือการปิดไฟให้มีดๆและใช้จินตนาการว่าตนกำลังมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิง ตลอดจนการคิดถึงภาพครอบครัวของตนเอง และบอกกับตัวเองว่า “นี่คือการทำงาน ที่จะทำให้มีเงิน”

เด็กเหล่านี้รู้สึกกังวลใจ รู้สึกเป็นตราบาป และรู้สึกอับอายในระยะแรกที่เริ่มทำงานนี้ แต่เมื่อเวลาผ่านไปนานขึ้น ก็สามารถปรับตัวได้ พวกเขาเริ่มให้ความสนใจกับสังคมรอบข้างน้อยลง และให้ความสนใจกับครอบครัวและชุมชนของตนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม พวกเขาส่วนใหญ่ไม่ยอมเปิดเผยอาชีพของตนเอง และคบเพื่อนเฉพาะที่อยู่ในอาชีพเดียวกัน ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการ

ดำเนินชีวิตประจำวันของพวกเขาแตกต่างจากคนทั่วไป คือ ต้องตาสว่างทำงานในยามกลางคืนและนอนพักผ่อนในตอนกลางวัน สังคมของพวกเขาจึงมีเครือข่ายที่เป็นระบบปิด มีโอกาสน้อยที่จะมีความสัมพันธ์กับคนอาชีพอื่นๆ เมื่อมีเครือข่ายน้อยลง โอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอาชีพของตนก็จะน้อยลงด้วย

ความทุกข์ของเด็กบาร์อีกด้านหนึ่งเป็นประเด็นของการปิดบังไม่ให้ทางบ้านรู้ เด็กจะกังวลกับความรู้สึกของคนในครอบครัวมากที่สุด เพราะครอบครัวและชุมชนเดิมของพวกเขามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเขาอย่างมาก แม้ว่าจะมีรายได้มาก ก็ไม่กล้าที่จะส่งเงินให้ทางบ้านมาก เพราะกลัวทางบ้านจะสงสัยว่าตนไปมีอาชีพอะไร ที่มีรายได้สูงเช่นนี้

“หางานที่อื่นมันหายาก จริงๆได้เงินเยอะ แต่ส่งน้อย เพราะไม่อยากให้พ่อแม่รู้ ส่งให้สองพันห้า-สามพัน บาททุกเดือน”

ขณะเดียวกันครอบครัวที่พอจะรู้ว่าเด็กมาทำงานเช่นนี้ ก็ต้องระมัดระวังที่จะแสดงความรู้สึกของครอบครัวต่อเด็กบาร์ เพราะรับรู้และเข้าใจในความขัดแย้งทางจิตใจของเด็ก ซึ่งเป็นสิ่งที่เปราะบางมาก และกระทบกระเทือนความรู้สึกของเด็กบาร์ได้ง่ายมาก

“ทำงานนี้ ที่บ้านอาจจะรู้ แต่เขาไม่พูด เขาไม่อยากให้ผมเสียใจ ทำไม่ได้ เงินมาเยอะ เขาอาจจะรู้เขาไม่อยากให้ผมเสียใจ เขารู้ว่าผมขี้ใจน้อย ไม่พูดดีกว่าเรื่องนี้ พูดแล้วจะร้องไห้”

ความทุกข์ในด้านของความขัดแย้งทางจิตใจที่ต้องยอมร่วมเพศกับผู้ชายด้วยกัน และทำให้เพศสัมพันธ์เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนได้ด้วยเงินตรา อยู่ในความกังวล-ความไม่สบายใจตลอดเวลา เพราะเหตุนี้ เด็กบาร์ส่วนใหญ่จึงไม่มักรับเงินค่าตอบแทนเวลามีเพศสัมพันธ์กับแขกผู้หญิง เพราะการรับเงินเป็นเสมือนตนถูกซื้อโดยผู้หญิง ซึ่งผู้หญิงเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นหญิงบริการทางเพศ ความรู้สึกถูกลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเป็นลูกผู้ชายรบกวนจิตใจเด็กเหล่านี้มาก วิธีการที่จะลดความคับข้องใจมักเป็นการใช้เวลาไปดื่มสุราหลังเสร็จงาน และไปเที่ยวหญิงบริการทางเพศ เพื่อที่จะชดเชยให้กับความรู้สึกสูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเป็นผู้ชาย และให้ความรู้สึกวาทนยังสามารถดำรงการควบคุมทางเพศเอาไว้ได้

รูปธรรมของความกังวลกับศักดิ์ศรีลูกผู้ชายและความสามารถในการควบคุมทางเพศอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การที่เด็กบาร์จำนวนหนึ่งไม่ยอมเป็น “ฝ่ายรับ” ขอแสดงบทบาทของ “ฝ่ายรุก” แต่ประการเดียว ทั้งนี้ เพื่อแสดงความเป็น “แมน” ในขณะที่เด็กบาร์อีกส่วนหนึ่งสามารถเป็นได้ทั้ง

ฝ่ายรับและฝ่ายรุก เด็กหลายคนมีปัญหาสุขภาพ จากการเป็นฝ่ายรับ เพราะมีการฉีกขาดบริเวณ ทวารหนัก และใช้วิธีการรักษาด้วยการซื้อยาแก้แสบมารับประทานเอง

เด็กบารมีมีความเสี่ยงกับการติดเชื้อไวรัสเอชไอวีและโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ได้ง่ายมาก บางคนเข้าใจผิดว่า ที่ตนแสดงโชว์และมีการหลังข้างนอก จะไม่ทำให้ติดเอดส์ เด็กทราบอันตราย จากเอดส์พอสมควร แต่มีความกังวลใจ และแสดงออกด้วยการไม่พยายามให้ความสำคัญ

“ไม่เคยคิด ไม่อยากคิดเกี่ยวกับเอดส์”

“ที่นี่มีเจ้าหน้าที่มาตรวจเลือด มาทุกหกเดือน”

ในขั้นตอนของการตรวจเลือดของศูนย์ควบคุมโรคติดต่อ เจ้าหน้าที่จะเข้าไปตรวจเลือดและ จะนัดให้เด็กไปฟังผลภายหลังที่สำนักงาน แต่เด็กส่วนมากไม่ไปฟังผลตามที่เจ้าหน้าที่นัด ด้านเจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้พยายามติดตามให้เด็กไปฟังผลการตรวจเลือด เพราะเกรงว่าจะเป็นการสร้างตราบาป ให้เด็ก

“เด็กบางคนที่เราตรวจเลือดแล้ว เรารู้ว่าเขามีเชื้อเอดส์ เราอยากให้เขามาฟังผล เรา รู้จักเขาจำเขาได้ อยากให้เขารู้เพื่อเขาจะได้ดูแลสุขภาพของตนเอง แต่เราเข้าไป บอกเขาแบบนั้นไม่ได้ เพราะจะทำเพื่อนคนอื่นสงสัย และเพื่อนจะเอาไปพูดว่าเขา เป็นเอดส์ เพราะเจ้าหน้าที่ไปหาเขา”

เด็กบารมีส่วนมากรู้ว่าตนเองไม่มีความรู้มาก การออกจากอาชีพนี้เพื่อไปทำอาชีพอื่นๆ ก็ จะเป็นอาชีพที่ใช้แรงงานเหมือนที่เด็กเคยทำมาก่อนจะมาเป็นโกโก้บอย ความหวังในอนาคตของเด็กบารมีสามารถจำแนกได้เป็นสองแนวทาง แนวทางแรก พวกเขาตั้งความหวังว่า จะได้พบแขกคนที่ ถูกใจและชอบตน และแขกนั้นก็มีฐานะดีพอที่จะเลี้ยงดูเขาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แขกชาวต่างประเทศ ที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล รวมทั้งให้เงินทุนเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นได้ ทั้งนี้ พวกเขาเคยเห็นตัวแบบของคนทำงานบาร์รุ่นพี่ที่มีความโชคดี พบกับแขกที่พร้อมจะอุปการะ อย่างไรก็ตาม ความหวังนี้ค่อนข้างจะเป็นความหวังลมๆแล้งๆ อีกทั้งตัวอย่างที่เคยพบ ส่วนมากก็ไม่มี ความยั่งยืน แขกมักจะเบื่อและตีตนออกห่างในที่สุด ในอีกแนวทางหนึ่ง ได้แก่ การมองว่าในอนาคตพวกเขาจะ ดำเนินชีวิตในวงการนี้ต่อไป แต่พัฒนาความรู้ความสามารถให้มากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องภาษาต่างประเทศ เพื่อที่จะได้ยกระดับตนเองให้สูงขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เช่น เป็นกัปตัน เป็นซูเปอร์ไวเซอร์ หรือ เป็นผู้จัดการ ซึ่งจะทำให้ชีวิตมีความมั่นคงมากกว่านี้

โดยสรุป การดำรงอยู่ของพวกเขาตอบสนองนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว ที่เน้นบริโภคนิยมเป็นสำคัญ สภาพชีวิตและความทุกข์ของเด็กหนุ่มทำงานบริการทางเพศในบาร์อโกโก้ เป็นความทุกข์ที่เกิดจากความจำเป็นที่จะต้องดิ้นรนหาสวัสดิการให้กับครอบครัว พ่อแม่ญาติพี่น้อง และงานรับจ้างเดิมที่เคยทำไม่สามารถให้ค่าตอบแทนที่พอเพียง การดำเนินชีวิตในบาร์ยังมีความทุกข์ที่เกิดจากความขัดแย้งในด้านจิตใจ ความคับข้องใจ และกังวลใจเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเป็นผู้ชาย นอกจากนี้ ยังมีความทุกข์อันเนื่องมาจากการถูกกลั่นแกล้ง เอารัดเอาเปรียบในการทำงาน ซึ่งอาชีพบริการด้านเพศเป็นอาชีพที่ยังไม่ได้รับการคุ้มครองด้านสวัสดิการแรงงาน

3.5.4 ความทุกข์ในการเผชิญหน้าและปรับตัวในวัฒนธรรมเพศพาณิชย์

กลุ่มหญิงบริการบริเวณสถานีรถไฟ เป็นกลุ่มที่ใช้พื้นที่มีด รกร้างในสถานีรถไฟ หรือโรงแรมชั้นสองใกล้เคียงบริเวณนั้นเป็นที่ขายบริการ ภาพของหญิงสาว 5-6 คน แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสวยๆ สบายๆ สวมเสื้อยัด การเกงขาสั้นหรือผ้าถุงด้วยสีสดใส ยืนสูบบุหรี่หน้าสถานีรถไฟ หน้าโรงแรมชั้นสอง ในยามค่ำคืน เป็นภาพที่หลายคนรับรู้และเจตนา พวกเธอสูบบุหรี่จัดระหว่างการรอคอยลูกค้า ซึ่งนับวันจะเข้ามาใช้บริการน้อยลง หลายครั้งที่พวกเธอเผชิญกับชายผู้เที่ยวซึ่งเมาสุรา บางคนเมื่อซื้อบริการกับเธอแล้วก็ใช้ความรุนแรง จนบางครั้งต้องยอมคืนเงินค่าซื้อบริการให้ เพราะไม่สามารถจำทนกับอารมณ์และความต้องการที่รุนแรงของลูกค้าได้

หากจะเปรียบเทียบการขายบริการทางเพศเป็นความสัมพันธ์ทางการค้า ก็เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม เป็นธุรกิจที่ผู้ชายไม่สามารถต่อรองราคาและเงื่อนไขต่างๆ ได้ เช่นราคาที่ซื้อบริการแต่ละครั้ง ซึ่งตั้งราคาไว้ที่ 200 บาทต่อคืน ค่าห้องพักในโรงแรมผู้ซื้อบริการเป็นผู้จ่ายเอง แต่ราคาเหล่านี้สามารถต่อรองกันได้ตามความคุ้นเคยและการเป็นลูกค้าเก่า นอกจากนี้เงื่อนไขของการใช้ถุงยางอนามัย ซึ่งพวกเธอพยายามขอร้องให้ชายผู้เที่ยวยินยอมให้ โดยเธอเป็นฝ่ายเตรียมให้ และขอให้พวกเขาช่วยจ่ายให้ในราคาถุงละ 25 บาท ปัญหาที่มักจะพบในช่วงการขายบริการ คือ

(1) ลูกค้ามีจำนวนลดลง จำนวนของลูกค้าขึ้นกับช่วงเวลาและฤดูกาล เพราะลูกค้าส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ชาวสวนยาง ที่บางครั้งอาจจะนำผลผลิตมาขายในเมือง และแวะเที่ยว"ผู้หญิง" ก่อนเดินทางกลับบ้าน เมื่อก่อนนี้พวกเธอบอกว่ามีพวกข้าราชการมาเที่ยวบางทีก็มีเชลล์แมน คนขับรถรับจ้าง หรือนักเรียนนักศึกษาที่อยากมา "ขึ้นครู" ก็มี แต่ปัจจุบันลูกค้ากลุ่มข้าราชการ มีจำนวนลดลง ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่าอาจมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของรูปแบบการขายบริการทาง

เพศ ที่มีปริมาณมากขึ้นและมีรูปแบบหลากหลายขึ้น เช่น การขายบริการของนักศึกษา การขายบริการในสถานบันเทิงต่างๆในร้านอาหาร หรือ ในสถานคาราโอเกะบางแห่ง ที่มีบริการทางเพศแฝงเร้นอยู่ด้วย ดังนั้นลูกค้าที่จะยังคงมาซื้อบริการจากเธอได้ จะเป็นลูกค้ากลุ่มรายได้น้อย หรือลูกค้าเก่าที่คุ้นเคยเท่านั้น

(2) ลูกค้ามีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ ความอดทนของพวกเธอต้องจำยอมรับพฤติกรรมหลากหลายแบบของลูกค้าให้ได้ เช่น ลูกค้าที่เมาสุรา มาทำตัวมีปัญหา พูดจาไม่ดี อาละวาด หรือบางครั้งเกิดการ “ของไม่ขึ้น” ซึ่งพวกเธอจะต้องแก้ปัญหาให้พวกเขาให้ได้ มิฉะนั้นก็ต้องยอมคืนเงินไป

“แขกบางคนน่าเบื่อ ทำแล้วของไม่ขึ้น เสียเวลาเราเปล่า ๆ แทนที่จะได้เงินมากขึ้น กลับเสียเวลา เงินก็ต้องคืนแขกไป” (ปานทิพย์: 11)

บางครั้งพบลูกค้าที่มีพฤติกรรมรุนแรง ซึ่งบางครั้งก็จะไม่รับแขก และจะบอกต่อกันไป ให้ระวังตัว ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีเจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนที่มาสุรามาขอใช้บริการ “ฟรี” เป็น ประจำ เพื่อแลกกับการจ่ายค่าปรับ ส่วนใหญ่พวกเธอต้องใช้ความอะลุ่มอล่วยในการแก้ปัญหา แต่จะไม่ยอมให้ใช้บริการ “ฟรี” เพราะถ้ายอมให้รายหนึ่งก็จะมีรายอื่นๆตามมาต่อไป เธอบอกว่า “ตำรวจบางคนมาขออนอนฟรีก็มี พวกขอบริดไถ่ก็มี ถ้าไม่ให้ก็ด่าสาดเสียเทเสีย” (เพ็งอ้อ: 11)

บางวันที่ไม่มีผู้ซื้อบริการ พวกเธอจะไม่มีรายได้ และถ้าวันไหนที่เงินขาดมือจริงๆ สิ่งที่ทำพวกเธอทำได้คือ การนอน การนอนเฉยๆของพวกเธออาจจะทำให้คนภายนอกเข้าใจว่า พวกเธอเกียจคร้าน รักสบาย ไม่ทำอะไรเลย แต่การนอนเฉยๆของเธอก็เพื่อที่จะช่วยไม่ให้หิว การใช้พลังงานน้อยที่สุดจะทำให้เธอไม่ต้องกินอาหารเยอะ ประหยัดเงินไปได้ ในแต่ละวันพวกเธอพยายามหาเงินให้ได้เพื่อจ่ายเป็นค่าเช่าห้อง โดยจ่ายเป็นรายวันๆละ 50 บาท หากวันไหนที่ไม่มีรายได้เลย พวกเธอจำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากนอกระบบมาใช้ และต้องจ่ายอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อเดือน

กลุ่มหญิงบริการในบาร์ญี่ปุ่น ก็ต้องเผชิญกับระบบ “ลูกค้าเป็นใหญ่” เหมือนกัน โดยเฉพาะบาร์ญี่ปุ่นเป็นบาร์ประเภทคาราโอเกะ เปิดต้อนรับเฉพาะนักท่องเที่ยวต่างชาติจากต่างประเทศ ตามลักษณะของสถานประกอบการที่ถูกกฎหมาย บาร์ประเภทนี้จะจัดเสมือนร้านขายเครื่องดื่มหรืออาหารและมีผู้หญิงคอยต้อนรับพูดคุย ซึ่งมักจะต้องถูกฝึกให้ร้องเพลงเป็นภาษาญี่ปุ่น หรือพูดภาษาญี่ปุ่นให้ได้ เพื่อสื่อสารกับลูกค้าให้พอใจให้มากที่สุด จากการพูดคุยกับหญิงบริการและซีมาม่า (ผู้จัดการทั่วไป) ที่ทำงานในบาร์ญี่ปุ่น ผู้ศึกษาพบว่า ไม่เพียงแต่การฝึกพูดภาษาญี่ปุ่นเพื่อสร้างความพอใจให้ลูกค้าญี่ปุ่นเท่านั้น กลุ่มผู้หญิงหลายคนต้องปรับเปลี่ยนการแต่งหน้า แต่งตัว ให้เป็นที่พอใจของลูกค้าด้วย คือมักจะนิยมสักคิ้วให้เรียวบางและโค้ง ย้อมผมแดง ผัดแบ่งใบหน้าเข้ม ทาปากสีแดงสดคล้ายๆ กับ

หน้าตาของหญิงสาวเกisha ที่เรามักจะเห็นกันในภาพยนตร์ญี่ปุ่นในอดีต เน้นการแต่งกายด้วยเสื้อผ่ารูป ย้วยวน คอยทำหน้าที่โค้งคำนับ(แบบญี่ปุ่น)เมื่อลูกค้าเข้ามาในร้าน งานของขนิษฐา (น.32) ระบุว่า หญิงเหล่านี้จะไม่ใช้หญิงในพื้นที่ แต่มักจะอพยพมาจากภาคเหนือและอีสาน ผู้หญิงในบาร์ญี่ปุ่นที่หลายคนดูภายนอกจะพบว่าเป็นกลุ่มที่มีระดับ เพราะลูกค้าจ่ายเงินดี และสถานที่ทำงานก็สวยงาม ประณีต มีการออกแบบที่เป็นสไตล์ญี่ปุ่น เครื่องใช้อุปกรณ์ในร้านบ่งบอกความเป็นญี่ปุ่น ตัวหนังสือภาษาที่ใช้สื่อสารในบาร์เป็นภาษาญี่ปุ่นทั้งหมด แต่เมื่อได้เข้าใจรูปแบบของการให้บริการแล้ว จะพบว่า พวกเขาต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้อย่างเคร่งครัด คือ

“บาร์ญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะมีกฎว่าเมื่อแขกขึ้นร้องเพลงหรือร้องเพลงจบแล้ว จะต้องมีการปรบมือให้ จะมีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะต่างๆไว้ให้เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมและความสนุกสนาน เน้นว่าจะต้องให้การบริการเป็นอย่างดี คอยขงเหล้า จุดบุหรี่ คอยเอาอกเอาใจแขกอย่างใกล้ชิด โดยซีมามาจะคอยเฝ้าดูอยู่ห่างๆ เพื่อบันทึกและสังเกตการทำงานของเด็ก คอยระวังปัญหาที่จะเกิดขึ้นหากแขกมีอาการเมาเหล้าไม่ได้สติ หรือถ้าเด็กคนใดไม่สนใจแขก มีกิริยาไม่สุภาพ ก็จะถูกหักคะแนนและเงินเดือน...” (ขนิษฐา: 28-29)

นอกจากนี้ในบาร์ญี่ปุ่น ยังใช้ระบบตัดเงินเดือนในจำนวนต่างๆกัน ถ้าพบว่าใครมีพฤติกรรมไม่เอาใจลูกค้า เช่น หากไม่สนใจจะเลย หรือชักช้าในการให้บริการจะถูกตัดเงินจากเงินเดือน 100 บาท ไม่ปรบมือเมื่อลูกค้าร้องเพลงจบ ตัด 100 บาท ถ้าแต่งหน้าไม่เรียบร้อย ไม่ได้ร้อมให้ตี ตัด 50 บาท ไม่ทาเล็บหรือดูแลให้สะอาด ตัด 50 บาท นอกจากนี้ยังมีการกำหนดเวลาในการเข้าทำงาน โดยมีระบบลงเวลาทำงาน หากมาสายกว่าเวลาที่กำหนด ซีมามาจะคอยตรวจสอบและตัด เงินตามเวลาที่เข้าสาย หรือการตัดเงินที่รุนแรงที่สุด คือ การที่พวกเขาทำงานโดยไม่ได้ลาล่วงหน้า ในระหว่างวันพฤหัสบดี-วันเสาร์ จะถูกหักเงินเดือน 500 บาท เป็นต้น ระบบตัดเงินนี้เป็นการบริหารจัดการที่สร้างความกดดันให้แก่ผู้หญิงในบาร์ญี่ปุ่นอย่างมาก ดังนั้นผู้หญิงส่วนใหญ่ที่นี้จึงไม่ได้มุ่งหวังเงินเดือนเป็นด้านหลัก (รายได้ต่อเดือนประมาณ 2,500-3,000 บาท) แต่มุ่งหวังที่จะมีลูกค้า “ออฟ” เธอออกไปค้างคืนข้างนอกหลังเวลา 23.00-24.00 น. เพราะค่า “ออฟ” เป็นรายได้โดยตรงของเธอ โดยไม่ต้องแบ่งให้ทางบาร์ ซึ่งจะมีอัตราแบบชั่วคราว 1,500-2,000 บาท และแบบค้างคืน 2,000-3,000 บาท และยังมี “คาทิป” ที่เป็นการได้รับเฉพาะตัวจากความพอใจของลูกค้า (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในขนิษฐา: 30)

การปรับตัวเข้ากับระบบวัฒนธรรมเพศพาณิชย์ของผู้หญิงในบาร์ญี่ปุ่น สะท้อนว่าระบบที่ “ลูกค้าคือพระเจ้า” เป็นระบบที่พวกเขาต้องปรับตัวอย่างมาก ไม่เพียงการฝึกภาษา การแสดงออกที่ทำให้ลูกค้าพอใจเท่านั้น หากแต่การเปลี่ยนแปลงใบหน้า สไตล์การแต่งตัวที่เป็นแบบที่ลูกค้าชื่นชอบ และพอใจมากที่สุด เป็นการทำให้ตนเอง “เป็นสินค้า” เป็นสินค้าที่จะสร้างความพอใจให้ลูกค้า ญี่ปุ่นมีความอุนใจ ไม่รู้สึกแปลกแยก ไม่ต้องกังวลกับการปรับตัว เพราะที่บาร์ญี่ปุ่นจะทำให้พวกเขา รู้สึกเป็นเสมือนบ้าน อบอุ่น มีคนคอยเอาใจ เป็นแหล่งพักผ่อนที่คุ้นชิน ไม่ทำให้เขาารู้สึกแปลกแยก ในขณะที่ผู้หญิงที่ให้บริการกลับต้องเป็นฝ่ายยอมที่จะแปลกแยก ทั้งการตกแต่งหน้าตาให้เป็นสไตล์ญี่ปุ่น สวมที่ลูกค้าชอบ และการใช้ภาษา การเปลี่ยนท่าทางที่เป็นแบบ “ญี่ปุ่น”

ในบรรดาลูกค้าเด็กเร่ร่อนที่ขายบริการทางเพศ ดูจะยังคงความเป็นอิสระในร่างกายและตัวตนภายนอกได้มากกว่าผู้หญิงในบาร์ญี่ปุ่น เพราะพวกเขาและเธออยู่ในสภาพที่จำกัดในด้านเสื้อผ้า การแต่งกายและการปรุงแต่งอื่นๆ และดูเหมือนลูกค้าที่ซื้อบริการจะยอมรับข้อจำกัดเหล่านี้และไม่ได้มีการเรียกร้องใดๆต่อการปรับเปลี่ยนรูปลักษณ์ภายนอกของเด็กทั้งชายและหญิง แต่เมื่อได้ติดตามข้อมูลผ่านทางนักวิจัยพื้นที่ ซึ่งต่างเป็นครูอาสา กรุงเทพมหานคร และทำงานในพื้นที่นั้มายาวนาน ทำให้เข้าถึงกลุ่มเด็กและได้รับความไว้วางใจเร็วขึ้น จากการทำกลุ่มสนทนาร่วมกัน พบว่าเด็กๆ เหล่านี้ไม่ได้ยอมรับที่จะไปกับลูกค้าทุกราย พวกเขาจะเลือกลูกค้าตามความพอใจของตนเอง ทั้งนี้เพราะลักษณะการขายบริการทางเพศของเด็กเร่ร่อนไม่ได้ทำงานในอาชีพนี้อย่างจริงจัง เอาจริง พวกเขาไม่ได้ทำงานหาเงินทุกวัน ไม่ได้มีเป้าหมายจะเก็บเงินให้ใคร เป็นการทำงานตามความพอใจ ทำแล้วอาจหยุดพักไปหลายวัน เมื่อใช้เงินหมดแล้วค่อยมาหาลูกค้าใหม่

ลักษณะการเลือกลูกค้า จากการศึกษาของ สุนทรี, วรณวิสา และวัชรภรณ์ (2545: 16-17) ได้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า เด็กๆ มีเงื่อนไขในการเลือกลูกค้าที่แตกต่างกัน ขึ้นกับความพอใจรายบุคคล เช่น

- บางคนเลือกลูกค้าที่จะสวมบทบาททางเพศในลักษณะเป็น “ฝ่ายรับ” คือ เด็ก (ชาย) จะเป็นผู้กระทำ หรือสวมบทบาททางเพศ “เป็นชาย” ให้ เด็กสะท้อนว่า “จะทำให้ลูกค้าได้ทุกอย่างแต่จะไม่ยอมให้ลูกค้าเป็นฝ่ายทำอะไรกับตนเอง เพราะจะทำให้ตนเองรู้สึกว่ากลายเป็นผู้หญิง” แต่พวกเขาก็ยังยอมให้ต่อรองได้ ถ้าลูกค้าให้เงินเขามากในจำนวนที่เขาพอใจ

- เลือกลูกค้าที่จะกระทำเพียงภายนอก เพราะไม่ต้องการมีเพศสัมพันธ์เนื่องจากกลัวติดเชื้อโรคจากลูกค้า

- เลือกลูกค้า (ต่างประเทศ) ที่พูดภาษาไทยได้ เพื่อการสื่อสารที่เข้าใจกันได้ง่าย

- เลือกเฉพาะลูกค้าต่างชาติ เพราะลูกค้าคนไทยจะมีประวัติโกงค่าบริการ “เบี้ยวไม่ยอมจ่ายเงิน”
- เลือกลูกค้าอายุมาก เป็นเหตุผลที่เด็กหญิงให้ เพราะชายสูงอายุมักจะใช้เวลาไม่นาน ไม่ค่อยมีแรง

การเลือกลูกค้าและการวางเงื่อนไขของเด็กๆ เหล่านี้ทำให้เด็กไม่รู้สึกรู้ว่าพวกตนกำลังถูกขู่ เชิญบังคับ เพราะกระบวนการทั้งหมดเป็นไปตามความพอใจของตน พวกเขายังคงสามารถต่อรองกับลูกค้าได้ ถ้าไม่พอใจก็จะเดินกลับมารอลูกค้าใหม่ เด็กๆ จะยังคงรู้สึกว่าเขาไม่ได้สูญเสียอำนาจในตนเอง ยังคงตัดสินใจเรื่องราวต่างๆ ได้ด้วยตนเอง

ลักษณะความสัมพันธ์ของลูกค้ากับเด็กเร่ร่อน มีความสัมพันธ์ที่ไม่ได้แสดงออกในรูปแบบธุรกิจการค้าโดยตรง ความสัมพันธ์ที่มีระหว่างกัน เป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ขึ้นกับความพอใจของทั้งสองฝ่าย บางครั้งลูกค้าจะรับไปเที่ยวต่างจังหวัด เช่น เชียงใหม่ 2-3 วัน และจะนำมาส่งที่กรุงเทพ ลูกค้าบางรายให้เงินใช้จ่ายช่วยเหลือครอบครัวเด็ก ซึ่งทำให้เด็กรู้สึกเป็นบุญคุณและผูกพัน เด็กจะรู้สึกไร้ค่าและไม่พอใจบ้างที่บางครั้งถูกลูกค้าดูหรือตำหนิ เมื่อพบว่าเด็กใช้เงินฟุ่มเฟือย ซื้อของกินที่ไม่มีประโยชน์ เด็กส่วนใหญ่ที่เคยมีอาชีพขายบริการมักจะไม่อยากทำงานเช็ดกระจก รถ หรือขายพวงมาลัยอีก วิธีคิดต่ออนาคตภายหน้าของพวกเขาไม่ชัดเจน หลายคนไม่เคยคิดอะไรที่ยาวไกล ไม่เคยคาดการณ์ถึงอนาคต ซึ่งลักษณะและวิธีคิดดังกล่าวทำให้พวกเขาส่วนใหญ่อยู่ในสภาพ “จำนน” กับรูปแบบและลักษณะการดำเนินชีวิตแบบเดิมๆ และมองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

3.5.5 ทุกข์และความเจ็บปวดจากการถูกประทุษร้ายจากชุมชนและสังคม

สภาพการดำเนินชีวิตอย่างหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกันในกลุ่มผู้ขายบริการทางเพศ คือ การมีชีวิตรอยู่ในหมู่ของตนเอง การจำกัดวงชีวิตของพวกเขาเอง ทั้งหญิงบริการบริเวณสถานีรถไฟหญิงบริการในบาร์ญี่ปุ่น และเด็กที่ขายบริการทางเพศบริเวณท้องถนน แต่ละกลุ่มต่างดำเนินชีวิตเฉพาะกลุ่ม ไม่มีความสัมพันธ์กับผู้คนในสังคมในวงกว้างมากนัก เพราะเกรงว่าเมื่อพวกเขารับรู้ภูมิหลัง งานอาชีพของพวกเขาจะถูกรังเกียจ ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ซึ่งเป็นสภาพที่พวกเขาไม่อยากเผชิญกับสถานการณ์เช่นนี้ ประกอบกับช่วงเวลาของการงานเป็นเวลาที่แตกต่างกับผู้คนทั่วไป ทำให้เธอไม่มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมไปยังผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม พวกเขาเรียนรู้และตระหนักว่างานอาชีพที่พวกเขาทำอยู่ล้วนถูกปฏิเสธจากสังคม จึงทำให้กลัวการไม่ยอมรับจาก

สังคม กลัวการถูกตีตราจากผู้คนในสังคม

งานของ ปานทิพย์ สะท้อนปัญหาที่พวกเขาต้องเผชิญว่า พวกเขาต้องเผชิญกับการเลือกปฏิบัติอันเนื่องมาจากอคติของคนในสังคม ทั้งในเรื่องของการทำงานและการเข้าสังคม

“ในเรื่องของการทำงาน หญิงกลุ่มนี้เคยคิดจะเปลี่ยนอาชีพไปทำอาชีพอื่นๆ แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากไม่มีใครยอมรับ ทำขนมก็ไม่มีใครซื้อ การเข้าไปซื้อของหรืออาหารจากร้านต่างๆ ก็มักจะได้รับบริการที่ไม่ดี หรือแม้แต่โรงแรมที่หญิงเหล่านี้นำลูกค้าไปใช้บริการก็ไม่มีคนดีที่จะให้หญิงเหล่านี้นั่งรอแขกในบริเวณโหล่วารับแขกของโรงแรม”

กรณีศึกษารายหนึ่งซึ่งทำอาชีพเสริมด้วยการไปรับจ้างล้างจาน เธอบอกว่า

“พอเจ้าของร้านรู้ว่าเธอทำอาชีพนี้ แค่ว่าให้เธอออกไป แต่ก็มีข้อร้องเรียนว่าเธอเป็นคนไม่ดี บอกแค่ว่าไปหมด แค่ว่าเลยส่งสารให้ทำต่อ”

ส่วนการเข้าสังคม พวกเขาสะท้อนว่าต้องเผชิญกับปัญหาการไม่ยอมรับจากคนในชุมชน ถูกตำหนิ ตีเตียน ถูกนิทาและขาดเพื่อนที่จริงใจ ทำให้ไม่สามารถพูดคุยปัญหาส่วนตัวได้ แม้แต่พื้นที่ทำงาน พวกเขาถูกจำกัดให้อยู่เฉพาะพื้นที่ที่จัดให้ เช่น “น้องไม่เห็นหรือ แค่ว่าซื้อของให้อยู่เลย ซอย 10-12 พวกนี้อยู่” แสดงว่าพวกเขาถูกจำกัดพื้นที่ทำงานอยู่ในซอยเล็กๆ เพียงแค่ 2-3 ซอยเท่านั้น ขณะที่เมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรภาคธุรกิจบนท้องที่มีเงินทุนจำนวนมากดำเนินการ มีหญิงบริการในสังกัดจำนวนมากให้บริการอยู่ พวกเขาสามารถจะเปิดสถานบันเทิงได้ในหลายพื้นที่ โดยไม่ถูกจำกัดวงเหมือนการทำงานของหญิงขายบริการที่ไร้สังกัด

ไม่เพียงแต่มีความกลัวต่อการถูกประทุษร้ายจากสังคมเท่านั้น ผลของค่านิยมในสังคมได้ทำให้พวกเขาหรือแม้แต่เด็กๆ ที่ขายบริการทางเพศ มักจะมีความรู้สึกด้านลบกับตนเอง มักจะประณามตนเองอยู่บ่อยครั้ง ในกรณีของเด็กมักจะกล่าวถึงตนเองในทางลบ เช่น “ผมมันไม่ดี” “ผมเป็นคนเลว” ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้เด็กรู้สึกต่ำต้อย มองไม่เห็นพลังและศักยภาพของตนเอง เด็กมองไม่เห็นทางเลือกอื่นๆ ในชีวิต และมักจะใช้ชีวิตอยู่ในแวดวงเฉพาะของตน แม้เด็กบางรายจะบอกว่า “ไม่สนใจ” แต่งานของ สุนทรี, วรรณวิสา และวัชรกรณ (น. 21) สะท้อนว่า

“เด็กพูดไม่จริง ในความเป็นจริงแล้ว เด็กสนใจสายตาของคนอื่นพอสมควร สังเกตได้จากคำพูดของเด็กที่ตอบยั่วว่าตนเป็นคนไม่ดีนั้น ที่จริงแล้วเป็นสิ่งที่เด็กได้ฟังและถูกตอกย้ำจากคนรอบข้างทั้งสิ้น ไม่ใช่สิ่งที่เด็กสามารถคิดได้ด้วยตนเองเลย”

สำหรับผู้ใหญ่ที่ทำงานนี้ แม้หลายคนจะสะท้อนว่า “ชาวบ้านแถวนี้เค้าก็รู้ เค้าก็พูดคุยกับเราปกติ แต่ใครจะไปรู้ว่าเค้าคิดอะไร แต่พี่ไม่สน พี่ไม่ได้ขอใครกิน” แต่ในความเป็นจริงแล้ว พวกเขา รู้สึกเจ็บปวดจากการไม่ยอมรับของคนในชุมชนอย่างมาก สิ่งที่เขาได้รับรู้จากสายตาของคนอื่น ได้ทำให้เขาต้องปิดบังตนเองและซ่อนเร้นตนเองจากสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นใจในตนเอง เกิดความรู้สึกแปลกแยกจากสังคม ขาดความเป็นตัวของตัวเอง สูญเสียอัตลักษณ์ของตน และยังเป็นภาวะที่กดดันให้เขาเก็บตัว อยู่ในสภาวะไร้อำนาจ อับจนต่อการเข้าถึงสวัสดิการทางสังคม และเกิดภาวะด้อยพลังอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองในระยะยาว

โดยสรุป กลุ่มผู้ใหญ่ที่ทำงานในอาชีพขายบริการ ไม่ว่าจะเป็นการขายบริการในระดับสูง ระดับกลางหรือระดับรากหญ้าก็ตาม แม้พวกเขาจะมีรายได้ดีกว่าการทำงานอย่างอื่น ก็ไม่ได้หมายความว่ารายได้ดังกล่าวจะสามารถหลุดเขาออกจากวังวนแห่งอคติจากสังคมได้ ภาพประทับของสังคมที่มีต่อพวกเขาไม่เปลี่ยนแปลง ยังคงใช้ทัศนคติเชิงดูถูกดูหมิ่นต่อเขาราวกับเป็น “คนบาป” ทัศนคติและความไม่เข้าใจเช่นนี้ เป็นเสมือนการใช้มาตรการการลงทัณฑ์ทางสังคมที่กระทำซ้ำซากต่อเขา ต่อครอบครัวและญาติพี่น้องของเขา ความทุกข์ของหญิงที่ประกอบอาชีพนี้ไม่ได้เพียงแค่ส่งผลสะท้อนต่อตัวตนของเขาเท่านั้น หากด้วยทัศนคติและสายตาของคนนอกที่มองผู้หญิงทำงานกลุ่มนี้ อย่างอคติไม่เปลี่ยนแปลง ได้เป็นเสมือนการโบยตีคนในครอบครัวของพวกเขาด้วย ลูกหลานของผู้หญิงทำงานกลุ่มนี้หลายคนจะตกเป็นเหยื่อการล้อเลียนจากเพื่อนๆ หลายคน ทนภาวะอับอายไม่ได้ ได้รับผลกระทบทางจิตใจและมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป เช่น หนีโรงเรียน ดิตยา ก้าวร้าว และโกรธเคืองต่อ “แม่” ของตนเอง

“...แม่หายไปจะกลับมาวันเสาร์เอาเงินมาให้แล้วแม่ก็ไปทำงาน ตอนแรกๆผมก็ไม่รู้ว่าแม่ทำอะไร แม่บอกเพียงแต่ว่าแม่ไปรับจ้าง จนวันหนึ่งผมถามแม่แต่ไม่ตอบ ผมคาดคั้นจนแม่บอกผมด้วยน้ำตานองหน้าว่า แม่ทำอาชีพอย่างไร ผมโกรธแม่มากเลยหนีไปนอนบ้านเพื่อน จากคนที่เคยเรียนดีก็เลยแย่ง ดิต 0 และ ร หลายตัว จนครูประจำชั้นต้องเรียกแม่มาพบ และครูก็รู้ว่าแม่ผมทำอะไร...

...ผมรักแม่และเป็นห่วงแม่มาก เพราะว่าแม่ต้องทำงานคนเดียวแต่ที่แม่ต้องทำก็เพราะตัวผมและน้อง เพราะว่าแม่ต้องการให้ผมกับน้องได้เรียนหนังสือ ให้ผมได้มีความรู้ โตขึ้นจะได้ไม่ลำบาก แต่ก็บางครั้งที่ผมต้องแอบร้องไห้ไม่ให้น้องเห็น ผมร้องไห้เพราะผมอยากให้แม่มาอยู่กับผมและน้อง แม้ว่าแม่จะมาหาและเอาเงินมาให้ ผมและน้องอยู่บ่อย ๆ แต่ผมก็รู้สึกเหงา อยากให้แม่มาอยู่ด้วยทุกวัน...” (น้องอุ้มบุญ (นามสมมติ), สัมภาษณ์ 3 กันยายน 2545 ดู ปานทิพย์: 24-25)

3.6 กลุ่มวณิพก ขอทาน

กรณีศึกษาเรื่อง ขอทานข้าว: วัฒนธรรมการสงเคราะห์คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือ ของ ศศิธร ไชยประสิทธิ์ สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตและความทุกข์ของผู้สูงอายุ ที่เรียกในภาษาถิ่นว่า “แม่ อู๋ย” ในชุมชนแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ แม่ อู๋ย เหล่านี้เลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดด้วยการขอทานข้าวเพื่อมากิน ประทั่งชีวิต ข้าวสารที่ขอมาได้ ไม่ได้เลี้ยงชีวิตเฉพาะแม่ อู๋ย ทว่า รวมไปถึงชีวิตของคนในครอบครัว อาทิ อู๋ย บัวตอง ซึ่งต้องขอทานข้าวมาเลี้ยงดูสามีที่สูงอายุและลูกชายวัยทำงานที่พิการและติดเหล้า งอมแงม สามีของอู๋ยได้เงินสงเคราะห์จากรัฐเดือนละ 300 บาทไม่พอเลี้ยงชีวิต ไปปรับจ้างก็ไม่มี กำลังพอจะทำงาน การออกไปขอทานข้าวสาร จะได้ข้าวกลับมาเสมอ อย่างน้อย 1-2 ลิตร พอกินไป 1 วัน ส่วนใหญ่จะได้ประมาณครึ่งละ 6-7 ลิตร แม่ อู๋ย จะไปขอทานข้าวสัปดาห์ละ 2-3 วัน ข้าวสารที่ได้มาบางครั้งก็จะแบ่งขายให้คนยากจนด้วยกันในราคาที่ถูกกว่าร้านค้า 1-2 บาท และนำไปใช้คืนให้กับครอบครัวที่ไปหยิบยืมข้าวสารมากิน ในช่วงที่ไม่มีข้าวสารติดบ้านและยังไม่สามารถออกไปขอทานได้

สภาพความทุกข์ของแม่ อู๋ย ขอทานข้าวเกิดจากการมองภาพรวมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เป็นหมู่บ้านขอทาน ชี้เกียจ ชี้ขอ ในช่วงภัยแล้งอย่างหนัก 6-7 ปีติดต่อกันในราวปี พ.ศ. 2487 ที่ทำให้ทั้งหมู่บ้านมีภาพลักษณ์เป็นหมู่บ้านขอทาน แต่ต่อมาสภาพหมู่บ้านเปลี่ยนแปลง ในช่วงที่เน้นการท่องเที่ยว การมองคนขอทาน ชี้เกียจ จึงกลายมาเป็นการมองอย่างจำแนกแยกแยะ ไม่เหมารวมทั้งหมู่บ้านดังต่อก่อน

“...ในช่วงประมาณ 10 ปีหลังนี้เองที่มีการเปลี่ยนแปลงมี ถนนหนทางดีขึ้น มีการพัฒนาขึ้นมามาก แลคนในหมู่บ้านเขาก็รู้จักที่จะทำมาหากิน ไปปรับจ้างก่อสร้าง ทาสี บ้าง รู้จักปลูกผักไปขาย ผู้หญิงก็ปักผ้าและออกไปหางานทำในเมืองมากขึ้น ไปทำงานอยู่ที่ไกลๆก็มี แต่ส่วนคนที่เขาขอทานนั้นเขายังขออยู่เพราะเขาเคยขอมานานแล้ว...”

ความทุกข์ของขอทานข้าวประการหนึ่งได้แก่การที่ต้องเผชิญกับทัศนคติและความรู้สึกทางลบที่คนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงมีต่อตนเอง การถูกเหยียดหยามทั้งครอบครัว การไม่ได้รับการยอมรับนับถือจากคนในหมู่บ้าน การไปขอทานข้าวในแต่ละครั้งก็จะเจอคนปากร้าย โดนด่าว่า ตอนกลางคืนเก็บมาคิดก็ต้องน้ำตาตก เขาตัวว่าเป็นคนมีอาการครบ 32 เหมือนกัน ทำไมต้องออกมาขอทาน คิดไปร้องไห้ไป เผื่อถามตนเองว่า ทำไมเราต้องออกไปขออาหารขอข้าวประทั่งชีวิต เรามี

ครอบครัวก็จริง แต่ทำไมคนในครอบครัวเราจึงไม่ช่วยกันทำมาหากิน สะสมเงินทองเลี้ยงครอบครัว ให้เหมือนกับเพื่อนมนุษย์ ทำไม่ถึงไม่เป็นอย่างที่เรารู้กัน แต่ก็ต้องออกไป เพราะถ้าหยุดการออกไป ขอ คนในบ้านที่เหลือจะเอาอะไรกิน การเดินทะเลหมูบ้านก็ร้อน เหน็ดเหนื่อย ยิ่งแกล้งยิ่งเหนื่อยหอบ เพราะต้องหาภาระงูเดินไปเรื่อย ๆ พอเหนื่อยหนักก็เดินทางกลับบ้าน หากวันใดยังพอมีข้าวพอนึ่ง พอหุงก็จะยังไม่ออกไป แต่เมื่อใดที่ข้าวเหลือพอเพียงวันเดียว รุ่งขึ้นก็ต้องออกไปเป็นอย่างนี้เรื่อยมา

กระบวนการในการเป็นขอทานข้าวได้ก่อให้เกิดบาดแผลในจิตใจ ความรู้สึกต่ำต้อย สูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ขอทานข้าวและลูกหลานต่างไม่กล้าคบหาสมาคมกับคนที่มีความดีกว่าตนในหมู่บ้าน ขอบเขตความสัมพันธ์ทางสังคมของขอทานข้าวและครอบครัวจึงจำกัดอยู่เพียงพื้นที่ของคนที่ถูกขยักด้วยกัน หลานของแม่ฮุ่ยที่พ่อแม่ของเธอเสียชีวิตด้วยเอดส์กล่าวว่า

“การเป็นคนจนไม่ใช่ว่าเขาจะถูกแต่เพียงสภาพภายนอก แต่รวมถึงถูกเรื่อง ความคิดด้วย...มันจนความคิดด้วย...ความเห็นความคิดของคนจนมันไม่มีความหมาย...”

บรรดากิจกรรมในเชิงพัฒนาสังคมและสวัสดิการสังคม อาทิ ธนาคารข้าว ธนาคารกระป๋อง และโครงการเลี้ยงหมู ดำเนินการโดยเน้นผลกำไรในเชิงการเติบโต มากกว่าการกระจายไปให้ถึงคนทุกข์ยากที่สุดในหมู่บ้าน ขอทานข้าวไม่สามารถเข้าถึงบริการสังคมเหล่านี้ และถูกเบียดขับออกจากคนทั่วไปในหมู่บ้าน เหมือนเป็น “คนอื่น” ที่ไม่มีความรู้สึกเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ต้องเผชิญกับความอดอยากยากจนโดยลำพัง แทนที่จะได้รับการดูแลช่วยเหลือ ตรงกันข้าม ทางเลือกที่ดำเนินชีวิตเป็นขอทานข้าวยังได้รับการดูถูกเหยียดหยามอย่างที่สุด แม้กระทั่งจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขของรัฐและครูที่โรงเรียน

กรณีศึกษาเรื่องความลำบากในโลกมืด ของจอมขวัญ ขวัญเย็น และจุฑามาศ ชาญเจริญ ลากเป็นกรณีที่เกิดขึ้นในย่านชุมชนพลุกพล่านใจกลางกรุงเทพมหานคร นักวิจัยพื้นที่พบว่า เส้นทาง การเข้ามาเป็นขอทานและวนพิศตามอดของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกคน นั้นเริ่มต้นจากการเป็นคนตาบอด ทุกคนไม่ได้เป็นคนตาพิการมาแต่กำเนิด หากแต่มาตาพิการในภายหลังด้วยสาเหตุที่แตกต่างกัน มีทั้งสาเหตุจากโรคภัยไข้เจ็บ อาทิ โรคต่อกระจก โรคประสาทตาเสื่อม สาเหตุจากการถูกทำร้ายร่างกายและไม่ได้รับการรักษาโดยทันที สาเหตุจากโรคภัยผนวกกับอุบัติเหตุ และมีทั้งการค่อยๆ เริ่มพิการสายตาในวัยเด็ก จนกระทั่งมาพิการสนิทในช่วงวัยกลางคน ความทุกข์ของขอทาน และวนพิศตามาพิการในระยะแรกก็คือการปรับตัวอย่างยากลำบาก ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ยิ่งไปกว่านั้น ทุกวัย ยกเว้นวัยของลูกโทน มีฐานะที่ยากจนเป็นทุนเดิม ทุกคนล้วนอยู่ในภาคเกษตร

กรรมในชนบทมาก่อน เมื่อต้องตาบอด โอกาสในการรักษาพยาบาลให้หายจึงทำได้ยาก เพราะความที่อยู่ห่างไกลความเจริญ และประการที่สำคัญ คือการขาดแคลนเงินทุนในการรักษาอาการสายตาพิการให้ดีขึ้น

หลังจากผ่านช่วงการปรับตัวทั้งทางร่างกายและจิตใจแล้ว สิ่งที่เขาทำคือการไม่ใช่ว่าการมองไม่เห็น ทว่า ดั้นรนชวนขายเห่าที่จะกระทำได้ในทุกวิถีทาง รายที่ยังอยู่ในวัยเรียนพยายามจะหาสถานที่เรียนสำหรับคนตาพิการโดยเฉพาะ ซึ่งการเดินทางและดั้นรนไปให้ถึงโรงเรียนสอนคนตาบอดเป็นประสบการณ์ที่ไม่ราบรื่น แต่ในที่สุดก็ได้เข้าโรงเรียน เช่น ในกรณีของลุงมาก คนจังหวัดแพร่ ที่ตาพิการเมื่ออายุ 5 ปี พออายุ 10 ปี ทางบ้านพาไปสมัครเรียนที่โรงเรียนสอนคนตาบอดจังหวัดเชียงใหม่ แต่เมื่อไปถึงเชียงใหม่ได้รับการปฏิเสธ เพราะอายุเกิน โรงเรียนสอนคนตาบอดเชียงใหม่แนะนำให้ไปเรียนที่โรงเรียนสอนคนตาบอดปากเกร็ด นนทบุรี พ่อแม่ของลุงมากดั้นรนพาไปเข้าโรงเรียนสอนคนตาบอดปากเกร็ดจนสำเร็จ และได้เรียนดนตรีและวิชาชีพอื่นๆ

วณิกและขอทานตาพิการ เมื่อได้เรียนวิชาชีพต่างๆมาในระดับหนึ่ง ได้แสวงหาหนทางในการประกอบอาชีพเพื่อพึ่งตนเอง ไม่มีผู้ใดคิดจะมายึดอาชีพเป็นขอทานหรือวณิกแต่ประการใด พวกเขาทำงานมาหลายหลาก ตั้งแต่ การขายล็อตเตอรี่ นวดแผนโบราณ เป็นหมอดู เป็นครูสอนดนตรีในโรงเรียนมัธยม หรือตั้งวงเล่นดนตรี เมื่อนักวิจัยพื้นที่สัมภาษณ์พูดคุยและจัดกลุ่มสนทนาพบว่า การเลือกอาชีพต่างๆมีปัญหาอุปสรรคมากมาย ไม่ประสบความสำเร็จดังที่หวังไว้ ปัญหาอุปสรรคบางประการมาจากบุคลิกภาพของเขาเอง และอุปสรรคหลายประการก็มาจากระบบสังคมที่ไม่สามารถควบคุมตัวแปรและทิศทางของพลวัตรทางสังคมได้ เช่น การตั้งวงดนตรีที่ระยะหนึ่งเฟื่องฟูมาก ต่อมาคนตาปกติที่รับขนส่งเครื่องดนตรีและเจ้าของเครื่องเสียงที่ให้เช่า เห็นว่าคนตาพิการมีรายได้ดี จึงขอขึ้นราคาค่าขนส่งและค่าเช่าเครื่องเสียง ทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับทุน ทำให้ต้องล้มวงดนตรีไปในที่สุด

ความทุกข์ในการดำเนินชีวิตประการหนึ่งคือการไม่ได้รับโอกาสและการยอมรับเท่าที่ควร เช่น กรณีของพี่นก ที่มีความรู้ด้านดนตรีมากพอ และได้รับการส่งเสริมจากอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมในจังหวัดใกล้บ้าน ให้เขาสอนดนตรีให้เด็กนักเรียน พี่นกทำงานได้ 5 ปีก็ถูกคนตาดีเข้ามาเบียดขับ อ้างความพิการของพี่นกเป็นอุปสรรคในการเรียนการสอน จนพี่นกต้องตัดสินใจลาออกจากงานนี้ไป

“...ความน้อยใจของผมมันแหละ สอนมาได้ 5 รุ่น จบแล้วเล่นได้ด้วย จนอาจารย์คนใหม่เขามานั่นแหละ เขามายกมาให้ผมสอนดีกว่า ก็ โอเค ครับ ผมก็ให้อาจารย์

เขาสอนไป ผมก็ลาพัก...เด็กก็ไม่ยอมเรียนด้วย เพราะเขาไม่รู้จัก ชาร์ป แพลต คืออะไร เป็นอย่างไรก็ไม่รู้ เป่าผัดเป่าถูก อาจารย์ใหญ่มาเรียก ผมบอกว่าไม่ไป อาจารย์ให้อาจารย์ใหม่เขาสอนเถอะ ผมน้อยใจก็เลยไม่ไป..”

การเป็นคนตาพิการนอกจากจะไม่ได้ได้รับความเหลียวแลเท่าที่ควรแล้ว บางครั้งก็ถูกคนฉกฉวยเอาเปรียบ ดังเช่น การขายล็อตเตอรี่ คนตาดีมากระซอกเอาล็อตเตอรี่ไป หรือเอาแบงก์มาหลอกแบงก์ร้อยรุ่นเก่าบอกว่าแบงก์ห้าร้อย หรือมิฉะนั้นก็จ่ายเงินสำหรับล็อตเตอรี่ใบเดียวแต่หยิบไปหลายใบ ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อถูกขโมยชิงรางวัลล็อตเตอรี่ไปทั้งแผง แล้วไปแจ้งความกับเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ถามว่า “คนที่เอาไปหน้าตาเป็นยังไง...ใส่เสื้อสีอะไร...”

เมื่อพวกเขาตระหนักว่า ไม่สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยอาชีพที่ทำอยู่ พวกเขาจำเป็นต้องผันตนไปเป็นวณิกและขอทาน ซึ่งการเป็นวณิกและขอทานนั้นมาพร้อมกับการแบกรับความทุกข์ ทั้งความทุกข์ที่จะต้องทนต่อความรู้สึกอับอายขายหน้า กลัวถูกรังเกียจ เวลาไปหาหมอด้อยบอกว่ามีอาชีพขายล็อตเตอรี่ ต้องปกปิดแม้กระทั่งกับลูกเพื่อเขาจะได้ไม่ต้องมาเดือดร้อนกับตน ทุกข์จากความไม่แน่นอนของชีวิต ที่พวกรุ่นนี้จะเอาอะไรกิน และจะต้องถูกเจ้าหน้าที่รัฐบาลจับกุมไปไว้ที่สถานสงเคราะห์ใด หรือไม่ เมื่อแก่ตัวลง เล่นดนตรีร้องเพลงไม่ไหว แล้วจะทำมาหากินอะไร ครอบครัวที่ค้นหาเลี้ยงใครจะมาดูแลให้ความช่วยเหลือ

ความทุกข์ของพวกเขาไม่ได้เกิดเฉพาะกับตนเองเท่านั้น ครอบครัวยังต้องแบกรับความทุกข์นี้ไว้ด้วย เช่น กรณีของพี่นก ซึ่งลูกชายเคยยื่นเป็นเพื่อนพ่อสี่ชอบบนสะพานลอยแห่งหนึ่ง ปรากฏว่าครูที่โรงเรียนของลูกมาพบเข้า จึงนำไปพูดและว่าครูปลุกชายของพี่นกยื่นถือขันในชั้นเรียน ทำให้เพื่อนล้อว่า “ไอ้ลูกขอทาน” เรื่องนี้สร้างความทุกข์ให้พี่นกมาก จนถึงกับต้องไปโรงเรียนเพื่อขอให้ครูหยุดว่าลูกชายของตน

นักวิจัยพื้นที่มองว่าการมีอาชีพเป็นขอทานและวณิกเป็นอาชีพที่ต้องลงทุน นั่นคือ ลงทุนด้วยศักดิ์ศรีและเกียรติยศที่มีอยู่ โดยมีชีวิตหรือปากท้องของตนเองและครอบครัวที่อยู่ที่บ้านเป็นแรงขับให้ตัดสินใจดำเนินการ เป็นความกล้าของคนหนึ่ง ที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากระบบสวัสดิการของรัฐเท่าที่ควร แค่ว่าเลือกที่จะพึ่งตนเองอย่างเข้มข้นที่สุดด้วยต้นทุนสุดท้ายที่มีอยู่ในตัว (จอมขวัญ ขวัญยืน และจุฑามาศ ชาญเจริญลาภ, 2545)

3.7 กลุ่มผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยเอดส์ และครอบครัว

กรณีศึกษาเรื่องปัญหาคุณภาพชีวิตและความทุกข์ของครอบครัวผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยโรคเอดส์ จังหวัดเชียงราย โดย พจนา นพรัตน์ นักวิจัยพื้นที่พบว่าผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยของเธอเป็นกลุ่มคนยากจน ที่มีระดับรายได้ต่ำ มีอาชีพทำนาทำไร่และรับจ้างทั่วไป ทั้งหมดเป็นผู้หญิง ซึ่งติดเชื้อมาจากสามี ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยได้รับความทุกข์อย่างมากจากสภาพความเจ็บป่วย ทั้งที่เกิดจากโรคฉวยโอกาส และจากผลอาการข้างเคียงของการทดลองยาต้านไวรัส สภาพร่างกายที่อ่อนแอเป็นเหตุให้เชื้อโรคต่างๆ เข้าสู่ร่างกายได้ง่าย ทำให้เกิดอาการป่วยที่ผู้ติดเชื้อต้องเตรียมรับมือ คนปกติทั่วไปเมื่อเกิดโรคภัยไข้เจ็บก็จะมีทุกข์ แต่ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อเอดส์ได้รับความทุกข์ที่มากกว่า เพราะการเจ็บป่วยบางครั้งเกิดขึ้นทีละหลายๆ โรคในเวลาเดียวกัน โดยไม่ทราบว่าจะต้องป่วยเป็นโรคอะไรอีก สภาพที่ป่วยบ่อยๆ ทำให้รู้สึกท้อแท้และเบื่อหน่ายกับการต้องตกเป็นภาระในการดูแลของผู้อื่นตลอดเวลา

ความทุกข์อันเกิดจากผลการทดลองยาต้านไวรัสเอดส์ ตามโครงการวิจัยทางการแพทย์ที่พยายามจะควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อและเอาชนะไวรัสเอชไอวี ซึ่งผู้ที่สมัครเข้ารับการทดลองต้องได้รับผลกระทบข้างเคียง เช่น ทำให้ร่างกายอ่อนเพลีย อาเจียนบ่อยๆ มือเท้ามีอาการชา บางรายมีอาการตับอ่อนอักเสบ แต่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยตั้งใจแข็งทนรับประทานยาต้านไวรัส เนื่องจากเป็นความหวังสุดท้าย ที่จะมีชีวิตอยู่เพื่อเลี้ยงดูลูกให้เติบโตขึ้นได้ในอนาคต ทั้งนี้ ยังมีจำนวนผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อจำนวนมากที่มาขอสมัครในบัญชีรายชื่อ เพื่อรอคอยที่จะเข้าโครงการทดลอง เพราะโครงการทดลองยาต้านไวรัสเอดส์ในพื้นที่จังหวัดเชียงรายนี้นับว่ามีจำนวนรับอาสาสมัครทดลองยาน้อยกว่าจำนวนผู้ป่วยและผู้ติดเชื้ออย่างมาก จึงต้องใช้วิธีจับสลาก ผู้ที่ยังไม่ได้เข้าโครงการต่างรอคอยด้วยความหวังว่าจะมีโควตาใหม่อีกครั้ง การรอคอยที่จะเข้าโครงการ นอกจากเหตุผลที่ต้องการมีชีวิตอยู่ให้นานที่สุดแล้ว ยังเป็นเหตุผลเรื่องของการประหยัดเงินรายได้ เพราะผู้ป่วยผู้ติดเชื้อส่วนใหญ่ยากจน ไม่มีกำลังเงินมากพอในการซื้อยาต้านไวรัสมารับประทานเอง ค่ายาต้านไวรัสประมาณ 2,000 บาทต่อเดือน

ความทุกข์ในด้านการหารายได้เพื่อการเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอด สืบเนื่องจากสภาพร่างกายที่เมื่อเจ็บป่วยแล้ว ร่างกายจะอ่อนแอ ทำงานไม่ได้หากมีอาการป่วยมาก หรือทำงานหนักไม่ได้ ทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยต้องปรับตัวอย่างมาก บางคนต้องออกจากงานเดิม แล้วหางานใหม่ที่เอื้อต่อสภาพร่างกายมากกว่า บางรายต้องเปลี่ยนงานเพราะความกดดันที่ได้รับจากการรังเกียจของสังคม

ที่ทำงาน บางรายก็ต้องนอนพักรักษาตัวไม่สามารถทำงานได้ ภาระในการหารายได้เลี้ยงครอบครัว จึงต้องตกเป็นของคนอื่นในครอบครัว ตลอดจนจำเป็นต้องพึ่งพิงเงินสงเคราะห์ช่วยเหลือ ทั้งจาก หน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชน ที่เข้ามาทำงานในพื้นที่

ความทุกข์ในด้านจิตใจ ด้วยการดำเนินของโรคเห็นได้ชัดเจนว่า ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์มีชีวิตไม่ยืนยาวดังเช่นคนปกติ เมื่อผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อมีลูกหลานที่ต้องคอยห่วงใย ทำให้รู้สึกเป็นทุกข์ เป็นความกดดันทางจิตใจ ที่ไม่แน่ใจว่าวันสุดท้ายของชีวิตจะมาถึงอย่างรวดเร็วหรือไม่ เพียงใด และลูกที่ยังเล็กอยู่จะดำรงชีวิตอย่างไร เมื่อพ่อแม่ต่างเสียชีวิตจากเขาไปจนหมดสิ้น และวันที่เขาจะ เผชิญกับความตายนั้นจะเป็นวันที่ “หมดทุกข์” จริงหรือไม่ หรือจะต้องจากโลกไปนี้อย่างมีความหวัง โยงกังวลใจอันมหาศาล จนดวงวิญญาณไม่เป็นสุข หรือไม่ นอกจากนั้น ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกคนมีประสบการณ์ด้านความกดดันและความคับข้องใจ ที่เกิดจากการถูกรังเกียจจากสังคมรอบข้าง ทำให้เกิดความทุกข์ในอารมณ์ เนื่องจากโดยพื้นฐานมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม ที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกับคนอื่น แต่เมื่อถูกปฏิเสธการติดต่อสื่อสาร เพราะอคติและความรังเกียจ ผู้ป่วย และผู้ติดเชื้อจะได้รับความกดดันทางอารมณ์และจิตใจอย่างมาก ผู้ติดเชื้อบางคนกล่าวว่า แม้ผู้อื่นจะรังเกียจ ยังพอทำได้ แต่เมื่อญาติที่เคยรักใคร่พูดคุยกันอย่างสนุกสนานมารังเกียจ เป็นสิ่งที่ทำใจไม่ได้ ต้องนอนร้องไห้ด้วยความเสียใจทุกคืน

ผู้ป่วยรายหนึ่งเล่าว่า แม้ว่าตนจะพยายามเปิดตนเอง แต่ก็พบปัญหา คือ ญาติๆพากันรังเกียจ คอยพูดจาถากถางให้ต้องร้องไห้ทุกครั้งเมื่อเผชิญหน้ากัน เพื่อนบ้านบางคนพูดให้สะเทือนใจเป็นประจำ เช่น “เธอจะปิดประตูบ้านไปทำไม ไม่มีใครกล้าขึ้นหาหรอก แม้แต่ผียังไม่กล้าขึ้นเลย” ผู้ป่วยรายนี้พยายามใช้หลักธรรมะคอยปลอบใจ โดยปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและทำบุญ รวมทั้งได้รับการปลอบใจจากพระภิกษุสงฆ์ที่ให้อภัยและตั้งสติได้ เริ่มมีความเข้มแข็ง ไม่ยอมแพ้ต่อชะตาชีวิต ด้วยความรักที่มีต่อลูก

กรณีศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีที่ได้รับผลกระทบจาก HIV/AIDS: กรณีชุมชนอพยพแรงงานประมง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ โดย บรรพต ศรีจันทร์นิธย์ สภาพชีวิตและความทุกข์ของผู้หญิงที่ได้รับเชื้อไวรัสเอชไอวีจากสามีที่อพยพแรงงานไปลงเรือประมงนั้นเริ่มต้นตั้งแต่การรับรู้ตัวตนติดเชื้อ ผู้หญิงที่รู้ว่าตนมีเชื้อเอชไอวีมีความทุกข์ทางด้านจิตใจและอารมณ์อย่างมาก เพราะรู้ว่าเอดส์ไม่มียารักษา เป็นแล้วตายและสังคมรังเกียจ ในระยะแรกผู้ติดเชื้อบางรายคิดอยาก จะฆ่าตัวตาย บางรายมีพฤติกรรมต่อต้านสังคม โกรธแค้นสามีที่นำเชื้อโรคมาริด รู้สึกทำใจไม่ได้ บางรายตัดสินใจหย่าร้างกับสามี แทบทุกคนไม่กล้าเปิดเผยตน มีความเครียดและความคับข้องใจ

มีความกังวลว่าความลับจะถูกเปิดเผยและกังวลว่าสังคมจะไม่ยอมรับ ความทุกข์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การที่ชุมชนหรือสังคมรังเกียจ แม้แต่พระสงฆ์ยังไม่รับบิณฑบาตรจากผู้ติดเชื้อ

ในระยที่มีอาการเจ็บป่วย และมีอาการเรื้อรังจากโรคติดเชื้อฉวยโอกาสต่างๆ อาทิ โรคเชื้อราในสมอง วัณโรค และท้องร่วงเรื้อรัง ทำให้เกิดผลกระทบต่อดัชนีภูมิต้านทานและครอบครัวมากขึ้น สภาพร่างกายที่เจ็บป่วยทำให้ไม่สามารถทำงานได้ ขณะเดียวกันก็มีค่ารักษาพยาบาลที่สูงขึ้น ทำให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจกับครอบครัวอย่างมาก เป็นความทุกข์ที่หนักหน่วงซ้ำเติมผู้ติดเชื้ออย่างต่อเนื่อง และเมื่อมีอาการเจ็บป่วยเรื้อรังส่งสมมานานจนไม่สามารถช่วยตนเองได้ ภาระในการดูแลผู้ป่วยก็จะตกอยู่กับสมาชิกครอบครัว ผู้ป่วยระยะสุดท้ายต้องการกำลังใจจากครอบครัวข้างคอยดูแลเอาใจใส่ เมื่อผู้ป่วยเสียชีวิต ครอบครัวก็จะมีภาระเรื่องงานศพ และการดูแลลูกหลานที่เหลืออยู่

กระบวนการจัดการกับปัญหาอันเกิดจากภาวะความเจ็บป่วยของคนคนที่ติดเชื้อเอชไอวีในชุมชน: กรณีศึกษากลุ่มกุหลาบเหลือง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดย รพีพงษ์ กันยะมี นักวิจัยพื้นที่ พบว่า คนในชุมชนที่ยากจนอยู่แล้วเมื่อประสบกับภาวะการติดเชื้อและเจ็บป่วย ยิ่งเป็นความทุกข์ที่เพิ่มมากขึ้นอย่างสาหัส ชาวบ้านบางกลุ่มในชุมชนนี้เรียกโรคเอดส์ว่า “เพี้ยง” นักวิจัยพื้นที่วิเคราะห์ว่าเป็นการเปรียบเทียบกับแมลงที่เป็นศัตรูของข้าวหรือพืชชนิดอื่น เมื่อเพี้ยงไปเกาะอาศัยอยู่กับพืชชนิดใด ก็จะกัดกินพืชชนิดนั้นจนแห้งเหี่ยวและตายไปในที่สุด เป็นการเปรียบเทียบกับโรคเอดส์ที่มีลักษณะเหมือนกับเพี้ยง คือเมื่ออยู่กับใครแล้ว โรคจะค่อยๆ ทำลายร่างกายลงไปเรื่อยๆ และในที่สุดจะเสียชีวิตลง นักวิจัยพื้นที่ตั้งข้อสังเกตว่า การเรียกว่า เพี้ยง มีลักษณะในทางดูหมิ่นผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยด้วย เนื่องจาก นักวิจัยพื้นที่ได้อยู่ในวงสนทนาของชาวบ้านและชาวบ้านกำลังนิทาคนอื่น เขาพากันหัวเราะเมื่อมีกล่าวถึงชาวบ้านคนหนึ่งว่า “เขาเป็นเพี้ยง”

เช่นเดียวกับกรณีศึกษาทั้งสองกรณีข้างต้น ความทุกข์ประการสำคัญของผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อได้แก่การถูกรังเกียจ ถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ผู้ติดเชื้อต้องเผชิญกับความกดดันอย่างมาก เช่น

“เวลาไปงานบุญอะไรก็ตาม ถ้าชาวบ้านรู้ว่าเราเป็นผู้ติดเชื้อ มักจะไม่ร่วมทานอาหารโต๊ะเดียวกันถ้าเขานั่งอยู่ก่อน เราไปนั่งด้วย เขาก็หลกหนักันหมด”

การแสดงความรังเกียจต่อผู้ติดเชื้อนับเป็นการทำร้ายและสร้างความทุกข์ให้แก่ผู้ติดเชื้อยิ่งไปกว่าภาวะของโรคที่เขาเผชิญอยู่ นอกจากนั้น ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อยังต้องเผชิญกับความทุกข์จากการเจ็บป่วยทางร่างกาย เนื่องจากการดำเนินของโรค และเมื่อเจ็บป่วยแล้ว ผู้ป่วยก็จะขาดรายได้ทั้งๆที่ ยังจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อรักษาตัวและเลี้ยงชีพในขณะที่เจ็บป่วยด้วย และในหลายรายยังต้องเลี้ยงดูลูกๆ ซึ่งจะเป็นความลำบากอย่างมาก ครอบครัวของผู้ป่วยเอดส์ที่เสียชีวิตไปแล้วให้ข้อมูลว่า

ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยอย่างน้อยเป็นเงินหนึ่งหมื่นบาท ส่วนใหญ่เป็นค่ายาและค่ารถ

การเจ็บป่วยของผู้ติดเชื้อส่งผลกระทบต่อครอบครัวอย่างใหญ่หลวง ถึงแม้ว่า ผู้ป่วยจะเสียชีวิตไปแล้วก็ตาม ลูกที่พ่อแม่เสียชีวิตด้วยเอดส์ต้องเป็นเด็กกำพร้า พ่อแม่ที่ชรามากแล้วพึงได้รับการดูแลจากลูกๆ ทว่าลูกก็มาเสียชีวิตไปเพราะเอดส์ ทำให้เป็นปัญหาในเรื่องการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพมาก อย่างไรก็ตาม ในชุมชนยังมีระบบความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่ยังมีการหน้าที่ที่ดีพอสมควร เด็กที่พ่อแม่ที่เสียชีวิตด้วยเอดส์ยังได้รับการดูแลจากบรรดาญาติพี่น้องให้ความอุปการะช่วยเหลือ

ปฏิกิริยาที่เคยรังเกียจผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อเริ่มดีขึ้น เมื่อมีการเสียชีวิตด้วยเอดส์เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ภาพการดูแลผู้ป่วยเอดส์ในครอบครัวเป็นภาพที่เกิดขึ้นจนเป็นปกติวิสัย และประสบการณ์การดูแลผู้ป่วยเอดส์ทำให้เกิดการเรียนรู้ต่อกันว่า เอดส์ไม่ได้ติดต่อกันง่ายๆ ขณะเดียวกัน ภาพการเผชิญกับความทุกข์ของผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยและครอบครัวทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกสงสาร เห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น ปฏิกิริยาของชุมชนที่มีต่อผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยจึงดีขึ้นเป็นลำดับ ความรังเกียจผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยลดลงเป็นลำดับ แม้ว่าจะยังไม่หมดไปโดยสิ้นเชิง ดังเช่น รายของน้องนุช อายุ 12 ปีที่พ่อแม่เสียชีวิตด้วยเอดส์ เจ้าของร้านขายก๋วยเตี๋ยว ยอมขายให้แต่ไม่ยอมให้นั่งกินที่ร้าน ต้องเอากลับไปกินที่บ้าน และรายของเด็กหญิงอนุบาล 5 ปี ที่เพื่อนนักเรียนไม่มาเล่นด้วย เพราะผู้ปกครองของเพื่อนนักเรียนห้ามไม่ให้เล่นด้วย เนื่องจากกลัวว่าจะบาดเจ็บ และติดเชื้อจากเด็กหญิงคนนี้เป็นต้น

3.8 กลุ่มอื่นๆ

กลุ่มอื่นๆในที่นี้หมายถึง กลุ่มที่ไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มบุคคลที่ประสบปัญหาทางสังคมที่กล่าวมาข้างต้น แต่เห็นว่ามีความทุกข์ความยากจนที่สมควรได้ศึกษาให้ลึกซึ้ง เพื่อการพัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนจนจะได้ครอบคลุมถึงพวกเขา ได้แก่ กรณีศึกษาเรื่องบุคคลไร้สมรรถภาพในที่ไม่สามารถเข้าถึงความช่วยเหลือและบริการจากรัฐและเอกชน ในชุมชนแออัดแห่งหนึ่งของจังหวัดขอนแก่น โดย สมภพ บุนนาค นักวิจัยพื้นที่มีประสบการณ์ทำงานพัฒนาภาคเอกชนในพื้นที่นี้ และได้เกาะติดวิถีชีวิตของคนในชุมชน พบว่า คนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้แรงงานมาตั้งแต่วัยเด็ก หลายคนไม่ได้รับการศึกษา หรือมีการศึกษาน้อยมาก แต่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูครอบครัว หลายคนไม่มีหลักฐาน

การเกิดการย้าย ไม่มีทะเบียนบ้าน ไม่มีหลักฐานการศึกษา จึงไม่อาจจะประกอบอาชีพอื่นได้ นอกจากใช้เป็นการกรมกรผู้ใช้แรงงาน บางคนทำงานอย่างหักโหมต้องพึ่งยาแก้ปวด สุรา ยาประเภช กาลัง รวมทั้งยาเสพติดเกือบทุกประเภท ตลอดจนยาบ้า โดยใช้มานานตั้งแต่ เรียกว่า ยาขยัน เม็ด ละ 7 บาท การทำงานในสภาพหักโหมเช่นนี้ ทำให้เมื่อแก่ตัว สภาพร่างกายและสมองทรุดโทรม อย่างมาก จนต้องเป็นภาระแก่ลูกหลาน บางคนเป็นหญิงที่ตั้งแต่วัยเด็กถูกล่อลวงให้ทำงานด้าน บริการทางเพศในสถานบริการระดับล่าง ต่อมาถูกกวาดจับ ใช้ชีวิตในสถานสงเคราะห์หญิงอย่างไม่มีคุณภาพเป็นเวลายาวนาน เมื่อพ้นออกมาก็ไม่สามารถประกอบอาชีพอะไรได้ ยิ่งไปกว่านั้น หลักฐานที่เคยมีมาตั้งแต่วัยเด็กก็สูญหายไป แม้จะพยายามกลับไปภูมิลำเนาเดิม ก็ไม่พบพ่อแม่พี่น้องที่ จะคอยให้ความอุปการะช่วยเหลือได้ คนเหล่านี้เลี้ยงชีวิตด้วยการทำงานรับจ้างเล็กๆน้อยๆใช้แรงงาน ได้รับค่าตอบแทนราคาถูกๆพอเลี้ยงชีพไปวัน สภาพความทุกข์ของพวกเขาเกิดขึ้นจากผลผลิต ของปัญหาเชิงโครงสร้างที่หมักหมม สัมผัสและทับซ้อนกันเป็นเวลายาวนาน

คนเหล่านี้มีประมาณร้อยละ 10-20 ครัวเรือนในแต่ละชุมชน มีสภาพชีวิตที่ดำเนินไปอย่าง คู้้นชินกับความยากจน การหาเช้ากินค่ำ ดันรนช่วยเหลือตนเอง วันใดอดอยากไม่มีเงินซื้อหาอาหาร ก็ต้องพึ่งพาเพื่อนบ้าน หรือข้าวก้นบาตรของพระเณรที่วัด ซึ่งบางครอบครัวก็ได้ส่งลูกหลานไปบวช เรียนที่วัด เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย เพื่อให้ลูกมีโอกาสศึกษาเล่าเรียน และเพื่อมีช่องทางในการได้รับ ข้าวก้นบาตรในยามที่ฉุกเฉิน ไม่สามารถหาเงินมาซื้อหาอาหารได้ คนเหล่านี้ไม่สนใจความเปลี่ยนแปลงใดๆในสังคม ทั้งสังคมระดับชุมชนและสังคมภายนอก ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆกับเพื่อน บ้านและชุมชน และประการที่สำคัญ ไม่ได้รับประโยชน์ใดๆจากการช่วยเหลือของระบบภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน

บทที่ 4

สาเหตุแห่งความยากจนของ กลุ่มผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคม

สำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคม อันเป็นกรณีศึกษาต่าง ๆ นั้น มีสาเหตุแห่งความยากจนจากหลายสาเหตุ ทั้งจากปัจจัยทางเศรษฐกิจอันเป็นมูลเหตุพื้นฐานที่เป็นแรงผลักดันให้พวกเขาเข้าสู่ภาวะของการเลี้ยงตัวเองให้อยู่รอดด้วยวิถีต่างๆ และปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมอันเป็นมูลเหตุที่กระทำ ดอกย้ำซ้ำเติมให้พวกเขามีภาวะความอับจนรุนแรงขึ้น และเป็นตัวกระทำสำคัญที่ส่งผลให้พวกเขาตกอยู่ในสภาพจำยอมจำนน จำกดวงชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของตนเอง อ่อนล้า อ่อนแอและไร้พลังอำนาจมากขึ้น

ดังนั้นการวิเคราะห์ถึงสาเหตุแห่งความยากจนของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคม จึงประกอบด้วยหลายเหตุปัจจัย ได้แก่

1. สาเหตุจากพฤติกรรมและท่าทีต่อชีวิตของตนเอง
2. ปัจจัยด้านการผลิต
3. ปัจจัยด้านทรัพยากรและการเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคม
4. โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

4.1 สาเหตุจากพฤติกรรมและท่าทีต่อชีวิต

กรอบการวิเคราะห์เรื่องท่าทีต่อชีวิต หรือ แบบฉบับของชีวิต (lifestyle หรือ Style of life) มีที่มาจากสองแหล่งใหญ่ คือ (1) จากงานของนักจิตวิทยาที่อยู่ในสำนักจิตวิเคราะห์แนวใหม่ (Neopsychoanalytic School) ซึ่งเป็นสำนักจิตวิเคราะห์ที่แตกออกมาจากสำนักจิตวิเคราะห์แบบฟรอยด์ ผู้ที่กล่าวถึงเรื่องท่าทีต่อชีวิตโดยตรง ได้แก่ อัลเฟรด แอดเลอร์ (Alfred Adler) (Carver, & Scheier, 1996; Schultz, & Schultz, 2001) และ (2) จากคำอธิบายเรื่องการสร้างท่าทีต่อชีวิตของ

กรีนและครูเตอร์ (Green, & Kreuter, 1999) ซึ่งทั้งสองแหล่งมองว่าสิ่งที่มีความสำคัญต่อทำที่ต่อชีวิตของบุคคล คือ **สังคม** มนุษย์ไม่มีทางเลือกเลยจากการเป็นสมาชิกของสังคม **อิทธิพลของสังคมและสัมพันธภาพระหว่างบุคคล นั้นมีความสำคัญต่อการสร้างบุคลิกภาพและทำที่ต่อชีวิตของแต่ละบุคคลในสังคมนั้น**

"ทำที่ต่อชีวิต" หรือ "แบบฉบับของชีวิต"¹ หมายถึงโครงสร้างของบุคลิกลักษณะ หรือแบบแผนพฤติกรรมส่วนบุคคล หรือลักษณะนิสัยที่เป็นผลมาจากการที่บุคคลต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ไปถึงจุดแห่งความสมบูรณ์แบบที่ตนต้องการ ทำที่ต่อชีวิตของบุคคลหนึ่งก็เป็นลักษณะเฉพาะ (Uniqueness) ของบุคคลนั้น ไม่มีใครเลยในโลกนี้ที่มีทำที่ต่อชีวิตที่เหมือนกันหรือชุดเดียวกัน มนุษย์เราแต่ละคนเป็นผู้สร้างทำที่ต่อชีวิตของเราเองเป็นการเฉพาะ มนุษย์เราแต่ละคนเป็นผู้สร้าง "อัตตา" ของเราขึ้นมาเอง เราแต่ละคนสร้าง "บุคลิกภาพ" ของเราขึ้นมาเอง และเราแต่ละคนสร้าง "ลักษณะนิสัย" หรือ "บุคลิกลักษณะ" ของเราเอง ทั้งหมดเป็นการเฉพาะของเรา และทั้งหมดคือ "อัตตา" "บุคลิกภาพ" "บุคลิกลักษณะ" และ "ลักษณะนิสัย" นั้น บางครั้งเราใช้คำว่า "ทำที่ต่อชีวิต" และ "แบบฉบับของชีวิต" อย่างทดแทนกันได้

ชีวิตมนุษย์ทุกคนเหมือนกับการбакบันป็นขึ้นไปสู่ภูเขาสูง มนุษย์ทุกคนมีการดิ้นรนต่อสู้ตั้งแต่เกิด เราไม่ได้ยอมจำนนหรืออยู่นิ่งๆรอให้เป็นฝ่ายถูกกำหนดให้มีทำที่ต่อชีวิตอย่างนั้นอย่างนี้ เราไม่ได้ถูกกำหนดโดยประสบการณ์ในวัยเด็ก อย่างที่ทฤษฎีจิตวิเคราะห์แบบฟรอยด์มักจะเชื่อเช่นนั้น โดยลำพังของประสบการณ์ เราไม่ได้ถูกกำหนดโดยประสบการณ์ และประสบการณ์ไม่ได้มีความสำคัญต่อเราเท่ากับทัศนคติและความสำนึกของเราเองที่มีต่อประสบการณ์นั้น ทัศนคติและความสำนึกของเราที่มีต่อประสบการณ์ต่างหากที่มีอิทธิพลต่อทำที่ต่อชีวิต บุคลิกภาพ และลักษณะนิสัยของเรา **มนุษย์เราจึงไม่ได้ตกเป็นเหยื่อของชะตากรรม ทว่าเราทุกคนสามารถควบคุมชะตาชีวิตของเราเองได้**

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ "ทำที่ต่อชีวิต" หรือ "แบบฉบับของชีวิต" เท่าที่มีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แบบฉบับต้นตอของการปรับตัว (Prototype)
2. กฎแห่งการเคลื่อนไหว (Law of movement)
3. พลังสร้างสรรค์ของอัตตา (Creative power of the self)

¹ นพมาศ ชีวเวดิน. (2540) ใช้คำว่า แนวการดำรงชีพ

แบบฉบับต้นตอของการปรับตัว มนุษย์ทุกคนต้องการที่จะตีกรอบหรือกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองกันทุกคน สิ่งที่มีมนุษย์ใช้ในการตีกรอบหรือกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของเขาเอง ไม่ใช่ประสบการณ์ ทว่าเป็นการให้ความหมายกับประสบการณ์ การตีความหมายประสบการณ์ของมนุษย์แต่ละคนเป็นการประยุกต์ปรุงแต่งประสบการณ์ให้สอดคล้องเข้ากับอุดมการณ์หรือความคิดขั้นสูงของแต่ละบุคคล

กฎแห่งการเคลื่อนไหว ถ้าแบบฉบับต้นตอของการปรับตัวของบุคคลได้เคลื่อนไหวไปโดยสมบูรณ์แล้ว อัดตาที่เกิดขึ้นก็จะพัฒนาเป็นบุคลิกภาพ โดยปกติชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เด็ก ๆ จนมาเป็นวัยผู้ใหญ่ นับว่าอยู่ภายใต้กฎแห่งการเคลื่อนไหว เมื่อเด็กทารกถูกย้ายที่จากเปลมาสู่โลกภายนอก เด็กก็จะเริ่มปฏิบัติตามกฎแห่งการเคลื่อนไหว เด็กจะก่อรูปของแบบฉบับต้นตอขึ้นมา เพื่อจะตีกรอบหรือกำหนดความหมายของการดำรงชีวิตและปรับตัวให้สอดคล้องกับแบบแผนของชีวิต เช่น เด็กคนหนึ่งอาจสร้างแบบฉบับต้นตอของเขาโดยการเป็นเด็กเกเร ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม เขาตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะต้องเพิ่มความเกเรมากขึ้นไปอีก เมื่อเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เขาจะดำเนินชีวิตต่อไปตามแบบฉบับต้นตอที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ในช่วงระยะ ณ จุดที่เป็นเด็กเคลื่อนไหวไปสู่จุดที่เป็นวุฒิภาวะ ถ้าเราใส่ประสบการณ์ใหม่ให้เขา เมื่อนั้นอัดตาของเขาจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและการให้ความหมายใหม่ของเขา เด็กคนหนึ่งจึงสามารถเปลี่ยนแปลงจากเด็กซุกซนแสนเกเร ไปสู่การเป็นวัยรุ่นที่อ่อนหวานและการเป็นผู้ใหญ่ที่ดี

พลังสร้างสรรค์ของอัดตา มนุษย์ทุกคนมีเจตจำนงอิสระในการสร้างสรรค์ทำที่ต่อชีวิตหรือแบบฉบับของชีวิตที่เหมาะสมสำหรับเราแต่ละคน และเราทุกคนมีความสามารถในการสร้างสรรค์ทำที่ต่อชีวิตของเราเอง โดยความสามารถนี้เราได้มาจากทั้งการถ่ายทอดทางพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมทางสังคมของเรา ไม่มีใครกำหนดทำที่ต่อชีวิตให้เรา แต่เราทุกคนมีอิสระที่จะกำหนดสร้างและสร้างสรรค์ทำที่ต่อชีวิตด้วยตนเอง เมื่อใดก็ตาม ที่ทำที่ต่อชีวิตได้สร้างสรรค์ขึ้นมาแล้ว มันจะดำรงอยู่ตรวบจนชีวิตเราสิ้นไป แม้ว่าเราจะอยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ยากลำบากที่สุด และสภาพนั้นขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของเราอย่างที่สุด เราก็จะเหมือนมีพลังสร้างสรรค์ภายในตัวเรา ที่จะกระตุ้นให้เราพัฒนาตนไปสู่ความเจริญงอกงามได้

สิ่งที่นักวิจัยจะนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ทำที่ต่อชีวิตของประชาชนผู้ประสบปัญหาทางสังคมที่เป็นกรณีศึกษาในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ครั้งนี้ ได้แก่ การพัฒนาแบบฉบับต้นตอของการปรับตัว (Prototype) กฎแห่งการเคลื่อนไหว (Law of movement) และพลังสร้างสรรค์ของอัดตา (Creative power of the

self) ซึ่งนักวิจัยจะประยุกต์มาอธิบายในกรอบที่ยืดหยุ่น โดยไม่จำกัดการอธิบายเพียงในระดับจุลภาคหรือระดับภายในบุคลิกภาพของบุคคล เท่านั้น

4.1.1 ทำที่ต่อชีวิตกับกรณีศึกษาคนยากจนที่ประสบปัญหาทางสังคม

สำหรับการวิเคราะห์ในประเด็นทำที่ต่อชีวิต ผู้วิจัยจะใช้คำว่า "ทำที่ต่อชีวิต" เพื่อหมายถึงทัศนคติ ความนึกคิด และความเข้าใจของประชาชนผู้ประสบปัญหาทางสังคมที่มีต่อสภาพชีวิตชะตากรรมและความเป็นไปของตนเอง ตลอดจน การกระทำที่สะท้อนออกมาจาก ทัศนคติ ความนึกคิดและความเข้าใจนั้น ทำที่ต่อชีวิตมีส่วนสัมพันธ์กับสาเหตุและความยากจนของประชาชนเหล่านี้ โดยที่ถือว่าความยากจนของประชาชนที่ประสบปัญหาทางสังคมเป็นประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้นกับพวกเขา และทำที่ต่อชีวิตของพวกเขา ก็มาจากการให้ความหมายประสบการณ์แห่งความยากจนเหล่านั้นของพวกเขาเอง

โดยผิวเผิน เราอาจจะพบทำที่ต่อชีวิตที่สะท้อนออกมาเป็นการกระทำที่เหมือนคนเหลวไหล ไม่มีความรับผิดชอบ อาทิ การดื่มสุรา การเล่นการพนัน และการใช้จ่ายเงินอย่างฟุ่มเฟือย เป็นต้น คนทั่วไปอาจจะมองคนเหล่านี้ว่า “จนแล้วยังไม่เจียมตัว” “จนเพราะติดเหล้าติดการพนัน” “แทนที่จะมูนาะทำงาน กลับเลือกที่จะแบมือขอเศษทานจากผู้อื่น” คนทั่วไปมักมองว่าการมีทำที่ต่อชีวิตดังกล่าวเป็นสาเหตุของความยากจนและทำให้ยิ่งจนดังลงไป จนยากจะฟื้นฟูสภาพคืนกลับมาได้ ถ้าจะอธิบายจากจุดยืนเชิงทฤษฎี เมื่อประชาชนผู้ประสบปัญหาทางสังคมต้องดิ้นรนต่อสู้ชีวิตที่ยากลำบากตั้งแต่เกิด มีหลายสิ่งหลายอย่างที่พวกเขาต้องเรียนรู้ และมีอุปสรรคมากมายที่จะต้องเอาชนะ ซึ่งในการดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอดให้ได้ ประชาชนเหล่านี้ย่อมมีประสบการณ์ที่สะท้อนความไม่แน่นอน ไม่มั่นคงปลอดภัย (Insecure) บ่อยครั้ง เพราะเขาไม่สามารถจะปรับตัวหรือแก้ไขเหตุการณ์นั้นได้

4.1.2 ปัจจัยการผลิต

คำว่า "ปัจจัยการผลิต" เป็นศัพท์วิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ โดยในทางเศรษฐศาสตร์ ปัจจัยการผลิตที่สำคัญมี 3 ประการคือ ที่ดิน หุ่น และแรงงาน นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมองปัจจัยทั้ง 3 ประการเป็นองค์ประกอบของการผลิต เป็นวัตถุดิบและสินค้า โดย "ที่ดิน" และ "หุ่น" นั้นมีความเป็นวัตถุดิบและสินค้าที่ซื้อขายกันได้ในระบบเศรษฐกิจตลาดเสรี ที่เป็นประเด็นถกเถียงกัน ได้แก่

"แรงงาน" ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ได้ให้คุณค่าความหมายของ "แรงงาน" เป็นวัตถุแห่งปัจจัยการผลิตและเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง ที่ซื้อขายกันได้เช่นเดียวกับ ที่ดินและทุน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542: 3) เห็นว่า ที่จริงแล้ว "แรงงาน" มีคุณลักษณะที่แตกต่างจากปัจจัยการผลิตทั้งสองประการ แรงงานแตกต่างจากที่ดินและทุน เพราะแรงงานไม่ใช่วัตถุ แต่เป็นพลังงานที่ถูกผลิตออกมาจากร่างกายของมนุษย์ เป็นกระบวนการทางชีวเคมีที่ไม่อาจแยกออกจากร่างกายของมนุษย์ได้ อุปมาดังแสงอาทิตย์ที่ไม่อาจแยกออกจากดวงอาทิตย์ ดังนั้น เมื่อระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซื้อขายแรงงานเสมือนเป็นวัตถุ ก็เท่ากับดูดดึงเอาร่างกายมนุษย์เข้าไปในกระบวนการซื้อขายด้วย

ในการซื้อขายสินค้าอย่างอื่น โดยปกติ เมื่อผู้ขายสินค้าได้ขายสินค้าชนิดหนึ่งให้กับผู้ซื้อไปแล้ว กรรมสิทธิ์ในสินค้านั้นย่อมตกอยู่กับผู้ซื้อไปโดยสมบูรณ์ ผู้ซื้อจะจัดการกับสินค้าชนิดนั้นอย่างไรก็ได้ทั้งสิ้น สำหรับ "แรงงาน" ในระบบทุนนิยมก็เป็นเช่นเดียวกับสินค้าทั่วไป คือ เมื่อผู้ขายแรงงานคือ ลูกจ้างได้ขายแรงงานให้กับนายจ้างไปแล้ว กรรมสิทธิ์ของแรงงานในชั่วโมงการทำงานได้ตกอยู่กับนายจ้างทั้งหมด ดังนั้น มูลค่าของสินค้าก็คือมูลค่าของแรงงานที่ถูกใช้ไปเพื่อผลิตสินค้านั้น นายจ้างจึงมีแนวโน้มที่จะใช้แรงงานนั้นตามอำเภอใจเช่นเดียวกับวัตถุปัจจัยการผลิตอื่นๆ อย่างไรก็ตาม แรงงานกับร่างกายมนุษย์ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ แรงงานมีฐานะเป็นพลังชีวิตของมนุษย์ผู้นั้น แรงงานจึงไม่ใช่ปัจจัยการผลิตที่จะนำมาใช้ตามอำเภอใจของผู้ทำการผลิต ทว่าเราจะต้องทำความเข้าใจต่อแรงงานในฐานะที่เป็นมนุษย์ พลังแรงงานจากมันสมอง พลังแรงงานจากร่างกาย ที่ถูกหล่อหลอมด้วยองค์ความรู้ ทักษะและฝีมือ คือสิ่งที่มีคุณค่าของมนุษย์และสังคม จึงเป็นหน้าที่ของสังคมที่จะต้องดูแลรักษาทรัพยากรมนุษย์ ให้ทรงคุณค่าต่อสังคมตลอดไป (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: 4)

ในที่นี้จะใช้กรอบการวิเคราะห์ปัจจัยการผลิตของ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐเป็นหลัก โดยเชื่อมโยงปัจจัยการผลิตเข้ากับสาเหตุของความยากจนของกลุ่มผู้ประสบปัญหาทางสังคม

4.1.3 ทรัพยากร

การวิเคราะห์ในประเด็นทรัพยากรนั้น นักปรัชญาชาวเยอรมันชื่อ เฮเกล (Hegel) ให้ความหมายแต่เพียงเศรษฐกิจทรัพย์ หรือทรัพยากรในเศรษฐศาสตร์แต่เพียงประการเดียว ขณะที่ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2541) เห็นว่า ยังมีทรัพยากรอื่นที่ไม่ได้อยู่ในความหมายของเศรษฐกิจทรัพย์ ทว่าเป็นทรัพยากรในความหมายที่กว้างขวางกว่าและลึกซึ้งกว่าเศรษฐกิจทรัพย์ อาทิ จริยทรัพย์ (Ethical

property) และทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural resources) ทรัพยากรเหล่านี้จะมีบทบาทในการสร้างสวัสดิการสังคมให้กับคนไทย ในที่นี้จะวิเคราะห์ทรัพยากรจากการประยุกต์กรอบการมองของชัยวัฒน์ สถาอานันท์เป็นหลัก

4.1.4 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

การวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม ในที่นี้ ไม่ได้ใช้กรอบการมองโครงสร้างในความหมายของโครงสร้างการหน้าที่ หรือโครงสร้างขนาดใหญ่ ทว่ามองอำนาจและโครงสร้างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจไปที่กลไกในระดับย่อยของอำนาจ มองไปที่คุณลักษณะของอำนาจมากกว่าโครงสร้างใหญ่-แข็งของอำนาจ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545: 274-275).

4.1.5 ระบบสวัสดิการ

คำว่า “สวัสดิการ” มีทั้งความหมายในมิติที่เป็นสภาพการดำเนินชีวิต และมีความหมายที่เป็นระบบการกระทำ การบริหารจัดการ กิจกรรม โครงการ แผนงาน และนโยบาย ในด้านมิติด้านสภาพการดำเนินชีวิต การที่บุคคลดิ้นรนขอทานข้าว หรือตัดสินใจมาทำงานด้านบริการทางเพศ ก็อาจจะถือได้ว่า เป็นการตัดสินใจกระทำหรือดำเนินการเพื่อให้ตนมีสวัสดิการที่ดีขึ้น มีอาหารพอประทังชีวิต หรือเงินรายได้มากขึ้น เพื่อจะได้ส่งไปเป็นเงินค่าเล่าเรียนแก่น้องในชนบท นักวิจัยจะใช้ทั้งสองมิติความหมายในการวิเคราะห์สาเหตุและความยากจนของประชาชนที่ประสบปัญหาทางสังคม

4.2 กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

4.2.1 สาเหตุจากพฤติกรรมและทำที่ต่อชีวิตของตนเอง

กลุ่มคนชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่นจากกรณีศึกษา นี้ หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอที่เข้ามาทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ (ดูบุญเพิ่ม, 2545) และ กลุ่มผู้พลัดถิ่นไทใหญ่ (ดูสุรสม, 2545) การศึกษาวิถีชีวิตของพวกเขาทำให้เรารู้ว่า ผลการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความล้มละลายในวิถีชีวิตและงานอาชีพเดิม ได้ส่งผลให้พวกเขาต่างพยายามดิ้นรนเข้ามาหางานทำในเมือง เพราะการทำงานบนดอยไม่สามารถนำไปสู่การเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ การทำงานชนิดหนักเอาเบาสู้ของกลุ่มปกาเกอะญอ ร่วมกับทำที่บุคลิกภาพที่อ่อนน้อม นุ่มนวล เอาใจใส่ในงานทำให้พวกเขา

สามารถหางานทำได้ง่ายขึ้น แต่งานนั้นก็เป็งานที่ถูกกดทอนค่าแรงลงไปเรื่อยๆ ความจำเป็นในชีวิตทำให้เกิดภาวะจำยอม ยอมรับค่าแรงที่ถูกกดต่ำลงทุกที พวกเขาไม่รู้ว่าจะไปหาใครหรือแจ้งกับหน่วยงานใด ถ้าพวกเขาได้รับการปฏิบัติต่ออย่างไม่เป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รู้ว่าเมื่อแจ้งหรือร้องเรียนไปแล้ว จะเกิดความยากลำบากอะไรตามมาสำหรับตัวเขาและญาติพี่น้องของพวกเขาในอนาคต ความเป็นกลุ่มที่ถูกประทับตราว่าเป็น "คนส่วนน้อยที่แตกต่าง" ทำให้พวกเขาไม่กล้ามีปากเสียง ทั้งที่หลายคนก็มีบัตรประจำตัวประชาชนไทยเช่นเดียวกัน แต่การถูกระบบอำนาจของชนชาติใหญ่กดทับและการได้รับการปฏิบัติอย่างมีอคติจากนายจ้างจำนวนหนึ่ง ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างจำยอมอยู่ในสภาพไร้อำนาจ กลายเป็นเบี้ยล่างให้คนกระทำและเอาเปรียบได้โดยง่าย

เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มคนพลัดถิ่น ซึ่งนักวิจัยกรณีศึกษาในเรื่องนี้ สุรสม กฤษณะจุฑะ ได้ศึกษาเรื่อง "สิทธิของผู้พลัดถิ่น: ศึกษากรณีชาวไทใหญ่จากประเทศพม่า" ในฐานะที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่าวิถีชีวิตของพวกเขาอยู่ในสภาพที่ถูกกระทำรุนแรงกว่า และตกอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถกำหนดชะตาชีวิตตนเองได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากการดำรงอยู่ของพวกเขาในพื้นที่ต่อชายแดน เป็นการดำรงอยู่อย่างผิดกฎหมายและมีชีวิตที่ไม่มั่นคง เมื่อเข้ามาอยู่ในแผ่นดินไทย ชีวิตของผู้พลัดถิ่นกลุ่มนี้ เสมือนกับถูกทำให้ไม่มีตัวตน พวกเขากลายเป็นบุคคลที่ไม่มีใครเอื้อมถึง เป็นบุคคลที่ไร้สังกัด ไร้รัฐ และไร้ความคุ้มครอง ไม่ว่าจะในฐานะความเป็นพลเมืองแห่งรัฐใด หรือในฐานะของความเป็นมนุษย์

4.2.2 ทำที่ต่อชีวิต : ความพอเพียงในการยังชีวิตเพื่ออนาคตของผู้มาใหม่

คนไทใหญ่จำนวนมากที่หนีร้อนมาพึ่งเย็นในไทย มีความต้องการจะแสวงหาโอกาสให้กับตนเองในการรักษาชีวิตให้รอด หลายคนพยายามเก็บหอมรอมริบและใช้ชีวิตในขณะที่อยู่ในแผ่นดินไทยอย่างอดออมถนอมตน เพียงเพื่อจะรอวันเวลาไปรับลูกเมีย พ่อแม่ พี่น้องกลับมาอยู่ด้วยกัน เพื่อให้ทุกคนไม่ต้องทนอยู่กับความหวาดหวั่นพรั่นพรึงในชีวิต จากการถูกกระทำทารุณ ถูกข่มขืน ฆ่าประจาน จากทหารที่มองเห็นพวกเขาเหมือนไม่ใช่มนุษย์ในแผ่นดินบ้านเกิดของเขาเอง

จากการทำกลุ่มสนทนากับเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิจัยพื้นที่ ที่ทำงานใกล้ชิดกับชาวไทใหญ่ที่มาทำงานในเขตภาคเหนือ พบว่า ชาวไทใหญ่มีวัฒนธรรมที่มั่นศรัทธาในศาสนา พวกเขาเป็นชาติพันธุ์ที่รักความสงบ พอใจในความพอเพียงของชีวิต การอยู่ร่วมกันของพวกเขาอยู่กันอย่างมีระบบระเบียบ มีการดูแลกันจากผู้เข้มแข็งผู้ผู้อ่อนแอ ความสัมพันธ์เชิงกลุ่มมีความเข้มแข็งพวกเขามีข้อห้ามที่ยึดถือกันต่อ ๆ มาว่า ไทใหญ่คนใดที่พลัดบ้านมาอยู่ในไทย จะต้องไม่สร้างความ

เดือดร้อนให้แก่ชีวิตส่วนตัวและการทำงานของเขาสอง เพราะความเดือดร้อนนั้นอาจนำมาซึ่งปัญหาที่ลุกลามไปถึงคนไทยใหญ่อื่น ๆ ได้ ถ้าใครคนใดคนหนึ่งกระทำผิดความเชื่อและกฎหมายท้องถิ่น คนอื่นๆ จะพลอยเดือดร้อนตามไปด้วย ดังนั้นคนที่มาอยู่รวมกันต้องคิดถึงอนาคตของคนอื่นๆ และคิดถึงอนาคตของ “ผู้ที่จะมาใหม่”ที่กำลังจะอพยพหนีตายตามมาก็อีก พวกเขาต้องอยู่ให้ดีเพื่อชีวิตในอนาคตของลูกหลานเขาเอง และพวกเขาก็ถือว่าเป็นภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือ ให้การดูแลเวลามีคนไทยใหญ่พลัดถิ่นเข้ามา จนกว่าคนนั้นจะพอช่วยตนเองได้ ภาระหน้าที่นี้เป็นเสมือนข้อปฏิบัติที่ส่งต่อกันมา เพราะพวกเขาตระหนักดีว่า ไม่มีใครหรือกฎระเบียบใดๆ จะให้ความคุ้มครองพวกเขาได้ ยกเว้นต้องพึ่งตนเองและพึ่งพากันและกันให้ดีที่สุด

กรณีศึกษาคนหนึ่งเล่าถึงกระบวนการในการช่วยเหลือดูแล “ผู้มาใหม่” ที่แสดงถึง “ความเข้มแข็งในกลุ่มของพวกเขาว่า

“บุญใสเล่าว่า ก่อนหน้านี้เพิ่งมีคนอพยพมาอยู่กับเขา เขาต้องใช้ข้าวถึง 4 กระสอบเพื่อเลี้ยงดูผู้มาใหม่ ก่อนที่เขาจะหางานได้ บุญใสบอกว่า เมื่อคิดถึงวันเวลาที่เริ่มเข้ามาสู่ประเทศไทย เขารู้ดีว่ารสชาติมันเป็นอย่างไร รู้ดีว่าทรมานแค่ไหน เพราะเขาเองก็เคยเดือดร้อนมาก่อน จะไม่ช่วยเหลืออะไรเลยก็กระไรอยู่ในเมื่อก็เป็นคนเหมือนกัน ถึงแม้ว่าคนที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่จะหางานทำได้แล้วเขาก็จะไม่เรียกร้องค่าข้าว ถึงเอาเงินมาให้ภายหลัง เขาจะไม่รับ ถ้าเขาไม่มีเงินก็จะไปเซ็นชื่อข้าวมาก่อน แล้วค่อยไปจ่ายทีหลัง และถ้าคนมาใหม่หางานทำได้แล้ว บางครั้งคนในหมู่บ้านก็จะให้ยืมมีด ยืมพรั้าจอบเสียมไปทำงานก่อน หรือถ้าไม่มีเขาก็จะซื้อให้ใหม่แล้วค่อยให้คนมาใหม่ทำงานหาเงินมาคืนภายหลัง ..

การหางานทำของคนไทยใหญ่ที่มาใหม่ จะต้องอาศัยคนที่อยู่ก่อนพาไปโดยมอเตอร์ไซค์รับจ้างจะพาตระเวนไปที่ต่างๆ และสอบถามว่ามีงานให้ทำหรือเปล่า จนกว่าจะหางานได้ คนขับมอเตอร์ไซค์จะมาเก็บเงินค่าน้ำมันอีกครั้งหนึ่ง บางครั้งเวลาผ่านไปประมาณครึ่งเดือน เมื่อคนมาใหม่สามารถหาเงินได้บ้างแล้ว แต่ถ้าบางครั้งเขายังไม่มีก็จะมาเรียกเก็บภายหลังหรือบางครั้งคนมาใหม่ย้ายไปทำงานที่อื่นเสียก่อน คนพาหางานก็จะไม่ได้เงินตอบแทนเลย” (สุรสม, 2545: 11)

สำหรับคนไทยใหญ่บางคนที่อยู่มานาน แม้จะมีรายได้เพิ่มขึ้นแต่ค่าแรงที่วิ่งตามไม่ทันค่าแรงงานตามมาตรฐานปกติของแรงงานทั่วไป ก็ย่อมทำให้พวกเขาเผชิญปัญหา “ไม่พอกิน” อยู่เนื่องๆ แหล่งความช่วยเหลือที่จะช่วยยั้งชีวิตพวกเขาได้ คือ ระบบเงินเชื่อ โดยซื้อของจากพ่อค้าแม่

ค่าที่มาขายบริเวณนั้นแล้วทยอยจ่ายเงินภายหลัง ประมาณ 10 วัน/ครั้ง เพื่อไม่ให้เงินเชื่อค้างอยู่มากเกินไป ในระบบเงินเชื่อเช่นนี้พวกเขาต้องซื้อสินค้าในราคาแพงกว่าท้องตลาดทั่วไป แต่ถ้าบางรายไม่สามารถผ่อนชำระเงินคืนได้บ้างตามรายงวดที่ตกลงกันได้ นั่นหมายความว่าพวกเขาจะไม่สามารถซื้อข้าวของกับพ่อค้าแม่ค้ารายนั้นได้อีกเลย เป็นการตัดความช่วยเหลือจากแหล่งทรัพยากรที่ใกล้ตัว ซึ่งพวกเขาย่อมไม่เลือกหนทางนั้นที่ตัดวงจรความช่วยเหลือของพวกเขาเอง

ท่าทีต่อชีวิตของกลุ่มปกากะญอและไทใหญ่ เป็นการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง พวกเขาเป็นแรงงานที่ไม่ได้รับความคุ้มครองอย่างเหมาะสมตามกฎหมายแรงงาน เพราะการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น เป็นตราประทับที่ทำให้พวกเขาถูกละเลยในการได้รับความคุ้มครองสิทธิเช่นเดียวกับพลเมืองไทย ทั้งที่คนปกากะญอจำนวนมากเป็นคนไทย เกิดในแผ่นดินไทย เพียงแต่ไปมีชีวิตรูปบนดอยสูงเท่านั้น

4.2.3 ปัจจัยด้านการผลิต

1. ผลกระทบจากการพัฒนาโดยรัฐ : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

การศึกษาปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มคนพลัดถิ่น มีมิติในการศึกษาที่มีความซับซ้อน และจำเป็นต้องศึกษาควบคู่กันไป ระหว่างความสัมพันธ์ของคนสังคมใหญ่ กับ วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือกลุ่มคนพลัดถิ่นที่มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะผลกระทบของการดำเนินนโยบายรัฐที่เข้าไปบงการหรือครอบงำชีวิตของพวกเขา เป็นผลมาจากความคิดความเชื่อของคนในสังคมใหญ่ที่ “ประทับตรา” พวกเขามายาวนาน ผลการตกผลึกทางความคิดก่อให้เกิดความเชื่อและความกังวลต่อความมั่นคงของชาติ และการเสนอแนวทางการพัฒนาผ่านนโยบายความมั่นคงและแผนแม่บทดังกล่าว เป็นความเชื่อว่าจะเปลี่ยนแปลง “พวกเขา” ให้เป็น “พวกเรา” โดยขาดการเข้าไปศึกษาสภาพชีวิต วัฒนธรรมที่แท้จริง ขาดการเข้าไปค้นหา “คุณค่า” ที่ดำรงอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ กระบวนการพัฒนาที่เป็นมาจึงขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการพัฒนาลงจากรัฐสู่ชุมชนชาติพันธุ์ ที่เน้นการแก้ปัญหาความมั่นคงของชาติมากกว่าการพัฒนามนุษย์ (ที่เป็นคนกลุ่มชาติพันธุ์) ในที่สุดก็เป็นการพัฒนาที่ทำให้สังคมชุมชนชาติพันธุ์มีความแปลกแยก ทั้งวิถีการผลิตแบบพอเพียงไปสู่วิถีการผลิตกระแสหลักที่พึ่งกลไกตลาด วิถีชีวิตและค่านิยมทางความคิดที่เปลี่ยนไป ความสูญเสียศักยภาพในการจัดการกับปัญหาของตนเอง ความสามารถในการพึ่งตนเองถูกให้คุณค่าน้อยกว่าความสามารถในการเข้าถึงและขอรับทรัพยากรจากภาครัฐและคนภายนอก การศึกษาในเนื้อหาตามหลักสูตรกลาง และการสอนหนังสือด้วยภาษาแบบ “ไทย

พื้นราบ” จากนโยบายรัฐใหญ่ เป็นตัวกระตุ้นให้เด็กและเยาวชนปัจจุบันในกลุ่มชาติพันธุ์เห็น “เป้าหมายของชีวิต” เปลี่ยนไปจากเดิม คนรุ่นใหม่ ในชุมชนชาติพันธุ์ ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนากระแสหลัก ดึงดูดให้พวกเขามองข้าม ละเลยคุณค่าในวิถีชีวิตเดิม กระหายและสนใจวิถีชีวิตแบบเมือง ที่เป็นแบบทันสมัย เกิดการเคลื่อนย้าย อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองใหญ่ แม้ว่าการลงมาอยู่ในพื้นราบ จะมีส่วนในการทำลายคุณค่าแห่งชีวิต ด้วยการถูกกีดกันและถูกเลือกปฏิบัติต่อสิทธิพื้นฐานเดิมที่ตนเคยได้รับ แต่พวกเขาก็ยังยินดีจะเลือก แม้ตระหนักว่าเป็นการเลือกเพราะความจำใจ ทั้งนี้เพราะอิทธิพลทางความคิด กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ได้รับจากการศึกษา การอบรมในครอบครัว การเห็นตัวอย่างของการโฆษณาในสังคมได้ “หลอม” ให้พวกเขาประทับใจกับความสำเร็จในชีวิตของผู้อื่น ทำให้เขาพร้อมที่จะยอม “เสี่ยง”

2. การอพยพสู่เมืองใหญ่: ทางเลือกเพื่อชีวิตใหม่ที่มองไม่เห็น

ปัจจุบันด้วยระบบวิธีคิดเรื่องการพัฒนาแบบที่เป็น “ยาชุดครอบจักรวาล” ได้มีอิทธิพลมากมายต่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตและจิตสำนึกของคนกลุ่มชาติพันธุ์ งานของ บุญเพิ่ม ฤทัยกริม (2545: 1) นักวิจัยกรณีศึกษาในเรื่อง การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวปกากะญอที่เข้ามาทำงานในตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนรูปธรรมของการศึกษา ที่ยืนยันสถานการณ์ปัญหาปัจจุบันของคนปกากะญอว่า ผลจากนโยบายเร่งรัดการพัฒนาชนบทของรัฐ ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ปรับระบบคิดทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง สาธารณสุขและการผลิตของชุมชนอย่างสิ้นเชิง โดยหันไปยอมรับพึ่งพาการพัฒนาจากภายนอกมากขึ้น เป็นเหตุให้ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาของการพัฒนาที่หลังไหลมาสู่หมู่บ้านที่มีความรุนแรงและมีความสลับซับซ้อนอย่างมากมาย คนปกากะญอจำนวนมากต้องอพยพออกจากหมู่บ้าน ต้องทิ้งพ่อแม่ลูกเมีย ครอบครัวและอาชีพ บางครอบครัวอพยพมาทั้งครอบครัวมารับจ้างขายแรงงานในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพบว่าเป็นการดิ้นรนจากสิ่งที่เป็น “ทุกข์” มาสู่วิถีชีวิตที่เผชิญ “ทุกข์” อีกรูปแบบหนึ่ง

ปรากฏการณ์การอพยพมาหางานทำในเมืองใหญ่ เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม งานของ ทวีช จตุรพฤกษ์ (2541: 116) สะท้อนถึงวิถีการผลิตที่เปลี่ยนไปจากการที่กลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มถูกนโยบายควบคุมทรัพยากรโดยรัฐและถูกบีบให้ปลูกพืชทดแทนที่เหมือนกันหมด เพื่อสนองระบบตลาด ทำให้เศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเองลงไป ส่งผลให้พวกเขาต้องพึ่งพาตลาดพื้นราบ รัฐและทุนมากขึ้น เป็นการพึ่งโดยผ่านระบบ “คนกลาง” ที่ “เข้าถึง” ตลาดและทุนได้มากกว่าพวกเขา และจากการที่ขาดอำนาจการต่อรอง ส่งผลให้พวกเขาได้กลายเป็นเบี้ยล่างของพ่อค้าคนกลางในการควบคุมและยึดกุมปัจจัยการผลิต

ปัจจัยการยังชีพอื่นๆแทบทั้งหมด เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยา ข้าว และพืชไร่ ฯลฯ และทำให้พวกเขาจำต้องเลือกทางออกที่อพยพออกมาเพื่อแสวงหาชีวิตใหม่ที่คาดว่าจะดีกว่า

กระแสการพัฒนาได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงและค่อยๆสลายความเป็นชุมชน ความเป็นครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเกือบทุกพื้นที่เช่นกัน ซึ่งเป็นการยืนยันว่าปัญหากลุ่มชาติพันธุ์มิใช่ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะกับกลุ่มคนเล็กๆในพื้นที่ใดพื้นที่เดียวเท่านั้น หากแต่เป็นปัญหาใหญ่ของสังคม ที่เกิดขึ้นในวงกว้างเกือบทุกพื้นที่ บางพื้นที่พวกเขาเผชิญ “ทุกข์ซ้ำซ้อน” มากขึ้นไปอีก เมื่อพบว่าพื้นที่ทำกินที่เคยอยู่มาเป็นเวลาหลายสิบปีกลายเป็นพื้นที่ป่าสงวน พื้นที่ป่าอนุรักษ์ ที่กฎหมายควบคุม และกลายเป็นการเบียดขับพวกเขาออกจากพื้นที่ทำกินดั้งเดิม กรณีการศึกษาของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่กำลังมีการศึกษาในโครงการวิจัย “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มเด็กเยาวชนปกาเกอะญอ อ.สบเมย จ.แม่ฮ่องสอน” ก็ได้สะท้อนถึงชะตากรรมในความทุกข์เช่นเดียวกันว่า (ชีวิตและความหวังที่รอคอยของ “คนชายขอบ” บ้านท่าเรือ) ชาวบ้านท่าเรือที่ตั้งมาเกือบ 40 ปี เดิมพวกเขามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ทำกินภายใต้พื้นที่ที่จำกัด แต่เมื่อพื้นที่ที่อยู่กลายเป็นพื้นที่ป่าสงวน พวกเขาไม่เลือกหนทางการหักล้างถ่วงเพิ่ม เพราะอาจทำให้ถูกเพ่งเล็งจากรัฐ ความหวังที่จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพลเมืองไทยที่ยังพอมืออยู่บ้างอาจดับวูบได้ทันที ดังนั้นทางออกหนึ่งที่ชาวบ้านท่าเรือเลือก คือ “การรับจ้าง” หลายคนออกไปทำงานรับจ้างทั้งในหมู่บ้านใกล้เคียง ในเมืองและต่างจังหวัด ทั้งที่รู้ว่าการไปรับจ้างไกลๆนั้นค่อนข้างเสี่ยง แต่หลายคนก็ไม่มีทางเลือก ทั้งที่การออกจากพื้นที่ไปทำงานหารายได้ขณะที่พวกเขาไม่มีบัตรประชาชนนั้น เป็นการออกไปโดยขาดการแสดงสิทธิของความเป็นพลเมือง จึงทำให้มักจะถูกจับในข้อหา “คนต่างด้าวที่หลบหนีเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย” ซึ่งทำให้กลุ่มพวกเขาเป็น “เหยื่อ” ของกระบวนการทางกฎหมาย หลายคนต้องจ่ายเงินที่เก็บสะสมมาเกือบทั้งหมดให้แก่เจ้าหน้าที่ที่จับกุมพวกเขา เพื่อแลกกับ “อิสรภาพ” ที่มีเพียงน้อยนิดในชีวิต

4.2.4 ปัจจัยด้านทรัพยากรและการเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคม

1. สวัสดิการพื้นฐาน : ขอบเขตความจำเป็นพื้นฐานแห่งชีวิต

จากการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น ผ่านงานศึกษาของ บุญเพิ่ม ฤทัยกริม (2545) และ สุรสม กฤษณะจุฑะ (2545) พบว่า 2 กลุ่มกรณีศึกษาต่างมีปัญหที่เข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการสังคมทั้งจากภาครัฐและแม้แต่ภาคเอกชน (ที่มีความพยายามจะเข้าถึงแต่กำลังไม่เพียงพอ) ทั้งที่ความต้องการและข้อเรียกร้องของพวกเขาต่อระบบความช่วยเหลือมีไม่มากเกินไปจากความ

ต้องการปัจจัยที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานแห่งชีวิต เช่น ค่าแรงที่เป็นธรรม การจ่ายเงินที่ตรงเวลาภายใต้เงื่อนไขที่ไม่เอารัดเอาเปรียบ สวัสดิการที่พอกพูน การช่วยเหลือดูแลเวลาป่วยไข้ แต่จากการศึกษาของนักวิจัยพื้นที่ทั้งสอง พบว่าแม้แต่วัสดิการพื้นฐานที่เป็นความต้องการขั้นต่ำของชีวิตพวกเขาก็ยังไม่สามารถเข้าถึงได้ สถานการณ์ปัญหาด้านสวัสดิการที่พบ ได้แก่

(1) การไม่ได้รับการยอมรับทางชาติพันธุ์ รวมถึงการไม่ได้รับการยอมรับทางกฎหมาย (การไร้สัญชาติที่ส่งผลให้เกิดการไร้ตัวตนในพื้นที่ทางสังคม) เป็นการขาดโอกาสที่สำคัญในการเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคมของภาครัฐ การอยู่ในฐานะพลเมืองที่ไม่มีรัฐของคนพลัดถิ่น หรือพลเมืองไร้ปากเสียงของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการปิดโอกาสที่จะทำให้พวกเขาได้สิทธิที่จะมีชีวิตเท่าเทียมผู้อื่นในสังคม และส่งผลให้ลูกหลานที่เกิดในรุ่นถัดมาเผชิญภาวะ “เด็กไร้สัญชาติ” “เด็กไร้แผ่นดิน” ตั้งแต่แรกเกิด การถูกกระทำจากการเลือกปฏิบัติให้กลายเป็นผู้ยากไร้ ขาดโอกาส ขาดอำนาจและด้วยคุณค่าศักดิ์ศรี ทำให้พวกเขาไม่มีแม้แต่พื้นที่ที่จะร้องทุกข์ ทวงสิทธิ มีแต่ความกลักรับทนกับทุกขนั้นๆ หรือมิเช่นนั้นก็ต้องดิ้นรนช่วยตนเองเป็นหลัก เช่น ทุกข์จากปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วย ที่ถ้าไม่ทนให้ได้ ก็ต้องกู้ยืมเงินกันเองไปรักษาตัว เพราะบัตรต่างๆ ของรัฐที่ให้สิทธิมานานานิด เป็นบัตรที่ให้แก่คนที่รัฐเชื่อว่าเป็น “พลเมือง” แห่งรัฐนั้นๆ รัฐขาดมิติในการมองหาคนกลุ่มนอกสายตา ที่หลุดลอดตาข่ายสวัสดิการของรัฐลงไปในพื้นที่ที่เป็นด้านมืดของสังคม

(2) การไม่ได้รับความเป็นธรรมในเรื่องค่าแรง ค่าตอบแทนอื่นๆ อันเนื่องมาจากการทำงานเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจากการถูกเลือกปฏิบัติในปัญหาแรก ทำให้พวกเขาต่างถูกกระทำ ถูกตัดสิทธิ และโอกาสที่จะได้รับค่าตอบแทนในการทำงานเท่าเทียมกับแรงงานที่เป็นมนุษย์คนอื่นๆ พวกเขาไร้สิทธิในการที่จะได้รับความคุ้มครองในฐานะ “แรงงาน” เพราะไม่มีสิทธิที่จะเข้าถึงกองทุนใดๆ เช่น กองทุนประกันสังคม กองทุนเงินทดแทน ที่รัฐจัดให้เฉพาะ “พลเมืองของรัฐ” แม้ในระยะปัจจุบันมีการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าว โดยการจัดทำบัตรประจำตัวกลุ่มแรงงานต่างชาติที่มาทำงานในไทย แต่บัตรแรงงานต่างด้าวนั้นก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าพวกเขาจะมีสวัสดิการที่ดีกว่าเดิมก่อนจดทะเบียนแสดงตน เพราะการกำหนดขอบเขตแห่งสิทธิเชิงสวัสดิการของแต่ละหน่วยงานมักจะไม่มีมีการประสานกัน บัตรแรงงานต่างด้าวจึงไม่ใช่ใบเบิกทางที่จะทำให้แรงงานต่างด้าวนั้นๆ เข้าไปใช้บริการในสถานพยาบาลของรัฐที่สังกัดกระทรวงสาธารณสุขได้ง่ายนัก

(3) การถูกเลือกปฏิบัติในเงื่อนไขของแรงงานหญิงพลัดถิ่นจำนวนมาก ที่มติคณะรัฐมนตรี 29 สิงหาคม 2542 กำหนดให้มีการส่งกลับแรงงานอพยพหญิงที่ตั้งครรภ์ เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนร้ายแรง อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาการทำแท้งที่เป็นอันตรายตามมา เพราะส่งผลให้กระทรวงสา

ธารณสุขเร่งดำเนินการตรวจสอบการตั้งครรภ์ในระหว่างการตรวจสุขภาพแรงงานก่อนการต่ออายุใบอนุญาต และนำไปสู่มาตรการเบียดขับกลุ่มแรงงานพลัดถิ่นหญิงออกไป ขณะที่แรงงานหญิงบางรายมิได้หลบเข้าเมืองด้วยสาเหตุปกติทางเศรษฐกิจ แต่เป็นสาเหตุทางภัยสงครามและการถูกทำร้ายทารุณกรรมจากภัยอคติแห่งชาติพันธุ์ เช่น กรณีไทใหญ่ เป็นต้น

(4) การไม่ได้รับสิทธิเชิงสวัสดิการด้านการศึกษามีคุณภาพ โอกาสในการเข้าถึงบริการด้านการศึกษา เป็นสวัสดิการพื้นฐานอีกประการหนึ่งที่คนไทยกลุ่มชาติพันธุ์ควรได้รับโอกาสในการเรียนรู้ในระดับที่มีคุณภาพ แต่ในความเป็นจริงวิถีชีวิตของแรงงานปกาเกอะญอที่เป็นกรณีศึกษารวมถึงเด็กทุกกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในแผ่นดินไทยก็ยังไม่ได้รับโอกาสในการเรียนรู้อย่างเหมาะสมและมีคุณภาพ การจัดการศึกษาที่รัฐเป็นผู้กำหนดหลักสูตร ทำให้หลักสูตรมิได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะยังคงอิงเนื้อหาที่เป็นองค์ความรู้ของคนเมือง กระบวนการเรียนรู้ไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาที่มีฐานวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่มาจากพื้นฐานของพวกเขาเอง การจัดการศึกษาใช้วิธีการควบคุมและการตัดสินใจจากบนลงล่าง

การศึกษาดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงถูกละเลยจากรัฐ จนมีผลกระทบที่ทำลายระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและสร้างความอ่อนแอให้ชุมชน มีผลต่อการหล่อหลอมให้คนรุ่นหลังปฏิเสธการดำรงชีพแบบพอเพียง และกลัลดูแคลนฐานชีวิตดั้งเดิมของชุมชน เกิดการปฏิเสธชุดความคิดและความรู้ความชำนาญเชิงเกษตร และภูมิปัญญาที่อยู่ร่วมและกลมกลืนกับธรรมชาติ การมีโอกาสได้ศึกษาของเด็กทุกกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นโอกาสที่เข้าไปขุดตัวเพื่อทำลายรากฐานชีวิตเดิมของตนเอง

(5) สิทธิในการได้สัญชาติ การมีโอกาสเป็นเจ้าของทรัพย์สิน การถือสิทธิในที่ดิน การทำนิติกรรม อันเป็นสวัสดิการพื้นฐานอีกประการหนึ่งที่แสดงควมมีตัวตน และการมีพลังอำนาจในการจัดการกับชีวิตตนเองของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยหรืออพยพมาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลายาวนาน แต่ในการปฏิบัติที่เป็นจริง การปฏิบัติหน้าที่โดยมีทัศนคติเชิงลบของเจ้าหน้าที่รัฐบางคนได้นำไปสู่การแสวงหาประโยชน์จากคนกลุ่มนี้ด้วยวิธีการหลอกลวงว่าจะให้บัตร ให้สิทธิ แต่จะต้องชำระเงินรายละเอียดหลายพันบาท ซึ่งคนพลัดถิ่นจำนวนมากก็ยินยอม แต่ในที่สุดก็พบว่าตนเองถูกหลอกลวงซ้ำซาก การหลอกลวงกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มคนพลัดถิ่นพบว่าการดำเนินการอย่างเป็นขบวนการ แต่แต่ละครั้งแม้พวกเขาจะรู้ว่ากลุ่มบุคคลเหล่านั้นเป็นใคร ก็ไม่สามารถทำอะไรกับกลุ่มคนดังกล่าวได้ เพราะเกรงกลัวอำนาจหน้าที่ว่าจะมีผลกลับมาถูกรานพวกเขามากขึ้นไปกว่าเดิมอีก

จากการเสวนาในเวทีเล่าขานตำนานคน กรณีนิตไทยพลัดถิ่น จัดโดยกลุ่มประสานคนไทยพลัดถิ่น ณ วัดอุปนันทาราม (วัดด่าน) จ.ระนอง เมื่อ 5 มีนาคม 2545 พบว่าทุกวันนี้คนไทยพลัดถิ่นมีอยู่หลายหมื่นคน ที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยที่กลายเป็นแผ่นดินเกิดของพวกเขาอย่างหลบซ่อน ไม่มีสิทธิใดๆทั้งสิ้น แม้ลูกจะได้เรียนหนังสือแต่ไม่มีการออกหนังสือ(วุฒิปัตร)รับรอง ไม่ได้รับบริการพื้นฐานจากรัฐ ตั้งกลุ่มออมทรัพย์กันเองในหมู่บ้านเพราะนำเงินไปฝากธนาคารไม่ได้ ไม่มีโอกาสได้เลือก ส.ส. ส.ว. หรือสมาชิกทางการเมืองอื่นๆ ไม่มีโอกาสได้เป็นทหารรับใช้แผ่นดิน โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ได้ยื่นชื่อแต่ไม่มีโอกาสได้รับการบริการ ทุกวันนี้พวกเขายอมทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งสัญชาติไทย แม้จะถูกหลอก เสียเงินเสียทองให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนก็ยอม (เด็กชายเล, “เล่าขานตำนานคน เมื่อคนไทยพลัดถิ่นถามหาสัญชาติไทย”, ชุมชนไท ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 (พค.-มิย. 2545: 24)

ปัจจุบันกลุ่มคนไทยพลัดถิ่นจำนวนมากเริ่มมีการรวมกลุ่มกันเพื่อ “ขอทำเรื่องเด็กก่อน” เพราะเด็กเหล่านี้เกิดในแผ่นดินไทย แม้จะได้เรียนหนังสือแต่พอจบชั้นประถมศึกษาก็เข้าเรียนต่อไม่ได้ เพราะโรงเรียนไม่สามารถออกวุฒิปัตรให้ โตขึ้นก็ไม่มีใครรับเข้าทำงาน การเคลื่อนไหวของพวกเขาเพื่อจัดทำแผนการสำรวจข้อมูลและค้นหาหลักฐานเกี่ยวกับการเกิดของเด็กในแผ่นดินไทย เช่น การหาหลักฐานใบฝากครรภ์หรือใบคลอด กรณีเด็กที่เกิดกับหมอดำแยก็ให้บันทึกและให้ผู้ใหญ่บ้าน ครูอาจารย์ในหมู่บ้านรับรอง เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดเสนอต่อรัฐเพื่อดำเนินการให้สัญชาติต่อไป ข้อเสนอในการดำเนินการครั้งนี้มาจากการแสดงความเห็นของนายวสันต์ พานิช กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งเป็นการจุดประกายให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อตรวจสอบค้นหาหลักฐานเกี่ยวกับการเกิดของเด็กอีกครั้งหนึ่ง (เพ็ญอ้าง: 26)

4.2.5 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่วิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากจะส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ต้องสูญเสียอำนาจในการผลิตแล้ว พวกเขายังตกเป็นฝ่ายถูกกระทำให้สูญเสียความเชื่อในประเพณีตามภูมิปัญญาเดิมของชนเผ่าอีกด้วย ผลของวัตถุนิยมที่เป็นสิ่งใหม่ในชีวิต ได้แทรกตัวเข้าไปมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขาหลายกลุ่มมากขึ้น เช่น ถนนได้นำเอา จักรเย็บผ้า รถยนต์ วิทยุ ทรอมอเตอร์ไซด์ ยาลดไข้และปุ๋ยเคมี ฯลฯ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตมากขึ้น จากเดิมที่พวกเขามีวัฒนธรรมที่ผูกพันกับอำนาจเหนือธรรมชาติและเชื่อมั่นในบุญคุณของธรรมชาติ ป่าเขา แม่น้ำลำธาร ฝัป่าฝับ้าน ก็ถูกแนวคิดสมัยใหม่ให้ลดทอน

ความเชื่อในอำนาจเดิมลงไป การเปลี่ยนแปลงแนวความเชื่อนี้เป็นการนำพวกเขาออกจากรูปการณ์ความคิดเดิม ออกจากความสัมพันธ์ทางสังคมเดิม มาเข้าใจกับวิถีชีวิตปัจจุบัน ที่มุ่งให้ความสำคัญกับวัตถุ เม็ดเงิน และการบริโภคอื่นๆมากขึ้น

4.2.6 การตกเป็น “สินค้า” ของกลุ่มชาติพันธุ์

ในสถานการณ์ของยุคดูดเงินจากกระเป๋าของนักท่องเที่ยวในวาระ Amazing Thailand ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐมาหลายสมัย กลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยการขาย ความแปลกแตกต่างของวิถีชีวิตทางชาติพันธุ์ให้กลายเป็นสินค้า เด็กหญิงและเด็กสาวจำนวนมากได้ถูกคัดเลือกจากเจ้าหน้าที่รัฐ มาแสดงวัฒนธรรมของกลุ่มตนให้ชาวบ้านทั้งแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม หรือหลายครั้งต้องตระเวนออกไปกับเจ้าหน้าที่รัฐในงานออกร้าน งานครบรอบวาระของหน่วยงานหรืองานต้อนรับผู้ใหญ่จากส่วนกลางที่มาเยือน

ผลกระทบจากนโยบายการท่องเที่ยวที่เข้าไปถึงพวกเขา และทำให้ฝ่ายหญิงของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มต้องออกไปเดินร่ำตามจารีตแลกกับค่าตอบแทน การแสดงออกเช่นนี้ แม้ผู้ใหญ่ฝ่ายรัฐหลายคนจะพยายามอ้างว่าเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้พวกเขาได้แสดงคุณค่าของประเพณี และความเป็นตัวตนของวัฒนธรรมพวกเขาออกมา แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไป มันคือกระบวนการที่ทำให้ชาติพันธุ์เป็นสินค้า (Commodification of Ethnicity) เพราะเป็นการแสดงออกเพื่อการขาย การทำให้ผู้อื่นพึงพอใจ โดยมีได้มีการศึกษาลงไปในเรื่องละเอียดของ “คุณค่าแห่งวัฒนธรรม” นั้น และกลับมิได้สนใจมิติในเชิงคุณภาพชีวิตของผู้แสดง งานของ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ (อ้างแล้ว: 8) แสดงทัศนะในเรื่องนี้ว่า

“มีความพยายามที่จะหาประโยชน์จากวัฒนธรรมของชาวเขา โดยการใช้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสินค้า สำหรับการหารายได้จากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เครื่องแต่งกาย หัตถกรรม และวิถีชีวิต ในกระบวนการดังกล่าวจะมีการสร้างภาพของชาวเขาให้เป็นเสมือนชุมชนดั้งเดิมที่น่าทึ่ง เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาสัมผัสความแปลกที่แท้จริง จึงเท่ากับยิ่งตอกย้ำภาพของชาวเขาที่หยุดนิ่งและตายตัวมากขึ้น “

กระบวนการทำให้มนุษย์ที่มีความแตกต่างเป็นสินค้า ด้วยเจตนาของการสนองความพอใจของผู้บริโภคที่นำเงินมาให้ กลายเป็นการตอกย้ำความแปลกแตกต่างที่ทำให้พวกเขาถูกทำให้เป็น “คนอื่น” ที่ไม่ใช่ “พวกเรา”มากขึ้น ลึกๆแล้วการต้องแสดงตนในภาวะดังกล่าวเป็นการทำงานในอีก

รูปแบบหนึ่งที่ผู้หญิงในกลุ่มชาติพันธุ์ต้องจำยอมรับ แม้จะตระหนักว่างานนี้เป็น “งานเทียม” ที่มีใช้ “งานแท้” ของชีวิต แต่งานเทียมเหล่านี้เป็นงานที่แสดงออกถึงความร่วมมือที่เขามีให้ต่อภาครัฐ และงานเทียมนี้คือการปรับตัวตนของพวกเขาที่จะนำมาสู่การยอมรับ การช่วยเหลือของรัฐที่มีต่อกลุ่มของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นการจัดสรรทรัพยากร การให้ความช่วยเหลือต่างๆที่พวกเขายังเข้าไม่ถึง และยังไม่เคยได้รับการดูแล

ความรู้สึกที่ต้องทำงานซ้ำๆในการนำเอาตัวเองเข้าไปเป็นสินค้ารูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยว เป็นกระบวนการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ เป็นกระบวนการดึงดูดและเร้าให้วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ถูกทำให้ใกล้เคียงกับวิถีคนเมืองมากขึ้น ในด้านความเป็นผู้บริโภค เป็นเหยื่อของสินค้า ที่แต่เดิมในอดีตมิได้เป็นความจำเป็นของชีวิต งานของทวิช จตุวรพฤษ (อ้างแล้ว) สะท้อนมุมมองที่น่าสนใจว่า การที่ผู้หญิงสามารถเข้าถึงโอกาสในการใกล้ชิดและให้ความร่วมมือกับรัฐมากกว่าผู้ชาย ทำให้บทบาทของหญิงเปลี่ยนไป เป็นผู้หารายได้หลักเข้าบ้าน ขณะที่พื้นที่ทำกินที่จำกัดลงทำให้ชายไม่สามารถแสดงอำนาจในการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวได้ดังเดิม

“ผู้ชายมีทางเลือกน้อยกว่าในการมีรายได้เงินสด พวกเขาต้องรับภาระดูแลบุตร แทนภรรยา และต้องใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในบ้าน ทางระบายออกของผู้ชายได้แก่ การเล่นการพนัน กินเหล้าและยาเสพติด ผลที่ตามมาคือการทะเลาะวิวาทกันระหว่างสามีภรรยาถึงขั้นทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน” (ทวิช จตุวรพฤษ: 171)

นับว่านอกจากกระบวนการพัฒนา ทำให้พวกเขาต้องเผชิญชีวิตที่ไร้ความมั่นคงแน่นอน มองไม่เห็นอนาคตข้างหน้าของตนแล้ว การศึกษาในมิติทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทำให้เห็นภาพปัญหาและความทุกข์ที่ลึกซึ้งมากขึ้นว่า

“ชุมชนชาวเขากำลังตกอยู่ในภาวะอับจนไร้ทางออก ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ การแทรกแซงเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชนโดยรัฐและการบีบรัดของระบบตลาด ไม่ได้ก่อผลกระทบต่อชุมชนชาวเขาเพียงทำให้ต้องพึ่งพาภายนอกแทบทุกด้าน และครัวเรือนต้องตกอยู่ในสถานะไม่มั่นคงเท่านั้น บัจจัยจากภายนอกเหล่านี้ ยังได้ก่อแรงสะท้อนเข้าไปถึงกระบวนการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้ชุมชนแตกกระจายกลายเป็นสถานที่ตั้งบ้านเรือนของปัจเจก ซึ่งไม่ได้มีกิจกรรมร่วมและไม่เกิดพันธะผูกพันกันมากนัก เกิดความไม่ลงรอยกันและความรู้สึกสูญเสียสถานภาพของความเป็นเพศทั้งหญิงและชาย” (ทวิช จตุวรพฤษ: 171)

สรุปได้ว่า สถานภาพชีวิตและความทุกข์ของกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ในกลุ่มแรงงานที่เป็นคนชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น จาก 2 กรณีศึกษา (บุญเพิ่ม, 2545 และสุรสม, 2545) การจัดกลุ่มสนทนาลหลายครั้ง และจากการศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลเชิงเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ทำให้พบว่าสถานภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาส 2 กลุ่มดังกล่าวเป็นภาพสะท้อนของชีวิตของผู้ยากไร้ที่มีใช่เพียงปัญหาทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนจากมูลเหตุของการถือกำเนิดในกลุ่มชาติพันธุ์และในแผ่นดินที่มีความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองรวมถึงการแย่งชิงอำนาจของรัฐ ผู้ด้อยโอกาส 2 กลุ่มนี้แม้จะมีสถานภาพของชีวิตและความทุกข์ที่คล้ายคลึงและใกล้เคียงกันมาก เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะของการถูกจัดลำดับให้เป็นพลเมืองชั้นสองของรัฐที่ถูกเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม หรือกลุ่มคนพลัดถิ่นที่ถูกจัดเป็นพลเมืองที่ไร้รัฐ ไร้แผ่นดิน ไร้สัญชาติ ทั้ง 2 กลุ่ม ต่างเป็นกลุ่มถูกกระทำโดยโครงสร้างอำนาจของรัฐ ที่มีกฎหมายเป็นเครื่องมือในการจำแนกแยกออกจากกลุ่มคนไทยทั่วไป และโครงสร้างทางวัฒนธรรม ความเชื่อที่เต็มไปด้วยอคติของชาตินิยมเก่าหรือ "คนชาติใหญ่" ไม่นับรวมถึงชาติกำเนิดและความเป็นชนชั้นเดิมที่ถูกประทับตราให้เป็น "คนจน" มาตั้งแต่แรก

ผู้ด้อยโอกาส 2 กลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนจนที่เผชิญชะตากรรมหนักหน่วงมากกว่าคนจนอีกหลายกลุ่ม ไม่ใช่เพียงเพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ ที่ "ยากจนกว่า" แต่เพราะเหตุผลทางการเมืองและชาติพันธุ์ที่ถูกทำให้ "ด้อยกว่า" ในทุกด้าน ความยากไร้ ด้อยโอกาสในทุกมิติ ด้านการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา การสาธารณสุข ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาไม่มีแม้แต่รัฐใดที่อยากจะแสดงตน ทำหน้าที่คุ้มครองหรือแสดงความเป็นเจ้าของครอบครองพวกเขา

ในด้านโครงสร้างระดับชาติพวกเขาต่างก็ถูกละเลย ทอดทิ้งให้ดิ้นรนกันเองโดยลำพัง แม้จะมีความพยายามจัดระเบียบพวกเขาโดย "ทะเบียนบัตร" ก็รูปแบบก็ตาม สิ่งเหล่านั้นก็เกินไปเพื่อ "ควบคุม" ให้รัฐได้ประโยชน์มากกว่าให้ "มนุษย์" ได้ประโยชน์ ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หลายส่วนก็หลอกลวงซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนพวกเขาตกเป็นเครื่องมือในการแสวงประโยชน์อย่างซ้ำซากราวกับเป็นตำนาน ในระดับสังคมแรงงานพวกเขาก็เป็นแรงงานที่ไร้ปากเสียง ไร้พลังอำนาจในการต่อรอง ยอมรับค่าแรงเพียงครึ่งหนึ่งของสิทธิที่พึงได้จริง หลายคนถูกล้อเลียน กระแทกกระเทียบรายวันในความเป็นชาติพันธุ์ หรือคนชาติเล็กที่เป็นผู้มาใหม่ เพียงเพราะขอให้ได้อยู่อย่างนิ่ง สงบ ไม่ต้องโชกโชกไปหางานใหม่ และเฝ้ารอคอยวันที่จะรับคนที่เขารักมาใช้ชีวิตร่วมกัน แม้หลายคนจะเริ่มค้นหาช่องทางในการแสวงหาสิทธิของตนเองได้มากขึ้นก็ขึ้นอยู่กับคนและสถานการณ์แวดล้อมที่แตกต่างกัน โอกาสและช่องทางที่พอจะแสวงหาและครอบครองได้บ้าง เป็นโอกาสและช่องทางในเชิง

ปัจเจก มิใช่เชิงระบบที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาให้แก่คนหมู่มากได้อย่างจริงจัง

ปัจจุบันพบว่า นโยบายบางส่วนพยายามจะเอื้อระบบบริการพื้นฐานให้แก่พวกเขาบ้าง จากประเด็นเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนและกติกาสากลที่บีบรัฐไทยให้กระทำตาม เช่น สิทธิการรักษาพยาบาล สิทธิในการได้รับการศึกษา แต่สิทธิในการเข้าถึงบริการเหล่านั้นก็เป็นสิทธิอย่างไม่เป็นทางการ เป็นสิทธิที่จัดให้เฉพาะคนที่นับเป็นมนุษย์แรงงาน ไม่ใช่กลุ่มครอบครัว เด็กเล็กที่เป็นลูกหลานที่ติดตามมาด้วย ภาระในการดูแลครอบครัวที่เป็นผู้ติดตามจึงยังคงเป็นภาระของแรงงานคนนั้นที่จะจัดการเอง ตราบใดที่รัฐยังไม่คุ้มครองเขาในฐานะพลเมืองแห่งรัฐ สิทธิที่เขาได้รับจึงไม่ใช่หลักประกันทางสังคมที่รัฐได้จัดให้แก่พลเมืองโดยทั่วไปของรัฐ นอกจากนี้แม้แต่คนที่มิสิทธิจากนโยบายบางด้าน ก็ยังถูกเลือกปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ที่มีอคติหรือมีความเข้าใจในเชิงลบต่อพวกเขา ทำให้พวกเขายังคงเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่อยู่ชั้นล่างสุด หากลองเปรียบเทียบลำดับชั้นในพื้นที่ทางสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

การพิจารณาสวัสดิการและบริการที่จัดให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น จึงมิใช่การพิจารณาในเชิงสงเคราะห์ให้แก่ผู้ร้องขอรายกลุ่ม แต่ควรพิจารณาในระดับนโยบายที่มีต่อกลุ่มผู้ด้อยโอกาส 2 กลุ่มนี้โดยคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ภาษา วิถีชีวิตที่เป็นพวกเขาเอง และพิจารณาถึงระบบสวัสดิการที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและความต้องการอันหลากหลายให้ได้มากที่สุด การจัดบริการสวัสดิการแบบเดิมที่มีลักษณะ One Size Fits All ที่พิจารณามนุษย์เหมือนวัตถุที่เหมือนกันทั้งหมดย่อมใช้ไม่ได้เลย ในสังคมยุคปัจจุบันที่เป็นสังคมพหุวัฒนธรรมทุกวันนี้

4.3 กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม

จากการศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ได้ข้อมูลว่า ในบรรดาผู้คนที่กระทำความผิดตามกฎหมายที่รัฐกำหนด แม้จะมีการกระทำความผิดในฐานความผิดแบบเดียวกัน แต่ถ้ามีฐานะเศรษฐกิจต่างกัน พวกเขาอาจได้รับการปฏิบัติต่างกัน คนกลุ่มที่มีฐานะดีจะมีทางเลือกมากกว่าในการเผชิญกับกระบวนการยุติธรรมที่สามารถยืดหยุ่นได้มากกว่า ขณะที่คนจนในกระบวนการยุติธรรมจะตกอยู่ในสภาพไร้ทางเลือก เผชิญกับระบบที่แข็งแกร่งมากกว่า การศึกษาครั้งนี้มิใช่เพื่อบอกว่ากระบวนการยุติธรรมนั้นไม่เป็นธรรม แต่เพราะภูมิหลังและฐานะของคนที่แตกต่างกัน ทำให้ความสามารถในการเผชิญกับกระบวนการลงโทษมีความยืดหยุ่นต่างกัน มีทางเลือกต่างกัน และทำให้คนที่กระทำความผิดฐานเดียวกัน ได้รับโทษกรรมที่แตกต่างกันไป เช่น กลุ่มที่มีฐานะยากจน ไม่สามารถหาเงินมา

ประกันตนได้ พวกเขามีแต่ต้องจ่ายอมรับโทษทัณฑ์นั้นตามที่กฎหมายกำหนด แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีฐานะ เศรษฐกิจดี สามารถหาเงินมาจ่ายค่าประกันตัวได้ พวกเขาก็ไม่จำเป็นต้องรับโทษในสถานกักขังของ รัฐ สามารถกลับไปใช้ชีวิตปกติได้ และรอการเรียกตัวมาดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมที่เกิดขึ้นเท่านั้น

4.3.1 สาเหตุแห่งความทุกข์ของกลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการ ยุติธรรม

1. สาเหตุแห่งพฤติกรรม : ผลเชื่อมโยงจากปัญหาโครงสร้างเศรษฐกิจ-สังคม

จากการศึกษาถึงภูมิหลังของชีวิตเด็กในสถานพินิจและฝึกอบรมเด็กและเยาวชนพบว่า การที่เด็กจำนวนมากกลายมาเป็นผู้กระทำผิดไม่ได้เกิดจากกมลสันดาน แต่มีเหตุที่มาหลายประการด้วยกัน ที่ส่งผลให้เกิดเป็นพฤติกรรมของการกระทำความผิดนั้น ๆ ได้แก่

(1) ครอบครัว : ภูมิหลังแตกร้างท่ามกลางสังคมที่พัฒนา

กรณีศึกษาเด็กในสถานพินิจฯ 10 ราย (นวลตา, 2545) ซึ่งอยู่ในช่วงวัยระหว่าง 9-19 ปี และมีความแตกต่างกัน ได้แก่ ต้องคดีฆ่าผู้อื่น 2 ราย ร่วมกันปล้น 3 ราย ยาเสพติด 2 ราย ช่มชืน 2 รายและขายบริการทางเพศและยาเสพติด 1 ราย เด็กเหล่านี้มีภูมิหลังที่คล้ายคลึงกันในด้านที่ครอบครัวอ่อนแอ แยกแยกและมีการใช้ความรุนแรงในครอบครัวทั้งการใช้กำลังทำร้ายและวาจาตำหนิจากผู้เป็นพ่อ ส่วนแม่มักจะเป็นผู้ถูกระทำในครอบครัว เป็นครอบครัวที่มีพฤติกรรมบริโภคสุรา บူးหรื ยาเสพติด อันเป็นบริบทสภาวะแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อเด็ก

นวลตา (2545) ได้เสนอภาพกลุ่มเด็กและเยาวชนในสถานพินิจฯ โดยเชื่อมโยงให้เห็นถึงสาเหตุของความแตกร้างในครอบครัวว่าเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่อิทธิพลของความทันสมัย (Modernization) และกระบวนการที่ชุมชนถูกทำให้เป็นเมือง (Urbanization) มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและรูปแบบของครอบครัว วิถีชีวิตทางการผลิตของภาคอุตสาหกรรมได้ลดทอนเวลาและคุณค่าของการใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัว ขณะที่ลัทธิบริโภคนิยมที่มาพร้อมกับวิถีชีวิตแบบเมืองมีผลต่อการแสวงหาปรัชญาของชีวิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการทางวัตถุมากกว่าจิตใจ และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนบุคลิกภาพและการปรับพฤติกรรมของชาวเมืองไปสู่การอยู่กับตัวตนแบบปัจเจกมากขึ้น ขนาดของครอบครัวถูกทำให้เล็กลงและเด็กเล็กก่อนวัยเรียนถูกส่งออกไปอยู่กับผู้เลี้ยงดูภายนอกหรือได้รับการผลักดันให้เข้าสู่ระบบการเรียนก่อนเวลาอันเหมาะสม อันแสดงถึงบทบาทของครอบครัวที่มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูทางสังคมลดน้อยลงไป

นอกจากนี้สถานการณ์ความขัดแย้งในครอบครัวที่ก่อตัวเป็นความรุนแรง ความไม่เข้าใจในระหว่างคู่สมรส ก่อให้เกิดการแยกทาง หย่าร้าง เพิ่มจำนวนความเป็นบิดาหรือมารดาที่เลี้ยงลูกโดยลำพังคนเดียวมากขึ้น ความเครียดในการดูแลลูกโดยลำพังผนวกกับความเครียดในฐานะผู้หาเลี้ยงทางเศรษฐกิจ ทำให้พ่อหรือแม่ที่ต้องรับภาระโดยลำพังขาดการดูแลลูกอย่างที่เราจะเป็น เด็กๆมีเวลาอยู่กับเพื่อนและสิ่งแวดล้อมนอกบ้านที่เรากระตุ้นเขาไปในทิศทางที่ไม่พึงประสงค์มากขึ้น และในที่สุดมีผลต่อการยั่วยู่ให้เกิดการกระทำผิดโดยไม่เจตนาหรือเพราะความไม่รู้ ไม่สามารถยับยั้งชั่งใจและขาดทักษะในการเผชิญหน้ากับปัญหาในทางเลือกอื่นๆ

(2) ภาวะครอบครัวไร้การพึงพิงทางสังคม

ภาวะที่ชีวิตดำเนินไปแบบตัวใครตัวมัน แบบครอบครัวเดี่ยว ภาวะของการดิ้นรนย้ายถิ่นจากภาคเกษตรมาสู่เมือง เป็นภาวะที่ครอบครัวหลุดลอยจากฐานพักพิงเดิมของตน ต้องพึ่งตนเองเป็นหลักขณะที่ตนเองก็ยังไม่แข็งแรงเพียงพอ ทำให้ครอบครัวเสมือนอยู่โดดเดี่ยวลำพังจากเครือข่ายญาติ เวลาที่ครอบครัวเผชิญภาวะวิกฤตบางครั้งก็ขาดการเกื้อกูลดูแล ทำให้ต้องดิ้นรนสู้เองโดยลำพัง การที่ครอบครัวจะสามารถพึ่งพิงญาติพี่น้องได้ในช่วงเวลาขาดสนแห่งชีวิตก็เป็นไปได้ยาก เพราะต่างฝ่ายก็เผชิญปัญหาและไม่พร้อม ภาวะการอยู่แบบไร้การพึ่งพิงทางสังคมเป็นภาวะของความเหงา ว้าเหว และโดดเดี่ยว ยิ่งเมื่อเด็กและเยาวชนในครอบครัวเผชิญสภาวะเช่นนี้ก็ยิ่งส่งผลให้พวกเขาปฏิเสธชีวิตเหงาเงียบในบ้าน และถูกแรงกดดันออกจากบ้านเพื่อพบกับความตื่นเต้น สนุกสนาน เพื่อลืมความทุกข์ในชีวิตจริงที่เป็นอยู่ สถานการณ์เช่นนี้เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่นำตนเองไปสู่ปัญหาทางสังคมอื่นๆตามมา เช่น ยาเสพติด การทำความผิดในเรื่องการทะเลาะวิวาท ก่อความรุนแรงทางร่างกาย ทรัพย์สินและเพศ ฯลฯ

แต่เดิมมีความเชื่อว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีญาติพี่น้องดูแลอย่างใกล้ชิดมากเกินไป อาจส่งผลต่อการตามใจเด็ก นำไปสู่การเลี้ยงดูแบบปกป้องมากเกินไป จนทำให้เด็กมีอุปนิสัยเอาแต่ใจตนเอง ไม่รู้จักอดทน รอคอย แต่เมื่อรูปแบบและขนาดครอบครัวเปลี่ยนไป เด็กๆอยู่ในสภาพที่อยู่กับตนเอง ใช้ชีวิตแบบปัจเจกมากขึ้น ทำให้พวกเขาเผชิญปัญหาอีกลักษณะหนึ่ง คือ ขาดผู้ใหญ่คอยตักเตือน อบรมสั่งสอน เด็กเรียนรู้จากการคิดของตนเองที่ไม่มีวุฒิภาวะ เรียนรู้จากเพื่อนวัยเดียวกันซึ่งยังไม่มีความรู้คิดเท่าๆกับตนเอง เรียนรู้จากสื่อที่มีเนื้อหากระตุ้นเร้าที่ความรุนแรง ความเข้าใจ และการยั่วยู่ให้เกิดความปรารถนาทางวัตถุและการตอบสนองรสนิยมแปลกใหม่ทั้งเรื่องเพศและเรื่องอื่นๆ สภาพแวดล้อมในลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ทั้งในเชิงเดี่ยวและกลุ่ม ที่ทำให้เด็กและเยาวชนจำนวนมากตกหลุมพรางของปัญหาอย่างคาดไม่ถึงได้

(3) การศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับชีวิต

ผลจากการศึกษาวิจัยในระยะหลังพบว่า การศึกษาที่เป็นอยู่ในระบบ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตประจำวันในระบบที่เด็กต้องเผชิญ และต่างเผชิญมาเป็นระยะเวลานาน ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการพัฒนาเด็กเท่านั้น ตรงกันข้ามเมื่อเนื้อหาที่ได้ในการเรียนไม่สามารถให้คำตอบที่สอดคล้องกับความต้องการของชีวิต ประสานกับท่าที บุคลิกภาพ ที่แฝงด้วยแนวคิดเชิงอำนาจของครูอาจารย์ ในสถานศึกษา ทำให้เด็กทั้งหลายรายต่างพากันเบื่อหน่ายและปฏิเสธการเรียนในระบบ เด็กและเยาวชนจำนวนมากเลือกทางออกที่ตอบสนองวงจรอันน่าเบื่อหน่ายของพวกเขาด้วยการหนีโรงเรียน งานของสุรัชย์ เจ็ดพี่น้องร่วมใจ (2544) ซึ่งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจหนีเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษา ในกรุงเทพฯ สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการหนีเรียนของเด็กจำนวนมากว่า เบื่อครูและเบื่อโรงเรียน แม้ว่าจำนวนผู้หนีเรียนจะให้เหตุผลของการตัดสินใจว่าหนีเรียนเพราะตามเพื่อน แต่เมื่อศึกษาลึกลงไปแล้วจะพบว่าเด็กและเยาวชนในวัยมัธยมปลายส่วนมาก ต่างสะท้อนปัญหาผ่านความรู้สึกเบื่อโรงเรียนกันในระดับมาก บางรายหนีเรียนเพราะวิชานั้นครูดุมาก เด็กๆไม่อยากเผชิญหน้ากับครูที่ดุและเน้นการลงโทษรุนแรง หรือการลงโทษในลักษณะที่ด่าประจาน พฤติกรรม การหนีเรียนจึงเป็นทางเลือกที่น่าตื่นเต้น สนุกสนาน สำหรับการไปพบเพื่อนๆกลุ่มใหม่ในสถานที่ต่างๆ เช่น ตามหอพักเพื่อน สวนสนุกตามห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ ร้านตุ๊กแก ฯลฯ การหนีเรียนจึงเป็นพฤติกรรมที่นำพาเด็กและเยาวชนจำนวนหนึ่งไปสู่การรวมกลุ่มกันทำความผิดในระดับเล็กๆ ซึ่งอาจจะพัฒนาไปสู่ระดับใหญ่ที่มากไปกว่านั้นได้ หากพฤติกรรมนี้ติดลึกมากเกินไปจนยากแก่การควบคุม

อย่างไรก็ตาม ปมรากแห่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่สะท้อนถึงความล้มเหลวในระดับหนึ่งของการจัดการศึกษา ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและปัญหาที่เป็นจริงของชีวิต ไม่เพียงแต่เด็กและเยาวชนเท่านั้น ผู้คนจำนวนมากก็รับรู้ว่าการศึกษาระบบที่เป็นอยู่ไม่สามารถชี้ช่องทางหรือให้ทางเลือกอื่นๆที่นำไปสู่การแก้ปัญหาในชีวิตได้ ทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคม ตรงกันข้ามยังนำผู้เรียน ไปสู่ระบบของการแข่งขัน ความเครียด การเอาชนะ และเด็กที่ได้รับการยอมรับว่าเป็น “เด็กเก่ง” เท่านั้น จะเป็นเด็กที่ได้รับความสนใจและแรงเสริมเชิงบวกจากครูอาจารย์และพ่อแม่ ขณะที่เด็กจำนวนมากที่ถูกเรียกว่า “เด็กปานกลาง” และ “เด็กอ่อน” มักจะถูกละเลยทอดทิ้ง และจะได้รับความเอาใจใส่ก็เมื่อพบว่าเด็กมีปัญหาหรือกระทำผิด สังคมโรงเรียนจึงมีใช้สังคมที่ให้คุณค่าและเพิ่มพลังเชิงบวกให้แก่เด็ก หากเป็นสังคมที่ทอนพลังของเด็กจำนวนมากลง การศึกษาสำหรับเด็กในรูปแบบที่ “ครูเป็นศูนย์กลาง” และ “หลักสูตรที่ไร้ชีวิตชีวา” จึงเสมือนเป็นตัวผลักดันเด็กให้ไปแสวงหาทางเลือกอื่นๆที่ทำลายและสร้างความตื่นเต้นให้แก่ชีวิตพวกเขา

(4) ความรุนแรงในสังคมและครอบครัว

ความจริงแล้วสาเหตุแห่งความรุนแรงดังกล่าวนี้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่แทรกเข้าไปอยู่ในปัญหาด้านความอ่อนแอของครอบครัว แต่ประเด็นเรื่องความรุนแรงในสังคมและครอบครัว เป็นปัจจัยที่มีน้ำหนักสำคัญยิ่งในการชักจูง นำพาเด็กและเยาวชนมาสู่จุดจบของปัญหาในฐานะ “ผู้กระทำ” เด็กและเยาวชนที่อยู่ในครอบครัวที่มีบรรยากาศของการตัดสินใจปัญหาด้วยอารมณ์ ด้วยกำลังและการใช้อำนาจตัดสินใจปัญหาเป็นหลัก มักจะใช้ความแค้น กดดันและความตึงเครียดไว้ แต่เมื่อเขาพบเหตุการณ์ใดที่เขาถูกกระตุ้น เขาจะใช้ต้นทุนความรุนแรงที่สะสมไว้ในความคิด ความทรงจำออกมาในลักษณะที่ตอบโต้ และหลายครั้งอาจเป็นความรุนแรงที่สังคมยอมรับไม่ได้

งานสารคดีกรณีศึกษาของอรสม สุทธิสาคร (2543) เรื่อง อาชญากรเด็ก? เป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจที่สะท้อนเบื้องหลังของเด็กๆ ที่ตกเป็น อาชญากรเด็ก? ว่าเป็นเพราะเหตุใด พวกเขาจึงได้มีพฤติกรรมรุนแรงเช่นนั้น กรณีศึกษาหลายกรณียืนยันให้รู้ว่าเด็กจำนวนมากเป็นเหยื่ออำนาจความรุนแรงจากผู้ใหญ่เป็นเวลานาน กิติกร มีทรัพย์ (2543: 9 อ้างถึงใน อรสม สุทธิสาคร) นักจิตวิทยากรมสุขภาพจิต สะท้อนข้อมูลในเรื่องนี้ว่า

“เด็ก เป็นอาชญากรหรือนักฆ่าอย่างยิง ไม่มีเป้าหมายหรือหลุมบาบใดๆที่จะชูปหรือชักจูงเด็กเพียงข้ามคืน ให้กลายเป็นนักฆ่าหรือนักข่มขืนแล้วฆ่า กับเหยื่อที่เป็นเด็กด้วยกัน หรือผู้ใหญ่หรือใครก็ตามได้เลย นอกเสียจากว่าเด็กคนนั้นจะเคยตกเป็นเหยื่ออำนาจความรุนแรงจากผู้ใหญ่มากมายยาวนาน ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม จงใจหรือไม่จงใจ เด็กจะจดจำฝังใจการถูกกระทำนั้นไม่รู้ลืม และยอมเรียนรู้ที่จะใช้อำนาจความรุนแรง ทั้งพร้อมจะใช้มันเสมอเมื่อโอกาสมาถึง”

กิติกรให้ข้อมูลน่าสนใจต่อการแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กที่ถูกกระทำและกลายเป็นผู้กระทำในภายหลังว่าเป็นเพราะการเรียนรู้จากสิ่งที่เขาเคยพบและถูกปฏิบัติด้วยตนเอง จึงทำให้เขา “กลายเป็น” เป็นยุวอาชญากรได้ในวันหนึ่ง เด็กกลุ่มนี้เป็นหนึ่งในสามกลุ่มที่กิติกรให้ความเห็นว่าน่ากลัวที่สุด

“เด็กที่ถูกใช้อำนาจอาจแบ่งได้เป็นสามกลุ่ม กลุ่มแรกสยบยอมเป็นผ้าพับไว้ กลุ่มที่สองเก็บกดอยู่เงียบๆ และมีความอดทนจำกัด กับกลุ่มสุดท้ายเป็นขบถและเตลิดหนี เด็กกลุ่มแรกมีจำนวนมาก กลุ่มที่สองมีน้อย และกลุ่มที่สามมีน้อยที่สุด แต่กลุ่มที่สองจะน่ากลัวที่สุด พวกเขาอาจดูเงียบๆ เรียบร้อยในภาพภายนอก แต่เก็บกดความคับแค้นไว้ในภายใน ..แต่เมื่อถูกกระตุ้นถึงจุดหนึ่งก็จะพ่นพรวดพราดเป็นพินเป็นไฟ และ

กลายเป็นนักแสดงภายในพริบตา! นั่นคือ เขาใช้อำนาจตามที่เขาเคยถูกกระทำมาแล้ว
 นั่นเอง”(กิตติกร, 2543: 10-11)

สรุปได้ว่า งานศึกษาจำนวนมากในระยะหลังยังเป็นการยืนยันว่า สาเหตุแห่งการเป็นเด็กผู้
 กระทำผิด เป็นสาเหตุที่เกิดจากหลายปัจจัย ทั้งปัจจัยจากการเลี้ยงดูของครอบครัวในภาวะแบบ
 สังคมปัจเจก “ตัวใครตัวมัน” ที่หลายครั้งเด็กมิใช่ “ผลผลิตแห่งความรัก” แต่กลายเป็น “ภาระของ
 ครอบครัว” ปัจจัยด้านความรุนแรงที่เด็กเคยตกเป็นเหยื่อความรุนแรงนั้นมาก่อนและสะสมมันเอาไว้
 โดยไม่รู้ตัว ความกดดันที่สะสมไว้โดยขาดผู้ใกล้ชิด ไร้คนเข้าใจ รวมถึงปัจจัยการศึกษาที่ทั้งเนื้อหา
 และวิธีการยังเข้าไม่ถึงคุณค่าและพลังชีวิตของเด็กผู้อ่อนแอ ไม่ได้ช่วยให้เด็กเกิดแรงคิดในการแก้ปัญหา
 ปัญหาของตนอย่างเหมาะสม และปัจจัยทางอารมณ์ บุคลิกภาพและวุฒิภาวะที่ขาดการดูแลกลม
 กล่ออย่างใกล้ชิด

หากพิจารณาแบบผิวเผินจะพบว่า เหตุแห่งปัญหาของการกระทำผิดของเด็ก มาจากปัญหา
 ภายในตัวของเด็กเอง หรือเป็นปัญหาระดับบุคคล การที่ฐานคิดเช่นนี้ มุ่งไปที่การแก้ไขพฤติกรรม
 ของตัวเด็กเป็นหลัก การสร้างสถานบำบัดฟื้นฟู เช่น สถานพินิจและฝึกอบรมเด็กและเยาวชน เพื่อ
 แก้ไขปัญหาเด็กหรือที่หลายคนเข้าใจว่าเพื่อ “ตัดสันดานเด็ก” จึงกลายเป็นแนวทางหลักที่จำเป็น ผู้
 ใหญ่ในสังคมไทยมีมุมมองในการแก้ไขปัญหายุติกรรมรายตัวของบุคคลมาอย่างยาวนาน เป็นการ
 มองปัญหาที่มุ่งเน้นในมิติแบบราบเพียงมิติเดียว คือจับคนทำผิดมาลงโทษ ไม่ได้พิจารณาถึงปัญหา
 เชิงปรมาภที่โยงไปสู่สาเหตุเชิงโครงสร้าง อำนาจและความรุนแรงที่ฝังตัวอยู่ในสถาบันแวดล้อม
 ตัวเด็ก ทั้งบ้าน โรงเรียน ชุมชน แนวทางแก้ปัญหายังกลายเป็นมาตรการแยกส่วน (Fragmentation)
 ที่มองเห็น “จำเลย” ในมิติเดียว แต่ถ้าสาวลึกลงไปในเหตุแห่งพฤติกรรม มองปัญหาอย่างเชื่อมโยง
 ถึงที่มาที่ไปของความผิดเหล่านี้ จะพบว่าสังคมและครอบครัวที่เป็นสถาบันสะสมและเป็นตัวผลิต
 ซ้ำความรุนแรงให้แก่เด็ก มีต้นเหตุจากโครงสร้างอำนาจ ในมิติทางวัฒนธรรมที่ครอบงำสังคมและ
 ครอบครัวไทยอยู่ ซึ่งมิติทางวัฒนธรรมอันเป็นความเชื่อและค่านิยมเดิมในสังคมนี้ยังคงมีอิทธิพล
 แรงต่อการปฏิบัติต่อเด็ก อย่างรุนแรงในทุกวิธีการ ทั้งการกระทำโดยกาย วาจา อารมณ์ จิตใจที่บย
 กระหน่ำซ้ำซากต่อทุกมิติรับรู้ของเด็ก และมีแต่จะกลายเป็น “วงจรชั่วร้าย” ที่ถ่ายทอดมรดกความ
 รุนแรงดังกล่าวให้แก่เด็กรุ่นต่อไป ให้รับรู้ไว้โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และเมื่อถึงเวลาที่เขาคับแค้นจน
 ทนไม่ได้ ความรุนแรงตอบโต้จึงกลายเป็นทางเลือกที่เขานำมันออกมาใช้อย่างไม่เคยเข้าใจผล
 กระทบของมัน

2. กลุ่มผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิง

พบว่า มีปัจจัยและสาเหตุการกระทำความผิดของผู้ต้องขังหญิง หลายประการ ได้แก่

(1) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและความยากจน (2) ปัจจัยทางด้านจิตใจ กระทำด้วยความแค้นและผิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และ (3) ปัจจัยครอบครัวขาดความอบอุ่น

(1) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและความยากจน

กรณีศึกษากลุ่มนี้เป็นผู้ต้องขังคดีค้ายาเสพติด (ยาบ้า) ภูมิหลังของผู้ต้องขังกลุ่มนี้ส่วนมากมีฐานะยากจน มีชีวิตครอบครัวที่ล้มเหลว แยกทางกับสามี งานวิจัยพบว่าผู้หญิงกลุ่มนี้ส่วนมากจะเป็นผู้รับภาระเป็นหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว ทั้งพ่อแม่ที่สูงอายุ หรือลูกๆ ที่มีทั้งยังเล็กและพิการ การตัดสินใจกระทำความผิดนั้น บางกรณีศึกษาตระหนักรู้ว่าสิ่งที่กระทำมีความผิด แต่เพราะเห็นว่าเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ทางบ้านจึงเลือกหนทางนี้ บางรายเข้าไปเกี่ยวข้องกับการรับจ้างส่งยาเสพติด เพราะสามีเป็นผู้รับงานมา แต่เมื่อถูกจับกุมสารภาพว่าเกี่ยวข้องโดยลำพังคนเดียวเพราะต้องการให้สามีดูแลลูกกับพ่อแม่สูงอายุที่บ้านแทนตน ด้วยความเชื่อว่าสามีจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวดูแลบ้านได้ดีกว่าตน บางกรณีศึกษาจำยอมรับว่ากระทำความผิดแทนลูก ด้วยความรักลูกที่มีภาวะปัญญาอ่อน มีคนนำยาเสพติดฝากให้เด็กถือมาให้คนอื่น แต่ตำรวจจับได้ก่อน ด้วยความกลัวว่าลูกจะถูกจับและ “ไปตายในคุก” ทำให้เธอยอมรับความผิดนั้นเอง

(2) ปัจจัยทางด้านจิตใจ กระทำด้วยความแค้นและผิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

กรณีศึกษากลุ่มนี้บางรายเป็นผู้กระทำความผิดอันเนื่องมาจากการตกเป็นผู้ถูกกระทำ ถูกละเมิดทางร่างกาย ทางเพศมาก่อนหลายครั้ง เกิดแรงสะสมเป็นความแค้น ทำร้ายผู้กระทำตนเองถึงแก่ชีวิต เนื่องจากผู้ต้องขังเป็นม่าย สามีเสียชีวิต เธอถูกข่มขืนจากเพื่อนบ้านหลายครั้งรวมทั้งการข่มขู่ คุณความที่จะนำเรื่องไปขยายให้ญาติพี่น้องและลูกได้อับอาย จึงเป็นเหตุให้เกิดความแค้นและลงมาฆ่า อันเป็นเหตุให้ต้องโทษจำคุกนานหลายปี มีบางกรณีที่ถูกจับคดียาเสพติดโดยไม่รู้มาก่อน เพราะตำรวจค้นพบยาบ้า 5 เม็ดในกระเป๋าเสื้อของสามีที่บ้าน แต่สามีไม่อยู่ จึงนำตัวเธอไปแทน เธอไม่มีเงินจะสู้คดี รวบรวมเงินจากญาติมาได้ 5,000 บาท เป็นค่าทนายความสู้คดี แต่ก็ไม่มีใครช่วยเธอได้ ฝ่ายสามีได้นื้อออกจากบ้านไปไม่กลับมาอีก ปล่อยให้ตำรวจเอาผิดกับเธอผู้เดียว กรณีศึกษารายนี้เป็นหญิงกลุ่มชาติพันธุ์ มูเซอแดง ถูกคุมขังในระหว่างที่กำลังตั้งครรภ์ 2 เดือน และต้องโทษ 2 ปี 6 เดือน เธอต้องคลอดในเรือนจำ เนื่องจากครอบครัวยากจนมาก มีลูกเล็กอีก 2 คนที่บ้านและมีแม่ที่อายุมากแล้ว เธอจึงไม่สามารถฝากใครดูแลลูกที่คลอดในเรือนจำได้ ต้องเลี้ยงลูกอ่อนด้วยตนเอง สามีของเธอเป็นคนปากเกอะญอและไปพบกันอยู่กินที่พื้นราบ ซึ่งคนในหมู่บ้านไม่ได้

ยอมรับสามีของเธอมากนัก เพราะเขามีประวัติเสพยาบ้ามาก่อน จึงทำให้สามีที่หนีจากไปไม่ได้ติดต่อกลับมาอีกเลย แม้ปัจจุบันเธอจะออกจากเรือนจำมาแล้วพร้อมลูกน้อย อายุ 2 ขวบ และต้องกลับขึ้นมาอยู่ในหมู่บ้านบนดอย แต่ในหมู่บ้านก็ไม่มีใครได้พบสามีของเธออีก

(3) ปัจจัยครอบครัวขาดความอบอุ่น

กรณีศึกษานี้เป็นเด็กนักเรียนหญิงมัธยมปลาย อายุ 18 ปี ถูกดำเนินคดีมียาเสพติดในครอบครอง 3 เม็ด และมีไว้ในที่พักรักอีก 4 เม็ด ศาลตัดสินให้ต้องโทษจำคุก 2 ปี เพราะมีประวัติแบ่งยาขายให้เพื่อนด้วย ปัญหาการเสพยาของกรณีศึกษานี้ไม่แตกต่างจากสาเหตุการเสพยาของเด็กวัยรุ่นทั่วไป คือ ไปอาศัยอยู่ในหอพักใกล้โรงเรียน เหนง ทางบ้านไม่ค่อยเอาใจใส่และมีความเครียดจากการเรียน เพื่อนให้ทดลองเสพยา จากนั้นจึงเสพติดตนเองมากกว่า 1 ปี เพราะต้องการจะลืมปัญหาที่ทำให้ตนเองไม่สบายใจ กรณีศึกษานี้มีอายุเกิน 18 ปีขณะกระทำความผิด จึงต้องถูกส่งตัวเข้าเรือนจำ และเผชิญความทุกข์ทางจิตใจอย่างรุนแรงเกินกว่าจะรับได้ในเวลากระชั้นชิด ปัจจุบันแม้จะออกจากเรือนจำมาแล้วแต่ก็มีความวิตกกังวลอย่างมาก การเก็บตัวอยู่คนเดียว มีปัญหาทางอารมณ์ เครียดซึม สมาธิสั้น หงุดหงิดง่าย หวาดระแวงและมีอาการหวาดกลัวตลอดเวลา รวมทั้งมีสภาพร่างกายทรุดโทรม เป็นร่องรอยที่บ่งชี้ถึงประสบการณ์ที่น่ากลัวในเรือนจำหญิง

สรุปได้ว่า กลุ่มผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงแต่ละราย จะมีเหตุปัจจัยของการเข้าสู่การเป็นผู้กระทำความผิดแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นจากวิถีคิด การตัดสินใจเลือกหนทางที่ไม่เหมาะสมทั้งโดยรู้และเจตนาหรือไม่รู้เท่าทันก็ตาม ส่วนหนึ่งกล่าวได้ว่า เป็นปัญหาจากท่าทีต่อชีวิตและวิถีคิดในเชิงปัจเจกของพวกเธอ แต่แนวคิดและการตัดสินใจเช่นนั้นไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ หากแต่มีความสืบเนื่องกันทั้งจากปัจจัยเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม ที่เกิดจากความยากจนทางรายได้ การไม่มีปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็นที่ทำกิน เครื่องมือในการผลิตอื่นๆ และเงินทุนเพื่อการสร้างงาน สร้างอาชีพ การขาดเงินทุนทางสังคมอันได้แก่ ต้นทุนความรู้ อันจะเป็นตัวสร้างการยอมรับ การมีเครดิตทางสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูลทางสังคมทั้งจากครอบครัว เครือญาติ ชุมชน

ข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกประการคือ การที่กลุ่มผู้ต้องขังหญิงจำนวนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากความคิดเชิงวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ จึงทำให้พวกเธอจำต้องเลือกพาตัวเองเข้าสู่สถานการณียากลำบากแทนสามี เพราะเชื่อว่าสามีจะดูแลครอบครัวได้ดีกว่าเธอ หรือบางกรณียอมเสียสละต้องขังแทนลูกที่ปัญญาอ่อน อันเนื่องมาจากความรักและสงสารลูก นอกจากนี้ด้วยความยากจน การอยู่ในพื้นที่ห่างไกล การเป็นคนชาติพันธุ์ ทำให้พวกเธอไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูล และเข้าไม่ถึงบริการสวัสดิการใดๆ ได้ หรือหากจะมีโอกาสได้รับบริการบ้างก็เป็นบริการช่วยเหลือเฉพาะ

หน้า ที่ไม่สามารถช่วยให้พวกเขากลับไปปัญหาต่างๆได้อย่างเป็นจริงในระยะยาว สถานการณ์เหล่านี้จึงล้วนเป็นเหตุปัจจัยซับซ้อน ที่นำกลุ่มผู้ต้องขังหญิงเข้าสู่ภาวะความทุกข์ดังที่กล่าวมาแล้ว

กลุ่มผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับ สาเหตุแห่งการเข้าสู่ภาวะวิกฤตในชีวิตของกรณีศึกษา กลุ่มนี้ กล่าวได้ว่ามีสาเหตุจากหลายประการ คือ ความยากจนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน ที่เป็นเหตุผลักดันประการแรกให้เข้ามาทำงานที่ผิดกฎหมายทั้งโดยรู้และไม่รู้โทษและฐานความผิดนั้นๆมาก่อน บางคนกระทำความผิดโดยไม่เจตนา เช่น ขับรถชนคนโดยประมาท ลักลอบจูนโทรศัพท์มือถือรับจ้างรายวันขายซีดีเถื่อน เป็นต้น บางรายมีทำที่ต่อชีวิตที่ผิดพลาดเพราะพวกเขาไม่มีโอกาสและขาดทางเลือกที่ดีกว่า จึงทำให้ต้องเลือกหนทางที่ทำแล้วได้เงินมาโดยง่าย เช่น คดียาเสพติด หรือในสถานการณ์ความเหงา ว่าเหวในยุคที่ทุกคนดิ้นรนเพื่อตนเอง ทำให้พวกเขาต่างหันกลับมาแสวงหาความสุขด้วยตนเองจากการเป็นผู้เสพ บางรายเสพยาเพียงเพราะจะได้แข็งแรง ไม่่วงเหงาหาวนอน มีกำลังในการทำงานได้นานขึ้น อึด ทนมากขึ้น หรือทำงาน “คองกะ” ได้มากขึ้น รายได้จะได้มากขึ้นด้วย สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งเหมือนกับทุกกรณีรายอื่นคือ นอกจากความจนรายได้แล้วพวกเขายังไม่มีปัจจัยการผลิต(ทั้งทุน ที่ดินและแม้แต่เครดิตทางสังคม) มีแต่แรงงานที่รับจ้างให้ได้ค่าแรงรายวัน เมื่อกลายเป็นผู้กระทำความผิด และไม่มีเงินที่จะเสียค่าปรับ พวกเขาจึงจำต้องยอมให้มีการกักขังแทน ผลจากระบบในกระบวนการยุติธรรมที่ไม่สอดคล้องเหมาะสม ประกอบกับแนวคิดของระบบที่เน้นการ “ลงโทษ” มากกว่าการ “ฟื้นฟู” จึงเป็นสาเหตุที่อาจเป็นจุดเปลี่ยนในชีวิต ที่กระทำซ้ำผู้กระทำความผิดในโทษเล็กน้อย ให้กลายเป็นอาชญากรโทษหนักได้ในอนาคต

4.3.2 ปัจจัยด้านการผลิต

ความยากจนที่กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรมเผชิญอยู่ ไม่ใช่มีสาเหตุหลักมาจากความจนเงิน แต่เกิดจากการตกเป็นผู้ถูกกระทำในระบบ ทำให้เกิดภาวะอับจนโอกาสและหนทางที่จะดิ้นรน ระบบการลงโทษ การถูกจับกุมคุมขังทำให้พวกเขาถูกทำให้กลายเป็นคนไร้อำนาจ ไร้ศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์และคุณค่าในตัวตนถูกทำลาย ความทุกข์ยากและความจนที่พวกเขาเผชิญ เป็นความยากจนในมิติอื่น ที่ไม่ใช่มิติทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่เป็นความจนในมิติความเป็นมนุษย์ที่ถูกกระทำซ้ำ ทั้งจากระบบในกระบวนการยุติธรรมและการประทับตราจากบรรทัดฐานทางสังคม การขาดแคลนหรือการไม่มีปัจจัยการผลิตของพวกเขา อาจไม่ใช่สาเหตุนำของการตกเป็นฝ่ายกระทำความผิด แต่เป็นพื้นฐานที่ทำให้ชีวิตขาดโอกาสหลายด้าน เช่น ขาดโอกาสทางการศึกษา การมีงานทำ และส่งผลเชื่อมโยงไปสู่การขาดวิสัยคิดในการมองปัญหา การจัดการปัญหา

อย่างมีวุฒิภาวะ มีสติยับยั้งหรือเป็นตัวคอยเหนี่ยวรั้งให้เกิดการตัดสินใจที่เหมาะสม

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาว่าการไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นเหตุที่นำพวกเขาไปสู่ความยากลำบากหรือไม่ จะต้องมีการพิจารณาจากความแตกต่างของฐานความผิดที่ไม่เหมือนกัน เช่น กลุ่มผู้ต้องขังหญิงที่ต้องโทษคดียาเสพติด เด็กในสถานพินิจจำนวนมากที่ต้องโทษคดียาเสพติด ทั้งสองกลุ่มนี้มีเหตุที่มาจากความต้องการได้เงิน อันเป็นปัจจัยที่จะทำให้เขาและครอบครัวยังชีวิตอยู่รอดได้ และอยู่อย่างดีกว่าที่เป็นอยู่ ในกลุ่มผู้ต้องขังหญิงพยายามจะแสวงหาเงิน รายได้มาเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวที่แบกรับภาระอยู่ กรณีศึกษาหลายคนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์และส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีปัจจัยการผลิตใดๆเป็นของตนเอง ทั้งเงินทุน ที่ดินทำการผลิต มีแต่แรงงานที่นำไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินได้แต่ก็ไม่เพียงพอและไม่มีงานให้พวกเขาทำได้อย่างสม่ำเสมอ ทำให้หลายคนต้องเลือกที่จะทำงานที่รู้ว่าผิดกฎหมาย เป็นการเสี่ยงเพื่อให้ได้เงินมาไว้ใช้จ่ายในครอบครัว

ในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ต้องโทษคดีเป็นผู้ขายยาเสพติด (รายย่อย) ต้องการเงินเพื่อมาใช้จ่าย ซื้อมาเพื่อการเสพ กลุ่มนี้แม้จะยังไม่ได้อยู่ในวัยแรงงานโดยตรง แต่ก็อาศัยการมีกลุ่มเพื่อนทำให้สามารถใช้ช่องทางเหล่านี้ทำงานขายยาเสพติดได้ หรือมีเช่นนั้นก็เป็นการขายที่ไม่ได้มุ่งหวังที่ผลกำไร เพียงแค่ต้องการเงินส่วนลดสำหรับซื้อมาเสพติดเพิ่มได้ จะได้เก็บไว้เสพเองในโอกาสต่อไป กลุ่มเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ไม่ใช่ผู้ขายรายใหญ่ เป็นเพียงเครื่องมือของระบบการค้ายาเสพติดใหญ่ ที่ตนเองเป็นฝ่ายติดกับดักของวงจรนี้เท่านั้น การเข้ามาเกี่ยวข้องกับวงจรยาเสพติดไม่ใช่เข้ามาเพราะปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก หากแต่สาเหตุเชิงลึกอยู่ที่บุคลิกภาพและวิถีชีวิตที่อ่อนแอเปราะบางและอ่อนไหวง่าย ซึ่งเป็นมูลเหตุเชิงพฤติกรรมและท่าทีต่อชีวิตนั่นเอง

กลุ่มผู้ต้องโทษคดีอาญากรณีบุกรุกที่ดินป่าสงวน เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ตกเป็นจำเลยคดีอาญา เพราะพวกเขาดิ้นรนต่อสู้เพื่อปกป้องที่ดินทำกินของตนเอง อันเป็นปัจจัยการผลิตที่เป็นแหล่งทำมาหากินของพวกเขามาก่อน เป็นการต่อสู้เพื่อป้องกันการสูญเสียอาชีพ รายได้ ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ทั้งของตนเองและครอบครัว ให้สามารถมีปัจจัยการผลิตจากที่พวกเขาได้บุกเบิกหักร้างถางพงไว้เมื่อหลายสิบปีก่อน ซึ่งการตกเป็นฝ่ายถูกกระทำนี้ เป็นผลมาจากการจัดการทรัพยากรของรัฐ โดยใช้อำนาจศูนย์กลางที่หน่วยงานของรัฐ ขาดกระบวนการคิดและการตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วมกับประชาชนที่อาศัยทำกินในพื้นที่นั้นแล้ว เป็นการใช้อำนาจตัดสินใจโดยลำพังจากรัฐศูนย์กลาง ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความทุกข์ของครอบครัว และก่อให้เกิดภาวะความจนโดยเฉียบพลัน

4.3.3 ปัจจัยด้านทรัพยากรและการเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคม

กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรมจำนวนมาก ขาดโอกาสที่จะได้รับสวัสดิการอย่างเหมาะสม เพราะพวกเขาถูกจัดลำดับชั้นในฐานะคนที่กระทำผิด มีโทษทางสังคม พ้นจากการอยู่ ดังนั้นความเข้าใจของคนในสังคมทั่วไปจึงต่างมองข้ามเม็ดเงิน ไม่ได้ให้ความสนใจที่จะเอื้ออาทรกับคนกลุ่มนี้สักเท่าใด ประกอบกับระบบสวัสดิการสังคมที่มีต่อผู้กระทำความผิดก็เป็นระบบที่ขาดการเหลียวแลอย่างจริงจังมาก่อน ผู้ต้องขังในห้องขังบนสถานีตำรวจ ในเรือนจำและเด็กเยาวชนในสถานพินิจฯ ต่างก็เผชิญกับความขาดแคลน ไม่พอเพียง ไร้คุณภาพ ในบริการพื้นฐานทั้งสิ้น ทั้งสภาพความแออัดคับแคบทางกายภาพ ความขาดแคลนทางวัตถุ การขาดไร้พื้นที่ส่วนตนที่เหมาะสม อันเป็นความจำเป็นพื้นฐานประการหนึ่งของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์และคลอดในเรือนจำ ก็ได้รับการปฏิบัติไม่เหมาะสม ไม่มีการแยกเด็กเล็กออกจากห้องขังรวม การจัดระบบการดูแลแม่และเด็กในทัณฑสถานไม่ได้คำนึงถึงความจำเป็นพื้นฐาน ความเหมาะสมทางด้านสิทธิมนุษยชนและสิทธิเด็ก ทำให้เด็กเล็กได้รับการเลี้ยงดูอย่างไม่เหมาะสมในทัณฑสถานที่ยังมีบริการไม่เพียงพอ ไม่ทั่วถึงและไม่เหมาะสม

ระบบการให้บริการแก่เด็กและเยาวชนในสถานพินิจฯ เป็นระบบที่สะท้อนปัญหามากมาย ทั้งระบบบุคลากร ระบบคัดกรองและจำแนกเด็กตามฐานความผิด และระบบที่ขาดการแสวงหาความร่วมมือจากครอบครัว ได้แก่

(1) คุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งบุคลากรยังไม่เหมาะสมกับงานที่มี “เด็ก-มนุษย์เป็นศูนย์กลาง”

ความตึงเครียดที่น่าเป็นห่วงประการหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งสัมพันธ์กับประเด็นบุคลากร คือ คุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งข้าราชการไม่เหมาะสมกับการแก้ไขพฤติกรรมเด็กกระทำความผิด ทั้งที่การบำบัดฟื้นฟูทางจิตใจเด็กกลุ่มนี้จำเป็นต้องกระทำอย่างเร่งด่วน และต้องใช้บุคลากรวิชาชีพ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยาที่มีความรู้และทักษะที่ลึกซึ้งในการรับมือกับปัญหาทางอารมณ์และจิตใจของเด็กนับร้อยๆ คน แต่ตำแหน่งเฉพาะที่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด กลับเป็นตำแหน่งที่ไม่ได้มีวุฒิการศึกษาและความรู้ทางวิชาชีพที่เหมาะสม ทำให้หลายครั้งเด็กเผชิญกับการใช้อำนาจ ความรุนแรง และการขาดความเอาใจใส่เพราะไม่เข้าใจความละเอียดอ่อนของปัญหาที่เกิดขึ้น เด็กๆ จำนวนมากเผชิญกับสภาพที่สะท้อนว่า “เหมือนตกนรก” มีแต่ความหวาดกลัว กลัวนายและพี่ “ถูกซ้อมบ่อย แต่ไม่กล้าบอกใคร”

(2) ขาดระบบคัดกรอง จำแนกฐานความผิด

คือการที่ในสถานพินิจยังไม่มีระบบคัดกรองเด็ก ไม่ว่าจะป็นกลุ่มอายุและฐานความผิดออกจากกัน และในสถานพินิจถึง 9 แห่ง เช่น สถานพินิจ จ.ระยอง นครราชสีมา อุบลราชธานี ขอนแก่น เชียงใหม่ นครสวรรค์ ราชบุรี สุราษฎร์ธานี และสงขลา ยังไม่สามารถแยกเด็กและเยาวชนที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษาในสถานแรกรับออกจากเด็กที่ศาลมีคำพิพากษาแล้วในสถานฝึกและอบรม ทำให้เด็กที่ยังไม่ได้รับการตัดสินจากศาลกลับต้องอยู่ร่วมกับเด็กที่ถูกศาลตัดสินแล้ว อันนำมาซึ่งปัญหาการปรับตัวและการตกเป็นฝ่ายถูกกระทำ

(3) ระบบที่เน้น “รัฐเป็นเจ้าของภาพโดยลำพัง” ทำให้เด็กแปลกแยกจากครอบครัว

การประชุมสัมมนาวิชาการผู้พิพากษาสมทบ ศาลเยาวชนและครอบครัวทั่วราชอาณาจักร ประจำปี 2545 (1 กุมภาพันธ์ 2545 ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์) เคยมีการระบุถึงปัญหาเด็กกระทำความผิดว่า

“..กรณีเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดมีพฤติกรรมยังไม่ร้ายแรงถึงขนาดที่จะต้องส่งตัวเข้าไปยังสถานพินิจฯ แต่หากจะมอบตัวเด็กให้บิดามารดารับกลับไปดูแลเอง ก็ไม่อาจทำได้และไม่เป็นผลดี จึงให้เลือกที่จะพิพากษาคดีโดยส่งเด็กและเยาวชนประเภทนี้เข้ามาสู่โรงเรียนฟ้าใสวิทยา...” (สำนักงานโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพสถานพินิจ, อดุลย์:4)

การเสนอของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดในเงื่อนไขเช่นนี้ ต้องการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนให้เต็มที่ แต่เนื่องจากโรงเรียนฟ้าใสวิทยา มีแต่เฉพาะในจังหวัดใหญ่เท่านั้น เช่น สงขลา เชียงใหม่ อุบลราชธานี เป็นต้น จึงทำให้เด็กที่ศาลส่งตัวนี้ต้องเดินทางข้ามจังหวัดหลายรายต้องห่างไกลครอบครัว ญาติพี่น้องโดยปริยาย เพราะความจนทำให้ไม่มีค่าใช้จ่ายมาเยี่ยมลูก ทำให้เด็กทั้งเหงา ว้าเหว่มากขึ้น การที่ระบบได้แยกเด็กให้ห่างไกลจากครอบครัวโดยเจตนาดีเช่นนี้ เป็นระบบที่ออกแบบขึ้นบนฐานความคิดและความเข้าใจของ “ผู้รู้ที่เป็นคนนอก” ซึ่งอาจยังเข้าไม่ถึงสภาพที่แท้จริงของความสัมพันธ์ทางครอบครัว และส่งผลให้ครอบครัวและเด็กห่างเหินกันไป นานเข้าความห่างไกลได้ทำลายสายสัมพันธ์บางด้านลง และเมื่อถึงเวลาที่เด็กต้องคืนสู่ครอบครัว เด็กเป็นจำนวนมากไม่มั่นใจว่า ครอบครัวยังต้องการเขาหรือเธออยู่หรือไม่ ความกังวลเป็นการกีดกันคุณค่า ความภาคภูมิใจในตนเองลงที่ละน้อย นานวันเด็กจะรู้สึกเหมือนถูกปฏิเสธจากบ้านโดยถาวร ซึ่งมีผลต่อการเพาะปลูกความเย็นชา ก้าวร้าวและเหินห่างขึ้นในใจ อันเป็นอันตรายและเสี่ยงต่อการที่เด็กจะหันไปทำความผิดซ้ำ

ชาก เพื่อประชดชีวิตที่ (คิดว่า) ไม่มีใครต้องการ ระบบคุ้มครองเด็กโดยรัฐแยกส่วนและไม่แสวงหาความร่วมมือจากครอบครัว เป็นการละเมิดสิทธิเด็กโดยไม่เจตนา และเป็นเหมือนระบบลงทัณฑ์ที่ “ซ้ำเติม” เด็กจากความปรารถนาดีที่ไม่เข้าใจความจริง

กลุ่มผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับ แม้กฎหมายจะมีการระบุถึงสิทธิที่ผู้ต้องขังกลุ่มนี้ที่พึงได้ตามกฎหมาย แต่สิทธิที่ได้จริงกลับไม่สามารถเป็นไปได้ตามนั้น ผู้ต้องขังแต่ละรายมีสิทธิที่พึงได้รับตามกฎหมาย 3 ประการ คือ

- (1) สิทธิในการพบและปรึกษาผู้ที่จะเป็นทนายความ สองต่อสอง
- (2) สิทธิในการได้รับการเยี่ยมจากญาติตามสมควร
- (3) สิทธิในการได้รับการรักษาพยาบาลโดยเร็วเมื่อเกิดการเจ็บป่วย

อย่างไรก็ตาม ในกรณีนี้รูปคดีมีความชัดเจนและจำเลยรับสารภาพ ศาลจะพิพากษาตามสำนวน ซึ่งลักษณะการกระทำความผิดและโทษจะชัดเจน ถ้าเป็นความผิดฐานเบาศาลจะพิจารณาโทษให้เสียค่าปรับซึ่งจัดเป็นโทษที่น้อยที่สุด แต่สำหรับคนยากจนแล้วย่อมเป็นเรื่องที่ยากอย่างยิ่งในการหาเงินมาเสียค่าปรับให้ครบ พวกเขาไม่มีสิทธิเลือก จำต้องยอมถูกกักขังแทน ดังนั้นแม้กฎหมายจะกำหนดสิทธิที่พึงได้รับ แต่พวกเขาจำนวนมากก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากสิทธิดังกล่าวได้อย่างที่ควรจะเป็น เพราะหลายคนยอมรับว่าการรับสารภาพ เป็นการลดเวลาที่ดีกว่าในการดำเนินคดีความให้สั้นลง ไม่ยืดเยื้อมากนักกว่าจะรอให้ศาลตัดสิน ถ้าเริ่มต้นที่การขอปรึกษาทนายความ ก็เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนเกินไปสำหรับพวกเขา และ “สำหรับคนจนอย่างพวกเรา จะหาเงินที่ไหนมาให้ทนาย แค่เงินประกันตนเองยังไม่มี”

1. โครงการปล่อยตัวผู้ต้องกักขังแทนค่าปรับ : มาตรการเฉพาะหน้า

ในขณะที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาเรื่องนี้ ทางกรมราชทัณฑ์ได้จัด โครงการปล่อยตัวผู้ต้องกักขังแทนค่าปรับ น้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายเป็นพระราชกุศล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2545 ซึ่งสะท้อนให้เห็นความพยายามในการแก้ปัญหาและจัดสวัสดิการให้แก่ผู้ต้องกักขังกลุ่มนี้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว คือ กลุ่มคนยากจนที่ไม่สามารถมีเงินมาจ่ายค่าปรับได้ ข่าวกรมราชทัณฑ์ (<http://www.correct.go.th/news/news103.htm> 4/12/45) ระบุว่า

“โดยพื้นฐานแล้ว เป็นที่เข้าใจตรงกันว่าผู้ต้องโทษตามคำพิพากษาให้จ่ายค่าปรับ โดยไม่มีโทษจำคุกควรอยู่ด้วยนั้น คือ ผู้กระทำความผิดในคดีเล็กน้อย คดีไม่ร้ายแรง โทษที่ได้รับจึงเป็นโทษปรับซึ่งไม่ได้บังคับเท่ากับเสรีภาพหรืออิสรภาพของมนุษย์ ผู้ที่ ต้องโทษปรับรายใดมีเงินจ่ายค่าปรับเรื่องก็เป็นอันจบลงเพียงนั้น แต่ถ้าใครไม่มีเงิน

จ่ายค่าปรับ กฎหมายก็กำหนดให้ใช้วิธีการกักขังแทนค่าปรับ หักเงินเป็นรายวันไป วันละเท่านี้เท่านี้บาท จนกว่าจะหมดจำนวนเงินที่เป็นหนี้ค่าปรับ เราจะเห็นว่าปัจจุบันเรามีคนยากจนที่ไม่มีเงินจ่ายค่าปรับ และต้องสูญเสียเสรีภาพมาอยู่ในที่ควบคุมของทางราชการเป็นจำนวนมาก ทางราชการเองก็มีปัญหาเรื่องการควบคุมดูแล ไม่มีทั้งสถานที่ ไม่มีทั้งกำลังคน กำลังเงิน ผู้ต้องขังจำนวนนี้แทนที่จะเป็น “พลัง” สร้างผลผลิตให้กับประเทศ กลับกลายเป็น “ภาระ” ของชาติไปอย่างน่าเสียดาย

ในขณะนี้รัฐบาลกำลังเร่งดำเนินการแก้ไขกฎหมายในเรื่องนี้อยู่ โดยปรับอัตราการค้าขายเงินสำหรับกักขังแทนค่าปรับให้เพิ่มขึ้น จากเดิมอัตราวันละเจ็ดสิบบาท จะเปลี่ยนใหม่เป็นวันละสองร้อยบาท และที่สำคัญกว่านั้น จะจัดให้มีมาตรการทำงานสาธารณประโยชน์เข้ามาทดแทนการกักขังแทนค่าปรับ ผู้ที่ไม่มีเงินเสียค่าปรับจะให้มีทางเลือกสายใหม่ที่ต้องสูญเสียอิสรภาพและเป็นการลดใช้ความผิดเล็กน้อยๆที่ตนได้ก่อขึ้นด้วยการทำความดีให้แก่สังคม...

ผู้ต้องกักขังที่ได้รับการพิจารณาปล่อยตัวครั้งนี้เป็นผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับในวงเงินค่าปรับไม่เกิน 50,000 บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน) ที่คดีเสร็จเด็ดขาดก่อนหรือในวันที่ 12 พฤศจิกายน 2545 ซึ่งเป็นวันที่คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติหลักการของโครงการนี้ และจะยังไม่พ้นโทษกักขังแทนค่าปรับในวันที่ 4 ธันวาคม 2545 ผู้ต้องโทษกักขังที่อยู่ในความดูแลของกรมราชทัณฑ์ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และฝากกักขังไว้ที่สถานีดำรวจต่างๆจะร่วมกันฟังธรรมและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมในวันที่ 3 ธันวาคม 2545 และร่วมพิธีปลดปล่อยในช่วงเช้าวันที่ 4 ธันวาคม 2545...

จากการสำรวจตรวจสอบผู้ต้องกักขังทั้งที่อยู่ในความดูแลของกรมราชทัณฑ์ (สถานกักขังกลางจังหวัดปทุมธานี และสถานกักขังกลางจังหวัดตราด) และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ (ฝากกักขังที่สถานีดำรวจ) ปรากฏว่า ผู้ต้องกักขังที่มีคุณสมบัติตามข้อกำหนดที่จะได้รับการปล่อยตัวในวันที่ 4 ธันวาคม 2545 ทั่วประเทศมีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 5,600 คนเศษ โดยได้รับความร่วมมือจากสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลช่วยสนับสนุนเงินชำระค่าปรับแทน ในวงเงินค่าปรับประมาณ 25 ล้านบาทเศษ..”

ประเด็นที่น่าสนใจภายใต้โครงการปล่อยตัวผู้ต้องกักขังแทนค่าปรับ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจพิจารณา ดังนี้ คือ การดำเนินการในกรณีโครงการนี้ เป็นโครงการที่มีประโยชน์ และคำนึงถึงผู้ต้องขังกลุ่มยากจนที่ไม่มีเงินเสียค่าปรับ และเอื้อโอกาสที่จะให้พวกเขาเลือกในการไถ่ถอนความผิดทางกฎหมาย ด้วยการใช้แรงงานบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม แต่เนื่องจากกฎหมายที่เกี่ยวข้องใน

เรื่องนี้ยังไม่มีเปลี่ยนแปลง ดังนั้นรัฐยังต้องแบกรับภาระในการดูแลผู้ต้องขังกลุ่มนี้อยู่ การได้รับงบประมาณจากสำนักงานสลากกินแบ่งประมาณ 25 ล้านบาทในโอกาสนี้ นับว่ามีความเหมาะสมที่รัฐใช้เงินจากคนยากจนมาช่วยเหลือและสร้างโอกาสใหม่ให้คนยากจน แต่เงื่อนไขนี้ไม่สามารถทำได้ตลอดไป ยกเว้นอาจจะดำเนินการในโอกาสวาระพิเศษของชาติ ซึ่งไม่สามารถดำเนินการได้บ่อยครั้งนัก การคำนึงถึงการปฏิรูประบบงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น การทบทวนและผลักดันให้มีการแก้ไขกฎหมายใหม่ ที่เอื้อต่อการให้สิทธิแก่คนจนด้วยข้อกฎหมายที่เป็นธรรมและไม่เลือกปฏิบัติ ยังต้องเร่งพิจารณาต่อไป เพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนระบบและสร้างทางเลือกในระยะยาวให้แก่คนยากจนอย่างถาวร มิเช่นนั้นพื้นฐานความผิดเช่นเดียวกัน คนรวยที่กระทำความผิดก็ยังคงเป็นผู้ครองโอกาสเหมือนเดิม ด้วยการจ่ายเงินค่าปรับและพินัยทางสังคมไปในที่สุด ขณะที่คนยากจนยังคงเผชิญชะตากรรมเช่นเดิมอยู่ การสร้างระบบคุ้มครองทางสังคม หรือการสร้างระบบสวัสดิการสังคมที่เป็นเสมือน ตาข่ายรองรับ (SAFETY NET) ไม่ให้พวกเขาถ่วงพลัดไปเป็นผู้กระทำความผิด ไม่ว่าจะเป็นคดีระดับใดจึงเป็นมาตรการแก้ปัญหาต้นทางที่ต้องคิดร่วมกันไปกับการรื้อปรับระบบในกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรม เป็นกลไกของความยุติธรรมแก่สังคมมากกว่าเป็นกลไกทางอำนาจที่ทำได้เพียงการแก้ปัญหาปลายทางเช่นทุกวันนี้ ดังที่ ศ.คณิง ภาไชย ประธานคณะกรรมการสถาบันกฎหมายอาญา กล่าวไว้ในคำกล่าวต้อนรับ ในการสัมมนาเรื่อง “ทิศทางการยุติธรรมไทยในศตวรรษหน้า” เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2541 ว่า

“กระบวนการยุติธรรมเป็นสาระสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้หลักนิติธรรม (RULE OF LAW) อันเป็นการปกครองโดยกระบวนการทาง กฎหมาย (DUE PROCESS OF LAW) ในการนี้กระบวนการยุติธรรมมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการรักษาความสงบสุขของสังคม โดยการอำนวยความสะดวกและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามกฎหมาย จึงจำเป็นต้องปรับปรุงและพัฒนาให้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษใหม่ เพื่อให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรมและเสมอภาค ตลอดจนให้หลักประกันสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคล มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันต้องเป็นกระบวนการที่สามารถปกป้องสังคมจากอาชญากรรมรูปแบบใหม่ที่ซับซ้อน ใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือรวมตลอดถึงต้องสามารถจัดการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลบางกลุ่ม และสามารถให้ความคุ้มครองรับรองสิทธิของผู้ด้อยโอกาสได้ด้วย”

สำหรับกลุ่มผู้ต้องโทษคดีอาญากรณีบุกรุกที่ดินป่าสงวน แม้จะยังมีโอกาสเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคมโดยรวม เช่น การศึกษา สาธารณสุข เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ แต่หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐาน (INFRASTRUCTURE) หรือความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินแล้ว พบว่าพวกเขาได้รับความช่วยเหลือในอัตราที่น้อยมาก เช่น

(1) เรื่องไฟฟ้า ในพื้นที่ที่เกิดความขัดแย้งนี้ไม่สามารถที่จะขอใช้บริการไฟฟ้าได้ตามปกติ เช่นเดียวกับคนอื่น คือไม่สามารถที่จะขอใช้ไฟฟ้าในชื่อของตนเองได้ ต้องเป็นการต่อพ่วงจากบ้านของคนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ที่ไม่ใช่กลุ่ม 47 ราย ทำให้ต้องจ่ายค่าไฟฟ้าในราคาที่แพงกว่าปกติ

(2) เรื่องถนน สภาพถนนเป็นดินที่มีฝุ่นตลบในหน้าแล้งและเป็นบ่อโคลนในฤดูฝน ไม่ได้รับการซ่อมแซมหรือพัฒนาพื้นที่แต่อย่างใด

(3) ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ในระยะที่เกิดคดีใหม่ๆ กรณีศึกษากลุ่มนี้จะไม่ได้รับการดูแลด้านสวัสดิภาพจากเจ้าหน้าที่ในทางที่เหมาะสม เพราะเจ้าหน้าที่มองว่าเป็นกลุ่มหัวแข็ง หัวหมอ ไม่อยากยุ่งเกี่ยวกับ หากเกิดเรื่องที่ต้องมีเจ้าหน้าที่ตำรวจมาเกี่ยวข้องด้วย ก็มักจะเป็นเพียงการรับแจ้งเรื่องไว้เท่านั้น

4.3.4 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

อันเนื่องมาจากการตีตราทางสังคม ทำให้ผู้ประสบปัญหาจากกระบวนการยุติธรรมต้องเผชิญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจมากมาย ทั้งจากผู้คุม เจ้าหน้าที่ เพื่อนผู้ต้องขังด้วยกันที่มีอำนาจและอิทธิพลมากกว่า เข้ามาคุกคามทำร้าย เด็กและเยาวชนจำนวนมากในสถานพินิจฯ และแม้แต่ผู้ต้องขังในห้องขังสถานีตำรวจ หลายรายถูกซ้อม ถูกขโมยข้าวของที่ญาตินำมาเยี่ยม และบางรายถูกล่วงละเมิดและคุกคามทางเพศ จากเพื่อนผู้ต้องขังด้วยกัน การใช้อำนาจคุกคามกันและกันเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นได้ และมีมานานแล้วโดยที่ไม่มีใครจะเข้าไปรื้อระบบและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านี้ วัฒนธรรมความรุนแรงเช่นนี้ส่งผลให้กลุ่มผู้ต้องขัง เด็กและเยาวชนในสถานพินิจฯ แม้แต่ผู้ต้องขังหญิง จำต้องอยู่อย่างหวาดกลัว ยอมจำนนต่อคำสั่งของนักโทษด้วยกัน เป็นการประคับประคองชีวิตให้อยู่รอดด้วยความหวาดกลัวรายวัน มากกว่าจะได้ใช้ช่วงเวลาดังกล่าวทบทวน สร้างสำนึกใหม่ในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเอง

ข้อที่น่าสังเกต คือผู้คุกคามที่เรียกกันว่า “ขาใหญ่” กลับกลายเป็นบุคคลที่ยอมรับกันว่าเป็น “เด็กนาย” หรือ “ผู้อยู่นาน” จนไม่มีใครกล้าเข้าไปจัดการ ความรุนแรงและอำนาจที่กดทับซ้ำแล้วซ้ำอีกเป็นชั้นๆ ไป เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้กระบวนการแก้ปัญหา บำบัดฟื้นฟูในเรือนจำ สถาน

พินิจฯไม่สามารถทำหน้าที่ของมันได้อย่างบรรลุเป้าหมาย เรือนจำ หรือสถานพินิจฯ จึงไม่ได้เป็นสถานที่ที่ผู้คนที่ทำความผิดจะเข้าไปอยู่อย่างมีสำนึก ยอมรับผิดและคิดปรับปรุงตนเองเมื่อออกมา สถานการณ์ที่เป็นอยู่ คือโรงบ่มเพาะความรุนแรงใหม่ บ่มเพาะวัฒนธรรมใครดีใครอยู่ ผู้อ่อนแอต้องยอมจำนน ผู้แข็งแกร่งคือผู้อยู่รอด และทำให้สังคมได้ผู้กระทำผิดที่มีภูมิรู้และความเชี่ยวชาญมากขึ้นในสังคม

การที่ระบบในเรือนจำ ทัณฑสถานและสถานพินิจฯ ยังคงเป็นระบบที่ยึดมั่นในฐานคติแห่งการลงโทษเป็นหลัก ทำให้ระบบสวัสดิการเพื่อฟื้นฟูสภาพกายและจิตใจของคนในกระบวนการยุติธรรมกลายเป็นความล้มเหลว การที่นักโทษหรือเยาวชนในสถานพินิจฯจำนวนมาก ในหลายพื้นที่มีพฤติกรรมแหกคุก จับตัวประกัน ก่อความรุนแรงต่างๆ ทั้งนี้เป็นเพราะระบบภายในยังไม่สามารถสร้างเสริมประสิทธิภาพในการบำบัดฟื้นฟูและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนิสัยของผู้ต้องขังได้ดีพอ ตรงกันข้ามกลับเป็นระบบที่กลับสร้างความกดดัน ความหวาดกลัว และเพาะปลูกการใช้อำนาจและความรุนแรงให้เพิ่มมากขึ้น

4.4 กลุ่มผู้ติดยาเสพติด

4.4.1 สาเหตุจากพฤติกรรมและทำที่ต่อชีวิตของตนเอง

1. สาเหตุสำคัญที่ทำให้การแพร่ระบาดของยาเสพติดในสถานศึกษารุนแรงมากขึ้น

การทบทวนวรรณกรรม งานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหายาเสพติดจำนวนมาก กล่าวถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้การแพร่ระบาดของยาเสพติดในสถานศึกษารุนแรงมากขึ้น จากปัจจัยสำคัญต่างๆ หลายปัจจัย สิ่งที่น่าตั้งข้อสังเกต คือ ผู้ติดยาเสพติดแต่ละคนจะให้เหตุผลของการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดแตกต่างกันไป ทั้งสาเหตุจากตัวตนของเขาเอง จากครอบครัว จากเพื่อน หรือจากสังคมแวดล้อม ซึ่งพอจะประมวลได้ ดังนี้ (ประจัน มณีนิล และจิรภา วรเสียงสุข, 2541) (สำนักงานกิจการพิเศษ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2544) (ดำรงค์ โยธารักษ์ และ อิงกมล ดวงแก้ว, 2545 และเกษมศักดิ์ เสียงใส, 2545)

(1) ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวนักเรียน นักศึกษา

ธรรมชาติของวัยรุ่น มีพัฒนาการของการชอบเสี่ยงภัย ชอบของแปลกใหม่ อยากรู้ อยากลอง พวกเขามีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายรวดเร็ว แต่สภาวะจิตใจกลับไม่เข้มแข็งเพียงพอ ขาดความหนักแน่น มั่นคง ขาดประสบการณ์ และการคิดอย่างรอบคอบ เมื่อพบปัญหามักจะหาทางหนี

ปัญหาไม่กล้าเผชิญหน้า และการใช้ยา ก็เป็นการหลีกเลี่ยงจากปัญหา ทำให้ลืมปัญหาต่างๆ ได้เร็ว วัยรุ่นจึงเป็นวัยที่มีการใช้ยาเสพติดสูงเมื่อเปรียบเทียบกับวัยอื่นๆ

1.1) ภาวะทางอารมณ์ที่นำไปสู่การใช้ยาเสพติด

- ความรู้สึกแปลกแยก (ALIENATION) มักจะเกิดขึ้นในลักษณะของช่องว่างระหว่างวัย ของวัยรุ่นกับผู้ใหญ่ เพราะความแปลกแยกจะนำไปสู่ความไม่เข้าใจและก่อให้เกิดความขัดแย้ง ระหว่างกันและกันยาวนาน ในช่วงวัยนี้วัยรุ่นมักจะมีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มของตน (SUBCULTURE) ซึ่งบางครั้งก็ยากที่ผู้ใหญ่จะเข้าใจ เด็กจะรู้สึกแปลกแยก ไม่ข้องเกี่ยวกับผู้ใหญ่ อยู่กันลำพังเฉพาะ กลุ่มของตน ซึ่งยิ่งเป็นการแยกตัวออกจากสังคมของผู้ใหญ่มากขึ้น เด็กจะรู้สึกว่าตนเองไม่มีคุณค่า ขาดความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวจะชักจูงไปสู่การแสวงหา ความสุขในแบบเฉพาะตัวได้ เช่น การมีพฤติกรรมหลุดโลก การใช้ยาเสพติด เป็นต้น

- ความรู้สึกเบื่อหน่าย (BOREDOM) วัยรุ่นจำนวนมากที่เป็นกรณีศึกษาทั้งในส่วนพื้นที่ ภาคใต้ ภาคเหนือและภาคกลาง มีอารมณ์ความรู้สึกนี้เหมือนกัน คือเบื่อหน่ายกับสภาพปัญหาที่ ตนเองเผชิญ และไม่มีแรงจูงใจจะแก้ไขปัญหานั้น ความเบื่อหน่ายที่เกิดขึ้น คือ เบื่อครอบครัว (พ่อแม่) เบื่อญาติญาติมิตร ภาระเบียดเบียนต่างๆ ทั้งของโรงเรียน บ้าน และสังคม เบื่อหน่ายบุคคลรอบ ตัวที่ไม่เข้าใจพวกเขา อารมณ์ความรู้สึกเช่นนี้เป็นภาวะทางจิตใจที่เป็นตัวการผลักดันให้เกิดแรงจูง ใจในการเสพยาเสพติด เพราะคาดหวังจะนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในชีวิต

- ความเชื่อที่ผิดๆว่า “ยาบ้าลดความอ้วนได้” เป็นความเชื่อจากกรณีศึกษาของเกษม ศักดิ์ (2545: 8) ที่นักศึกษาหญิงจำนวนหนึ่งเชื่อว่าการเสพยาบ้านำไปสู่การลดความอ้วนได้ เพราะ เมื่อเสพยาแล้วทำให้ไม่เกิดอาการหิว ไม่อยากกินอะไรเลย และมีความขยันอยากทำอะไรอยู่เรื่อยๆ เหมือนกับเป็นการออกกำลังกายไปในตัว ทำให้น้ำหนักลดได้

“แค่เสพยาเข้าไป 2 วัน ก็ทำให้น้ำหนักลดได้ถึง 3 กิโลกรัม ลดความอ้วนได้เร็วและ ราคากุกว่ายาลดความอ้วนที่ขายทั่วไป”

- ความเชื่อที่ผิดๆว่า “ยาบ้าทำให้สมองตื่นตัว ไม่ง่วง ดูหนังสือและจำได้ดี” กรณีศึกษา ที่เป็นกลุ่มนักศึกษาจำนวนหนึ่ง จึงใช้ยาบ้าเพื่อกระตุ้นให้ตนเองขยัน ตื่นตัว หลายรายใช้ยาบ้าก่อน สอบ เพื่อให้ดูหนังสือได้นาน และเชื่อว่าจะทำให้ท่องจำได้ดี และจำนวนมากมีความเข้าใจที่ผิดว่า พห้เพียงครั้งเดียวไม่ติด” แต่เมื่อได้ใช้ไปแล้วในระยะเวลาหนึ่ง ร่างกายจะเกิดภาวะอาการติดยา ทางใจ (PSYCHOLOGICAL DEPENDENCE) เกิดขึ้น อาการติดยาทางใจ คืออาการที่ผู้ใช้ยา มีความโน้ม เียงที่จะใช้ยาในทุกโอกาส เพราะพึงใจในความรู้สึกที่เคยได้รับจากการใช้ยา แม้การติดยาทางกาย

อาจจะพอควบคุมได้ แต่ความรู้สึกต้องการพึ่งพายังคงมีอยู่อย่างมั่นคง ทำให้เกิดอาการหงุดหงิด ทุรนทุราย ไม่สบายใจอยากใช้ยาอีก ทุกครั้งที่ได้นินชื้อยา ได้เห็นยา ได้เห็นการใช้ยา ได้สนทนากับ การใช้ยา หรือแม้แต่ได้พบหน้าคนที่เคยร่วมใช้ยากันมาก่อนในอดีต และอาการทางใจนี้คือปัจจัย สำคัญที่ทำให้ผู้เสพยาจำนวนมากเอาชนะตนเองไม่ได้ และตกเป็นทาสยาเสพติดในที่สุด

(2) ปัจจัยความขัดแย้งหรือปัญหาจากครอบครัว

ปัญหาครอบครัว เป็น ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการผลักดันวัยรุ่นจำนวนมากให้ออกจาก บ้าน และนำไปสู่การเสพยาเสพติดในที่สุด ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เกิดจากการที่พ่อแม่ให้ ความสำคัญกับบทบาททางเศรษฐกิจสูงกว่าการอบรมเลี้ยงดูเด็กๆ ในครอบครัว ครอบครัวไม่มีเวลา ให้กันและกัน มีการทะเลาะวิวาท ใช้ความรุนแรงต่อกัน พ่อแม่ไม่เข้าใจลูก ตอบสนองแต่เพียงความ ต้องการทางร่างกาย ทางวัตถุ ไม่คำนึงถึงความต้องการทางจิตใจ บางครอบครัวใช้วิธีการเปรียบเทียบ ลูก และตำหนิ ว่ากล่าวประนามลูกที่อ่อนแออยู่เสมอ บางครอบครัวแยกกันอยู่ หรือหย่าร้าง กัน โดยที่เด็กยังไม่สามารถปรับตัวกับการตัดสินใจดังกล่าวได้ ขาดการสื่อสารที่จะทำให้เข้าใจกัน เมื่อเกิดความขัดแย้ง เด็กมักจะแสวงหาทางออกด้วยตนเอง และเมื่อมีโอกาสรู้จักยาเสพติดจาก เพื่อน ทำให้เด็กพร้อมที่จะเลือกใช้ยาเป็นทางออก

กรณีศึกษาหลายกรณีในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองปากพองที่สะท้อนถึงความเหงา ว้าเหว่ จากการที่ครอบครัวต่างถิ่นร่นด้านเศรษฐกิจ และปล่อยให้เด็กวัยรุ่นแก้ปัญหาความโดดเดี่ยว เหงา ด้วยตนเอง เช่น

“เอก (นามสมมุติ) มีความรู้สึกโดดเดี่ยวที่พ่อต้องออกทะเลเป็นเวลากว่าครึ่งปีจึงจะ ได้เจอหน้ากัน ส่วนแม่ก็เล่นการพนันโดยการชักนำของเพื่อนบ้าน เพราะเป็นการใช้ เวลาว่างของบรรดาแม่บ้านที่มีสามีออกทะเล เมื่อพ่อกลับเข้าฝั่งก็ประพฤติปฏิบัติตัว ดี แต่พ่อก็ออกทะเลก็ประพฤติตัวอีกอย่าง บ่อยครั้งที่แม่เสียการพนันจนต้องนำของ ใช้ที่บ้านไปจำนำ และต้องรอให้พ่อกลับมาไถ่ถอนโดยแม่อ้างว่าค่าใช้จ่ายในครอบครัวไม่พอใช้” (อ้างถึงใน ดำรง และอิงกมล, 2545: 28)

(3) ปัจจัยจากกลุ่มเพื่อน (PEER-GROUPS)

กลุ่มเพื่อนถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลและมีผลต่อการเสพยาเสพติดมากที่สุด เพราะเป็น กลุ่มที่มีวัฒนธรรมของตนเองโดยเฉพาะ เพื่อนในวัยนี้เป็นบุคคลที่มีความสำคัญสำหรับพวกเขา เพราะเป็นกลุ่มที่จะถ่ายทอดการเรียนรู้ทางสังคมให้แก่กันและกัน เพื่อนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชีวิตวัยรุ่น มีความหมาย มีความสุข มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ การหล่อหลอมทัศนคติและพฤติกรรมทาง

สังคม เด็กบางคนที่มีบุคลิกภาพอ่อนแอ ท้อแท้ ไม่สบายใจ และมีเพื่อนเข้ามาแสดงความเห็นอกเห็นใจหรือปกป้อง เขาจะรู้สึกว่าเป็นเพื่อนเห็นคุณค่าของเขา เมื่อเพื่อนชักชวนให้เสพยาจึงไม่กล้าปฏิเสธ หลายคนบอกว่าพวกเขาารู้พิษภัยของยาเสพติดดี แต่คิดว่าครั้งเดียวเพื่อซื้อใจเพื่อนคงไม่ทำให้เขาติด ดังนั้นจึงกลายเป็น “เหยื่อ” ของยาเสพติดได้ง่าย

ปรากฏการณ์ที่น่าเป็นห่วงของการขยายลูกค้ายาเสพติด คือ การใช้มิตรภาพระหว่างเพื่อนเป็นตัวกลางในการชักนำผู้เสพยาใหม่เข้ามาอยู่ในวงจรผู้เสพยาเสพติด ขยายวงลูกค้าและใช้ระบบเพื่อนชวนเพื่อน เหมือนระบบ DIRECT SALE งานของเกษมศักดิ์ (2545) ที่ศึกษากระบวนการหาสมาชิกใหม่ในกลุ่มนักเรียน นักศึกษา บอกว่า

“มีการชักนำผู้เสพยาใหม่เข้ามาโดยอาศัยกลุ่มเพื่อน เพื่อนชวนเพื่อน แต่ก่อนที่จะชวนต้องให้แน่ใจก่อน ต้องศึกษานิสัยใจคอของคนที่จะชวนว่าเมื่อชวนต้องทดลองแน่นอน ต้องสังเกตด้วยประสบการณ์ที่ตนเองมี แต่สาเหตุจริงที่มีการขยายสมาชิกใหม่เพราะอยากมีเพื่อนร่วมก๊วนมาร่วมเสพยากัน และบวกกับความอยากลองและการมีปัญหในชีวิตของสมาชิกใหม่ จึงทำให้ชักชวนมาร่วมกันเสพยาได้ง่าย วิธีการหาสมาชิกใหม่ คือ สังเกตพฤติกรรมคนที่อยากชวน ต้องศึกษานิสัยใจคอของเขาก่อนว่าไว้วางใจได้หรือไม่ ลองชวนให้เสพยา และเริ่มจากให้ลองของ(เสพยา)ฟรีก่อน”

กรณีที่ “เพื่อนชวนเพื่อน” ในเชิงพฤติกรรมกลุ่ม บางคนจะรู้สึกว่าเป็นการวัดใจ เพราะเพื่อนจะบอกให้รู้และชวนตรงๆถึงการเสพยาบ้า ซึ่งบางครั้งพวกเขารู้สึกว่าปฏิเสธยากและเกรงว่าจะไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน บางคนบอกว่า “ลูกผู้ชายนะพี่ ถ้าปฏิเสธมันจะหยามเราตาย” จึงทำให้หลายคนรับยามาเสพด้วยความมั่นใจในตนเอง ซึ่งในที่สุดแล้วก็ควบคุมตนเองไม่ได้ แต่ถ้าเป็นกรณีที่บุคคลที่ยังไม่คุ้นเคย อาจจะถูกชักชวนและหลอกลวงโดยไม่รู้ตัว โดยให้เสพสารเสพติดบางชนิดที่ดัดแปลงเป็นลักษณะต่างๆ เช่น เป็นท็อฟฟี่ แคปซูล หรือผงผสมในบุหรี่ ผู้รับอาจเข้าใจไปว่าเป็นยาธรรมดา หรือ ขนม จึงรับมาเสพและติดในที่สุด

การใช้ระบบเพื่อนชวนเพื่อน เข้ามาเป็นฐานลูกค้าเพิ่มนั้น ส่วนหนึ่งอาจจะเกิดจากระบบพฤติกรรมกลุ่มที่อยากให้เพื่อนเป็นแบบเดียวกับตนโดยไม่มีผลประโยชน์อื่นๆแอบแฝง แต่อีกส่วนหนึ่งคือการใช้ความเป็นเพื่อนแสวงหาผลประโยชน์ทั้งการขยายฐานลูกค้าและฐานผู้ขายรายย่อยให้กว้างมากขึ้น นักศึกษาซึ่งเคยพัฒนาจากการเป็น “ผู้เสพ” มาเป็น “ผู้ขายยา” ได้ให้ข้อมูลน่าสนใจซึ่งสะท้อนถึงความเป็นเครือข่ายอิทธิพลของผู้ค้ารายใหญ่ และอาจก่อให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ เช่น

“ในวงจรผู้ค้ายาเมื่อผู้ขายรายเก่าอึดตัว บางคนก็ถูกเก็บเนื่องจากโดนจับกุมและถูกสอบสวนหรือบุคคลที่เจ้าหน้าที่สงสัยว่ามีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นผู้ค้า เพื่อเป็นการตัดไฟต้นลม พวกที่เป็นเอเยนต์ใหญ่ จึงพยายามตามฆ่าเพื่อไม่ให้ขัดทอดถึง ทำให้ผู้ค้าพยายามหาฐานผู้ค้าให้ขยายอีก เพื่อทดแทนฐานลูกค้าที่หายไปและเพื่อให้ยาเสพติดขยายไปให้ทั่ว ยาบ้าถึงมือผู้เสพไม่ให้ยาขาดตลาด สาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้ค้าขยายฐานออกไป เมื่อฐานขยายออกไปใหญ่มากๆก็ทำให้ลูกค้ายาเสพติดมีกำไรมากขึ้น และผู้ค้ารายใหญ่ลดความเสี่ยงในการถูกจับ เพราะมีคนขายแทนแล้ว เมื่อถูกจับก็รีบจัดการเก็บก่อนที่จะขัดทอดมาถึงได้” (เกษมศักดิ์: 8)

(4) ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงวิธีการเสพยาบ้า

วิธีการเสพยาบ้าจากการกินไปสู่การเสพโดย วิธีสูบหรือเผาแล้วสูดควันผ่านปอด ทำให้ยาบ้าออกฤทธิ์ต่อระบบประสาทอย่างรวดเร็วภายใน 8 วินาที ผู้เสพจะมีอาการเมาเคลิ้ม สนุกสนานอย่างรวดเร็ว ทำให้วัยรุ่นติดใจฤทธิ์ของยาบ้าจากการเสพด้วยวิธีนี้ เพราะทำให้เข้าถึงความละเอียดของฤทธิ์ยา มากกว่าการรอให้ยาดูดซึมผ่านกระเพาะอาหาร

4.1) วิธีการเสพยาเสพติด (ยาบ้า) มีทั้งวิธีการสูดและสูบ

การสูด เป็นการใช้ฟรอยบุนหรือฟรอยหมากฝรั่ง ทำเป็นรูปช้อน เป็นอุปกรณ์ใช้ในการสูด ทำให้เป็นเหมือนรูปช้อนตักผงซักฟอก แต่มีขนาดเล็ก จากนั้นนำยาเสพติดใส่ในช้อน ตัวยาสีขาวจะบดให้ละเอียดก่อน หรือไม่บดก็ได้ ถ้าบดจะทำให้ระเหยง่ายกว่า เมื่อโดนความร้อนจากไฟ เมื่อใส่ยาแล้วก็ใช้ไฟลนที่ก้นช้อน เพื่อให้เกิดการระเหยเป็นควัน ความร้อนทำให้ตัวยาสีขาวติดระเหยกลายเป็นไอควัน ผู้เสพจะสูดเอาควันเข้าไปในร่างกาย ควันที่สูดเข้าไปแล้ว บางทีสูดไม่หมด ทำให้ควันลอยไปในอากาศ เรียกว่า “บิน”

วิธีการสูบ เป็นการยัดใส่ในบุนหรือโดยการนำยามาบดให้ละเอียด แล้วกดด้านปลายของบุนหรือ การยัดใส่ก็กดปลายของบุนให้เป็นหลุมพอประมาณที่พอจะใส่ยาได้ แล้วก็ใส่ยาตรงหลุมปลายบุนหรือ หมุนปลายปิดเพื่อป้องกันไม่ให้ผงของยาเสพติดหลุดตก แล้วก็สูบเหมือนบุนหรือธรรมดาทั่วไป

วิธีที่ง่ายที่สุดคือ การใช้กระดาษตะกั่วที่ได้จากด้านในของซองบุนหรือ ห่อเม็ดยาบ้าแล้วดูดเฉพาะควันเข้าไปโดยการลนไฟคล้ายดูดบุนหรือ

การสูบอีกวิธีหนึ่งเป็นการสูบโดยใช้อุปกรณ์ที่ทำจากไม้ไผ่หรือกระป๋องน้ำอัดลม มีชื่อเรียกว่า “เทอร์โบ” เป็นอุปกรณ์คล้ายกล้องยาสูบ เป็นวิธีที่นิยมเสพกันในกลุ่มผู้ใหญ่ และเป็นวิธีที่ทำให้สารของยาเสพติดเข้าสู่ร่างกายเร็วที่สุด

การศึกษากฎนิเทศการศึกษานักศึกษาภาคใต้จากงานของดำรงค์และอิงมกล (2545) พบว่า บางรายใช้วิธีการกิน ด้วยการมีส่วนผสมของยากล่อมประสาทบางอย่าง หรือบางคนใช้ผงชูรสทดแทนผสมกับน้ำโค้ก ใส่น้ำแข็ง รสชาติจะหวานขึ้นและทำให้มีอาการมึนเมาคล้ายดื่มเหล้า ซึ่งบางคนนิยมใช้วิธีนี้เพราะไม่ต้องพกของผิดกฎหมายไว้กับตัว แต่หลายคนไม่นิยมรับประทานเนื่องจาก ถ้ากินยาบ้าทั้งเม็ดแล้วไม่ได้ออกกำลังก็จะออกฤทธิ์แรง ทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ได้

(5) ปัจจัยด้านแหล่งจำหน่าย

แหล่งจำหน่ายยาเสพติดมักจะกระจายตัวอยู่ในพื้นที่แวดล้อมใกล้ๆ เด็ก เช่น โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนแออัดจะพบแหล่งจำหน่ายอยู่ในชุมชนทั่วไป เช่น บ้าน ร้านค้า ตลาด สถานีบริการน้ำมัน คิวมอเตอร์ไซด์ และแหล่งจำหน่ายที่เป็นบุคคล ซึ่งอาจเป็นบุคคลภายนอกและภายในที่สามารถเข้าออกโรงเรียนได้ กรณีของบุคคลที่เป็นแหล่งจำหน่ายยาเสพติด ซึ่งพบในสังคมไทยมาแล้วได้แก่ ครู อาจารย์ ภารโรง พ่อค้า แม่ค้า และเพื่อนนักเรียนด้วยกัน

(6) ปัจจัยการพัฒนาจาก “ผู้เสพ” มาเป็น “ผู้ขาย”

ในระยะต้นผู้เสพยาในครั้งแรก จะเสพในปริมาณที่น้อย จึงยังไม่ใช้จ่ายเงินมากนัก แต่เมื่อมีการเสพยาในปริมาณที่เพิ่มขึ้น และยาเริ่มราคาแพงขึ้น จำเป็นต้องใช้เงินมากกว่าเดิม ผู้เสพหลายคนตัดสินใจมาเป็นผู้ค้ารายย่อยมากขึ้น เพราะนอกจากจะได้เงิน(กำไรครั้งต่อครั้ง)แล้วยังได้ส่วนแบ่งยาเสพติดมาเสพฟรีด้วย แม้การพัฒนาเป็นผู้ขายจะมีความเสี่ยงมากขึ้นแต่รายได้ดี จึงทำให้เกิดความสนใจจะเข้ามาเป็นผู้ขายกันมากขึ้น งานของเกษมศักดิ์ (2545) ได้ยืนยันในเรื่องนี้ว่า สาเหตุที่ทำให้ผู้เสพกลายมาเป็นผู้ค้ามากขึ้น เป็นเพราะ (1) ปัญหาทางการเงินในการซื้อยาเสพติด เริ่มไม่พอใช้ เพราะมีความต้องการยาเพิ่มขึ้น (2) การขายจะทำให้ได้ยามาเสพฟรีโดยไม่จำเป็นต้องจ่ายเงินซื้อด้วยตนเอง และอาศัยส่วนเกินที่แถมมาให้ เสพแทน (3) บางคนต้องการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในวงกว้างมากขึ้นเพื่อผลตอบแทนทางธุรกิจ

จากการจัดสนทนากลุ่ม พบว่า การซื้อขายยามาขาย ต้องเป็นผู้ที่เฝ้าเฝ้าคุ้นเคยอยู่แล้ว เช่น เป็นผู้เสพที่ยังคงเสพยาอยู่ ผู้ขายที่จะเข้ามาขายใหม่จะยังไม่ได้รับความไว้วางใจในระยะแรก เพราะเกรงว่าอาจจะกลายเป็นสายให้ตำรวจ ถ้าจะไปซื้อขายมาขายต้องไปกับคนที่เขารู้จักและไว้วางใจก่อน การรับยามาในรายที่คุ้นเคยกันดีอยู่แล้ว สามารถใช้ CREDIT เอยาบบ้ามาก่อนได้โดยไม่ต้องจ่ายเงินสด แต่หากมีการหักหลังกันภายหลัง มีความเสี่ยงถึงแก่ชีวิตด้วยการ “ฆ่าล้างหนี้” จากพ่อค้ารายใหญ่ ผู้ขายที่คงสถานภาพเป็นนักศึกษา มักจะไม่กล้าหักหลัง เพราะสังคมเล็ก หลบหนีได้ยาก และทุกคนตระหนักดีถึงภัยแก่ชีวิตของตนที่จะตามมา

นอกจากนี้ ด้วยธรรมชาติของวัยรุ่น การมีพฤติกรรมที่ “ห้ามไม่ได้” เป็นศักดิ์ศรียิ่งใหญ่ที่วัยรุ่นทุกคนต้องการการยอมรับจากเพื่อน การแพร่ระบาดของยาบ้าในกลุ่มเพื่อนจำนวนมาก มาจากอารมณ์ที่ถูกท้าทายในหมู่กันเอง ความไม่กล้าลองของวัยรุ่นบางคนจะถูกเล่าสู่ราวกับเป็นตำนานที่เจ็บปวด น่าอัปยศ จนอาจทำให้บางคนรู้สึกเหมือนไม่มีที่ยืนในสังคม สภาพสาเหตุดังกล่าวเป็นเสมือนการกระตุ้น ยั่วยุให้เด็กวัยรุ่นจำนวนมากเข้าสู่การเป็นผู้เสพมากขึ้น สาเหตุจากการ “อยากลอง” ที่บันทึกในข้อมูลจำนวนมากมักจะกลายเป็นสาเหตุหลักของการเสพยาเสพติดของวัยรุ่น โดยมีปัจจัย “ตัวเพื่อน” เป็นจำเลยผู้ยั่วยุ

หากพิจารณาในรายละเอียดลึกซึ้งลงไปอีก สิ่งที่สังคมมักจะคุ้นชินกับการเสพยาเสพติดของวัยรุ่น คือเชื่อว่าเป็นเพราะทำที่ต่อชีวิตวัยรุ่นเองที่เป็นปัญหา และสาเหตุมาจากตัวเพื่อน บวกกับความรู้สึกลอยลางของเจ้าตัว หากเราเปลี่ยนวิธีคิดในการมองปัญหานี้ อีกด้านหนึ่ง อาจพบว่าความเป็นจริงคือ การที่วัยรุ่นไทยกำลังสูญเสียความเชื่อมั่น ความภาคภูมิใจและการตระหนักถึง “คุณค่า” ในตนเอง เพราะคุณค่าใหม่อยู่ที่วัฒนธรรมบริโภคใหม่ที่นิยมวัตถุเป็นตัวตั้ง วัยรุ่นหลายคนได้รับการยอมรับจากเพื่อนและคนรอบข้าง ด้วยวัตถุที่นำมาปรุงแต่งตนเอง ด้วยการสร้างตัวปรุงแต่งเพื่อดึงดูดการยอมรับจากเพื่อนๆ หลายคนไม่มีวิธีคิดที่จะค้นหาคุณค่าในตนเอง จนวิธีคิดและปัญหาที่จะกล้าทำในสิ่งที่แตกต่าง จึงรู้สึกสูญเสียความเชื่อมั่น ไร้สุขเมื่อพบว่า ตนไม่สามารถทำอะไรได้เหมือนเพื่อน และอาจจะถูกปฏิเสธ หรือ ถูกดูแคลน จากเพื่อน ลึกๆ แล้วปัจจัยเรื่องเพื่อนจึงเป็นปัจจัยที่สืบเนื่องมาจากทำที่และวิธีคิดต่อชีวิตตนเอง ทำที่ต่อชีวิตของวัยรุ่นผู้เสพยาจึงเป็นวิกฤตที่เกิดจากปมรากของความสูญเสีย คุณค่าและความเชื่อมั่นในตนเอง (self esteem) อันเป็นปมรากที่สะท้อนถึงความล้มเหลวของกระบวนการอบรมบ่มสอนทางสังคม (socialization) อันเป็นหน้าที่หลักของครอบครัว ที่ไม่สามารถพัฒนาความรู้สึกดีต่อตนเองให้แก่วัยรุ่นได้ จึงยังทำให้พวกเขาเกิดพฤติกรรมกลุ่มในท่าที่แปลกๆ เกิดการรวมกลุ่มกันในกิจกรรมที่ล่อแหลมทั้งเรื่องยาเสพติด เพศ และความรุนแรงอื่น ๆ

นอกจากวิธีคิดที่ยึดติดบริโภคนิยม วัตถุนิยม และปรากฏการณ์ที่สะท้อนผ่านคำว่า “อยากลอง” ของวัยรุ่นแล้ว การกระโจนเข้าสู่ภาวะการเสพยาที่สำคัญอีกประการคือ ความ “อยากลืม” อยากลืมความทุกข์ที่เกิดในครอบครัว อาจจะเป็นความขัดแย้ง ไม่เข้าใจกันระหว่างตัวเขากับพ่อแม่ หรือกับเพื่อน กับคนรัก อาจจะเป็นความต้องการที่จะ “ลืมทุกข์” ที่เกิดขึ้นในชีวิต เด็กบางคนมักจะรู้สึกเบื่อหน่ายอะไรๆ ต้องการเห็นความแปลกใหม่อยู่เสมอ อยากหนีกฎเกณฑ์บางอย่างที่บางครั้งเป็นตัวพันธนาการพวกเขาไว้ หรือบางคนต้องการเข้าเป็นทีหนึ่งในลู่แห่งการแข่งขัน จึงหวังที่จะ

ใช้ “ยาบ้า” เป็นเครื่องมือทำให้ตนเอง “ขยัน” โดยคิดไม่ไกลถึงพิษภัยร้ายแรงที่จะตามมา ความรู้สึกอยากลิ้มทุกข์และการใช้การเสพยาเป็นเครื่องมือให้เกิดอาการลิ้มทุกข์ไปชั่วขณะ เป็นภาพสะท้อนถึงความอ่อนแอทางวิถีคิดและทำที่ต่อชีวิตวัยรุ่น ที่ปัจจุบันมีภาวะที่เปราะบาง ภาวะทางจิตใจ อารมณ์ไม่มั่นคง เข้มแข็ง และไม่กล้าเผชิญหน้ากับปัญหาอย่างจริงจัง หากแต่มีวิธีการแก้ปัญหาอย่างผิวเผิน หลบเลี่ยงมากกว่า สภาพเช่นนี้บ่งบอกถึงภาวะวิกฤติทางบุคลิกภาพของวัยรุ่น และความสามารถของครอบครัวสถานศึกษาที่อ่อนแอลงในการรับมือกับวัยรุ่นในปัจจุบัน รวมถึงทิศทางที่สังคมเข้าสู่การเป็นทุนนิยมที่มักจะทำให้อารมณ์ความรู้สึก และรสนิยมของวัยรุ่นเป็นจุดขายและเป็นตลาดผู้บริโภคที่ใหญ่ที่สุดเวลานี้

4.4.2 ปัจจัยด้านการผลิต

กลุ่มเยาวชน วัยรุ่นที่เป็นกลุ่มกรณีศึกษาในครั้งนี้ มีหลายเศรษฐกิจฐานะ ทั้งกลุ่มวัยรุ่นในเมืองที่ยังคงมีสถานะเป็นนักเรียน นักศึกษา (ดูเกษมศักดิ์, 2545) กลุ่มเยาวชนในชุมชนปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช (ดู ดำรงค์และอิงกมล, 2545) และกลุ่มเยาวชนที่ผ่านการบำบัดจากศูนย์บำบัดเขต อเมียง จ.นครปฐม (ดู อติศร, 2545) ทั้ง 3 กลุ่มนี้ ยังจัดอยู่ในกลุ่มของผู้บริโภคมากกว่าเป็นผู้ผลิตโดยตนเอง แต่ละกรณีศึกษาสะท้อนภาพของเยาวชนวัยรุ่น ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในลักษณะต่าง ๆ กัน ทั้งจากความเหงา ว้าเหว ที่พ่อหรือแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านไกลๆ เช่น ลูกของชาวประมงบางรายที่ไม่ค่อยมีโอกาสพบพ่อ ขณะที่แม่ก็ไม่ค่อยได้ดูแล ภาพสะท้อนบอกให้ทราบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ของวัยรุ่นที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดมักจะไม่ค่อยมีเวลาเอาใจใส่ดูแลลูก เพราะต่างดิ้นรนทำงานหารายได้ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เป็นการใช้ออกาสทางเศรษฐกิจที่มีอยู่เต็ม ที่ จนอาจจะละเลยไม่ให้ความสำคัญกับเด็กๆ ในบ้าน และทำให้เด็กๆ แสวงหาทางเลือกใหม่ๆ ในชีวิตของตนเองผ่านเพื่อน ซึ่งต่างก็เผชิญปัญหาแบบเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ที่รุกเข้าไปจนเกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช เป็นภาพสะท้อนถึงการที่ผู้คนในชุมชน ต่างเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เพราะการเปลี่ยนแปลงมาพร้อมกับโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ๆ ที่มาเยือนพร้อมๆ กับกระแสโฆษณาที่นำเอาชีวิตใหม่ที่คิดว่า “ดีกว่า” “ทันสมัยกว่า” มาเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ทำให้ชุมชนเกิดการปรับตัว นำชีวิตตนเองเข้าสู่ภาวะทันสมัย หลายครอบครัวมุ่งเอาปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ละเลยปัจจัยทางสังคม ครอบครัวที่เป็นต้นทุนเดิมของชีวิตลงไป กระแสที่เกิดขึ้นเป็นการเข้าสู่วิถีการผลิตแบบเมือง หลายๆ ชุมชนที่เป็นพื้นที่ในชนบทเปลี่ยนแปลงมาเป็นพื้นที่ชานเมือง มีการ

พัฒนาย่านชุมชน วิถีชีวิตของวัยรุ่นก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย วัฒนธรรมการใช้ชีวิตของวัยรุ่นในแต่ละพื้นที่เกือบจะเหมือนกันหมด เป็นระบบวัฒนธรรมเดียว (Monoculture) ที่มุ่งเน้นวัตถุ ความทันสมัย การแต่งกาย วัฒนธรรมเพลง การติดกีฬที่เป็นสากล เหมือนกันทั้งหมด ปมรากของการเป็นวัยรุ่นชนบทในแต่ละพื้นที่แทบไม่มีให้เห็นความแตกต่าง

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป สังคมก้าวสู่ความเป็นทุนนิยมทางเศรษฐกิจ ที่มีอิทธิพลต่อการโน้มน้าวค่านิยมใหม่แก่ชีวิตของวัยรุ่นอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น การเผยแพร่สินค้ายาเสพติดยังผ่านทางรูปแบบใหม่ๆ ที่เข้าถึงและใกล้ชิดเยาวชนอย่างมาก คือผ่านระบบขายตรงที่เพื่อนๆ ของเยาวชนเป็นผู้นำมาให้ การที่เพื่อนซึ่งเป็นคนใกล้ชิดรับรู้ทุกข์สุขของตนอยู่แล้ว เป็นผู้แนะนำทางเลือกใหม่ๆ ให้ก็ทำให้ผู้รับรับมาด้วยความสบายใจมากขึ้น การใช้มิตรภาพระหว่างเพื่อนเป็นตัวกลางในการชักนำผู้เสพยาใหม่เข้ามาอยู่ในวงจรผู้เสพยาเสพติด ขยายวงลูกค้าและใช้ระบบเพื่อนชวนเพื่อน เป็นระบบการเข้าถึงตัวลูกค้าอย่างใหม่ที่แนบเนียน เพราะเป็นการทำธุรกิจบนฐานความสัมพันธ์มิตรภาพในหมู่วัยรุ่น ซึ่งถือว่าเพื่อนมีความสำคัญสูงสุดอยู่แล้ว จึงทำให้สามารถขยายวงลูกค้าได้อย่างรวดเร็ว ตลาดกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะระบบขายตรงในโรงเรียนได้ทำให้เจาะตลาดได้อย่างตรงเป้า เพราะสามารถสร้างระบบลูกใช้ในการจำหน่ายได้เต็มที่มากขึ้น ประกอบกับอาการของฤทธิ์ยาทำให้วัยรุ่นส่วนใหญ่ติดใจและพึงใจกับผลจากการใช้ยามากขึ้น และเมื่อใช้ไปนานๆ จะต้องเพิ่มปริมาณการใช้เพื่อให้ยังคงความเคลิบเคลิ้มต่อฤทธิ์ยาได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นโดยธรรมชาติของฤทธิ์ยาทำให้ผู้เสพต้องพัฒนาตนเองเข้าสู่การเป็นผู้ขายรายย่อยด้วยตนเอง เพื่อสามารถซื้อยาได้ในราคาถูกและได้ส่วนลด หรือได้ยาเป็นของแถมเพิ่ม เป็นการใชระบบการผลิตแบบมีส่วนลด แจกแถม หรือผู้ซื้อบางรายที่มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับผู้ขายก็สามารถใช้ระบบเงินเชื่อได้เป็นครั้งคราว แต่เมื่อถึงกำหนดต้องจ่ายเงินจะต้องปฏิบัติตามสัญญาโดยเคร่งครัด มิเช่นนั้นอาจถูกคุกคามและมีอันตรายต่อชีวิต

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่จำนวนผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจนี้มีแต่จะเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทั้งที่หลายคนอยากออกมาจากวงจร แต่ไม่สามารถทำได้ คือ การที่ตนเองไม่สามารถใจแข็งพอต่อการเลิกเสพยาได้ จำต้องกลายเป็นผู้เสพ ผู้ค้ารายย่อย วนเวียนต่อไปเรื่อยๆ สาเหตุอีกประการคือ การผล่ออกจากวงจรทำได้ยาก เพราะผู้ค้ารายใหญ่และระบบเครือข่ายของพวกเขาจะไม่ปล่อยให้ผู้ที่รู้จัก เข้าถึงพวกเขาแล้ว ละทิ้งออกไปได้ง่ายๆ เนื่องจากเกรงว่าจะนำข้อมูลของเครือข่ายธุรกิจดังกล่าวนี้ไปแจ้งตำรวจ อันเป็นเรื่องที่ยอมไม่ได้ เพราะฉะนั้นผู้ที่ตัดสินใจจะเลิก หรือละออกจากวง

การ จึงมีความเสี่ยงอยู่ไม่น้อยเช่นกัน และต่างก็จะเป็นฝ่ายถลำลึกลงไปในวงจรการค้าที่มากขึ้น จนยากแก่การถอนตัวออกมา

4.4.3 ปัจจัยด้านทรัพยากรและการเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคม

เหตุแห่งความทุกข์อีกประการของผู้เสพยาเสพติด คือ การที่ผู้เสพยาเสพติดเข้าไม่ถึงทรัพยากรและบริการที่รัฐและสังคมจัดขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือ การเข้าถึงสวัสดิการและบริการต่าง ๆ นั้นเกิดจากมูลเหตุ 2 ด้าน คือ

1. การที่ผู้เสพยาจำกัดวงพื้นที่ทางสังคมของตนเอง จากการที่เขาตระหนักรับรู้ว่าถูกปฏิเสธจากครอบครัว ชุมชนและสังคม ทำให้พวกเขาอยู่เฉพาะในกลุ่ม ในพวกของตน ไม่ประสงค์จะแสดงตัวไปขอรับบริการใดๆจากใคร เพราะการแสดงตนว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องยาเสพติด จะมีผลที่เจ็บปวดตามมา

2. การที่หน่วยงานที่ให้บริการในเรื่องนี้อย่างครบวงจร ยังมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อการขยายหรือกระจายบริการอย่างครอบคลุมทั่วถึงผู้เสพยาที่ประสงค์จะรับการบำบัดรักษา ต้องออกจากพื้นที่ของตนไปยังพื้นที่อื่น ในชุมชนอื่นซึ่งตนยังไม่มี ความมักคุ่น แถมยังรู้สึกแปลกแยกเสียด้วยซ้ำ ทำให้ผู้เสพยาหลายคนไม่ประสงค์จะเลือกไปรับการรักษายาเสพติดในพื้นที่ห่างไกล เพราะการเลิกยาเสพติดต้องการกำลังใจ คำปลอบโยนจากคนใกล้ชิด ในขณะที่บริการที่มีอยู่จำนวนมากเป็นบริการที่นิ่ง ระบบการให้บริการมีความแข็งตัว ไม่ยืดหยุ่นกับอารมณ์ ความรู้สึกที่แปลกแยก และความต้องการผู้เข้าใจอย่างมากในการดูแลพวกเขาในภาวะวิกฤติ ดังนั้นโดยตัวระบบทรัพยากรและบริการทางสังคมที่มีอยู่เพื่อรองรับผู้เสพยาเสพติด ยังไม่เพียงพอ ส่วนที่มีอยู่ก็ยังไม่ถูกออกแบบให้ยืดหยุ่นพอจะรองรับปัญหาหลากหลายระดับได้อย่างเหมาะสม

สาเหตุแห่งปัญหาอีกประการหนึ่งคือ การใช้กรอบแนวคิดที่เห็นผู้ติดยาเสพติดเป็นอาชญากร การจับกุมพวกเขามาดำเนินคดีอย่างไม่มีการจำแนกฐานความผิด การนำเยาวชนผู้เสพยาจำนวนมากไปใช้ชีวิตรวมกันสถานพินิจและฝึกอบรมเด็กและเยาวชน เพื่อหวังให้เป็นสถานที่บำบัดรักษา และฟื้นฟูกายและจิตใจ ที่มีสภาพคล้าย “ที่คุมขังน้อย” ขาดอิสระในการใช้ชีวิต รวมถึงการใช้ระบบการลงโทษอย่างรุนแรงในโรงเรียน สถานพินิจ สภาพดังกล่าวล้วนแต่เป็นการสร้างระบบที่ซ้ำเติมให้เกิด ยุวอาชญากรหน้าใหม่เพิ่มมากขึ้น ระบบสวัสดิการที่รัฐดำเนินการอยู่ในเวลานี้จึงกลายเป็นระบบสร้าง “เด็กผู้หลงผิด” จำนวนหนึ่งให้เดินทางสู่การเป็น “ยุวอาชญากร” เต็มรูปมากขึ้น

ความสามารถและทักษะเชิงลึกของบุคลากรผู้ให้บริการเป็นระบบต้นทุนทางสวัสดิการอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อผู้เสียภาษี ปัญหาที่ที่ ทักษะของผู้ให้บริการหลายวิชาชีพที่มีระดับความรู้และความเข้าใจแตกต่างกัน เป็นอุปสรรคประการต้นๆที่ทำให้เข้าไม่ถึงผู้เสียภาษีอย่างลึกซึ้ง ปัญหาการขาดความรู้เชิงเทคนิคทักษะด้านลึกต่อปัญหาแต่ละระดับ เป็นอุปสรรคประการสำคัญที่ทำให้ระบบทรัพยากรที่รัฐและแม้แต่เอกชนที่ดำเนินการอยู่ในเรื่องนี้ ยังไม่สามารถพัฒนาวิธีการในการให้ความช่วยเหลือผู้เสียภาษีได้อย่างครอบคลุม ทัวถึง

ระบบบริการสังคมที่ผ่านมาของรัฐ เน้นระบบการให้บริการภายในสถาบันเป็นหลัก เป็นระบบสวัสดิการที่แยกตัวผู้รับบริการออกจากครอบครัว ชุมชนและสังคมแวดล้อมของเขา การมุ่งเน้นบริการที่ให้ฝ่ายรัฐเป็นเจ้าภาพ เป็นเจ้าของภารกิจหลักโดยขาดกระบวนการแสวงหาและสร้างการมีส่วนร่วมจากครอบครัว ชุมชนของผู้เสียภาษีเสียดังเป็นกระบวนการให้บริการที่แยกส่วน แยกผู้เสียภาษีออกจากฐานชีวิตจริงของเขา แยกครอบครัวออกจากความสำนึกตระหนักที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน เป็นการให้บริการที่ทำให้ภารกิจมาตกหนักที่รัฐเป็นหลัก ขณะที่ศักยภาพของรัฐเองก็ยังไม่เพียงพอและไม่พร้อมพอที่จะดูแลผู้เสียภาษีในขอบเขตทั่วประเทศได้อย่างครบวงจร ระบบสวัสดิการสำหรับผู้เสียภาษีเสียดังเป็นระบบที่แยกส่วน ไม่เชื่อมโยง ตรงกันข้ามกลับไม่ได้ให้โอกาสแก่ผู้เสียภาษี ได้ฟื้นคืนคุณค่าแห่งชีวิตตนเองขึ้นมา เพราะระบบสวัสดิการส่วนมากที่ดำเนินการเป็นระบบ “ลงโทษโดยใช้มาตรการทางสังคม” เป็นกรอบในการลงโทษ มากกว่าการใช้แนวคิดเชิงเมตตาและการลดอคติทางสังคมที่มีต่อพวกเขา ระบบสวัสดิการที่เน้นบริการแยกส่วน ดึงคนออกจากครอบครัว ชุมชนเช่นนี้ เป็นระบบบริการที่เบียดขับและผลักพวกเขาไปอยู่ในที่ที่ทำให้เขาเป็น “คนบาป” ของสังคม มากกว่าจะเป็นระบบที่เอื้ออาทร ให้โอกาสและสร้างเงื่อนไขให้พวกเขาสามารถคืนกลับสู่สังคมได้อย่างไม่ถูกประณามหรือตั้งข้อรังเกียจ

4.4.4 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

งานวิทยานิพนธ์ของอดิศร (2545) สะท้อนภาพได้ชัดเจนถึงค่านิยมทางสังคมที่ตั้งข้อรังเกียจและเบียดขับผู้เสียภาษีออกจากชุมชน ความคิดความเชื่อที่ฝังรากลึกในอดีตนานาน จนทำให้ผู้คนทั่วไปต่างยอมรับว่า “ผู้เสียภาษี” คือ “ผู้ผิด-คนบาป” ทำให้การกำหนดนิยามของผู้เสียภาษีทุกรายเสมือนเป็น “ผู้กระทำผิด” โดยไร้การจำแนก ทำที่ของผู้คนจึงมีแนวโน้มจะตีตราคนกลุ่มนี้เสมือนเป็น “ขยะสังคม” ที่ชั่วร้ายและไม่มีวันฟื้นคืนได้ ทำที่เช่นนี้ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เบียดขับให้คนด้อยเสียเสียดังแบบไม่มีที่ยืนในสังคม และเป็นตัวการผลักดันให้ผู้เสียภาษีเสียดังมีพฤติกรรมถดถอยลงไป

มากขึ้น ถอยห่างจากสังคมแวดล้อมพวกเขามากขึ้น นัยหนึ่งอาจเป็นเพราะเกิดแรงกดดันก็จะมีแรงต้านมากขึ้น วิธีคิดและความเชื่อเชิงวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จึงเป็นการ “กันพวกเขาออกไปจากพวกเรา” แต่ขณะเดียวกันก็กลับ “ล้อมกรอบ” พวกเขาให้ไว้ทางออกมากขึ้น

สภาพวิธีคิดเช่นนี้เป็นตัวกระทำให้กลุ่มผู้เสพยา เสพอินไร้อำนาจ ไร้ศักดิ์ศรี ไม่กล้าสู้หน้าผู้คน และมีชีวิตอย่างปิดบังอยู่เฉพาะในหมู่ของตนเองมากขึ้น ดังเช่น เยาวชนที่ติดยาเสพติดสะท้อนว่า พวกเขาได้พบกับปฏิกิริยาที่ต่อต้านพวกเขาตรงๆรุนแรง การมองด้วยสายตาเหยียดหยาม การถูกนิทาลับหลัง การห้ามลูกหลานมาคบหากับพวกเขา ฯลฯ เหล่านี้คือผลที่ตามมาจากความคิดความเชื่อในสังคมที่ “ตีตรา” ผู้เสพยาเสพติดอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

การศึกษาของ อติสร (2545) สะท้อนว่ากระบวนการตัดสินใจเลือกยา กระบวนการต่อสู้กับตนเองของผู้เสพยา ต่างเป็นกระบวนการละเอียดอ่อนที่ต้องการกำลังใจและการสนับสนุนอย่างยิ่งจากผู้อื่นที่เขารักและผูกพัน การทำงานกับครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวติดยาเสพติด ให้ลดทิวี่และความคาดหวังลง ให้มองเห็นคุณค่าของตัวลูกหลาน และปรับทัศนคติความเข้าใจต่อพวกเขาด้วยความเมตตาเป็นทักษะและวิธีคิดที่ต้องฝึกฝน ไม่ใช่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ทันทีทันควัน ซึ่งหากครอบครัวเข้าใจและปรับเปลี่ยนทัศนคติของตนเองได้ ครอบครัวจะกลายเป็นเกราะคุ้มภัยที่อบอุ่น และให้ความอบอุ่นแก่เด็กๆได้อย่างเต็มที่มากขึ้น

สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือ การโยนตีทางวัฒนธรรม หรือ การลงโทษทางสังคม ผสมกับความอ่อนแอและเปราะบางทางบุคลิกภาพ อารมณ์ของวัยรุ่นจะยิ่งเป็นแรงส่งให้วัยรุ่นผลักดันตัวเองเข้าไปสู่สถานการณ์ยากลำบากมากขึ้น ดังนั้นการทำงานเชิงรณรงค์หรือกระบวนการสร้างการเคลื่อนไหวทางสังคมให้เกิดความตระหนัก และพร้อมที่จะให้ที่ทาง ให้โอกาสแก่วัยรุ่นมากขึ้น จึงเป็นสิ่งที่จะต้องผลักดันให้เกิดขึ้นคู่ขนาน ควบคู่กันไปกับการทำงานในเชิงการบำบัดฟื้นฟูสภาพทางร่างกาย จิตใจของเยาวชนผู้เสพยา

4.5 กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศหรือผู้เกี่ยวข้องในวงจรธุรกิจทางเพศ

4.5.1 สาเหตุจากพฤติกรรมและท่าทีต่อชีวิต

กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศหรือผู้เกี่ยวข้องในวงจรธุรกิจทางเพศแต่ละกลุ่ม ต่างมีเหตุปัจจัยของการเข้าสู่ฐานงานอาชีพ และการใช้ชีวิตในวงจรธุรกิจทางเพศ แตกต่างกัน การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอและยกตัวอย่างให้เห็นถึงเหตุแห่งพฤติกรรมของพวกเขา (และเขา) ในประเด็น

ที่หลากหลายต่างกันไป อนึ่งสำหรับกลุ่มคนทำงานบางกลุ่ม ที่มีเหตุปัจจัยบางด้านที่ใกล้เคียงกัน จะเป็นการนำเสนอในภาพรวมเพื่อให้มีความชัดเจนขึ้น

กลุ่มอโกโก๊บอย (สุกัญญา พรโสภากุล) เด็กหนุ่มที่ผันตนเองมาขายบริการทางเพศนั้น มีการตัดสินใจเข้ามาดำเนินชีวิตเป็นชายบริการทางเพศในบาร์อโกโก๊ โดยตระหนักว่าพวกตนมีข้อจำกัดเรื่องการศึกษาน้อย และมีความปรารถนาที่จะมีเงินรายได้ที่พอเลี้ยงตนเองได้ เมื่อได้รับคำแนะนำชักชวนจากเพื่อนและคนรู้จัก ก็เกิดความนึกคิดที่อยากมาทดลองเข้าสู่อาชีพนี้ เพื่อนและผู้คำแนะนำชักชวนมักเน้นในด้านของการได้รับรายได้ที่สูง ทำให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างสะดวกสบาย ซึ่งแน่นอนว่า จะเป็นสภาพที่แตกต่างจากการรับจ้างทำไร่ไถนาในท้องทุ่งกลางแดดกลางฝนหรือทำงานใช้แรงงานในโรงงานอย่างลึบลับ

การทำความเข้าใจ "ท่าต่อชีวิต" หรือ "แบบฉบับการดำรงชีวิต" ของเด็กหนุ่มอโกโก๊บอย จำเป็นต้องมองย้อนไปในประวัติความเป็นมาของพวกเขา มิฉะนั้น เราจะเห็นแต่ท่าต่อชีวิตของเขาในด้านลบ เช่น มองว่าเขามีท่าที่ของคนที่ไม่ง่าย ยอมขายเรือนร่างและเพศสัมพันธ์ให้กับผู้ชายด้วยกัน เพื่อให้ได้เงินรายได้ ยอมแลกเปลี่ยนเพศสัมพันธ์ของตนเป็นสินค้า เมื่อเรามองไปในประวัติของพวกเขา กล่าวได้ว่า ทุกคนมีการดิ้นรนต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดจากความยากจน ทุกคนมีภาระต้องส่งเสียที่บ้าน ส่งเสียน้องให้เรียนหนังสือ หรือต้องส่งเงินไปค่าใช้จ่ายของพ่อแม่ที่บ้านเกิดในชนบททั้งสิ้น ทุกคนมีประวัติของการทำงานที่เป็นกรรมกรใช้แรงงานมาก่อนทุกคน หลายคนได้เล่าถึงการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง จนทนอยู่ไม่ไหว การหันมาดำเนินชีวิตเป็นอโกโก๊บอย ทำให้พวกเขามีรายได้ดีขึ้น มีการดำรงชีวิตอย่างดีผิดหูผิดตาไปจากเดิม

"จบป.6 ก็ออกจากบ้านมาทำงานเลย ทำงานหลายอย่าง เคยเป็นเด็กปั๊ม เด็กส่งขนมทำงานหลายอย่าง โนเขาไขกั๊บมาตลอด"

"เมื่อก่อนทำงานอยู่ร้านขายข้าวขาหมู ทำงานทุกอย่าง ตอนแรกไปทำงานได้เดือนละ 2,900 บาท ไปๆมาๆ ได้ 3,500 บาท อยู่ไม่ไหว ต้องรับผิดชอบทำงานคนเดียวทุกอย่าง เริ่มงาน 8 โมงเช้า เลิกงาน 2 ทุ่มครึ่ง ไม่มีเวลาพัก ก่อนอยู่ร้านอาหารก็ทำงานตัดไม้หาฟืนอยู่หางดง ก็หนักเหมือนกัน..."

"เมื่อก่อนทำงานอยู่หลายอย่าง อยู่ร้านอาหาร เป็นกรรมกร ตอนที่มาทำงานที่นี่เห็นเขาลงประกาศในหนังสือ...เขาโฆษณาบาร์ มีรายได้ดี และผมก็ไม่มีความรู้"

"อายุ 15 ปีออกจากบ้าน รับจ้างมาเรื่อยๆ มาทำงานนี้ได้เดือนกว่า เข้ามาทำงานนี้ เพราะได้เงินดี มีเพื่อนเขาทำมาก่อน เพื่อนเขาบอกว่าไปทำงานแบบนี้ ได้เงินเยอะดี ถ้าอยู่ร้านอาหาร ไม่พอส่งน้อง ไม่พอกินพอใช้ เพื่อนบอกไปทำงานแบบนี้ต้องขายตัว เราคิดว่า ถ้าไปทำงานนี้ได้เงินดี ทำร้านอาหารไม่พอส่งน้อง พ่อแม่ตายหมดแล้ว น้องเรียนอยู่ม. 1 หาเลี้ยงน้องเอง ส่งให้น้องตอนที่ทำงานแบบนี้เดือนละ 1-2 พันบาท เมื่อก่อนทำงานร้านอาหารส่งเงินให้น้องเดือนละ 2-3 ร้อยบาท เท่านั้น"

สมมติว่ารัฐบาลไทยมีระบบสวัสดิการสังคมที่ให้ความมั่นคงกับพวกเขาอย่างดีและทั่วถึง ทำให้พวกเขามีโอกาสสำเร็จการศึกษาที่สูงกว่านี้ และมีโอกาสมีงานทำที่รายได้ดี และรัฐบาลให้หลักประกันเรื่องสวัสดิการการทำงานทุกด้าน เด็กหนุ่มเหล่านี้อาจจะไม่จำเป็นต้องผันตัวมาเป็นชายขายบริการทางเพศ แม่น้อย หรือถ้าจะเป็นก็คงมีจำนวนน้อยกว่านี้ และด้วยสาเหตุปัญหาอื่น ที่ไม่ใช่ความด้อยโอกาสทางการศึกษา ทางการทำงาน และการถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบสวัสดิการการทำงานทุกระดับ

ว่าการสมมุติดังกล่าว ไม่ได้เกิดขึ้นจริง ในสังคมไทย ที่เป็นจริงคือระบบสวัสดิการสังคมของไทยเป็นแบบ "มือใครยาวสาวได้ก็สาวเอา" ใครที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองดีกว่าคนอื่นก็มีโอกาสดีกว่าในทุกๆด้าน ตั้งแต่ การศึกษา การมีสุขภาพอนามัยที่ดี การได้งานทำที่มีรายได้ดีกว่า มีสภาพการจ้างงานดีกว่า ตลอดจนมีหลักประกันความมั่นคงทางสังคมที่ดีกว่า สำหรับคนชายขอบอย่างพวกเขา การก้าวเข้ามาเป็นอโกโก้บอยเป็นการต่อสู้ดิ้นรนอย่างแรง เพื่อความอยู่รอด ไม่ได้เพื่อความโลภ หรือเพราะมีพื้นฐานนิสัยเป็นคนเลวชั่วร้าย แต่ประการใด

ถ้าวิเคราะห์ไปอีกชั้นหนึ่ง เราก็อาจจะกล่าวได้ว่า เด็กหนุ่มอโกโก้บอยเหล่านี้ได้ลงทุนสร้างสวัสดิการสังคมของตัวเอง ถ้าเรายึดหยุ่นกับองค์ประกอบเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไปสักเล็กน้อยและวางบรรทัดฐานทางสังคมในเชิงศีลธรรมจรรยาลงไปบ้าง เด็กหนุ่มเหล่านี้ได้ช่วยแบ่งเบาภาระรัฐบาลได้มาก เพราะรัฐบาลไม่ต้องไปจัดสรรงบประมาณมาช่วยเหลือพวกเขาอย่างในประเทศยุโรปเหนือ ในแคนาดา หรือในสหรัฐอเมริกา ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงที่มีรายได้มากกว่าต้องขอบคุณพวกเขาที่ทำให้รัฐบาลไม่ต้องเก็บภาษีอัตราก้าวหน้าร้อยละ 40-70 อย่างในเดนมาร์ก สวีเดน ฟินแลนด์ และนอร์เวย์ มาเข้ากองทุนประกันสังคม แล้วมาแปลงมาเป็นการสงเคราะห์ทางสังคม (Social assistance) ให้พวกเขา การดำรงอยู่และเลี้ยงชีพรอดของพวกเขาเป็นต้นทุนความอับอาย ความทุกข์ใจของพวกเขาเอง ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงที่มีรายได้มากกว่าไม่ต้องมารับผิดชอบตรงนี้ เพราะสังคมไทยยังไม่มีรัฐสวัสดิการ ที่พวกเขาจะได้รับสิทธิประโยชน์อย่างเต็มที่

จะเห็นได้ว่า เด็กหนุ่มเหล่านี้ไม่ได้มีหน้าที่ต่อชีวิตอย่างงอมืองอเท้า ทว่าได้บากบั่นทำงานด้วยความยากลำบากมาก่อน หากค่าจ้างแรงงานและสวัสดิการแรงงานที่ทำในร้านอาหารหรือในโรงงานมีจำนวนมากเพียงพอ ตลอดจนสวัสดิการสังคมของรัฐหรือสถาบันใดก็ตาม มีมากเพียงพอและกระจายได้ทั่วถึง ไปสู่น้องๆของพวกเขา น้องๆได้รับการศึกษาอย่างไม่ยากลำบาก บน วุฒิ และเตาคงไม่มีความจำเป็นต้องตัดสินใจมาทำงานขายบริการทางเพศ การชักชวนให้เข้าสู่อาชีพนี้ก็จะได้รับการปฏิเสธมากกว่าการยินยอมเข้ามา

กระบวนการตัดสินใจของเด็กหนุ่มเหล่านี้ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นกลไก หรือเชื่อตามคำชักชวนของเพื่อนอย่างทันทีทันใด ทว่าเป็นกระบวนการที่พวกเขาต้องคิดใคร่ครวญอย่างมาก เนื่องจากการดำเนินชีวิตเป็นชายขายบริการนั้น เป็นการยินยอมที่จะมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายด้วยกัน โดยมีเงินเป็นค่าตอบแทน การมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายด้วยกันเป็นเรื่องที่ฝืนความรู้สึกและเป็นเรื่องที่น่าอับอายอย่างมาก และการมีเพศสัมพันธ์ด้วยการขายเป็นเงินก็เป็นอีกทบทวีของความรู้สึกอับอาย ดังนั้น เมื่อคนทั่วไปมองว่าเด็กหนุ่มเหล่านี้เป็นพวกที่รักที่จะทำงานสบายๆ รายได้ดีนั้น ไม่ตรงกับความเป็นจริงนัก เพราะข้อมูลจากนักวิจัยพื้นที่ (สุกัญญา พรโสภากุล) และจากการที่นักวิจัยหลักได้มีโอกาสเข้าไปจัดสนทนากลุ่ม พบว่า การดำเนินชีวิตของเด็กหนุ่มเหล่านี้ มีความยากลำบากและมีความทุกข์ใจเป็นต้นทุน ที่อยู่ในความรู้สึกนึกคิดตลอดเวลา เด็กหนุ่มที่มาเป็นโสเภณีบอยต้องคอยปิดบังอาชีพที่แท้จริงจากครอบครัวและชุมชนเดิมที่เขาเคยอาศัยอยู่ แม้ว่าจะมีเงินรายได้จำนวนมาก การส่งเงินรายได้กลับไปให้พ่อแม่และครอบครัวของพวกเขา จำเป็นต้องทยอยส่งทีละน้อย เพื่อให้ครอบครัวได้รู้ความลับนี้

ท่าทีต่อชีวิตของเด็กหนุ่มเหล่านี้จึงเป็นปรากฏการณ์ที่เมื่อเราเข้าไปศึกษาทำความเข้าใจแล้ว จะเห็นเบื้องหลังความเป็นมาและสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น การส่งเสียตัวเองให้ได้รับการศึกษา ไม่อาจจะพึ่งพาระบบสวัสดิการสังคมที่มีอยู่ได้ อัตราค่าจ้างแรงงานในระดับกรรมกรไร้ฝีมือก็ไม่มากพอสำหรับการเลี้ยงชีวิตตัวเองให้อยู่รอด มิพักต้องกล่าวถึง การส่งเสียครอบครัวและน้องๆ การเลือกที่จะดำเนินชีวิตเป็นชายขายบริการโสเภณี เป็นเรื่องของการพึ่งตนเอง เท่าที่จะกระทำได้ ท่าทีต่อชีวิตที่เป็นสาเหตุให้ต้องมาใช้ชีวิตเป็นชายขายบริการทางเพศ เป็นท่าทีที่พวกเขาเลือกในขณะที่ระบบสังคมไม่ได้มีทางเลือกให้ผู้มีการศึกษาน้อยได้มีโอกาสทำงานที่มีค่าตอบแทนที่เพียงพอสำหรับความรับผิดชอบของเด็กหนุ่มต่อครอบครัวของเขา

กรณีศึกษาชายขายบริการเมืองพัทยา (จิรวรรณ ลำเนา) พบเด็กหนุ่มที่แสดงท่าทีต่อชีวิตคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ก่อนมาขายบริการทางเพศ ได้ทำงานรับจ้างมาก่อน และได้เข้ามา

ทำงานเพราะเพื่อนแนะนำให้มา เด็กหนุ่มเหล่านี้ล้วนมีภูมิลำเนาจากครอบครัวเกษตรกร มาจากภาคอีสาน เข้ามาทำงานเพราะปัญหาทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่เข้ามาช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปีพ.ศ. 2539-2540 เด็กอยู่ในพื้นที่เดิมไม่มีงานทำ และเมื่อมาถึงพื้ชาได้เคยทำงานรับจ้าง เช่น งานเสิร์ฟอาหาร ซึ่งได้ค่าจ้างไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย และไม่มีเงินเหลือพอจะส่งกลับไปให้ครอบครัว ทางเลือกของการขายบริการทางเพศเป็นเรื่องของการสร้างสวัสดิการให้กับตนเอง โดยแลกด้วยต้นทุนแห่งความอับอาย

"มันนึกสะท้อนใจตัวเองนะ เวลานอนกับแขกบางที่ไม่อยากทำ ทำงานแบบนี้มันไร้ศักดิ์ศรี เหมือนตัวเองสกปรก บางทีคิดว่าทำไมเราต้องมายืนจุดนี้ ถ้าพ่อแม่ว่าจะคิดยังไง กลัวเกร็บไม่ได้"

กรณีขายบริการทางเพศ ที่พื้ชา นักวิจัยได้พบกับชายหนุ่มคนหนึ่ง ซึ่งมีภรรยาและบุตรสาวอายุ 1 ปี 5 เดือนหนึ่งคน ที่เขาต้องรับผิดชอบดูแล ภรรยาเป็นแม่บ้านไม่ได้ทำงานและรู้ว่าเขามีอาชีพอะไร แต่ก็ไม่ได้ว่าอะไร ชายหนุ่มผู้นี้เป็นคนเดียวที่ตอบว่า ทางบ้านรู้ว่าเขามีอาชีพนี้ นอกนั้นปกปิดไม่ให้ทางบ้านได้ล่วงรู้ นอกเหนือจากการศึกษาในเชิงคุณภาพ นักวิจัยพื้นที่ (จิรวรรณ ลำภา) ได้สัมภาษณ์เด็กหนุ่มเหล่านี้ในเชิงสำรวจด้วย เด็กหนุ่ม 80 คนจากสถานบริการ 59 แห่งที่พื้ชานั้น ทุกคนไม่เคยมีประสบการณ์การมีเพศสัมพันธ์แบบร่วมเพศชายมาก่อนเลย ดังนั้น เด็กหนุ่มเหล่านี้จำเป็นต้องฝึกความรู้สึกอย่างมากที่จะสวมครอบบาทในอาชีพนี้ นี่คือการที่ต้นทุนที่เป็นความทุกข์ของพวกเขา ที่แลกกับการมีรายได้ที่นับว่าสูง เมื่อเปรียบเทียบกับงานรับจ้างใช้แรงงานที่พวกเขาเคยทำมาก่อน

โดยสรุป ท่าทีต่อชีวิตหรือแบบฉบับของชีวิตของชายขายบริการทางเพศที่พื้ชา ไม่แตกต่างจากกรณีโกก๊อบอยที่เชียงใหม่มากนัก นั่นคือ การเข้าใจในข้อจำกัดของตน ที่มีความรู้ที่น้อย ไม่มีปัจจัยการผลิตอยู่ในมือ ขณะเดียวกัน มีอุปสงค์ของชายบริการทางเพศ และมีรายได้ค่าตอบแทนที่สูงจากการเข้ามาทำงานในจุดนี้ ทำให้พวกเขาต้องตัดสินใจเลือกดำเนินชีวิตแบบนี้ เด็กบาร์เหล่านี้ล้วนมาจากครอบครัวชนชั้นล่างของโครงสร้างสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม มาจากครอบครัวเกษตรกรยากจนและครอบครัวรับจ้างในต่างจังหวัด ส่วนใหญ่คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน

กรณีศึกษาหญิงอาชีพบริการในคาราโอเกะ (รัตพล พรพิพิล) ได้ข้อค้นพบที่แตกต่างกับกรณีศึกษาสองกรณีแรก กล่าวคือ เด็กหญิงวัยรุ่นที่มาเป็นสาวคาราโอเกะยืนยันกับนักวิจัยว่า

พวกเธอไม่ได้ขายบริการทางเพศ ทว่าเป็นการนั่งชั่วคราว คอยบริการขงเหล่าเครื่องดื่ม เป็นเพื่อนพูดคุยกับแขก คอยฟังและชมแซกร้องเพลง พวกเธอยืนยันว่า "ไม่ได้ขายตัว"

"ตอนแรกหนูเห็นผู้หญิงนั่งบนเก้าอี้ นั่งหน้าร้าน แล้วหนูนั่งรถเมล์ผ่าน แรกๆหนูมองว่าเธอไม่ดี เธอเป็นผู้หญิงกลางคืน คือเธอต้องขายตัว แต่พอวันหนึ่งที่เราได้สัมผัสจุดนี้ เราได้มาเป็นคนนั่งบนเก้าอี้ แล้วมีคนนั่งรถเมล์ผ่านแล้วมอง ... ก็มีความรู้สึกที่เราอยากบอกเธอว่า มันไม่ใช่แบบนั้นนะ จริงๆ แล้วมันไม่ใช่ พอได้สัมผัสจึงจะรู้ บางครั้งเวลานั่งก็อายนั่นเหมือนกัน กลัวว่าถ้าเกิดคนรู้จักผ่านมา เราจะยังง..."

ภูมิหลังของสาวคาราโอเกะจำนวน 8 คน ที่รัตพล พรพิพิธสัมภาษณ์ มาจากครอบครัวเกษตรกร ในจังหวัดภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ ต้องออกจากระบบการศึกษา เพราะครอบครัวไม่สามารถจะส่งเสียให้เรียนได้ ครอบครัวประสบภาวะหนี้สิน รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย เธอเหล่านี้ต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน และอพยพเข้ามากรุงเทพมหานครและปริมณฑลเพื่อเข้ามาหางานทำระยะแรกได้เป็นแรงงานในโรงงาน เป็นพนักงานขายของหน้าร้านและในห้างสรรพสินค้า และเป็นพนักงานเสิร์ฟอาหารตามร้านอาหารทั่วไป คนรู้จัก เพื่อนญาติพี่น้องเป็นคนชักชวนให้เข้ามาดำเนินชีวิตเป็นสาวคาราโอเกะ

"ที่บ้านปลูกข้าว แต่ตอนอยู่บ้านทำไม่ไหว เหนื่อย..."

"ลงมาจากอุบล นานแล้ว แต่ถ้าเริ่มทำงานก็ตั้งแต่อายุ 11 - 12 ปี มาสมัครเองเป็นเด็กเสิร์ฟก่อน ที่ร้านอาหาร (จำชื่อร้านไม่ได้) อยู่แถวๆในซอยลาดพร้าว 71ทำไปเรื่อยๆรู้สึกไม่ work อยู่ก็มีคนมาเจอ และชวนให้ไปทำงานร้านคาราโอเกะ...(ชื่อสถานบริการคาราโอเกะ) พออยู่มาลูกค้าร้านเริ่มน้อย ชีวิตก็มีปัญหา ก็เริ่มท้อๆ เลียหยุดไปนาน... พอจะเริ่มทำงาน พอได้เห็นร้านนี้ (ร้านคาราโอเกะ) ก็เลยมาสมัคร"

แม้ว่า สาวคาราโอเกะจะยืนยันว่าไม่ได้ขายบริการทางเพศ แต่เป็นการรับรองเป็นเพื่อนกับแขก แต่เธอเหล่านี้ก็ยังไม่อยากบอกทางบ้านว่ามีอาชีพนี้

"กลับบ้านไปเมื่อปีใหม่นี้ ที่บ้านไม่รู้ว่ามีมาทำงานที่นี่ รู้แต่ว่าเป็นเด็กเสิร์ฟ ถ้าแม่รู้ก็จะให้กลับบ้าน แม่กลัว แม่ไม่ชอบ เขาบอกว่าทำงานนี้เป็นงานไม่ดี"

รายได้ค่าตอบแทนที่ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับงานเดิม และสภาพการทำงานที่ไม่ต้องตรากตรำดังเช่นงานรับจ้างที่เคยทำมาก่อน การมีเวลาเป็นของตัวเองมากกว่า และการได้แต่งกายที่ทำให้ดูสวยงามตลอดเวลาในการทำงานเป็นแรงดึงดูดให้พวกเธอทำงานนี้ แม้ว่าจะต้องรู้สึกอับอาย

ต่อสายตาสายตาผู้พบเห็นอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม สาวคาราโอเกะสะท้อนให้เห็นความยากลำบากในการทำงาน ในกรณีที่แขกล่วงเกินทางร่างกาย ล้วงควักหรือปลุกปล้ำ นักวิจัยพื้นที่ (รัตพล พรพิพิธ) มองว่า แม้ว่าสาวเหล่านี้จะไม่ได้ขายบริการทางเพศ แต่ในอนาคตเมื่อเธออายุมากขึ้น จนไม่สามารถขายบริการในลักษณะนั่งชั่วโมงได้เพียงพอ เธอก็อาจตัดสินใจขายบริการทางเพศได้ง่ายมาก

สาวคาราโอเกะที่นักวิจัยพื้นที่ได้สัมภาษณ์นั้น ทุกคนได้เคยมีประสบการณ์ทำงานมาแล้วอย่างโชกโชน ซึ่งคล้ายคลึงกับกรณีโกโก้บอย ที่จังหวัดเชียงใหม่และชายขายบริการทางเพศที่พัทยา ทำที่ต่อชีวิตที่เป็นสาเหตุของการเข้ามาใช้ชีวิตเป็นสาวคาราโอเกะ ถือว่าเป็นความคิดความเข้าใจของพวกเขา ที่มีต่อทางเลือกของการดำเนินชีวิตที่ดีกว่า โดยเฉพาะในด้านของค่าตอบแทน ที่ดีกว่าการรับจ้างในโรงงานและการเสิร์ฟอาหาร ถ้าระบบสวัสดิการสังคมของไทยไม่ได้ให้หลักประกัน ในด้านการศึกษาและการดำรงชีวิตของครอบครัวสาวเหล่านี้ การมีที่ต่อชีวิตที่เป็นสาเหตุให้ต้องผันแปรมาเป็นสาวคาราโอเกะก็ถือเป็นการเลือกที่จะสร้างสวัสดิการของตนขึ้นมา ภายใต้ข้อจำกัด นานาประการ และโดยต้นทุนเท่าที่มีอยู่ การดำเนินชีวิตเป็นสาวคาราโอเกะก็ไม่แนบเป็นทำที่ต่อชีวิตที่น่าดูถูกดูแคลนแต่ประการใด สาวคาราโอเกะเหล่านี้มีเหตุผลในการเลือกมีสวัสดิการของตน และดูเหมือนว่า เธอจะมีต้นทุนน้อยกว่าโกโก้บอยและชายขายบริการทางเพศที่พัทยา ในเหตุผลที่ว่า เธอไม่ได้ขายบริการทางเพศเยี่ยงนั้น

อย่างไรก็ตาม แม้เธอจะขายบริการทางเพศ การวิเคราะห์ทำที่ต่อชีวิตที่เป็นสาเหตุนำมาใช้ ชีวิตเช่นนี้ ก็ยังสามารถสรุปไปในแนวทางเดียวกันนี้ได้ เนื่องจากกรอบของการมองว่า "ขายตัวหรือไม่ขายตัว" นั้นเป็นกรอบการมองที่นำบรรทัดฐานทางสังคมมากำหนดวัดความดี-เลวของบุคคล เมื่อเราไม่ได้ใช้กรอบการมองชุดนี้ ทว่าเรามองไปที่กระบวนการตัดสินใจเลือกที่จะดำเนินชีวิตของพวกเขา ในบริบทแห่งสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของเธอ เราจะเข้าใจทำที่ต่อชีวิตได้ดีกว่า ทำที่ต่อชีวิตที่ล้อมกรอบด้วยบรรทัดฐานทางสังคม

พิจารณาในมุมที่ลึกขึ้น หากสิ่งที่พวกเขอบอกกับนักวิจัยว่า "ไม่ได้ขายตัว" ไม่ได้มาจากความเป็นจริง แต่มาจากการที่พวกเขาวิเคราะห์การรับรู้อัตลักษณ์ของคนที่กำลังบอกตัวบทหรือข้อความไป ในเชิงของปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (Symbolic interactionism) การสื่อความหมายเช่นนี้ ทำให้ความทุกข์และความยากลำบากของพวกเขาไม่ได้ถูกนำเสนอออกมาอย่างครบถ้วน ทว่าถูกบดบังด้วยความหมายเท่าที่พวกเขาต้องการกำหนดสร้างขึ้น

กรณีศึกษานักศึกษาขายบริการทางเพศ (กำธร ฝาสุริวงษ์) กลุ่มกรณีศึกษานักศึกษาขายบริการทางเพศเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มโกโก้บอย ที่เชียงใหม่ ชายขายบริการทางเพศที่พัทยา

และสาวคาราโอเกะที่นนทบุรี อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มนักศึกษามีโอกาสที่จะได้รับการสวัสดิการสังคม ในด้านการศึกษาที่ดีกว่า และได้ใช้ชีวิตเป็นนักศึกษา ทว่าสิ่งที่ชักจูงให้พวกเธอและเขาต้องขาย บริการทางเพศแอบแฝง ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของค่าใช้จ่ายทางการศึกษา ซึ่งครอบครัวไม่สามารถรับผิดชอบได้ทั่วถึง อย่างไรก็ตาม กำธร ผาสุริวงษ์ได้สัมภาษณ์เจาะลึกในกลุ่มนักศึกษาที่ขายบริการ ทางเพศ ทั้งชายและหญิง และล้วนเป็นนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา ชั้นปวช. หรือ ปวส. หรือระดับ อนุปริญญา ซึ่งไม่นับว่านักศึกษาชายหญิงเหล่านี้เข้าสู่วงจรบริการทางเพศด้วยการถูกขู่บังคับ ทั้งหมดเป็นการสมัครใจและสาเหตุมาจากการที่มีค่าใช้จ่ายเกินตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักศึกษาเหล่านี้ไม่มีรายได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ แต่อยู่ในหอพัก ซึ่งมีเพื่อนและมีการเที่ยวเตร่ใช้ชีวิตสนุกสนาน

สำหรับนักศึกษาชายนั้นเป็นกรณีที่คล้ายคลึงกับอโกโก้อยู่ ทว่าความยากลำบากในเรื่อง เศรษฐกิจจะบางเบากว่า และจากการที่นักวิจัยหลักได้เข้าไปร่วมในการสัมภาษณ์พบว่า เด็กนัก ศึกษาหนุ่มอ้างว่า ตนไม่มีเงินเพียงพอกับการจ่ายค่าเล่าเรียน ค่าหอพัก อุปกรณ์การศึกษา และ อาหารการกิน เงินที่พ่อแม่ส่งให้ไม่พอใช้ จำเป็นต้องพึ่งตนเอง ด้วยการทำงานในบาร์ที่มีผู้ชายขาย บริการ ซึ่งตนยอมรับว่า ตนมีจิตใจชอบเพศชายด้วยกันอยู่ก่อนแล้ว ทำที่ต่อชีวิตตรงนี้มีความแตกต่างจากกรณีของอโกโก้อยู่ที่เสียงใหม่และชายขายบริการที่พำนัก ซึ่งเข้ามาด้วยการฝันความรู้สึก มากกว่า กระนั้นก็ตาม เด็กหนุ่มที่ได้ให้สัมภาษณ์ยืนยันว่า ตนเลิกงานนี้แล้วอย่างเด็ดขาด เพราะ ความรู้สึกขัดแย้งในจิตใจหลายประการ และที่สำคัญคือกลัวทางสถาบันการศึกษาจับได้ แล้วต้อง ออกจากสถาบันกลางคัน

"...ตอนแรกๆยังรู้สึกกลับกับงานแบบนี้ แต่เมื่ออยู่กับงานนี้นานขึ้นก็ค่อยๆชินที่ละนิด แม้ว่ามันจะมองไม่ค่อยดี แต่บางครั้งอยู่กับเพื่อนที่ทำงานก็รู้สึกดี ...รู้สึกสนุกไป กับงานโดยเฉพาะตอนที่ขึ้นไปเต้นบนเวที แล้วมีคนมองเยอะๆ มันเป็นความรู้สึกที่ บอกไม่ถูก จะมีทั้งความรู้สึกที่ตื่นเต้น หวาดกลัว อาย สนุก แต่พอคิดว่า นี่คือชีวิตของ เรา เราจะทำอะไรมันก็เรื่องของเรา ความรู้สึกสับสนเหล่านั้นมันก็หายไป เหลือไว้แต่ สิ่งที่เราเรียกว่า ความสะใจ..."

"...เพื่อนที่โรงเรียนบางคนที่เขารู้ เขาก็ชอบล้อ ทำให้เรารู้สึกอายมาก ถ้าเป็น เพื่อนที่สนิทก็ไม่ใช่ไร แต่ถ้าเป็นคนที่เราไม่คุ้นเคย จะไม่อยากให้ใครๆรู้เลย กลัวมาก ที่ว่าที่บ้านจะรู้ จะทำให้พ่อแม่เสียใจ กลัวพ่อกับแม่จะต้องอายคนอื่นเขา และกลัวว่า เมื่อที่บ้านรู้เรื่องจะทำให้พ่อกับแม่ ไม่ยอมส่งเสียให้เรียนอีกต่อไป กลัวว่าที่วิทยาลัย จะรู้ ออกจะทำให้ถูกไล่ออกจากโรงเรียน"

สำหรับนักศึกษาหญิงที่ขายบริการทางเพศ นักวิจัยพื้นที่ (กำธร ผาสุริวงษ์) ค้นพบ "ทำที่ต่อชีวิต" ที่แตกต่างออกไปจากกรณีขายบริการทางเพศอื่นๆ สาเหตุการเข้าสู่วงจรการขายบริการทางเพศของนักศึกษาหญิงเป็นเรื่องของ "ทำที่ต่อชีวิต" ที่แตกต่างจากผู้ที่มีการศึกษาน้อยหรือยากจน เพราะพวกเขาเหล่านั้นไม่ใช่คนยากจน แต่รู้สึก "เงินไม่พอใช้สำหรับเที่ยวเตร่"

"...คิดว่าเรื่องเงินเป็นหลัก เรียนถึงขั้นนี้ ต้องมีเงินส่งเสียกันบ้าง ถ้าอยู่แบบธรรมดา ก็อยู่ได้ แต่เที่ยวมาก เงินมันไม่พอ"

"...ไม่จำเป็นต้องยากจน คนมีเงินก็ทำ บางคนรับเงินมาจากพ่อแม่อาทิตย์ละ 700 เทียวทุกวัน แต่ไปทำงานประเภทนี้ได้ 3,000 - 4,000 บาท พ่อแม่ก็ไม่ว่า อย่างเพื่อนของพี่สาวนี้มีเมียเลี้ยง มีรถขับ มีเพชร มีทอง เพื่อนเห็นก็ทำตาม ไปเป็นเมียหน่อยก็มี"

"การเป็นแฟนเสีย ทำให้มีหน้าตา"

"วัยรุ่นคึกคะนอง สนุก ไม่คิดเรื่องอันตราย เพื่อนบอกก็เอา เรื่องยากก็มีบ้าง"

"มาอยู่ที่หอ ค่าใช้จ่ายเยอะมากเงินไม่ค่อยพอใช้ พอดีมีเงินรู้จักแนะนำให้ไปทำ"

"ตอนแรกก็เข้าไปทำงานในบาร์ เป็นพนักงานเสิร์ฟก่อน เงินเดือนน้อยได้ไม่ถึง 2,000 บาท ตอนหลัง เห็นเขาขึ้นเต้นกันได้คืนละ 350 บาทต่างหาก เลยขึ้นเต้นกับเขา ด้วย พอเต้นไปสักพัก ก็มีแขกมาขอออฟ คิดว่าไม่เป็นไร เพราะคนที่เต้นใครๆเขาก็ทำกัน"

"เสียถามว่า มีเพื่อนสวยๆ มั้ย พามาให้รู้จักหน่อยสิ ตามฉันตามเธอเนี่ย เขาจะรู้จักเสียกันหมดเลย"

ทำที่ต่อชีวิตของนักศึกษาหญิงที่ขายบริการทางเพศ เป็นทำที่ที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยคือ นักศึกษาเองยอมรับว่าถ้าตนมีการดำเนินชีวิตอย่างธรรมดา ถ้าตนไม่นิยมการเที่ยวเตร่และการใช้เครื่องประดับ ถ้าตนไม่คิดว่าต้องมีรถยนต์ใช้ และถ้าตนไม่รักความสะดวกสบายเกินฐานะก็จะเพียงพอ ถือได้ว่านักศึกษาหญิงเหล่านี้มีความจริงใจที่บอกข้อมูลในความคิดของเธอจริงๆ อย่างไรก็ตาม กรณีนักศึกษาหญิงเหล่านี้ยังขึ้นอยู่กับผู้ที่ทำหน้าที่เหมือนเอเยนต์ที่ชักชวนและจัดการให้มีการขายบริการทางเพศ โดยเอเยนต์หรือเพื่อนไม่ได้บังคับ ทว่าใช้รายได้ ค่าตอบแทนและตัวอย่างของความหรูหราฟุ่มเฟือยของเพื่อนที่เข้ามาในวงจรรีไทร์ก่อนเป็นเครื่องมือ เพื่อนๆในสถาบันการศึกษาเข้าใจว่าบางคนก็ทราบดี แต่ก็เข้ามาเป็นเพื่อนฝูงด้วย ไม่ได้รังเกียจ เพราะนักศึกษาหญิงเหล่านี้มีภาพลักษณ์ที่ร่าเริง มีเสน่ห์ และใจกว้างขวางในการเป็นเจ้ามือเลี้ยงเพื่อนฝูง

เมื่อพิจารณาถึงพลวัตการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของนักศึกษาหญิงและชายที่ขายบริการทางเพศ กำธร ผาสุริวงษ์ พบว่า มีทั้งนักศึกษาที่เลิกหรือหยุดการขายบริการได้ เพราะเหตุผลดังนี้ คือ

1. มีความพอใจแล้วในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ กรณีศึกษานักศึกษาขายบริการทางเพศหลายคนยอมรับว่า ติดกับดักของการบริโภคเชิงวัตถุนิยม ทว่า เมื่อได้เงินเพียงพอในการซื้อสิ่งที่ตนต้องการแล้ว และมีเงินเก็บไว้พอสมควร ประกอบกับไม่อยากให้ความรู้สึกขัดแย้ง และความกลัวว่าคนที่รับรู้เรื่องราวของเขาและเธอจะกระจายวงออกไป หรือล่วงรู้ถึงพ่อแม่ ก็จะพยายามเลิก

ข้อนี้วิเคราะห์ว่า นักศึกษาหญิงชายที่เลิกได้ มีวุฒิภาวะในการตัดสินใจพอสมควร และมีพลังสร้างสรรค์ของอัตรา ตามทฤษฎีของแอดเลอร์ที่จะดิ้นรนฝ่าภาวะที่ยากลำบากออกมาได้ ในด้านของสวัสดิการสังคม ในความหมายกว้าง เขาและเธอเหล่านี้ต่อสู้โดยเพื่อให้ได้รับสวัสดิการโดยลำพัง แม้ว่า สวัสดิการที่มีอยู่ในความหมายของพวกเขาและเธอเป็นสวัสดิการ ที่ไม่ได้หมายถึงสวัสดิการขั้นค่า แต่เป็นสวัสดิการที่เกิดจากการเปรียบเทียบ คือ เห็นเพื่อนอยู่อย่างฟุ้งเฟ้อ ก็อยากมีอยากเป็น และรู้ดีว่าวิธีที่จะได้มา ที่ต้องมีการขายบริการนั้น เป็นวิธีที่เสี่ยงมากๆ แต่เมื่อรักจะสนุก ก็อยากจะทำ อย่างที่หลายคนบอกว่า "เพื่อความสะใจ" นอกจากนั้น พวกเขาและเธอยังรู้ดีว่า สถานภาพที่จบการศึกษาแล้ว คือ ได้รับสวัสดิการการศึกษาเพียงพอตามสมควรแล้ว และยังมีงานทำแล้ว หมายถึงได้รับสวัสดิการด้านการมีงานทำพอสมควรแล้ว ตนก็ไม่จำเป็นต้องติดปลักอยู่กับการขายบริการอีกต่อไป เพราะมีหนทางไป ตรงนี้ก็น่าสังเกตว่า กระบวนการของเอเยนต์และคนที่ชักจูงได้ให้อิสระพอสมควร หรืออาจจะเป็นเพราะสาเหตุด้านกลไกตลาดของการขายบริการทางเพศต้องการนักศึกษาหญิงชายรายใหม่ในลักษณะหมุนเวียนมากก็เป็นได้ ไม่ได้เกิดจากความเมตตาของอาเฮียที่เป็นธุระจัดหาให้มีการค้าประเวณี แต่ประการใด

การวิเคราะห์ข้อมูลตรงนี้ บอกเราว่า ถ้าเด็กนักศึกษามีพลังสร้างสรรค์ของอัตราและมีความคิดใฝ่ดี มีการตัดสินใจที่มีเหตุผลพอสมควร จากการที่สภาวะแวดล้อมเปลี่ยนไปในทางที่เอื้อให้พวกเขาเลิกพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมได้ พวกเขาและเธอก็ไม่รีรอที่จะเลิก ลองนึกดูว่า ถ้าสภาวะแวดล้อมเป็นตรงกันข้าม สมมุติว่า สถาบันการศึกษาทราบเรื่องและเอาผิด-ลงโทษเด็กให้ออกจากสถาบันการศึกษา เด็กคงไม่กล้ากลับไปดูหน้าพ่อแม่และพี่น้อง ที่เรียนไม่จบเพราะทำตัวไม่ดีตามที่ถูกกล่าวโทษ พลังสร้างสรรค์ของอัตราของนักศึกษาจะอ่อนแรง และอาจถูกผลักดันให้จมลึกลงไป ในกับดักของการค้าประเวณีจนชั่วชีวิตก็ได้

2. นักศึกษาที่เคยขายบริการทางเพศ เท่าที่นักวิจัยพื้นที่ทราบจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

เมื่อเรียนจบและมียานทำแล้ว มีรายได้ที่แน่นอนจากอาชีพตามวุฒิการศึกษาแล้ว ก็ไม่ได้หวนกลับมาเข้ามาขายบริการอีก

หากนักวิจัยพื้นที่ได้ข้อมูลนี้มาถูกต้อง ก็วิเคราะห์ได้ว่านักศึกษาหญิงชายเหล่านี้ มีวุฒิภาวะความเป็นผู้ใหญ่พอสมควร และจำกัดขอบเขตหรือพื้นที่อันตรายเป็นอยู่ในวิสัยที่พอควบคุมได้ คือ ขอให้พอเรียนจบก็เลิก เป็นที่น่าสนใจว่า ถ้าพวกเขาทำงานแล้ว เกิดมีความต้องการทางวัตถุ-ต้องการสวัสดิการด้านรายได้เพิ่มขึ้น จะยังเลือกอาชีพเสริมเช่นนี้หรือไม่ และประสบการณ์การขายบริการที่ผ่านมามีในวัยนักศึกษาของพวกเขาและเธอ จะให้ความหมายมันว่าอย่างไร จะเป็นประสบการณ์ที่เหมือนแผลใจ หรือจะเป็นเพียงแค่ส่วนเลี้ยวที่น่าตื่นเต้นในชีวิตของการอยากลองอยากรู้ ดังเช่น นักศึกษายุคซิกซ์ตี้ส่วนหนึ่งนิยมมีประสบการณ์สูบกัญชาบ้างไม่มากก็น้อย

ความหมายของประสบการณ์ตรงนี้จะรบกวนจิตใจและสวัสดิการด้านอื่นๆของพวกเขาในอนาคตการทำงาน หรือไม่ เพียงใด การเปลี่ยนแปลงท่าทีต่อชีวิตหลังจบการศึกษาจะแตกต่างไปจากเดิมโดยสิ้นเชิงหรือไม่ หรือจะเป็นอย่างที่เคยเลยมองว่าท่าทีต่อชีวิตของคนเราจะคงที่-ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ท่าทีต่อชีวิตของนักศึกษาเหล่านี้จะต้องแยกเป็นสองส่วน คือ (ก) ส่วนของท่าทีต่อชีวิตของนักศึกษาที่เป็นแก่น ซึ่งยากแก่การเปลี่ยนแปลง และ (ข) ส่วนที่ไม่ใช่แก่นที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งอยู่เป็นส่วนประกอบอยู่นอกวงขอบของแก่นกลางออกมา

หากทฤษฎีที่อธิบายท่าทีต่อชีวิตของแอดเลอร์ถูกต้อง การตัดสินใจขายบริการทางเพศของนักศึกษาขณะยังเรียนอยู่ในจังหวัดนี้ ต้องไม่ใช่แก่นของท่าที ทว่าเป็นเพียงส่วนประกอบด้านวงนอกที่เปลี่ยนไปได้ ฉะนั้น แล้วแก่นของท่าทีต่อชีวิตของเขาจะเป็นสิ่งใด ถ้าเช่นนั้น เราจะตีความว่า การตัดสินใจค้าบริการทางเพศของเขาเป็นการดิ้นรนแสวงหาสวัสดิการในแบบฉบับของเขาและเธอ ได้หรือไม่ แบบฉบับในการดำรงชีวิตหรือท่าทีต่อชีวิตอย่างนี้ เป็นแบบฉบับที่ไม่มีใครจะปลดปล่อยนัก แต่เมื่อไม่มีระบบสวัสดิการสังคม ที่ก้าวหน้าพอในการตอบสนองความต้องการตรงนี้ พวกเขาก็ตัดสินใจทำ และก็ไม่ได้หมายความว่า พวกเขาและเธอจะมองเห็นกระบวนการขายบริการโดยตลอดว่า พวกตนจะเลือกได้เมื่อจบการศึกษาและมียานทำ ทว่า สภาวะแวดล้อมอาจจะยังไม่เป็นเงื่อนไขทางลบให้พวกเขาติดกับดักการขายบริการทางเพศไปมากกว่าที่เป็นอยู่ และประการสำคัญพวกเขามีพลังสร้างสรรค์ของอัตราที่ผลักดันให้หลุดออกจากบ่วงนี้มาได้ เมื่อสภาวะแวดล้อมส่วนหนึ่งเอื้อให้พลังสร้างสรรค์นี้มีประสิทธิภาพ สภาวะแวดล้อมดังกล่าว หมายถึงทั้งการที่เอเยนต์ยัดยูน พร้อมจะปล่อยเด็กเก่าเพื่อจะไปควาเด็กรายใหม่ที่ "สดกว่า" มาเข้าสังกัด การที่พวกเขาจบการศึกษา การที่พวกเขาทำตามวุฒิการศึกษา และอื่นๆ

3. นักศึกษาหลายคนเมื่อจบการศึกษาแล้วก็มีโอกาสไปเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งต้องย้ายสถานศึกษาไปในจังหวัดอื่น ไม่สามารถขายบริการได้ หรือไม่สะดวกในการขายบริการ กิจการการขายบริการ

นักวิจัยพื้นที่ (กำธร ผาสุริวงษ์) สรุปข้อมูลตรงนี้จากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย นักวิจัยหลักวิเคราะห์ต่อเนื่องได้ว่า นักศึกษาเหล่านี้จำกัดวงของการขายบริการทางเพศไว้ในพื้นที่จังหวัดของการวิจัยและในระยะเวลาที่เป็นนักศึกษาของสถาบันนี้ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง นักศึกษาเหล่านี้มีกระบวนการตัดสินใจที่น่าทึ่ง แสดงถึงพลังสร้างสรรค์ของอัตตา และไม่ได้มีคุณสมบัติของ "ผู้เผลอในทางเลว" แต่ประการใด ทว่าเป็นการสำนึกและเข้าใจตนเองอย่างยิ่ง กล่าวคือ เมื่อนักศึกษาที่ขายบริการจบที่สถาบันการศึกษานี้แล้ว ไปเรียนต่อสูงขึ้นในสถาบันอื่น ความต้องการทางด้านวัตถุของเธอจะลดลงได้ และเธอจะรู้จักสร้างความหมายใหม่ของการดำเนินชีวิต เมื่อสภาวะแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งถือได้ว่า ถ้าบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงความหมายของโครงสร้างในการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเองเช่นนี้ นี่คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่รอบล้อมตนเองได้ในระดับหนึ่ง (ถือเป็น Structural change ในความหมายของแนวคิดยุคหลังความทันสมัย)

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์อย่างนี้ ก็เสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาว่าเป็นการมองโลกในด้านดีเกินไป นอกเสียจากจะมีข้อมูลมายืนยันได้ว่า พวกเธอสามารถยุติการขายบริการทางเพศได้จริงในระยะยาว ซึ่งการหาข้อมูลตรงนี้อยู่นอกเหนือขอบเขตกรณีศึกษาของนักวิจัยพื้นที่

4. นักศึกษาส่วนใหญ่ขายบริการทางเพศ โดยเงื่อนไขของการออกจากการปกครองของพ่อแม่มาอยู่หอพัก และปกปิดไม่ให้พ่อแม่รับรู้ ทว่าบางคน พ่อแม่ล่วงรู้พฤติกรรมของนักศึกษา ทำให้ต้องเลิกขายบริการไป

ข้อนี้สะท้อนให้เห็นว่า พ่อแม่ยังมีอิทธิพลต่อนักศึกษาอย่างมาก และขณะเดียวกัน เราจะเห็นว่า แบบฉบับของการใช้ชีวิตในหอพักเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้นักศึกษามีความโน้มเอียงที่จะตัดสินใจขายบริการทางเพศ เพราะในหอพัก นักศึกษามีโอกาสได้เจอเพื่อนหลายคน และเห็นแบบแผนของการสนุกสนานเฮฮา โดยไม่ต้องติดกรอบของระเบียบวินัยมาก "ความสะใจ" ไม่มีกรอบควบคุม ทว่าไม่ได้หมายความว่า พ่อแม่ไม่ได้มีอิทธิพลต่อพวกเธอ เมื่อพ่อแม่ทราบและกลับมาเข้มงวด เธอก็ยอมที่จะเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตกลับมาได้ ข้อมูลตรงนี้อบอกเราว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวยังต้องได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง และต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบบชีวิตในหอพัก ที่ให้อิสระทว่าเป็นอิสระที่สร้างสรรค์และไม่ถูกครอบงำโดยค่านิยมแบบบริโภคนิยมจนเกินไป

5. ความกลัวและความอายว่า คนอื่นจะล่งรู้ นักศึกษาบางคนแสดงออกด้วยการแต่งกายด้วยเสื้อผ้า เครื่องประดับราคาแพง การมีรถยนต์ขับ และการเลี้ยงอาหารเพื่อนฝูง แต่หลายคนกลับหลบและอาย เกรงว่าเพื่อน ครูอาจารย์ หรือพ่อแม่จะรู้ ผสมกับความเบื่อหน่าย เนื่องจากผู้ซื้อบริการมีหลายประเภท มีนิสัยไม่เหมือนกัน รู้สึกแปลกแยกที่จะต้องมาคอยเอาอกเอาใจคนแปลกหน้า บางรายพบแขกที่นิสัยไม่ดีมากๆ ก็รู้สึกทนไม่ได้ก็เลิกขายบริการทางเพศ

ข้อนี้วิเคราะห์ได้ว่า นักศึกษาเหล่านี้ไม่ได้มีแรงจูงใจที่จะขายบริการทางเพศมากนัก และเห็นว่าโอกาสในการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีมีอยู่แล้ว นั่นคือ ส่วนใหญ่นักศึกษาในระดับนี้ พ่อแม่ส่งเสียได้พอสมควร ถ้าไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินไป

6. ความรัก นักศึกษาอยู่ในวัยที่มีความรักได้ง่าย เมื่อพบคนที่มีความเข้าใจกันดี มักจะเลิกการขายบริการทางเพศ เพราะคนขายและคนซื้อบริการทางเพศ ไม่ได้มีความรักความเข้าใจต่อกัน

ข้อนี้นักวิจัยพื้นที่ (กำธร ผาสุริวงษ์) กล่าวสั้นๆ ทว่าสามารถวิเคราะห์เพิ่มเติมได้ว่า นักศึกษาเมื่อรับรู้ว่ามีคนมาแสดงท่าทีรักใคร่ชอบพอดัน ก็ไม่ยากให้การดำเนินชีวิตขายบริการทางเพศมาเป็นอุปสรรคต่ออนาคตความสัมพันธ์ที่จะพัฒนาไปอีกไกล การขายบริการทางเพศเป็นการทำให้เพศสัมพันธ์เป็นสินค้า นักศึกษาน่าจะมอบเพศสัมพันธ์ให้กับคนที่รักและเข้าใจมากกว่าให้คนแปลกหน้า ที่รู้ว่าเขาชอบธรรมที่จะมีเพศสัมพันธ์ เพียงเพราะมีเงินจ่าย การคงขายบริการทางเพศจะเป็นอุปสรรคโดยตรงกับการพัฒนาชีวิตคู่กับคนที่รักชอบพอ ทั้งนี้ มีพักต้องกล่าวถึง การเลิกขายบริการทางเพศ เพียงเท่าที่ได้เคยมีพฤติกรรมอย่างนี้ นักศึกษาก็จะรู้สึกกังวลว่า จะเปิดเผยประสบการณ์ตรงนี้ให้คนรักทราบดี หรือไม่ ถ้าคนรักทราบและตีจากเธอไป ก็มีความเป็นไปได้ ที่เธอจะกลับไปขายบริการทางเพศในเชิงประชิดชีวิตไปเลย ถ้าคนรักเข้าใจก็นับว่าได้พบรักแท้ ที่พร้อมจะให้อภัยและเธอเองก็จะตั้งใจไปให้ไกลจากพฤติกรรมเช่นนี้แน่นอน แต่อย่างน้อยที่สุด เมื่อมีคนรักแล้ว นักศึกษาผู้นั้นต้องตัดสินใจเลิกขายบริการทางเพศอย่างแน่นอน ยกเว้นแต่ว่า คนรักของเธอ จะไม่ได้รักจริง ทว่ามาหาประโยชน์จากเงินที่เธอหามาได้ ซึ่งจะทำให้ติดบ่วงกับดักการขายบริการทางเพศไปยาวนานก็ได้

ส่วนนักศึกษาอีกจำนวนหนึ่ง ยังไม่หยุดขายบริการทางเพศ ด้วยเหตุผลต่างๆ ได้แก่

1. ความเคยชินในการใช้เงิน นักศึกษาที่ขายบริการทางเพศเห็นว่าได้เงินจำนวนมากมาโดยวิธีการที่ไม่ยากเย็นนัก เมื่อได้เงินมาง่ายก็ไม่เห็นคุณค่าของเงินนั้น ทำให้มีพฤติกรรมการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย เมื่อใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเงินก็หมดไปเร็ว ทำให้ต้องตกอยู่ในวงจรและกับดักการขายบริการทางเพศไปเรื่อยๆ

2. ความต้องการทางวัตถุไม่สิ้นสุด นักศึกษาจำนวนไม่น้อยเมื่อขายบริการทางเพศ มักอ้างกับตนเองว่ามีความต้องการจำเป็นในการซื้อหาวัตถุ แต่เมื่อได้เงินมาซื้อแล้ว ก็ยังมีความต้องการวัตถุต่อเนื่องไปเรื่อย ทำให้ยากที่จะเลิกขายบริการ

3. ความจำเป็นในการใช้เงิน นักศึกษาบางคนมีฐานะยากจนจริง แม้จะฝ่าฝืนร่ำเรียนมาถึงระดับสูงกว่ามัธยมศึกษาได้ แต่ฐานะทางบ้านก็ยังยากจน พ่อแม่ส่งเสียให้ไม่เพียงพอ ก็จำเป็นต้องขายบริการ บางคนได้ส่งเงินให้ทางบ้านด้วย หากเลิกขายบริการทางเพศก็ไม่ทราบว่าจะไปหาเงินจากที่ใด อย่างไรก็ตาม นักศึกษาในส่วนนี้ มีไม่มาก เมื่อเทียบกับนักศึกษาที่ขายบริการเพราะความฟุ้งเฟ้อที่มีจำนวนมากกว่า

4. ยาเสพติด นายหน้าบางคนจะนำยาเสพติดมาให้ผู้ขายบริการที่อยู่ในการดูแลของตนเสพเมื่อผู้ขายบริการต้องการที่จะเลิกก็เลิกไม่ได้ เพราะต้องใช้เงินของตนเองซื้อหายาเสพติดมาใช้ อย่างไรก็ตาม นักวิจัยในพื้นที่ไม่ได้ให้ข้อมูลเรื่องยาเสพติดเท่าที่ควร น้าหนักของข้อมูลเหมือนเป็นความคิดเห็นของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ซึ่งผู้ให้ข้อมูลกล่าวในเชิงภาพทั่วไป แต่ไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นกับกลุ่มประชากรที่มีส่วนร่วมในการวิจัยโดยตรง น้าหนักของข้อเท็จจริง อยู่ที่นายหน้าหรือเอเยนต์ในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการวิจัยไปข้องเกี่ยวนั้น มีแนวทางการจัดการค้าประเวณีที่ต้องการให้นักศึกษารายใหม่ๆ มากกว่าที่จะให้หารายได้ให้อยู่ประจํายาวนาน

เราจะเห็นว่า ข้อมูลที่ กำธร ผาสุรังษ์ นำเสนอในเรื่องกรณีศึกษานักศึกษาขายบริการทางเพศนั้น ในส่วนของนักศึกษาชาย แบบแผนการค้าบริการทางเพศไม่ได้เกี่ยวข้องกับแบบแผนการค้าบริการทางเพศของนักศึกษาหญิง พวกเขาเข้าสู่การค้าบริการในบาร์เกย์คล้ายคลึงกับกลุ่มอโกเก็บบอยที่ศึกษาโดยสุกัญญา พรโสภากุล กลุ่มผู้ขายขายบริการทางเพศที่พัทยา ซึ่งศึกษาโดยจิรวรรณ ลำภา หรือแม้แต่กรณีศึกษาผู้หญิงคาราโอเกะ ของรัตพล พรพิพิธ ทว่า แบบแผนของการขายบริการทางเพศของกลุ่มนักศึกษาหญิงกลุ่มนี้มีลักษณะเฉพาะ โดยมีตัวละครที่เป็นเอเยนต์เด่นอยู่หนึ่งคน คือ "อาเฮีย" ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการสถานบันเทิงที่มีพฤติกรรมชักชวนให้นักศึกษาหญิงหน้าตาดีๆ เข้ามาเป็นเสมือนเมียน้อย ที่มีเขาเพศสัมพันธ์แลกเปลี่ยนกับการให้เงินใช้ ส่งเสียให้เรียนในสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียง ทั้งในกทม.และจังหวัดอื่นๆ

อาเฮียจะจำแนกเด็กนักศึกษาออกเป็นสองประเภท ประเภทหนึ่งเขาดูแลเองเป็นเสมือนเมียน้อยหรือนางบำเรอ ซึ่งมีนักศึกษาหญิงสองพี่น้อง โดยพี่เป็นของอาเฮียก่อน แล้วเปิดทางให้อาเฮียได้กับน้องของตน อาเฮียก็ส่งเสียให้พี่สาวได้ไปศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาในกทม. ส่วนอีกประเภทหนึ่ง อาเฮียส่งให้ไปทำงานหรือ Work เรียกว่า "เด็ก work" เข้าใจว่าเด็กนักศึกษาที่ปรนเปรอ

อาเฮียจนเปื้อแล้ว จะได้ถูกชักชวนให้ไปเป็นเด็ก work ซึ่งเป็นการต้อนรับลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวเล่นการพนันตามชายแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้านทางภาคเหนือ ซึ่งเป็นตลาดบริการทางเพศที่มีระดับและมีรายได้ดี

กรณีศึกษาของ กำธร ผาสุริวงษ์ โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาหญิงมีลักษณะเฉพาะ และแตกต่างไปจากกรณีศึกษาด้านผู้ขายบริการทางเพศอื่นๆโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเด็นของ "ท่าทีต่อชีวิต" หรือ "แบบฉบับของชีวิต" ซึ่งไม่ได้มาจากพื้นฐานความยากจนขาดแคลน เหมือนกรณีอื่นๆ ไม่ได้มีความจำเป็นต้องหารายได้ให้พอเพียงกับการใช้จ่ายด้านพื้นฐานความต้องการจำเป็น และไม่ได้มีความจำเป็นต้องหาเงินเพื่อส่งเสียเป็นสวัสดิการด้านการศึกษาให้น้องๆที่ต่างจังหวัดแต่ประการใด ทว่า นักศึกษาหญิงเหล่านี้เริ่มต้นจากความรู้สึกว่า "ยังไม่มีเงินเพียงพอ" เมื่อพวกเขาต้องการมีเสื้อผ้าแบรนด์เนมแพงๆ เครื่องประดับแพงๆ โทรศัพท์มือถือ มีรถยนต์ขับ ได้เที่ยวเตร่ยามวิกาลและใช้ชีวิตสนุกสนานเต็มที่ อย่างที่เพื่อนนักศึกษาที่เป็นตัวอย่างทำให้เห็น ประกอบกับ นายหน้าที่พบในกรณีศึกษาเป็นนายหน้าที่ใช้เงินและการปรนเปรอทางวัตถุเป็นเครื่องมือ ไม่ได้ใช้การบังคับขู่เข็ญ ทั้งนี้ เพราะตลาดการค้าทางเพศที่รองรับ ไม่ใช่ตลาดระดับล่าง แต่เป็นตลาดระดับของเศรษฐีกระจาบน้ำกิ้ง ที่นิยมเล่นการพนันตามบ่อนบริเวณชายแดนจังหวัดภาคเหนือ ซึ่งไม่อาจจะสรุปแทนค่าว่าเป็นการขายบริการทางเพศของนักศึกษาหญิงอื่นๆที่ไม่ใช่กรณีศึกษานี้ได้

ที่น่าวิตกไปกว่านั้น คือนักศึกษาหญิงบางคนมองว่าตนเองไม่ได้ทำอะไรเสียหายแก่ผู้ใด ไม่ได้ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือผู้ใด ตนดำเนินชีวิตอย่างอิสระ

"ก็ไม่รู้ละ ก็ในกลุ่มไม่มีใครคิดทำอะไรตลอดไป เพราะที่ผ่านมา รุ่นพี่ที่เคยทำ เรียนจบแล้วก็เลิก ไม่เห็นมีปัญหาอะไร บางคนได้แฟนรวยก็สบายไปเลย ก็เลยไม่เห็นว่าการให้ใครมาช่วยอะไรเลย"

"ก็ไม่เห็นมีอะไร ที่ต้องให้ใครช่วย เราอยู่ของเราเองได้"

ข้อความที่นักศึกษาหญิงบางคนในกลุ่มกรณีศึกษานี้พูด สะท้อนให้เห็นว่าพวกเขาไม่ใช่ผู้ด้อยโอกาสทางด้านรายได้และการศึกษา แต่พวกเขาก็ยังไม่พ้นความเสี่ยงหลายประการ ในเรื่องของยาเสพติด แม้ไม่มีหลักฐานว่า นายหน้ารายนี้จะใช้ยาเสพติดเป็นเงื่อนไขในการกดดันให้ขายบริการทางเพศ หรือไม่ แต่ก็มีกรณีของยาเสพติดที่พบเห็นได้ในกลุ่มผู้เที่ยวเตร่ยามวิกาล การที่เธอบางคนกล่าวว่าไม่ได้มีปัญหาอะไร ตนเองอยู่ได้ด้วยตนเองนั้น สะท้อนให้เห็นว่า พวกเขายังมองไม่เห็นความทุกข์หรือความยากลำบากที่อาจจะเกิดขึ้นกับเธอได้ในอนาคต การที่ยังพึ่งพอใจกับความ

สุข ความสนุกสนาน และความพึงพอใจทางวัตถุทำให้เธอไม่ได้คิดว่าเธอต้องการความช่วยเหลือจากผู้ใด เพราะอะไร

นอกจากนั้น ในขณะที่นักศึกษาหญิงกลุ่มหนึ่งอาจถือว่าการขายบริการทางเพศเป็นสิ่งที่พวกเขากระทำชั่วคราว เมื่อเรียนจบมีงานประจำทำแล้ว หรือไปเรียนต่อในระดับสูงกว่าสถาบันนี้ พวกเขาอีกจะไม่ดำเนินชีวิตแบบนี้อีก ตรงนี้ไม่ได้มีหลักประกันที่ดีแต่ประการใด เพราะ "พลังสร้างสรรค์ของอดีต" เช่นที่แอดเลอร์กล่าวไว้ก็ยังมีความขัดแย้งกันกับการที่ "ทำเพื่อชีวิต" ของบุคคลจะไม่เปลี่ยนแปลงไป นักศึกษาอาจจะหันกลับค้าบริการทางเพศรูปแบบอื่นๆ ในจังหวัดอื่นก็ได้ การยอมติดกับดักความพึงพอใจและค่านิยมบริโภคนิยมของพวกเขาที่เคยเป็นมา จะตกอยู่ในวิสัยที่พวกเขาควบคุมได้ในอนาคตหรือไม่ เป็นเรื่องยากแก่การคาดคะเน อาเหียจะปล่อยให้เธอหลุดไปได้ เพราะได้น้องสาวมาแลกเปลี่ยน และเธอจะยินดีมีชีวิตอิสระ ที่มีเงินทองใช้สอยน้อยกว่าเดิม ได้จริงหรือไม่

สำหรับกรณีศึกษา**กลุ่มโสเภณีบริเวณสถานีรถไฟ** (ปานทิพย์ พอดิ) **หญิงบริการในบาร์ญี่ปุ่น** (ชนิษฐา สาระจุฑะ) **การขายบริการในเด็กเร่ร่อน** (สุนทรี ฉายคุณากรรัตน, วรณวิสา และวัชรภรณ์ ผลดี) การศึกษาสภาพชีวิตของคนกลุ่มนี้ สะท้อนถึงพฤติกรรมการตัดสินใจและทำเพื่อชีวิตตนเองที่มีความแตกต่างกัน กลุ่มโสเภณีบริเวณสถานีรถไฟและหญิงบริการในบาร์ญี่ปุ่น มีฐานชีวิตและภูมิหลังที่ใกล้เคียงกัน คือ ส่วนใหญ่มีความยากจนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน เมื่อมีชีวิตครอบครัว มีภาวะครอบครัวแตกแยก ฝ่ายหญิงต้องตกเป็นฝ่ายดูแลเลี้ยงดูลูกโดยลำพัง ต้องดิ้นรนยังชีวิตให้อยู่รอดให้ได้ การตัดสินใจเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานให้บริการทางเพศ เป็นเพราะพวกเขาเผชิญกับภาวะล้มเหลวจากอาชีพในภาคเกษตร ที่ไม่สามารถได้รายได้เพียงพอต่อการยังชีพและเลี้ยงดูครอบครัว หลายคนไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง จำต้องผันชีวิตเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตร เช่น การรับจ้างตัดยาง กรีดยาง หลายคนเข้าสู่งานก่อสร้าง ทำงานรับจ้างหลายๆ ด้าน เช่น เป็นลูกจ้างในร้านอาหาร ฯลฯ จากการศึกษาของหลายกรณีพบว่า การเป็นแรงงานรับจ้างมักจะไม่ได้รับค่าแรงอย่างเหมาะสมตามข้อตกลง หรือได้รับตามเวลาที่กำหนด ทำให้หลายครั้งตกอยู่ในสภาพ "ทำงานฟรี" ถูกตัดค่าแรงโดยข้ออ้างหลายๆ อย่างที่ไม่เป็นธรรม ถูกผิดผ่อนการจ่ายเงินงวดในเวลาที่กำหนด ด้วยข้ออ้างที่นายจ้างหมุนเงินไม่ทัน สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นตามมา คือ ภาวะที่พวกเขาต้องเผชิญหน้ากับปัญหาความลำบากทางเศรษฐกิจที่ต้องดิ้นรน "สู้โดยลำพัง" ไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากใครๆ ได้ แม้การพึ่งพิงครอบครัวเดิมก็ทำได้เพียงชั่วคราว เพราะครอบครัวต่างก็อ่อนแอและยากจนเป็นพื้นฐานเช่นกัน หลายคนออกจากบ้านมาทำงานเองโดยลำพังแต่เยาว์

วัย โดยบทบาทและภาระหน้าที่ของพวกเธอ คือการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวอยู่แล้ว เมื่อเผชิญปัญหาในการทำงาน จึงเสมือนเป็นหน้าที่ของเธอเองที่จะต้องรับผิดชอบและแก้ปัญหาตัวเอง โดยที่ทางบ้านไม่ได้รับรู้ หรือหากจะรับรู้ก็ไม่ได้มีกำลังในการจะให้ความช่วยเหลือใดๆได้ พวกเธอไม่ได้รับความดูแลจากระบบใดๆที่จะมารองรับ ขาดการเข้าถึงบริการทางสังคมใดๆจากรัฐและเอกชน เพราะงานที่พวกเธอทำอยู่เป็นงานรับจ้างอิสระภายใต้กิจการขนาดเล็ก หรือกิจการแบบครอบครัว ซึ่งไม่มีการให้หลักประกันสวัสดิการใดๆมารองรับ

การดิ้นรนสู้โดยลำพัง ทำให้พวกเธอต้องพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด การพึ่งตนเองให้อยู่รอดได้ดีที่สุด ในขณะที่หลายคนไม่มีต้นทุนด้านการศึกษา ทักษะฝีมือ ประสบการณ์แรงงานใดๆไปแลกเปลี่ยน สิ่งที่มีอยู่ คือ ต้นทุนด้านร่างกาย สรีระ หน้าตา ที่อาจนำไปแลกเปลี่ยนได้ โดยไม่ต้องหาใบรับรองวุฒิการศึกษาใดๆเป็นเครื่องหมายรับรอง การตัดสินใจเข้าสู่วงจรให้บริการทางเพศของผู้หญิงทำงานให้บริการทางเพศหลายคน จึงเป็นการตัดสินใจโดยมีฐาน "การจำยอม" เพื่อยังชีวิตตนเองและครอบครัวให้อยู่รอด เป็นการดิ้นรนโดยการพึ่งพิงตนเอง เป็นการจำต้องเลือกอย่างไรทางเลือกอื่นๆ เพราะพวกเธอไม่สามารถเข้าถึงระบบคุ้มครองอื่นๆได้

หลายคนต้องการเข้ามาทำงานแบบชั่วคราว แต่เมื่อตลาดเพศพาณิชย์มีแต่จะขยายตัว ทำให้พวกเธอยังคงมีรายได้เข้ามาโดยไม่ต้องเฝ้าปากขอใคร ในขณะที่ช่องทางของงานด้านอื่นยังไม่เปิดโอกาสให้ ทำให้เธอยังคงต้องทำงานให้บริการนี้ต่อไป หลายคนมีความตั้งใจที่จะเลิกงานนี้ เมื่อตนเองสามารถบรรลุถึงเป้าหมาย เช่น ปลูกบ้านเสร็จ ส่งลูกเรียนหนังสือได้จนจบ มีเงินเก็บสักจำนวนหนึ่ง หลายคนพยายามเลิกจากงานนี้ หันไปหางานอื่นแล้ว แต่ด้วยเงื่อนไขข้อจำกัดต่างๆทำให้เธอไม่สามารถจะไปทำงานอื่นได้ ทั้งจากวัยที่เริ่มมากขึ้น จากการศึกษาที่น้อย ไม่มีทักษะและประสบการณ์ในการทำอาชีพอย่างอื่นมาก่อน ทำให้การเริ่มต้นใหม่ของพวกเธอไม่สามารถทำได้ง่ายๆนัก

หากเราสามารถเข้าถึงข้อเท็จจริงแห่งการตัดสินใจเข้ามาทำงานให้บริการทางเพศ เราจะมองเห็นอีกด้านหนึ่งการเข้ามาสู่วิถีชีวิตเช่นนี้ว่า เป็นการเข้ามาทำงานอย่างมีศักดิ์ศรี เป็นความพยายามพึ่งตนเองให้ได้ ช่วยตนเองและครอบครัวให้ได้ พวกเธอยังคงมีความภาคภูมิใจในบทบาทการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวของตน การเป็นผู้แบกรับภาระทางบ้านอยู่ในปัจจุบันยังคงเป็นแรงบันดาลใจให้ต้องดิ้นรนสู้ต่อ การตัดสินใจบนฐานคิดเช่นนี้เป็นการตัดสินใจโดยคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อตนเองน้อยที่สุด พวกเธอมีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน ไม่ได้อยู่รอคอย รอรับความช่วยเหลือจากคนภายนอก ไม่ได้ "งอมืองอเท้า" รอรับความช่วยเหลือจากใคร แม้การงานที่ทำอยู่จะไม่ได้ชื่อว่า เป็นคนดีของสังคม มีหน้าซ้ำกลับได้รับการประณามเหยียดด้วยซ้ำ พวกเธอก็ยังคงสู้เพื่อตนเองและครอบครัวอยู่

อย่างไรก็ตาม การเข้ามาทำงานดังกล่าว ทำให้พวกเธอมีวันเวลาที่ต่างไปจากคนทำงานอื่นๆ การต้องทำงานกลางคืน นอนกลางวัน เป็นการทำงานที่มีนาฬิกาชีวิตแตกต่างจากคนทั่วไป ทำให้พวกเธอยังมีสังคมหดแคบลง ความสัมพันธ์ทางสังคมจะถูกสร้างขึ้นและพัฒนาขึ้นเฉพาะคนที่รู้จักเข้าใจ และมีภารกิจเกี่ยวข้องกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมจึงเกาะอยู่เฉพาะกลุ่มพวกเดียวกัน ชีวิตของพวกเธอจึงไม่ค่อยจะมีโอกาสได้สังสรรค์กับใคร การดำรงชีวิตเช่นนี้ทำให้พวกเธอมีการสร้างวัฒนธรรมกลุ่มขึ้น หญิงทำงานให้บริการทางเพศมักจะคบหาอยู่กับเพื่อนกลุ่มอาชีพเดียวกัน อาศัยอยู่ในละแวกบ้านเช่า หรือห้องเช่าตามแฟลต อพาร์ทเมนต์ในละแวกเดียวกัน มีรสนิยมการใช้ชีวิตคล้ายกัน เช่น กินเหล้า สูบบุหรี่จัด บางรายเล่นการพนัน แทะหอยงวดละจำนวนมาก หรือบางรายมีพฤติกรรมชอบซื้อของเงินผ่อนมากมาย พฤติกรรมดังกล่าวคือการแสดงออกของการระบายความเก็บกดที่มีอยู่ในการทำงาน อาชีพ ในปัญหาชีวิต และมักจะใช้พฤติกรรมเหล่านี้ดับทุกข์ เพื่อให้ลืมปัจจุบันไปชั่วขณะ กรณีหญิงทำงานในบาร์ญี่ปุ่นหลายคนจำเป็นต้องปรุงแต่งร่างกาย ผิวพรรณ ทรงผมให้สวยงามเสมอ เพื่อ "ดึงดูดลูกค้า" ดังนั้นบางครั้งเราอาจเห็นพวกเธอแต่งตัวด้วยเสื้อผ้ารัดรูป "โป๊" บ่งบอกถึงความไม่น่าดูจากทัศนะของคนภายนอกที่มองดูและตัดสินพวกเธอ แต่สำหรับพวกเธอแล้ว การแสดงออกเหล่านี้เป็นเพราะการที่ตนเองมีความจำเป็นต้องใช้เรือนร่างดึงดูดความสนใจและการแต่งกายเป็นส่วนหนึ่งของการเรียกร้องความสนใจจากลูกค้า

สภาพการณ์เหล่านี้เป็นพฤติกรรมของหญิงทำงานให้บริการทางเพศ ที่ปรากฏการณ์การแสดงออกหลายด้าน อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับ ท่าทีแห่งชีวิตของพวกเธอ ที่ดูเสมือน "เกียจคร้าน" "รักสบาย" "เอาแต่แต่งตัว" "ทำงานสบาย" "ฟุ่มเฟือย" ฯลฯ ที่ล้วนแต่เป็นการวินิจฉัยจากสังคมที่ประทับใจแต่ทำให้ เพียงจากการเฝ้ามองแบบคนนอกที่ไร้ความเข้าใจเหตุที่มาแห่งพฤติกรรมเหล่านี้

กรณีเด็กเร่ร่อนชายบริการทางเพศ พฤติกรรมที่แสดงออกเป็นท่าทีต่อชีวิตของกลุ่มเด็กเร่ร่อนเหล่านี้ ออกจะแปลกแตกต่างไปจากหญิงทำงานให้บริการทางเพศกลุ่มอื่นๆ ข้างต้น ทั้งนี้เพราะพวกเขาไม่ได้ทำงานขายบริการทางเพศเป็นงานอาชีพประจำ การทำงานขึ้นอยู่กับความพอใจและความต้องการได้เงินมาเพื่อยังชีพเป็นวันๆ ในระยะสั้นเด็กๆ กลุ่มนี้ไม่ได้ขายบริการเพื่อมีเป้าหมายในการเก็บเงินเพื่อวันแห่งอนาคต พวกเขามีชีวิตอยู่กับวันเวลาเฉพาะหน้าในปัจจุบัน ไม่ได้คิดไกล อาจจะเป็นเพราะธรรมชาติและพัฒนาการตามวัยหรือเป็นเพราะวิถีชีวิตแบบอิสระเสรี ที่ไร้ความผูกพันกับภูมิหลังในอดีตกับครอบครัว ญาติพี่น้อง การมีชีวิตอยู่กับปัจจุบันทำให้พวกเขามีชีวิตเพื่อ "ตนเอง" และ "เพื่อน" ซึ่งยังไม่มีกำหนดเป้าหมายใดที่กว้างไกลออกไป วันใดที่ไม่มีเงินสำหรับซื้อหา

อาหาร ใช้ในการเล่นเกมนตามร้านเกมหรือห้างสรรพสินค้า ซึ่งถือเป็นประโยชน์ปัจจุบัน ก็จะออกไปทำงานขายบริการ วันใดที่ได้เงินตอบแทนจากลูกค้ามาก ก็จะหยุดงานไม่ไปขายบริการอีก และวันไหนที่เงินหมดลงก็จะกลับมาทำงานอีก เป็นเช่นนี้สลับกันไป เงินที่ได้มาส่วนใหญ่จะนำไปแบ่งใช้กันในกลุ่มเพื่อน ซื้อหาเสื้อผ้าแต่งตัวบ้าง กลุ่มเด็กเร่ร่อนที่ทำงานให้บริการทางเพศด้วย จะเป็นกลุ่มที่ยังคงดูแลตนเองดีกว่ากลุ่มอื่นๆ มีการอาบน้ำล้างเปลี่ยนเสื้อผ้าบ่อยกว่าเด็กเร่ร่อนทั่วไป บางรายฉีดน้ำหอมกลิ่นแรง แต่งตัวดีเพราะเป็นการทำให้ร่างกายตนเองดึงดูดลูกค้าได้บ้าง เด็กกลุ่มนี้มีพฤติกรรมแบบทำไปกินไป หมดไปเป็นวันๆ สภาพดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะความจำกัดทางวิถีคิดและโอกาสที่จะมองไปข้างหน้า คิดเรื่องอนาคต

ผู้ศึกษาเคยมีโอกาสดูเด็กเร่ร่อนบางรายอายุมากกว่า 18 ปีขึ้นไป ออกมาเร่ร่อนนอกบ้านเป็นเวลากว่า 5 ปี เมื่ออายุมากขึ้นเริ่มที่จะคิดถึงอนาคตบ้าง ต้องการมีงานทำ ต้องการเงินทุนในการซื้อสินค้ามาขายนักท่องเที่ยว แต่ไม่สามารถเริ่มต้นตามที่ต้องการได้ เพราะเข้าไม่ถึงเงินทุน บริการสังคมอื่นๆ บางรายแม้จะมีโอกาสได้รับความช่วยเหลือด้านเงินทุนมาบ้างเล็กน้อย แต่เพราะขาดความรู้พื้นฐานด้านสังคม และทักษะในการจัดการกับการใช้จ่ายเงิน พวกเขาจึงไม่สามารถจัดการการเงินได้อย่างเหมาะสม หลายคนใช้เงินไม่เป็น และเบื่อหน่าย ท้อถอยที่จะเริ่มต้นใหม่ แม้เมื่อหลายหน่วยงานพยายามให้พวกเขาเข้ารับการอบรมพื้นฐานเรื่องงานอาชีพจากกรุงเทพมหานคร พวกเขาก็ไม่สามารถมีความอดทนเพียงพอที่จะเข้ารับการอบรมได้จนจบหลักสูตร (5-7 วัน)

ภาพที่พบเห็นภายนอกในกลุ่มพวกเขา จึงเป็นภาพของความไร้ระเบียบ ไม่ยอมรับวินัย ไม่มีความอดทน ก้าวร้าว ไร้ความผูกพัน ต่างมีวิถีแบบเอาตัวรอดไปวันๆ เป็นกลุ่มที่นำกลัว ฯลฯ แต่เมื่อศึกษาจากงานของนักวิจัยกรณีศึกษา หรือจากงานศึกษาอื่นๆ และการพบปะกับกลุ่มเด็กเหล่านี้พบว่าพฤติกรรมเด็กกลุ่มนี้เกิดจากชีวิตในอดีต การที่พวกเขาขาดการเรียนรู้ทางสังคมภายใต้เงื่อนไขของความแตกร้างภายในครอบครัว พวกเขาหลายคนไม่สามารถให้ความไว้วางใจหรือเชื่อใจใครได้ เพราะพื้นฐานเหล่านี้ไม่ได้รับการส่งเสริมมาก่อนในชีวิต ดังนั้นจึงมีชีวิตด้วยความหวาดระแวง และจำเป็นต้องสร้าง ความก้าวร้าว คุนากกลัว ขึ้นมาเป็นภูมิคุ้มกันแทน ปกป้องตนเองจากการเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์จากกลุ่มคนภายนอก แต่เมื่อเขาเรียนรู้ว่าใครที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เข้ามาด้วยความปรารถนาดี ตั้งใจจริง พวกเขาก็จะยอมรับ ให้การพูดคุยด้วย แม้จะมีการแสดงออกด้วยท่าทีที่มีการทดสอบ ตรวจสอบเป็นระยะก็ตาม

ในด้านวัฒนธรรมกลุ่ม มีการศึกษาวัฒนธรรมกลุ่มของเด็กเร่ร่อนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นการยืนยันได้ว่า พวกเขามีพฤติกรรมที่ไม่แตกต่างจากกลุ่มที่ “สังคมมองอย่างไม่เข้าใจและ

ปฏิเสธ” คือ อยู่เป็นกลุ่มที่จำกัดวงเฉพาะ จำกัดความสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกอื่น ๆ มีชีวิตที่ค่อนข้างจะโดดเดี่ยวตนเองออกจากสังคมใหญ่ หากมีการเปรียบเทียบกับกลุ่มเด็กเร่ร่อนที่ให้บริการทางเพศกับกลุ่มเด็กเร่ร่อนอื่นๆ พวกเขาจะมีรายได้ มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเด็กเร่ร่อนกลุ่มอื่นๆ เช่น เด็กล้ารถ เด็กขายพวงมาลัย เด็กขอทาน เป็นต้น แต่ลักษณะการที่พวกเขาดำรงตนเป็น “ผู้ให้” “ผู้เอื้อเฟื้อ” ทำให้พวกเขาได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน ทำให้ตนเองไม่รู้สึกละแวกแยกจากกลุ่มที่มีวิถีชีวิตเช่นเดียวกัน และยังพึงใจจะเลือกวิถีชีวิตเหล่านี้อยู่

หากมีการพิจารณาแนวโน้มของการเข้าสู่วงจรขายบริการทางเพศของเด็กเร่ร่อน คาดว่าจะมีการเปลี่ยนสภาพจากการขายบริการแบบไร้สังกัด มาสู่บริการที่เข้าสังกัดมากขึ้น เพราะเมื่อพวกเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น การดำรงตนเป็นผู้เร่ร่อนตามท้องถนนมีความเสี่ยง ไม่ปลอดภัยขึ้นมากมาย ทั้งจากตำรวจ เจ้าหน้าที่รัฐในด้านต่างๆ และจากการมีชีวิตที่อาจจะขัดแย้งกับ “แก๊งค์” หรือ “กลุ่ม” ได้มากขึ้น หากเด็กที่เคยได้รายได้จากการขายบริการบางรายไม่เคยมีอาชีพอิสระอื่นๆ มาก่อน เช่น เก็บขยะขาย ขายของให้นักท่องเที่ยว ฯลฯ พวกเขาอาจจำเป็นต้องเลือกทำอาชีพเดิม แต่ยอมเข้าสู่สังกัดมากขึ้น เพราะการอยู่ในสังกัดเป็นการบ่งบอกถึงควมมีตัวตนของตนเอง มีกลุ่ม เครือข่ายที่จะคอยช่วยเหลือเวลาที่ยากลำบากได้ หรือคอยให้ความช่วยเหลือพวกเขาในเรื่องต่างๆ ได้

โดยสรุป พฤติกรรมและทำต่อชีวิตของกลุ่มคนให้บริการทางเพศ มีตั้งแต่ การจำยอมเข้ามาทำงานนี้ เพราะความจำเป็นในฐานะผู้รับผิดชอบเลี้ยงดูตนเอง และครอบครัว ผู้หญิงหลายคนที่เลือกงานนี้เป็นอาชีพจำยอมเปลี่ยนตัวตนและจิตวิญญาณตนเอง ที่จะอยู่ให้ได้กับความซาชินแห่งการงาน ที่ไม่เคยได้รับความสุขและความภาคภูมิใจจากการงาน ตรงข้ามกลับมีแต่การถูกดูหมิ่นดูแคลนจากสังคม มีความเสี่ยงจากการการติดเชื้อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และโรคเอดส์ แต่พวกเขาไม่มีทางเลือกที่จะก้าวไปไกลกว่านี้ ตราบใดที่ระบบสวัสดิการจากรัฐยังคงเข้าไม่ถึงพวกเขา แต่การให้ความดูแลอย่างเข้าถึงของระบบธุรกิจบริการทางเพศกลับทำหน้าที่ได้ดีกว่า ผ่านกลไกบุคคลที่เป็นทั้งเพื่อน พี่ ผู้ชักนำที่ใกล้ชิด พวกเขาเหล่านั้นอยู่ในมาตรฐานชีวิตระดับใกล้เคียงกัน และไม่ทำให้เธอต้องรู้สึกผิด รู้สึกอาย หรือกลายเป็น “ผู้ถูกเฝ้ามองด้วยสายตาตำหนิ” ของกลุ่มคนภายนอกที่ไม่เคยเข้าใจเธออย่างแท้จริง กลุ่มผู้หญิงทำงานกลุ่มนี้ยังคงมีเป้าหมายของชีวิต ขณะที่กลุ่มเด็กเร่ร่อนไม่เคยตั้งเป้าหมายที่ยาวไกลของชีวิตไว้ และมักจะมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่คับแคบและจำกัดกว่า การเติบโตขึ้นมาด้วยความไม่หวังใจ ไม่เชื่อมั่น อยู่ท่ามกลางชีวิตปัจจุบันที่เปราะ ไม่มั่นคง ทำให้การเข้าถึงวิถีชีวิตของเด็กกลุ่มนี้ยากกว่า เพราะการทำงานเพื่อเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชีวิตของเด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้ ให้สามารถมีชีวิตที่เหมาะสมในระยะยาว เป็นการทำงานที่ยากลำบาก ซับ

ชั้นกว่า ตรงที่ต้องทำงานกับปมรากความคิด ความเชื่อมั่น (Trust) ในบุคคล สังคม การปรับทัศนคติอื่น ๆ ต่อสังคม และการเพาะปลูก “ความรัก ความไว้วางใจ” ให้เกิดขึ้น ซึ่งมีใช่เรื่องของการให้การสงเคราะห์ทางวัตถุทั่วไป แต่เป็นการทำงานกับความละเอียดอ่อนในเชิงลึกของมนุษย์ ที่ใช้เวลายาวนาน สม่ำเสมอ ด้วยความอดทน ในการเชื้อโอกาสอย่างจริงจัง

4.5.2 ปัจจัยการผลิต

กรณีศึกษาการค้าบริการทางเพศของโกโก้บอย โดย สุกัญญา พรโสภากุล เราจะเห็นว่า เด็กหนุ่มที่ต้องกลายมาเป็นโกโก้บอย มาจากครอบครัวเกษตรกรยากจน ไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินทำกินก็มีขนาดเล็กมาก ไม่พอสำหรับการผลิตสินค้าเกษตรกรรมเพื่อการขาย หรือแม้แต่เพื่อบริโภคก็ไม่เพียงพอ ด้านทุนในการลงทุนก็ไม่มี สิ่งที่พวกเขามีคือกำลังร่างกาย ซึ่งทุกคนก็ได้ผ่านชีวิตของการใช้แรงงานมาอย่างหนัก ตลาดของการใช้แรงงานในเชิงกำลังร่างกาย ให้ค่าตอบแทนที่น้อยมาก ไม่เพียงพอแก่การดำรงชีวิต และยังมีภาระต้องส่งเสียให้น้องเรียนหนังสือ หรือเป็นค่ายา ค่าดูแลรักษาสุขภาพของพ่อแม่หรือคนในครอบครัวด้วยแล้ว การเป็นผู้ใช้แรงงานไม่สามารถให้ผลตอบแทนที่พอเพียง การเข้ามาสู่ตลาดการขายบริการทางเพศ เป็นการถูกดูดดึงเข้ามา เพราะมีอุปสงค์ (Demand) ของผู้เที่ยวบริการทางเพศที่เป็นทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีการจัดการของเจ้าของกิจการ ทำให้พวกเขาเข้ามาเป็น "แรงงาน" ให้กับเจ้าของกิจการหรือผู้ทำการผลิต ทั้งนี้ แรงงานที่พวกเขาขายเป็นแรงงานที่มาในคุณลักษณะของ "เพศสัมพันธ์" พวกเขาจึงขาย "เพศสัมพันธ์" เพราะระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีนั้นได้สร้างค่านิยมบริโภคนิยมที่รุนแรงเร้าร้อน ทำให้ "เพศสัมพันธ์" กลายเป็นสินค้าที่ซื้อขายกันได้ ไม่ว่าสังคมนั้นจะมีกฎหมายห้ามหรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้ การขายเพศสัมพันธ์ให้เป็นสินค้า เด็กหนุ่มโกโก้บอยได้สูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นคนและถูกเอารัดเอาเปรียบโดยเจ้าของกิจการ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับด้านค่าตอบแทนแล้ว รายได้ที่ได้รับยังมากกว่าการรับจ้างในภาคแรงงานอื่นๆ ที่พวกเขาเคยทำมาแล้ว

กรณีศึกษาขายบริการเมืองพัทยา คล้ายคลึงกันกับกรณีโกโก้บอย ของสุกัญญา พรโสภากุล เด็กหนุ่มขายบริการทางเพศไม่ได้มีปัจจัยการผลิตที่จะทำให้พวกเขามีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต เด็กหนุ่มเหล่านี้มาจากครอบครัวที่ไร้ที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินน้อยไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีวิตให้รอด และเริ่มต้นด้วยการขายแรงงานเช่นเดียวกัน เด็กหนุ่มที่ขายบริการทางเพศเริ่มต้นการทำงานด้วยการเป็นเกษตรกรและแรงงานรับจ้าง การที่มีความรู้น้อยไม่สามารถใช้แรงงานสมองให้เป็นประโยชน์ได้เท่าที่ควร เมื่อแรงงานจากร่างกายโดยตรง ทำรายได้ไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้อง

ทำงานที่ขายแรงงานในรูปของการขาย "เพศสัมพันธ์" คือ ทำให้เพศสัมพันธ์เป็นสินค้า โดยตนเองเป็นฝ่ายเสนอขาย แลกกับเงินค่าตอบแทน การเข้ามาเป็นแรงงานเพื่อขายบริการทางเพศ ผ่านการชักชวนของเพื่อนและนายหน้า ทั้งๆที่ส่วนใหญ่ไม่เคยมีประสบการณ์กับเพศเดียวกันมาก่อน ก็ยังตัดสินใจทำ เพื่อจะได้เงินมาในจำนวนที่มากพอในการส่งเสียครอบครัวในต่างจังหวัด

กรณีศึกษาหญิงอาชีพบริการในคาราโอเกะ ผู้กรณีศึกษาหญิงอาชีพบริการในคาราโอเกะมาจากครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีทุนในการผลิต และไม่มีโอกาสทางการศึกษา เริ่มต้นด้วยการใช้แรงงานรับจ้าง และผลก็คือ รายได้ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีวิตและไม่เพียงพอต่อการส่งเสียให้ครอบครัวพ่อแม่พี่น้องในชนบท แม้ว่าผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยยืนยันว่าพวกเธอได้ขายประเวณีไม่ได้ขาย "เพศสัมพันธ์" ทว่า ขายบริการในรูปของการเป็นเพื่อนนั่งชิวเมื่อก่อนค่อยๆ เพื่อนค่อยๆ นำให้เลิกละทิ้ง ค่อยๆ ขึ้นชนกับเสียงเพลงที่ถูกคำร้อง และอาจจะเสี่ยงต่อการถูกล่วงถูกรัดจี้ไปบ้าง พวกเธอยืนยันว่าไม่ได้ขายเพศสัมพันธ์โดยตรง อย่างไรก็ตาม แรงงานที่เธอขายก็อยู่ในข่ายของการขาย "คุณลักษณะทางเพศสัมพันธ์" และมีความเสี่ยงอย่างมากต่อการขายเพศสัมพันธ์โดยตรง ดังนั้น ปัจจัยการผลิตที่มีอยู่คือ การเป็นผู้หญิงที่หน้าตาดี การใช้ศิลปะของการเอาอกเอาใจลูกค้า และความสามารถที่จะชักชวนให้ลูกค้าสั่งเครื่องดื่มมาดื่มให้มากที่สุด เพราะค่าตอบแทนของพวกเธอมาจากเปอร์เซ็นต์การดื่มของลูกค้า ถ้าพวกเธอมีปัจจัยการผลิตพอเพียง หรือมีพื้นฐานของแรงงานสมอง ที่มีวุฒิการศึกษาพอสมควร เธออาจจะมียางเลือกในการเป็นหน่วยทางการผลิตที่ดีกว่านี้

กรณีศึกษานักศึกษาขายบริการทางเพศ จำแนกได้เป็นสองกลุ่มย่อย ในกลุ่มนักศึกษาชายและนักศึกษาหญิงส่วนหนึ่งนั้นมาจากครอบครัวยากจน ไม่มีปัจจัยการผลิตด้านที่ดินและทุน และการใช้ชีวิตเป็นนักศึกษาในระดับสูงกว่ามัธยมศึกษา แม้ว่า เป็นการลงทุนทางการศึกษา เพื่อให้มีโอกาสทำงานที่ดีในอนาคต แต่ก็ทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มที่ครอบครัวแบกรับไม่ไหว นักศึกษากลุ่มนี้ยากจน ส่วนนักศึกษาหญิงอีกกลุ่มหนึ่งมีฐานะพอสมควร ทว่าเมื่อใช้ชีวิตในหอพัก การที่ห่างไกลการดูแลของพ่อแม่และการคบเพื่อน ทำให้ใช้ชีวิตฟุ้งเฟ้อ เทียวเตร่ดื่มกิน และนิยมความสนุกสนานในสถานบันเทิง ทำให้มีค่าใช้จ่ายที่เกินตัว สิ่งที่น่ามาเป็นประโยชน์ในการหารายได้ เมื่อมีผู้เป็นนายหน้าทาบทามให้รับแขก ก็คือ รูปร่างหน้าตาและความสาว นักศึกษาหญิงกลุ่มหลังนี้น่าจะมีทางเลือกที่ดีกว่านี้ หากมีวุฒิภาวะและดำรงตนอย่างเข้มแข็ง ท่ามกลางกระแสค่านิยมบริโภคนิยมได้ เพราะเมื่อจบการศึกษาแล้ว พวกเธอยังมีโอกาสในการมีชีวิตที่ดีกว่ากรณีศึกษาสองสามกลุ่มข้างต้น

เราจะเห็นว่า การขาดแคลนปัจจัยการผลิตเป็นสาเหตุสำคัญของความทุกข์และความยากจนที่เกิดขึ้นกับประชาชนในกลุ่มขายบริการทางเพศ อาจจะมีข้อยกเว้นบ้างในกลุ่มนักศึกษาหญิงเฉพาะรายที่เข้าสู่บริการทางเพศ เนื่องเพราะการติดกับดักของความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

กรณีศึกษาหญิงและกลุ่มเด็กผู้ทำงานให้บริการทางเพศ มีพื้นฐานครอบครัวเดิมมาจากความยากจน ภูมิหลังครอบครัวของพวกเขามาจากการที่ไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง หรือแม้หากจะมีบ้างก็เป็นเพียงเล็กน้อยและเป็นของครอบครัวเดิม เมื่อพวกเขาออกมาใช้ชีวิตทำงานนอกบ้าน ปัจจัยการผลิตเหล่านั้นยังคงเป็นของครอบครัวเดิมอยู่ การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเอง เช่น การมีทุนของตนเอง ที่ดิน พื้นที่สำหรับการค้าขาย จึงเป็นเรื่องยากในยุคสมัยนี้ ยิ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงเวลาก่อนวิกฤตเศรษฐกิจจะเกิดขึ้น สินทรัพย์หลายอย่างเช่นที่ดิน การเป็นเจ้าของร้านค้า การเป็นผู้ประกอบการด้วยตนเอง เป็นเรื่องที่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ซึ่งเป็นเรื่องที่เกินกว่าความสามารถของพวกเธอจะเข้าถึงได้ ประกอบกับความล้มเหลวจากภาคเกษตร ที่ไม่เคยได้รับความสนใจในการพัฒนาหรือลงทุนอย่างเหมาะสมมาก่อน จึงทำให้เกิดการอพยพแรงงานจากภาคเกษตรเข้ามาประกอบอาชีพแรงงานรับจ้างรายวันในสถานประกอบการอื่นๆจำนวนมาก เพราะแรงงานคือปัจจัยการผลิตที่ติดตัวพวกเขาอยู่ และมีแต่แรงงานเท่านั้นที่นำไปแลกเปลี่ยนเป็นรายได้กลับคืนมาได้

การเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในเมืองของคนในภาคชนบทส่วนใหญ่ มักจะเผชิญกับความไม่สม่ำเสมอในการมีงานทำและมีรายได้ที่ดี หลายคนเผชิญภาวะความไม่มั่นคงแน่นอน การถูก ลดเงินค่าตอบแทนด้วยข้ออ้างต่างๆ การถูกหักเงินเล็กน้อยจากการไม่มีหลักประกันด้านสวัสดิการ เช่น การทำงานในสถานประกอบการบางแห่ง ที่นายจ้างจะหุงข้าวกลางวันและเตรียมกับข้าวไว้ให้ แต่ลูกจ้างต้องเฉลี่ยกันจ่ายค่านายจ้างเป็นค่ากับข้าวให้แก่รายวันเดือนละไม่ต่ำกว่า 300-500 บาท ซึ่งการทำงานในเงื่อนไขที่มีระเบียบไม่เป็นธรรมเช่นนี้ ทำให้กลุ่มลูกจ้างหลายคนพยายามหางานทำใหม่ที่มีความมั่นคงมากกว่านี้หรือมีรายได้มากกว่านี้ และสิ่งนี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงทำงานให้บริการทางเพศหลายคน ลาออกมาหางานทำใหม่ และเลือกงานที่ให้รายได้แก่เธอได้ดีกว่าเดิม คืองานให้บริการทางเพศ

อย่างไรก็ตามถ้าเปรียบกับการผลิตในเงื่อนไขอื่นๆ การใช้ร่างกายและตัวตนของตนเองเป็นปัจจัยการผลิต ก็เป็นการลงทุนเชิง “ทุนมนุษย์” ที่มีความเสี่ยงสูงต่อร่างกาย อารมณ์ จิตใจและชีวิตทางสังคมของเธอ เพราะงานอาชีพดังกล่าวไม่เพียงเป็นการตัดทอนความสัมพันธ์ทางสังคมของตัวเธอเองลงทุกขณะ ทั้งในด้านความสัมพันธ์กับครอบครัว ชุมชนเดิม และชุมชนสังคมแวดล้อม หากแต่ยังมีโอกาสในด้านความเสี่ยงต่อโรคร้ายต่างๆอีกมาก เมื่อไปผนวกกับแนวคิดเชิงอำนาจในสังคม

ไทยที่ฝ่ายชายถูกทำให้มีหนี้เกินกว่าหนึ่ง เธอจึงเป็นฝ่ายถูกระงับจากชายที่ยังคงนิยมการมีเพศสัมพันธ์โดยไม่ใช้ถุงยางอนามัย ด้วยการเป็นฝ่ายเลือกมากกว่าที่จะให้เขามีโอกาสเลือก ภาวะเช่นนี้คือภาวะการจนอำนาจของผู้หญิงทำงานให้บริการทางเพศที่ถูกกระทำซ้ำซ้อนจากปัจจัยทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางวัฒนธรรม

กรณีศึกษาเด็กเร่ร่อนที่ขายบริการทางเพศ ก็ไม่แตกต่างกัน พวกเขาไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง ทั้งเงินทุน ที่ดิน มีแต่แรงงานที่จะพ่นาไปแลกเปลี่ยนได้ แต่แรงงานที่มีอยู่ก็เป็นแรงงานไร้ทักษะฝีมือ เป็นแรงงานที่ทำได้ในงานบริการพื้นฐานเท่านั้น ดังนั้นการมีทุนแรงงานติดอยู่กับตัว ก็ยังไม่เพียงพอที่จะยกระดับหรือปรับเปลี่ยนชีวิตของพวกเขาได้ ยิ่งเมื่อพวกเขาทำงานอย่างไม่สม่ำเสมอแล้วแต่ความรู้สึกพอใจในแต่ละวัน ยิ่งทำให้ตลาดแรงงานไม่สามารถจะรองรับเขาได้อย่างเต็มที่ งานของพวกเขาจึงเป็นงานที่กระจัดกระจาย ไม่เข้าระบบ ไม่มีสังกัด เป็นงานที่ไม่มีระบบสวัสดิการใดๆมารองรับทั้งสิ้น นอกจากนี้เมื่อเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและทำที่ต่อชีวิตของพวกเขาพบว่าทำให้เกิดความไม่วางใจจากสายตาคอนทั่วไป และเป็นส่วนหนึ่งที่ปิดกั้นตลาดงานของพวกเขาเองด้วย สภาพของการไม่มีโอกาสเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตของพวกเขา เป็นส่วนหนึ่งที่ยิ่งกระทบให้พวกเขากลายเป็นคนชายขอบ อยู่นอกสายตาคอนทั่วไป และถูกละเลยในที่สุด

4.5.3 ปัจจัยด้านทรัพยากรและการเข้าถึงสวัสดิการ

กรณีศึกษาการค้าบริการทางเพศของอโกโก้บอย โดย สุกัญญา พรโสภาคกุล ในด้านเศรษฐกิจ เด็กหนุ่มอโกโก้บอยเริ่มต้นชีวิตด้วยความขาดแคลนทรัพยากรทางเศรษฐกิจ การตัดสินใจเข้ามาใช้ร่างกายของตนเองเป็นต้นทุนหรือทรัพยากรในการหารายได้ สภาพร่างกายรูปร่างหน้าตาโดยเฉพาะเด็กหนุ่มทางภาคอีสานนั้นตรงกับรสนิยมทางเพศของลูกค้าชาวต่างประเทศ ทำให้ความเป็นชายเป็นวัตถุนิยมที่ขายได้ เด็กหนุ่มเหล่านี้ไม่มีต้นทุนด้านการศึกษา จึงไม่มีความรู้ที่จะนำทางไปสู่การมีทักษะอาชีพเป็นทรัพยากร การทำอาชีพขายบริการทางเพศไม่ต้องอาศัยทักษะทางอาชีพมากมาย เด็กหนุ่มเหล่านี้จึงถูกผลักดันและดึงดูดเข้ามาทำอาชีพอโกโก้บอย ในด้านของจริยทรัพย์ อโกโก้บอยไม่ใช่เด็กหนุ่มใจแตก ทว่ามีความรับผิดชอบต่อครอบครัว มีพันธะที่จะต้องส่งเงินไปให้พ่อแม่และน้องที่หมู่บ้าน เพื่อจะได้ให้ครอบครัวของตนมีสวัสดิการและความมั่นคง ตลอดจนสร้างสวัสดิการทางการศึกษาให้กับน้องๆ การดำเนินชีวิตของพวกเขาเป็นความเสียสละ และแม้ทางครอบครัวอาจจะล่วงรู้และระคายว่า เขาอาจจะทำตนเป็นชายขายตัว ครอบครัวก็มีความเกรงใจ ไม่อยากพูดถึงให้ตัวเขาต้องเสียใจ

"ทำงานนี้ที่บ้านอาจจะรู้ แต่เขาไม่พูด เขาไม่อยากให้ผมเสียใจ ทำไปได้ เงินมาเยอะ เขาอาจจะรู้ เขาไม่อยากให้ผมเสียใจ เขารู้ว่าผมขี้น้อยใจไม่พูดดีกว่าเรื่องนี้พูดแล้วจะร้องไห้"

เราอาจจะมองได้ว่า การเข้ามาหาเงินส่งไปทางบ้านของเด็กหนุ่มอโกโกบอย เป็นสิ่งที่ลงทุนด้วยจริยทรัพย์ กล่าวคือ เขามีความรับผิดชอบต่อครอบครัว การที่ครอบครัวได้รับเงินที่ส่งไปด้วย การขายบริการทางเพศของเขา ก็อาจจะทำให้ครอบครัวพอเลี้ยงชีวิตอยู่รอดได้ และอาจจะทำให้น้องอีกหลายคนไม่ต้องลำบากมากกว่าเขาในการหางานทำในอนาคต เท่ากับว่าต้นทุนที่เป็นความทุกข์ในสถานะของอโกโกบอย เป็นความมีจริยธรรมของเขาที่ต่อสู้นั่นนเพื่อหนทางที่นำไปสู่การสร้างสวัสดิการของครอบครัวของพวกเขาเอง

กรณีศึกษาชายขายบริการเมืองพัทยา คล้ายคลึงกับกรณีอโกโกบอยของสุกัญญา พรโสภาคกุล เด็กหนุ่มขายบริการทางเพศไม่มีทรัพยากรเชิงเศรษฐศาสตร์ใดๆ นอกจากร่างกายและความเป็นผู้ชายที่ต้องกับรสนิยมของผู้ซื้อ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทรัพยากรต้นทุนของพวกเขาเป็นเรื่องจริยทรัพย์-เป็นอารมณ์ความรู้สึก ที่หลอนหลอกตัวเขาว่ามันเป็นสิ่งไม่ดีเป็นความผิด แต่ก็จำเป็นต้องกระทำ

"มันนึกสะท้อนใจตนเองนะ เวลานอนกับแขก บางทีไม่อยากทำ ทำงานแบบนี้มันไร้ศักดิ์ศรี เหมือนตัวเองสกปรก บางทีคิดว่าทำไมเราต้องมายืนจุดนี้ ถ้าพ่อแม่วัดจะคิดยังไง กลัวเกร็บไม่ได้"

นักวิจัยพื้นที่ (จิรวรรณ ลำเนา) พบว่าในกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ซึ่งเธอใช้ทั้งวิธีสำรวจเชิงปริมาณและการสัมภาษณ์เจาะลึกในเชิงคุณภาพ มีเพียงรายเดียว ที่ตอบว่าได้เปิดเผยให้ทางบ้านรู้ ทางบ้านของเด็กหนุ่มคนนี้ก็คือภรรยาของเขาเอง นอกจากนี้ยังมีบุตรสาวอายุ 1 ปี 5 เดือนที่เขาต้องรับผิดชอบต่อเลี้ยงดู ภรรยาทราบดีว่าเขาทำอะไร แต่จำเป็นต้องทำ เพราะอาชีพเดิมรายได้น้อยมาก ไม่พอใช้จ่ายเลี้ยงดูภรรยาและบุตร ขณะนี้ภรรยาไม่ได้ทำงานอะไร เป็นแม่บ้าน ในกรณีของเด็กหนุ่มคนนี้เราจะเห็นความรับผิดชอบต่อเขา และการบอกกับภรรยา ซึ่งต้องทำความเข้าใจและ "ทำใจ" ยอมรับอาชีพการขายบริการทางเพศของสามี เพื่อสวัสดิการความอยู่รอดของภรรยาและลูก ตรงนี้ เราก็จะเห็นจริยทรัพย์ของเด็กหนุ่มคนนี้ชัดเจน

กรณีศึกษาหญิงอาชีพบริการในคาราโอเกะ คล้ายคลึงกับกรณีศึกษาสองกลุ่มแรก กล่าวคือ เด็กหญิงเหล่านี้ไม่มีทรัพยากรในเชิงเศรษฐศาสตร์ ไม่มีโอกาสทางการศึกษาที่จะเรียนและไต่เต้ามาถึงระดับที่สามารถหางานที่มีค่าตอบแทนมากพอในการเลี้ยงชีพ ดังเช่นที่นักวิจัยพื้นที่พบ

ว่า หญิงสาวคาราโอเกะส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งมีฐานะยากจนมีรายได้น้อย หรือบางครอบครัว เคยมีรายได้จากพ่อแม่ ซึ่งต่อมาประสบต้องประสบอุบัติเหตุเสียชีวิต หรือไม่สามารถประกอบอาชีพต่อไป ทำให้สาวคาราโอเกะต้องออกจากโรงเรียนและทำงานหาเลี้ยงครอบครัว พวกเธอมุ่งหน้าเข้ามาเมือง ทำงานรับจ้าง ค่าตอบแทนน้อย เนื่องจากไม่มีต้นทุนหรือทรัพยากรเชิงเศรษฐศาสตร์ หรือทรัพยากรร่างกายในเชิงของพื้นความรู้และทักษะทางอาชีพ สิ่งที่พวกเธอมีถือเป็นทรัพยากรในร่างกายคือมีรูปร่างหน้าตาดี ในด้านของจริยทรัพย์ ภาระผูกพันที่จะต้องส่งเสียเลี้ยงดูครอบครัว ทำให้การเข้าสู่อาชีพสาวบริการคาราโอเกะของเธอเป็นการเสียสละและเป็นการดิ้นรนเพื่อช่วยตนเองและครอบครัว

กรณีศึกษานักศึกษาขายบริการทางเพศ ในส่วนของนักศึกษาขายบริการมีความคล้ายคลึงกับสองสามกรณีแรก ทว่า ในเชิงจริยทรัพย์ นักศึกษาขายไม่ได้กล่าวถึงการส่งเงินไปเลี้ยงดูครอบครัวพ่อแม่พี่น้องอย่างเด่นชัด ทว่า เป็นการที่ครอบครัวไม่ได้ส่งเงินมาสนับสนุนการศึกษาของเขามากกว่า นักศึกษาขายและหญิงส่วนใหญ่อาศัยหอพัก ต้องดิ้นรนหางานทำ เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายเป็นค่าหอพัก ค่าเล่าเรียน ค่าหนังสือเรียน อุปกรณ์การศึกษา ซึ่งถือเป็นการพึ่งตนเองในด้านสวัสดิการการศึกษา และในส่วนของนักศึกษานหญิงที่มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นจากการใช้ชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ไม่มีข้อมูลการส่งเงินกลับไปเลี้ยงดูพ่อแม่ เพราะพ่อแม่ได้ส่งเงินมาให้ใช้จ่ายเพื่อการศึกษาแล้ว ทว่ารายจ่ายของพวกเธอมากกว่านั้น ทำให้มีต้นทุนค่าใช้จ่ายเพื่อความสะดวกสบาย สนุกสนาน และที่มาของรายได้ตรงนี้ คือการตัดสินใจเป็นเด็กของอาเฮียและเป็นเด็ก Work

กรณีกลุ่มผู้ให้บริการทางเพศหลายกลุ่มยังคงเข้าไม่ถึงทรัพยากรและบริการทางสังคมที่รัฐจัดให้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะงานที่เธอทำอยู่เป็นอาชีพเป็นงานที่ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ตรงข้ามกลับเป็นงานที่ถูกตั้งข้อรังเกียจจากสังคม สภาพที่ถูกมองอย่างไม่เข้าใจด้วยทัศนคติที่ถูกต้อง ทำให้กลุ่มผู้ให้บริการทางเพศจำนวนมากดำเนินชีวิตแบบแยกตัว (isolate) หรือกันตัวออกจากสังคมทั่วไป แม้แต่การเข้าไปขอรับบริการใดๆ ก็จะเป็นการไปรับบริการเมื่อจำเป็นจริงๆ เช่น การไปรับบริการที่ศูนย์บริการสาธารณสุข ก็จะไปพบแพทย์เมื่อตนเองป่วย อันอาจจะเป็นเหตุให้ทำงานไม่ได้ หรือการเข้าไปขอรับถุงยางอนามัยที่จะใช้ในการทำงาน กรณีของหญิงทำงานในบาร์ญี่ปุ่นเช่นเดียวกันหลายคนไม่ได้เข้าไปใช้บริการจากรัฐอย่างสม่ำเสมอ เป็นการไปใช้บริการเมื่อถึงเวลาจำเป็นจริงๆ หรือมีเช่นนั้นพวกเธอมักจะยินดีที่จะใช้บริการการรักษาที่คลินิกทั่วไปมากกว่า เพราะได้รับการเท่าเทียมกันกรณีที่มีเงินจ่ายเหมือนกัน ขณะที่หน่วยบริการของรัฐซึ่งเป็นหน่วยใหญ่ มีขั้นตอนมากทำให้เธอรู้สึกแปลกแยกมากขึ้น และทำให้เกิดความรู้สึกไม่เป็นส่วนตัวในการไปตรวจรักษา ดังนั้น

การเข้าถึงบริการรักษาพยาบาลเป็นบริการที่เรอหาซื้อบริการด้วยตนเอง จ่ายเงินตนเองเพื่อความสะดวกและความพอใจ ที่จะไม่ถูกมองด้วยความไม่พอใจจากผู้อื่น

สำหรับบริการสวัสดิการในโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ส่วนใหญ่แล้วจะไม่มีใครได้ใช้บริการนี้ แม้จะยอมรับว่าเป็นบริการที่ดี มีประโยชน์ แต่พวกเขามักจะไม่มีโอกาสได้ใช้สิทธินี้ เพราะพวกเขาต้องออกมาทำงานไกลบ้าน ออกมาอยู่นอกพื้นที่ที่สิทธิของบัตรนั้นครอบคลุมถึง พวกเขาจึงไม่สามารถใช้สิทธิประโยชน์ดังกล่าวได้ และหากจะกลับไปบ้านเพื่อไปใช้สิทธิดังกล่าวก็ไม่คุ้มค่างกับเวลาเดินทางและค่าใช้จ่ายอื่นๆที่ต้องเสียไป ตราบใดที่ระบบสวัสดิการสังคมที่รัฐกำหนดมีความแข็งตัวเกินไป คือ กำหนดพื้นที่บริการไว้อย่างชัดเจน และใช้ขอบเขตของพื้นที่เป็นตัวตั้ง ก็จะทำให้ผู้คนซึ่งอพยพเคลื่อนย้ายตนเองตลอดเวลาเพื่อการหางานทำไม่สามารถจะเข้าถึงทรัพยากรบริการใดๆจากรัฐได้ อย่างไรก็ตาม ระบบบริการของรัฐเวลานี้เสมือนมีการจัดระเบียบใหม่คือ ยึดขอบเขตพื้นที่เป็นฐาน (Area Base) ในการให้บริการ การใช้ขอบเขตพื้นที่เป็นการจัดระเบียบที่สำคัญและมีประโยชน์ประการหนึ่งในการวางแผนการให้บริการได้อย่างกระจายตัวและครอบคลุมผู้เดือดร้อนทั่วไป ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่นั้น แต่ไม่ควรเป็นระบบเดียวที่มีอยู่ ระบบการกระจายทรัพยากรควรหลากหลายมากกว่านี้ เพื่อจะได้ให้บริการที่ครอบคลุม รองรับกลุ่มคนที่มีความแตกต่างหลากหลายได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นจริงของวิถีชีวิตมนุษย์มากขึ้น

4.5.4 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

กรณีศึกษาการค้าบริการทางเพศของโกโก้บอย เด็กหนุ่มโกโก้บอยเข้ามาสู่วงจรการบริการทางเพศได้ เนื่องจากอิทธิพลของวัฒนธรรมอย่างน้อยสองประการ คือ วัฒนธรรมบริโภคนิยมและวัฒนธรรมเพศพาณิชย์ โดยที่การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมทั้งสองชุดนั้นใกล้เคียงกัน และแทบจะบูรณาการเป็นวัฒนธรรมชุดเดียวกัน

วัฒนธรรมบริโภคนิยมได้กระทำให้เกิดกระบวนการสร้างแหล่งตอบสนองการบริโภคอย่างเต็มที่ ตลาดทุนนิยมเสรีได้สร้างอุปสงค์ (Demand) ทางเศรษฐกิจอย่างไม่หยุดยั้ง ทำให้มีสินค้าและบริการตอบสนองแก่ผู้ซื้ออย่างไม่มีขีดจำกัดใดๆ เด็กหนุ่มโกโก้บอย มาจากครอบครัวยากจน มีแรงผลักดันให้พวกเขาจำเป็นต้องเข้ามาเป็นอุปทาน (Supply) ของตลาด ที่ผู้ประกอบการได้ดัดแปลงขึ้น จากการค้าประเวณีธรรมดา มาเป็นค้าประเวณีโดยผู้ชาย ในสถานที่ที่มีเสียงเพลง ไฟวูบวาบ การเต้นโชว์ การแต่งกายในขณะทำงาน และการโชว์การร่วมเพศ เหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของบริโภคนิยมที่กระบวนการผลิตสร้างขึ้น และเป็นวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่เข้ามาทำให้เพศสัมพันธ์เป็น

กระบวนการซื้อขายในเชิงเศรษฐกิจแบบทุนนิยมด้วย ในส่วนของเด็กหนุ่มซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตเช่นกัน การแต่งกาย การใช้น้ำหอม และการเที่ยวเตร่ก็ทำให้เขาตกอยู่ในวัฒนธรรมบริโภคนิยมเช่นกัน

ในด้านของวัฒนธรรมเพศพาณิชย์ ถือได้ว่าเป็นบริโภคนิยมที่ครอบงำเพศสัมพันธ์อย่างเต็มที่ ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ทุกอย่างถูกทำให้เป็นสินค้าและบริการ เพศสัมพันธ์ก็เช่นกัน การนำเพศสัมพันธ์มาเป็นวัตถุทางการค้ามีประวัติมายาวนาน และมีวิวัฒนาการมากขึ้นเรื่อยๆ และตลาดเพศพาณิชย์ส่วนหนึ่งก็กลายมาเป็นการขายบริการทางเพศโดยผู้ชาย ซึ่งขายให้กับผู้ซื้อที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายด้วยกัน และมีผู้หญิงบ้างเป็นส่วนน้อย

สุกัญญา พรโสภากุลได้พบว่า ปมอำนาจเรื่องปิตาธิปไตย (Patriarchy) มีส่วนทำให้เด็กบาร์ออกโก้เหล่านี้เกิดความรู้สึกอับอายและอึดอัดใจ อันเนื่องมาจากความขัดแย้งภายในจิตใจ เพราะว่าสังคมไทยส่วนใหญ่ ยังมีค่านิยมเชื่อว่าผู้ชายเป็นเพศที่มีอำนาจเหนือผู้หญิง มีอภิสิทธิ์ในการเลือกมีเพศสัมพันธ์มากกว่าหญิง และเป็นผู้นำผู้หญิง ทว่า เมื่อตกมาอยู่ในฐานะเป็นสินค้าในตลาดเพศพาณิชย์ อำนาจความเป็นชายหรือความรู้สึกเหนือกว่าของเขาถูกกระแทกกระทุ้งอย่างรุนแรงเด็กหนุ่มออกโก้บอยต้องตกเป็นฝ่ายไร้อำนาจ เพราะเป็นฝ่ายถูกเลือกให้รองรับอารมณ์ผู้อื่น

การเข้ามาเป็นออกโก้บอย คือการตกเข้ามาในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียม การยินยอมมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายด้วยกัน โดยไม่ได้มีพื้นฐานรสนิยมเช่นนี้ นับเป็นการฝืนความรู้สึกอย่างมาก เด็กบาร์หลายคนต้องพยายามแสวงหาวิธีต่างๆ เพื่อปลุกเร้าให้ตนเองสามารถสร้างอารมณ์ร่วมกับแขกและสามารถทำงานได้ เช่น ดูวิดีโอโป๊ในโรงแรมที่ไปกับแขก การปิดไฟให้มืดและใช้จินตนาการว่า ตนกำลังมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิง การคิดถึงภาพครอบครัวของตนเอง และบอกกับตัวเองว่า "นี่คืองานที่จะทำให้มีเงิน"

เด็กออกโก้ถูกอำนาจคุกคามนับตั้งแต่เริ่มงานใหม่ โดยพวกเขาทุกคนเมื่อเริ่มเข้ามาทำงานใหม่ๆ ต้องถูกบังคับให้ผ่านการมีเพศสัมพันธ์กับเจ้าของสถานบริการ ตลอดจนผู้มีอำนาจอื่น เช่น กัปตัน ชุปเปอร์ไวเซอร์ ซึ่งเป็นผู้นิยามรกร่วมเพศกับผู้ชายด้วยกันทั้งสิ้น และเมื่อเข้ามาสู่วงการเต็มตัวแล้ว พวกเขาก็ยังต้องยอมนอนกับพวกกัปตัน มิฉะนั้น กัปตันจะไม่ยอมเชียร์ให้ลูกค้าเลือก หรือกลั่นแกล้งไม่ให้พบกับลูกค้าซ้ำประจำ ทำให้สูญเสียรายได้อย่างมาก ดังที่ เด็กหนุ่มคนหนึ่งรู้สึกเคียดแค้นที่ตนถูกกลั่นแกล้งอย่างมาก จนคิดจะหาทางทำร้ายกัปตัน

"คับแค้นใจมากที่สุดเรื่องกัปตัน การเชียร์เด็กไม่เห็นหัวเราเลย ทุกวันนี้กับคันท้งหมดที่มีเขาชอบเพศเดียวกันหมด เด็กคนไหนยอมนอนกับเขา เขาจะเชียร์ให้หมดเลย

เราไม่ยอมนอนกับเขา เขาไม่เชียร์ให้เลย พูดเรื่องนี้แค้นใจที่สุด ไม่มีแรงเลย แต่ไม่รู้จะทำอย่างไรเลย อยากแก้แค้นมันมากเหมือนกัน แต่ไม่รู้จะทำยังไง รอให้ได้วิธีก่อน คนที่ได้แขกส่วนมากเป็นเด็กใหม่ เด็กไทยใหญ่ พม่า และพวกซูเปอร์ สตาร์ ที่เขาได้ออกทุกวัน เขาจะว่าเราอีกก็มีนิดๆ แต่ไม่ใช่ออกหน้าออกตา ที่คับแค้นใจคือกับตันเวลาแขกเรา เขามาถามหาเรา เขาจะบอกว่าออกไปแล้ว หรือไม่ก็บอกว่าไปกับคนอื่นแต่ของเรา ถ้าเราไม่แค้นใจจริง ก็จะไปตามหาให้ ตามหาทั้งร้านเลย หรือถ้าไม่เจอก็จะไปตรวจรายชื่อว่ามาทำงานหรือเปล่า พวกกับตันพวกนี้ รอผมได้เงิน ผมจะออฟมันเลย ออฟมันไปตีที่ไหนก็ได้ มันจะไปรู้หรือ ถึงผมไม่ออกจากงาน ก็หาเพื่อนสักคนที่ไว้ใจได้ จ้างนักเลงข้างถนนก็ได้ พูดตรงๆว่า แค้นใจมาก ไม่มีความยุติธรรมสำหรับเรา บางทีแขกถามหาเราบอกว่าไม่อยู่ ที่ไม่เชียร์แขกให้เรา เราก็แค้นอยู่แล้ว แล้วก็คิดกันเราอีก ยิ่งแค้นใจใหญ่"

ลึกยิ่งไปกว่านั้น ในรายละเอียดของการมีเพศสัมพันธ์กับชายด้วยกัน หลายรายไม่สามารถยอมเป็น "ฝ่ายรับ" คือ ยอมให้ลูกค้าผู้ชายเป็นฝ่ายสอดใส่อวัยวะเข้าไปในทวารหนักของตนได้ ทำทางให้มีเพศสัมพันธ์ที่พอยอมรับได้ คือ เป็น "ฝ่ายรุก" ตนเป็นฝ่ายสอดใส่อวัยวะของตนเข้าไปในทวารของลูกค้า หรือเป็นผู้ใช้มือ หรือใช้ปากกับอวัยวะเพศได้ วิเคราะห์ได้ว่า ด้านหนึ่งเป็นเหตุผลเรื่องการป้องกันโรค และอีกด้านหนึ่งเป็นเรื่องของความรู้สึกสูญเสียอำนาจความเป็นชาย

ในประเด็นเรื่องอำนาจ ลูกค้าส่วนหนึ่งของบาร์โกโก้บอย คือ หญิงวัยรุ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ขายบริการทางเพศ มาเพื่อต้องการใช้บริการทางเพศที่ตนไม่ได้รับความพึงพอใจจากการทำงานของตน ผู้หญิงลูกค้าบางคนออกจากอาชีพบริการทางเพศ โดยมีแขกของเธอเป็นผู้รับเลี้ยงดู แต่แขกไม่ได้มีเพศสัมพันธ์อย่างที่เธอพอใจ จึงต้องการใช้บริการทางเพศจากเด็กหนุ่มโกโก้บอย ส่วนใหญ่ลูกค้าหญิงเหล่านี้จะเลือกผู้ชายที่หล่อล้ำ ระดับซูเปอร์สตาร์ และบ่อยครั้ง ที่ผู้ชายโกโก้บอยไม่ขอรับเงินค่าบริการจากลูกค้าผู้หญิง วิเคราะห์ได้ว่า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความพึงพอใจหรือชอบพอในผู้หญิงนั้น อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะความต้องการคงอำนาจของการเป็นฝ่ายควบคุมทางเพศเอาไว้ เป็นปมในเรื่องของปีศาจปิตัย การรับเงินจากลูกค้าหญิงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่ตนเป็นสินค้า ที่ถูกซื้อโดยผู้หญิง ถูกลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และศักดิ์ศรีของลูกค้าผู้ชาย วิธีที่ใช้ลดความกดดันของเด็กบาร์โกโก้ คือ มักใช้เวลาเสร็จจากงานไปดื่มสุราและเที่ยวผู้หญิงบริการ ซึ่งเป็นการต่อสู้กับความรู้สึกนึกคิดของตน และเพื่อให้รู้สึกมีอำนาจแห่งความเป็นชายคืนกลับมา

กรณีศึกษาชายขายบริการเมืองพัทยา โดย จีรพรรณ สำเนา ผลการศึกษาคล้ายคลึงกับกรณีโกโก้บอยของสุกัญญา พรโสมากุล แต่ในรายละเอียดของลูกค้าหญิงนั้นมีความแตกต่างกัน

เพราะพบทั้งลูกค้าหญิงหลายวัยมากกว่า นอกจากนี้ นักวิจัยพื้นที่ยังได้มีโอกาสสัมภาษณ์เจาะลึกกับลูกค้าหญิงรายหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการบาร์เบียร์แห่งหนึ่งในพัทยา เธอบอกให้ทราบถึงความรู้สึกนึกคิดที่มีประเด็นเรื่องอำนาจระหว่างชายหญิงเข้ามาเกี่ยวข้อง

"...เหมือนเป็นความกดดันของตนเองเหมือนกันที่ต้องให้บริการทางเพศให้กับเพศชายอยู่เป็นประจำ มีโอกาสจึงเอาเงินมาซื้อผู้ชายดูบ้าง ที่สำคัญได้เลือกผู้ชายบ้าง หลังจากที่เป็นฝ่ายถูกเลือกมานาน และเมื่อต้องการไปซื้อบริการทางเพศจากผู้ชาย เป็นเรื่องที่ง่ายมากในพัทยา"

กรณีศึกษาหญิงอาชีพบริการในคาราโอเกะ "จากเด็กหญิงท้องถิ่นสู่สาวงามคาราโอเกะ" โดย รัตพล พรพิพิธ สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการบริโภคและเพศพาณิชย์เช่นกัน รูปแบบของสถานคาราโอเกะที่นำเข้ามาจากประเทศญี่ปุ่นเมื่อ 15 ปีที่ผ่านมา เข้ามานิยมในประเทศไทย และถูกดัดแปลงให้เป็นการบริการทางเพศ ซึ่งเข้าใจว่าส่วนใหญ่เป็นการค้าประเวณีแอบแฝง ถึงแม้ว่า ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยจะยืนยันว่า พวกเธอไม่ได้ขายตัว ขายแต่การนั่งชัวโมงและมีรายได้หลักจาก "ค่าดื่ม" และ "ทิป" เท่านั้น

"ตอนแรกหนูเห็นผู้หญิงนั่งบนเก้าอี้ นั่งหน้าร้าน แล้วหนูนั่งรถเมล์ผ่าน แรกๆหนูมองว่าเขาว่าไม่ดี เขาเป็นผู้หญิงกลางคืน คือเขาต้องขายตัว แต่พอวันหนึ่งที่เราได้สัมผัสจุดนี้ เราได้มาเป็นคนนั่งบนเก้าอี้ แล้วมีคนนั่งรถเมล์ผ่านแล้วมอง ... ก็มีความรู้สึกที่ว่าเราอยากจะบอกเขาว่า มันไม่ใช่แบบนั้นนะ จริงๆแล้วมันไม่ใช่ พอได้สัมผัสจึงจะรู้ บางครั้งเวลานั่งก็กายเหมือนกัน กลัวว่าถ้าเกิดคนรู้จักผ่านมา เราจะยังง..."

นักวิจัยพื้นที่ (รัตพล พรพิพิธ) ก็ไม่สามารถยืนยันได้ว่า สถานบริการคาราโอเกะแห่งนี้ไม่มีการขายบริการทางเพศร่วมด้วย เนื่องจากมีรายการ "การเหมาชัวโมง" หรือ "ซื้อดื่ม" ที่ลูกค้าสามารถนำเด็กออกไปข้างนอกร้านได้ แต่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยมีคำอธิบายในประเด็นนี้ ดังนี้

"การซื้อดื่มไม่ใช่ออฟ ไม่จำเป็นต้องไปนอนด้วยกันเสมอไป แต่ว่าอาจซื้อดื่มไปกินข้าวหรือไปเที่ยว...การซื้อดื่มเด็กจะมารับตั้งคืนวันรุ่งขึ้น"

"เมื่อก่อนที่นี้ก็มีการให้ลูกค้าซื้อดื่มไปนอนเหมือนกัน แต่เดี๋ยวนี้เขาออกไปแล้วเดี๋ยวนี้ก็เลยไม่มี"

ไม่ว่าข้อเท็จจริงจะเป็นเช่นไร ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยจะค้าประเวณีหรือไม่ การที่พวกเธอยืนยันเช่นนั้น ไม่ใช่เพราะความอับอาย ทว่า เป็นวิธีการสื่อสารเพื่อจะแสดงอำนาจของพวกเธอให้

ผู้อื่นรับทราบในระดับหนึ่ง อาจจะวิเคราะห์ได้ว่า เป็นทั้งการประกาศให้ผู้อื่นเข้าใจในคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่พวกเขามีอยู่อย่างเต็มเปี่ยม และไม่ยอมให้ผู้ใดมองพวกเขาอย่างเหยียดหยาม ทั้งนี้ ในความหมายของการเป็นสาวคาราโอเกะของพวกเขาเป็นความหมายที่พวกเขาได้ใช้การจัดลำดับขั้นและการกั้น แยกแยะ "การค้าประเวณี" ออกจาก "การนั่งชิวโมง-พุดคุย เอาอกเอาใจแขก" และพวกเขาได้บรรจุตัวตนของเธอเอาไว้ในหิ้งที่ปลอดภัยจากการตีตรา คือ หิ้งที่กั้นไว้ ออกจาก "การค้าประเวณี" นั่นคือ พวกเขาได้แสดงอำนาจของการครอบครอง "พื้นที่" ที่หมายถึงสัญลักษณ์การมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้ผู้อื่นได้รับรู้

ความทุกข์ของพวกเขาในด้านรายได้ไม่พอส่งเสียครอบครัวพอจะคลี่คลายไปบ้าง เมื่อพวกเขาได้ทำงานที่คาราโอเกะ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพรับจ้างเดิมของเธอแล้ว รายได้ดีขึ้น ทว่า พวกเขายังไม่ได้รับความเป็นธรรมจากนายจ้างหลายด้าน ทั้งในด้านการคิดเปอร์เซ็นต์ค่าตี๋ม เจ้าของร้านยังเอารัดเปรียบเด็ก โดยเฉพาะในกรณีที่ทำตี๋มได้มากกว่ากำหนด แต่มีเพดานสูงสุดคุ้มไว้ และในกรณีที่ทำตี๋มไม่ครบตามกำหนดจะถูกหักเงิน หรือบางแห่งเด็กก็จะไม่ได้รับเงินเดือนทั้งวัน

"..การทำงานที่ร้าน ถ้าเดือนไหนได้ตี๋มไม่ถึงก็โดนหักเงิน อย่างเดือนที่แล้วหยุดไป 3 วัน วันละ 1,000-1,500 บาท พอวันที่ 3 ของเดือน มารับเงินแทบจะช็อก รับเงินแค่ 150 บาทเอง..."

ในด้านลูกค้า สาวคาราโอเกะไม่มีอำนาจต่อรองกับลูกค้า สาวคาราโอเกะบอกว่าลูกค้ามีหลายประเภท บางคนสุภาพ ร้องเพลงอย่างเดียว บางคนชอบร้องเพลงไป มือก็โอบกอดพนักงานไป บางคนก็ชอบ "ล้วง" หรือ "จก" เข้าไปในเสื้อผ้าของพนักงาน และบางคนก็เป็นลูกค้ายกาม อย่างไรก็ตาม พนักงานไม่สามารถเลือกลูกค้าได้ พนักงานเมื่อมานั่งบริการลูกค้าก็จะมานั่งคุยและตี๋มเหล้าไปพร้อมกับลูกค้า ทุกคนเผชิญกับความรู้สึกเก็บกด ไม่ตี๋มเหล้าไม่ได้ เพราะจะทำให้พูดไม่ออก แต่จะต้องไม่เมา เพราะเมื่อไรที่พนักงานเมาก็จะถูกหักเงินทันที

กรณีศึกษานักศึกษาขายบริการทางเพศ โดย กำธร ผาสุริวงษ์ นักศึกษาชายและหญิงที่มีฐานะยากจน ครอบครัวไม่สามารถส่งเสียให้เรียนสูงเกินมัธยมศึกษาได้ สูญเสียอำนาจและความเป็นตัวของตัวเอง ต้องดิ้นรนหาเงินเป็นค่าหอพัก ค่าเล่าเรียน ค่าอุปกรณ์การศึกษา ด้วยการเข้ามาสู่วงการค้าบริการทางเพศ ส่วนนักศึกษาหญิงที่ครอบครัวพอจะมีฐานะส่งเสียให้เรียนได้ ก็ไม่ได้สูญเสียในจำนวนเงินที่มากพอกับการเที่ยวเตร่สนุกสนานและใช้ชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อได้ ในความจริง นักศึกษากลุ่มหลังจะมีอำนาจ ไม่ต้องตกเป็นเด็กในสังกัดของอาเฮีย และไม่ต้องเป็นเด็ก work ถ้าพวกเขาไม่สูญเสียอำนาจไปกับความต้องการมีชีวิตที่หรูหราฟุ้งเฟ้อ ตรงกันข้าม พวกเขาได้ให้คุณค่ากับการ

แต่ว่าดีกว่าคนอื่น การมีรถขับในขณะที่คนอื่นไม่มี เหมือนว่าพวกเธอได้มีอำนาจเหนือเพื่อนนักศึกษาคนอื่น ซึ่งมีชีวิตที่เรียบง่ายกว่า กล่าวได้ว่า ในการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนนักศึกษาคณะอื่น ที่ไม่ได้ขายบริการทางเพศ พวกเธอรู้สึกมีอำนาจมากกว่า ในด้านการแสดงออกว่ามีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีกว่า แต่งตัวสวยกว่า ใช้เครื่องสำอาง-เครื่องประดับที่มีราคาสูงกว่า จนกระทั่งเป็นเจ้ามือเลี้ยงอาหารเพื่อนฝูง ในทางตรงกันข้าม ในปฏิสัมพันธ์ที่เธอมีกับอาเฮีย อำนาจของเธอเปลี่ยนแปลงไป เพราะต้องทำตามที่อาเฮียต้องการให้ทำ แม้กระทั่ง การเปิดทางให้อาเฮียมีโอกาส นัดน้องสาวของตนไปกินข้าว ซื้อวัตถุดิบมาปรุงและอาเฮียส่งเสียเธอไปเรียนในสถาบันการศึกษาที่กรุงเทพฯ บอกกับเธอตรงๆว่า จะปล่อยเธอไป แต่ขอให้ได้น้องสาวของเธอก่อน ในรายละเอียดของความสัมพันธ์เช่นนี้ เราจะได้เห็นได้ชัดเจนว่า นักศึกษาที่ขายบริการทางเพศส่วนหนึ่งได้ยอมให้วัฒนธรรมบริโภคนิยมเข้ามามีอำนาจเหนือชีวิตของพวกเธอ และพวกเธอได้ยอมสวามิครองเข้ากับวัฒนธรรมเพศพาณิชย์ พวกเธอคิดว่าตนมีอำนาจจากวิถีชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ แท้ที่จริง พวกเธอถูกรีดรอนอำนาจโดยนายหน้า หรืออาเฮียที่เป็นฝ่าย "จ่ายเงินเลี้ยงดู" และให้ไปเป็นเด็ก work

ถ้าทร ฆาสุริวงษ์ไม่ได้ให้รายละเอียดในด้านความสัมพันธ์กับลูกค้า แต่พอจะวิเคราะห์ได้ว่า ลูกค้าเป็นเศรษฐกิจที่มาเล่นการพนันตามคาสีโนชายแดนเป็นครั้งคราว การดูแลและบริการทางเพศแก่ลูกค้าเหล่านี้ น่าจะเป็นลูกค้ากระเป๋านัก ที่มีระดับรสนิยมพอสมควร พวกเธอไม่ได้กล่าวถึงความลำบากใจในการทำงานเท่าใดนัก เป็นเรื่องที่น่าสนใจติดตามว่า เมื่อจบการศึกษา หรือไปเรียนต่อสถาบันการศึกษาอื่นในจังหวัดอื่น หรือได้งานทำที่ให้รายได้ตามวุฒิ พวกเธอจะสามารถเปลี่ยนแปลงและยุติการขายบริการทางเพศได้ อย่างที่บอกกับนักวิจัยพื้นที่ หรือไม่

ผลจากการขยายตัวของวัฒนธรรมบริโภคนิยม อาจจะเป็นสาเหตุปัจจัยสำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของกลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศหลายกลุ่มในปัจจุบันนี้ แต่กลุ่มทำงานให้บริการทางเพศบริเวณสถานีรถไฟ หรือกลุ่มหญิงทำงานในบาร์ญี่ปุ่น เป็นกลุ่มที่เข้ามาในวงจรรนี้เพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และภาวะรับผิดชอบที่แบกรับอยู่ งานที่เธอทำอยู่เผชิญกับโครงสร้างเชิงอำนาจและวัฒนธรรมหลายประการ ที่กระทำช้อนต่อพวกเธอ ไม่ว่าจะเป็นจากฐานความคิด ความเชื่อของตนเองที่เชื่อว่า เมื่อเธอสูญเสียพรหมจรรย์ไปแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องสงวนไว้อีก เธอจำเป็นต้องใช้ร่างกายและพรหมจรรย์ที่เสียไปมาเป็นต้นทุนในการทำงาน ให้บริการทางเพศ แนวคิดและความเชื่อดังกล่าวเป็นวิธีคิดที่กระทำซ้ำต่อตนเอง ที่เป็นปัจจัยหลักพวกเธอหลายคนเข้าสู่วงจรค้าบริการทางเพศอย่างที่บางคนบอกว่า “ไม่ต้องคิดอะไรมาก ไร่นาก็เสียไปแล้ว มีแต่ลูกที่รอเราอยู่” หรือภาวะความคิดของบรรทัดฐานทางสังคมที่ประทับตราจนทำให้เธอ “จำอยู่อย่างแปลก

แยก เก็บตัว” อยู่เฉพาะกลุ่มของตนเอง เหล่านี้คือโครงสร้างวัฒนธรรมที่กระทำซ้ำซ้อนกับพวกเธออยู่ จนทำให้หลายคนรู้สึกท้อแท้ หดหู่ สูญเสียพลังอำนาจในตนเอง (powerless) ไม่แม้แต่จะออกไปในสถานที่ที่มีผู้คนทั่วไปอยู่ เพราะไม่ต้องการตกเป็นเป้าสายตาใคร หรือการตกเป็น “เบี้ยล่าง” ของเจ้าหน้าที่ในการ “ขออนอนฟรี” แลกกับการจ่ายค่าปรับ อันเป็นการแสดงอำนาจของเพศชาย บวกด้วยอำนาจของผู้ถือกฎที่สามารถเรียกร้องทวงสิทธิใดๆก็ได้จากผู้หญิงที่พวกเขาเห็นว่า “อ่อนด้อย” ที่จะทำอะไรก็ได้ แม้แต่การเรียกชื่อผู้หญิงทำงานกลุ่มนี้เวลาที่เรียกไปจ่ายค่าปรับว่า “ขอเชิญ ‘คุณนายห(ง)อน’ ไปจ่ายค่าปรับ” ก็เป็นการให้ชื่อที่สะท้อนถึงภาวะการตีตรา หรือการประณาม กิ่งล้อเลียน ที่ขาดการเคารพในความเป็นมนุษย์ของผู้หญิงทำงานกลุ่มนี้

ความอับจนอีกประการที่ทำร้ายความรู้สึกของพวกเธอตลอดเวลา คือ การที่ต้องมีชีวิตอยู่อย่างปกปิด แม้แต่ลูกและครอบครัวก็ไม่สามารถบอกให้รู้ได้ว่า เธอกำลังทำงานอะไรอยู่ แม้บางครั้งบางคนได้บอกให้ลูกรู้ ก็ได้ก่อให้เกิดความเสียใจอย่างรุนแรงจนลูกถึงกับหนีออกจากบ้านไปหลายวัน การมีชีวิตอยู่อย่างปิดบังซ่อนเร้น เป็นเพราะพวกเธอไม่อาจตัดทอนกระแสภายนอก ที่มองปัญหาพวกเธอบนฐานคิดแบบ “ศีลธรรมของคนนอก” ได้ นอกจากเวลาทำงานที่ตื่นกลางคืน หลับกลางวันของพวกเธอแล้ว ชีวิตของพวกเธอยังอยู่บนด้านมืดของสังคมที่ขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งอีกด้วย

กลุ่มหญิงทำงานในบาร์ญี่ปุ่น ก็เผชิญกับค่านิยมและวัฒนธรรมเชิงอำนาจของระบบทุนนิยมที่กระทบเข้ามาที่ตัวเธอและการงานไม่แตกต่างกัน การเป็นผู้ขายบริการแบบ “ลูกค้าเป็นใหญ่” เป็นความพยายามที่ต้องปรับเปลี่ยนตนเองรองรับอย่างขนานใหญ่ ไม่เพียงแต่การฝึกปรี๊ดทักษะฝีมือในการให้บริการอย่างดีเท่านั้น หากแต่ต้องเปลี่ยนร่างกายตนเองให้เป็น “แบบ” เดียวกับที่ลูกค้าพอใจ การย้อมสีผม กันคิ้วแต่งหน้าแบบหญิงเกisha คือการพยายามทำให้ตนเองได้รับการยอมรับในฐานะเป็น “สินค้า” ประการแรกที่สำคัญ การฝึกพูดฝึกร้องเพลงภาษาญี่ปุ่นให้ได้ดีคือการพัฒนาตนเองให้สามารถเข้าถึงลูกค้าได้มากขึ้น นั่นหมายถึงรายได้จากการ “ทิป” และการ “ออฟ” จะมีมากขึ้นด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะรายได้จากเงินเดือนน้อยมากแถมยังถูกตัดลดเงินเดือนได้ตลอดเวลา (ดังรายละเอียดในบทที่ 3)

กลุ่มเด็กเร่ร่อน แม้อาจพอมีโอกาสในการเลือกลูกค้าบ้าง เพราะไม่ได้ทำงานให้บริการทางเพศเป็นอาชีพหลัก แต่เมื่อพวกเขาต้องให้บริการแก่เพศชาย อิทธิพลของแนวคิด “ชายเป็นใหญ่” ก็ทำให้เขาเผชิญกับความอึดอัดคับข้องใจเช่นกัน การยินยอมมีเพศสัมพันธ์กับชายด้วยกันในกลุ่มเด็กเร่ร่อนชาย เป็นงานที่เขาตระหนักรับรู้ แต่เพราะความคิด ความเชื่อที่ได้รับการหล่อหลอมจากสังคม ทำให้เขารู้สึก “ยังรับไม่ได้” ที่จะต้องทำตนเป็นฝ่าย “หญิง” ให้ลูกค้าเป็นฝ่ายกระทำ ดังนั้น

การสร้างเงื่อนไขที่ตนจะให้บริการทางเพศ โดยที่ตนยังคงดำรงบทบาททางเพศเป็นชาย เป็นความพยายามที่จะคง “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ของตนไว้ ให้ยังคงเป็น “ฝ่ายกระทำ” บ้าง มิใช่ “ถูกกระทำ” เพียงอย่างเดียว แต่ภายใต้อิทธิพลของ “เงิน” ซึ่งเป็นพระเจ้าที่ใหญ่ที่สุด ถ้าลูกค้ายอมจ่ายให้ในราคาที่เขาพอใจ พวกเขาก็พร้อมเปลี่ยนบทบาทของเขาเป็นฝ่ายถูกกระทำได้

4.6 กลุ่มวณิพก คนขอทาน

4.6.1 ทำที่ต่อชีวิต

กรณีศึกษาเรื่อง ขอทานข้าว: วัฒนธรรมการสงเคราะห์แก่คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือ ศศิธร ไชยประสิทธิ์ ศึกษาการดำเนินชีวิตของแม่ฮ้อยขอทานข้าวในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ของจังหวัดเชียงใหม่ ทำที่ต่อชีวิตของสตรีผู้สูงอายุเหล่านี้เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงมาจากประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน การขอทานในหมู่บ้านดังปากล้วย กำเนิดขึ้นมาประมาณปี พ.ศ.2487 เมื่อเกิดสถานการณ์ภัยแล้งและโรคระบาดในข้าว เป็นเวลาติดต่อกันถึง 6 ปี จนชาวบ้านไม่ได้ผลผลิตหรือได้ผลผลิตน้อยมาก ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ชาวบ้านในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดต้องเดินทางไปขอข้าวจากหมู่บ้านอื่น จนเกิดคำเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “หมู่บ้านขอทาน” ช่วงนั้น ไม่มีใครขายใคร เพราะทุกคนรอบครัวต่างดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ของหมู่บ้านดีขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ในประมาณปี พ.ศ.2516 หมู่บ้านใกล้เคียงได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านหัตถกรรมระดับประเทศ มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว และการก่อตั้งตลาดไนท์บาร์ชา ทำให้หมู่บ้านเริ่มมีความสัมพันธ์ด้านการค้าขายและการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ในยุคที่เศรษฐกิจของทั้งประเทศเฟื่องฟู ระหว่างปี พ.ศ.2528-2538 คนในหมู่บ้านที่มีที่ดินขาย ทำให้ฐานะดีขึ้นอย่างมาก ในหมู่บ้านจึงเริ่มมีความแตกต่างทางฐานะทางเศรษฐกิจมากขึ้น ขณะเดียวกัน คนที่เคยยากจนมาก่อนก็สามารถหางานทำ โดยเฉพาะงานที่เกิดขึ้นจากสภาวะความทันสมัย เช่น เป็นยามในบริษัทรักษาความปลอดภัย รับจ้างปักผ้า ประกอบหัตถกรรมสินค้าพื้นเมืองส่งให้โรงงานในเมือง เป็นพนักงานขนส่งสินค้าของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ในเมือง ครอบครัวที่เช่าที่ดินเพื่อทำนา ก็พอได้ผลผลิตพอเลี้ยงตัวเองได้พอสมควร กล่าวได้ว่า คนที่จำเป็นต้องออกไปขอทานข้าวมากินนั้นมีจำนวนลดลงอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม การดำเนินชีวิตอย่างขอทานข้าวของคนในหมู่บ้านประมาณ 5-6 คนยังไม่ได้ยุติลง คนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้เฒ่าอายุประมาณ 75-80 ปี ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีความรู้ ไม่มีกำลังแรงงานที่ไปรับจ้าง ถูกลูกหลานทอดทิ้ง บางรายต้องดูแลหลานที่พ่อแม่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ บาง

รายต้องขอข้าวมาเลี้ยงดูสามีที่ชรามาก ลูกชายในวัยทำงานแต่พิการและติดเหล้า สามีสูงอายุได้รับเงินสงเคราะห์เป็นเบี้ยยังชีพเดือนละ 300 บาท ไม่เพียงพอกับการยังชีพ

การทำความเข้าใจกับท่าทีต่อชีวิตของขอทานข้าวในกรณีศึกษานี้ ต้องเข้าใจว่า สถานภาพของแม่ฮุ่ยเหล่านี้นั้นเป็นสถานภาพของคนที่ถูกออกจากวงขอบ หรือหลุดไปจากขอบอย่างมาก นักวิจัยเห็นว่าเป็นการยากที่เราจะสรุปว่าแม่ฮุ่ยขอทานข้าวสารเหล่านี้นี้มีท่าทีต่อชีวิตที่ไม่พึ่งตนเอง เกียจคร้าน และไม่รู้จักทำงานหนักเอาเบาสู้ ทั้งนี้เพราะ เมื่อเราเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การสรุปเช่นนั้นเสมือนไม่ได้ให้ความเป็นธรรมกับคนที่ถูกเบียดขับจนตกขอบเท่าที่ควร แม่ฮุ่ยเหล่านี้นี้ไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาตั้งแต่วัยเยาว์ ไม่ได้รับการดูแลสุขภาพ ไม่ได้รับการส่งเสริมการมีงานทำที่มั่นคง และไม่ได้มีระบบการประกันสังคมใดๆ เบี้ยยังชีพสำหรับผู้สูงอายุเดือนละ 300 บาทที่น้อยนิดและไม่ตรงเวลา ไม่สามารถจะเป็นระบบการสงเคราะห์ทางสังคม แก่คนจนอย่างที่สุดกลุ่มนี้ได้ ถ้ามองลึกเข้าไปในภาวะที่ต้องเลี้ยงดูหลานที่พ่อแม่ตายด้วยเอดส์ หรือเลี้ยงสามีที่เป็นโรคชราและลูกชายวัยหนุ่มที่พิการและติดสุรา การขอทานข้าวก็นับเป็นวิธีการแสวงหาสวัสดิการวิธีเดียวที่คนจนกลุ่มนี้มีอยู่ การขอทานข้าวเป็นสวัสดิการที่หญิงชราดำเนินการด้วยตนเอง และไม่ได้เป็นสวัสดิการสำหรับเธอเพียงผู้เดียว ทว่ารวมไปถึงสามี ลูกและหลานๆที่จะพอมีข้าวสารหุงกินเพื่อประทังชีวิต

เมื่อเปรียบเทียบกับจุดเริ่มต้นของภาพลักษณ์ "หมู่บ้านขอทาน" ในยุค พ.ศ.2487 แม่ฮุ่ยเหล่านี้นี้ไม่ได้แปลกแยก ไม่ได้เป็น "คนอื่น" ในสายตาของคนในหมู่บ้านเดียวกัน ที่แทบทุกคนรอบครัวในหมู่บ้านต่างต้องดิ้นรนเอาตัวใหรอด ด้วยวิธีการแสวงหาสวัสดิการและความมั่นคงทางสังคมอย่างเดียวกันหมด คือ ออกขอทานข้าวสารจากหมู่บ้านอื่น อันเป็นผลมาจากภาวะที่แห้งแล้งและโรคระบาดในนาข้าว 6 ปีติดต่อกัน แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป ความเจริญทางวัตถุได้ทำให้คนในหมู่บ้านยกระดับฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น และความเข้าใจของคนในหมู่บ้านเดียวกันที่มีต่อภาพลักษณ์หมู่บ้านขอทานข้าวก็เปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่ แม่ฮุ่ย 5-6 คนมีข้อจำกัดทางภาวะวิสัยที่ตามติดแถวขบวนของการพัฒนาทางวัตถุไปไม่ได้ และกลายเป็นคนที่ตกขอบอย่างที่สุด แบบแผนการขอทานข้าวสารที่ยึดมายาวนานกว่า 30 ปี ไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันอีกต่อไป

ท่าทีต่อชีวิตของขอทานข้าวเหล่านี้นั้นเป็นสาเหตุของความยากจนของพวกเขา ไปในครูลองที่ว่า พวกเขาไม่สามารถก้าวตามติดท้ายขบวนของผู้ที่มีโอกาสผันแนวทางของตนเองจากหนึ่งในหมู่บ้านขอทานมาเป็นผู้มีศักยภาพก้าวหน้าทางวัตถุได้ทันกับความคลี่คลายไปของสถานการณ์ในหมู่บ้าน แนวทางการดำเนินชีวิตแบบขอทานข้าวซึ่งเป็นแนวทางดั้งเดิมที่ยอมรับกันได้ในสมัย พ.ศ.2487 ทว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไป แนวทางดั้งเดิมชุดนี้ถูกมองอย่างเหยียดหยาม และการ

แอบอ้างเหตุปัจจัยในยุคก่อน มาอธิบายความชอบธรรมในการขอทานข้าวไม่ได้เป็นที่ยอมรับอีกต่อไป การขอทานข้าวจึงกลายเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่ถูกรังเกียจ และคนที่ยังใช้วิธีการขอทานข้าวเพื่อยังชีพกลายเป็น "คนอื่น" ในสังคมเดิม ทั้งๆที่ในอดีตเป็นพฤติกรรมการเอาชีวิตรอดที่ถือว่า "เป็นปกติวิสัย"

ท่าทีต่อชีวิตของแม่ผู้ที่ยากจนอย่างยิ่ง เป็นท่าทีของคนที่ดี้นรนต่อสู้ท่าที่กำลังร่างกายจะอานวยให้ได้ ไม่มีต้นทุนการผลิต ไม่มีกำลังทุนที่เป็นเงินทอง มีภาระเลี้ยงดูบุคคลในครอบครัว และระบบสวัสดิการของรัฐ ในรูป "เบี้ยยังชีพ" น้อยนิดไม่มีทางครอบคลุมความต้องการจำเป็นพื้นฐานของแม่ผู้ขอทานข้าวเหล่านี้ได้ เมื่อทราบประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่นักวิจัยพื้นที่ (ศศิธร ไชยประสิทธิ์) ได้ศึกษามาย่างละเอียด เราจะเห็นว่า การขอทานข้าวเป็นการยังชีพที่ไม่ต้องการบงกชผู้อื่นมากนัก ไม่ได้ขอเป็นขอเป็นเงินอย่างขอทานอื่นๆทั่วไป และไม่ได้กระจายพื้นที่การเดินทางออกนอกไป ทว่า เดินไปเท่าที่กำลังร่างกายจะไปได้ และไปในพื้นที่ที่เคยไปมาแล้วหลายสิบปี เมื่อได้ข้าวพอกินก็กลับ ไม่ได้ต้องการให้ได้มากที่สุด

การขอข้าวสารเพื่อประทังชีวิตของคนสูงอายุที่ยากลำบากเหล่านี้ หากเราไม่ได้ทำความเข้าใจเข้าไปในปรากฏการณ์ความเป็นจริงที่เป็นคุณค่าและความรู้สึกนึกคิดของพวกเขา เราก็อาจจะมีข้อสรุปที่ง่าย ๆ ดังเช่น บุคคลอื่นในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และคนหมู่บ้านอื่นที่มองว่า คนเหล่านี้มีท่าทีต่อชีวิต ที่เน้นความเกียจคร้าน ไม่ขวนขวายดิ้นรน ทำมาหากินด้วยตนเอง

“การไปขอข้าวบางครั้งก็เจอคนปากร้าย โดนด่าว่า ตอนกลางคืนเก็บมาคิดก็ต้องน้ำตาตกทั้งข้างนอกข้างใน เขาด่าว่าเป็นคนมีอาการครบ 32 เหมือนกัน ทำไมต้องออกมาขอทาน คิดไปก็ร้องไห้ไป ฝ่าถามตนเองว่า ทำไมเราต้องออกไปขออาหารขอข้าวเพื่อประทังชีวิต เรามีครอบครัวก็จริง แต่ทำไมคนในครอบครัวเราถึงไม่ช่วยกันทำมาหากิน สะสมเงินทองเลี้ยงครอบครัว สร้างฐานะให้เหมือนกับเพื่อนมนุษย์ ทำไมถึงไม่เป็นอย่างที่เราฝัน แต่ก็ต้องออกไป เพราะถ้าตนหยุดการออกไปขอ คนในบ้านที่เหลือจะเอาอะไรกิน...”

ท่าทีต่อชีวิตของคนขอทานข้าวสารประทังชีวิตในกรณีศึกษานี้ มีลักษณะของการเผชิญกับภาวะยากลำบากอย่างที่สุด นักวิจัยหลักได้ติดตามนักวิจัยพื้นที่เข้าไปสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุ เท่าที่พบเห็น หลานของแม่เฒ่า และหญิงที่ขอทานข้าวอีกผู้หนึ่งก็ได้ทำงานปักเสื้อผ้าและเพนท์เสื้อผ้าของโรงงานในหมู่บ้าน ทว่ารับมาทำที่บ้าน

การทำความเข้าใจกับท่าทีต่อชีวิตของขอทานข้าวในกรณีศึกษานี้ ต้องเข้าใจว่า สถานภาพ

ของแม่ฮุ่ยเหล่านี้เป็นสถานภาพของคนที่ถูกออกจากวงขอบ หรือหลุดไปจากขอบอย่างมาก นักวิจัยเห็นว่าเป็นการยากที่เราจะสรุปว่าแม่ฮุ่ยขอทานข้าวสารเหล่านี้มีท่าทีต่อชีวิตที่ไม่พึ่งตนเอง เกียจคร้าน และไม่รู้จักทำงานหนักเอาเบาสู้ ทั้งนี้เพราะ เมื่อเราเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การสรุปเช่นนั้นเสมือนไม่ได้ให้ความเป็นธรรมกับคนที่ถูกเบียดขับจนตกขอบเท่าที่ควร แม่ฮุ่ยเหล่านี้ไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาตั้งแต่วัยเยาว์ ไม่ได้รับการดูแลสุขภาพ ไม่ได้รับการส่งเสริมการมีงานทำที่มั่นคง และไม่ได้มีระบบการประกันสังคมใดๆ เบียดขับสำหรับผู้สูงอายุเดือนละ 300 บาทที่น้อยนิดและไม่ตรงเวลา ไม่สามารถจะเป็นระบบการสงเคราะห์ทางสังคม แก่คนจนอย่างที่สุดกลุ่มนี้ได้ ถ้ามองลึกเข้าไปในการที่ต้องเลี้ยงดูหลานที่พ่อแม่ตายด้วยเอดส์ หรือเลี้ยงสามีที่เป็นโรคชราและลูกชายวัยหนุ่มที่พิการและติดสุรา การขอทานข้าวกันนับเป็นวิธีการแสวงหาสวัสดิการวิธีเดียวที่คนจนกลุ่มนี้มีอยู่ การขอทานข้าวเป็นสวัสดิการที่หญิงชราดำเนินการด้วยตนเอง และไม่ได้เป็นสวัสดิการสำหรับเธอเพียงผู้เดียว ทว่ารวมไปถึงสามี ลูกและหลานๆที่จะพอมีข้าวสารหุงประทังชีวิต

ในหมู่บ้านมีธนาคารข้าว ธนาคารวัวควาย และโครงการเลี้ยงหมู ซึ่งน่าจะทำหน้าที่เป็นระบบสวัสดิการภาคชุมชนได้ แต่เพราะความคิดพื้นฐานของระบบสวัสดิการทั้งสามประเภทตั้งอยู่บนคติของการเติบโตของกำไร มากกว่าการทำหน้าที่เป็นโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมให้กับคนที่ยากลำบากอย่างที่สุด แม่ฮุ่ยขอทานข้าวไม่ได้เป็นกำลังผลิตเพื่อการเติบโตของการจัดตั้งทั้งสามประเภท และตรงกันข้าม พวกเขาถูกเบียดขับออกไป ให้พึ่งตนเองโดยลำพังอย่างแท้จริง

ในเมื่อสังคมในระดับหมู่บ้านที่น่าจะใช้กลไกระบบสวัสดิการภาคชุมชนที่มีอยู่ ปฏิเสธการดูแลสวัสดิการของคนขอทานข้าวเหล่านี้ แล้วการสรุปว่าท่าทีต่อชีวิตของพวกเขา เราจะเรียกว่า เกียจคร้าน หรือว่า ดิ้นรนจนแทบจะหมดเรี่ยวแรงดิ้นอีกต่อไปแล้ว

เมื่อเปรียบเทียบจากจุดเริ่มต้นของภาพลักษณ์ "หมู่บ้านขอทาน" ในยุค พ.ศ.2487 แม่ฮุ่ยเหล่านี้ไม่ได้แปลกแยก ไม่ได้เป็น "คนอื่น" ในสายตาของคนในหมู่บ้านเดียวกัน ที่แทบทุกคนรอบครัวในหมู่บ้านต่างต้องดิ้นรนเอาตัวให้รอด ด้วยวิธีการแสวงหาสวัสดิการและความมั่นคงทางสังคมอย่างเดียวกันหมด คือ ออกขอทานข้าวสารจากหมู่บ้านอื่น อันเป็นผลมาจากภาวะที่แห้งแล้งและโรคระบาดในนาข้าว 6 ปีติดต่อกัน แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป ความเจริญทางวัตถุได้ทำให้คนในหมู่บ้านยกระดับฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น และความเข้าใจของคนในหมู่บ้านเดียวกันที่มีต่อภาพลักษณ์หมู่บ้านขอทานข้าวก็เปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่ แม่ฮุ่ย 5-6 คนมีข้อจำกัดทางภาวะวิสัยที่ตามติดแถวขบวนของการพัฒนาทางวัตถุไปไม่ได้ และกลายเป็นคนที่ตกขอบอย่างที่สุด แบบแผนการขอทานข้าวสารที่ยืดมายาวนานกว่า 30 ปี ไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันอีกต่อไป ทั้งยังได้ถูกประทับตราว่า

"...สมัยนี้เขาไม่ขอข้าวกันแล้วนะ มันไม่ค่อยดี มันไม่งาม อายเขา บ้านอื่นเขาไม่ขอ
กินกัน คำว่า ขอข้าว เขาว่า ยาจก จะเป็นสิ่งไม่ดีกับลูกกับหลานว่าเป็นตระกูลคนขอ
ทาน..."

ท่าทีต่อชีวิตของขอทานข้าวเหล่านี้เป็นสาเหตุของความยากจนของพวกเขา ไปในครรลอง
ที่ว่า พวกเขาไม่สามารถก้าวตามติดท้ายขบวนของผู้ที่มีโอกาสผันแนวทางของตนเองจาก หนึ่งใน
หมู่บ้านขอทานมาเป็นผู้มีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุได้ทัน แนวทางการดำเนินชีวิตแบบขอทาน
ข้าวเป็นแนวทางเดิมๆในสมัย พ.ศ.2487 ทว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไป แนวทางเดิมๆชุดนี้ถูกมอง
อย่างเหยียดหยามและแอบอ้างเหตุปัจจัยในยุคก่อน มาอธิบายความชอบธรรมในการขอทานข้าว
ไม่ได้อีกต่อไป การขอทานข้าวจึงกลายเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่ถูกรังเกียจ และคนที่ยังใช้วิธีการขอ
ทานข้าวเพื่อยังชีพกลายเป็น "คนอื่น" ในสังคมเดิม ทั้งๆที่ในอดีตเป็นพฤติกรรมการเอาชีวิตรอดที่ถือ
ว่า "เป็นปกติวิสัย"

กรณีศึกษาความลำบากในโลกมืด ของจอมขวัญ ขวัญยืน และจุฑามาศ ชาญเจริญ
ลาม ศึกษาขอทานและวณิพกตาพิการ 5-10 คนในพื้นที่ย่านใจกลางกรุงเทพมหานครแห่งหนึ่ง เช่น
เดียวกับกรณีขอทานข้าวที่เชียงใหม่ คนตาพิการที่ดำเนินชีวิตเป็นขอทานและวณิพกใน
กรุงเทพมหานคร มีสถานภาพเป็นคนยากจนที่ตกขอบ และหากพิจารณาเพียงผิวเผิน ดังเช่นที่นัก
วิจัยพื้นที่สะท้อนความเห็นของคนที่เข้ามาแสดงความคิดเห็นในเว็บบอร์ด คนส่วนใหญ่ยังมองว่า
คนขอทานเป็นคนเกียจคร้าน เอารัดเอาเปรียบอื่น และเป็นคนที่ทำนาบนหลังคน ทว่า นักวิจัยพื้นที่
ทั้งสองท่านได้คลี่ความจริงให้เห็นมากยิ่งขึ้นไปกว่า ทรรศนะกระแสหลักที่ผิวเผินข้างต้น

"...การที่คนๆหนึ่งนั้นต้องเปลี่ยนสถานภาพของตนเองมาสู่การเป็นขอทานหรือ
วณิพคนั้น มีอะไรมากกว่าความง่าย ความซ้เกียจและการรักความสบาย ดังที่คนส่วน
ใหญ่นั้นเชื่อกัน แต่คนตาบอดกลุ่มนี้จะได้แสดงให้เห็นว่า การเป็นวณิพกและขอทาน
นั้น เป็นงานที่ยากต้องต่อสู้อย่างหนัก ทั้งกับสังคมภายนอกและกับความรู้สึภายใน
จิตใจของตนเอง"

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยที่ตาพิการท่านหนึ่งได้สะท้อนท่าทีต่อชีวิตของเขาอย่างชัดเจนว่า
เขาไม่ใช่ขอทาน แต่ได้เล่นดนตรีใช้เสียงเพลงที่ตนผลิตขึ้นแลกเปลี่ยนกับค่าตอบแทนจากความพอ
ใจของผู้ฟัง

"...ผมถือว่าผมไม่ได้ขออะไรนะ ผมเล่นดนตรีแลก ถ้าชอบก็ให้ ถ้าไม่ชอบก็ไม่เป็นไร ผม
ชอบให้เรียกว่า วณิพก มากกว่า"

กรณีศึกษาที่นักวิจัยสองท่านได้ศึกษาในเชิงลึก ทำให้เห็นได้ว่า การดำเนินชีวิตเป็นขอยาน และวณิกของคณกลุ่มนี้ ไม่ใช่ทางเลือกแรก ทว่าพวกเขาผ่านการต่อสู้ในทางเลือกอื่นๆมาแล้วนับไม่ถ้วน บางคนเคยเป็นครูสอนดนตรี เคยตั้งวงดนตรี เคยเป็นหมอนวด เคยเป็นหมอดู แต่ก็ไม่สามารถยึดอาชีพเหล่านี้ได้อย่างมั่นคงสืบเนื่อง ซึ่งถ้าจะอธิบายความหมายของสวัสดิการในความหมายกว้าง ก็จะเข้าใจได้ว่า คนตาพิการเหล่านี้ดิ้นรนแสวงหาสวัสดิการพื้นฐานที่พวกเขาต้องการให้ตนและครอบครัวอยู่รอดด้วยตนเองมาตลอด ทว่าในท้ายที่สุด การดิ้นรนของเขาสวนเข้าไม่เข้ากับระบบสวัสดิการที่รัฐดำเนินการอยู่ แม้แต่เรื่องของโควต้าล๊อตเตอรี่ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์สำหรับคนพิการกลุ่มหนึ่ง แต่สำหรับกลุ่มพวกเขาแล้ว สวัสดิการสังคมในรูปของโควต้าล๊อตเตอรี่ไม่ถึงมือเขาเท่าที่ควร

“โควต้าล๊อตเตอรี่จะมีค่านะถ้าเรามีทุน ถ้าไม่ใช่ทุนของเรานะไม่รอด ขายเป็นหมด ต้องขายเล 3 ใบร้อยก็มีขายแล้ว ไม่มีปัญญาใช้เงินเค้า ก็ไม่มีประโยชน์ ใครว่าล๊อตเตอรี่ขายง่าย ลำบากนะครับ ที่ผมเป็นหนี้เค้าอยู่สามปีก็ให้และ ขาดทุนขายไม่หมดบ้าง ถูกกระชากไปก็มีนะ บางทีคนตาดีนี่แหละมาเอาเบ็งค์มาหลอก เบ็งค์ร้อย รุนเก่าบอกว่าห้าร้อย โดนโกงบ่อยเลย”

เมื่อศึกษากรณีของแต่ละคนที่นักวิจัยนำออกมาเสนอ เราจะเห็นว่า ถ้าเราพยายามปลดอคติ การมองแบบกระแสหลักออกไปบ้าง เราก็จะเห็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ยืนยันมันเพียงปากกัดตีนถีบ เพื่อเอาชีวิตรอด แทบทุกคนต้องตื่นนอนตั้งแต่ ตี 4 ตี 5 เพื่อเตรียมตัวออกมาหารายได้ การดำเนินชีวิตแบบวณิก-ขอยาน ก็คือการประกอบอาชีพอย่างหนึ่ง ดังเช่น ปกติวิสัย (Normalization) ของคนที่ต้องหาเข้ากินค่าตัวๆไป บางรายยังต้องรับจ้างขึ้นต้นมะพร้าววันละ 15 บาท เมื่อลูกชายต้องการเงินไปซื้ออุปกรณ์ทำการฝีมือที่โรงเรียน เป็นการเพิ่มเติมจากอาชีพวณิกที่ดำเนินเป็นปกติวิสัย

“...สมัยนั้นช่วงตี 4 จะลุก เล่นดนตรีช่วงกลางวัน ช่วงเย็นขายล๊อตเตอรี่ กลางคืนเล่น อิเลคโทนในร้านอาหาร สมัยก่อน เดี่ยวนี้ไม่ไหว นอนแค่ 2 ชั่วโมง...”

โดยสรุป ทั้งกรณีแม่ขวยขอยานข้าวในชนบทภาคเหนือ และวณิกตาพิการในกรุงเทพมหานคร ให้ความรู้อันกระจางชัดว่า ถ้าเรามองตามบรรทัดฐานของแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เราจะพบว่าผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทั้งสองกรณี มีท่าทีต่อชีวิตที่เป็นการพึ่งพิงผู้อื่นในระบบสภาวะแวดล้อม ใกล้ตัว เป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นกำลังการผลิตที่ดีในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เสมือนเป็นภาระหรือกาฝากของสังคม ดังเช่นผู้แสดงความเห็นต่อคนขอยานในเว็บบอร์ดกล่าวว่า “เป็นการทำนาบนหลังคน” อย่างไรก็ตาม คณะนักวิจัย ทั้งนักวิจัยในพื้นที่และนักวิจัยหลักไม่ได้มองเช่นนั้น

เมื่อนักวิจัยได้คลี่เปลือกของความเป็นจริงออกไปทีละชั้น เราจะพบความหมายของการขอลาน ในฐานะเป็นกิจกรรมเพื่อหาเลี้ยงชีวิตของตนเองและครอบครัวที่ชอบด้วยเหตุผลและมีความชอบธรรม ยิ่งเปรียบเทียบกับสวัสดิการทางสังคมที่ระบบสังคมที่เป็นทางการไม่ได้มีให้กับประชาชนผู้ด้อยโอกาส กลุ่มนี้ เราก็มองได้ว่า พวกเขาดิ้นรนพึ่งตนเองอย่างเต็มที่ ตามความหมายเท่าที่พวกเขาจะนิยามได้ด้วยตนเอง และบังเอิญการนิยามความหมายของพวกเขาเป็นนิยามที่มีสาระขัดแย้งกับวิธีการมองแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเท่านั้น คำนิยามต่อทำที่ชีวิตของพวกเขาเป็นวาทกรรมชุดหนึ่งที่ถูกขับเคลื่อนด้วยวาทกรรมที่ก่อกำเนิดมาจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก นั่นคือ พวกเขาถูกตราหน้าว่า "เป็นผู้เกียจคร้าน" จึงได้ทำตนเป็นภาระแก่ผู้อื่นยิ่งขึ้น

4.6.2 ปัจจัยการผลิต

กรณีศึกษาเรื่องขอลานข้าว ของ ศศิธร ไชยประสิทธิ์ ความยากจนของบรรดาแม่ผู้ขอลานข้าวมาจากการไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีทุน และแม้แต่ "แรงงานร่างกาย" ความที่ขรามาก แรงงานร่างกายของแม่ผู้ขอลานก็ไม่สามารถนำมาเป็นปัจจัยการผลิตได้ แม่ผู้ขอลานหลายคนยังมีสภาพที่ลำบากไปกว่าเดิม ในรายที่สามมีขรามากและลูกชายวัยทำงานมีความพิการ ทำให้ต้องเป็นภาระเพิ่มขึ้น บางครั้ง แม่ผู้ขอลานนั้นบ่นว่า ตนอยากตาย แต่ตายไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าจะมีใครมาหาเลี้ยงสามีและลูกชายแทนตน แม่ผู้ขอลานหนึ่งขราราวยิ่งกว่ารายแรก ทว่ายังต้องรับเลี้ยงดูหลานสาว ที่พ่อแม่เสียชีวิตไปแล้วเพราะโรคเอดส์ หลานสาวกำลังเรียนชั้นมัธยมต้น ช่วยตนเองได้ อย่างมากเพียงรับผ้าจากโรงงานในหมู่บ้านมาปักหรือมาพันที่สี มีรายได้น้อยมาก ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย แม่ผู้ขอลานยังจำเป็นต้องเดินทางไปขอลานข้าว ฯลฯ ความขาดแคลนปัจจัยการผลิตเป็นสาเหตุโดยตรงของความยากจนในประชาชนกลุ่มนี้ ประกอบกับระบบสวัสดิการสังคมที่ดำเนินการโดยรัฐไปถึงมือพวกเขาน้อยมาก ไม่เพียงพอ ไม่ตรงเวลา และไม่มีความแน่นอนสม่ำเสมอ ปัจจัยการผลิตที่พวกเขาพอจะมีเพื่อพึ่งตนเองก็คือการเดินทางไปขอลานข้าว ในละแวกที่เคยเดินขอลานมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่วัยสาว นอนนอน เป็นเพียงปัจจัยที่พอจะช่วยให้อยู่ได้ ไม่ใช่ปัจจัยการผลิต ที่ช่วยให้ระบบเศรษฐกิจเติบโตได้ ตรงกันข้าม พวกเขาไม่พ้นที่จะถูกมองว่า เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศให้เจริญเติบโต และเป็นความอัยอายของเพื่อนร่วมหมู่บ้านเดียวกัน

"...สมัยนี้เขาไม่ขอข้าวกันแล้วนะ มันไม่ค่อยดี มันไม่งาม อายเขา บ้านอื่นเขาไม่ขอ กินกัน คำว่า ขอข้าว เขาว่า ยาก จะเป็นสิ่งไม่ดีกับลูกกับหลานว่าเป็นตระกูลคนขอลาน..."

กรณีศึกษาเรื่องความลำบากในโลกมืด ของจอมขวัญ ขวัญยืน และจุฑามาศ ชาญเจริญลาภ ในด้านข้อมูลพบว่า วณิพกและขอทานตาพิการที่มีส่วนร่วมในการวิจัยนั้น บางคนเคยมีปัจจัยการผลิตที่เป็นที่ดิน ทุน และแรงงานอยู่ในมือ เช่น กรณีของลุงโทน ซึ่งตาพิการจากการถูกทำร้ายร่างกายเมื่ออายุ 40 ปี ก่อนหน้านั้น เคยเข้ารับราชการเป็นครูสอนระดับประถม ต่อมาลาออกมาเข้าหุ้นทำกิจการโรงสีข้าวกับเพื่อนครูด้วยกัน มีที่ดิน มีลูกจ้างคนงานจำนวนหนึ่ง กิจการโรงสีไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ลุงโทนจึงหันมาทำโรงปูน โดยเข้าหุ้นกับคนรู้จัก กิจการกำลังไปได้ดี ต่อมา ลุงโทนถูกคนงานที่มีปัญหารุมทำร้ายและชิงเงินสดสองแสนบาทไป ขณะที่ไปรับงานปูนที่จังหวัดนครปฐม ลุงโทนถูกดีที่ท้ายซอยจนกระแทบประสาธาตา ทำให้ตาบอด ชีวิตผกผันจากคนหนุ่มที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของครอบครัว ต้องหมดเงินไปกับการรักษาตัว กิจการล้ม เพราะขาดเงินทุน หุ่นส่วนถอนตัว และการที่ตาพิการเมื่ออายุ 40 ปีทำให้ต้องปรับตัวอย่างมาก จะเห็นได้ว่าปัจจัยการผลิตที่เคยมีอยู่ได้สูญหายไปจากการที่ลุงโทนประสบภัยที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน ระบบสวัสดิการสังคมไทยไม่ได้มีบริการที่ช่วยเหลือบุคคลที่ประสบภัยเช่นนี้ ลุงโทนใช้ชีวิตด้วยตนเองตลอดมา ไปฝึกทักษะการใช้ไม้เท้าสำหรับคนตาบอด ไปเรียนวิชาชีพการนวดแผนโบราณจากศูนย์ฝึกอาชีพผู้พิการปากเกร็ด แต่ไม่สามารถนวดได้ดี เนื่องจากต้องใช้กำลังมาก ลุงโทนอายุมากแล้วและเป็นโรคหัวใจออกแรงมากนักรู้ไม่ได้ ฯลฯ

สำหรับวณิพกและขอทานตาพิการรายอื่นที่มีส่วนร่วมในการวิจัยก็มีประวัติคล้ายๆ ลุงโทน เป็นชีวิตที่ดิ้นรนต่อสู้ เพราะไม่มีปัจจัยการผลิตอยู่ในมือ แทบทุกคนผ่านการฝึกอาชีพหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านดนตรี ซึ่งความรู้ในการเล่นดนตรีอาจจะนับได้ว่าเป็นปัจจัยการผลิตได้ประการหนึ่ง ทว่าก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากระบบการจัดการ แม้จะมีผู้นิยมให้เงินตอบแทนนักดนตรีตาพิการในช่วงหนึ่ง ทว่า ผู้ที่หากินกับการให้คนตาพิการเช่าเครื่องดนตรีก็ดี ตลอดจนคนที่รับจ้างขนเครื่องดนตรี ขนนักดนตรีตาพิการพากันขอขึ้นราคาเช่าและค่าขนส่ง ทำให้การตั้งวงดนตรีต้องขาดทุน รายได้ไม่พอกับรายจ่าย

การขาดแคลนปัจจัยการผลิตจึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งของความลำบากที่พวกเขาประสบสำหรับความยากจนเงินทองนั้น เมื่อพิจารณาจากรายได้ที่มีส่วนร่วมในการวิจัยไม่เคยบอกให้ทราบทว่าสังเกตจากทำเลที่พวกเขาใช้ดำเนินชีวิตเป็นวณิภคนั้น น่าจะได้รายได้พอสมควร แต่เป็นรายได้ไม่มากนัก และได้มาด้วยความยากลำบาก ถ้ามีโอกาสและมีทางเลือกที่ดีกว่านี้ พวกเขาก็พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง พิจารณาจากประวัติของวณิภแต่ละคน พวกเขามีศักยภาพของการดิ้นรนเอาตัวรอด และมีประสบการณ์ที่มีค่ามาก หากได้มีปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม มีการรวมตัวในการประกอบอาชีพ และมีระบบการสนับสนุนที่ดี พวกเขาคงไม่จำเป็นต้องเป็นวณิภและขอทานอีกต่อไป

4.6.3 ทรัพยากร

กรณีศึกษาเรื่องขอทานข้าว เห็นได้ชัดเจนว่า ในด้านเศรษฐกิจ แม่ฮุยเหล่านี้ไม่ได้มีทรัพยากรใดๆ อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือในความครอบครองแต่ประการใด นอกจากนั้น แม่ฮุยที่ถูกคนในหมู่บ้านเดียวกันตราหน้าว่าเป็นขอทาน ยังถูกกีดกันออกจากทรัพยากรของหมู่บ้าน กล่าวคือ ในขณะที่หมู่บ้านมีทรัพยากรทางสังคมที่สำคัญถึงสามประเภท ได้แก่ ธนาคารข้าว ธนาคารวัวควาย และโครงการเลี้ยงหมู ในทางทฤษฎี ทรัพยากรทางสังคมทั้งสามประเภท คือ ระบบสวัสดิการสังคมที่มีแบบแผนการพัฒนาสังคม (Social development model of social welfare) ซึ่งเป็นแนวความคิดในการจัดสวัสดิการสังคมที่ถือว่าก้าวหน้า (Macarov, 1995) ทว่าในความเป็นจริง แม่ฮุยไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางสังคมทั้งสามประเภทได้เลย แม้แต่น้อย ทั้งนี้ เนื่องจากคณะกรรมการคือคนในหมู่บ้านที่ไม่ใช่ตัวแทนของคนจนที่สุด ไม่เข้าใจความทุกข์ของคนจนที่สุดในหมู่บ้าน และกรอบแนวคิดการบริหารโครงการทั้งสามต้องการให้ โครงการทั้งสามเติบโตในเชิงการค้าเสรี มากกว่าเป็นกลไกในการกระจายให้ถึงคนที่จนที่สุด ทรัพยากรทางสังคมทั้งสามระบบได้ตอบสนองคนจนที่พอมีทุนมาต่อติดกับโครงการอยู่บ้าง ทำให้โครงการพัฒนาในเชิงเติบโตได้ประสบความสำเร็จ แต่ล้มเหลวโดยสิ้นเชิงในด้านการกระจายให้ถึงคนจนที่สุดในหมู่บ้าน

ในเมื่อสังคมในระดับหมู่บ้านที่น่าจะใช้กลไกระบบสวัสดิการภาคชุมชนที่มีอยู่ ปฏิเสธการดูแลสวัสดิการของคนขอทานข้าวเหล่านี้ ธนาคารข้าว ธนาคารวัวควาย และโครงการเลี้ยงหมู น่าจะทำหน้าที่เป็นระบบสวัสดิการภาคชุมชนได้ แต่เพราะความคิดพื้นฐานของระบบสวัสดิการทั้งสามประเภทตั้งอยู่บนคติของการเติบโตของกำไร มากกว่าการทำหน้าที่เป็นโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมให้กับคนที่ยากลำบากอย่างที่สุด แม่ฮุยขอทานข้าวไม่ได้เป็นกำลังผลิตเพื่อการเติบโตของการจัดตั้งทรัพยากรทางสังคมทั้งสามประเภท และตรงกันข้าม พวกเขาถูกเบียดขับออกไป ให้พึ่งตนเองโดยลำพังอย่างแท้จริง

กรณีศึกษาเรื่องความลำบากในโลกมืด ของจอมขวัญ ขวัญเย็น และจุฑามาศ ชาญเจริญลาภ ทรัพยากรที่วัดผูกและขอทานตาพิการมีเป็นความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่พื้นฝึอุปสรรคมามาก หลายคนมีความรู้ด้านดนตรีที่ดีเยี่ยม และเคยเป็นอาจารย์สอนดนตรีในโรงเรียนมัธยมมาแล้ว ทว่า ถูกอาจารย์ท่านอื่นดูหมิ่นและแย่งวิชาดนตรีจากเขาไปสอน แม้ภายหลังอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนนั้นจะติดต่อขอให้กลับไป เขาก็ปฏิเสธเพราะความน้อยเนื้อต่ำใจ ที่ถูกกีดกันเพราะความที่ตามองไม่เห็น

การดิ้นรนต่อสู้ชีวิตด้วยตนเองถือว่าเป็น "จริยทรัพย์" ของพวกเขา พวกเขามองว่า เขาได้พึ่งตนเองในการดำเนินชีวิตเป็นวิภคและขอทาน ไม่ได้เป็นการทำให้ผู้ใดเดือดร้อน

"...เราคิดว่าเราตาพิการ เราทำอะไรก็ควรให้เป็นตัวของเราเอง ใครก็ไม่ต้องมาเดือดร้อนเพราะว่าตัวเราโง่โง่ เค้ามีลูกมีครอบครัวจะมาส่งเสียเราเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าเราต้องกินต้องใช้ทุกอย่าง สังคมต้องมีเงินใช้จ่ายทุกวัน...เราปฏิบัติดีกว่า เราไม่ให้ไปเดือดร้อนคนอื่นมาเลี้ยงเรา เราก็ต้องทำของเราเอง..."

จริยทรัพย์ของพวกเขาคือความคิดที่ไม่อยากเป็นภาระใคร ทำให้พวกเขาดิ้นรนหาเลี้ยงชีพด้วยวิธีต่างๆเท่าที่พอจะกระทำได้อาทิ การเข้าเรียนที่ศูนย์ฝึกอาชีพคนพิการ การเข้าเรียนวิชาชีพสำหรับคนพิการสายตาโดยเฉพาะ เช่น การนวดแผนโบราณ การนวดฝ่าเท้า การฝึกอบรมวิชาชีพหมอดู เกือบทุกคนยื่นใคควต้าขอล็อตเตอรี่ บางคนได้ บางคนไม่ได้ และคนที่ได้ควต้าล็อตเตอรี่ หากไม่มีทุนมากพอก็ต้องนำควต้าที่ได้ไปจำนำ เพราะไม่คุ้มต่อการขายที่อาจขาดทุนได้เสมอ

4.6.4 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

กรณีศึกษาเรื่องขอทานข้าว: วัฒนธรรมการสงเคราะห์คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือของ ศิริธร ไชยประสิทธิ์ นักวิจัยพื้นที่ทำให้เราเห็นภาวะไร้อำนาจของคนยากจนที่สุดในหมู่บ้าน วัฒนธรรมการสงเคราะห์คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือ ในส่วนของคนจำนวนหนึ่งที่ยังคงเื้อเพื่อต่อ บรรดาแม่อุยขอทานข้าวเหล่านี้ ซึ่งแม่อุยบอกว่า ส่วนใหญ่คนที่ให้ข้าว มักเป็นคนที่บ้านไม่ใหญ่โต แต่คนที่มียบ้านใหญ่โต-มีฐานะดี มักไม่ใคร่ให้ หรือบางครั้งก็แกล้งให้ข้าวสารคลุกขี้เถ้าขึ้นดินมาเพิ่มความลำบากให้แก่แม่อุย

ในด้านวัฒนธรรมของการให้ทาน คนในหมู่บ้านมีการแยกแยะการให้คุณค่าระหว่าง การขอทานข้าวที่ตีตราว่าน่ารังเกียจ กับการเป็น "ย่าจก" ในช่วงงานประเพณีสลากภัตรหรือ**ตานก๋วยสลาก** ซึ่งชาวบ้านจำนวนครึ่งค่อนหมู่บ้านก็ยังไปนั่งเป็นยายกอยู่เช่นเดิม ในขณะที่การขอทานข้าวสารลดลงไปมาก แต่การไปเป็นย่าจกตามงานประเพณีกลับไม่ลดลง ผู้นำหมู่บ้านให้ความเห็นว่า คนในหมู่บ้านแม้จะเลิกเป็นขอทานข้าวสารกันมานานแล้ว ก็ยังอยู่ในภาวะหนี้สิน เพราะทุกคนครอบครัวสร้างหนี้สินที่มากับความทันสมัย มีความต้องการเครื่องอำนวยความสะดวก และเครื่องใช้ฟุ่มเฟือยทำให้ต้องหารายได้มาผ่อนชำระสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้

อย่างไรก็ตาม คนในหมู่บ้านให้การยอมรับ "ย่าจก" มากกว่า "ขอทานข้าวสาร" โดยมีคำอธิบายว่า "ย่าจก" เป็นเหมือนองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้งานพิธีกรรมตามประเพณีมีความสมบูรณ์

ครบถ้วน และไม่ได้เน้นว่าผู้ที่เป็นยากจะต้องแสดงออกถึงความยากจนอย่างมาก ทั้งนี้ ภาพโดยรวมของงานตานก้วยสลากได้ให้ความสำคัญในเชิงการแบ่งปันสงเคราะห์ ชาวบ้านเล่าว่า คนในหมู่บ้านที่ไปเป็นยากในงานสลากพัตรปัจจุบันนี้ มักแต่งตัวดี บางคนใส่สร้อยทอง และในบางงานก็จะมีการประกวดขวัญใจยาก โดยมีคณะกรรมการมาแอบมองให้คะแนน รางวัลที่ได้เป็นข้าวสาร 100 ถูกล็ก ยากบางคนก็อาจจะประมูลถึง กระละมัง 5-10 บาทกลับมาใช้ที่บ้าน หรือบางคนก็เอามาขายต่อ นอกจากนั้น การไปตามงานพิธีใหญ่ๆ ยากจะมีหลายคนมาจากหลายๆหมู่บ้าน และคนที่เตรียมข้าวของมาให้ทานก็เตรียมมาด้วยความยินดี คนที่เป็นยากจึงได้ข้าวของมาก และไม่ได้รู้สึกแปลกแยกเท่าใดนัก อย่างไรก็ตาม เมื่อครั้งที่คนในหมู่บ้านหมากลับมาจากงานเข้าถึงหมู่บ้าน ทุกคนก็จะรีบกลับเข้าบ้านเพราะเกรงว่า เพื่อนบ้านคนอื่นที่ไม่ได้ไปกับพวกตนจะพบเข้าและถูกนินทา

ข้อมูลจากนักวิจัยพื้นที่ (ศศิธร ไชยประสิทธิ์) ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า แบบแผนพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกันมากสองชุด คือ การเป็นยากในงานตานก้วยสลาก กับการเป็นขอทานข้าวสาร เป็นวัฒนธรรมที่ถูกคนในหมู่บ้านให้ความหมายอย่างแตกต่างกัน แม้จะไม่ถึงกับขึ้นชมกับการเป็นยาก เนื่องจากยังมีการกลัวถูกพบและถูกนินทา แต่ก็มี ความชอบธรรมและพอที่จะรับได้ มากกว่าการขอทานข้าวอย่างเห็นได้ชัด อาจจะกล่าวได้ว่า ยากในงานประเพณีเหมือนเป็น "คนจนปลอมๆ" เพื่อให้งานพิธีดำรงอยู่อย่างที่เคยเป็นมา ทว่าคนจนปลอมๆก็ยังได้ประโยชน์ คนเป็นยากไม่ใช่คนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้าน ดังนั้น จึงมีคำถามว่า ประเพณีที่ปฏิบัติมาช้านานมีความหมายต่อสังคมอย่างไร วัฒนธรรมประเพณีไม่ได้ถูกใช้เป็น "กลไกการกระจาย" ให้ถึงมือคนที่ยากจนอย่างที่สุด ทว่าเป็นเพียงการแสดงความสุขสนุกรื่นเริงให้ครบถ้วนไปตามวาระที่มาถึงทุกปี

การให้คุณค่าความหมายของวัฒนธรรมประเพณีเป็นเครื่องมือของอำนาจที่ไม่เข้าใจคนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้าน ทำให้แทนที่จะบูรณาการคนทุกคนในชุมชนเข้ามาร่วมได้รับประโยชน์ ซึ่งจะได้รวบรวมไปถึงคนยากจนที่สุดในหมู่บ้านด้วย กลับเป็นการผลักไล่ให้คนที่ไร้อำนาจที่สุดตกออกไปจากพื้นที่ของผู้มีอำนาจในการกำหนดความหมายนั้น

กรณีศึกษาเรื่องความลำบากในโลกมืด ของจอมขวัญ ขวัญยืน และจุฑามาศ ชาญเจริญ ลาก ภาพลักษณ์ของการเป็นคนพิการสายตาเป็นความด้อยโอกาสอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต แม้ว่าจะได้รับการฝึกและเรียนรู้ทักษะในการดำเนินชีวิต ทว่า คนในสังคมส่วนใหญ่ก็ยังมองไม่เห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงของเขา ไม่ได้ปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างถือว่าพวกเขาเป็นมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกัน

4.7 กลุ่มผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยเอดส์และครอบครัว

4.7.1 สาเหตุจากพฤติกรรมและทำที่ต่อชีวิต

กรณีศึกษาเรื่องปัญหาคุณภาพชีวิตและความทุกข์ของครอบครัวผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยโรคเอดส์ จังหวัดเชียงราย โดย พจนา นพรัตน์ นักวิจัยพื้นที่ได้สัมภาษณ์แม่บ้านที่ติดเชื้อจากสามี และเด็กชายอายุ 14 ปีที่พ่อแม่และน้องสาวเสียชีวิตด้วยเอดส์ และตัวเขาอยู่ในความดูแลของทวดวัย 89 ปีและป้ากับลุง สามีของแม่บ้านเหล่านี้ติดเชื้อเอชไอวีจากการมีเพศสัมพันธ์กับหญิงบริการ ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทั้งหมดเป็นคนที่ฐานะยากจนอยู่เดิมแล้ว ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาทำไร่ ทำสวน และรับจ้างทั่วไป เมื่อสามีเสียชีวิต แม่บ้านเหล่านี้กลายเป็นเสาหลักผู้หาเลี้ยงครอบครัว แม้จะต้องสู้กับโรคภัยโอกาส ที่เป็นอุปสรรคกับการทำงาน พวกเธอก็ดิ้นรนต่อสู้ ด้วยความหวังใญ่ๆ และบางรายต้องดูแลพ่อแม่ที่แก่เฒ่า แม่บ้านเหล่านี้ไม่กล้าที่จะคิดถึงอนาคต ไม่กล้าที่จะวางแผนชีวิตระยะยาว เพราะทราบดีว่า การพลัดพรากนั้นอยู่ไม่ไกลและอาจจะมาถึงเมื่อไรก็ได้ ส่วนเด็กชายอายุ 14 ปีที่นักวิจัยได้พบและพูดคุยด้วยในการจัดสนทนากลุ่ม เป็นเด็กที่มีวุฒิภาวะเกินวัย มีความคิดเหมือนผู้ใหญ่ แม้อารมณ์ไม่ร่าเริงอย่างเด็ก เพราะผ่านเหตุการณ์ที่พ่อแม่และน้องเสียชีวิตด้วยเอดส์ไปในเวลาไล่เรี่ยกัน เด็กชายคนนี้มีชีวิตอยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่า “ทุกคนในบ้านตายหนีเขาไปทั้งหมด” การใช้ชีวิตอยู่กับทวด ลุงและป้า เป็นชีวิตที่ทำงานหนัก ได้รับทุนช่วยเหลือ และเข้าโครงการเลี้ยงหมู เด็กชายคนนี้มีทำที่ต่อชีวิตที่ไม่เหมือนเด็กในวัยนี้ทั่วไป มีบุคลิกขรึม ทว่ากล้าพูดกล้าแสดงออก มีทัศนคติที่เข้าใจชีวิตของคนติดเชื้อและคนเป็นเอดส์ และมีความเยือกเย็นปนเศร้าอยู่ในอารมณ์ลึกๆ เด็กชายเหมือนเป็นเด็กที่ระวังตนเรื่องวินัยอย่างสูง คล้ายกับจะบอกตนเองตลอดเวลาว่าเป็นหนี้พระคุณของทวด ลุงป้า และหน่วยงานต่างๆ ที่ให้ความช่วยเหลือเขา เขาจะระมัดระวังในการทำกิจกรรม การเอาใจใส่ดูแลหมู ไม่มีบุคลิกทำทางและการแสดงออกถึงความโกรธแค้นซึ่งผู้ใด แต่ประการใด

กรณีศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีที่ได้รับผลกระทบจาก HIV/AIDS: ชุมชนแรงงานอพยพงานประมง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ของ บรรพต ศรีจันทร์นิตย์ แม่บ้านได้รับเชื้อเอชไอวีจากสามีที่ไปเป็นแรงงานประมง ซึ่งติดเชื้อจากเข็มฉีดยา การเที่ยวหญิงบริการ การรวมข่มขืนหญิงพม่า และการสักผิวหนัง (ตามที่แม่บ้านเล่าว่าสามียืนยันว่าตนไม่ได้เที่ยวผู้หญิง แต่ไปสักกับเพื่อน และเพื่อนนั้นเสียชีวิตไปแล้วด้วยเอดส์) เช่นเดียวกัน แม่บ้านเหล่านี้มีทำที่ต่อชีวิตที่เข้มแข็ง เพราะกลายเป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อสามีเสียชีวิต ความหวังใญ่ๆ ทำให้ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับอุปสรรคความเจ็บป่วย การหางานทำ การดำรงชีวิตท่ามกลางความรังเกียจของคนในชุมชน

“แต่ก่อนไม่เคยหารายได้อยู่แต่บ้านเลี้ยงลูก แต่พอวันหนึ่งเราต้องเป็นคนหาเอง มีความรู้สึกท้อแท้ เหนื่อย และยังต้องมาเป็นโรคเอดส์อีก จำเป็นต้องหา ถ้าเราไม่หาลูกที่อยู่จะกินอะไร ดันรันทาจนกว่าชีวิตจะหาไม่ เมื่อก่อนไม่เคยรับจ้างเขา อยู่บ้านเลี้ยงลูก เมื่อสามีตายก็ต้องทำงานเพื่อหาเงินมาจุนเจือ เพื่อความอยู่รอดของครอบครัว”

“รู้สึกทุกข์มากในช่วงนี้ ลูก 2 คน ไม่มีใครดูแล มีนาหลาย (40 ไร่) แต่ไม่มีคนทำ น้องชายเขาก็มาช่วยไถให้บ้าง แต่ก็ช่วยได้ไม่เต็มที่ เพราะเขาก็ต้องทำนาเขาเองด้วย จะจ้างก็ไม่มีเงินจ้าง ค่อยๆทำไป ตอนนี้นิสภาพก็ไม่ได้ต้องเข้าโรงพยาบาลบ่อยๆ ลูกชาย (คนโต) ก็ป่วยเช่นเดียวกัน อยู่ได้ทุกวันนี้ ก็อยู่เพื่อลูก”

ทำที่ต่อชีวิตของแม่บ้านที่ติดเอดส์จากสามีเป็นความเข้มแข็งที่มีลูกเป็นแรงจูงใจ หลายคนยังมีพ่อแม่คอยให้กำลังใจ ได้มีโอกาสเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ติดเชื้อ ทำให้มีเพื่อนที่มีความเข้าใจสภาพของกันและกัน ตลอดจนมีองค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้คำปรึกษายามทุกข์ใจได้

กรณีกลุ่มกุหลาบเหลือง ในวิทยานิพนธ์ของรพีพงษ์ กันยะมี เรื่องกระบวนการจัดการกับปัญหาอันเกิดจากภาวะความเจ็บป่วยของคนจนที่ติดเชื้อเอดส์ในชนบท: กรณีศึกษากลุ่มกุหลาบเหลือง ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เมื่อรู้ว่าตนได้รับเชื้อเอชไอวี โดยเฉพาะกับผู้ที่มีฐานะยากจนมาก การแสวงหาแหล่งบริการทางการแพทย์เพื่อบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยมีอยู่จำกัด ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยหลายคนในชุมชนนี้รู้สึกท้อแท้ อยู่ในสภาพที่ยอมจำนนต่อปัญหา อย่างไรก็ตาม นักวิจัยพื้นที่พบว่าผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อหลายรายไม่ยอมจำนนต่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น ความทุกข์จากการเจ็บป่วยยังทำให้ผู้ป่วยต้องต่อสู้ เพื่อหวังว่าตนเองจะต้องมีชีวิตรอด ได้อยู่กับบุคคลที่ตนเองรักและหวังไยได้นานขึ้น

“...เธอลับมาอยู่บ้านมาเลี้ยงลูกเอง เธอคิดว่าเธอต้องอยู่ให้ได้นานที่สุด ไม่อยากตาย เธอมีหวังที่จะอยู่กับลูกให้ได้นาน จันทมอยากเห็นอนาคตของลูก จึงต้องพยายามหาเงินไว้ให้ลูกให้มากที่สุด เธอไปสมัครงานที่โรงงานไม้อัดที่ต้องอยู่ในห้องถ้ำ มีรายได้เดือนละ 2,000 บาท เงินส่วนใหญ่มักจะไม่ได้ใช้กับตนเองมากนัก แม้ว่า จะเจ็บป่วยก็ตาม เงินจะเก็บไว้ให้ลูก เป็นค่าใช้จ่ายของลูกและเก็บเงินไว้สำหรับให้ลูกได้เรียนหนังสือในอนาคต...”

“ช่วงที่รู้ว่าสามีติดเชื้อกลุ่มใจมาก ร้องไห้เกือบทุกวัน และคุยกับสามีว่า ฆ่าตัวตายกันไหม แต่ก็กลับมาคิด อีกด้านหนึ่งว่า ลูกยังเล็ก ลูกยังมีอนาคตอยู่ ตอนนั้นไม่กล้าไปคุยกับใคร พยายามจะไม่สนใจใคร ทำงานอย่างเดียว จนคนที่ไม่รู้ว่าครอบครัวเรา

ติดเอดส์ ชมใหญ่เลย ว่า ชยัน แท้จริงแล้วเหมือนตนเอง อยู่อีกโลกหนึ่งเลย จนสามี เสียชีวิต ความกลัวก็เกิดขึ้น เพราะเขารู้แล้วว่าสามีตายด้วยโรคเอดส์ กลัวทุกอย่าง กลัวเขาไม่ให้งานทำ กลัวถูกรังเกียจ กลุ้มใจมาก ทรมาณอยู่ 6 เดือน จึงตัดสินใจไป ตรวจ โรคดีที่ไม่เจอ เข้ากลุ่มมาตั้งแต่ปี 41 หวังว่าจะได้ทุนไปช่วยลูก ก็มีกำลังใจขึ้น มาบ้าง แต่ดีใจและมีกำลังใจที่สุด ก็คือเจอบททำงานยอมรับ ให้ทำงานอยู่ต่อไป เพื่อน ร่วมงานก็ไม่ได้รังเกียจ"

รพีพงษ์ กันยะมี พบว่า บางครั้งผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์อาจจะถูกรังเกียจจากคนแวดล้อม ทว่า ในอีกด้านหนึ่ง ตัวผู้ป่วยเองก็มีการประเมินตนเองไปในทางลบหรือยอมจำนนเกินความจำเป็น เนื่องจากชุมชนมีการยอมรับผู้ป่วยแล้ว แต่ผู้ป่วยปิดตนเอง คิดว่าตนเองด้อยหรือถูกรังเกียจอยู่ เสมอ ดังตัวอย่างที่นักวิจัยพื้นที่ไปพบ คือ การไปร่วมงานบุญหรืองานศพในหมู่บ้าน ผู้ติดเชื้อไม่ พยายามไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดความไม่พอใจ อาทิ การทำอาหาร การยกส้อมรับ อาหาร ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะผู้ติดเชื้อประเมินสถานการณ์ว่า ในงานบุญหรืองานศพนั้น คนที่มา มีการ ยอมรับพวกเขาได้มากน้อยแตกต่างกัน แม้ว่าจะมีชาวบ้านบางคนที่เข้าใจพวกเขาดีเรียกให้ไปช่วย ในครัวก็ตาม ผู้ติดเชื้อจะแยกแยะ แม้กระทั่งการเข้าไปคุยกับคนในชุมชน ก็เลือกสัมพันธ์กับคนที่ พวกเขามั่นใจว่าเข้าใจตนเองแล้วเท่านั้น

4.7.2 ปัจจัยการผลิต

กรณีศึกษาเรื่องปัญหาคุณภาพชีวิตและความทุกข์ของครอบครัวผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยโรคเอดส์ จังหวัดเชียงราย โดย พจนา นพรัตน์ แม่บ้านที่ติดเชื้อเอดส์จากสามี ส่วนใหญ่มี อาชีพทำไร่นา ไร่ ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง มีเพียง 1 ไร่ ที่มีที่ดินทำกินประมาณ 5 ไร่ นอกนั้น รับจ้างทำการเกษตรและรับจ้างทั่วไป เมื่อติดเชื้อ การทำงานยังมีความยากลำบาก ต้องต่อสู้กับ อาการป่วยจากโรคหอบหืด และการยอมรับของคนในชุมชน ปัจจัยการผลิตที่เป็นทุน ยังไม่ต้อง กล่าวถึง เพราะหมดไปกับการรักษาพยาบาลเป็นส่วนใหญ่ รายได้หลักอยู่ที่การทำงานโดยใช้แรง งานเป็นหลัก และได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายของ ACCESS โดยมาทำงานเป็นอาสาสมัคร ได้รับค่าตอบแทนไม่มากนัก เดือนละ 2,400 บาท ส่วนเด็กชายอายุ 14 ปีที่พ่อแม่เสียชีวิตและอาศัย อยู่กับทวด ป้าและลุงนั้น เป็นเด็กดี จึงได้รับอุปการะจากหลายฝ่าย รวมทั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้จัดหา ทุนการศึกษาและทุนการประกอบอาชีพต่างๆให้ นอกจากนั้น โรงเรียนให้การสนับสนุนทุนการ ศึกษาตลอด 6 ปี นับตั้งแต่บิดาเสียชีวิต

ปัจจัยการผลิตของแม่บ้านติดเชื้อเอชไอวีเป็นกำลังแรงงานและกำลังใจของพวกเขา ที่จะสร้างสวัสดิการให้กับลูกให้ได้มากที่สุด ก่อนที่พวกเขาจะพ่ายแพ้กับโรคร้ายที่จะคุกคามอย่างที่สุด เมื่อใดก็ไม่อาจรู้ได้ สำหรับเด็กชายอายุ 14 ปี เขามีการรักษาคุณภาพดีเป็นปัจจัยการผลิต ที่มีผู้คนให้ความเมตตา เมื่อเขาเติบโตจนจบการศึกษาและพึ่งตนเองได้แล้ว ปัจจัยการผลิตเหล่านี้ก็จะส่งผลทำให้เขาได้รับสวัสดิการที่เขาสร้างขึ้นมามีด้วยตนเอง

กรณีศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีที่ได้รับผลกระทบจาก HIV/AIDS จังหวัดสุรินทร์ ของบรรพต ศรีจันทร์นิตย์ แม่บ้านและสามีก่อนที่จะมีการติดเชื้อเอชไอวีนั้น หลายคนมีความเป็นอยู่ที่พอกินพอใช้ มีปัจจัยการผลิตเช่นมีอาชีพ ที่ได้เงินเดือนตอบแทนดีพอสมควร หรือบางคนมีที่ดินเพียงพอในการทำมาหากิน แต่เมื่อสามีนำโรคร้ายมาทุกสิ่งทุกอย่างก็พินาศเป็นความทุกข์ยากโดยพลัน

"...(สามี) ไปทำงานที่กรุงเทพเป็นช่างเลยเข้าท์ รายได้เดือนละหมื่นกว่าบาท อยู่กินสบาย แฟนเขาชอบเที่ยวห้องอาหาร เลยติดเชื้อจากนักร้องห้องอาหาร แฟนไปได้เดือนเดียว (หมายถึงระยะเวลาที่ไปเที่ยวห้องอาหาร: ผู้เขียน) กลับบ้าน 5-6 หุ่ม... ครั้งแรกทำใจไม่ได้ เราไม่เคยเที่ยวแล้วทำไมต้องติดเชื้อ ทำใจอยู่ 1 ปี"

"แอนนา (นามสมมุติ) อายุ 31 ปี มีพี่น้องด้วยกัน 7 คน...มีที่นา 14 ไร่ผลผลิตข้าวพอได้กินคุ้มปี..."

"รู้สึกทุกข์มากช่วงนี้ ลูก 2 คนก็ไม่มีใครดูแล มีนาหลาย (40 ไร่) แต่ไม่มีคนทำ น้องชายเขาก็มารช่วยไถให้บ้าง แต่ไม่เต็มที..."

ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ส่วนใหญ่ยากจนอยู่ก่อนแล้ว และเมื่อสามีตาย ภรรยาก็ต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ดันรณางานรับจ้าง และใช้กำลังแรงงานของตนเท่านั้น ที่จะเป็นปัจจัยในการผลิต เมื่อเจ็บป่วยก็จะทำงานไม่ไหว ต้องพักฟื้นจนกว่าจะแข็งแรงดี จึงออกไปหางานรับจ้างทำใหม่ ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยในกรณีศึกษานี้อีกหลายคนที่ไม่มีอะไรเลย ดังเช่นลูกเกิด (นามสมมุติ) เด็กหญิงอายุ 11 ปี ที่พ่อแม่ตายด้วยเอดส์ ไร้คนดูแล ต้องอาศัยอยู่เพียงลำพังในบ้านพักในชุมชน เธอเจ็บป่วยจากการรับเชื้อเอดส์จากมารดาในระหว่างตั้งครรภ์ ร่างกายซูบผอม และต้องหยุดเรียนเพียงชั้น ป.5 เพราะไม่มีเงินไปโรงเรียน ในแต่ละวันต้องอดมื้อกินมื้อ อาศัยเพื่อนบ้านในชุมชนเผื่อแผ่อาหารให้

กรณีศึกษากลุ่มกุหลาบเหลือง รพีพงษ์ กันยะมีกล่าวถึงสมาชิกของกลุ่มว่าทั้งหมดมีระดับฐานะเศรษฐกิจต่ำ เพราะเป็นเกษตรกรยากจน โดยส่วนบุคคลไม่มีปัจจัยการผลิตในเรื่องทุน

และที่ดิน อย่างไรก็ตาม เมื่อมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม ในปีพ.ศ. 2540 เริ่มหาทุนด้วยการประสานงานกับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย องค์การบริหารส่วนตำบล และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในการจัดตั้งผ้าป่า ซึ่งได้รับความร่วมมือจากประชาชนในตำบลแม่กาเป็นอย่างดี เมื่อได้เงินผ้าป่าแล้วก็ได้มาดำเนินงานเป็นกลุ่มออมทรัพย์ มีการทำธุรกิจบ้าง เช่น ทำดอกไม้จันทน์ ทำดอกกุหลาบจากขนมปัง ปลูกดอกกุหลาบและมะลิ ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร กลุ่มได้ดำเนินการให้สมาชิกกู้ยืมเงินไปเลี้ยงวัว ปลูกขิง และค้าขายในหมู่บ้าน ซึ่งถือว่า ปัจจัยการผลิตเกิดขึ้นได้ในระดับหนึ่งจากการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4.7.3 ทรัพยากร

กรณีศึกษาเรื่องปัญหาคุณภาพชีวิตและความทุกข์ของครอบครัวผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยโรคเอดส์ จังหวัดเชียงราย โดย พจนา นพรัตน์ ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ในกรณีศึกษานี้มีทรัพยากรที่พวกเขาพอจะพึ่งพิงได้ ได้แก่กลุ่มเพื่อนที่มารวมตัวกันเพื่อให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน องค์กรเอกชน อาทิ เครือข่ายของ ACCESS องค์กร Plan International มูลนิธิหมอเสม พริ้งพวงแก้ว มูลนิธิสวัสดิการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ 60 พรรษา มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ กลุ่มปัญญาภิวัฒน์ ซึ่งให้การสนับสนุนงบประมาณได้ส่วนหนึ่ง จริยทรัพย์ของพวกเขา ได้แก่ ความรักและห่วงใยลูกๆและพ่อแม่ที่แก่เฒ่า ที่ทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยมีกำลังใจต่อสู้กับความยากลำบากได้ เพื่อนบ้านในชุมชนที่เข้าใจและให้ความรักความเมตตาที่มีจำนวนไม่น้อย นอกจากนั้น กรมประชาสัมพันธ์ก็ได้ให้เบี้ยยังชีพ เดือนละ 500 บาท โดยตัดจ่ายสามเดือนต่อครั้ง ซึ่งแม้เป็นเงินน้อยนิด แต่สำหรับคนทุกข์ยากที่ต้องการกำลังใจ เงินเบี้ยยังชีพยังเป็นสิ่งที่มีค่าสำหรับพวกเขา

จะเห็นได้ว่าทรัพยากรทางสังคมที่ผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อเอดส์ และคนในครอบครัวที่ได้รับผลกระทบเป็นทรัพยากรที่มาจากนอกตัว นอกกลุ่มและนอกชุมชน ซึ่งหากไม่มีทรัพยากรเหล่านี้ ประชาชนกลุ่มนี้ก็จะยังมีความทุกข์ทรมานอย่างมาก และอาจจะนำไปสู่สภาวะที่วุ่นวายทางสังคมได้ นักวิจัยพื้นที่ (พจนา นพรัตน์) ตั้งข้อสังเกตว่า องค์กรทางศาสนาในจังหวัดเชียงรายยังไม่มีบทบาทในการดูแลให้ความช่วยเหลือกับผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อเอดส์และครอบครัวเท่าที่ควร ข้อนี้เป็นการตั้งข้อสังเกตที่นักวิจัยหลักเห็นว่า อันที่จริง ศาสนาทุกศาสนานั้นมีธรรมชาติของ "การกระจาย" นอกเหนือไปจากการสั่งสอนให้คนกระทำความดีและละเว้นความชั่ว มิติของ "การกระจาย" ในศาสนาไม่ว่าใครได้รับการเน้นหนักเท่าที่ควร ตรงกันข้าม เรามักพบกับคนที่อาศัยกรอบความคิดทางศาสนา นำไปสู่ "การเติบโต"

ส่วนบุคคลมากเกินไป จนหลายๆกรณีเป็นการหาकिनกับศาสนา "ศาสนาพินิชย์" และหลายกรณีเป็นการฉ้อฉลประชาชนโดยเอาศาสนามาบังหน้า ในหลายๆด้านของความหมายทางศาสนาทำให้ตีความอย่าง "ยอมจำนน" ไม่โกรธแค้นสังคม หรือแม้กระทั่งตั้งคำถามเอากับความไม่เป็นธรรมทางสังคม เท่าที่ควร คนที่ประสบความทุกข์อย่างที่สุดในสังคมไทยจึงไม่ใคร่ "ลุกฮือ" เหมือนในสังคมอื่นๆ ศาสนาถูกนำไปตีความทำให้คนยอมรับบรรทัดฐานอย่างสงบ ทว่าไม่ได้ "กระจาย" อย่างแท้จริง หากการตีความศาสนาได้นำไปสู่ "การกระจาย" ทั้งในทางวัตถุ ทางปฏิบัติ ทางจิตใจและทางวิญญาณอย่างแท้จริงแล้ว สวัสดิการสังคมจะถึงมือคนทุกข์ยากเหล่านี้อย่างแน่นอน

ในด้านทรัพยากรทางวัฒนธรรม นักวิจัยพื้นที่ไม่ได้ให้ข้อมูลด้านนี้ชัดเจนนัก แต่จากการรวมตัวช่วยเหลือซึ่งกันและกันของผู้ป่วย ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยผู้ติดเชื้อกับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า การปฏิสังสรรค์ดังกล่าวน่าจะทำให้เกิดค่านิยมและแบบแผนการกระทำของผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อที่มีลักษณะเป็นวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากการกำหนดสร้างของผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อ ตลอดจนองค์กรที่เกี่ยวข้อง วัฒนธรรมของพวกเขาถือเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่จะช่วยส่งเสริมให้พวกเขาได้สร้างสวัสดิการแก่พวกเขาด้วยตนเองได้เป็นอย่างดี รัฐและผู้มีอำนาจเกี่ยวข้องจึงควรส่งเสริมทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เป็นของผู้ป่วยผู้ติดเชื้อให้เกิดขึ้น

กรณีศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีที่ได้รับผลกระทบจาก HIV/AIDS จังหวัดสุรินทร์ ของบรรพต ศรีจันทร์นิตย์ เช่นเดียวกับกรณีศึกษาของพจนานพรัตน์ ที่จังหวัดเชียงราย ทรัพยากรที่พวกเขามีส่วนใหญ่เป็นจริยทรัพย์ ในเรื่องของความรับผิดชอบต่อลูก ต่อพ่อแม่ และการไม่ยอมทำให้คนที่รังเกียจเกรงกลัวต้องไม่สบายใจ จริยทรัพย์ในเรื่องของการยึดมั่นในการดำรงชีวิตอย่างไม่รบกวนผู้อื่น ไม่โกรธแค้นสังคม ไม่ได้ก่อความวุ่นวาย ไม่ได้แพร่เชื้อออกไป ทว่าอยู่อย่างสงบเสถียรเข้มแข็งมตน ทำงานเอาแรงกายเข้าแลก เพื่อให้ชีวิตอยู่รอด เหล่านี้ ถือว่าเป็นจริยทรัพย์ที่ทำให้สังคมไทยดำรงอยู่ได้-ไม่วุ่นวายยิ่งไปกว่านี้ หากผู้ป่วยเอดส์นับแสนคนทั่วประเทศ ไม่มีจริยธรรม ไม่มีระดับของจิตใจและพัฒนาการของวิญญาณที่ดีพอแล้ว สังคมไทยคงมีความรุนแรงในรูปลักษณะต่างๆมากไปกว่านี้

ทรัพยากรที่ทำให้พวกเขาพอจะดำรงชีวิต หรือมีสวัสดิการพออยู่ได้ ได้แก่ ทรัพยากรทางสังคม อาทิ สถานีนามัยตำบล โรงพยาบาลชุมชน โรงพยาบาลจังหวัด โครงการบ้านเนท คณะกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ ภาคอีสาน และอื่นๆ นักวิจัยพื้นที่ (บรรพต ศรีจันทร์นิตย์) เห็นว่า องค์กรชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ยังมีบทบาทน้อยมากในการดูแลสวัสดิการของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจาก

เอดส์ นักวิจัยพื้นที่ไม่ได้กล่าวถึง องค์การทางศาสนาในด้านที่เป็นทรัพยากรทางสังคม ทว่า ได้กล่าวถึง ท่าทีของพระสงฆ์ที่ไม่รับบิณฑบาตรจากผู้ป่วยเอดส์ และไม่ให้ผู้ป่วยเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา นับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการตีความศาสนาที่คับแคบและผิดเพี้ยนไปจากหลักศาสนา และความล้มเหลวทางการหน้าที่ของศาสนาที่เกิดขึ้นในบางพื้นที่ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ ผู้ที่ตีความศาสนาแบบล้าหลัง นอกจากจะไม่พยายาม "กระจาย" แล้ว ยังช่วยกระหน่ำซ้ำเติมให้ผู้ป่วยได้รับการประทับมลทินให้หนักไปกว่าเดิม หากมีผู้ตีความศาสนาแบบล้มเหลวในการหน้าที่เช่นนี้ในทุกๆ พื้นที่ เราอาจจะพบว่า มีผู้ป่วยสักจำนวนหนึ่งแสดงความโกรธแค้นและตอบโต้กับศาสนาด้วยความรุนแรง ในลักษณะปฏิกริยาโต้กลับ สังคมไทยจะเป็นเช่นไร

กรณีศึกษา กลุ่มกุหลาบเหลือง ของ รพีพงษ์ กันยะมี ได้แสดงให้เห็นลักษณะเด่นที่แตกต่างจากสองกรณีศึกษา ในเรื่องของทรัพยากรทางสังคม ในขณะที่ผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อเอดส์และครอบครัวที่จังหวัดเชียงราย และที่จังหวัดสุรินทร์ ต้องพึ่งพาทรัพยากรทางสังคมนอกกลุ่มอย่างมาก ทว่า กลุ่มกุหลาบเหลืองมีพัฒนาการของการพึ่งตนเองที่น่าสนใจ เพราะการก่อตั้งกลุ่มกุหลาบเหลืองขึ้นมาถือว่าเป็นทรัพยากรทางสังคมที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเอง การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเป็นการตอบสนองปัญหาความต้องการของสมาชิกและกลุ่มได้ตรงที่สุดและสร้างการมีส่วนร่วมได้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม กลุ่มกุหลาบเหลืองยังจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรทางสังคมนอกกลุ่ม อาทิ โรงพยาบาลพะเยา ประชาสงเคราะห์อำเภอเมืองพะเยา อาสาสมัครประชาสงเคราะห์ สถานีอนามัยประจำตำบล สถานีอนามัยประจำหมู่บ้าน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน องค์การบริหารส่วนตำบล อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน บ้านเมตตาธรรม (เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่มาจากประเทศฟิลิปปินส์) ตลอดจน ผู้ใหญ่บ้านหม้อแกงทอง และพระสงฆ์วัดหม้อแกงทอง โดยเฉพาะบุคคลสองคนสุดท้าย เป็นทรัพยากรทางสังคมที่สำคัญ ที่คอยเชื่อมโยงกลุ่มกุหลาบเหลืองให้เข้ากับชุมชนได้อย่างราบรื่น ผู้ใหญ่บ้านหม้อแกงทองมีความเข้าใจต่อโรคเอดส์อย่างถูกต้องและมีความเห็นอกเห็นใจผู้ติดเชื้อในหมู่บ้านของตน ได้เป็นผู้นำในการช่วยเหลือสภาพลักษณะที่ถูกต้องให้กับชุมชน ส่วนพระสงฆ์ในวัดหม้อแกงทอง ที่เทศน์สั่งสอนคนในชุมชนในวันพระและวันสำคัญทางศาสนาในเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจเรื่องเอดส์ที่ถูกต้องเป็นประจำ

กลุ่มกุหลาบเหลืองเป็นทรัพยากรทางสังคมที่ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ก่อตั้งขึ้นมา และไม่ประสบความสำเร็จในด้านประกอบธุรกิจ แต่มีกิจกรรมด้านการออมทรัพย์ การให้สมาชิกกู้ยืมไปประกอบอาชีพ ซึ่งยังมีผู้สนใจกู้ยืมน้อย เพราะไม่มั่นใจในการเป็นหนี้สินและการใช้คืน และกิจกรรมด้านสังคมที่น่าสนใจ โดยเฉพาะสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับชุมชนได้อย่างน่าประทับใจ

รูปธรรมได้แก่ การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่นๆของชุมชน ดังกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ อาทิ การเข้าร่วมแข่งขันกีฬาระดับตำบลหรือหมู่บ้าน การเข้าร่วมแข่งขันกีฬาของอสม. การร่วมจัดขบวนถวายพระพรวันเฉลิมพระชนมพรรษาทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ การแบ่งปันสิ่งของหรือเงินที่ได้จากการสนับสนุนของทรัพยากรนอกชุมชนต่อไปยังชุมชน นำเงินไปช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน การนำสมาชิกกลุ่มกุหลาบเหลืองทั้งกลุ่มช่วยกันทำดอกไม้ประดิษฐ์ออกขายตามงานต่างๆ เพื่อนำเงินมาสมทบทุนสร้างลานจอดรถให้กับสถานีอนามัย การนำสมาชิกเข้าร่วมจัดผ้าป่าสามัคคีหาเงินสมทบพัฒนาวัดในตำบล และที่สำคัญได้ประสานงานขอความสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนนอกชุมชน ในการช่วยเหลือเด็กที่พ่อแม่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ ตลอดจนผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากการเสียชีวิตด้วยเอดส์ของสมาชิกในครอบครัว ลักษณะการดำเนินกลุ่มเช่นนี้ ทำให้เราเห็น "จริยทรัพย์" ของกลุ่มกุหลาบเหลือง นอกเหนือจากการเป็นทรัพยากรที่เป็นทางการที่สมาชิกสามารถพึ่งพิงได้

กล่าวได้ว่า กลุ่มกุหลาบเหลืองได้กำหนดสร้างความหมายของกลุ่มให้กลมกลืนและเป็นกลุ่มที่เหมือนกลุ่มอื่นๆในชุมชน ในลักษณะการทำให้เป็นปกติวิสัย (Normalization) ไม่ได้ทำตัวให้น่าสงสารจับใจ และขอความช่วยเหลือจากทรัพยากรอื่นๆ

4.7.4 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

กรณีศึกษาเรื่องปัญหาคุณภาพชีวิตและความทุกข์ของครอบครัวผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยโรคเอดส์ จังหวัดเชียงราย โดย พจนา นพรัตน์ พื้นฐานของการประสบความทุกข์จากการติดเชื้อจากสามี คือ ความไม่เท่าเทียมทางเพศ สามีของแม่บ้านเหล่านี้มีอิทธิพลในการล่าสอนประเวณี และซื้อหาเพศสัมพันธ์จนติดเชื้อเอดส์มาสู่ภรรยา ภรรยาไม่มีทางเลือกมาก่อน และก็ได้มีความรับผิดชอบต่อการป้องกันการติดเชื้อให้กับภรรยา เป็นคติของสังคมปิตาธิปไตยที่หญิงเป็นฝ่ายเสียอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อำนาจในการดูแลสุขภาพของตนเอง แม่บ้านเหล่านี้ไม่ได้มีโอกาสป้องกันตนเอง จากโรคภัยที่ตนเองไม่ได้ดิ้นรนไปแสวงหา ยิ่งไปกว่านั้น แม่บ้านทุกรายในกรณีศึกษาไม่ได้ลงโทษสามีด้วยการหย่าร้างหรือแยกทาง ทว่า ยังอยู่ด้วยกัน คอยดูแลรักษาพยาบาลจนวาระสุดท้ายของสามีมาถึง ส่วนใหญ่สามีจะเสียชีวิตไปก่อน และทิ้งให้แม่บ้านที่มีอาการเจ็บป่วย ต้องต่อสู้ดิ้นรนทำงานเพื่อให้ลูกได้มีสวัสดิการให้มากที่สุด ก่อนที่ตัวเองจะตายตามสามีไป การติดเชื้อและการป่วยเป็นเอดส์จึงเป็นความโหดร้ายอย่างที่สุดอีกสัญลักษณ์หนึ่งของสังคม ที่ผู้หญิงไม่เท่าทันกับ "ปิตาธิปไตย"

พจนา นพรัตน์ ยังชี้ให้เห็นถึงความไร้อำนาจของแม่บ้านที่ติดเชื้อเอดส์ ที่ถูกชุมชนรังเกียจและไม่เข้าใจพวกเขา ทั้งที่พวกเขาไม่ได้เป็นฝ่ายด้นรนไปมีการสำส่อนทางเพศ และไม่ได้เป็นฝ่ายแพร่เชื้อให้กับใคร ดังเช่น กรณีของจันทร์เพ็ญที่ แม่แต่ญาติพี่น้องที่เคยให้ความรักความอบอุ่นกันมา กลับเปลี่ยนแปลงไปเป็นตรงกันข้าม เธอเล่าว่า การแสดงความรังเกียจจากใครๆ ก็ไม่เสียใจเท่ากับ ญาติพี่น้องของเธอเองที่เคยรักเรา ให้ความรักแก่เราอย่างเต็มที่ กลับมาเปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าเสียใจเป็นที่สุด หรือในกรณีของบุษบง ที่เพื่อนบ้านได้กล่าวกับเธอว่า

"เธอจะปิดประตูบ้านไปทำไม ไม่มีใครกล้าขึ้นหาหรอก แม่แต่ผียังไม่กล้าขึ้นเลย"

กรณีศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีที่ได้รับผลกระทบจาก HIV/AIDS จังหวัดสุรินทร์ ของบรรพต ศรีจันทร์นิสัย ชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงที่ติดเชื้อเอชไอวีนั้น ไม่มีอำนาจต่อรองทางเพศ ไม่สามารถรับรู้พฤติกรรมที่มีเพศสัมพันธ์นอกสมรสของสามี สามีไม่ได้บอกให้ภรรยารับรู้เรื่องพฤติกรรมเสี่ยงของตน และไม่ได้ป้องกันภรรยาให้ปลอดภัยจากการติดเชื้อแต่ประการใด

"ไม่รู้มาก่อนเลยว่าแฟนติดยาเสพติด จนกระทั่งตายไปแล้วเราถึงได้เห็นเข็มฉีดยาของเขาที่ซ่อนไว้ แฟนจะไม่ยอมบอก เล่นเข็มฉีดยาตอนที่ไปลงเรือ ไปลงเรือนี้จะไปเป็นรุ่นๆ รุ่นที่ 1 ตายหมดแล้ว เหลืออยู่รุ่นที่ 2 รุ่นที่ 3 ไปลงเรือลำหนึ่งประมาณ 37 คน ส่วนมากที่อยู่ในเรือพากันเล่นเข็มฉีดยา พอขึ้นฝั่งมาก็พากันไปเที่ยวผู้หญิง...บางคนก็รู้ว่าตนเองติดเชื้อ หลังจากนั้นก็เอาเชื้อมาฝากเราที่บ้าน"

กรณีของฟ้า เธอถูกคลุมถุงชนให้แต่งงานกับชายที่กลับจากเรือและมีเชื้อเอดส์ โดยฟ้าเล่าว่าเธอไม่ได้เลือก แต่ญาติพี่น้องเป็นคนหาคู่ให้

"เขาป่วยตั้งแต่ยังไม่ได้แต่งงานกับฉัน แต่ตอนนั้นยังไม่รู้ว่าเป็นเอดส์ เพราะไม่มีข้อมูล ไม่ทราบมาก่อนเลย เขาเป็นสุรวัดและแผลเปื่อยตามตัว ในปี 2540 เขากลับมาจากลงเรือมีแผลเปื่อยด้านหลัง ...พ่อแม่สามีเขามายกแม่ (ของฟ้า) ว่าลูกชายเขาเป็นเอดส์"

ความรู้สึกด้อยอำนาจเกิดขึ้นอีกเมื่อพวกเขาถูกรังเกียจจากสังคมรอบข้าง หรือแม้แต่บุคลากรทางการแพทย์ของรัฐ ที่ปฏิบัติต่อเธออย่างที่ทำให้เธอต้องรู้สึกด้อยอำนาจอย่างมาก

"ไปรับยา (ต้านไวรัส) ที่กรุงเทพ...(โรงพยาบาลของรัฐแห่งหนึ่ง) เขามองเราจากหัวจรดเท้า พูดกับเราก็ไม่สุภาพ จะถามว่าไปทำอะไรมา ความรู้สึกไม่ดี เหมือนกับไปนรกเวลาต้องไปโรงพยาบาล เจ้าหน้าที่ไม่เคยให้กำลังใจ หรือไม่เคยให้คำปรึกษาอะไร"

ความด้อยอำนาจของพวกเธอ ทำให้โอกาสที่จะได้รับสวัสดิการสังคมมีน้อยลง และยิ่งพวกเธอไม่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม อำนาจต่อรองกับสภาวะแวดล้อมยิ่งน้อยลง จึงเป็นความทุกข์ยากอย่างที่สุด ที่จะต้องมีชีวิตอยู่เพื่อลูกและพ่อแม่ที่แก่เฒ่า อย่างด้อยโอกาสและด้อยอำนาจในแทบทุกพื้นที่ทางสังคม

กรณีศึกษากลุ่มกุหลาบเหลือง ของ รพีพงษ์ กันยะมี แสดงให้เห็นการจัดการกับโครงสร้างอำนาจที่เสียเปรียบของผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยโดยการรวมกลุ่ม และภายใต้การสนับสนุนของทรัพยากรทางสังคม ผู้นำของชุมชน พระสงฆ์ และกระบวนการกลุ่มที่มีพัฒนาการที่เข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ เราจะเห็นความพยายามที่จะกำหนดสร้างความหมายและคุณค่าใหม่ของกลุ่มกุหลาบเหลือง ทำให้ชุมชนเกิดการยอมรับมากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้รับการกำหนดนิยามความหมายใหม่ โดยเป็นความหมายที่สร้างสรรค์และผู้ป่วยผู้ติดเชื้อเป็นผู้กำหนดด้วยตนเอง ทั้งนี้ จากประวัติศาสตร์การต่อสู้ของกลุ่มกุหลาบเหลือง สมาชิกกลุ่มน่าจะยอมแพ้และเลิกไปหลายครั้ง ทั้งปัญหาที่สมาชิกบางส่วนต้องล้มหายตายจากกันไป และการทำธุรกิจของกลุ่มที่ล้มเหลวมาตลอด แต่ก็ได้รับกำลังใจสนับสนุนจากองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ชุมชน และสถาบันศาสนาอย่างเข้มแข็ง ประกอบกับผู้นำกระตือรือร้น กล้าคิดกล้าทำ จึงทำให้กลุ่มกุหลาบเหลืองดำรงอยู่ได้ การดำรงอยู่ของกลุ่มเป็นการดำรงอยู่ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับชุมชนได้แน่นแฟ้นขึ้นเรื่อยๆ

นี่เป็นตัวอย่างของการพยายามกำหนดโครงสร้างระดับจุลภาคของพวกเขาตนเอง (Structural social work) เป็นการเข้าไปเปลี่ยนแปลงในส่วนที่พวกเขาเปลี่ยนแปลงและควบคุมได้ บนพื้นฐานของการทำให้กลุ่มมีความทัดเทียมในศักดิ์ศรีและศักยภาพของการพัฒนาเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆที่เกิดขึ้นในชุมชน เมื่อมีการยอมรับพวกเขาในระดับสูง อำนาจและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเขาก็เป็นปกติวิสัย (Normalization) เท่าที่คนอื่นๆ ที่ไม่ได้เจ็บป่วยด้วยโรคนี้เขาเป็นกัน สวัสดิการสังคมในรูปแบบการพัฒนาสังคมที่เน้นการพึ่งตนเองและเน้นเครือข่ายทางสังคมที่หลากหลาย น่าจะดำเนินการคล้ายๆกับกลุ่มกุหลาบเหลือง เช่นนี้

4.8 กลุ่มอื่นๆ

กลุ่มอื่นๆในที่นี้หมายถึง กลุ่มที่ไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มบุคคลที่ประสบปัญหาทางสังคมที่กล่าวมาข้างต้น แต่เห็นว่ามีศักยภาพและความยากจนที่สมควรได้ศึกษาให้ลึกซึ้ง เพื่อการพัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนจนจะได้ครอบคลุมถึงพวกเขา ได้แก่ กรณีศึกษาเรื่องบุคคลไร้สมรรถภาพที่ไม่สามารถเข้าถึงความช่วยเหลือและบริการจากรัฐและเอกชน ในชุมชนแออัดแห่งหนึ่งของจังหวัดขอนแก่นโดย สมภพ บุญนาค

4.8.1 ทำที่ต่อชีวิต

สมภพ บุญนาค อธิบายลักษณะเฉพาะหรืออัตลักษณ์ของกลุ่มบุคคลที่เขาเข้าไปศึกษาในเชิงคุณภาพ โดยใช้อุปมาอุปไมย (Metaphore) เปรียบเทียบให้เข้าใจ ว่า กลุ่มคนเหล่านี้เหมือน "อยู่หลัง บังเสา ฝ้าดู อยู่ไม่นาน" หมายถึงเมื่อมีหน่วยงานไม่ว่าภาครัฐ หรือเอกชนเข้าไปทำงานพัฒนาในชุมชนแออัดที่พวกเขาอาศัยอยู่ คนเหล่านี้จะไม่ใคร่กล้าแสดงตัว มักจะนั่งอยู่แถวหลังๆ หรือนั่งบังเสาไว้ ฝ้าดูบรรดาเพื่อนในชุมชนอภิปรายโต้ตอบกับนักพัฒนา ฟังได้ไม่นานก็ลุกเดินออกจากห้องประชุม หรือสถานที่นั่งประชุมไป นักพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนก็สรุปกันว่า พวกเขาเป็นประเภทไม่ให้ความสนใจกับงานส่วนรวมของชุมชน ไม่เสียสละให้ชุมชน ไม่กระตือรือร้น ไม่กล้าแสดงออก ไม่เคยแสดงความคิดเห็น ไม่เคยพูด การเข้าร่วมบางครั้งอาจจะถูกเกณฑ์มา หรือมีความสนใจเพียงแค่อายุรู้ คนเหล่านี้จะมีมากในชุมชนที่ไร้หลักฐาน และเป็นชุมชนที่เกิดจากคนอพยพเข้ามาจากถิ่นอื่น

นักวิจัยพื้นที่ได้พยายามพ่วงหลายการให้ความหมายที่เป็นการประทับมโนทัศน์พวกเขา ด้วยการเข้าไปพูดคุยทำความเข้าใจวิถีชีวิตของพวกเขาอย่างเจาะลึกมากขึ้น บุคคลที่ไร้สมรรถภาพในการเข้าถึงบริการสังคมมักไม่มีหลักฐาน ไม่มีใบเกิด ไม่มีบัตรประชาชน เป็นคนรุ่นลูกหลานของเกษตรกรที่ยากจน ไร้ที่ดินทำกิน จึงอพยพเข้ามาหางานรับจ้างทำในเมือง ทำงานในโรงปอ ทำงานในบ่อนการพนัน ขับขี่สามล้อโดยสารรับจ้าง ขับขี่ซาเล้งเก็บเศษขยะขาย เป็นคนงานชำแหละเนื้อในตลาด เป็นช่างทาสี เป็นกรรมกรก่อสร้าง รับจ้างซักเสื้อผ้า เป็นต้น บางคนอย่างนางปุ่น อายุ 44 ปี ถูกหลอกมาขายบริการทางเพศตั้งแต่อายุ 14 ปี เคยใช้ชีวิตในบ้านนารีสวัสดิ์ (สถานฝึกอาชีพสตรี) ต่อมาได้สามี เมื่ออายุ 20 ปี มีลูกคนแรก สามีก็ทิ้งไป ตนเองต้องทำงานรับจ้างเพื่อเลี้ยงดูลูก โดยที่ไม่มีความรู้ใดๆเลย สุดท้ายต้องยกลูกให้ครอบครัวผู้มีฐานะไปเลี้ยงดู เพราะเลี้ยงเองไม่ไหว ครอบครัวที่เอาลูกของนางไปเลี้ยงอย่างดีราวกับเป็นลูกแท้ๆ ก็ไม่ยากให้นางไปเยี่ยมเยียนเท่าใดนัก

คนยากจนในชุมชนแออัดเหล่านี้เป็นคนธรรมดา มีทำที่ต่อชีวิตอย่างสามัญ แต่มีสภาพการครองชีพต่ำกว่ามาตรฐานอย่างมาก ขยันทำมาหากินทำงานแบบปากกัดตีนถีบตลอดเวลา แต่ไม่มีทางจะได้รายได้ที่ดีพอถึงขั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และเมื่อวันหนึ่งเมื่อเกิดอุบัติเหตุจากการทำงานหรือเกิดจากพิษภัยสะสมของการเสพยาขยัน (เดี่ยวนี่เรียกว่ายาบ้า) เพื่อการเร่งทำงานอย่างหนักพวกเขาก็มีสภาพที่เลวร้ายยิ่งไปกว่าเดิม

ทำที่ต่อชีวิตของบุคคลในกรณีศึกษาอาจจะไม่เหมาะสมนัก ถ้ามองอย่างผิวเผิน เราอาจจะดำเนินคดียื่นพวกเขาบางคนว่า "จนแล้วยังกินเหล้าอีก" ทว่านักวิจัยพื้นที่มองพฤติกรรมนี้อย่างใจกว้าง ไม่ดำเนินคดียื่น เพราะบุคคลหลายคนในกรณีศึกษานี้ ไม่ได้กินเหล้า ไม่ได้สูบบุหรี่ ไม่เที่ยวเตร่ ไม่เล่นการพนัน ก็ตกอยู่จนภาวะไร้สมรรถภาพนี้ได้ บุคคลหลายคน ไม่มีทางออกที่ดีแม้ในชีวิตประจำวัน การหลอกตนเองให้มีความสุขชั่วคราวไปกับการดื่ม น่าจะเป็นคำอธิบายที่พอรับได้ในระดับสามัญชน ขณะที่บางคนดังเช่นนางเกียง มีคำอธิบายว่า สามเณรไม่ให้เงินใช้ เที่ยวเตร่ ดื่มสุรา และทุบตีเธอ แรกๆเธอไม่ได้ดื่ม แต่ชีวิตที่ดำเนินไปเช่นนี้ ไม่มีทางออกใดที่พอจะหวังได้ เธอจึงหันมาดื่มสุราบ้าง นักวิจัยพื้นที่ได้เคยตกตือนนางเกียงในขณะทำกลุ่มสนทนาประเด็นเฉพาะ ด้วยเหตุผลที่ไม่ได้ดำเนินคดียื่น ทว่าเพื่อให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงขึ้น

โดยสรุป ทำที่ต่อชีวิตของประชาชนที่ยากจนอย่างที่สุดในชุมชนแออัดในกรณีศึกษา เกิดจากปรับตัวต่อปัจจัยทางสังคมที่เป็นความขาดแคลน นับมาตั้งแต่รุ่นลูกหลานของเกษตรกรยากจนไร้ที่ทำกิน ไร้โอกาสทางการศึกษา และไม่มีโอกาสในด้านการงานหารายได้ที่จะทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่านี้

4.8.2 ปัจจัยการผลิต

บุคคลในกรณีศึกษาของสมภพ บุณนาคนไม่มีที่ดิน ไม่มีทุนในการประกอบการ ทักษะพื้นฐานในการทำงานก็มีไม่มาก บางคนมีทักษะในการขับรถสิบล้ออย่างนายประเดิม ก็มีรายได้ไม่พอเพียง ทำงานอย่างหนัก-ขับรถสิบล้อมานานกว่า 30 ปีและใช้ยาบ้ามานานเท่าๆกัน จนพิษภัยจากยาบ้าสะสม จนหมอบอกว่า "สมองฝ่อ" ขับรถอีกต่อไปไม่ได้ เพราะมีอาการเดินไม่ตรงทาง พูดไม่ชัดหยิบจับสิ่งของไม่มั่นคง สายตาใช้การไม่ได้ดังปกติ หมอบอกว่าไม่มีทางรักษาให้หายได้ นายเต็ม ช่างทาสี ก็เป็นอีกคนหนึ่งทำงานทาสีมาตั้งแต่อายุ 14 ปี ทำงานอย่างไม่มีหลักประกันใดๆนาน 25 ปี จนมาพลัดตกบันไดสูงขณะกำลังทาสี ทำให้มีสภาพเกือบพิการ โดยที่ไม่ได้รับการชดเชยใดๆ

ปัจจัยการผลิตในด้านแรงงานนั้น พวกเขาเป็นแรงงานของคนอื่น เป็นเจ้าของแรงงานในฐานะที่เป็นชีวิตที่มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเขา ไม่มีหลักประกันทางสังคม ไม่มีการชดเชยเมื่อเกิดอุบัติเหตุจากนายจ้าง ไม่มีหนทางต่อสู้เรียกร้องในสิทธิประโยชน์ที่พึงได้รับ พวกเขาเป็นปัจจัยการผลิตของนายจ้าง และได้ขายแรงงานของตนอย่างเสียเปรียบ ถ้าเขาทำงานอย่างเดียวกันในประเทศที่มีระบบสวัสดิการสังคมเข้มแข็งในต่างประเทศ พวกเขาจะมีโอกาสได้รับการชดเชย ได้รับการฝึกอาชีพและพัฒนาการอาชีพที่เป็นจริง และได้ค่าตอบแทนที่เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้

4.8.3 ทรัพยากร

ในด้านทรัพยากรทางสังคมและเศรษฐกิจทั้งหลาย บุคคลในกรณีศึกษาของสมภพ นุนาคขาดแคลนอย่างยิ่ง แม้ว่าหลายครั้งเขาอาจจะถูกเกณฑ์มานั่งฟังนักพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน เมื่อผู้นำชุมชนต้องการแสดงพลังให้นักพัฒนารู้สึกดึงดูดใจที่จะนำโครงการมาลงในพื้นที่ แต่พวกเขาไม่ได้รับผลประโยชน์อะไร เพราะพื้นฐานที่สุดคือไม่มีเอกสาร ไม่มีทะเบียนบ้าน ไม่มีใบเกิด ไม่มีบัตรประชาชน บุคคลอื่นในชุมชนอาจจะได้รับประโยชน์และถือเป็นวงในของการพัฒนา ส่วนพวกเขาอยู่ตขอบวงของโครงการพัฒนาเหล่านี้ไป การไม่สามารถเข้าถึงบริการสังคมที่มีหน่วยงานนำเข้ามาจึงเป็นปัญหาสำคัญ

สิ่งที่พวกเขาพอจะดิ้นรนเอาตัวรอดได้ คือการได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านเป็นอาหารบางมื้อบ้าง หรือในกรณีของนางอัมพร ที่มีลูก 4 คน ต้องให้คนโตไปขอขณเฑาะว์ที่วัด และวันไหนไม่มีเงินซื้อข้าวกิน ก็ต้องไปหาเฑาะว์ที่วัด ฟังข่าวกันบาตรจากเฑาะว์ลูกชาย และพระเฑาะว์ป้อนมาประทังชีวิตให้รอด กรณีของนางอัมพร นับว่าสถาบันศาสนาได้ทำหน้าที่ "กระจาย" จากคนที่มีฐานะดี (จึงมีเงินซื้อข้าวมาตักบาตร) ไปสู่คนยากจนไม่มีจะกิน ได้อย่างเหมาะสม

นางอัมพรยอมรับว่า ไม่กล้าไปขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ไม่กล้าขอเข้าไปรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มกองทุน กลุ่มออมทรัพย์ก็ไม่กล้าเข้าไป เพราะคิดว่า ตนคงไม่ได้รับเงินทุนใดๆ ทั้งนี้เนื่องจากตนไม่มีอาชีพเป็นหลักฐานแน่นอน อาชีพรับใช้คนในบ่อนการพนัน บอกเขาไปก็จะรังเกียจ เรื่องกองทุนหมู่บ้านก็ไม่ได้เข้าไปเป็นสมาชิกกับเขา ไม่ทราบข้อมูลใดๆทั้งสิ้น ไม่ทราบว่าใครในชุมชนได้รับบ้างหรือไม่ เพราะไม่ได้ไปรับกับเขา

สิ่งที่นักวิจัยพื้นที่ค้นพบอย่างสำคัญ คือ **จริยทรัพย์** ซึ่งเด่นมากที่สุด ในกรณีของนางทองที่ สมภพ นุนาคใช้อุปถัมภ์ เรียกว่า "นางทอง แม่พระ" ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างของการดำเนินชีวิตของสามัญชนที่ดงาม เต็มไปด้วยความผูกพันและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น โดยไม่ได้อิงโครงสร้างทรัพยากร

ปกติของรัฐ สมภพใช้คำว่าเป็น "ระบบอุปถัมภ์ที่ใช้ความสัมพันธ์ทางจิตใจในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน" นักวิจัยหลักไม่มีใครเห็นด้วยนัก เนื่องจาก เวลากล่าวถึงระบบอุปถัมภ์ เรามักจะมองในแง่ดั่งและเป็นการนำมาดูแลสวัสดิการ เพื่อให้เป็นกำลังได้อำนาจของเจ้านายในระบบศักดินาสยออยุธยา ทว่า กรณีนางทองเป็นความสัมพันธ์แนวราบ เกิดขึ้นในหมู่คนยากจนอย่างที่สุดด้วยกัน

นางทอง หญิงชราอายุ 74 ปี ดูเลหลายชีวิต ทั้งๆที่ไม่ได้มีฐานะร่ำรวย เป็นที่พึ่งพิงของหลานทั้งที่เป็นหลานแท้ๆ 3-4 ชีวิต และหลานเทียมเป็นเด็กอีก 3-4 คน ที่เข้าใจว่าหญิงบริการนำมาฝากให้ช่วยเลี้ยง แล้วก็ทิ้งไว้กับนางทองโดยไม่ติดต่อกลับมาอีกเลย นางทองมีชื่อเสียงในหมู่องค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ เพราะวันหนึ่งในปี 2539 มีผู้นำส่งหลานชายแท้ๆที่ไปเป็นกรรมกรอยู่นครปฐมป่วยหนักในสภาพผอมแห้งจนเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก ห่อตัวด้วยผ้าหลายชั้นและกลิ่นอูจจะระเหม็นคลุ้ง นางรับหลานชายมาโอบอุ้มอย่างมิได้รังเกียจ ชำระร่างกายให้ ซักเสื้อผ้าให้ ดูแลอย่างดีด้วยความรักและสงสารหลาน เมื่อพาหลานไปโรงพยาบาลก็ทราบว่า หลานเป็นเอดส์ ชาวบ้านพูดถึงด้วยความกลัวและรังเกียจ แต่นางทองเพียรพยายามที่จะพาหลานไปรักษา จนอาการดีขึ้นสามารถเดินเหินไปไหนมาไหนได้ อย่างไรก็ตาม ไม่นานหลานก็ป่วยและเสียชีวิตในชายคาบ้านของนางทอง องค์กรด้านเอดส์ทั้งภาครัฐและเอกชนเชิญนางทองไปเล่าประสบการณ์ในการดูแลผู้ป่วยเอดส์หลายครั้ง จนนางทองแปลกใจมากกว่า ทำไมผู้คนจึงพากันตื่นเต้นกับสิ่งที่นางกระทำไป ทั้งๆที่นางทองคิดว่าเป็นเรื่องที่แสนจะปกติธรรมดา (Normalization) เพราะที่เธอทำไปทั้งหมดก็ด้วยความรักความผูกพันที่เธอได้เลี้ยงหลานคนนี้มาตั้งแต่เล็กจนโต เมื่อหลานป่วย เธอก็ต้องดูแลหาทางให้รักษาพยาบาลจนสุดความสามารถ เหตุใดคนอื่นจึงไม่ได้คิดและทำอย่างที่ตนคิด และเหตุใดจึงพากันเห็นว่า การกระทำของตนเป็นของแปลกอย่างน่าทึ่งเสียเหลือเกิน

หากทุกคนมีความคิดในการให้ความรักความเมตตาว่าเป็นสิ่งปกติวิสัยอย่างนางทอง สังคมไทยคงจะอบอุ่นและมีความมั่นคงด้วย "จริยทรัพย์" ของผู้คนเป็นอย่างยิ่ง

4.8.4 โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม

อันที่จริง แม้จะวิจัยพื้นที่ไม่ได้กล่าวให้ชัดเจน เราก็จะเห็นภาพสะท้อนว่า บุคคลที่ไร้สมรรถภาพในกรณีศึกษานี้เป็นผลผลิตของการขับเคลื่อนของระบบสังคมอุตสาหกรรมที่มีชัยต่อระบบสังคมเกษตรกรรม เกษตรกรขนาดเล็กไม่สามารถดำรงวิถีการผลิตแบบเดิมให้อยู่รอด ชีวิตของผู้คนในกรณีศึกษาคือคนรุ่นลูกหลานของเกษตรกรที่ถูกระบบทุนนิยมทำให้ต้องล้มละลาย เหตุที่ต้องล้มละลายก็คือการสืบเนื่องมาจากปัญหาเชิงโครงสร้าง ดังนั้น สาเหตุพื้นฐานที่สุดของความทุกข์ของ

บุคคลไร้สมรรถภาพเหล่านี้ก็คือ ปัญหาเชิงโครงสร้าง ที่พวกเขาไม่ได้รับความเป็นธรรมจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เน้นการเติบโตอย่างรวดเร็วนั่นเอง

บุคคลเหล่านี้ไม่ได้รับความเป็นธรรมหลายชั้นหลายซ้อน ไม่ใช่เพียงแค่ที่ต้นตอต้นทางของปัญหา ทว่าได้รับความไม่เป็นธรรมอย่างสืบเนื่องตลอดกระบวนการดำเนินชีวิตที่เกิดขึ้น แม้กระทั่งการบริการทางสังคมที่รัฐและเอกชนดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็นบริการเชิงบรรเทาทุกข์ หรือเชิงการพัฒนาสังคมก็ไม่ได้ตกถึงบุคคลเหล่านี้ เพราะบุคคลเหล่านี้ขาดพื้นฐานการ "ต่อสายเข้าตรง" ไปสู่การบริการต่างๆ ในขณะที่คนอื่นในชุมชนมีความสามารถในการเข้าถึงก่อนและเข้าถึงได้มากกว่าพวกเขา

ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงเพศภาวะ (Gender relations) เป็นส่วนหนึ่งของต้นตอสาเหตุของความยากจนของบุคคลในกรณีศึกษา เราจะเห็นว่า บุคคลผู้ไร้สมรรถภาพที่เป็นหญิงแทบจะทำอะไรไม่ได้เลย เมื่อสามีเสียชีวิตลง การดำเนินชีวิตโดยลำพังของลูกผู้หญิงดูเป็นเรื่องน่าผิดหวัง และฝากทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตไว้กับสามี แม้สามีจะทุบตีทำร้ายอย่างรุนแรง ก็ต้องทนถูกทุบตีเพื่อลูก หรือในกรณีที่มีเจ็บป่วยพิการ ผู้หญิงก็ต้องเป็นฝ่ายดูแล เมื่อเธอหาทางออกให้กับชีวิตไม่ได้ หันมาดื่มสุรา เธอก็ถูกประนามจากสังคมทั้งชั้นทั้งล่าง

ในโครงสร้างความสัมพันธ์ในระดับชุมชน นักวิจัยพื้นที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างทางชนชั้นและการได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างประชาชนในชุมชนด้วยตนเอง การมองชุมชนที่ยากจนที่เป็นกลุ่มๆเหมือนกันหมด (Homogeneity) จึงจำเป็นต้องได้รับการทบทวนเสียใหม่ วัฒนธรรมในชุมชนก็มีรายละเอียดที่มีการจำแนกแตกต่างออกไป วัฒนธรรมของคนที่ยากที่สุดในกรณีศึกษานี้มีรายละเอียดเป็นความแตกต่างออกไปจากวัฒนธรรมของทั้งชุมชนอย่างแน่นอน

เท่าที่เป็นอยู่ ไม่ว่าจะภาครัฐหรือเอกชนเมื่อต่อสายเข้ามาถึงชุมชนยากจนแล้ว ก็หยุดมองความเป็นจริง เทปบริการและโครงการความช่วยเหลือต่างๆลงมา เป็นผลให้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นไปตกอยู่กับคนที่พอจะมีโอกาสอยู่บ้างแล้วเท่านั้น คนที่ด้อยโอกาสและลำบากอย่างที่สุด รัฐและเอกชนส่งต่อเข้าไปไม่มีใครถึง เพราะไม่ได้วิเคราะห์ให้เห็นลึกถึงความหลากหลายในชุมชน (Heterogeneity) นักวิจัยพื้นที่พยายามถอดชุมชนออกทีละชั้นทีละส่วนให้เห็นเนื้อในที่แท้จริงว่า บุคคลที่คนภายนอกมองว่า "ไม่สนใจส่วนรวม ไม่เสียสละ ไม่กระตือรือร้น ไม่พยายามเข้าใจปัญหา ไม่แสดงความเห็น" นั้น แท้จริงแล้วมีอะไร เป็นสาเหตุให้ต้องกระทำเช่นนั้น

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ในการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับ กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

ผลการศึกษาศถานะชีวิตของกลุ่มคนจนกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคมกลุ่มต่างๆที่ผู้วิจัยได้ศึกษา ไม่เพียงแต่จะทำให้เข้าใจสถานะชีวิต สภาพการดำเนินชีวิต ความพยายามในการยังชีพให้อยู่รอดด้วยวิธีต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ตั้งไว้ หากแต่ผลจากการศึกษาที่ผ่านมายังทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ถึง ผลการศึกษาในเชิงนามธรรมบางด้านที่มีคุณค่าต่อการศึกษาและเข้าใจ “ชีวิต” ของคนจนในด้านที่เราอาจมองข้ามไป จนทำให้เกิดภาวะที่เห็นคนจน คือ ผู้ด้อย หรือผู้คอยรับผลแห่งความช่วยเหลือตลอดไป ผลการศึกษาดังกล่าวนั้น พอสรุปได้ ดังนี้

1. การเห็น “พลังชีวิต” ของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคม

การเห็นพลังในการยังชีพให้อยู่รอดของบุคคลผู้ด้อยโอกาสหลายกลุ่ม ที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นกลุ่มที่ถูก “ตีตรา” หรือ “ประทับตรา” จากสังคม เห็นสภาวะที่พวกเขาต่างดิ้นรนเอาชีวิตรอดในวิถีทางที่หลากหลาย ทั้งเพื่อตนเองและเพื่อลูก สามี ภรรยา หรือพ่อแม่ แม้ทางเลือกนั้นอาจจะเป็นหนทางที่ทำให้พวกเขาไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม หรือถูกรังเกียจ เบียดขับจากสังคมด้วยซ้ำ แต่พวกเขาก็ยังคงอดทนสู้ สู้กับการถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม แม้ในหลายพื้นที่ พวกเขาอาจจะถูกรังเกียจ ถูกการกระทำแบบเลือกปฏิบัติ เช่น หญิงที่ทำงานให้บริการทางเพศ หรือ กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ กลุ่มผู้ติดยาเสพติด กลุ่มผู้ต้องขัง กลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ คนเหล่านี้ถูกปฏิบัติราวกับเป็นพลเมืองชั้นสองของสังคม แต่พวกเขาส่วนใหญ่ก็ยังชีพอยู่ด้วยการพึ่งตนเอง พึ่งกันและกัน โดยไม่รบกวนใคร ไม่สร้างภาระให้แก่ใคร แม้ความช่วยเหลือจากภาครัฐ พวกเขาก็ไม่มีโอกาสเข้าถึงอย่างเปิดเผย

หลายฝ่ายเลือกที่จะอยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยลำพัง จำกัดวงปฏิสัมพันธ์ของชีวิตกับสังคม อยู่ในมุมมืดของสังคม ใช้ชีวิตอยู่ในกลุ่มเล็กๆ ของตน ไม่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในบริการใดๆ ได้ เพราะต่างตระหนักและรู้แก่ใจว่า สังคมไม่ได้ต้อนรับพวกเขา การยังชีวิตในสภาพดังกล่าว สามารถสะท้อนภาพใน 2 ด้าน คือ ด้านที่พวกเขาไร้พลังอำนาจ (powerless) อับจนทางเลือกแห่งชีวิต อ่อนแอ และไม่สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาใดๆ ได้ ภาพสะท้อนด้านนี้คือภาพสะท้อนที่เรามักจะพบทศรูปเดิมอยู่แล้วในการตีความพฤติกรรม หรืออธิบายคนจนและพฤติกรรมความจนของพวกเขา สำหรับอีกด้านหนึ่งซึ่งผู้ศึกษาได้พบจากการศึกษาสภาพชีวิตและความทุกข์ของพวกเขา คือ การดิ้นรนในสภาวะ “อับจน” อยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี อยู่อย่างอึด อดทน ต่อความละอาย ต่อคำนิทา ตำหนิ ต่อสายตารังเกียจดูแคลนของผู้คนที่ไม่เข้าใจ ในหลายกรณี กลับเป็นภาวะของการพึ่งตนเอง ดิ้นรนต่อชีวิตด้วยกำลังที่เหลืออยู่ด้วยตนเอง โดยไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน เช่น แม่ขี้ขทานข้าว ที่จำต้องยังชีวิตด้วยการเป็น “ขอทาน” เพื่อขอทานอาหารมาเลี้ยงสามีพิการ ลูกที่ป่วยเรื้อรัง แม่ขี้ขไม่เคยทิ้งภาระในความรับผิดชอบที่มีต่อลูกสาว ในวันที่รับรู้ว่าจะมีชีวิตที่ต้องดิ้นรนต่อไป แม่ตัวแม่ขี้ขเองจะมีอายุถึง 70 ใกล้ 80 แล้วด้วยซ้ำ วณิกตบอดจำนวนมากที่ออกหาเงินทุกวัน เพื่อมาเลี้ยงลูกที่กำลังเรียน และเพื่อเลี้ยงตนเองไม่ให้เป็นการะของลูก ผู้หญิงทำงานให้บริการทางเพศ ที่ทนรับรู้และเข้าใจสภาพการทำงานของตนเอง ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เธอยังชีวิตรอด และสามารถส่งเงินเป็นค่าเล่าเรียน หรืออุปกรณ์การเรียนที่ลูกต้องการ ทำให้ลูกของเธอได้เรียนเท่ากับเด็กคนอื่น ความภาคภูมิใจของหญิงที่เป็น “แม่” เมื่อรู้ว่าลูกจะยิ้มออกเมื่อมีเงินซื้อรองเท้าที่มีไฟแวบๆ ที่ลูกต้องการให้ลูกได้ เหล่านี้คือการเห็น “พลังชีวิต” ของพวกเขา (เธอ) ได้เห็นด้านในของชีวิตมนุษย์กลุ่มที่ถูกสังคมหยามศักดิ์ศรีมาตลอด และตระหนักรู้ว่า ความจริงแล้ว พวกเขา (เธอ) เหล่านี้กลับเปี่ยมด้วยพลังชีวิตอย่างล้นเหลือ

2. การเรียนรู้นิยามความหมาย “คนจน” ในมิติใหม่

การที่มนุษย์จำนวนหนึ่งทนต่อภาวะการถูกเบียดขับ การถูกกระทำ ถูกมองอย่างไร้ค่าจากสายตาที่มีมาตรฐานแบบบรรทัดฐานและศีลธรรมของสังคม การอยู่รอดให้ได้โดยไม่ร้องขอ ฟังฟังใคร แม้หลายคนอาจจะประณามว่าชีวิตที่พวกเขา (เธอ) เลือกไร้ศักดิ์ศรี แต่เมื่อได้เข้าใจการดำเนินชีวิตและสาเหตุที่ทำให้พวกเขา (เธอ) ต้องเลือกชีวิตเช่นนี้ เรากลับได้พบอีกด้านของพลังชีวิตที่แฝงเร้นอยู่ ความจริงแล้วพวกเขา “คนจน” ที่เคยถูกให้คำนิยามอันน่าหดหู่ ไร้พลัง กลับมีอีกด้านที่มีพลังอำนาจ มีความเข้มแข็งในตัวตนทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ มีความรักและรับผิดชอบต่อผู้อื่นที่เขาแบกรับภาระอยู่ ทำหน้าที่ของตนเองอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ท้อถอยหรือถอดใจง่าย แม้ใน

สถานะที่ไม่เคยเกื้อกูลพวกเขา (เธอ) มาก่อน เราได้ตระหนักว่าคนจนผู้ด้อยโอกาสจำนวนมากมี “ศักดิ์ศรี” ในการดำรงชีวิต และไม่ใช่ศักดิ์ศรีในนิยามความหมายเดิม ที่เน้นอำนาจ บารมี ยศศักดิ์ แต่เป็น “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” ที่หลายคนมองข้ามนิยามในมิตินี้ไปแล้ว

การได้นิยามความหมายใหม่เกี่ยวกับ คนจน ทำให้ผู้วิจัยเห็นความยากจนในมิติที่ลึกซึ้ง กว่ามิติทางเศรษฐกิจ เพราะกลุ่มคนจนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่เผชิญความจนในเชิงโอกาส จนอำนาจ จนทาง เลือกแห่งชีวิต วิธีชีวิตของพวกเขาบางกลุ่มสะท้อนถึงการถูกทำให้จนศักดิ์ศรี จนปัญญาที่จะคิด แก้ ปัญหาในวิถีทางอื่นๆ ความจนในที่นี้ยังหมายถึง “ความอับจน” อันเนื่องมาจาก “การถูกเบียดขับ หรือการกีดกันทางสังคม” (Social Exclusion) ทั้งนี้เพราะคนจนกลุ่มนี้กล่าวได้ว่า “ถูกตีตรา ประทับ ตรา” มากที่สุดในบรรดากลุ่มคนจนกลุ่มต่างๆ

3. เหตุแห่งความจนมีหลายปัจจัย

กลุ่มคนจนที่เป็นผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคม ต่างถูกกระทำให้กลายมาเป็น “คนจน” จากหลายเหตุปัจจัย ปัจจัยพื้นฐานได้แก่ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ความล้มเหลวของฐานการผลิตที่มีอยู่เดิมจากผลกระทบของการพัฒนาที่มุ่งสู่ระบบทุนและบริโภคนิยม การถูกละเลยความ สนับสนุนในฐานทรัพยากร และฐานภูมิปัญญาของรัฐ ทำให้คนจำนวนมากตกอยู่ในสภาพของ ความขัดสน จนโอกาส ไร้อำนาจและขาดศักดิ์ศรีในตัวตนของตนเองในที่สุด ความยากจนที่เกิดขึ้น มีมิติของความเชื่อมโยงจากความจนแบบหนึ่งไปยังอีกแบบหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตลอดช่วงชีวิต ของคนจนแต่ละกลุ่ม มีจุดเปลี่ยนหรือจุดหักเหในชีวิตแตกต่างกัน ทั้งจากภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นอย่าง คาดไม่ถึง จากวิบัติหรือความเชื่อในวัฒนธรรมของระบบอำนาจนิยม ระบบชายเป็นใหญ่ ส่งผลให้ เกิดพฤติกรรมหรือท่าทีแห่งชีวิตที่ผิดพลาด ประกอบกับการขาดปัจจัยการผลิตหรือทุนทางสังคมที่ จะต่อยอดชีวิตของตนเอง อีกทั้งขาดโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากรหรือบริการทางสังคมจากรัฐ ปัจจัย เหล่านี้มีความซับซ้อนหลากหลายมิติที่กระทำซ้ำ ตอกย้ำให้คนจนมีโอกาสดกทุกข์ ซ้ำซาก หนัก หน่วงมากขึ้นในมิติต่างๆ หากตระหนักในความเป็นจริงที่ซับซ้อน แตกต่างเช่นนี้ จะพบว่า การแก้ ปัญหาความจนไม่สามารถจะแก้ที่มิติทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว หากแต่ต้องพิจารณาแก้ไขในแง่มุม หลากหลายมิติ ทั้งในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย

4. แนวคิดสำคัญที่กระทำซ้ำต่อคนจนให้อับจนเพิ่มขึ้น

การศึกษาสถานะ คนจนด้อยโอกาส มีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับแนวคิด ความ เชื่อบางด้านที่เป็นปัจจัยกระทำซ้ำให้พวกเขา (เธอ) ยากลำบากมากขึ้น แนวคิดดังกล่าวได้แก่ แนว

คิดเชิงอำนาจที่เชื่อมั่นในภาวะชายเป็นใหญ่ แนวคิดความเชื่อในระบบพรหมจรรย์ซึ่งเป็นจุดหักเหในชีวิตที่ส่งผลให้ผู้หญิงจำนวนมากตัดสินใจทำงานให้บริการทางเพศ แนวคิดชาติใหญ่ที่ทำให้เกิดอคติและเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มชาติพันธุ์หรือคนพลัดถิ่น แนวคิดระบบทุนนิยมที่เห็นทุกอย่างเป็นสินค้า ไม่ว่าจะเป็น คน (ผู้หญิง) ความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ การขายรสนิยมการแต่งกาย แต่งหน้าตาของผู้หญิงทำงานในบาร์ญี่ปุ่นให้เป็นที่พึงใจของชายผู้เที่ยว และแนวคิดสำคัญที่พื้นคั่นหรือแก้ไขได้ยากที่สุด คือ การมองตนเองต่ำต้อย ไม่เห็นคุณค่า ศักดิ์ศรีของตน ซ้ำกลับยอมรับการตีตราและความเชื่อของสังคมมากดทับคุณค่าของตน ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตแบบจำกัดวงความสัมพันธยอมรับการถูกเบียดขับ และมีชีวิตที่เสมือนไร้พลังอำนาจ ฯลฯ

แนวคิดต่างๆ เหล่านี้เป็นโครงสร้างวัฒนธรรมที่กระทำซ้ำ และผลิตซ้ำความคิด ความเชื่อของคนจำนวนมากในสังคมที่มีต่อคนจน และผลิตซ้ำความคิด ความเชื่อของคนจนที่มีต่อตนเอง แนวคิดดังกล่าวเป็นปัจจัยทอนพลังของคนจนในสังคม ที่ทำให้พวกเขาติดอยู่ในกับดักแนวคิดที่ลึงทันทตนเอง และพื้นคั่นได้ยาก

5. ระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนผู้ด้อยโอกาสในสังคม: ไม่ทั่วถึงและยากแก่การเข้าถึง

เมื่อพิจารณาถึงระบบสวัสดิการสังคมในการดูแลและให้ความช่วยเหลือแก่ประชากรกลุ่มนี้พบว่า กลุ่มประชากรกลุ่มนี้ยังไม่มีโอกาสเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคมที่รัฐได้จัดให้ รวมทั้งยังไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงสวัสดิการที่จัดขึ้นภายในชุมชนเองในหลายพื้นที่ ทั้งนี้เพราะแนวทางการให้บริการแก่ผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ยังมีขอบเขตความจำกัดในเชิงงบประมาณ พื้นที่ดำเนินการ ข้อจำกัดของบุคลากรให้บริการ ความสามารถในการเข้าถึงผู้ประสบปัญหาอย่างแท้จริง และกลไกเชิง กฎหมายและมาตรการบางด้านที่ยังคงเป็นข้อขัดข้องอยู่

6. ปัญหาและข้อจำกัดของสวัสดิการภาครัฐ

แนวทางการให้บริการสวัสดิการสังคมแก่ผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ในส่วนการดำเนินงานภาครัฐ กล่าวได้ว่ามีลักษณะที่สำคัญ ได้แก่

- (1) บริการเชิงการสงเคราะห์ (Public Assistance)
- (2) การประกันสังคม (Social Insurance)
- (3) บริการสังคมทั่วไป (Social Services)

5.1 ปัญหาและข้อจำกัดของสวัสดิการภาครัฐ

5.1.1 บริการเชิงการสงเคราะห์ (Public Assistance)

1. การจัดบริการเชิงสงเคราะห์ให้แก่ผู้ด้อยโอกาส

อาจกล่าวได้ว่า ยังไม่สามารถกระจายบริการออกไปได้อย่างทั่วถึง พอเพียง เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการที่เป็นจริง การศึกษาของอภิญา ซึ่งศึกษาถึงระบบสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวด้อยโอกาส (ดูรายละเอียดใน อภิญา, กุมภาพันธ์ 2543: 26-35) มีข้อน่าสังเกตต่อการจัดระบบสวัสดิการสังคมในรูปแบบบริการเชิงสงเคราะห์ ดังนี้

(1) รูปแบบบริการเป็นรูปแบบบริการเชิงสงเคราะห์ เน้นการช่วยเหลือเฉพาะหน้า ระยะสั้น ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาความเข้มแข็งหรือศักยภาพในด้านต่างๆ ในระยะยาว รูปแบบบริการเช่นนี้ทำให้ใช้งบประมาณจำนวนมาก เพราะผู้ประสบปัญหาจะไม่สามารถช่วยเหลือตนเองหรือพึ่งตนเองได้ จากลักษณะบริการเพียงเท่านั้น และนำไปสู่การใช้งบประมาณมหาศาล ซึ่งยังไม่สามารถช่วยเหลือผู้รับบริการได้มากเท่าที่ควร

(2) ลักษณะบริการเน้นการช่วยเหลือที่เจาะจงไปที่ผู้ประสบปัญหารายบุคคลมากกว่าเป็นการพิจารณาให้ความช่วยเหลือในบริบทของครอบครัว ลักษณะบริการเน้นการให้ความช่วยเหลือที่เจาะจงไปที่ผู้ประสบปัญหา หรือผู้เดือดร้อนแบบเฉพาะราย (รายบุคคล) มากกว่าเป็นการพิจารณาให้ความช่วยเหลือในบริบทของครอบครัว

ด้วยมุมมองและวิธีคิดดังกล่าว ทำให้การพิจารณาปัญหาของมนุษย์มีลักษณะแยกส่วนมากกว่าการเห็นความเชื่อมโยงถึงบ้านและครอบครัว พ่อแม่ญาติพี่น้องตามความเป็นจริงของวิถีชีวิต ทำให้ลักษณะความช่วยเหลือเน้นที่ ตัวคน (แต่ละคน) มากกว่า ครอบครัว (ส่วนทั้งหมดที่คนนั้นสัมพันธ์ด้วย) และทำให้การแก้ปัญหาไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของปัญหาที่ดำรงอยู่ เช่น กรณีผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยโรคเอดส์ มีบริการเบี้ยยังชีพที่ให้เฉพาะผู้ป่วยระยะสุดท้ายเท่านั้น คือเดือนละ 500 บาท แต่เมื่อผู้ป่วยนั้นเสียชีวิตไปแล้ว การให้สวัสดิการในรูปแบบเงินช่วยเหลือนั้นก็สิ้นสุดไปด้วยโดยมิได้คำนึงถึงว่า ยังมีลูก หรือ ครอบครัวของผู้ได้รับความช่วยเหลือนั้นยังคงมีชีวิตอยู่ และเด็กจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วนด้วยเช่นกัน

(3) บริการที่จัดให้นั้นกำหนดขอบเขตการให้บริการเป็นรายครั้ง ไม่ใช่บริการแบบต่อเนื่อง ดังนั้นความช่วยเหลือต่างๆ จึงถูกจำกัดตามระยะเวลา หรือจำนวนครั้ง เช่น การให้เงินทุนในแบบต่างๆ เช่น การให้ปีละครั้ง หรือ ปีละไม่เกิน 3 ครั้ง เป็นต้น ทั้งที่ความเป็นจริง สถานการณ์ของแต่ละ

คนมีความเข้มแข็ง อ่อนแอแตกต่างกัน การพิจารณากำหนดขอบเขตบริการเป็นจำนวนครั้งเป็นการพิจารณาโดยยึดเอาองค์กรหรือหน่วยงานเป็นศูนย์กลางมากกว่ายึดเอาผู้ประสบปัญหาเป็นตัวตั้ง ดังนั้นจึงย่อมไม่เกิดคุณภาพในกระบวนการให้บริการได้

(4) การให้ความช่วยเหลือในเรื่องเงินทุน มักจะมีเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงบริการของภาครัฐ เช่น เงื่อนไขของเงินทุนประเภทต่างๆจะมีการกำหนดเกณฑ์ผู้ที่อยู่ในข่ายสมควรได้รับความช่วยเหลือ เช่น ข้อกำหนดในเรื่องหลักฐาน เอกสารทางราชการที่ต้องนำมาแสดง ขณะที่ผู้ด้อยโอกาสจำนวนมากเป็นผู้พวยพ้ายถิ่น ไม่ได้นำหลักฐานหรือเอกสารใดๆติดตัวมาด้วย หรือแม้มีเอกสารแต่ระบุว่าเป็นพลเมืองของจังหวัดอื่นที่ไม่ใช่พื้นที่ที่อยู่ปัจจุบันก็ไม่สามารถรับความช่วยเหลือนั้นๆได้

นอกจากนี้ผู้ขอกู้ที่เป็นหญิงจะต้องใช้สำเนาทะเบียนสมรส และไปยินยอมให้ทำนิติกรรมของคู่สมรสมาแสดงในการกู้ด้วย ซึ่งหากความสัมพันธ์ในครอบครัวมีปัญหา ย่อมทำให้หัวหน้าครัวเรือนหญิงนั้น ประสบปัญหาในการหาเอกสารดังกล่าวมาแสดง หรือต้องใช้เวลานานกว่าจะติดต่อนำเอกสารดังกล่าวมาให้รัฐ

ขณะเดียวกันการขอรับเงินทุนกู้ยืมประกอบอาชีพต่างๆก็มีอุปสรรคค่อนข้างมาก เพราะจะต้องหาผู้ค้ำประกันมาค้ำประกันให้ด้วย ซึ่งตามข้อกำหนดจะต้องเป็นข้าราชการ ลูกจ้างประจำส่วนราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา หรือบุคคลที่มีฐานะเชื่อถือได้ คือเป็นบุคคลที่มีอาชีพและรายได้มั่นคง เหล่านี้เป็นเงื่อนไขที่ยากลำบากสำหรับครอบครัวยากจนที่ไร้ความเชื่อถือทางสังคมอยู่แล้ว

หญิงคนหนึ่งซึ่งสามีประสบอุบัติเหตุเสียชีวิต ต้องดูแลลูกวัยก่อนเรียน 2 คน ได้แสดงความคิดเห็นในการเสวนาเรื่อง เงินกู้..สู้ใคร จัดโดยโครงการเลี้ยงคนด้อยโอกาส ร่วมกับสภาสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2542 ว่า เธอได้ดำเนินการติดต่อขอกู้เงินทุนประกอบอาชีพจากกรมประชาสงเคราะห์ แต่ไม่สามารถกู้เงินได้ ทั้งที่ในด้านคุณสมบัติของผู้กู้อื่นๆไม่มีปัญหา หลักฐานเอกสารราชการมีความพร้อม แต่เธอไม่สามารถหาคนมาค้ำประกันให้เธอได้ เพราะไม่มีใครเข้ามาช่วยรับผิดชอบ แม้จะตระเวนขอความช่วยเหลือจากข้าราชการที่เคยรู้จักแล้วหลายราย ก็ไม่มีใครยอมรับในการให้ความช่วยเหลือเธอได้ ทุกคนต่างกลัวว่าจะต้องมารับภาระแทนเธอ ญาติทุกคนต่างก็ลำบากและดิ้นรนกันอยู่แล้ว จึงไม่มีใครช่วยเธอได้ นอกจากนี้การกรอกเอกสาร แบบฟอร์มต่างๆก็ยุ่งยากและมากเสียจน

คนที่มีการศึกษาน้อยอย่างเธอไม่สามารถทำความเข้าใจได้ เธอต้องการพี่เลี้ยงหรือเจ้าหน้าที่ที่จะให้คำแนะนำให้กรอกข้อมูลได้อย่างถูกต้อง จะได้ไม่ต้องคอยแก้ซ้ำ-ไปซ้ำมาหลายครั้ง เธอทราบจากคนภายนอกว่า หากต้องการเงินกู้จะต้องมีการจ่ายค่าดำเนินการและแบ่งเงินนั้นให้แก่นายหน้าด้วยครึ่งหนึ่ง จึงจะหาผู้ค้าประกันมาให้ ซึ่งในที่สุดเธอบอกว่า ชาวบ้านจนๆอย่างเธอก็ต้องกลับไปพึ่ง ไร่ (แขกเงินกู้) เหมือนเดิม และต้องยอมจ่ายดอกเบี้ยนอกระบบที่สูง แต่เจ้าหน้าที่ทำอะไรพวกไปไม่ได้

ดังนั้นเงื่อนไขการกู้เงินจึงเป็นสวัสดิการที่มีเงื่อนไขที่ช่วยให้ได้ในกลุ่มที่ยังพอมีโอกาส อยู่บ้างเท่านั้น ขณะที่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ยากลำบากแท้จริง ย่อมเข้าไม่ถึงโอกาสความช่วยเหลือในลักษณะต่างๆ และต่างต้องดิ้นรนหาทางออกตามสภาพของตนเอง

(5) จากการศึกษาของกลุ่มองค์กรสตรี 9 องค์กร (มูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิผู้หญิง ศูนย์บริการข้อมูลและฝึกอบรมแรงงาน ศูนย์ช่วยเหลือแรงงานอพยพหญิง ศูนย์พิทักษ์สิทธิหญิงบริการ ศูนย์เพื่อนหญิงอำนาจเจริญ โครงการสตรีและเยาวชนลำพูน คณะกรรมการและเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา และโครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา) ได้เสนอเอกสารในการจัดเสวนา “ผู้หญิงสร้างหลักประกันให้หญิงไทย” เมื่อ 5 มีนาคม 2542 และเสนอปัญหาและอุปสรรคที่ผู้หญิงด้อยโอกาสไม่สามารถเข้าถึงกองทุนช่วยเหลือต่างๆของรัฐ ดังนี้ (องค์กรผู้หญิง และกลุ่มองค์กรพัฒนา 9 องค์กร, 2542: 1-2)

- กลไกในระดับท้องถิ่นหรือผู้นำในชุมชนส่วนใหญ่เป็นชาย และมักขาดจิตสำนึกในงานการจัดสรรทรัพยากร และให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มคนที่อ่อนแอในสังคม ทำให้ผู้หญิงยากจนในชุมชนขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน คนที่ได้รับประโยชน์กลับเป็นกลุ่มใกล้ชิดผู้นำ หรือคณะกรรมการหมู่บ้าน

- เงื่อนไขในการขอรับการสนับสนุนจากกองทุนต่างๆส่วนใหญ่มีเงื่อนไขที่เป็นการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงยากจน และกลุ่มที่ยากจนที่สุดในชุมชน เช่น ต้องใช้ทะเบียนสมรสเป็นหลักฐาน ต้องมีข้าราชการค้ำประกัน ต้องมีที่ดินเป็นของตัวเอง เป็นต้น

- เงื่อนไขการขอรับการสนับสนุนที่ไม่ได้ระบุตัวชี้วัดที่เหมาะสม มีเพียงกรอบกว้างๆว่าให้ความช่วยเหลือคนยากจน ในขณะที่ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เงินทุนต่างๆไม่ได้รองรับกลุ่มคนที่อ่อนแอที่สุดในสังคม ความช่วยเหลือส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับกลุ่มที่มีความพร้อม สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง

- ขาดกลไกที่จะพัฒนาอาชีพและรวมกลุ่มคนยากจน เพื่อสร้างโอกาสให้แก่กลุ่มคนยากจน

อย่างแท้จริง เนื่องจากกองทุนส่วนใหญ่จะเน้นสนับสนุนโครงการของกลุ่มในชุมชนที่มีความเข้มแข็ง หรือกลุ่มที่ดำเนินการอยู่แล้ว แต่สภาพของชุมชนที่เป็นอยู่ กลุ่มคนผู้ด้อยโอกาสมักจะอยู่ชายขอบของชุมชน ขาดโอกาสในการรวมกลุ่มกับผู้คนในชุมชน

ข้อเสนอของ 9 องค์กรเป็นข้อเสนอที่ยืนยันให้เห็นปัญหาการให้บริการในระดับกลุ่ม ระดับชุมชน ในรูปการจัดสรรเงินทุน และทรัพยากร ซึ่งกลุ่มผู้ด้อยโอกาส หรือกลุ่มที่มีผู้หญิงเป็นหลักของกลุ่ม จะไม่ได้รับการพิจารณาอย่างเท่าเทียมกับชาย ซึ่งสะท้อนถึงอคติทางเพศ และแนวความคิดการเลือกปฏิบัติที่ยังคงดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่นในสังคม

(6) ลักษณะการให้บริการเป็นบริการเชิงรับ ตั้งรับให้บริการในสถานที่เป็นส่วนใหญ่ นั้นหมายถึงว่าผู้ประสบปัญหาต้องเดินทางมาขอรับบริการด้วยตนเอง เพราะลักษณะของบริการมีลักษณะกระจุกตัว มากกว่ากระจายบริการออกไปตามหมู่บ้านในภาคชนบท

5.1.2 การประกันสังคม (Social Insurance)

การประกันสังคมเป็นโครงการที่เน้นการคุ้มครองบุคคลที่มีรายได้ประจำ โดยจัดเก็บเงินสมทบจากลูกจ้าง นายจ้างบางส่วนเข้าสู่กองทุนกลาง และบางประเภทรัฐบาลร่วมจ่ายด้วย ถือเป็นการเฉลี่ยสุขเฉลี่ยทุกข์ เฉลี่ยความเสี่ยงภัย ร่วมกันในความสัมพันธ์ทางการผลิต และการดำรงชีวิตในสังคมของสมาชิก (และครอบครัว) ในกองทุนประกันสังคม (บัณฑิตย ธนชัยเศรษฐวุฒิ, 2542: 73)

จากคำจำกัดความดังกล่าวข้างต้น การประกันสังคม เป็นเครื่องมือหนึ่งในโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) หรือการสร้างระบบความคุ้มครองทางสังคม ที่เป็นการดึงความร่วมมือร่วมของไตรภาคี คือ นายจ้าง ลูกจ้าง และภาครัฐบาล ในการสร้างหลักประกัน ให้ความช่วยเหลือคุ้มครอง แก่กลุ่มแรงงาน ในการจัดตั้งกองทุนประกันสังคม เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่กลุ่มแรงงานในสังคมในกรณีปัญหาต่างๆ แต่การประกันสังคมในปัจจุบัน ก็ยังไม่สามารถให้บริการครอบคลุมในประเด็นความคุ้มครองทางสังคมได้ครบถ้วนได้ การประกันการว่างงานหรือการประกันการมีงานทำ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาแรงงานที่สำคัญในสังคมไทย ก็ยังไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายประกันสังคม และคนจนผู้ด้อยโอกาสจำนวนมากตกอยู่ในกระแสของปัญหานี้ ก็ยังหาทางออกไม่ได้ ปัจจุบันการประกันสังคมซึ่งเริ่มประกาศใช้และให้ความคุ้มครองมาตั้งแต่ปี 2533 (พ.ร.บ.ประกันสังคม 2533) ได้กำหนดการให้ความคุ้มครองแก่ผู้ประกันตนไว้ 6 ประเภท คือ (1) การประกันความเจ็บป่วย หรือการประสบอันตราย (2) ประกันการคลอดบุตร (3) ประกันทุพพลภาพ (4) การเสียชีวิต (5) ประกันการสงเคราะห์บุตร (6) ประกันชราภาพ และ (7) ประกันการว่างงาน รัฐบาลไทยยังไม่

พร้อมดำเนินการในเรื่องนี้

ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ กล่าวถึงการประกันสังคมว่า

“..นับได้ว่าเป็นก้าวใหญ่ของการพัฒนาการด้านสวัสดิการสังคมขั้นต่ำ หรือ Social Safety Net ในประเทศไทย ที่ก่อให้เกิดส่วนร่วมในโครงการ ทั้งจากลูกจ้าง นายจ้าง และรัฐบาล เป็นพื้นฐานรองรับการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมอุตสาหกรรม ที่จำนวนลูกจ้างจะต้องเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากระบบการผลิต ได้พัฒนาสู่ความเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อยๆ..” (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: 27)

แต่อย่างไรก็ตาม การประกันสังคมนั้นสามารถให้ความคุ้มครองแก่เฉพาะกลุ่มเท่านั้น คือกลุ่มที่อยู่ในระบบแรงงานและมีรายได้ประจำ คนจนด้อยโอกาสที่เป็นแรงงานในระบบจึงมีเงื่อนไขในการได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายประกันสังคม แต่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในภาคชนบท ที่ไม่สามารถมีเงินทุนร่วมในการประกันตนเองได้ จะไม่สามารถเข้าถึงการได้รับความคุ้มครองในเงื่อนไขนี้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในภาคเกษตรจำนวนมาก อยู่กันอย่างกระจัดกระจาย ไม่อยู่ในระบบใดๆที่จะได้รับการคุ้มครอง การคำนึงถึงรูปแบบบริการสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและยากลำบากกลุ่มต่างๆจึงเป็นมาตรการเร่งด่วนที่รัฐจะต้องจัดเป็นความสำคัญเร่งด่วน

5.1.3 บริการสังคมทั่วไป (Social Services)

เป็นสวัสดิการสังคมอีกลักษณะหนึ่งที่มีลักษณะครอบคลุมอย่างทั่วถึงแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่จำกัดกลุ่มคน และไม่ต้องใช้หลักเกณฑ์ทดสอบความจำเป็น (Means Test) เพราะเป็นบริการที่รัฐต้องรับผิดชอบจัดบริการเหล่านี้ให้ครอบคลุมถึงประชาชนทุกกลุ่ม ลักษณะงานบริการสังคมในที่นี้ หมายถึง การจัดการศึกษาภาคบังคับ การให้บริการสาธารณสุข การจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัย การให้ความคุ้มครองเรื่องความมั่นคง ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น

ลักษณะบริการสังคมนี้ จัดว่าเป็นบริการสังคมพื้นฐานที่รัฐต้องรับผิดชอบ จัดให้แก่ประชาชนทั่วไป แต่ในกรณีที่ประชาชนบางกลุ่มมีรายได้ดี ย่อมสามารถจัดหาบริการที่ตนเองพอใจด้วยกำลังทรัพย์และโอกาสทางสังคมที่มี เช่น การเลือกโรงเรียนที่ตนเองต้องการศึกษาเอง โดยไม่เลือกโรงเรียนรัฐบาลในเขตพื้นที่ ที่ตนมีสิทธิเรียน หรือการเลือกที่จะเข้ารับการรักษาในสถานพยาบาลเอกชน เพื่อความสะดวกสบาย โดยไม่หวังพึ่งบริการในโรงพยาบาลของรัฐ บริการสังคมลักษณะนี้ จึงเปรียบเสมือนการจัดบริการที่ตอบสนองของความจำเป็นพื้นฐานให้แก่กลุ่มคนกลุ่มต่างๆ

ในสังคม ซึ่งกลุ่มผู้ประสบปัญหาที่ยากลำบากย่อมไม่มีโอกาสเลือกได้มากนัก และบริการสังคมบางส่วนที่จัดให้แก่คนยากจน ยากลำบาก อาจมีแนวโน้มเป็นบริการที่ไม่ได้มาตรฐาน หรือไม่มีประสิทธิภาพได้ ถ้ากลไกของรัฐไม่เข้ามาตรวจสอบมาตรฐานคุณภาพอย่างสม่ำเสมอ

การจัดบริการสังคมนี้ แม้จะมีการกระจายบริการออกไปให้แก่หน่วยงานจัดบริการ เช่น บริการการศึกษา ขึ้นกับกระทรวงศึกษาธิการ หรือ สำนักงานการศึกษาในกรุงเทพมหานคร การให้บริการสาธารณสุขโดยหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุข หรือหน่วยงานสำนักงานการแพทย์ และสำนักงานมัยในกรุงเทพมหานคร ฯลฯ เป็นต้น แต่ความเป็นจริงแล้ว หน่วยงานทั้งหลายต่างต้องตระหนักถึงการจัดคุณภาพบริการให้มีมาตรฐานสำหรับคนทุกกลุ่ม ให้เหมาะสมและเสมอภาคในระดับพื้นฐาน

5.2 แนวทางการจัดบริการสวัสดิการให้แก่

ผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคมโดยองค์กรพัฒนาเอกชน

การศึกษารูปแบบการให้บริการสวัสดิการสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชน เป็นบทเรียนที่มีคุณค่า และสามารถนำมาทบทวน ค้นหาแบบที่เหมาะสมในการจัดระบบสวัสดิการได้อย่างสอดคล้อง เพราะการดำเนินงานมีลักษณะของการเกาะติด เข้าถึง ยกระดับจิตสำนึก รวมกลุ่มแก้ปัญหาได้ในหลากหลายรูปแบบ เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการให้บริการสวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคมโดยองค์กรพัฒนาเอกชน พบว่า จะไม่ได้มุ่งเน้นที่การให้บริการเชิงสงเคราะห์ เงินทุนช่วยเหลือประเภทต่างๆ ฯลฯ ดังที่ภาครัฐดำเนินการอยู่ แต่งานขององค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรที่ทำงานกับกลุ่มคนจนที่เป็นผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคมหลายองค์กร จะเป็นการให้ความสำคัญในประเด็นสิทธิ ทั้งสิทธิรายบุคคล สิทธิกลุ่มและสิทธิชุมชน ที่คำนึงถึงการทำงานทางความคิด การพัฒนา และส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่ผู้ประสบปัญหาในรูปแบบต่างๆ เน้นการทำงานกับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส มากกว่าการทำงานเฉพาะหน้าเชิงปัจเจก เช่น

กรณีการทำงานกับผู้ด้อยโอกาสที่เป็นผู้ติดเชื้อเอดส์ขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือ เป็นการให้บริการด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ ไม่ให้ภาครัฐเข้ามาละเมิดสิทธิอื่นๆของผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอดส์ การทำงานในการให้การศึกษากลุ่มเป้าหมายในรูปแบบต่างๆ การทำงานกับครอบครัว กลุ่มญาติมิตรให้เข้าใจและยอมรับผู้ป่วย เพื่อช่วยให้ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยไม่โดดเดี่ยวและถูกทอดทิ้งโดยลำพัง

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อกลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ มีลักษณะการรณรงค์ทางความคิด

ให้สังคมตระหนักต่อปัญหาแต่ไม่รังเกียจผู้ติดเชื้อ ขณะเดียวกันก็มุ่งเน้นที่การทำงานให้คำปรึกษา เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และการทำงานทางความคิดและเสริมความเข้มแข็งทางจิตสำนึกของผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยเอง อันเป็นการแก้ปัญหาในระยะยาว ในภายหลังลักษณะการทำงานขององค์กรภาคเอกชนที่มีลักษณะเจาะลึกและคล่องตัว จะเข้าถึงกลุ่มผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยได้มากกว่าภาครัฐ ทำให้การทำงานมีลักษณะที่ครบวงจรได้มากกว่า ได้รับการตอบสนองจากกลุ่มเป้าหมายได้ง่ายกว่า และได้ก่อให้เกิดกระแส การยอมรับและการเปิดเผยตนเองต่อชุมชนมากขึ้น อันเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการใช้ “สื่อมนุษย์” ทำงานด้วยตนเอง การที่มีผู้ติดเชื้อหรือผู้ป่วยที่ยอมเปิดเผยตนเองออกไปทำงานกับชุมชน เป็นความสำเร็จประการสำคัญของชุมชนภาคเหนือ ที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ การแลกเปลี่ยนความรู้และแปรจากความหวาดกลัว ไปสู่ความเห็นอกเห็นใจและอยู่ร่วมกันได้ในที่สุด เป็นการนำไปสู่ ความกล้าหาญในการเปิดเผยตนเองของผู้ติดเชื้อ และนำไปสู่การสร้างและพัฒนาเครือข่ายผู้ติดเชื้อ เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์มากมายที่ดำเนินการโดยกลุ่มผู้ติดเชื้อเอง ผลจากแนวทางการทำงานขององค์กรภาคเอกชน นำไปสู่การเกิดกิจกรรมใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มผู้ติดเชื้อและชุมชน เช่น กลุ่มมรณะพยานิชย์ ในวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือที่กลุ่มผู้ติดเชื้อรวมตัวกันขอความร่วมมือจากวัดต่างๆ ในการเป็นผู้ดำเนินการจัดงานศพ ทำดอกไม้จันทน์ ทำพิธีการต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดงานและก่อให้เกิดรายได้ที่จะนำมาหนุนช่วยผู้ติดเชื้อที่ยังคงแข็งแรงอยู่ ให้สามารถทำงานได้และใช้ชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพต่อไปโดยไม่โดดเดี่ยว ว้าเหว่ มีปัญหาทางจิตใจและทางสังคม (อภิญา, 2543: 39-40)

การทำงานของภาคเอกชนนี้ไม่ได้แยกส่วนออกจากภาครัฐโดยสิ้นเชิง เพราะองค์กรภาคเอกชนยังเรียนรู้ที่จะแสวงหาการมีส่วนร่วมในการทำงานกับหน่วยงานภาครัฐอยู่ ทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติการ การพยายามปรับบทบาทขององค์กรภาคเอกชน องค์กรผู้ติดเชื้อและองค์กรท้องถิ่นให้สามารถเป็นตัวเชื่อม หรือตัวเร่งปฏิกิริยาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ และทำอย่างไรจึงจะประสานแผน ประสานงาน ประสานคน ประสานทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

แนวคิดในการทำงานที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ความเชื่อขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ ในการมองปัญหาแบบองค์รวมและความพยายามคิดค้นและพัฒนาให้เกิดกลไกการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพแก่รอบครัวผู้ติดเชื้อเอดส์ เป็นการแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาที่เชื่อมโยงถึงปัญหาสุขภาพกาย ใจ การเสริมพลังของกลุ่มผู้ติดเชื้อ (empowerment) โดยการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน รวมทั้งความพยายามในการจัดตั้งกองทุนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยแท้จริง ที่ไม่ใช่เป็นการทำงานโดยคอยรอรับแต่เงื่อนไขของภาครัฐเป็นตัวตั้งเท่านั้น

“ความเชื่อของพวกเราที่ทำงานด้านเอดส์ คือถ้าหากชุมชนเข้มแข็ง เราก็สามารถสู้กับเอดส์ได้ ปัญหาเอดส์เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตรอบด้าน ของผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วย ครอบครัวและชุมชน เป็นปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ปัญหาสุขภาพ ปัญหาการศึกษา ปัญหาการอยู่ร่วมกันรวมไปถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม

หลายฝ่ายกำลังหาวิธีที่จะเร่งพัฒนากลไกในชุมชน โดยกระบวนการที่จะทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และพัฒนาให้สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น ทำอย่างไรให้มีกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้สามารถจัดการเรื่องสวัสดิการ ค่ารักษาพยาบาล การเลี้ยงดูลูก การศึกษาลูกที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ โดยชุมชนเป็นคนจัดการโดยอาศัยกองทุนของหมู่บ้าน ร่วมกับกองทุนที่มาจากรัฐ ซึ่งปัจจุบันก็มีอยู่แล้ว หากแต่ยังไม่มีวิธีการบริหารจัดการที่เหมาะสม บางจังหวัดยกให้หมู่บ้านละหนึ่งหมื่นบาท หรือหักออกแล้วเหลือไม่กี่พันบาท ก็ไม่รู้จะทำอะไร อย่างไร บางแห่งนำไปแจกผู้ติดเชื้อ ใครไม่เปิดเผยตัวเองว่าติดเชื้อ ไม่แสดงบัตรรับรองว่าติดเชื้อก็ไม่ได้รับความช่วยเหลือ ซึ่งดูแลก็เป็นการบังคับให้คนเปิดเผยตัวเอง ละเมิดสิทธิของผู้ติดเชื้อไปด้วย” (สวิง ตันอุดม, 2539: 63-64)

อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมของแนวทางการจัดสวัสดิการขององค์กรภาคเอกชน ไม่ได้ปฏิเสธบทบาทในเชิงการให้การสงเคราะห์ เพราะบทบาทดังกล่าวเป็นบทบาทการให้ความช่วยเหลือแบบเฉพาะหน้า แต่องค์กรพัฒนาเอกชนไม่ได้ติดยึดและหยุดอยู่ที่บทบาทนี้ ทั้งนี้เพราะความจำกัดในทางทรัพยากรหลายด้าน จึงทำให้เลี้ยงไม่พินที่จะต้องส่งต่อ หรือ Refer ต่อไปยังหน่วยงานรัฐที่มีความพร้อมทางทรัพยากรมากกว่า แต่องค์กรเหล่านี้กลับบุกต่อไปยังการทำงานทางความคิดที่เข้าถึงมิติทางจิตวิญญาณ จนทำให้กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ ซึ่งเคยถูกสังคมตีตราว่าเป็น “คนบาป” ที่น่ารังเกียจ ได้ฟื้นคืนความภาคภูมิใจและคุณค่าในตนเองของเขากลับมาอีกครั้ง และเข้าร่วมกับชุมชนและองค์กรอื่นๆ ขับเคลื่อนให้เกิดความสำนึกตระหนักของคนในสังคมต่อผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยและครอบครัวของเขา และยังคงคิดเชื่อมโยงไปจนถึงการจัดระบบสวัสดิการสังคมในชุมชนโดยชุมชนของตนเอง ซึ่งแม้ว่าจะมีลักษณะค่อยๆ เป็นไปจากเล็กสู่ใหญ่ แต่กระบวนการที่ชุมชนค่อยๆ เติบโตเช่นนี้จะนำไปสู่การเรียนรู้ในเชิงการจัดการอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการเรียนรู้จากกลุ่มองค์กรที่เป็นกัลยาณมิตรต่างๆ และท่ามกลางกระบวนการเหล่านี้ เป็นการก่อให้เกิดการฟื้นตัวของทุนเดิมในสังคมชนบทอีกครั้ง คือความเกื้อกูลและเอื้ออาทรที่มีต่อกัน ซึ่งกระบวนการและกลไกเหล่านี้ภาครัฐยังเข้าไม่ถึงและไม่สามารถผลักดันให้เกิดขึ้นได้ ภายใต้กลไก และโครงสร้างเดิมของรัฐ

5.3 แนวทางการจัดบริการสวัสดิการให้แก่ผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคมโดยองค์กรชุมชน

ปัจจุบันกล่าวได้ว่า ความสามารถในการช่วยเหลือกันและกันเองของชุมชนมีสูงมากขึ้น หลายชุมชนมีความสำนึก ตระหนักต่อปัญหาและพยายามแสวงหาแนวทางความร่วมมือในการช่วยเหลือแก้ปัญหาให้กันและกันในรูปแบบต่างๆ ผลของการตื่นตัวและความพยายามในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้นเกิดจากการทำงานพัฒนาขององค์กรภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมาก ที่เข้าไปเคลื่อนไหว ศึกษาเรียนรู้และกระตุ้นให้เกิดการแก้ปัญหาในชุมชน ด้วยรูปแบบของการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มการผลิต กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มภูมิปัญญาหรือกลุ่มกิจกรรมผ่านกลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ร่วมกับการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเด็นปัญหาของพื้นที่ท้องถิ่น จนก่อให้เกิดการรวมตัวที่เข้มแข็งขององค์กรชุมชนเอง

แม้จะมีการรวมตัวของกลุ่มชุมชนต่างๆ ในการทำกิจกรรมแก้ปัญหาในชุมชน แต่กล่าวได้ว่า กลุ่มองค์กรส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้น เป็นการรวมตัวด้านการส่งเสริมงานอาชีพ เพื่อรายได้เสริมเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ เป็นกลุ่มการออมเงินที่เน้นประโยชน์ในการออมและกู้ยืมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของกันและกันในชุมชน พัฒนาการในระยะต่อมามีการคิดเรื่องการจัดสวัสดิการให้แก่กลุ่มคนที่ยากจน ไร้ที่พึ่ง กลุ่มที่เผชิญปัญหาต่างๆ ในสังคม เช่น กลุ่มครอบครัวของผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยเอดส์ เด็กกำพร้า ยาอกจน ผู้ไร้ที่พึ่งที่ต้องยังชีพด้วยการขอทาน หรือผู้สูงอายุที่ไร้ญาติขาดมิตร เป็นต้น

การรวมตัวกันในฐานะเป็นกลุ่มสวัสดิการ ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่นัก เพราะขาดทรัพยากรที่จะมาหนุนช่วยอย่างสม่ำเสมอ ทรัพยากรที่จะใช้ในการจัดสวัสดิการมักเป็นการกำหนดจากเงินกองทุน หรือยอดเงินสะสมที่ได้จากเงินออม ประมาณ ร้อยละ 10 ที่จะนำไปใช้ด้านสวัสดิการ ซึ่งเป็นจำนวนไม่มากนัก และยังไม่สามารถขยายวงเงินออกไปมากกว่านี้ได้ เพราะเงินสวัสดิการเป็นเงินที่ใช้ในการสงเคราะห์แบบให้เปล่าแก่ผู้ที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ดังนั้นจึงเป็นการใช้จ่ายเงินให้แก่ผู้ยากไร้ ด้อยโอกาส ตามสถานการณ์ที่เป็นจริง เป็นการจ่ายในลักษณะครั้งเดียว ขณะที่สมาชิกหลายคนในหมู่บ้านต่างเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม กองทุนต่างๆ มากมาย เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารรูปแบบต่างๆ แต่กลุ่มผู้ยากไร้ด้อยโอกาสในชุมชนไม่สามารถมีรายได้เข้าไปร่วมสะสมทุนได้ เพราะรายได้ที่เขาได้ไม่แน่นอน และหากจะหาได้ก็เพียงเล็กน้อยที่จะต้องใช้กินอยู่ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นเมื่อไม่มีเงินออมก็ไม่ได้เป็นสมาชิก ไม่มีสิทธิที่จะกู้เงินเช่นสมาชิกอื่น กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ จึงเป็นสวัสดิการที่เอื้อต่อชาวบ้านที่ยังสามารถช่วยเหลือตน

เองได้ แต่ยังไม่สามารถรองรับกลุ่มคนจนยากไร้ ที่ไม่มีทุน ปัจจัยการผลิตอื่นๆ หรือบางครั้งแม้จะพอมีแรงงานบ้างก็เป็นแรงงานที่ไม่มีใครต้องการ เช่น ผู้เสพยาเสพติด ผู้ป่วยหรือผู้ติดเชื้อเอชไอวี คนทำงานให้บริการทางเพศ ซึ่งมักจะถูกปฏิเสธ ไม่ข้องเกี่ยวกับคนในชุมชน

ปัจจุบันแต่ละชุมชนเริ่มมีความพยายามคิดค้นรูปแบบต่างๆ ในการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชุมชนมากขึ้น เช่น

1. การสร้างงาน การนำเงินสวัสดิการที่ได้มาลงทุนทำสวน ปลูกผลผลิตต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งงาน แหล่งเงิน แก่คนยากจนที่ไม่มีปัจจัยการผลิตของตน เช่น สวนยางที่ จ.สตูล และสวนปาล์ม ที่ จ.กระบี่ ซึ่งเกิดขึ้นจากเงินสวัสดิการกองทุนผู้สูงอายุจังหวัดละล้นบาท เพื่อที่จะได้นำทรัพยากรมาใช้อย่างยั่งยืน มิใช่การจัดสรรแบ่งตามรายอำเภอกันไปอย่างที่เคยปฏิบัติกันมา อันเป็นการแบ่งสรรเงินอย่างกระจุกกระจาย ไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควร

2. การเปิดโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาสในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพวกเขามากขึ้น เพราะที่ผ่านมากลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนถูกจัดพื้นที่ให้เพียงเป็นผู้รับผลของการพัฒนา ที่จะมีผู้นำตัดยอดเงินบางส่วนให้ แต่การให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้พวกเขาเป็นผู้ตัดสินใจเองมีน้อยมาก เพราะผู้นำบางส่วนเกรงว่ากลุ่มผู้ด้อยโอกาสไม่มีความรู้ความสามารถในการจัดการกองทุนด้วยตนเอง จึงยังไม่มีโอกาสให้พวกเขาอย่างกว้างขวางเท่าที่ควร ซึ่งในระยะยาวควรมีการจัดการและเปิดโอกาสให้ผู้ด้อยโอกาสได้เข้าถึงโอกาสเหล่านี้ด้วย อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาความคิด ความรู้หลายๆ ด้าน และทักษะการจัดการไปในคราวเดียวกัน และจะเป็นกระบวนการเสริมสร้างความมั่นใจ ความกล้าตัดสินใจ ที่จะทำให้พวกเขาได้ตระหนักในพลังอำนาจตนเองและเติบโตอย่างยั่งยืน

5.4 การทบทวนแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคมในสังคมไทย

1. แนวทางการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคมในสังคมไทยที่ผ่านมา กล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานโดยรัฐ ที่มุ่งเน้นการให้บริการใน 3 ลักษณะ คือ (1) ลักษณะเชิงสงเคราะห์ (Public Assistance) (2) การประกันสังคม (Social Insurance) (3) การบริการสังคม (Social Services)

ความจริงแล้วต้องยอมรับว่าศักยภาพปัจจุบันรัฐยังไม่สามารถจัดบริการได้อย่างครอบคลุมและทั่วถึง จนพอที่จะตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสได้อย่างเหมาะสม

ทั้งที่ความจริงแล้วรัฐเองได้ใช้รูปแบบการจัดสวัสดิการแบบ Residual Welfare Model คือให้บริการแก่เฉพาะคนที่ไม่สามารถพึ่งตนเอง หรือพึ่งพาช่องทางอื่นๆในสังคมได้ เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มสังคมที่สนับสนุนเขา สถาบันสังคม เช่น วัด มูลนิธิ องค์การการกุศลต่างๆ ซึ่งเท่ากับรัฐได้กลั่นกรองเอาคนที่เผชิญปัญหาหนักที่สุดแล้วมารับความช่วยเหลือ แต่จากเงื่อนไข กฎระเบียบ กลไก การปฏิบัติงานที่เป็นผู้รับมอบหน้าที่จากรัฐไปให้บริการแก่ประชาชนผู้ทุกข์ยาก ก็พบว่า รัฐเองได้สร้างข้อจำกัดมากมายที่เป็นปราการกั้นการเข้าถึงบริการของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ซึ่งรวมถึง ครอบครัวด้อยโอกาส ครอบครัวชายขอบที่ยากลำบากต่างๆด้วย

ความเห็นของ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ได้ยืนยันว่า

“..สวัสดิการสังคมในสังคมไทย โดยความเป็นจริงเป็นเพียงสวัสดิการขั้นต่ำ และครอบคลุมไม่ถึงถึงทุกกลุ่มคนที่ต้องการความช่วยเหลือ.. สวัสดิการสังคมที่เป็นอยู่เป็นสวัสดิการขั้นต่ำเฉพาะกลุ่ม....ในแง่ของสัมฤทธิ์ผลแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ศักยภาพของรัฐในการช่วยเหลือประชาชนผู้ด้อยโอกาส ยังทำได้ในขอบเขตจำกัด ยังมีประชาชนผู้ด้อยโอกาสอีกมากมายที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือ” (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: 24 และ 25)

เงื่อนไขของการจัดบริการไม่ครอบคลุมแก่กลุ่มครอบครัวด้อยโอกาสนั้น ไม่น่าจะเป็นเงื่อนไข ข้อจำกัดในด้านงบประมาณเป็นหลักเพียงประการเดียว ข้อเสนอนี้อาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การกระจายบริการสวัสดิการทำได้ไม่ทั่วถึง หากแต่ประเด็นที่ควรต้องทบทวน คือ ลักษณะการบริการที่เน้นการสงเคราะห์รายบุคคล แบบตั้งรับหรือ หากจะเรียกว่าเป็นการรักษา ก็เป็นการรักษาหรือการช่วยเหลือตามอาการ ซึ่งเป็นมาตรการที่ย่อมตามไม่ทันต่อปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป และหากจะกล่าวถึงจำนวนเงินหรือทรัพยากรที่ต้องลงทุนไป ก็เป็นการลงทุนที่ไม่มีผลตอบแทนกลับมาอย่างน่าพอใจ ไม่ว่าจะเป็นระยะสั้นหรือยาว

การจัดสวัสดิการแก่กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและประสบปัญหาทางสังคม จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนรูปแบบจากสวัสดิการแบบปัจเจก ไปสู่สวัสดิการในลักษณะกลุ่ม ชุมชนมากขึ้น โดยเน้นการทำงานอย่างมีส่วนร่วมจากชุมชนอย่างแท้จริง โดยให้ชุมชนซึ่งควรมีองค์ประกอบที่หลากหลายของ เพศ วัย อาชีพ ผู้อาวุโสที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือเป็นที่ยอมรับในเชิงคุณธรรมเป็นผู้ร่วมกำหนดแนวทางสวัสดิการ หรือทิศทางการให้ความช่วยเหลือ โดยชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วม ไม่ใช่ให้ภาระหน้าที่นี้ตกเป็นของฝ่ายรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว

2. สำหรับบริการสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาสและผู้มีปัญหาทางสังคม ซึ่งหลายคนเข้าใจว่าพวกเขาเป็นกลุ่มยากไร้ อับจนในเชิงโอกาส จนอำนาจ ไรต์ศักดิ์ศรี ที่เป็นกรณีศึกษา ในกลุ่มนี้นั้น พวกเขายังสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในเชิงกายภาพ ยังมีความสามารถ อึด และอดทนที่จะดำเนินชีวิตที่อยู่นอกการยอมรับทางสังคมด้วยการพึ่งตนเอง คนเหล่านี้ไม่ได้ต้องการสวัสดิการในเชิงสงเคราะห์เฉพาะหน้า หรือในเชิงสถาบัน พวกเขายังสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมได้ มีครอบครัวที่เขาต้องดูแลรับผิดชอบ และมีศักดิ์ศรีและพลังอำนาจอยู่ในตัวตน การจัดระบบสวัสดิการสังคมสำหรับพวกเขาจึงต้องคำนึงถึงบริการหลายรูปแบบ หลากหลายและมีหลายระดับเพื่อช่วยให้เขาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติตามอัตภาพ

คนกลุ่มนี้ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การจัดสวัสดิการจึงไม่ใช่การดึงเขาออกจากครอบครัว ชุมชน แยกเขาไปกักเก็บอย่างโดดเดี่ยว หรือปล่อยเขาให้ดิ้นรนเองตามยถากรรมราวกับพวกเขาเป็น “คนอื่น” ที่ไม่ใช่มนุษย์เหมือนเรา

3. แนวทางความช่วยเหลือที่ให้แก่ผู้ด้อยโอกาสที่ประสบปัญหาทางสังคมจึงควรอยู่บนหลักการสำคัญ ดังนี้ คือ

(1) เป็นความช่วยเหลือที่ยังคงมีความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อกัน ไม่ใช่การช่วยเหลือโดยการโดดเดี่ยว เบียดขับ ละเลย เพิกเฉย และทำให้เขารู้สึกละอายหรือสูญเสียศักดิ์ศรีแห่งตน

(2) ดำรงและเพิ่มการมีส่วนร่วม โดยให้พวกเขามีส่วนร่วมเสนอความทุกข์ยาก ปัญหาและความต้องการโดยตนเอง มิใช่การคิดและกำหนดจากฝ่ายผู้ให้บริการฝ่ายเดียว

(3) สนับสนุนและส่งเสริมให้พวกเขามีส่วนร่วมคิด วางแผน ตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้สรุปบทเรียนจากการทำงานเป็นกลุ่มร่วมกัน

(4) ร่วมผลักดันให้เกิดกิจกรรมการทำงาน การประสานงานในรูปเครือข่าย กลุ่มต่าง ๆ ไม่ใช่เพียงกิจกรรมด้านการเสริมรายได้เท่านั้น หากควรเป็นกิจกรรมเชิงสังคม กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อปลูกจิตสำนึกเชิงสวัสดิการ หรือจิตสำนึกสาธารณะให้เกิดขึ้น เช่น การร่วมกันจัดกิจกรรมแบ่งปันความช่วยเหลือไปให้ผู้ยากลำบากอื่นๆ ที่ทุกข์ยากมากกว่า เพื่อเป็นการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนพลัง ความเข้มแข็งจากกันสู่กัน

(5) การศึกษาระบบสวัสดิการที่จะจัดให้แก่คนจนด้อยโอกาสนั้น ไม่ใช่สวัสดิการในรูปของการให้วัตถุ การสงเคราะห์สิ่งของ เงินทองแก่คนจนในระดับปัจเจกเท่านั้น จำเป็นต้องเป็นสวัสดิการที่เข้าถึงและทำงานคู่ไปกับชุมชน ไม่แยกส่วน รัฐต้องให้ความสนใจกับการส่งเสริมสวัสดิการใน

ชุมชน มองชุมชนอย่างเป็นจริง ไม่ใช่มองข้ามลักษณะ Heterogenous ของชุมชนและใช้รูปแบบสวัสดิการสังคมที่เป็นการพัฒนาสังคมและการสร้างความมั่นคงให้แก่มนุษย์ทุกคนในชุมชน สวัสดิการชุมชนจะต้องเป็นกระบวนการพัฒนาความคิดและจิตสำนึกของคนในชุมชนพร้อมๆ กับการพัฒนาชุมชนในเชิงกายภาพ

(6) การพัฒนาโอกาสของคนจนในการเข้าถึงทรัพยากรหรือสวัสดิการชุมชน ทรัพยากรทางวัฒนธรรมและจริยทรัพย์ เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสวัสดิการสังคม ในความหมายของการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในชุมชน ควรส่งเสริมให้เกิดการกระจายสวัสดิการในระดับชุมชน ที่เปิดโอกาสให้คนจน "ที่สุด" ของชุมชนสามารถเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ได้ ด้วยการกระจายทรัพยากรอย่างมีสมดุล

(7) การเสริมความเข้มแข็งของสวัสดิการชุมชน มิได้เป็นไปเพื่อรักษาความเข้มแข็งของกองทุนสวัสดิการ รักษาเม็ดเงินและรายได้ของกองทุนเป็นหลัก หากแต่คำนึงถึงการเอื้ออาทรและการให้การดูแลคนยากจนระดับล่างที่สุด หรือคนที่สังคมมองข้าม ประทับตราจนพวกเขาแทบไม่มีที่ยืนทางสังคม

(8) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบและกลไกทางสังคม มาตรการและระเบียบต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการช่วยเหลือกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เช่น การรื้อปรับและทบทวนกฎเกณฑ์ ระเบียบต่างๆ ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่แข็ง ตายตัวจนเกินไปในการให้บริการแก่คนด้อยโอกาส ที่ต้องการความช่วยเหลือที่ยืดหยุ่นเป็นพิเศษ

การปรับกลไกสวัสดิการสังคม โดยเน้นโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) เป็นแนวคิดที่ ธนาคารโลก ILO และ IMF ต้องการให้ไทยจัด Social Safety Net อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อบรรเทาภาวะวิกฤตทางสังคม (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: 24) ยังคงต้องเป็นแนวคิดการจัดสวัสดิการที่ต้องทบทวน เพราะการมีระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมจะเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนระบบเศรษฐกิจเสรีให้ดำรงอยู่ แต่ลักษณะบริการเช่นนี้ไม่ควรเป็นรูปแบบบริการเดียวที่ไทยต้องเน้นหนัก เพราะเป็นรูปแบบที่ไม่ได้ครอบคลุมถึงครอบครัวและผู้ด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มชายขอบยากลำบากโดยแท้จริง การนำเสนอแนวคิดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม จึงควรระวังมิให้เกิดความโน้มเอียง และถูกทำให้เป็นทางเลือกหลัก ในขณะที่ผู้ด้อยโอกาสผู้ที่อ่อนแอ ยังคงไม่สามารถเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคมได้อย่างเหมาะสมแท้จริง ดร.ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์ ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า

“..ในระบบเศรษฐกิจเสรี มันสามารถสร้างวงจรของความด้อยโอกาสได้ คือผู้ด้อยโอกาสจะสู้ไม่ไหวก็จะด้อยโอกาสไปเรื่อยๆ ปัญหาก็คือว่า ความด้อยโอกาสอาจถ่ายทอดไปสู่ลูกสู่หลานสืบเนื่องต่อไป ตรงนี้เป็นวงจรอันตราย..” (ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์, 2539: 10)

ข้อเสนออีกประการหนึ่งของ ดร.ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์ คือ

“..ต้องมีกลยุทธ์เข้าไปแทรกแซงระบบเศรษฐกิจเสรี ที่ต้องถ่วงกับความเสรีจากกลไกของตลาด มันต้องถ่วงกันให้ดี ถ้าแทรกแซงมากไปจนไปทำลายผลดีของระบบเศรษฐกิจเสรี เราอาจจะได้สิ่งที่เลวร้ายกว่านั้นก็ได้ เพราะฉะนั้นในการแทรกแซงจะต้องคำนึงถึงตลอดเวลากว่า เราได้สร้างความสมดุลกันแค่ไหน สิ่งที่เป็นสิ่งดีของระบบเศรษฐกิจเสรี ต้องพยายามให้มันอยู่ได้ แต่ในการไปแทรกแซงนั้น ต้องไปแทรกแซงให้ตรงจุดเพื่อแก้ไขระบบเศรษฐกิจเสรี ที่ไม่สามารถดูแลผู้ที่อ่อนแอหรือผู้ด้อยโอกาส แนวทางแทรกแซงที่ดีที่สุด คือ การไปสร้างศักยภาพให้แก่คน เพื่อเขาจะได้ใช้ศักยภาพที่เราสร้างให้มันไปต่อสู้ในระบบเศรษฐกิจเสรี คือการที่จะให้คนต่อสู้กันในระบบของการตลาด การแข่งขัน ถ้ามีกลุ่มที่สู้ไม่ไหวเพราะไม่มีศักยภาพก็ต้องเน้นไปที่สิ่งนั้น ไปเสริมศักยภาพให้เขา คือไปสร้างคนให้ช่วยตนเองได้..” (ฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์, 2539: 11)

การจัดสวัสดิการสังคมในรูปแบบของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม จึงเป็นเรื่องที่รัฐควรจัดสมดุลให้เหมาะสม และควรกระจายโอกาสให้แก่ครอบครัวด้อยโอกาสในภาคเกษตร ได้มีบริการในลักษณะโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมดังกล่าวนี้ด้วย ไม่ควรปล่อยให้โอกาสของฝ่ายแรงงานเพียงฝ่ายเดียว ควรหาแนวทางกระจายโอกาส ความเสมอภาคในการเข้าถึง Social Safety Net ให้แก่ผู้ยากลำบากทุกกลุ่มอย่างเหมาะสม เช่น กลุ่มครอบครัวที่เผชิญกับปัญหาการดูแล ผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยเอดส์ในครอบครัว หรือครอบครัวที่ต้องรับภาระดูแลสมาชิกผู้สูงอายุที่ช่วยตนเองไม่ได้ ผู้ที่มีปัญหาลักษณะพิเศษทั้งหลายที่ต้องการการดูแลยาวนาน สม่่าเสมอหรือจนตลอดชีวิต ควรมีการจัดบริการในลักษณะ Social Safety Net ให้แก่พวกเขาด้วย เช่น อาจจะเป็นการกำหนดให้รับบริการฟรีในด้านบริการรักษาพยาบาลต่างๆ หรือ มาตรการเชิงภาษี เพื่อลดหย่อนภาระให้แก่ครอบครัวที่ยากลำบากอยู่แล้ว ได้รับการพิจารณาผ่อนเบาภาระมากขึ้น

(9) ให้การศึกษาและทำความเข้าใจกับนิยามความหมายของคนจนด้อยโอกาสในมิติใหม่ที่ขยายภาพให้มองเห็นอำนาจ คุณค่า ศักดิ์ศรี ศักยภาพในตัวตนของคนจน เพื่อลด ปลดปล่อยตรา

มลทินต่างๆที่เคยมีต่อพวกเขา และนำไปสู่การปรับกระบวนการคิดและสร้างสวัสดิการที่มาจากความร่วมมือร่วมคิด ร่วมตัดสินใจอย่างจริงจัง

(10) ส่งเสริมให้รัฐลดอำนาจในการจัดสวัสดิการในรูปแบบสถาบันลง และกระจายอำนาจการจัดสวัสดิการไปยังภาคประชาชน ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบประกันสังคมในรูปแบบใหม่ ๆ แก่คนกลุ่มด้อยโอกาสอื่น ๆ ที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงสวัสดิการ เช่น ความพยายามในการคิดระบบประกันสังคมเพื่อรองรับกลุ่มผู้หญิงที่ทำงานในบ้าน การส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มระหว่างผู้ยากลำบาก ชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ จัดตั้งกลุ่มกิจกรรมในการช่วยเหลือกันและกันเองในรูปแบบต่าง ๆ

(11) ในหลายสถานการณ์ปัญหา ต้องใช้กระบวนการแก้ไขที่เน้นการเข้าถึงและการทำความเข้าใจ “ความเป็นมนุษย์” ของพวกเขา เช่น กรณีนักศึกษาขายบริการทางเพศ หากใช้มาตรการทางลบอาจกลายเป็นการผลักดันให้นักศึกษาเข้าสู่วงจรค้าบริการทางเพศโดยถาวรและถลำลึกยิ่งขึ้น

(12) นโยบายระดับมหภาค จำเป็นต้องมีการกระจายปัจจัย ทรัพยากร หรือกลไกระดับมหภาค เช่นที่ดินทำกินหรือเงินลงทุน ให้ประชาชนกลุ่มเล็กสามารถได้โอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างหลากหลายบ้าง

(13) ส่งเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันศาสนา การศึกษา และวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งบุคลากรที่เป็นทรัพยากรของชุมชนได้มีส่วนร่วมคิดและออกแบบระบบสวัสดิการสังคมที่หลากหลาย แต่มีความสอดคล้องกับคนต่างกลุ่มในชุมชน เพื่อให้สามารถรองรับความทุกข์และปัญหาหลากหลายได้

(14) การคิดค้นรูปแบบที่สร้างสรรค์ในการทำงานกับสถาบันครอบครัว การพลิกฟื้นบทบาทครอบครัวเพื่อหรือสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมแบบใหม่ ให้เกิดการถ่ายทอดแก่เด็ก เยาวชนในทิศทางพึงประสงค์ และสามารถต่อสู้ รู้ทัน เกี่ยวกับภัยคุกคามใหม่ๆทางวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ได้มากขึ้น

(15) ทำงานกับการลด ละ เปลี่ยน ปรับ ค่านิยมแบบวัตถุนิยมและบริโภคนิยมด้วยความร่วมมือกับสถาบันต่างๆ เช่น สถานศึกษา สื่อมวลชน วงการบันเทิง เพื่อมีผลในการโน้มน้าวให้คนทบทวนและทำความเข้าใจกับปรัชญาที่แท้จริงของชีวิต มากกว่าความเป็นผู้บริโภคที่เผลอเผลอเพียงด้านเดียว

(16) คำนึงถึงมาตรการในการให้ความคุ้มครอง ปกป้องและพิทักษ์สิทธิแก่กลุ่มคนที่อ่อนแอในสังคม เช่น เด็ก ผู้พิการ คนขอทาน เป็นต้น

(17) ส่งเสริมให้เกิดมาตรการ Social Safety Net ในรูปแบบต่างๆที่หลากหลายและไม่ควรเป็นมาตรการเฉพาะหน้า ฉาบฉวย ระยะสั้น แต่ควรมีระยะเวลาและมีมิติที่ลึกซึ้งมากขึ้นเพื่อสนองตอบต่อปัญหาที่ซับซ้อนและรุนแรงขึ้น

(18) ทบทวน ปฏิรูประบบบริการสังคมที่ผ่านมาของรัฐ ซึ่งเน้นระบบการให้บริการภายในสถาบันเป็นหลัก เป็นระบบสวัสดิการที่แยกตัวผู้รับบริการออกจากครอบครัว ชุมชนและสังคมแวดล้อมของเขา การมุ่งเน้นบริการที่ให้ฝ่ายรัฐเป็นเจ้าของ เป็นเจ้าของภารกิจหลักโดยขาดกระบวนการแสวงหาและสร้างการมีส่วนร่วมจากครอบครัว ชุมชนของผู้ประสบปัญหา เช่น ผู้เสพยาเสพติดเป็นกระบวนการให้บริการที่แยกส่วน แยกผู้เสพยาออกจากฐานชีวิตจริงของเขา แยกครอบครัวออกจากความสำนึกตระหนักที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน เป็นการให้บริการที่ทำให้ภารกิจมาตกหนักที่รัฐเป็นหลัก ขณะที่ศักยภาพของรัฐเองก็ยังไม่เพียงพอและไม่พร้อมพอที่จะดูแลผู้เสพยาในขอบเขตทั่วประเทศได้อย่างครบวงจร ระบบสวัสดิการสำหรับผู้เสพยาเสพติดจึงเป็นระบบที่แยกส่วน ไม่เชื่อมโยง ตรงกันข้ามกลับไม่ได้ให้โอกาสแก่ผู้เสพยา ได้ฟื้นคืนคุณค่าแห่งชีวิตตนเองขึ้นมา เพราะระบบสวัสดิการส่วนมากที่ดำเนินการเป็นระบบ “ลงโทษโดยใช้มาตรการทางสังคม” เป็นกรอบในการลงโทษ มากกว่าการใช้แนวคิดเชิงเมตตาและการลดอคติทางสังคมที่มีต่อพวกเขา ระบบสวัสดิการที่เน้นบริการแยกส่วน ดึงคนออกจากครอบครัว ชุมชนเช่นนี้ เป็นระบบบริการที่เบียดขับและผลักพวกเขาไปอยู่ในที่ที่ทำให้เขาเป็น “คนบาป” ของสังคม มากกว่าจะเป็นระบบที่เอื้ออาทร ให้โอกาสและสร้างเงื่อนไขให้พวกเขาสามารถคืนกลับสู่สังคมได้อย่างไม่ถูกประณามหรือตั้งข้อรังเกียจ

(19) สำหรับกลุ่มผู้ประสบปัญหาทางสังคมและถูกสังคมตีตรา มองข้าม ไม่สนใจเช่นกลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรมจำนวนมาก ขาดโอกาสที่จะได้รับสวัสดิการอย่างเหมาะสม เพราะพวกเขาถูกจัดลำดับชั้นในฐานะคนที่กระทำผิด มีโทษทางสังคมพ้นจากการอยู่ ดังนั้นความเข้าใจของคนในสังคมทั่วไปจึงต่างมองข้ามเมินเฉย ไม่ได้ให้ความสนใจที่จะเอื้ออาทรกับคนกลุ่มนี้สักเท่าใด ประกอบกับระบบสวัสดิการสังคมที่มีต่อผู้กระทำความผิดก็เป็นระบบที่ขาดการเหลียวแลอย่างจริงจังมาก่อน สวัสดิการสำหรับคนกลุ่มนี้จึงควรเป็นการทำงานในการสร้างสำนึกสาธารณะ หรือ จิตสวัสดิการให้แก่สาธารณะชนทั่วไป เพื่อความเข้าใจ ให้โอกาสและลดอคติทางสังคมที่เคยตีตราคนกลุ่มนี้อย่างไม่เปลี่ยนแปลง และเสริมกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มุ่งระดมการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมาร่วมให้ความช่วยเหลือ ตรวจสอบ กำหนดบทลงโทษบนฐานคิดทางเลือกใหม่ มากขึ้น

(20) การพิจารณาสวัสดิการและบริการที่จัดให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น มิใช่การ

พิจารณาในเชิงสภาวะให้แก่วัยผู้ประสบปัญหาอายุกลุ่ม แต่ควรพิจารณาในระดับนโยบายที่มีต่อกลุ่มผู้ด้อยโอกาส 2 กลุ่มนี้โดยคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ภาษา วิถีชีวิตที่เป็นพวกเขาเอง และพิจารณาถึงระบบสวัสดิการที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและความต้องการอันหลากหลายให้ได้มากที่สุด การจัดบริการสวัสดิการแบบเดิมที่มีลักษณะ One Size Fits All ที่พิจารณามนุษย์เหมือนวัตถุที่เหมือนกันทั้งหมดย่อมใช้ไม่ได้เลย ในสังคมยุคปัจจุบันที่เป็นสังคมพหุวัฒนธรรมทุกวันนี้

(21) การจัดสวัสดิการสังคมให้แก่กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสฯ จำเป็นต้องคำนึงถึงความสามารถในการช่วยเหลือตนเองได้ และการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน มากกว่าการช่วยเหลือในลักษณะเฉพาะกิจ การพัฒนาความสามารถให้ครอบคลุมด้วยโอกาสเหล่านี้พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มพวกเขาอย่างจริงจัง แนวคิดดังกล่าวจะนำไปสู่การปรับรูปแบบการให้บริการ ที่เน้นการทำงานในมิติใหม่อย่างแท้จริง คือ การกระจายอำนาจ กระจายโอกาสและกระจายทรัพยากร ลงไปยังชุมชน องค์การภาคประชาชนในชุมชน และปรับกระบวนการทัศน์การทำงานของข้าราชการ หรือผู้ให้บริการ ให้เปลี่ยนบทบาทหน้าที่มาสู่การสนับสนุนการกระตุ้นและจัดหาทรัพยากรให้เกิดการพัฒนาความเข้มแข็งทางความคิด การทำงานกิจกรรมร่วมกัน การสร้างระบบตรวจสอบที่โปร่งใส อย่างเป็นจริง

ในบางครั้ง รัฐเองมีโครงสร้างที่ใหญ่และทะเยอทะยานไปในการดำเนินการให้บริการ รัฐควรคำนึงถึงทางเลือกในการมอบให้องค์กรพัฒนาภาคเอกชน หรือองค์กรชุมชน รับโครงการบางอย่างลงไปดำเนินการ โดยรัฐต้องทำให้โครงสร้างของตนเล็กลงให้ได้ ปรับบทบาทมาเป็นผู้สนับสนุนและร่วมตรวจสอบ ประเมินผลร่วมกับชุมชน เพราะลักษณะการทำงานของภาคเอกชนมีการเข้าถึง เกษะติดปัญหา และเป็นมิตรกับชาวบ้านได้ดีกว่าภาพของรัฐที่เน้นอำนาจและความเป็นนายสั่งการ

(22) การปรับปรุงและพัฒนากลไกการดำเนินงานของรัฐอย่างจริงจัง เป็นการสร้างหลักประกันในการเปลี่ยนแปลงเชิงประสิทธิภาพอย่างแท้จริง เพราะหลายครั้งที่พบว่า นโยบายการดำเนินงานเปลี่ยน แต่ท่าที การปฏิบัติจริงในหมู่ผู้ปฏิบัติงานกลับมิได้เปลี่ยน ยังคงเหมือนเดิม และไร้การตรวจสอบว่า กลไกการดำเนินงานได้เปลี่ยนแปลงหรือไม่ คุณภาพงานบริการเป็นอย่างไร

(23) รัฐต้องยอมรับความหลากหลายในแนวคิด ทางเลือกใหม่ๆ ให้มากกว่าเดิมเพราะคนจนที่เป็นผู้ด้อยโอกาสฯ มีหลากหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มมีปัญหาและความต้องการที่แตกต่างกัน การกำหนดกรอบความช่วยเหลือที่เงินทุน จำนวนเท่ากัน ระยะเวลา จำนวนครั้งที่ให้ความช่วยเหลือ และการกำหนดเงื่อนไข กฎระเบียบที่เน้นหลักฐานทางราชการ การหาผู้ค้าประกัน ฯลฯ จึงเป็น

มาตรการที่ต้องเร่งทบทวน เพราะเป็นมาตรการที่สะกิดกั้นการเข้าถึงบริการ และเป็นบริการที่ไม่ได้เอื้อให้เกิดความช่วยเหลือแก่กลุ่มผู้ที่ยากลำบาก หรือ กลุ่มประชากรชายขอบโดยแท้จริง แต่กลับกลายเป็นการช่วยเหลือผู้ที่สามารถช่วยตนเองได้บ้างระดับหนึ่ง การยอมรับความหลากหลายในเชิงปัญหา ความแตกต่างจึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความเป็นจริง และจะทำให้สวัสดิการนั้นเข้าถึงเนื้อหาของปัญหา “คนทุกชั้นคนยาก” ที่แท้จริง

(24) รูปแบบการให้บริการเชิงสงเคราะห์ที่เป็นอยู่ และเป็นรูปแบบให้บริการที่เป็นหลักควรนำไปสู่การทบทวนว่ารูปแบบไหนที่เป็นการให้บริการแล้วเพิ่มพลังให้แก่ผู้ประสบปัญหา แบบไหนมีลักษณะลดทอนพลังของกลุ่มพวกเขา นอกจากนี้ควรทบทวนเงื่อนไขของเงินทุน จำนวน ขั้นตอนการให้บริการ ลดความเยิ่นเย้อในการไปขอรับบริการ ให้ทันต่อสถานการณ์ เป็นต้น

(25) เน้นการประเมินผลเป็นระยะๆ การประเมินผลการจัดสวัสดิการสังคมควรมีการดำเนินการหลายๆ ขั้นตอน การประเมินผลการจัดบริการสวัสดิการสังคม ไม่ควรเป็นกรอบเดียวกันเหมือนกันทั่วประเทศ ควรปรับให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของแต่ละชุมชน

การพิจารณาไม่ควรมุ่งเน้นที่ผลสัมฤทธิ์เชิงปริมาณ แต่ควรพิจารณาถึงผลกระทบที่กลุ่มเป้าหมายได้รับอย่างแท้จริง และควรเปิดโอกาสให้เครือข่ายภาคประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย เช่น การจัดสวัสดิการให้แก่กลุ่มผู้ติดยาเสพติด ควรดึงความมีส่วนร่วมจากครอบครัว เครือญาติ เพื่อน กลุ่มสังคมในชุมชน ที่ได้รับผลกระทบของปัญหา ให้สามารถเข้าร่วม แสดงความเห็น เสนอแนะและร่วมในกระบวนการประเมินผลและให้ความช่วยเหลือในเชิงกลยุธยมิติอย่างต่อเนื่องด้วย

(26) การจัดสวัสดิการสังคม ควรพัฒนารูปแบบจากการให้ความช่วยเหลือ มาสู่รูปแบบการให้การศึกษ การรณรงค์ประเด็นทางสังคมต่างๆ ให้แก่ชุมชนและสาธารณชนทั่วไปได้รับทราบด้วย ไม่ควรมุ่งเน้นบริการรายบุคคล แต่ควรสร้างสรรค์บริการที่มีลักษณะเป็นส่วนรวมและก่อผลสะท้อนต่อสังคม อันเป็นการจุดประกายความคิด หรือการสร้างประเด็นทางสังคมที่นำไปสู่การหาทางออกอย่างเหมาะสม

(27) การพิจารณาถึงทุนทางสังคมอื่นๆ อันได้แก่ ทรัพยากรทุกประเภทในชุมชน นั่นคือการพิจารณาถึงพลังความเกื้อกูลทางสังคม ความเข้มแข็งของบุคคลและชุมชน สถาบันท้องถิ่น วัด โรงเรียน สถานีนามัย โรงพยาบาลชุมชนต่างๆ อันจะเป็นทรัพยากรทางเลือกต่อการแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ เป็นต้น และควรกระจายทรัพยากรลงไปยังพื้นที่ที่มีปัญหาเร่งด่วน ทั้งงบประมาณ ทุนความรู้ความชำนาญพิเศษของบุคลากรในการแลกเปลี่ยนและระดมความคิดต่อปัญหา

(28) การจัดทำศูนย์ข้อมูลในการรวบรวมปัญหาและติดตามความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมายต่างๆอย่างเป็นพลวัตมากขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจวางแผนการทำงาน อย่างเป็นจริง

(29) ควรศึกษาความเป็นไปได้ในการถ่ายโอนงานให้ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆเข้าไปจัดกิจกรรมเชิงรุกในรูปแบบต่างๆให้หน่วยงานที่รับผิดชอบมากขึ้น เพื่อให้บริการเชิงรุกนั้นถูกจัดรูปเป็นกลุ่มเล็กๆ แต่สามารถกระจายออกไปให้เข้าถึงกลุ่มบุคคลผู้ด้อยโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

(30) การสร้างภาคีความร่วมมือในชุมชน ให้คนในชุมชนร่วมกันคิดและสร้างระบบสวัสดิการของชุมชนขึ้นมาเอง จากความพร้อมและกำลังของชุมชนเองในเบื้องต้น จะนำไปสู่กระบวนการในการร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหาในหมู่ของตนเอง และนำไปสู่การตรวจสอบกันและกันในการบริหารจัดการทรัพยากร น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ และจัดสรรงบประมาณบางส่วนเอื้อแก่กลุ่มคนชายขอบที่ด้อยโอกาสในชุมชนของตนเองมากขึ้น

5.5 สรุป

แนวทางการจัดสวัสดิการสังคมให้แก่กลุ่มคนยากจนที่เป็ผู้ด้อยโอกาส เป็นกลุ่มเสี่ยงและประสบปัญหาทางสังคม ไม่ใช่การแก้ปัญหาด้วยมาตรการเชิงเศรษฐกิจ การเพิ่มรายได้ หรือการสงเคราะห์ทางวัตถุ สิ่งของเป็นด้านหลักแต่เพียงอย่างเดียว เพราะความทุกข์ที่สำคัญของกลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสทางสังคม คือ การจนโอกาส จนอำนาจ จนศักดิ์ศรี และไร้การเหลียวแลจากคนในสังคม ไร้ความเข้าใจ พร้อมๆกับการถูกเบียดขับด้วยอคติและการไม่ยอมรับ ซึ่งเป็นมิติแห่งความทุกข์ที่ซับซ้อนอย่างยิ่ง และมักถูกมองข้ามด้วยการละเลยเพิกเฉยของสังคม

การเห็นความทุกข์ในมิติที่หลากหลาย จำเป็นต้องพิจารณาถึงฐานสวัสดิการที่หลากหลายรอบด้าน และควรเป็นฐานที่ละเอียดอ่อน และอ่อนโยนพอจะเข้าถึงความเป็นมนุษย์ของกลุ่มคนยากจนกลุ่มนี้ สวัสดิการที่จัดให้แก่คนกลุ่มนี้จึงควรได้รับการทบทวนให้ตอบสนองความทุกข์และปัญหาของพวกเขาอย่างสอดคล้อง ไม่ควรเป็นสวัสดิการแบบสำเร็จรูป ที่เริ่มต้นจากหน่วยงานเป็นหลัก แต่ควรเป็นสวัสดิการที่มีความเอบอุ้มที่อบอุ่นของครอบครัว ชุมชนเป็นฐานรองรับ และรัฐควรทำหน้าที่ในการหนุนช่วย หรือสร้างเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน รวมทั้งกลไกของหน่วยงานที่ให้บริการ เพื่อเป็นฐานกำลังที่สำคัญในการเสริมพลังอำนาจและความเข้มแข็งให้แก่ผู้คนที่ทุกข์ยากได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

บทที่ 6

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับ

กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

ในบทนี้จะเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่นักวิจัยได้ค้นพบในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่ระยะแรกของโครงการจนถึงระยะสุดท้าย มาอภิปรายเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ทั้งนี้ก่อนที่จะกล่าวถึงข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย นักวิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นต้องประมวลองค์ความรู้ที่ได้ให้เห็นอย่างชัดเจนเป็นฐานของความคิดเสียก่อน ดังนั้น ในบทนี้จะได้เรียบเรียงเป็นประเด็นตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ฐานคิดของนโยบาย
2. สภาพภาพรวมปัญหาการได้รับความคุ้มครองสวัสดิภาพของคนจน
3. ปัญหาของนโยบายสวัสดิการสังคมไทยและข้อเสนอต่อนโยบายหลักในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม
4. นโยบายและแนวทางการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม (รายการกลุ่ม)

6.1 ฐานคิดของนโยบาย

นโยบายเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยเนื้อหาสาระสำคัญ 3 เรื่องใหญ่ๆคือ ข้อเท็จจริง (Facts) คุณค่าหรือค่านิยม (Values) และการกระทำ (Actions) ไม่มีนโยบายใดที่ปราศจากคุณค่าหรือค่านิยม นโยบายที่อ้างว่ามีความเป็นกลาง ที่แท้ก็คือค่านิยมหรือคุณค่าชุดหนึ่ง ซึ่งพิจารณาสีๆแล้วอาจจะพบว่า ความเป็นกลางของนโยบายเป็นค่านิยมในการพยายามแสวงหาแนวทางประนีประนอมผลประโยชน์ที่แตกต่างกันให้ลงตัวที่สุดนั่นเอง ฐานคิดของนโยบายที่จะได้อภิปรายต่อไป เป็นสิ่งที่

สะท้อนให้เห็นคุณค่า ค่านิยม หรืออุดมการณ์-อุดมคติของนโยบาย ซึ่งในที่นี้ได้กำหนดสร้างมาจากข้อเท็จจริงที่รวบรวมมาจากผลการศึกษาวิจัยในโครงการ และจะได้นำไปสู่การกระทำ หรือข้อเสนอเกี่ยวกับการกระทำในตอนต่อไป

ฐานคิดของนโยบายเป็นสิ่งที่นักวิจัยค้นพบจากการดำเนินงานวิจัยตั้งแต่ระยะแรก ในการศึกษาเชิงคุณภาพ “กรณีศึกษาชุมชนที่มีการจัดระบบสวัสดิการภาคชุมชนที่ประสบความสำเร็จ” หรือที่มีผู้นิยมเรียกว่า “ประชาสวัสดิการ” ระยะที่สอง ข้อมูลเชิงปริมาณที่ดำเนินงานเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามประมาณ 9,000 ชุด ใน จังหวัดทั่วประเทศ โดยรศ.ดร.กิตติ ลิ้มสกุล ตลอดจนข้อมูลกรณีศึกษาในการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มีนักวิจัยพื้นที่เข้าร่วมวิจัยกรณีศึกษารวมทั้งวิทยานิพนธ์จำนวน 22 เรื่อง จนถึงระยะที่สาม ข้อมูลจากการศึกษาดูงานในประเทศเยอรมนี เนเธอร์แลนด์ และฝรั่งเศส

6.1.1 ฐานความคิดของนโยบายที่ค้นพบ มีดังต่อไปนี้

1. สวัสดิการในความหมาย “บูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของคนจน”
2. สวัสดิการในความหมาย “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม”
3. สวัสดิการในความหมาย “การจัดการสวัสดิการในรูปแบบการพัฒนาสังคม”
4. สวัสดิการในความหมาย “สวัสดิการพหุลักษณะ”

1. สวัสดิการในความหมาย “บูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของคนจน”

ความหมายของสวัสดิการที่นักวิจัยค้นพบในกระบวนการวิจัยที่ดำเนินมาตลอดโครงการเรื่อง การพัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนจนคนด้อยโอกาสในสังคมไทย เป็นความหมายที่กว้างและลึกซึ้ง เป็นความหมายที่ไม่ได้พุ่งความสนใจไปที่การพยายามบรรเทาทุกข์ชั่วคราว หรือการบำบัดแก้ไขในระยะปลายเหตุของสถานการณ์ปัญหา ตลอดจนไม่ได้มอง “สวัสดิการ” เป็นห้องๆ เสมือนเป็นห้องน้ำห้องครัว อย่างแยกส่วนออกมาจากบ้านทั้งหลัง และปล่อยให้ “การพัฒนา” เป็นห้องรับแขกหรือสวนหย่อมสวยงามหน้าบ้าน ความหมายของสวัสดิการที่เราค้นพบไม่ใช่การมองสวัสดิการเหมือนการใส่เสื้อ-เปลี่ยนเสื้อผ้าอาภรณ์ หากเราใส่เสื้อสูทหรูๆ แพงๆ จะเรียกว่า “การพัฒนา” เมื่อเปลี่ยนมาใส่เสื้อเก่าๆ เพื่อทำงานบ้าน จะเรียกว่า “สวัสดิการ” การมองเช่นนั้นเป็นการมองสวัสดิการอย่างเป็นก้อนๆ และบนฐานคิดแบบ “แยกส่วน-แยกให้คุณค่า” ทว่า ตลอดกระบวนการวิจัยที่เกิดขึ้น เราค้นพบความหมายของสวัสดิการในเชิงบูรณาการของบ้านทั้งหลัง และไม่ติดอยู่ที่เสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวมใส่ ไม่ว่าจะสวมเสื้อผ้าอาภรณ์อย่างใดก็เป็นเรื่องบูรณาการของชีวิตประจำ

วันชุดเดียวกัน เราค้นพบสวัสดิการในมุมมองของความหมายที่กว้างขวางและลุ่มลึก สวัสดิการในความหมายของสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีที่คนจนคนด้อยโอกาสประสงค์ จะได้-จะมี-จะเป็น ที่ดำเนินไปในชีวิตแต่ละวันของพวกเขาและเธอ เราค้นพบความหมายของสวัสดิการในครองการดำเนินชีวิตประจำวันของคนจนคนด้อยโอกาส ที่เต็มไปด้วยการดิ้นรนต่อสู้กับความยากลำบากที่เกิดขึ้น

หากเราพิจารณาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีสติ และนำพาวิธีคิดวิธีมองปัญหาของเราหลุดทะลุออกมาจากกรงขังแห่งอคติ ขยับฐานคิดออกมาจากกรอบการมองสวัสดิการสังคมแบบสูตรสำเร็จ เราก็จะเห็นว่า การดำเนินชีวิตที่แสนยากลำบากของคนจนคนด้อยโอกาสล้วนเป็นเรื่องราวของการดิ้นรนต่อสู้ในแต่ละวัน เป็นเรื่องราวของการแสวงหา “สวัสดิการ” เท่าที่จะสามารถไขว่คว้ามาได้โดยลำพังของพวกเขาเองทั้งสิ้น ภาพของแม่ฮุ่ยสูงวัยร่างกายผ่ายผอม พยายามขอรานข้าวสารในหมู่บ้านใกล้เคียง ภาพของเด็กหนุ่มที่ต้องขยับกายส่ายร่างเดินไปตามจังหวะเสียงเพลงบนเวทีในบาร์เกย์และหารายได้ด้วยการมีประเวณีกับลูกค้าชาย ทั้งๆที่ไม่ได้เป็นรสนิยมทางเพศของตนมาก่อน หรือสาวคาราโอเกะที่พยายามสื่อให้นักวิจัยเข้าใจพวกเธอว่า “ไม่ได้ค้าบริการทางเพศ” กลุ่มผู้ป่วยโรคเอดส์ที่พยายามขบเคี้ยวให้การดำรงชีพอยู่ในชุมชนเป็นไปโดยผสมกลมกลืนและมีพื้นที่ทางสังคมให้กับพวกตนอย่างเป็นปกติวิสัย ฯลฯ นั่นคือการแสวงหาสวัสดิการด้วยตัวเอง ทว่ามีต้นทุนค่าใช้จ่ายของสวัสดิการอันน้อยนิดเป็นความเจ็บปวดที่แสนสาหัส เป็นต้นทุนที่เกิดจากการถูกละเลยและความรังเกียจของเพื่อนบ้านและคนร่วมชุมชนเดียวกัน ที่มีวิธีคิดอยู่กับกรอบของความเจริญทางวัตถุ บริโภคนิยม และการตีตรา “คนจนคือคนเกียจคร้าน” ให้ต้องกลายเป็น “คนอื่น” ได้อย่างง่ายดาย เราค้นพบว่า กรณีผู้หญิงขายบริการทางเพศหน้าสถานีรถไฟทางภาคใต้ พวกเธอผันแปรตัวตนของเธอมาเป็นวัตถุทางเพศราคาต่ำๆ แลกกับเงินจำนวนน้อยนิดที่แปรมาเป็นข้าวกับข้าวและเสื้อผ้าอาภรณ์สำหรับลูกๆ ผู้หญิงทำงานบริการทางเพศหน้าสถานีรถไฟกลุ่มนี้ เป็นที่รังเกียจและถูกเบียดขับจากคนร่วมชุมชนรุนแรง นี่ก็เป็นสวัสดิการของพวกเธอทั้งหลาย ที่มีต้นทุนค่าใช้จ่ายเพื่อการได้มา อันหนักหนาสาครจรจไม่ย่อหย่อนไปกว่ากลุ่มแม่ฮุ่ยขอทานข้าวทางภาคเหนือ

การแสวงหา “สวัสดิการ” โดยการพึ่งพิงตนเองของประชาชนคนยากจนด้อยโอกาสเกิดขึ้นมานานแล้ว และมีการปฏิบัติจนกลายเป็น “ท่าที่ต่อชีวิต” หรือ “แบบแผนการดำเนินชีวิต” ที่ประชาชนดำเนินไปเป็นปกติ ในสมัยหนึ่ง บางครอบครัวประชาชนต้องเสียต้นทุนค่าใช้จ่ายของการได้มาซึ่ง “สวัสดิการทางการศึกษา” ของน้องๆ หรือการได้มาซึ่ง “สวัสดิการที่อยู่อาศัย” หรือ “สวัสดิการด้านสุขภาพ” ด้วยการเสียสละของพี่สาว/ลูกสาว ที่ต้องยินยอมเป็น “วัตถุดิบ” ของกระบวนการ “ตก

เขียว" ไปเป็นหญิงบริการทางเพศ เพื่อให้พ่อแม่พี่น้องได้มีอาหารบริโภค ได้รับการรักษาพยาบาล เมื่อยามเจ็บป่วย ได้มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงสมความภาคภูมิใจ ได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับชั้นที่สูงมากกว่าตน ได้มีความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในอนาคต ได้มีโอกาสหางานทำที่ดีกว่าตนในอนาคต ได้มีต้นทุนการควมรื่นเริงเพื่อความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ และได้มีกำลังซื้อบริการทางสังคมที่ต้องการจำเป็นต่อไป

ข้อมูลจากการวิจัยเชิงปริมาณของ รศ.ดร.กิตติ ลิ้มสกุล ที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ ครั้วเรือนยากจนมักมีบุตรคนโต ที่ไม่มีการศึกษาหรือมีการศึกษาน้อยที่สุดในขณะที่บุตรคนรองๆต่อไป กำลังเรียนอยู่ในระดับชั้นที่สูงกว่าบุตรคนโตในครัวเรือน ในหลายครอบครัว ลูกผู้หญิงในครัวเรือนจะเป็นฝ่ายเสียสละออกจากการศึกษา เพื่อให้พี่ชายน้องชายได้มีโอกาสเรียนมากกว่าตน ทั้งนี้เพราะฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่สามารถส่งเสียให้ลูกทุกคนได้มีโอกาสเท่าเทียมกันในการเรียนอย่างเต็มศักยภาพได้ ข้อมูลตรงนี้สะท้อนให้เราวิเคราะห์ได้ว่า ประชาชนคนยากจนพึ่งพิงตนเองในการมี "สวัสดิการ" ที่พอจะอยู่รอดได้มาโดยตลอด รัฐไม่ได้สร้างหลักประกันให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสทางการศึกษาอย่างทัดเทียมกัน ประชาชนคนยากจนของไทยไม่ได้ลุกขึ้นมาเรียกร้องให้รัฐหันมาสนใจความขาดแคลน-ความด้อยโอกาสทางการศึกษาของพวกเขา เพราะประชาชนเหล่านี้รู้จักพึ่งพิงตนเองมาโดยตลอด และระบบย่อยในครอบครัวได้กลายมาเป็นต้นทุนค่าใช้จ่ายของการได้มาซึ่งสวัสดิการด้านต่างๆ ดังได้กล่าวแล้ว โดยไม่ได้ไปรบกวนการสงเคราะห์ประชาชนจากรัฐ ซึ่งน้อยนิดและไม่ทั่วถึง

เพื่อที่จะให้เข้าใจสวัสดิการในความหมายบูรณาการแห่งการดำเนินชีวิต จะขอยกตัวอย่างการจัดการสวัสดิการชุมชนของบ้านนาอีสาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ในการสัมมนาเรื่อง "วิกฤตรัฐสวัสดิการกับทางเลือกภาคชุมชน: บทเรียนของสังคมไทย ที่คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ 31 กรกฎาคม 2546 พ่อเลี่ยม บุตรจันทา แม่สมบูรณ์ บุตรจันทา และบุตรชายอีกสองคนมาแบ่งปันประสบการณ์การเรียนรู้ ในการบริหารจัดการสวัสดิการชุมชนของบ้านนาอีสานให้กับนักศึกษาและคณาจารย์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นบูรณาการของการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่นำหลักการของวงเกษตรมาเปลี่ยนแปลงมีเพียงแต่เทคนิคการผลิต ทว่าเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตทั้งหมด สวัสดิการชุมชนของบ้านนาอีสานมิได้เป็นกิจกรรมโดดเดี่ยวที่แยกเป็นบริการในแต่ละด้าน ทว่าเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงวิถีคิด วิถีชีวิต การผลิต การบริโภค การจัดการตนเอง การจัดการทรัพยากร เป็นการบูรณาการคนและธรรมชาติเข้าเป็นทั้งหมดของกระบวนการชีวิต หมู่บ้านนาอีสาน ทุกวันนี้เป็นที่รู้จักกัน

ในฐานะชุมชนแห่งการเรียนรู้ และได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวประจำปี 2545 มีผู้คนที่ใกล้เคียงและใกล้เคียงเข้ามาไปทำงานอยู่เป็นประจำ แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านก็ยังดำเนินไปเช่นเดิม ชาวบ้านยังคงพอใจสภาพที่ตนเองเป็นอยู่ กับสวัสดิการที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2546: 8)

นักวิจัยเชื่อว่า ยังคงมีตัวอย่างของชุมชนไทยอีกหลายชุมชน ที่ดำเนินชีวิตไปเป็นปกติประจำวัน โดยมีความเมตตาเอื้ออาทรต่อกันและมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้พี่น้องในชุมชนมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี เมื่อมีปัญหาวิกฤตก็ให้ความร่วมมือกันอย่างเข้มแข็ง เพื่อแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ ทั้งนี้ทั้งนั้น เราจะเห็นว่า แท้ที่จริงแล้ว สวัสดิการในการวิเคราะห์จากจุดยืนที่เข้าใจในสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนยากจนด้อยโอกาส มีความหมายที่สะท้อนบูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตในแต่ละวันของประชาชน ซึ่งมีความหมายมากมาย กว้างขวางและลุ่มลึกกว่าการจัดบริการเพื่อบรรเทาความทุกข์ยากชั่วคราว เพราะเป็นเรื่องราวของผู้คนที่แสวงหาความอยู่รอด อยู่ได้ และอยู่ดี ที่มีต้นทุนค่าใช้จ่าย อันมากมายมหาศาลกว่าต้นทุนที่เป็นตัวเงิน เพราะคนยากจนต้องแลกการอยู่รอดได้ในชีวิตประจำวันของพวกเขาและเธอ ด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ด้วยการถูกเหยียดหยาม ด้วยสายตาที่ประณาม ด้วยความเสี่ยงโรคภัย ด้วยความทนยากลำบากนานับประการ สวัสดิการจากมุมมองของชีวิตคนยากจน จึงมิใช่เพียงบริการสำเร็จรูป ที่หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนดำเนินการไปตามครรลองของภารกิจของหน่วยงาน ทว่ามีความหมายเป็นเรื่องราวแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของพวกเขาและเธอ

ความเข้าใจสวัสดิการในความหมายที่เป็นบูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของคนจนดังกล่าวข้างต้นมีความเชื่อมโยงไปถึงสวัสดิการสังคมในความหมายของ “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ความหมายของ “การจัดสวัสดิการในรูปแบบของการพัฒนาสังคม” และความหมายของ “สวัสดิการพหุลักษณะ” ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่นำมาใช้เป็นฐานคิดของการนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อไป

2. สวัสดิการในความหมาย “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม”

ในขณะที่นักวิจัยค้นพบว่าความหมายของสวัสดิการของคนจนคนด้อยโอกาสนั้นเป็นความหมายที่สะท้อนบูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของพวกเขาและเธอ และคนยากจนได้มีแบบแผนการดำเนินชีวิตและมีท่าทีต่อชีวิตเป็นการดิ้นรนแสวงหา “การอยู่รอด อยู่ได้ และอยู่ดี” ที่ใช้ต้นทุนค่าใช้จ่ายของพวกเขาและเธอเองนั้น การดำเนินการเหล่านี้ มิได้ลอยอยู่ในสุญญากาศ ทว่ามีความเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกับระบบย่อยต่างๆในครอบครัวหนึ่ง และครอบครัวหนึ่งก็มีความเชื่อมโยงกับระบบย่อยในระบบเครือญาติและชุมชน จากระบบเครือญาติและชุมชนเชื่อมโยง

ต่อเนื่องไปสู่ระบบชุมชนทั้งชุมชน จากระบบชุมชนใหญ่ชุมชนหนึ่งเชื่อมโยงกับระบบนอกชุมชน และระบบสังคมทั้งประเทศ ตลอดจนระบบโลกดังที่มักพิจารณากันว่าเป็นโลกาภิวัตน์

ในความเชื่อมโยงดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ทำให้กระทบต่อเนื่องไปยังปัจเจกบุคคลในระบบย่อยของครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของสวัสดิการ ทำให้เขาหรือเธอมีการดำเนินชีวิตประจำวันอย่าง “อยู่รอดหรืออยู่ไม่รอด” “อยู่ได้หรืออยู่ไม่ได้” และ “อยู่ดีหรืออยู่อย่างไม่ได้ดี” ความเชื่อมโยงเหล่านี้เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม อันส่งผลให้คนยากจนอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ หรือแพ้เปรียบมากน้อยเพียงใด

ในขณะที่คนยากจนคนด้อยโอกาสมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับระบบต่างๆ ดังกล่าว การดำเนินชีวิตของพวกเขาและเธอ เต็มไปด้วยเรื่องราวของสิ่งที่พวกเขาและเธอผลิต-สร้างทำขึ้นมา และบริโภค-ใช้สอยตลอดเวลา การผลิตและการบริโภคของคนยากจนคนด้อยโอกาสมีต้นทุนค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นเสมอ และเมื่อขยายการเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ทางสังคมชุดนี้ไปสู่บริบททางสังคมที่ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ จนถึงระดับโลกาภิวัตน์ คนยากจนคนด้อยโอกาสยังมีสถานะความสัมพันธ์ที่แพ้เปรียบมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

เราจะเห็นว่า การที่ประชาชนในชุมชนกุดชุมเปลี่ยนแปลงระบบเงินตรามาเป็น “เบี้ยกุดชุม” และจัดตั้ง “ธนาคารกุดชุม” ขึ้น การจัดตั้งกลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์ต่างๆ ของระบบประชาสวัสดิการ หรือการดำเนินกิจกรรมในลักษณะ “สาธารณโภคี” ของกลุ่มสันตติโคก การรวมตัวของกลุ่มออมทรัพย์ของคนงานย่านอ้อมน้อยอ้อมใหญ่ เครือข่ายวนเกษตรบ้านนาอิสาน อำเภอสนามชัยเขต และอื่นๆ นั้น มิใช่อื่นใด ทว่าเป็นการพยายามกำหนดสร้าง “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ขึ้นมาใหม่ อันเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้ระบบชุมชนของตนสามารถลดโอกาสของการต้องตกเป็นฝ่ายแพ้เปรียบให้เหลือน้อยที่สุด และชุมชนสามารถลดต้นทุนค่าใช้จ่ายในการได้มาซึ่งสวัสดิการ “เพื่อความอยู่รอด-อยู่ได้และอยู่ดี” ยิ่งชุมชนมีความเข้มแข็งในการรวมตัวดำเนินกิจกรรมเหล่านี้มากเท่าใด การกำหนดสร้างและดำรงความสัมพันธ์ทางสังคมก็จะเป็นไปอย่างเข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น

กรณีศึกษาในระยะแรกของโครงการ “การวิจัยเพื่อพัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนจนคนด้อยโอกาส” อันเป็นกรณีศึกษาที่ชุมชนสามารถรวมตัวกันเป็นประชาสวัสดิการได้อย่างค่อนข้างประสบผลสำเร็จสะท้อนให้เห็นการต่อสู้ดิ้นรนของประชาชน ที่ก้าวเลาะระดับปัจเจกบุคคลมาสู่ระดับชุมชน เป็นการแสวงหาชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีด้วยพลังของชุมชน และวิธีที่ดำเนินกิจกรรมดังกล่าวนี้ มีความหมายเป็นการให้นิยามใหม่ของความสัมพันธ์ทางสังคม การกำหนดสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ ซึ่งมีผลให้ต้นทุนค่าใช้จ่ายเรื่องสวัสดิการลดลง และผลของการดำเนินการทำให้เกิด

สวัสดิการที่ก้าวสู่ความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น

กรณีศึกษาคนยากจนด้วยโอกาสที่ประสบความสำเร็จอย่างมากจำนวน 22 กรณีศึกษา ในระยะที่สองของโครงการวิจัยการพัฒนาระบบสวัสดิการเพื่อคนยากจนฯ สะท้อนให้เห็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนยากจน 7 กลุ่ม ที่ส่วนใหญ่เป็นการแพ้เปรียบต่อระบบสังคมที่รายรอบพวกเขาและเธอ หลายกลุ่มไร้ทั้งอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคม เมื่อบางครั้งชีวิตที่ดำเนินการสร้าง “สวัสดิการของตน” จำเป็นต้องตัดสินใจไปดำเนินชีวิตที่สังคมไม่ยอมรับ เช่น การเป็นพนักงานขอทาน หรือการประกอบอาชีพบริการทางเพศ ครอบครัวเหล่านั้นกลับถูกดูถูกดูแคลน เบียดขับ ประทับมลทิน จนต้องกลายเป็น “คนอื่น” ที่ไม่ใช่คนพวกเดียวกันในชุมชนและในสังคม อันที่จริง คนเหล่านี้ยากจน เพราะไม่ได้เรียกร้อง “รัฐสวัสดิการ” ดังในประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีสวัสดิการให้ประชาชนอย่างทั่วถึงสมบูรณ์ทุกด้าน หากรัฐไทยดำเนินสวัสดิการดังเช่นประเทศพัฒนาแล้วเหล่านี้ รัฐจำเป็นต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก และจะต้องจัดเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า ภาษีมรดกและภาษีอสังหาริมทรัพย์ในอัตราที่สูง ดังที่ปฏิบัติกันในประเทศที่มีรัฐสวัสดิการ นั่นคือ ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงที่มีรายได้มาก มีมรดกทรัพย์สินมาก และถือครองที่ดินจำนวนมากจะต้องได้รับผลกระทบโดยตรงในส่วนนี้ ดังนั้น การที่ประชาชนคนยากจนต้องพึ่งตนเองดังกล่าว ทั้งยังถูก เบียดขับ-ประทับมลทินนั้น เป็นผลดีกับชนชั้นกลางและชนชั้นสูงมากกว่าเป็นผลเสีย ทำให้ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงไม่ต้องควักเงินในกระเป๋า “เฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข” ให้กับคนยากจนด้วยโอกาสแต่ประการใด

อย่างไรก็ตาม “รัฐสวัสดิการ” ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตก อันผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมมาโดยตรง ก่อนข้างจะมีปัญหากับความเข้าใจของคนในสังคมไทย ซึ่งมีรากฐานเป็นสังคมเกษตรกรรม และไม่ได้มีประสบการณ์ในการปฏิวัติอุตสาหกรรมโดยตรง อีกทั้งระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของไทยยังมีความสลับซับซ้อน โยงใยเป็นเครือข่ายและวางตัวหลายลำดับชั้น ในขณะที่ รัฐสวัสดิการกำหนดระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกบุคคลโดยตรง เมื่อปัจเจกบุคคลในประเทศที่มีรัฐสวัสดิการได้จ่ายสมทบในรูปแบบภาษีทางตรงอัตราก้าวหน้าไปแล้ว ประชาชนแต่ละบุคคลก็จะคาดหวังที่จะได้ประโยชน์ทดแทนจากรัฐสวัสดิการ ที่รัฐต้องจ่ายประโยชน์ทดแทนให้กับพวกเขาโดยตรง เมื่อเจ็บป่วย ได้รับอุบัติเหตุ เมื่อต้องการการรักษาพยาบาล เมื่อต้องการสงเคราะห์บุตร สงเคราะห์ครอบครัว ว่างาน ชราภาพ และอื่นๆ

ในสังคมไทย เราจะอธิบายให้เข้าใจง่ายกว่า ถ้าเราจะกล่าวว่า **ฐานทรัพยากรธรรมชาติ** เป็นสวัสดิการของประชาชนโดยเฉพาะคนส่วนใหญ่ในชุมชนชนบท ที่มีภาคเกษตรกรรมเป็นโครงสร้างหลักของการมีรายได้ (ซึ่งหมายถึงสวัสดิการด้านการมีงานทำ-การมีรายได้ เช่นเดียวกันกับใน

สังคมตะวันตกนั่นเอง) เราจะพบว่า การที่ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนเป็นเจ้าของ **ฐานทรัพยากรธรรมชาติ** เป็นเจ้าของแหล่งน้ำ ป่าชุมชน และที่ดินเพื่อการเกษตร นี่คือพื้นฐานของสวัสดิการที่สำคัญที่สุด ซึ่งก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะมองในด้าน “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” เช่นเดียวกัน เพราะหลายชุมชนที่เราพบในโครงการวิจัย เราพบประวัติของการต่อสู้ ทั้งสู้กับกลุ่มนายทุนอิทธิพลและทั้งสู้กับหน่วยงานของรัฐมาเป็นเวลานาน กว่าที่จะได้มาซึ่งฐานทรัพยากรที่จำเป็น เพื่อตอบสนองความต้องการที่จะมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่-ที่พอจะอยู่รอดได้ของคนในชุมชน และในหลายชุมชนก็ยังคงต้องดำเนินการต่อสู้อย่างไม่วันจบสิ้น

กล่าวได้ว่า การต่อสู้ให้ได้มาซึ่งฐานทรัพยากรของคนในชุมชน คือการบริหารจัดการระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน เพื่อขับเคี่ยวกับอำนาจภายนอกชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน และการขับเคี่ยวกับอำนาจนอกชุมชนก็คือการพยายามเข้าไปมีอำนาจต่อรองในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมอีกชุดหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ชุมชนเป็นหน่วยเดียวกันและมีปฏิสัมพันธ์กับอำนาจภายนอกชุมชน อาทิ กลุ่มนายทุน กลุ่มผู้มีอิทธิพล หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และสถาบันอื่นๆ

การที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งสามารถเป็นเจ้าของฐานทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการทำมาหากินได้ เรามักจะพบพื้นฐานของการจัดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนที่เข้มแข็ง และเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกหรือพลังภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนายทุน หรือหน่วยงานภาครัฐ หรือหน่วยงานเอกชน ชุมชนที่มีพื้นฐานของการจัดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็ง มักจะมีปฏิสัมพันธ์ได้อย่างได้เปรียบ หรืออย่างเท่าทัน หรืออย่างน้อยก็มักไม่แพ้เปรียบพลังนอกชุมชน ทำให้ชุมชนดำรงสถานะความเป็นปึกแผ่นอยู่ได้ เรียกได้ว่า เป็นประชาสวัสดิการที่เข้มแข็ง

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่และครอบคลุมชุมชนอยู่ในหลายลำดับขั้น ขั้นนอกที่สุดคือการสัมพันธ์กับโลกภายนอก และแบบแผนการดำเนินชีวิตนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เน้นบริโภคนิยมอันเป็นกระแสหนึ่งของโลกาภิวัตน์ ชุมชนจะดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์-บริโภคนิยมได้ จำเป็นต้องจัดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนอย่างเข้มแข็งและมีความแกร่งพอจะต้านทานและเท่าทัน โดยไม่ทำให้สมาชิกในชุมชนต้องแพ้เปรียบ หรือเป็นเหตุให้ต้องประสบปัญหาความยากลำบากทางสังคมนานาประการดังกรณีศึกษาทั้ง 22 กรณีศึกษา

ใกล้เคียงกับที่อภิปรายข้างต้น มีนักวิจัยชาวเนเธอร์แลนด์มองเห็นว่า ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชนบทไทยเป็นแหล่งทรัพยากรเพื่อหนุนสร้าง ความมั่นคงทางสังคมให้กับบุคคลที่ประสบ

วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ.2540 แล้วกลับคืนสู่ชนบทได้อย่างดี การวิจัยของเอ็ดวิน เดอฌอง (Edwin de Jong, 2000) แห่งมหาวิทยาลัยไนจ์เมเก้น (University of Nijmegen) ประเทศเนเธอร์แลนด์ เรื่อง “ระบบความมั่นคงทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย: กลไกความมั่นคงทางสังคมของชนบทไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ” (How secure is social security in Northeast Thailand? Rural social security mechanisms in the aftermath of the economic crisis) เขาค่อนข้างมองสังคมชนบทไทยในด้านดี จากการลงวิจัยในพื้นที่ที่บ้านหนองลำผูกและบ้านโนนสว่าง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

เดอฌอง พบว่า ความมั่นคงทางสังคมในชนบทไทยนั้น มีต้นกำเนิดมาจากกลไกและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชนบท ที่ทำการหน้าที่ผ่านการจัดระเบียบทางสังคมในระดับต่างๆ แหล่งที่จะสร้างความมั่นคงทางสังคมให้ผู้ที่มีความจำเป็น มีตั้งแต่ ครอบครัว ญาติ เพื่อนบ้าน คนในหมู่บ้านเดียวกัน ผู้ให้การอุปถัมภ์ องค์กรเอกชนและองค์กรของรัฐ เขาเชื่อว่าคนทุกคนในหมู่บ้านสามารถเข้าถึงกลไกทุกระดับที่กล่าวถึง โดยผ่านทางข้อกำหนดทางค่านิยม บรรทัดฐาน และกฎเกณฑ์ต่างๆ

เดอฌองเห็นว่า กลไกการสร้างความมั่นคงทางสังคมในหมู่บ้านชนบทไม่ได้เกิดขึ้น โดยอัตโนมัติ และไม่ได้เกิดขึ้นในลักษณะของการรวมตัวแบบมวลชน (Collectivity) หากเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแปรผัน ขึ้นอยู่กับ “คุณภาพของความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลหนึ่งมีต่อผู้อื่น” ดังนั้นอาจจะกล่าวโดยผิวเผินได้ว่า โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของไทยเป็นโครงสร้างหลวมๆ เพราะว่าคุณภาพของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีความสำคัญมากกว่าค่านิยมหรือบรรทัดฐานในสังคม จึงเป็นการยากที่จะสรุปเป็นกฎเกณฑ์ว่าญาติ เพื่อนบ้าน หรือคนร่วมหมู่บ้านเดียวกัน กลุ่มใดเป็นตัวบ่งชี้ว่า มีความสำคัญต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งอย่างแน่ชัดลงไป อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาหลักเข้าไปในโครงสร้างของชุมชนหมู่บ้าน เขาพบว่าการกระทำที่เป็นไปเพื่อสร้างความมั่นคงทางสังคมในหมู่บ้านและผลที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากความสัมพันธ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้ให้กับผู้รับความช่วยเหลือ พอๆกับโครงสร้างของเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งหมด ดังนั้นเขาจึงอธิบายได้ว่า ทำไมคนหนึ่งในหมู่บ้านคาดหวังความช่วยเหลือจากญาติที่อาศัยอยู่ด้วยกัน ได้มากกว่าญาติที่อาศัยอยู่ที่อื่น และบางคนก็เป็นตรงกันข้าม คือ ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านมากกว่าญาติของตนเอง ฯลฯ

ผลการวิจัยของเดอฌองมีความน่าเชื่อถือ และมองว่าชุมชนระดับหมู่บ้านเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงทางสังคมได้ดี อย่างไรก็ตาม มีตัวอย่างของผลการศึกษาที่ตรงกันข้าม ศศิธร ไชยประสิทธิ์ (2545) ซึ่งศึกษาเรื่อง “วิถีชีวิตและเงื่อนไขการดำรงชีวิตของคนขอทานในหมู่บ้านชนบท

ภาคเหนือ” และปานทิพย์ พอดี้ (2545) ศึกษาเรื่อง “โศภณี: กรณีศึกษาบริเวณสถานีรถไฟ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช” งานวิจัยสองกรณีศึกษาหลังพบการเบียดขับ การประทุษร้าย และการรังแกอย่างรุนแรงจากคนในหมู่บ้านและชุมชน แทนที่จะเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงให้กับคนยากจนดังเช่นที่เคยมองค้นพบ ทั้งนี้ คติและวิถีคิดแบบบริโภคนิยมและตลอดจนการพัฒนาที่เน้นการเติบโตของทุน ทำให้คนในหมู่บ้านมีคุณภาพของความสัมพันธ์ทางสังคมแตกต่างไปจากหมู่บ้านสองแห่งที่เคยมองพบอย่างสิ้นเชิง

ดังนั้น ฐานคิดของการมองสวัสดิการในความหมายของ “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” และมองลึกลงไปใน “คุณภาพของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ที่ผสานกับฐานคิดของสวัสดิการในความหมาย “บูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของคนจน” สวัสดิการในความหมายของ “การจัดการสวัสดิการในรูปแบบการพัฒนาสังคม” และความหมายของ “สวัสดิการพหุลักษณะ” จะทำให้เราสามารถสร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายบนความเป็นจริงของสังคมไทยได้ในที่สุด

3. สวัสดิการในความหมาย “การจัดการสวัสดิการในรูปแบบการพัฒนาสังคม”

ในทางทฤษฎี การจัดการสวัสดิการสังคมมีหลายรูปแบบ อาทิ รูปแบบการให้การสงเคราะห์เพื่อบรรเทาทุกข์ ที่เรียกว่า สวัสดิการสังคมแบบดั้งเดิม รูปแบบสวัสดิการสังคมที่เน้นการกระจายอย่างเป็นธรรม ซึ่งหมายถึงการจัดในรูปของ “รัฐสวัสดิการ” อย่างสังคมตะวันตก รูปแบบสวัสดิการสังคมที่เน้นการสร้างระเบียบใหม่ของโลก ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมนิเวศของประชาชนทั้งโลก และรูปแบบสวัสดิการสังคมที่เน้นการพัฒนาสังคม (Social development model) ซึ่งยังมีความหมายที่ยังคลุมเครือและหลากหลาย อาจจะหมายถึงตั้งแต่การพัฒนาทักษะทางสังคมให้บุคคลสามารถเผชิญกับปัญหาด้วยความเชื่อมั่นในพลังอำนาจของตน (Empowerment) รวมไปถึงการกระทำทางสังคมในระดับต่างๆ การปลูกจิตสำนึกของชุมชน การสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนที่เป็นกลุ่มคนที่ “ตกขอบ”(Macarov, 1995)

สิ่งที่นักวิจัยค้นพบ คือสวัสดิการภาคชุมชน หรือประชาสวัสดิการที่เกิดขึ้นในสังคมไทย มีการดำเนินงานในลักษณะของ “การจัดสวัสดิการสังคมในรูปแบบของการพัฒนาสังคมในระดับชุมชน” เป็นสำคัญ ฐานคิดของการพัฒนาสังคมที่แต่ละชุมชนดำเนินไป มีความแตกต่างกัน ในที่นี้จะขอหยิบยกแนวความคิดของนายกรัฐมนตรีนาย พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร และแนวความคิดของอาจารย์ไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม มาเป็นฐานคิดที่สำคัญของการพัฒนาสังคม

ในวันเสาร์ที่ 16 สิงหาคม 2546 นายกรัฐมนตรีนาย พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้ไปบรรยายพิเศษเรื่อง “ประเทศไทยในบริบทใหม่ของการแข่งขันในเวทีโลก” ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ “การ

พัฒนาผู้นำบริหารการเปลี่ยนแปลง” หรือที่เรียกว่าการเข้าใจง่ายๆว่า การฝึกอบรมผู้ว่า CEO นายก รัฐมนตรีประกาศให้นโยบายว่า ให้อำนาจในการบริหารจัดการอย่างเต็มที่แก่ผู้ว่าราชการทั้ง 76 จังหวัด เปรียบเสมือนเป็นนายกรัฐมนตรีประจำทุกจังหวัด ที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จ แต่เมื่อมีอำนาจ เบ็ดเสร็จแล้วต้องเน้นการบริหารจัดการที่ **“ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง”** ทั้งนี้ ผู้ว่า CEO ต้อง คำนึงถึงประชาชนที่เป็นคนยากคนจนเป็นสำคัญ เพราะว่า เมื่อเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจเมื่อใด คน ยากจนจะได้รับผลกระทบก่อนเสมอ และฟื้นตัวได้ช้า ขณะที่คนร่ำรวยมักมีเกราะป้องกันหลายๆชั้น เมื่อมีวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใด ก็สามารถ “ล้มลงบนฟูก” โดยไม่ต้องเจ็บตัวเท่ากับคนจน ยิ่งไปกว่านั้น นายก รัฐมนตรีได้ให้ “คาถาหมานิยม” ไว้ 3 ตัว คือ **“ต้องลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ขยายโอกาส”** ผู้ ว่า CEO ต้องแสวงหาการบริหารจัดการที่ช่วยลดรายจ่ายให้คนยากจน พร้อมทั้งเพิ่มรายได้ ตลอดจน ขยายโอกาสในการมีชีวิตที่ดีมีคุณภาพให้กับประชาชน ฯลฯ

นักวิจัยเห็นว่า คาถาหมานิยมของนายกรัฐมนตรี คือ “การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และ ขยายโอกาส” ให้กับประชาชนยากจน นอกจากจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ว่าราชการ CEO แล้ว ยัง เป็นหัวใจสำคัญที่สามารถนำไปใช้ในการบริหารจัดการสวัสดิการสังคมในรูปแบบการพัฒนาสังคม ได้เป็นอย่างดี

อาจารย์ไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรมแสดงปาฐกถาพิเศษ “ป่วย อังภาภรณ์” ครั้งที่ 8 เมื่อวันศุกร์ที่ 7 มีนาคม 2546 เรื่อง “การบริหารสังคม: ศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทยและสังคมโลก” โดย กล่าวเริ่มต้นถึงสังคมที่พึงปรารถนา ที่สอดคล้องกับแนวคิด “สันติประชาธรรม” และ “ความมั่นคง ของมนุษย์ที่มีสวัสดิการสังคมในความหมายกว้างและลึกซึ้งเป็นสาระสำคัญ” ยิ่งไปกว่านั้น อาจารย์ ไพฑูริย์ยังเห็นว่า *ความมั่นคงของมนุษย์น่าจะเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา ที่มีความผสม กลมกลืนของมิติต่างๆในชีวิตมนุษย์...(และ)...ความมั่นคงของมนุษย์มีความเป็น “ทางสายกลาง” พอสมควรระหว่างการเน้นเศรษฐกิจกับการเน้นอุดมคติ เช่น “ความสุข” ซึ่งวัดยาก และความมั่นคง ของมนุษย์น่าจะสอดคล้องกับ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ดี”* (ไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม, 2546ข: 51)

ถ้าเรานำแนวความคิดของนายกรัฐมนตรีที่กล่าวในวันบรรยายพิเศษดังกล่าว และนำมา ผสมผสานกับแนวความคิดของท่านอาจารย์ไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม มาเป็นฐานคิดที่สอดคล้องกับทิศ ทางของการจัดรูปแบบสวัสดิการแบบเน้นการพัฒนาสังคม เราก็จะได้รากฐานการดำเนินงานสวัสดิ การที่ไม่ได้มองข้ามศักยภาพของคนยากจน ไม่ได้มองสวัสดิการเป็นเพียงการบรรเทาทุกข์สำหรับ คนจนที่ประสบปัญหาอย่างสาหัส ไม่ได้มองคนยากจนจะต้องได้รับสวัสดิการที่จัดให้อย่างเหวี่ยงแห (Blanket method) หรืออย่างตัดเสื้อโหล (One size fits all) ไม่ได้มองว่าคนยากจนจะต้องเป็นฝ่าย

หนึ่งเคยรับการสงเคราะห์ช่วยเหลือ ทว่า แม้กับคนยากจนที่ประสบความลำบากอย่างที่สุด พวกเขาก็มียุทธศาสตร์ที่จะเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการพัฒนาสังคม ที่เป็นกระบวนการที่พวกเขาสามารถกำหนดได้เอง เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของพวกเขาแต่ละชุมชนและกลุ่มชน (Uniqueness) ทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี-การมีสวัสดิการสังคมที่ดีเป็นสิ่งที่อยู่ในอำนาจกำหนดสร้างของพวกเขาเอง

เราจะเห็นว่า สวัสดิการในความหมายของ “การจัดการสวัสดิการในรูปแบบการพัฒนาสังคม” นั้นไม่ได้อยู่ตามลำพังโดดๆ ทว่ามีความเชื่อมโยงแนบแน่นกับสวัสดิการในความหมายของ “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ลึกลงไปใน “คุณภาพของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ที่ผสมผสานกับฐานคิดของสวัสดิการในความหมาย “บูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของคนจน” ตลอดจนเชื่อมโยงกับฐานคิดในเรื่องสวัสดิการพหุลักษณะ ดังจะกล่าวต่อไป

4. สวัสดิการสังคมในความหมาย “สวัสดิการพหุลักษณะ”

สวัสดิการพหุลักษณะ (Welfare pluralism) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในกระแสสากลของโลก เป็นผลมาจากการยอมรับว่าแนวทางที่เคยดำเนินการอยู่อย่างเป็นขั้วแนวคิดตรงกันข้ามสองขั้ว คือแนวคิดของรัฐสวัสดิการและแนวคิดของเสรีนิยมใหม่ ต่างไม่เหมาะสมต่อสถานการณ์โลกในปัจจุบัน รัฐสวัสดิการเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาในโลกเกือบหนึ่งร้อยปีมาแล้ว และผู้ที่ผลักดันให้มีรัฐสวัสดิการเกิดขึ้นต้องการให้สังคมประเทศของตนมีความเป็นธรรมทางสังคม โดยไม่ต้องอาศัยลัทธิคอมมิวนิสต์ ในยุคสงครามเย็น รัฐสวัสดิการจึงมีลักษณะทวิลักษณ์ที่อยู่ตรงกลางระหว่างคอมมิวนิสต์กับทุนนิยมเสรีสุดขั้ว ความเป็นทวิลักษณ์ของรัฐสวัสดิการคือ ในด้านหนึ่งรัฐสวัสดิการทำหน้าที่ปกป้องระบบทุนนิยม ทว่าอีกด้านหนึ่งก็เป็นปฏิปักษ์กับระบบทุนนิยม รัฐสวัสดิการปกป้องระบบทุนนิยม เพราะทำให้มวลชนคนยากไร้ได้รับหลักประกันในเรื่องความมั่นคงทางสังคมอย่างเต็มที่ มีผลให้มวลชนคนยากไร้ขาดแรงจูงใจในการปฏิวัติโค่นล้มทุนนิยมเพื่อสร้างสภระบอบสังคมคอมมิวนิสต์ ขณะเดียวกัน รัฐสวัสดิการเป็นปฏิปักษ์กับระบบทุนนิยม เพราะการบริหารจัดการของระบบรัฐสวัสดิการคือการกระจายซ้ำในแนวราบ ฐปธรรมคือการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า เก็บภาษีอสังหาริมทรัพย์และภาษีมรดกในอัตราที่สูง ทำให้มีผลต่อการเจริญเติบโตต้องลดความแรงและความเร็วของการเติบโต ทำให้การสะสมทุนเชิงซ้ำลง และการบรรลุเป้าหมายของระบบทุนนิยมเป็นไปได้ช้าลง

กล่าวได้ว่า รัฐสวัสดิการเติบโตเข้มแข็งในยุคของสงครามเย็น เพื่อสกัดกั้นพลังปฏิวัติตามแนวทางของลัทธิมาร์กซ ทว่าในขณะเดียวกันก็ขัดเคืองเป็นปฏิปักษ์กับแนวทางของทุนนิยมเสรีสุดขั้วอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม การขัดเคืองนี้เกิดจุดเปลี่ยนแปรผัน เมื่อสงครามเย็นยุติลง ในช่วงปี

ค.ศ.1989 ที่กำแพงเบอร์ลินถูกทุบทิ้ง ประเทศเยอรมนีตะวันตกและตะวันออกรวมตัวกันเป็นประเทศเดียวกัน สหภาพโซเวียตแตกสลายกลายเป็นรัฐอิสระ 15 รัฐ และแทบทุกประเทศในโลกเปลี่ยนแปลงมาเป็นระบบทุนนิยม ความจำเป็นที่จะต้องคงความเข้มแข็งของรัฐสวัสดิการก็ค่อยๆหมดไป ทั้งนี้ เพราะว่าการได้มาซึ่งความเข้มแข็งของรัฐสวัสดิการ นั้นมาจากต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ทำให้การผลิตสินค้าเพื่อแข่งขันในเวทีการค้าโลก มีต้นทุนค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าประเทศอื่นๆ ทำให้สินค้าของประเทศมีราคาแพงกว่าของประเทศอื่นๆที่ไม่มีระบบรัฐสวัสดิการ เมื่อสินค้าในเวทีโลกขายไม่ได้ ส่งผลให้อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศชะงักงัน ดังนั้น แนวคิดของทุนนิยมเสรีจึงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น รัฐสวัสดิการของประเทศต่างๆได้ปฏิรูปเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จนมีการวิเคราะห์ว่า (1) รัฐสวัสดิการกำลังก้าวเข้าสู่ภาวะวิกฤต หรือ (2) รัฐสวัสดิการกำลังก้าวสู่ศตวรรษที่สอดคล้องกับสถานการณ์จริง และ (3) รัฐสวัสดิการกำลังกลายเป็นสวัสดิการพหุลักษณะ (Midgley, 1997)

การส่งเสริมให้เกิดระบบการจัดการสวัสดิการที่หลากหลายไม่ใช่เพียงสิ่งที่พึงประสงค์ ทว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องเกิดขึ้น เนื่องมาจากความเป็นจริงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป สวัสดิการพหุลักษณะมีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับสังคมหลังยุคอุตสาหกรรม (postindustrial) ระบบเศรษฐกิจยุคหลังฟอर्ड (post-Fordist) และสังคมยุคหลังความทันสมัย (postmodern society) ที่ไม่สามารถใช้แนวทางของสังคมยุคทันสมัย (modern society) เข้ามาใช้ได้อีกต่อไป การใช้ประมาณของรัฐจำนวนมหาศาลเพื่อสร้างสวัสดิการสังคมไม่ได้เป็นที่นิยมในหมู่ประชาชนและรัฐบาลอีกต่อไป และผู้คนเริ่มเห็นว่า ภาคส่วนอื่นๆของสังคมควรจะได้เข้ามาช่วยแบกรับภาระด้านสวัสดิการสังคม แทนที่จะปล่อยให้รัฐดำเนินการโดยลำพัง

ภาคส่วนอื่นๆที่ควรทำหน้าที่แทนรัฐ ได้แก่ บัณฑิตบุคคลที่ต้องมีความรับผิดชอบอย่างสูง การร่วมเป็นพันธมิตรทางสวัสดิการของครอบครัว และเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการอื่นๆ องค์การอาสาสมัครที่ต้องมีบทบาทมากขึ้น และการจัดสวัสดิการเชิงพาณิชย์ต่างๆ การที่ภาคส่วนอื่นๆเข้าไปร่วมดำเนินการสวัสดิการสังคมมีความหมายถึงการมีเสรีภาพของประชาชนในสังคม อำนาจของรัฐจะถูกจำกัดขณะที่อำนาจของประชาชนจะได้รับการส่งเสริม ประชาชนจะมีทางเลือกมากขึ้นและมีความรับผิดชอบมากขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตาม บทบาทของรัฐในการจัดการสวัสดิการสังคมจะยังคงมีอยู่อย่างสำคัญ ในด้านการวางแผน การจัดการ และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อรองรับกิจกรรมด้านสวัสดิการสังคม ทรัพยากรที่มาจากภาครัฐยังคงมีความจำเป็นเพื่อสนับสนุนทุนการดำเนินงานให้แก่องค์กรอาสาสมัคร องค์กร

ที่ไม่เป็นทางการและการจัดบริการเชิงพาณิชย์ รัฐพึงทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้เกิดทางเลือกในการจัดสวัสดิการสังคมที่หลากหลาย ประชาชนจะได้รับบริการสวัสดิการสังคมทั่วถึงกว่าที่รัฐดำเนินการโดยลำพัง

อันที่จริง ภาคอื่นๆที่ไม่ใช่รัฐได้มีพัฒนาการของการจัดบริการสวัสดิการสังคมมาเป็นลำดับแล้ว เมื่อรัฐผูกขาดความรับผิดชอบด้านสวัสดิการสังคมทำให้บทบาทของภาคอื่นๆถูกดบังไป ทั้งๆที่มีการดำเนินการอยู่ นั่นคือ ภาคอื่นๆที่ไม่ใช่รัฐได้ทำหน้าที่ด้านบริการสวัสดิการสังคมเป็นทางเลือกให้กับประชาชนอยู่ก่อนแล้วในปัจจุบัน การที่รัฐลดบทบาทลงจึงทำให้ประชาชนมีทางเลือกชัดเจนมากยิ่งขึ้น

นักวิชาการหลายท่านยกตัวอย่างประเทศญี่ปุ่นว่า ประชาชนญี่ปุ่นถือว่ามีความมาตรฐานการดำรงชีวิตในระดับสูง ทว่างบประมาณด้านสังคมของญี่ปุ่นกลับต่ำกว่าประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจาก การจัดสวัสดิการนอกระบบมีบทบาทอย่างสูงในการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของคนญี่ปุ่น รูปแบบสวัสดิการสังคมของญี่ปุ่นเป็นสิ่งที่น่าเรียนรู้อย่างมาก และเชื่อกันว่าประสบการณ์ด้านการจัดสวัสดิการสังคมนอกระบบจะแพร่กระจายไปในประเทศต่างๆในไม่ช้าอนาคตอันใกล้

สถานการณ์ในประเทศต่างๆในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ และฝรั่งเศส ที่คณะนักวิจัยจำนวน 10 คนในโครงการวิจัย “การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ภายใต้การสนับสนุนของสกว. ได้ไปศึกษาดูงานในระหว่างวันที่ 14–30 พฤษภาคม 2546 ที่ผ่านมา เห็นได้ชัดเจนว่า รัฐไม่ได้เป็นฝ่ายรับผิดชอบต่อสวัสดิการสังคมแต่เพียงผู้เดียวอีกต่อไป รัฐในทั้งสามประเทศล้วนมีทิศทางที่จะตัดลดงบประมาณด้านสวัสดิการสังคมที่เคยรับผิดชอบโดยตรง และพยายามเพิ่มความรับผิดชอบไปที่ปัจเจกบุคคล ที่จะแสวงหาหลักประกันความมั่นคงโดยซื้อบริการการประกันความมั่นคงด้านต่างๆจากระบบตลาดเสรีมากขึ้น องค์การเอกชนและการกุศลเข้ามามีบทบาทมากขึ้น

แนวคิดสวัสดิการพหุลักษณะนั้นสอดคล้องกับการบริหารประเทศในยุคหลังความทันสมัย ที่เรียกว่า “การเมืองแนวทางที่สามของโลก” (The global third way politics) ซึ่งเริ่มมาได้รับความนิยมตั้งแต่ยุคนายบิล คลินตัน แห่งพรรคเดโมแครตเป็นประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา และนายโทนี แบลร์ แห่งพรรคแรงงานเป็นนายกรัฐมนตรีของอังกฤษ ในช่วงปลายทศวรรษ 1980 (Giddens, 2001: 1-13) บิล คลินตันปรับปรุงทิศทางของพรรคเดโมแครตเรียกว่า The New Democrats ขณะที่โทนี แบลร์ ก็ปรับปรุงพรรคแรงงานของตนใหม่ เรียกว่า The New Labour ทั้งนี้เป็นเพราะผลพวงของการปกครองประเทศในยุคของนายโรนัลด์ เรแกน แห่งสหรัฐอเมริกา และนางมากาเร็ต แธตเชอร์

แห่งอังกฤษ ที่เน้นระบบตลาดเสรีแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal) หรือ ขวาใหม่ (New Right) มากเกินไป แนวทางเสรีนิยมใหม่กระตุ้นให้เศรษฐกิจเติบโตได้ ทว่าไปสร้างปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคมให้เพิ่มมากขึ้น คนยากจนคนด้อยโอกาสและผู้มีรายได้น้อยได้รับความยากลำบากมากขึ้น ประชาชนเริ่มส่งสัญญาณให้รัฐบาลตระหนักว่า พวกเขาไม่ต้องการถูกทอดทิ้งให้เผชิญกับความผันผวนของโลกแห่งตลาดเสรี อย่างไรก็ตามมันคงอีกต่อไป อย่างไรก็ตาม การกลับมาของพรรคเดโมแครตและพรรคแรงงาน ที่เรียกว่า New Democrats และ New Labour ในสมัยของคลินตันและแบร์รี ก็ได้หันไปใช้ระบบสวัสดิการอย่างที่เคยรุ่งเรืองในช่วงทศวรรษ 1960 อีกต่อไป ทว่ากลับไปเน้นการปฏิรูประบบราชการ ลดอำนาจของรัฐบาล รัฐจะเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าไปหนุนสร้างการพัฒนาสังคมและความเป็นธรรมทางสังคม รัฐไม่ได้มีอำนาจในการดูแลประชาชนโดยลำพังอีกต่อไป

สวัสดิการพหุลักษณะเปิดโอกาสให้ประชาสังคมได้เข้ามารับผิดชอบสวัสดิการสังคมของประชาชน องค์การการกุศล อาสาสมัคร ชุมชน ตลอดจนภาคเศรษฐกิจและธุรกิจพาณิชย์ในตลาดเสรีเข้ามาจัดบริการ โดยที่รัฐก็ไม่ได้ยุติการจัดการโดยเด็ดขาด ทว่าเข้ามาดูแลในระดับที่เหมาะสมและในบางด้านของการจัดสวัสดิการ ที่ยังจำเป็นต้องดำเนินการโดยภาครัฐ ยิ่งไปกว่านั้น สวัสดิการพหุลักษณะยังทำให้รัฐไม่ได้ผูกขาดบทบาทของการควบคุมดูแลภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการจัดสวัสดิการสังคมแต่เพียงผู้เดียว ทว่าเป็นการดูแลควบคุมซึ่งกันและกัน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างทุกภาคีภาคส่วนในลักษณะที่เรียกว่า Partnership ดังนั้น ความร่วมมือระหว่างกัน การต่างตอบแทน ประโยชน์ซึ่งกันและกัน และการควบคุมซึ่งกันและกันในสังคม ก็มีลักษณะที่เรียกว่า Social Partnership อันเป็นสาระสำคัญอีกประการหนึ่งของสวัสดิการพหุลักษณะ

ประเทศต่างๆ ที่เคยมีและไม่มีรัฐสวัสดิการอย่างยุโรป ต่างหันมาดำเนินแนวทางการบริหารจัดการด้านการเมืองและการสวัสดิการสังคมใน “แนวทางที่สาม” กันทั้งสิ้น และการจัดการสวัสดิการพหุลักษณะนอกจากจะมีความสอดคล้องกับแนวทางเลือกที่สามดังกล่าวแล้ว การจัดสวัสดิการพหุลักษณะยังสอดคล้องกับสวัสดิการในรูปแบบของการพัฒนาสังคมเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ การจัดสวัสดิการแบบพัฒนาสังคมนับเป็นการลงทุนทางสังคม ที่ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นการขยายโอกาสในการมีชีวิตที่ดีขึ้นในทุกๆ ด้าน หนุนสร้างความมั่นคงของมนุษย์ และทำให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคมได้อย่างสอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการที่หลากหลายของประชาชนกลุ่มต่างๆ

ฐานคิดของนโยบายทั้งในด้านการมองสวัสดิการเป็นบูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตประจำวันของคนจน สวัสดิการในความหมาย “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ที่ลึกไปถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ทางสังคม สวัสดิการในความหมาย “การจัดการสวัสดิการในรูปแบบการพัฒนาสังคม” ตลอดจน สวัสดิการในความหมายของ “สวัสดิการพหุลักษณะ” มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งหมด และการนำเสนอแนวนโยบายต่อประชาชนในกลุ่มที่อยู่ในกรณีศึกษา ทั้ง 22 กรณีศึกษา ได้อาศัยฐานคิดดังกล่าวเป็นหลักการรากฐาน ดังจะได้เสนอต่อไป

6.2 สรุปภาพรวมปัญหาการได้รับความคุ้มครองสวัสดิการของคนจน

สถานการณ์ปัญหาของคนจนกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคมในการศึกษาครั้งนี้ มีประเด็นปัญหา สาเหตุและแนวทางการแก้ปัญหาแตกต่างกัน แม้จะเป็นกลุ่มปัญหาเดียวกัน แต่ก็มี ความแตกต่างกันในแนวทางหรือวิธีการแก้ปัญหา ทั้งนี้เพราะที่มาหรือสาเหตุที่เป็นปมรากของปัญหามีความแตกต่างกัน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงขอสรุปภาพรวมสถานการณ์ปัญหาสาเหตุและแนวทางโดยกว้างในเบื้องต้นนี้ก่อน ดังตารางข้างท้ายนี้

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
1. กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น - การถูกประหัตประหาจากอคติของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ - ความล้มเหลวจากภาคเกษตรและภาวะหนี้สินจากการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ - ภาวะล้มละลายในวิถีชีวิตและงานอาชีพเดิม - การถูกทำให้วัฒนธรรมและตัวตนกลายเป็นสินค้า - การขาดโอกาสทางการศึกษาและขาดโอกาสในการพัฒนาฝีมือแรงงาน - การเข้าสู่วิถีชีวิตรับจ้างและงานบริการในเมือง - การถูกใช้แรงงานหนักและค่าตอบแทนไม่เป็นธรรม - งานบริการที่เสี่ยงต่อการถูกละเมิดทางเพศและลดศักดิ์ศรีในตัวเอง	ทำดีต่อชีวิต - การตื่นนัยยังชีวิตให้อยู่รอดเมื่อทรัพยากร ทุนภาคเกษตรล้มละลาย - บุคลิกภาพอ่อนน้อม สู้งาน ความรู้สึกด้อยในตนเอง ส่งผลให้กลายเป็นภาวะจำยอมและถูกระทำอย่างไม่เป็นธรรม - อคติแห่งชาติพันธุ์ และ แนวคิดที่เห็นว่าพวกเขาเป็น “คนอื่น” ที่ไม่ใช่ “คนไทย” - ภัยสงครามที่เหยียดความเป็น “ชาติเล็ก” และนโยบายการรวมชาติ และการใช้ความรุนแรงต่อเด็กและผู้หญิง - การตื่นรนต่อสู้เพื่อเอาชีวิตรอด และการเสี่ยงเพื่อชีวิต - การยังชีวิตอย่างสงบเงียบ เพื่อเอื้อพื้นที่ให้แก่มุมใหม่และญาติมิตร ปัจจัยการผลิต - ผลกระทบจากการพัฒนาโดยรัฐที่กระทบต่อโครงสร้างการผลิต การล้มละลายของการผลิตในครอบครัว ที่สลายความเป็นชุมชน	แนวทางการช่วยเหลือ - แรงฟื้นฟูและพัฒนาภาคเกษตร แรงการสร้างงานในชนบท แรงสร้างระบบสวัสดิการสังคมที่มีฐานจากชุมชน - ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสวัสดิการการประกันสังคมแก่ผู้ที่ทำงานในชุมชน เพื่อป้องกันการอพยพเข้าเมือง - การขยายสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงระบบบริการสังคมให้ครอบคลุม ทัวถึง เช่น สวัสดิการด้านการศึกษา สาธารณสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ไร้พียง - แรงงานกลุ่มชาติพันธุ์/คนพลัดถิ่น ควรได้รับการคุ้มครองประกันด้านแรงงานที่เท่าเทียม โดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
- ปัญหาสุขภาพจากการทำงาน - กลุ่มคนพลัดถิ่นกับการหนีตายจากภัยสงครามในบ้านเกิด - การไร้สิทธิในการเป็นพลเมืองของชาติใดๆ - การเป็นคนไร้ชาติ ไร้รัฐ ไร้การเข้าถึงการคุ้มครอง การรับของสิทธิ สวัสดิการและโอกาสใดๆ - อยู่ในสภาวะไร้อำนาจ ไร้การต่อรอง รู้สึกด้อยคุณค่า คัดค้านตนเอง	- การไม่มีปัจจัยการผลิต ทั้งทุน ที่ดิน เครื่องมือการผลิต มีแต่แรงงานที่ไร้ฝีมือจึงถูกเลือกปฏิบัติและเอาเปรียบได้ง่าย ปัจจัยด้านทรัพยากร และเข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการสังคม - ไร้สิทธิและโอกาสในการเข้าถึงบริการสังคมที่เท่าเทียม - อุดหนุนและพึ่งตนเอง เพราะระบบสวัสดิการที่ไม่ทั่วถึงเท่าเทียม - การตกอยู่ในภาวะไร้สัญชาติ ไร้ปากเสียง ไร้ศักดิ์ศรีและพลังอำนาจ - การถูกหลอกลวงซ้ำซากเพื่อให้ได้สิทธิความเป็นพลเมือง โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม - สูญเสียอำนาจในการผลิต ความเชื่อไม่ประเพณีตามภูมิปัญญาเดิม วัฒนธรรมเดิมของชุมชน - กลายเป็นผู้บริโภควัตถุ และถูกทำให้เป็น “สินค้า” ของนักท่องเที่ยว เพื่อสนองนโยบายรัฐ - การแปรรูปการผลิต มาสู่งานบริการ ที่ลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ในตนและชาติพันธุ์ ก่อความขัดแย้งระหว่างเพศและอำนาจในเพศ	- ส่งเสริมคุ้มครองให้มาตรการการจัดสวัสดิการพื้นฐานที่จำเป็นผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นจริง - การขยายโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ การบริหารจัดการในกระบวนการทำงานต่างๆ - ปรับปรุงยกเครื่องระบบและกลไกการทำงานของหน่วยงานให้บริการให้มีประสิทธิภาพ กระจายบริการให้ทั่วถึง - ส่งเสริมให้เกิดการช่วยเหลือกันและกันในระดับกลุ่มหรือเครือข่าย - จัดระบบ safety net หลากหลายรูปแบบที่เหมาะสมกับปัญหาและความต้องการที่เปลี่ยนไป

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานการณ์ชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
2. กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม กรณีเด็กในสถานพินิจฯ - ความยากจนที่ครอบครัวไม่มีเงินประกัน - การถูกกระทำจากผู้แข็งแกร่งกว่า “ขู่ใหญ่” “นาย” - การถูกละเมิดทางเพศ บางรายติดเชื้อเอชไอวี - การตกเป็นผู้กระทำผิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ด้วยเงื่อนไขของวัย พัฒนาการ บุคลิกภาพและวิธีคิดที่ไม่ถูกต้อง กรณีเด็กในสถานพินิจฯ - ความยากจนที่ครอบครัวไม่มีเงินประกัน - การถูกกระทำจากผู้แข็งแกร่งกว่า “ขู่ใหญ่” “นาย” - การถูกละเมิดทางเพศ บางรายติดเชื้อเอชไอวี	ทำที่ต่อชีวิต - ปัจจัยการเลี้ยงดูของครอบครัวในภาวะสังคมแบบปัจเจก - เด็กมีใจ “ผลลิตแห่งความรัก” แต่เป็น “ภาระของครอบครัว” - ปัจจัยทางอารมณ์ บุคลิกภาพและวุฒิภาวะที่ขาดการดูแลอย่างใกล้ชิด เด็กเหงา รำเหว // ผู้ใหญ่ใช้ยาเพื่อเพิ่มความอดทนในการทำงาน - ปัจจัยทางจิตใจ กระทำด้วยความแค้นและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ - ขาดความรู้คิดในการมองปัญหา (จนความรู้คิด) และการเห็นโอกาสทางเลือกอื่นในชีวิต - ความยากจนและความรับผิดชอบต่อครอบครัวโดยลำพัง จำต้องเสียการทำงานผิดกฎหมาย (กลุ่มผู้ต้องขังหญิง / ผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับ)	

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานการณ์ชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
- การตกเป็นผู้กระทำผิดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ด้วยเงื่อนไขของวัย พัฒนาการ บุคลิกภาพ และวิถีชีวิตที่ไม่ถูกต้อง กรณีผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถาน - ภาวะความยากจนและความต้องการ “แก้จน” ในสถานการณ์ทางเลือกที่จำกัด - ความทุกข์จากการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แออัด คับแคบ ขาดแคลนอาหาร เครื่องนุ่งห่มไม่เพียงพอ การรักษาพยาบาลไม่ทันการ ไม่ทันเวลา - ความทุกข์ทางใจ ความรู้สึกผิดบาป หวาดกลัว การขาดความสัมพันธ์กับสังคมและเครือข่าย - การเผชิญกับตราประทับ “ตราบาป” จากสังคม - การถูกคุกคามจาก “คนเก่า”	- การจ่ายค่าธรรมเนียมต้องโทษแทนสามปี (ผู้ต้องขังหญิง) ปัจจัยการผลิต - ความยากจนทางเศรษฐกิจ ความล้มเหลวของภาคเกษตร การไร้ปัจจัยการผลิต (ที่ดิน ทุน เครื่องมือการผลิต) - การขาดแรงงานยังชีพ ภาระรายได้ไม่แน่นอน - นโยบายการพัฒนาที่ก่อผลกระทบของภาคการผลิตในชนบทโดยรวม - การสูญเสียที่ทำกินจากนโยบายของรัฐที่ไร้การมีส่วนร่วม ปัจจัยด้านทรัพยากรและการเข้าถึงไม่ถึงระบบสวัสดิการสังคม - การขาดโอกาสทางการศึกษา การเข้าถึงงานที่เหมาะสม - การศึกษาที่จัดให้ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นจริง - การถูกประทับตราในฐานะ “คนผิด” กับการไม่ได้รับสวัสดิการที่เหมาะสมในหลายระดับ ทั้งจากสังคมภายนอกและในหน่วยงานที่มีกฎหมายรองรับจากสังคม	แนวทางการช่วยเหลือ - พัฒนาระบบและกลไกบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังทั้งระบบอย่างมีประสิทธิภาพ - ปรับและพัฒนารูปแบบใหม่ในการจัดสวัสดิการสังคม เน้นการฟื้นฟูสภาพมากกว่าการลงโทษ จัดบริการเสริมให้ครบวงจร - จัดบริการเสริมด้านการศึกษา - จัดพื้นที่และบริการเฉพาะให้แก่ผู้ต้องขังที่เป็นแม่ตั้งครรภ์ เด็กกลุ่มผู้ต้องหา - ปรับปรุงกฎหมายในการลงโทษให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม การใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกแก่ผู้ต้องโทษกักขังแทนประกัน - การปรับหลักสูตรการศึกษาเรียนรู้ และฝึกอาชีพให้เหมาะสม เน้นการทำงานด้านความคิด การฟื้นฟูอารมณ์จิตใจ ทักษะชีวิต ทักษะสังคม

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
- ผู้ต้องขังกลุ่มชาติพันธุ์ ถูกเลือกปฏิบัติ - ขาดการคุ้มครองในสิทธิพื้นฐาน - ผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ ในเรือนจำขนาดเล็ก ขาดการช่วยเหลือที่เหมาะสมทั้งแม่ตั้งครรภ์และลูกหลังคลอด กรณีผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับ - ความผิดสถานเบา / ความยากจน / ผู้ต้องขังในโรงพัก (จาก 70บาท/วัน เป็น 200/วัน) - สภาพห้องขังแออัด อับชื้น ไร้ความเป็นส่วนตัวโดยสิ้นเชิง (การถูกจองจำทั้งกาย จิต จิตวิญญาณ ตลอด 24 ชั่วโมง) - ผู้ต้องขังกลุ่มชาติพันธุ์/กลุ่มคนลิดรัฐกับการจัดการที่ต่อท้ายซ้ำเดิมมากกว่าปกติ - การถูกทำร้ายจาก “ข่าใหญ่” - สภาพของการขังอยู่ใน “รังโรค” - การเผชิญกับข้อจำกัดของระบบและโครงสร้างในการบวนการยุติธรรม	- ระบบงานภายในของสถานพินิจฯ-ทัณฑสถาน ที่ยังคงเป็นปัญหา: ระบบฟื้นฟูกลายเป็นระบบทำร้ายซ้ำซ้อน / คุณสมบัติของบุคคลากรที่ไม่สอดคล้อง / ขาดระบบคัดกรอง จำแนกฐานความผิด /ระบบที่เน้นรัฐเป็นเจ้าภาพโดยลำพัง - สิทธิของผู้ต้องขังที่ไม่สามารถได้รับการคุ้มครองจริงจัง - การขาดกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ที่ยึดมั่นฐานคติแห่งการฟื้นฟูให้โอกาสควบคู่ไปกับการลงโทษ โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม - การกลายเป็นผู้ถูกระทำในระบบ การถูกประทับตราและเบียดขับจากสังคม - การใช้อำนาจของผู้แข็งแกร่งกว่า หรือ ผู้อยู่ก่อน คุณค่าของผู้ต้องขังใหม่ในทุกพื้นที่ - ความรุนแรงในสังคมและครอบครัวที่ยาวนาน ส่งผลต่อการเกิดวงจรอาชญากรรมที่รุนแรงในรุ่นถัดไป - ความรุนแรงในระบบนำไปสู่การเพาะปลูกการใช้อำนาจและความรุนแรงให้เพิ่มมากขึ้น	- การจัดสวัสดิการต่อเนื่องให้แก่ผู้ต้องโทษที่พ้นผิดในระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้โอกาสในการปรับตัว - ดึงการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน ผู้เสียหายมาร่วมดูแล คุ้มครองให้โอกาสผู้กระทำความผิด - ดำเนินถึงสิทธิชุมชน และให้โอกาสชุมชนร่วมแก้ปัญหาตนเองในรูปคณะกรรมการร่วม

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
กรณีกลุ่มเกษตรกรยากจนที่ถูกดำเนินคดีอาญา (กรณี ชาวบ้าน 47 รายกับข้อหาบุกรุกป่าสงวน) - จาก"ผู้บุกรุก"สู่ "ผู้บุกรุก" - การถูกคุกคามจากอำนาจรัฐให้หวาดกลัวและทึ่ง - การสูญเสียรายได้ อาชีพ ความมั่นคงในชีวิต (จนเรียบพลัน) - คนจนกลุ่มใหม่ "เร่ร่อนทำกิน"ไร้อาชีพ ไร้ศักดิ์ศรี และอำนาจในตนเอง กลายเป็นผู้กระทำผิดทางกฎหมาย ในกติกาที่ไม่เคยมีโอกาสรับรู้และมีส่วนในการกำหนด) - การถูกเลือกปฏิบัติจากหน่วยงานที่ต้องให้บริการตามนโยบาย - การสูญเสียทางเลือกสุดท้าย		

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
3. กลุ่มผู้เสพยาเสพติด กรณีวัยรุ่นกับการเสพยา (วัยรุ่นในสถานศึกษา) - ผลกระทบต่อร่างกาย จิตใจของผู้เสพและครอบครัว - การจำต้องแยกจากสังคมเพื่อน - ออกจากสถานศึกษา - การถูกเบียดขับ เข้าสู่กลุ่มเพื่อนใหม่ “เพื่อนร่วมเสพ” - การถูกปฏิเสธในทุกสังคม (ครอบครัว กลุ่มเพื่อน ชุมชน) - การเข้าไปไม่ถึงโอกาสและทรัพยากรทางสังคมจาก อดิธิของสังคม - ขาดคนไว้วางใจจะให้คำปรึกษาในภาวะวิกฤติ ที่ยึดหลักวิชาชีพมากกว่าการใช้อำนาจ - การเผชิญกับระบบ “ลงโทษเป็นมาตรการหลัก” ในสถานศึกษา	ทำที่ต่อชีวิต - ธรรมชาติและพัฒนาการของวัยรุ่น การเปลี่ยนแปลงที่ยังขาดความมั่นคงและวุฒิภาวะ - ภาวะทางอารมณ์ ความรู้สึกแปลกแยก เบื่อหน่ายของวัยรุ่น - ความรู้สึก อายากล้งที่เกิดจากฐานคิด อายากล้ม - ความเชื่อเรื่องการลดความอ้วน - ความขัดแย้งปัญหาในครอบครัว - ความอ่อนแอเชิงบุคลิกภาพและความมั่นคงทางอารมณ์ (ความต้องการการยอมรับ / การขาดความตระหนักในคุณค่าและความเชื่อมั่นในตนเอง) - วิธีการเสพยาที่ซับซ้อน / สนองตอบต่อความต้องการของอารมณ์ที่มากขึ้น และส่งผลให้พัฒนาจาก “ผู้เสพ” เป็น “ผู้ค้าขาย” ปัจจัยด้านการผลิต - วัยรุ่นส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้บริโภคมากกว่าเป็นผู้ผลิตหาเลี้ยงตนเอง	แนวทางช่วยเหลือ - สร้างความเข้าใจกับกลุ่มผู้เสพยาเสพติด ที่ส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น ให้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง พืชภัยของยาบ้า - หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดฟื้นฟูผู้ป่วยหรือผู้ติดยาเสพติด ควรมีแนวทางในการทำงานกับครอบครัวและชุมชนของพวกเขาไปพร้อมๆ กัน - ควรแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้ารับการรักษา และการฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจของผู้เสพยาเสพติด โดยให้ผู้ติดยาเสพติดสามารถเข้ารับการรักษาบำบัดและฟื้นฟูสภาพ โดยไม่มีความผิด - จัดให้มีระบบบริการบำบัดและฟื้นฟู การฝึกอบรมด้านอาชีพ และการปรับสภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เสพยาเสพติดอย่างทั่วถึง

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
- การพัฒนาเข้าสู่สังคม “ผู้ค้าขาย” และการเสี่ยงที่จะถอนตัว	- การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับการกระตุ้นลักษณะทันสมัยและบริโภคนิยมในชุมชน - การเข้าถึงยาเสพติดได้ง่าย ผ่านตลาดขายตรงในระบบทุนนิยม ปัจจัยด้านทรัพยากร และการเข้าถึงไม่ถึงระบบสวัสดิการสังคม - การถูกปฏิบัติและเบียดขับจากชุมชน ส่งผลให้จำกัดวงและกีดกันตนเองจากระบบบริการต่างๆ - หน่วยงานบริการบำบัดรักษามีน้อย ไม่ขยายอย่างทั่วถึง - การไม่กล้าไปรับบริการในพื้นที่ชุมชนตนเอง - ระบบบริการมีกรอบที่แข็ง ไม่ยืดหยุ่นสอดคล้องกับผู้เสียภาษีที่มีความอ่อนไหว ไม่มั่นคง ขาดการทำงานเชิงสหวิชาชีพที่ครบวงจร - ระบบดูแลผู้กระทำผิด ในรูปแบบการบำบัดฟื้นฟู กลายเป็นระบบสร้าง “คนผิดที่แข็งแกร่ง” มากขึ้น	- ขยายหน่วยงานสถาบันบำบัดผู้ติดยาเสพติดในพื้นที่ส่วนภูมิภาคให้ครอบคลุมทั่วถึงมากขึ้น - จัดระบบบริการให้คำปรึกษาที่มีทักษะหรือเทคนิคที่ลึกซึ้งขึ้นในการทำงานกับผู้เสียภาษี บริการครอบครัวบำบัด กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน โดยเสริมการฝึกอบรมให้แก่กลุ่มบุคคลที่แวดล้อมผู้เสียยาเสพติด - จัดหน่วยให้คำปรึกษาสำหรับพ่อแม่ผู้ปกครอง เพื่อลดภาวะเครียดและเสริมทักษะในการจัดการกับปัญหาเสพติดของลูก ด้วยความเข้าใจ และลดความขัดแย้งในครอบครัว - เสริมความเข้าใจกับชุมชนแวดล้อม ให้เข้าใจ ยอมรับ ให้โอกาส ลดพฤติกรรมรังเกียจเหยียดหยามผู้เสียยา เปิดโอกาสให้ผู้เสียยาได้มีโอกาสสร้างคุณค่าในตนเอง

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
	โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม - อคติและการเบียดขับจากสังคม นำไปสู่การบิดเบือนทางวัฒนธรรม และการลงโทษทางสังคมที่ก่อให้เกิด การยอมจำนนการสูญเสียศักดิ์ศรี พลังอำนาจ และความเป็นมนุษย์ในตนเอง - การถูกปิดกั้นโอกาสและทางเลือกในสังคม	- ส่งเสริมการทำงานกับครอบครัว ชุมชน เพื่อให้ชุมชนร่วมกันคิดค้นรูปแบบการบำบัดฟื้นฟูที่เหมาะสม สอดคล้อง และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับครอบครัว - สร้างเครือข่ายประสานงานเพื่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ - การสร้าง แสงสว่างทางการมีส่วนร่วมกับอดีตผู้เสียหาย ให้ร่วมมือกันทำงานในฐานะ “สื่อมนุษย์” เพื่อช่วยเหลือสังคม
4. กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศ / ผู้เกี่ยวข้อง - การเข้าร่วมโดยสมัครใจผ่านรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น * แม่เดี่ยว * กลุ่มไม่มีสังกัดไม่มั่งคั่ง * กระบวนการทางธุรกิจ ที่เด็ก/ผู้หญิง เกือบช้องกับสินค้า “สาวพริตตี้” / เวทีประกวด * ตลาดเครือข่ายไฮเทค	ทำที่ต่อชีวิต - ครอบครัวยากจนเป็นฐาน การศึกษาโดยไม่มีทางเลือกในการทำงาน - การเข้าสู่งานให้บริการทางเพศ เป็นงานที่มีรายได้ดีและไม่ต้องแสดงวุฒิหรือประสบการณ์ใดๆ - ภูมิหลังชีวิตครอบครัวส่วนใหญ่แตกแยก ล้มเหลว	แนวทางการช่วยเหลือ - การคุ้มครองสวัสดิการแรงงาน แก้ไขปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบและความไม่เป็นธรรมในด้านค่าตอบแทน - การพบทบทวนแนวทาง “การจัดทะเบียน” แรงงานในธุรกิจบริการทางเพศ

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
- การทำงานขายร่างกายเพื่อเลี้ยงครอบครัว “ผู้หญิง 2 ภาค” (ผู้หญิงทำงานให้บริการหน้าสถานีรถไฟ / หญิงทำงานในบาร์ญี่ปุ่น / อโถกโบย / ขายขายบริการ / เด็กเร่ร่อน) - การหารายได้เสริมที่ไม่ใช่ความจำเป็นของชีวิต (นศ.ขายบริการ / สาวคาราโอเกะ) - ความเป็นมนุษย์ที่กลายเป็นสินค้าในวัฒนธรรมเพศพาณิชย์ - ระบบลูกค้าเป็นใหญ่ ในธุรกิจบริการทางเพศ กับการเปลี่ยนตัวตน-ภาพลักษณ์-ทำตนเองให้เป็นสินค้าของผู้หญิง - การจัดการธุรกิจบริการทางเพศด้วยระบบการบริหารแบบใหม่ (ระบบเซ็กส์-เวลาทำงาน / ระบบตรวจสอบคุณภาพการให้บริการ / ตรวจสอบสภาพร่างกาย-พัฒนาทักษะภาษา / เรียนรู้วัฒนธรรมและรสนิยมของลูกค้า)	- ทำงานในฐานะผู้ให้บริการครอบครัว ไม่ยอมอยู่ในสภาพ “งอมืองอเท้า” ได้รับความช่วยเหลือจากใคร - คำนึงไม่ในการใช้ชีวิตเปลี่ยนไป ทั้งวัฒนธรรมการบริโภค การแต่งกาย ภาษาท่าทาง การกินเหล้า บุหรี่ ยาเสพติดและการใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย (พบมากในกลุ่มนักศึกษาขายบริการทางเพศ) - กรณีเด็กเร่ร่อน ใช้ชีวิตอย่างไร้เป้าหมาย อยู่กับความพอใจในปัจจุบัน รักเพื่อนพ้องซึ่งเป็นครอบครัวใหม่ของตน - การมีและสร้างวัฒนธรรมกลุ่มของตน ซึ่งมีจะแตกต่างจากบรรทัดฐานที่สังคมยอมรับได้ - ขาดทักษะการจัดการในเรื่องการใช้เงิน ปัจจัยการผลิต - ไม่มีปัจจัยการผลิตของตนเอง ไม่มีทักษะ ประสิทธิภาพในงานอันมากนัก - การขายแรงงานไม่มีหลักประกัน รายได้ไม่สม่ำเสมอ ค่าแรงไม่เหมาะสม	- เสริมทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่น ๆ ให้เป็นทางเลือก - การหนุนเสริมสร้างให้มีความรวมตัวกันเป็นกลุ่มคนทำงานด้านบริการทางเพศ เสริมกิจกรรมให้พึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ สังคม - เสริมสวัสดิการด้านการศึกษา การสื่อสาร ข้อมูล - สถาบันการศึกษาควรจัดกิจกรรมในเชิงสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนชีวิตคนโลกทัศน์ของนักศึกษาที่อาจเป็นกลุ่มเสี่ยงในโอกาสต่อไป - ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อร่วมให้ความช่วยเหลือนักศึกษากลุ่มเสี่ยงอย่างทันการมากขึ้น

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานการณ์ชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
- การต่อรอง / การเลือกคู่ค้า เพื่อคงความเป็นตัวตนของกลุ่มเด็กเร่ร่อน / ความพอใจและระบบอุปถัมภ์ - การจำกัดวงความสัมพันธ์ของชีวิต - การถูกตีตราจากอคติของชุมชน สังคม - แวดล้อม การสูญเสียศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ - ไร้พลังอำนาจในการเปลี่ยนแปลงตนเอง	- ต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจโดยลำพัง ต้องพึ่งตนเองและจำเป็นต้องตัดสินใจขายร่างกาย เข้าสู่วงจรธุรกิจทางเพศ - คาดหวังจะทำงานชั่วคราวและจะเลิก แต่ทำไม่ได้ - ธุรกิจบริการทางเพศขายใหญ่โตและต้องการสินค้า “คน” มากขึ้น ทั้งความอ่อนวัย ความแปลกต่างของชาติพันธุ์ ความแปลกใหม่ของการเสนอบริการ การสร้างความพอใจให้ลูกค้า การให้บริการขายแก่ชาย ขยายพื้นที่มากขึ้น ปัจจัยด้านทรัพยากร และการเข้าถึงไม่ถึงระบบสวัสดิการสังคม - ไม่สามารถขอความช่วยเหลือ พึ่งพิงครอบครัว ญาติ มิตรได้ - ยังไม่มีระบบสวัสดิการสำหรับกลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศโดยตรง - มีข้อเสนอให้เป็นอาชีพที่ได้รับความคุ้มครอง แต่หลายกรณีศึกษาไม่เห็นด้วย ไม่ยอมรับ - คนส่วนใหญ่ต้องพึ่งตนเอง ซื่อหาสวัสดิการด้วยตนเอง	

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
	โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม - การทำอาชีพที่ต้องตอบสนองวัฒนธรรมเพศพหุนิยมและบริโภคนิยมในระบบทุน - การยอมรับอำนาจของผู้จัดหา ผู้จัดการ เพื่อตอบสนองอำนาจที่ชายเป็นใหญ่ - การขายบริการของทั้ง 2 เพศ ต่างตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแนวคิดชายเป็นใหญ่ทั้งสิ้น เพราะผู้ซื้อคือชาย แม้จะมีกลุ่มขายขายบริการที่มีฝ่ายหญิงซื้อบริการ แต่ไม่ทำให้ชายขายบริการเจ็บปวดมากเท่ากับฝ่ายชายซื้อบริการตนเอง - แนวคิดความเชื่อที่เป็นความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม คือกรอบที่กระหน่ำทำให้อยู่ในสภาพที่จำยอมมากขึ้น - การตกอยู่ในสภาวะ “คนผิดบาป” ทำให้จำยอมอยู่ในสภาพบังคับขอร้อง จากฐานคิดเชิงศีลธรรม(ปัจจุบัน) ของสังคม	

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
5. กลุ่มวัยพัก คนชรา - การชราภาพเพื่อเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัว ของผู้สูงอายุ /คนพิการ - การสูญเสียความเป็นมนุษย์ ไร้พลังอำนาจ การมีชีวิตที่จำกัดดวงความสัมพันธ์ - การถูกกีดกันจากเพื่อนบ้าน ชุมชน และผู้พบเห็น ทั้งต่อผู้ชรา และครอบครัว - ภาวะพิการและด้อยชีวิตโดยลำพัง - การเข้าสู่อาชีพที่ยากลำบาก ขาดการสนับสนุน - การดำเนินชีวิตที่ไร้ความมั่นคง	ทำที่ต่อชีวิต - การชราภาพ (ชรา/เงิน) คือความพยายามดิ้นรนชีวิตเป็นการแสวงหาสวัสดิการในวิถีของตน เพื่อยังชีพตนและครอบครัว - การชราภาพ คือการพึ่งพากำลังของตน ไม่ให้เป็นการใคร่แม้จะเป็นที่พอใจของชุมชน - การชราภาพถูกมองว่าเป็นพฤติกรรมที่ถูกรังเกียจจากชุมชน - การชราภาพเพื่อการยังชีพไม่ใช่อารมณ์เพื่อสะสม	แนวทางการช่วยเหลือ - การจัดสวัสดิการเชิงสงเคราะห์ให้แก่ผู้ที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ด้วยการศึกษาความร่วมมือ ทรัพยากรกับภาคีต่างๆ - การเสริมสวัสดิการด้านทุนการศึกษาแก่ครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากเอชไอวี จนกลายเป็นภาระแก่ผู้สูงอายุ - การให้เงินสงเคราะห์ครอบครัว - การฟื้นฟูสมรรถภาพผู้พิการในครอบครัว - การกระตุ้นจิตสำนึกเชิงสวัสดิการของคนในชุมชน - การพบปะการฝึกอบรมที่เหมาะสม - การหาผู้พิทักษ์ที่ออกมาเป็นกรณีพิเศษ - การพบปะการฝึกอบรมของหน่วยงานที่ สถานสงเคราะห์โดยเสริมทางออกด้านอื่นที่ เน้นการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
	ปัจจัยด้านทรัพยากร และการเข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการสังคม - พื้นฐานเศรษฐกิจยากจน ขาดโอกาสทางการศึกษา - ไม่ได้รับการส่งเสริมเรื่องการทำงานและสวัสดิการที่มีมั่นคง - เข้าไม่ถึงระบบประกันสังคมใดๆ - บางกรณีได้เบี้ยยังชีพ แต่ไม่เพียงพอและ 6 เดือนได้ครั้งหนึ่ง ไม่ทันต่อความจำเป็น - เข้าไม่ถึงและไม่สิทธิได้รับสวัสดิการจากกองทุน ธนาคารออมทรัพย์ใด ๆ โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม - วัฒนธรรมการให้ทานในบุญประเพณี กลายเป็นวัฒนธรรมประกอบพิธีกรรมที่เป็นที่ยอมรับได้และทำให้งานบุญสมบูณขึ้น แต่การให้เงินขอทานกลายเป็นการส่งเสริมให้คนเกียจคร้าน ไม่น่าสนับสนุน - ความเชื่อเรื่องจริยธรรมในการทำงานได้เบียดขับกลุ่มคนยากจนที่สุดในชุมชน ที่ไร้อำนาจ ไร้พลังมากที่สุด กลายเป็นภาระของชุมชนที่ถูกมองข้ามความเป็นมนุษย์	

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
6. กลุ่มผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยเอดส์ และครอบครัว - ครอบครัวเผชิญกับความยากจนเป็นพื้นฐาน - การติดเชื้อจากสามี โดยไม่มีโอกาสป้องกันตัว - ภาวะป่วยเรื้อรัง ทรมานและเสียค่าใช้จ่ายสูง ไม่สามารถทำงานได้ - การขาดโอกาสในการเข้าถึงด้านไวรัสเอดส์ - การรับภาระดูแลลูก และ อนาคตของลูก และภาระของผู้สูงอายุในบ้าน - อดตึกจากครอบครัว เพื่อบ้าน ชุมชน	ทำที่ต่อชีวิต - การคืนเงินหาเลี้ยงครอบครัวตามกำลัง - การมีชีวิตอยู่โดยไร้อนาคต ความหวาดกลัว และความหวังใญ่ลูก - ความเจ็บป่วยจากโรคติดเชื้อ และความอดทน - การรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อ ปัจจัยการผลิต - ปัจจัยการผลิตน้อย หรือไม่มีปัจจัยการผลิตที่เป็นทุนที่ดินเลย - ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่นำไปกับการรักษาพยาบาล - สภาพร่างกายไม่เอื้อให้ทำงานได้เต็มที่ ทำให้การใช้แรงงานรับจ้างทำไม่ได้เต็มที่ ปัจจัยด้านทรัพยากร และการเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคม - ทรัพยากรที่เข้าถึงได้มีน้อย ไม่เพียงพอความต้องการ - ทรัพยากรที่เกื้อหนุนผู้ติดเชื้อมาจากคน/องค์กรภายนอกชุมชนเป็นหลัก	แนวทางการช่วยเหลือ - ส่งเสริมการรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อในชุมชน ให้มีสถานภาพเท่าเทียมกลุ่มอื่นๆในชุมชน - การจัดกลุ่มผู้ติดเชื้อให้เป็นศูนย์กลาง - การแลกเปลี่ยนประสบการณ์สุขภาพและการดูแลสุขภาพ / การพยายามช่วยลดปัญหาเศรษฐกิจและความเปราะบางของสมาชิก / การประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนติดเชื้อกับคนในชุมชน - การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายกับภาครัฐ เอกชน องค์กรประชาชน องค์กรท้องถิ่น ในรูปแบบต่าง ๆ - การสร้างกระบวนการของกลุ่มให้อยู่ในสภาพปกติวิสัย เพื่อลดการรังเกียจ การเบียดขับของชุมชน

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
	- องค์กรในชุมชนยังไม่ค่อยตื่นตัวในการจัดบริการดูแลผู้ติดเชื้อ เช่น สถาบันศาสนา องค์กรชุมชน กองทุนในชุมชนต่างๆ และ อบต. เป็นต้น - มีความพยายามรวมตัวช่วยเหลือกันในกลุ่มมากขึ้น แต่ยังไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม - การติดเชื้อเอชไอวีจากสามี เป็นลักษณะหนึ่งซึ่งบอกลักษณะชายเป็นใหญ่ในสังคม - การถูกรังเกียจจากชุมชน เป็นอคติที่เบียดขับกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี รวมถึงลูก เครือญาติของเขา ให้ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวในชุมชน - ถูกทำให้อยู่ในสภาวะด้อยอำนาจ ขาดอำนาจต่อรอง	- การสร้างการมีส่วนร่วมกำหนดแผนงานของท้องถิ่น เพื่อเอื้ออำนวยโอกาสให้ผู้ติดเชื้อ
7. กลุ่มผู้ไร้สมรรถภาพที่เข้าถึงบริการของรัฐและเอกชน - การมีชีวิตที่ไร้หลักประกันในฐานะเป็นพลเมือง (ขาดหลักฐานการเกิด ทะเบียนบ้าน) - การขาดโอกาสทางการศึกษา ได้รับการศึกษาโดย	ทำที่ต่อชีวิต - มีชีวิตแบบ “อยู่หลัง บังเสา ฝ้าดู อยู่ไม่นาน” - ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน บางครั้งเป็นการเกณฑ์มาร่วมกิจกรรม ไม่แสดงออก	แนวทางการช่วยเหลือ - หน่วยงานบริการสังคมต้องยืดหยุ่นต่อกฎระเบียบ ไม่ตัดสินจากกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดเป็นหลัก

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานการณ์ชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
- การมีชีวิตที่ทำงานหนักและต้องพึ่งยา - ชูกำลัง ยาเสพติด เป็นเวลานาน - ความเสื่อมโทรมของร่างกาย สมอง จิตใจ - ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมใดๆ ของชุมชน - ได้ในฐานะเป็นผู้กระทำ ถูกจัดวางบทบาทเป็นเพียง “ผู้รบกวน” จากกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน - การไร้คนที่สามารถพึ่งพิงได้ - การไม่ได้รับประโยชน์ใดๆ จากการช่วยเหลือของระบบภายนอกชุมชน (รัฐ-เอกชน)	- เคยมีอดีตทำงานหนัก และสภาพกระดูกเรื้อรัง - ไร้โอกาสทางการศึกษา - บางส่วนชีวิตเรื้อรัง ไร้หลักประกัน - เป็นคนขายของของชุมชน สังคม - อยู่อย่างไม่มีความหวัง หันมาดื่มสุราและถูกดำเนินจากชุมชน ปัจจัยการผลิต - ไม่มีปัจจัยการผลิต ทั้งที่ดิน ทุน - ทักษะในการทำงานมีน้อย ขาดการส่งเสริมอย่างเหมาะสม - ขาดแรงงาน เป็นแรงงานไร้ฝีมือส่วนใหญ่	- ควรพบพจนานุกรมที่หลายหลายในชุมชน - เน้นการกระจายบริการทางสังคมให้ครอบคลุมกลุ่มคนจนที่สุดให้ทั่วถึง - ดำเนินถึงการจัดโครงสร้างสังคมให้สอดคล้องทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ให้สอดคล้อง ท้นคว้น และครอบคลุมกลุ่มคนจนชายขอบในชุมชนให้มากที่สุด
	ปัจจัยด้านทรัพยากร และการเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคม - ขาดเอกสารรับรองความเป็นพลเมือง ไร้สิทธิและความคุ้มครองใดๆ - เข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการใดๆ เพราะไม่อยู่ในกรอบกฎเกณฑ์ที่กำหนด	

ตารางที่ 6.1 แสดงภาพรวมสถานการณ์ปัญหา สาเหตุ และแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม (ต่อ)

สถานภาพชีวิตและความทุกข์	สาเหตุแห่งปัญหา	แนวทางการจัดสวัสดิการสังคม
	- ไม่กล้าไปขอพึ่งแหล่งสวัสดิการใดๆ โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรม - ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากระบบบริการสังคมได้ เพราะไม่มีชื่อ ไม่มีบัตร ไม่มีสิทธิ - ขาดทักษะสัมพันธ์กับสังคม ทำให้เกิดช่องว่างในการเข้าถึงบริการ - กรณีที่เป็นหญิงถูกกระทำจากสามี จำยอมทน เพราะกลัว ไม่สามารถพึ่งตนเองได้	

6.3 ปัญหาของนโยบายสวัสดิการสังคมไทยและข้อเสนอต่อนโยบายหลักในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

6.3.1 นโยบายสวัสดิการสังคม

นโยบายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของระบบสวัสดิการสังคม เพราะเป็นส่วนที่กำหนดทิศทางการแก้ปัญหา หรือกำหนดแนวทางปฏิบัติงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ตัวผู้ประสบปัญหา ครอบครัว กลุ่ม องค์กร ชุมชนและสังคม ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละส่วนจะร่วมมือกันแก้ปัญหาในลักษณะที่หลากหลายและต่างระดับกันตามความสัมพันธ์ที่เป็นจริง ดังนั้นนโยบายจึงมีขอบเขตที่กว้างและแคบแตกต่างกัน

6.3.2 ความหมายของนโยบายสวัสดิการสังคม

มีผู้กำหนดนิยามของนโยบายสวัสดิการสังคมแตกต่างกัน เช่น

“ข้อกำหนดที่รัฐบาลจัดทำขึ้นเพื่อแก้ไขความไม่เสมอภาคที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อมุ่งปรับปรุงสภาพการณ์ปัญหาและความทุกข์ยากของผู้ด้อยโอกาสในสังคมและให้การช่วยเหลือผู้ที่ยด้อยอำนาจในสังคม...” (Robert Moris, 1979: 1)

“การดำเนินงานเพื่อให้เกิดอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงสังคมและการจัดสรรทรัพยากรของสังคมไปสู่ประชากรกลุ่มต่างๆ...” (George T.Martin, Jr., 1990: 1)

“แนวทางที่ประเทศหรือรัฐกำหนดและควบคุมแนวทางปฏิบัติทางสวัสดิการสังคมสำหรับประชาชนในชาตินั้นๆ”(ยุพา วงศ์ไชย, 2536: 54)

“แนวทาง ทิศทาง แผนถาวร ชุดของหลักการ กลวิธีโดยรวมและแผนปฏิบัติการ...”(Brenda Dubois,Karla Krogsrud Miley, 1992: 233)

“แนวทาง ทิศทางที่รัฐบาลจัดทำขึ้นตามอุดมการณ์ของสังคมเพื่อแก้ไขความไม่เสมอภาคในสังคม แก้ไขปัญหาสังคมบางประการและสร้างความเป็นธรรมในสังคม ... นโยบายสวัสดิการสังคมของประเทศใดๆมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมของประเทศนั้น และต่างเป็นผลิตผลของสังคมที่ผันแปรไปตามปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม คุณค่า อุดมการณ์ของสังคมนั้นๆ” (กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2540: 3)

“สิ่งกำหนดทิศทางและขอบข่ายการดำเนินงานและให้บริการด้านสวัสดิการสังคมขององค์การภาครัฐและภาคเอกชนในประเทศหนึ่งๆ ในระยะยาว มีลักษณะที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคม แก้ไขความเหลื่อมล้ำต่างๆ และสร้างความยุติธรรมทางสังคม... โดยการให้บริการแก่ประชาชนเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชน สร้างความเสมอภาคทางสังคมในการได้รับบริการ การมีสิทธิและอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรมในระหว่างประชากรกลุ่มต่างๆ และถือเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม” (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2543:12)

จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการกำหนดนโยบายสวัสดิการสังคมของแต่ละประเทศ คือ (T.H. Marshall, 1970: 169 และ Conyers: 21 อ้างถึงใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2543: 7-8) (1) การแก้ไขความไม่เสมอภาคในสังคม ความยุติธรรมในสังคม ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในระหว่างประชากรกลุ่มต่างๆไปในเวลาเดียวกัน (2) การเปลี่ยนแปลงสังคม การแก้ไขปัญหาสังคมและการจัดสรรทรัพยากรในสังคมไปสู่คนกลุ่มต่างๆในสังคมอย่างยุติธรรม และ (3) การแปลงอุดมการณ์ วิสัยทัศน์ของสังคมไปสู่แนวทางการดำเนินงานด้านสังคม

โดยสรุป การศึกษานโยบายสวัสดิการสังคม คือการศึกษาถึงการกำหนดทิศทางหรือแนวทางในการให้บริการทางสังคมแก่ประชาชน ซึ่งครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นการดำเนินงานโดยภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนเอง นโยบายสวัสดิการสังคมที่ผ่านมากถูกทำให้เข้าใจว่าเป็นการดำเนินงานโดยภาครัฐเป็นด้านหลัก จนละเลยการจัดสวัสดิการสังคมโดยภาคอื่นๆที่เป็นส่วนร่วมสำคัญทางสังคม การมีภาคเอกชนและภาคประชาชนมาร่วมกำหนด ร่วมตัดสินใจที่จะมีส่วนร่วมกำหนดแนวทางทางเลือกของบริการสังคมด้วยตนเอง จะเป็นหลักประกันของการผลักดันให้นโยบายสวัสดิการสังคมก้าวสู่ความครอบคลุม ทัวถึง เป็นธรรม รวมทั้งมีความเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการที่เป็นจริงของกลุ่มเป้าหมายที่มีความหลากหลายอย่างยิ่ง และยังช่วยลดปัญหาการจัดสวัสดิการแบบ “เหมาโหล” สำเร็จรูปที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

6.3.3 ปัญหาของนโยบายด้านสวัสดิการสังคมไทย

1. นโยบายสวัสดิการสังคมไทยถูกจัดรวมไว้กับนโยบายสังคมทั่วไป จนถูกลดทอนสาระสำคัญในการให้ความคุ้มครองและพัฒนาสวัสดิการสังคมแก่กลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะ

ในอดีตที่ผ่านมา กล่าวได้ว่ายังไม่ได้ได้รับความสนใจจากรัฐบาลหรือผู้บริหารประเทศเท่าที่ควร เพราะมักจะเป็นการกำหนดนโยบายรวมไว้ในนโยบายด้านสังคมเป็นหลัก เช่น นโยบายด้านสา

ธารณสุข ด้านการศึกษา ด้านแรงงานและการมีงานทำ เป็นต้น ส่วนนโยบายในการให้บริการแก่ประชาชนที่เป็นกลุ่มคนที่ทุกข์ยากและมีปัญหาลักษณะพิเศษ จะถูกบรรจุไว้ในตอนท้ายๆ ของนโยบายหลักด้านต่างๆ และไม่มีกำหนดนโยบายเฉพาะเจาะจง ซึ่งมีผลทำให้ทิศทางการแก้ปัญหาและงบประมาณถูกลดทอนน้อยลงสำคัญ และถูกมองข้ามไป การกำหนดสาระสำคัญเฉพาะเริ่มมีภาพปรากฏชัดในนโยบายระดับมหภาค ด้วยการกำหนดลักษณะการใช้นโยบายรายสาขา แก่ปัญหาความยากจน งานวิจัยของ นิธินันท์ วิเศษวร และคณะ (2546) พบว่า มีการกำหนดยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ในนโยบายรายสาขาที่สำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ นโยบายการเกษตร นโยบายอุตสาหกรรมและนโยบายภาคบริการรวมถึงระบบโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งยังคงเน้นที่การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ มากกว่าการเจาะจงที่ตัว “คนจน” นโยบายที่ให้ความสำคัญกับคนจน เริ่มมีภาพที่ปรากฏชัดขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่มุ่งพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง ก่อนหน้านั้นนโยบาย สวัสดิการสังคม จะถูกเข้าใจโดยรวมว่าเป็นส่วนเดียวกับนโยบายสังคมทั่วไป และไม่มีกำหนดสาระสำคัญด้านสวัสดิการโดยเฉพาะ จึงย่อมไม่สามารถกำหนดทิศทางหรือแนวปฏิบัติได้อย่างชัดเจน แม้จะมีการกำหนดทิศทางการจัดบริการสวัสดิการสังคมไว้ในแผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2530-2534) จนถึงฉบับที่ 4 (พ.ศ.2545-2549) ก็อาจกล่าวได้ว่าแผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมดังกล่าวเป็นแผนการดำเนินการที่มีลักษณะเฉพาะและจัดทำขึ้นเพื่อรองรับการดำเนินงานในหน่วยงานและหน่วยงานใกล้ชิดเป็นหลัก เช่น องค์การภาครัฐและองค์การภาคเอกชน ที่ได้รับความสนับสนุนจากรัฐ แต่ยังไม่สามารถกระจายหรือขยายผลไปสู่องค์การบริการสังคมอื่นๆ ในภูมิภาค หรือชุมชนในขอบเขตที่กว้างขวางนัก

2. นโยบายสวัสดิการสังคมไม่ได้ก่อเกิดมาจากอุดมการณ์ของสังคมไทย ไม่มีทิศทางที่ชัดเจนแน่นอน แต่เปลี่ยนตามรัฐบาลที่ไม่ได้บริหารประเทศอย่างต่อเนื่อง มีความแยกย่อยการจัดกระจายไม่เป็นองค์รวม และยังไม่ทำให้เกิดพลังที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมได้ รวมทั้งยังไม่ได้แก้ไขความเหลื่อมล้ำในสังคมและสร้างความยุติธรรมทางสังคมแต่อย่างใด เมื่อพิจารณาประกอบกับนโยบายขององค์การสวัสดิการสังคมแล้วพบว่านโยบายขององค์การสวัสดิการสังคมส่วนใหญ่ในประเทศ ยังหยุดอยู่ในระดับของการช่วยเหลือด้านปัจจัยพื้นฐานและบริการที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ การแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันและปัญหาในครอบครัวของประชาชนเท่านั้น (จิราลักษณ์, อ้างแล้ว: 12)

3. นโยบายสวัสดิการสังคมที่กำหนดขึ้นสำหรับกลุ่มเป้าหมายหลายกลุ่มยังขาดฐานข้อมูล que เข้าถึงปัญหาที่แท้จริง การเก็บข้อมูลด้านคนจนและผู้ด้อยโอกาสขาดความชัดเจนและไม่ทันสมัย

ส่งผลต่อการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่พึงได้รับความคุ้มครองช่วยเหลืออย่างถูกต้องและทันการ (สศช., 2544: 10) การขาดฐานข้อมูลที่ชัดเจนทำให้การกำหนดนโยบาย การวางแผนการดำเนินงานยังขาดประสิทธิภาพ ไม่สามารถเข้าถึงข้อเท็จจริงของปัญหา ส่งผลให้การดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา อยู่ในสภาวะรีบเร่ง ไม่สมบูรณ์ ขาดการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นสาเหตุแท้จริงหรือสาเหตุในระดับลึก ทำให้นโยบายส่วนใหญ่เน้นการทำงานกับปรากฏการณ์ของปัญหามากกว่าการทำงานกับโครงสร้าง ระบบ ค่านิยม หรือวัฒนธรรมที่เป็นปัญหา การกำหนดนโยบายสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มเป้าหมายหลายกลุ่ม จึงขาดข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพเพื่อการตัดสินใจที่เหมาะสม สอดคล้องและทันสมัยกับสภาวะการณ์ปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ

4. การกำหนดนโยบายหลายๆด้านขาดฐานคิดที่มาจากการศึกษาวิจัย ทำให้นโยบายและทิศทางการแก้ปัญหาขาดการประเมินความต้องการของผู้รับบริการหรือผู้ที่ประสบปัญหาที่แตกต่างกัน นโยบายบางด้านไม่มีการศึกษาความเป็นไปได้และความพร้อมขององค์การ บุคลากรและทรัพยากรบริหารอื่นๆ บางโครงการจัดทำขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการจากส่วนกลางและไม่ได้เป็นความต้องการของท้องถิ่นที่แท้จริง ทำให้ไม่เกิดประโยชน์ตามที่คาดไว้ การวางแผนและสั่งการเป็นลักษณะจากบนลงล่าง ทำให้การบริหารโครงการเป็นไปภายใต้โครงสร้างที่สลับซับซ้อน มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายหน่วยงาน จึงมีการดำเนินการล่าช้ามากและไม่สามารถให้ความช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายได้ทันการ (เพ็ญอ้าง: 10)

5. นโยบายสวัสดิการสังคมขาดการให้ความสำคัญกับการคิดเชิงบูรณาการ จึงทำให้หลายหน่วยงานต่างแก้ปัญหาแบบเฉพาะตัว เฉพาะหน่วย แนวทางในการแก้ปัญหาขาดการกำหนดนโยบายและการวางแผนร่วมกับสหวิชาชีพอื่นๆที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้แนวทางแก้ปัญหาไม่ครอบคลุมรอบด้าน และขาดการระดมความเห็นอย่างมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ส่งผลให้การใช้ทรัพยากรเพื่อการแก้ปัญหามีความซ้ำซ้อนและขาดการบริหารจัดการอย่างเป็นองค์รวม อีกทั้งยังส่งผลถึงการติดตามและประเมินผลในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแบบแยกส่วน ขาดการประสานงานอย่างจริงจังจึงนำไปสู่การเรียนรู้บทเรียนจากการแก้ปัญหาร่วมกัน

6. การกำหนดนโยบายสวัสดิการสังคมมีลักษณะที่รัฐส่วนกลางเป็นเจ้าของ เน้นการทำงานแบบรวมศูนย์จนส่งผลให้ขาดการมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคและสมานฉันท์จากประชาคมส่วนอื่นๆของสังคม ทั้งๆที่ความเป็นจริงการแก้ปัญหาคอนจนและปัญหาความยากจนในมิติต่างๆจำเป็นต้องอาศัยพลังจากภาคีทุกส่วนของสังคมไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชนและภาคประชาชน และแม้แต่กระทั่งการเปิดโอกาส

ให้กลุ่มเป้าหมายที่ยากลำบากเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของพวกเขาเองในรูปแบบต่างๆที่เหมาะสม

7. นโยบายสวัสดิการสังคมในระยะหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ให้ความสำคัญกับการให้บริการในลักษณะโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ด้อยโอกาสและคนยากจน (Social Safety Net) อันเป็นมาตรการการจัดสวัสดิการขั้นต่ำแก่กลุ่มคนยากจนและกลุ่มเสี่ยงที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤต เป็นความช่วยเหลือเร่งด่วนแก่คนที่อยู่ในภาวะยากลำบากในสถานการณ์พิเศษ (ดู ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และกรอบความร่วมมือของเอเปค อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, อ้างแล้ว: 3) การมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับโครงการที่มุ่งแก้ปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นระยะสั้นจากการเกิดวิกฤต อาจทำให้ละเลยการแก้ปัญหาในระยะยาวที่ต้นเหตุ ขาดการพิจารณาปัญหาในเชิงโครงสร้าง และก่อให้เกิดความทับซ้อนกันของมาตรการต่างๆ ซึ่งไม่ได้เป็นการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนในระยะยาว หรืออาจทำให้กลุ่มเป้าหมายจำนวนมากกลายเป็น “ผู้รับ” มากกว่าการพึ่งตนเองในการแก้ปัญหา

การดำเนินการในโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมฯ จากนโยบายของหลายๆหน่วยงาน ในปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลจากองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก (World Bank) ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) โครงการช่วยเหลือเงินกู้จากญี่ปุ่น เป็นต้น ให้มีการดำเนินการเพื่อบรรเทาและลดผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในไทย ปี พ.ศ.2540 การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในครั้งนั้นทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องขอรับความช่วยเหลือทางการเงินและวิชาการจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เพื่อผ่อนคลายภาระหนี้สินด้านการเงินและการคลังของประเทศ และลดปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจากผลกระทบอันเนื่องมาจากการว่างงาน ทั้งกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้าง และกลุ่มผู้ที่เข้าสู่ระบบแรงงาน ตลอดจนผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสในสังคม โดยได้มีการจัดทำหนังสือแสดงเจตจำนงฉบับที่ 1 เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2540 ภายใต้ความช่วยเหลือดังกล่าว รัฐบาลไทยต้องดำเนินนโยบายการเงินการคลังที่เข้มงวด เช่น การปรับลดงบประมาณรายจ่ายของภาครัฐ โดยให้มีงบประมาณเกินดุลร้อยละ 1 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ โดยควบคุมให้มีการจัดสรรงบประมาณไปสู่ภาคสังคมอย่างพอเพียง การขยายเขตการกู้ยืมหรือค้าประกันเงินกู้ต่างประเทศของรัฐบาลและมาตรการเพื่อฟื้นฟูภาคการเงิน นอกจากนี้ยังต้องดำเนินมาตรการระยะยาวต่างๆ เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การปฏิรูปทางสังคมต่างๆ เป็นต้น (อมรา พงศาพิชญ์ และคณะ, มปป.: 6) จากข้อตกลงครั้งนั้นผลักดันให้รัฐมีความตื่นตัวและให้ความสำคัญกับการทบทวนการดำเนินงานเพื่อการปกป้องคุ้มครองและช่วยเหลือคนในสังคม ตลอดจนแสวงหา

มาตรการที่เหมาะสมสำหรับสถานะที่ประชาชนมีแนวโน้มเผชิญกับความเสี่ยงและผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจและกระแสโลกาภิวัตน์มากยิ่งขึ้น เงินงบประมาณของหน่วยงานจำนวนมากที่เพิ่มขึ้นหลังวิกฤตเศรษฐกิจ มีแนวโน้มเน้นการให้ความช่วยเหลือในลักษณะสงเคราะห์เร่งด่วน ในรูปแบบเงินสงเคราะห์ช่วยเหลือระยะสั้นต่างๆมากมาย เช่น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: 5-7)

(1) ด้านแรงงาน การจ้างงานและการสร้างรายได้ ได้แก่ โครงการภายใต้เงินกู้จากแหล่งต่างๆ ประกอบด้วย โครงการลงทุนเพื่อสังคมโดยเงินกู้จากธนาคารโลก เพื่อช่วยสร้างงานและอาชีพแก่ผู้ว่างงาน เงินกู้ด้านการฝึกอาชีพและธุรกิจชุมชน เงินกู้เพื่อปรับโครงสร้างทางสังคมจากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย กองทุนมียาชาวาที่ให้เงินทุนเพื่อการว่าจ้างบัณฑิตอาสา ที่กำหนดขึ้นเพื่อลดผลกระทบจากวิกฤตการว่างงาน และก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวหมุนเวียนของรายได้และค่าใช้จ่ายในชุมชน

(2) ด้านการศึกษาและฝึกอบรม เช่น กองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายถึงระดับปริญญาตรีในประเทศ ในครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ) การให้ทุนการศึกษาในโครงการช่วยเหลือเด็กที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤต (โครงการเสมอภาคพัฒนาชีวิต ฯลฯ) โครงการอาหารกลางวัน อาหารเสริม นมโรงเรียน การจัดเครื่องแบบนักเรียนและแบบเรียน ฯลฯ การศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสต่างๆ (คนพิการ การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา โครงการฝึกอาชีพระยะสั้นแก่นักเรียนในโรงเรียน ตชด. และโครงการเตรียมความพร้อมของเด็กผู้ด้อยโอกาสก่อนวัยเรียนในเขตเมือง)

(3) ด้านสาธารณสุข ได้แก่ การจัดสรรงบประมาณเพื่อจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ไปให้ท้องถิ่น การสนับสนุนโครงการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรคแทนการรักษาพยาบาล เป็นต้น

(4) ด้านสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์ เช่น กรณีการเพิ่มเงินเบี้ยยังชีพรายเดือนแก่ผู้สูงอายุที่ยากจน ไร้ผู้ดูแล จากเดือนละ 200 บาทเป็น 300 บาท การให้การสงเคราะห์เด็กในครอบครัวยากจนที่ได้รับผลกระทบจากบิดามารดาว่างงาน เป็นต้น

การให้ความช่วยเหลือตามโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ด้อยโอกาสและคนยากจน ตามมาตรการ 4 ด้านข้างต้น กล่าวได้ว่ามีสัดส่วนงบประมาณเพิ่มมากขึ้นทุกปี (ดูตารางข้างท้าย) และได้ส่งผลให้เกิดการตั้งงบประมาณในโครงการระยะสั้นเฉพาะหน่วยของตนอย่างกว้างขวาง แต่มาตรการต่างๆ เหล่านี้เป็นการดำเนินงานแบบแยกส่วนภายใต้กลไกเฉพาะส่วนของตน จนอาจนำไปสู่การใช้งบประมาณที่ซ้ำซ้อน แต่ไม่สามารถเชื่อมโยงหรือต่อยอดกันในรายละเอียด

ที่เป็นจริง กรณีดังกล่าวอาจนำไปสู่การจัดสรรงบประมาณแบบกระจายตัวหรือเข้าข่าย “เบี้ยหัวแตก” ได้

ตารางที่ 6.2 สรุปงบประมาณโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ด้อยโอกาสและคนยากจน
หน่วย : ล้านบาท

มาตรการ	2540	2541	2542	2543
ด้านแรงงานฯ	3,966.80	13,985.30	49,626.97	68,080.93
ด้านการศึกษา	17,255.23	27,696.95	29,119.94	36,307.51
ด้านสาธารณสุข	10,451.99	8,681.27	9,354.68	9,689.08
ด้านสวัสดิการฯ	7,816.27	3,585.84	3,935.95	3,403.93
รวม	39,490.29	53,949.36	92,037.54	117,481.45
อัตราเพิ่ม(%)	-	36.6	70.6	27.6
สัดส่วนต่องบประมาณรวม	4.02	5.83	11.15	13.66

ที่มา : เอกสารงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ 2540-2543, สำนักงบประมาณ อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เพิ่งอ้าง:9

8. มาตรการโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมไม่ใช่คำตอบระยะยาวของการคุ้มครองทางสังคมในรอบระยะเวลากว่า 6 ปีหลังวิกฤตเศรษฐกิจ หลายกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับงานด้านเศรษฐกิจและสังคมต่างนำเอามาตรการต่างๆในโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมมาใช้แก้ปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ขณะเดียวกันการกระจายเงินทุนรูปแบบต่างๆลงในชุมชนท้องถิ่นต่างๆนั้น ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างทั่วถึง เท่าเทียม และนำไปสู่การสร้างความเป็นธรรมเชิงระบบได้ เพราะความช่วยเหลือที่จัดสรรลงไปนั้นเป็นความช่วยเหลือในเชิงปัจเจก หรือ ช่วยผู้เดือดร้อนรายบุคคลเป็นหลัก เงินทุนจำนวนมากที่กระจายลงไป ได้ก่อให้เกิดการตั้งข้อสงสัยถึงว่า ยังคงเข้าไม่ถึงกลุ่มคนยากจนที่เดือดร้อน ลำบากและอยู่ห่างไกลศูนย์กลาง และยังคงมีแนวโน้มให้ความคุ้มครองแก่คนที่สามารถเข้าถึงระบบได้เป็นด้านหลัก แต่การคุ้มครองประชาชนที่อยู่นอกระบบหรือกลุ่มคนยากจนที่เป็นกลุ่มผู้มีปัญหาลักษณะพิเศษ เช่น คนทำงานให้บริการทางเพศ กลุ่มชาติพันธุ์ คนพลัดถิ่น ผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับ ฯลฯ ยังคงไม่มีโอกาสได้เข้าถึงความคุ้มครองดังกล่าวอย่างชัดเจน เพราะรูปแบบของมาตรการดังกล่าวยังมุ่งเสริมที่กิจกรรมหลักที่รัฐดำเนินการอยู่แล้ว เช่น ด้านการคุ้มครองการเจ็บป่วยจากการทำงาน การดูแลสุขภาพ การคุ้มครองผู้ทุพพลภาพ การคุ้มครองบุคคล

ชราภาพ ฯลฯ อันเป็นการคุ้มครองในระบบประกันสังคมที่มีอยู่เดิม และยังไม่ได้นำไปสู่การให้ความคุ้มครองทางสังคมแก่กลุ่มคนทุกวัยยากและประสบปัญหาเร่งด่วนด้านต่างๆ ที่ครอบคลุม ทั้งถึงอย่างที่เหมาะสม

การศึกษาของ ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์และคณะ (อ้างแล้ว: 14) ระบุว่า

“ในช่วงระหว่างวิกฤตเศรษฐกิจได้มีการจัดทำโครงการ หรือมีมาตรการจำนวนมาก ในเขตชนบท อย่างไรก็ตาม มาตรการต่างๆ เหล่านั้นเราจะพบว่าเป็นโครงการบรรเทา ระยะสั้น บางโครงการเป็นการเสริมกิจกรรมเดิม โดยหันมาเน้นการใช้แรงงานเข้มข้น เพื่อสร้างงานมากกว่าโครงการในลักษณะยั่งยืน เช่น โครงการบางโครงการ อาทิ การจัดหาอาหารกลางวัน การสร้างงานสาขาเกษตร การช่วยเหลือผู้ป่วยเรื้อรัง เป็นต้น”

นอกจากนี้ การให้ความสำคัญกับการจัดสรรงบประมาณเป็นด้านหลัก โดยขาดการให้ความสำคัญกับมาตรการเสริมแรงและเสริมพลังให้แก่ชุมชนเองโดยตรง ทำให้ละเลย ต้นทุนทางสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา อันเป็นฐานทรัพยากรที่ดำรงอยู่จริงในสังคม โดยเฉพาะเมื่อหลายโครงการขาดการประเมินผลการดำเนินงานของมาตรการต่างๆ อย่างเปิดเผย โปร่งใส จึงเป็นเรื่องน่าเสียดายที่การลงทุนเพื่อสร้างสวัสดิการสังคมแก่ผู้ทุกวัยยากดังกล่าว กลายเป็นการสงเคราะห์โดยรัฐขนานใหญ่ที่ไม่อาจเก็บเกี่ยวผลงานหรือบทเรียน เพื่อนำไปต่อยอดหรือพัฒนาคุณภาพของระบบสวัสดิการได้ในอนาคต

6.3.4 ข้อเสนอต่อนโยบายหลักในการจัดสวัสดิการสำหรับคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม

1. การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับ “ความยากจน” และ “คนจน”

(1) การรื้อถอนความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “ความยากจน” และ “คนจน”

นโยบายการแก้ปัญหาความยากจน และ คนจน ที่ผ่านมา เป็นนโยบายแก้ปัญหาที่มุ่งเน้นการเพิ่มรายได้ด้วยนโยบายการพัฒนา ตามวิถีคิดของทุนนิยมเสรี ซึ่งมีผลให้เกิดการมองปัญหาความยากจน และคนจนที่ความบกพร่องของปัจเจกบุคคล และก่อให้เกิดกระแสความเชื่อที่เป็นมายาคติอื่นๆ ตามมา เช่น “ไม่มีความยากจนในหมู่ชนที่ขยัน” หรือ “คนจนเป็นเรื่องของบุญทำกรรมแต่ง” แนวคิดดังกล่าวส่งผ่านความเชื่อจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อไปและส่งผลให้เกิดการมองปัญหา คนจน เป็นเรื่องของ “คนอื่น” ที่เกียจคร้าน ไม่ขยันเรียน ไม่ขยันทำงาน ที่ติดข้องในอบายมุข

และไม่รู้จักการปรับตัว ภาพลักษณ์ของคนจนกลุ่มต่างๆจึงเป็นภาพลักษณ์ที่ไม่มีคนอยากเข้าไปเกี่ยวข้อง แนวทางความช่วยเหลือจึงเป็นการเริ่มที่การ “การพัฒนา” ตัวเขาให้เป็นแบบคนที่เจริญแล้ว ได้รับการพัฒนาแล้ว โดยที่ขาดการศึกษาและทำความเข้าใจอย่างแท้จริงว่าแนวทางการพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องและเป็นที่ต้องการของเขาจริงหรือไม่

(2) การเปลี่ยนแนวคิด ความเชื่อว่าคุณยากจนมิใช่ปัญหาเชิงปัจเจกโดยลำพัง หากเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง ที่ผูกพันและเชื่อมโยงไปสู่ปัญหาทางสังคมอื่นๆอย่างเลี่ยงไม่พ้น

การคิดต่อปัญหาความจน และคนจนบนฐานคิดของคนนอก จึงทำให้การแก้ปัญหา ยังคงติดกับดักอยู่ในร่องรอยแบบเก่าๆเป็นการคิดแบบ “แผ่นเสียงตรึง” ที่มองปัญหาความยากจนที่ปัจเจกของบุคคลและมุ่งแก้ปัญหาด้วยการ “ซ่อมคน-สร้างงาน-เสริมรายได้”และส่งคืนกลับไปสู่สังคมแวดล้อมเดิมอีก และใช้เกณฑ์ชี้วัดที่เส้นวัดความยากจน เป็นเกณฑ์บ่งชี้ความสำเร็จของการแก้ปัญหาความจน ศ.น.พ.ประเวศ วะสี (2545:4-5)กล่าวถึงปัญหาความยากจนว่า

“ที่แล้วมามักคิดว่าความยากจนเกิดจาก “ปัญหาของคนจน” ดังที่พูดกันว่า “โง่-จน-เจ็บ”

เพราะโง่จึงจนและเจ็บ เพราะจนจึงโง่และเจ็บและเพราะเจ็บจึงโง่และจน

เมื่อปัญหาอยู่ที่คนจน ก็มุ่งแก้ที่คนจน แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะความจริงความยากจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง “โครงสร้างที่ทำให้จมน” ทำให้คนจนจนและไม่หายจน เช่น

โครงสร้างทางทฤษฎีเกี่ยวกับคนจน

โครงสร้างทางแนวทางการพัฒนา

โครงสร้างทางกฎหมาย

โครงสร้างทางการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเงิน

โครงสร้างทางการศึกษา

โครงสร้างทางการสื่อสาร

โครงสร้างอำนาจรัฐ

และโครงสร้างทางการเอาเปรียบจากต่างชาติ”

ดังนั้นการมองปัญหาความยากจนที่ “ตัวคนจน” และมีมิติเศรษฐกิจเพียงมุมมองเดียวจึงเป็นการมองปัญหาผ่านกระบวนทัศน์เก่า คือ นิยามความยากจนที่เงินหรือรายได้ แล้วไปวัดเส้นแบ่งความยากจน (Poverty Line) ซึ่งเป็นการมองแบบแยกส่วน ทำให้เข้าใจผิดและก่อความยุ่งยากและไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างตรงเป้า

(3) ผลักดันและส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับความจนและคนจนในสังคมไทยด้วยฐานคิดและวิธีการวิจัยที่ละเอียดอ่อนและเข้าถึง “ความเป็นมนุษย์” ของคนจนอย่างแท้จริง

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543: 30-31) ให้ความเห็นเรื่ององค์ความรู้เกี่ยวกับความจนและคนจนในสังคมไทยว่า

“...การที่คนจนในสังคมไทยเข้าถึงได้ยาก (ที่จริงแล้วคนจนในสังคมอื่นๆก็เข้าถึงได้ยากเหมือนกัน) ก็เพราะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจนและคนจนของเรานี้น้อยมาก เกือบจะกล่าวได้ว่างานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความจนและคนจนแทบไม่มีผู้ใดทำเลย และไม่เป็นที่สนใจสนับสนุนของทุนวิจัยต่างๆอีกด้วย...

...ในที่สุดก็ต้องย้อนกลับมาสู่ความรู้เกี่ยวกับความจนและคนจน ซึ่งเป็นความรู้ “สาขาที่ขาดแคลน” อย่างหนัก แต่ไม่ได้รับความสนใจสนับสนุนให้ได้ศึกษาเรียนรู้กันอย่างจริงจัง ในขณะที่สังคมไทยมีความยากจนอยู่อย่างกว้างขวาง...”

การศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคนจนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงและผู้ด้อยโอกาสที่มีปัญหาทางสังคมครั้งนี้ ทำให้ยืนยันได้ว่า สถานการณ์ปัญหาของคนจนมีความซับซ้อน แตกต่างและหลากหลายมากมาย จนไม่สามารถที่จะใช้ความรู้และข้อสรุปชุดเดียวไปตัดสินและกำหนดนโยบายเกี่ยวกับ “คนจนและความยากจน” ของคนทุกกลุ่มได้ กรณีตัวอย่างของคนทำงานให้บริการทางเพศ ที่ศึกษาจาก 7 กลุ่มกรณี พบว่ามีรายละเอียดของความทุกข์ยาก เหตุที่มาแห่งปัญหาและความต้องการการแก้ปัญหาที่แตกต่างกันมาก จนไม่สามารถจะใช้แนวทางหรือนโยบายเดียวมาเป็นข้อสรุปสุดท้าย เช่น กลุ่มคนทำงานให้บริการในบาร์ญี่ปุ่น อโกไกบอย ชายขายบริการหรือสาวคาราโอเกะ ต้องการให้สถานบริการที่เธอและเขาสั่งกักอยู่ มีการปรับค่าตอบแทน รายได้พิเศษ และงดการตัดเงินลงโทษที่ไม่เป็นธรรมลง ต้องการการคุ้มครองแรงงานที่เหมาะสม แต่ไม่มีผู้ใดประสงค์จะเข้าสู่ระบบการคุ้มครองแรงงานด้วยการจดทะเบียนโสเภณี เพราะต่างเกรงว่าจะนำไปสู่การประจานซ้ำซ้อน ถ้าการจดทะเบียนดังกล่าวจะต้องทำให้เธอและเขาต้องเปิดเผยตนเอง ในขณะที่สังคมหรือแม้แต่ครอบครัวยังไม่สามารถยอมรับได้ ลึกไปกว่านั้นเธอและเขาไม่ต้องการให้หน่วยงานของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องในชีวิตและการทำงานด้วยซ้ำ ขณะที่หญิงทำงานให้บริการทางเพศหน้าสถานีรถไฟในชุมชนแห่งหนึ่ง เป็นกลุ่มคนทำงานไร้สังกัด ไม่มีนายจ้างหรือสถานบริการดูแล คุ้มครอง พวกเขาต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐในการให้ความช่วยเหลือด้านสุขภาพ สาธารณสุข หลายรายพยายามผันเปลี่ยนตนเองไปฝึกอาชีพกับหน่วยงานรัฐ แต่ก็ไม่สามารถจะนำเอาความรู้ใหม่นั้นมา

ประกอบอาชีพได้ เพราะขาดแหล่งเงินทุน ขาดพื้นที่ทำการค้าขาย และเมื่อคนในชุมชนรับรู้ภูมิหลังเกี่ยวกับตัวเธอก็ถูกปฏิเสธและเบียดขับออกจากชุมชน พวกเธอต้องการให้รัฐดูแลและให้ความช่วยเหลือแบบต่อเนื่อง และรวมไปถึงการช่วยเหลือทุนการศึกษาให้แก่ลูกๆของเธอด้วย อย่างไรก็ตาม แม้จะต้องการความคุ้มครองจากรัฐในด้านที่กล่าวมาแล้ว เธอก็ไม่ประสงค์จะได้รับความคุ้มครองด้วยการจดทะเบียนให้บริการ ด้วยเหตุผลว่างานบริการนี้เป็นงานชั่วคราวที่เธอจะต้องถอนตัวจากงานนี้ให้ได้ในอนาคต ดังนั้นจึงไม่ประสงค์จะเปิดเผยและผูกพันตนเองกับการจดทะเบียนผู้ค้าประเวณีดังกล่าว

ไม่เพียงแต่ความต้องการต่อภาครัฐที่มีความต่างกัน ในกลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศ กลุ่มเดียวกัน พวกเธอและเขาก็มีความแตกต่างหลากหลายในอีกหลายมิติ เช่น มิติทางภูมิหลังที่มีความต่างกันในด้านแนวคิด ความเชื่อ บทบาทและสถานภาพในการยังชีพ มิติทางสังคมวัฒนธรรม มิติเรื่องเพศ ค่านิยมที่ยึดมั่นความเชื่อแบบชายเป็นใหญ่ และฐานคิดเชิงศีลธรรม ฯลฯ ดังนั้นการเข้าถึง “ความจริงของความรู้” เกี่ยวกับความจน และ คนจน จึงเป็นนโยบายเร่งด่วนในการรื้อถอด รื้อปรับแนวคิดและความรู้พื้นฐานสำคัญเกี่ยวกับความจน อีกทั้งยังเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ฐานคิดใหม่ ที่มีได้พึ่งคนจนเพียงมิติเดียวที่แยกส่วน หากแต่มองเห็นศักยภาพและความเป็นมนุษย์ในตัวตนของเขาที่แตกต่าง หลากหลาย การเข้าถึง “พลังชีวิต” ของคนจนจะส่งผลให้การกำหนดนโยบาย การวางแผนจากส่วนกลางมิได้เป็นนโยบายสำเร็จรูปแบบแนวตั้งอีกต่อไป แต่จะนำไปสู่การทำงานกับคนจนบนความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมที่เป็นธรรมและเท่าเทียมในที่สุด

2. การส่งเสริมและผลักดันให้กลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้ขยายพื้นที่ทางสังคม อันเป็นการเพิ่ม “พลังชีวิต” แห่งตัวตน และสามารถพึ่งตนเองในการแก้ปัญหาได้มากขึ้นในระยะยาว

(1) การส่งเสริมและขยายโอกาสการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน และการตัดสินใจเพื่อจัดการปัญหาของกลุ่มตน

1.1) สถานการณ์ปัญหาหลักของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศ กลุ่มชาติพันธุ์และผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับ ฯลฯ เผชิญปัญหาทางค่านิยมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อน เช่น อคติทางสังคมและการถูกประทับตรา อันส่งผลให้เกิดพฤติกรรมและการเบียดขับทางสังคม หรือ การถูกกระทำให้มนุษย์เป็นวัตถุ เป็นสินค้าเพื่อการบริโภค หรือเป็นกลุ่มคนอื่นที่มีความแตกต่างจากคนทั่วไป สถานการณ์เช่นนี้ทำลายพลังศักยภาพ และส่งผลกระทบให้คนกลุ่มนี้ปลีกตัวออกจากสังคม อยู่อย่างไร้พลังอำนาจ โดดเดี่ยวออกจากชุมชนและอาจนำไปสู่การเป็นกลุ่มปัญหาอื่นๆของชุมชนในที่สุด

การส่งเสริมและขยายโอกาสการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนนั้น จึงเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคม เปิดพื้นที่แห่งตัวตน ของพวกเขาให้มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจทั้งในงานของชุมชนและในปัญหาของพวกเขาเอง การได้รับโอกาสให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมระดับต่างๆ จะสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจและส่งเสริมความคิดเชิงคุณค่าให้แก่ตนเอง เป็นฐานการสร้างความตระหนักในเรื่องพลังชีวิตและความเป็นมนุษย์ของตนเอง นำไปสู่การสร้างศักยภาพ ในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

1.2) แนวทางการดำเนินการเพื่อส่งเสริมและขยายโอกาส การเปิดพื้นที่ทางสังคมแห่ง ตัวตนของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส สามารถดำเนินการได้ในหลายวิธีการได้แก่

- การเปิดโอกาสให้พวกเขามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน โดยให้ประชาคม ในชุมชนมอบหมายงาน ตั้งแต่องานกิจกรรมพื้นฐานทั่วไป การร่วมใช้แรงงานบางด้านของชุมชน การร่วมจัดดอกไม้ ในงานวัด หรืองานทำบุญในชุมชน การร่วมเล่นกีฬา ของกลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ จน ถึงงานที่ต้องการความสามารถและทักษะเฉพาะตนบางด้าน

- การพัฒนาความรู้ ทักษะ เทคนิคใหม่ๆ ในการทำงานอาชีพ ที่เป็นทางเลือกและช่อง ทางให้เกิดการค้นหาศักยภาพและความชอบในงานอื่นๆ อันเป็นโอกาสในการเลือกงานอาชีพใหม่ๆ ที่ทำให้ตนเองรู้สึกมีคุณค่ามากขึ้น ปัจจุบันการดำเนินงานในโครงการของรัฐและชุมชนบางด้าน เช่น หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จะเป็นช่องทางที่ดีประการหนึ่งในการฝึกทักษะฝีมือ และร่วมกันค้นหา งานอาชีพใหม่ๆ และนำตนเองเข้าสู่ชีวิตรวมหมู่ของชุมชน โอกาสและการเข้าร่วมในกระบวนการดัง กล่าวจะส่งผลให้ คนจนที่ถูกมองข้าม หรือถูกประเมินว่าเป็นคนไร้ความสามารถ จะมีเวทีในการ แสดงศักยภาพแห่งตนได้ ทั้งนี้หน่วยงานด้านการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตมนุษย์ในหน่วยต่างๆ ควรมีการวางแผนดำเนินงานในเชิงบูรณาการ ต่อการพัฒนาศักดิ์ศรีและคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้า หมายนี้อย่างจริงจังและเอาใจใส่

3. การส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันจัดสวัสดิการชุมชนให้แก่ผู้ที่ยากลำบากที่สุดในชุมชน โดยรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนค้นหาคุณค่าและศักยภาพของชุมชน เปิด โอกาสให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งทุนในรูปแบบต่างๆ

(1) ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถค้นหาศักยภาพดั้งเดิม ด้วยการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา หลักศาสนา วิถีชีวิตเดิมที่เป็นฐานความเชื่อและแบบแผนในการปฏิบัติ อันนำไปสู่ กระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองที่ชุมชนมีอยู่แล้ว ฟื้นฟูคุณค่าขึ้นมาทบทวนใหม่ เช่น การให้ “ทานทอด” ตามหลักศาสนาพุทธ หรือการให้ “ซากาต” และ ซารีกัตมาตี ที่กำหนดให้มีการดูแลช่วย

เหลือผู้ยากไร้ในชุมชนเป็นข้อกำหนดตามหลักศาสนาอิสลาม หรือเรื่องเกี่ยวกับการสงเคราะห์เด็กเล็ก ใน โรงเรียนตาดีกา รวมทั้งการสงเคราะห์ด้านการศึกษาในโรงเรียน “ปอเนาะ” หรือ ข้อกำหนดให้หญิงหม้ายเป็นภาระร่วมกันของชุมชนปกากะญอ ที่ทุกคนในชุมชนต้องรับเป็นภาระช่วยเหลือเลี้ยงดู (คู่มือสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม, 2545: 10)

(2) ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดเกณฑ์กลั่นกรองผู้ประสบปัญหาที่ควรได้รับผลประโยชน์จากชุมชน โดยผ่านเวทีชาวบ้าน ประชาคมมากกว่าการผ่านการพิจารณาจากหน่วยงานของภาครัฐเป็นหลัก ทั้งนี้ควรมีการสนับสนุนให้ชุมชนร่วมกันคิดเกณฑ์ ตัวชี้วัดของกลุ่มบุคคลที่ประสบปัญหาและควรได้รับความช่วยเหลือเร่งด่วน เรียงตามลำดับความจำเป็นเร่งด่วน เพื่อให้เกิดการดูแลกันและกันที่เป็นมาตรฐานก่อนที่ความช่วยเหลือของรัฐจะมาถึง การส่งเสริมให้ภาคชุมชนดูแลสวัสดิการเร่งด่วนให้แก่คนในชุมชนเองเป็นพื้นฐานของการสร้าง “จิตสำนึกสวัสดิการ” (Welfare Minded) ให้เกิดขึ้นเป็นฐานความเกื้อกูลหลักในชุมชน

(3) ส่งเสริมให้มีกองทุนสวัสดิการในชุมชน เพื่อเป็นทุนต้นทางสำหรับชุมชนจะได้มีกำลังและปัจจัยในการช่วยเหลือกันและกันเอง โดยอาจจะกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนดเงินทุนเบื้องต้น เป็นทุนสวัสดิการเบื้องต้นในชุมชน โดยมีองค์ประกอบจากคณะกรรมการหลายส่วน ปัจจุบันมาเป็นผู้ดำเนินการ จัดสรร พิจารณา ผ่านการทำงานอย่างมีส่วนร่วมและโปร่งใส

(4) ผลักดันให้ประชาชนกลุ่มผู้ทุกข์ยากต่างๆที่มีความสามารถและศักยภาพ ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเงินทุนส่วนนี้ตามความเหมาะสม เช่น กลุ่มหญิงหม้าย กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายตรงได้เรียนรู้และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของตนเอง และเป็นการเพาะปลูก “ความภาคภูมิใจ”ที่จะทำให้พวกเขามีความภาคภูมิใจและพลังในการจัดการปัญหาด้วยตนเองได้ตามศักยภาพที่มี

6.5 นโยบายและแนวทางการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับ

กลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้มีปัญหาทางสังคม (รายการกลุ่ม)

6.5.1 กลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น

1. นโยบายการให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานในฐานะพลเมืองแห่งรัฐ

กลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดในประเทศย่อมจะได้รับความคุ้มครองและดำรงสิทธิของความเป็นพลเมืองแห่งรัฐ และสิทธิ เสรีภาพขั้นพื้นฐานแห่งความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร

จักรไทย การดำรงสิทธิในฐานะพลเมือง โดยการได้รับการพิจารณาลงสัญชาติไทย และการจัดทำทะเบียนบ้าน จะเชื่อมโยงไปสู่สิทธิและศักดิ์ศรีอื่นๆ อีกหลายด้าน เช่น การได้รับการยอมรับตามสิทธิทางกฎหมาย (Legal Right) สิทธิในการทำงาน(Right to Work) สิทธิในการได้รับความคุ้มครองจากการทำงาน (Right to Labour Protection) สิทธิในการเข้าถึงสวัสดิการสังคมที่รัฐจัดให้ (Right to access Social Welfare) เช่น สวัสดิการทางการศึกษา และสวัสดิการด้านสุขภาพ ฯลฯ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการได้สัญชาติไทยแม้จะเป็นการได้เข้าถึงสิทธิทางกฎหมาย แต่ความเป็นจริงพบว่าพวกเขายังด้อยสิทธิในมิติอื่นๆ ทั้งนี้เพราะฐานคิดและความเชื่อของคนในสังคมที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างรู้สึกอคติว่าเป็นกลุ่มชนที่มีความแตกต่างกับคนส่วนใหญ่ของประเทศ และเป็นสาเหตุแห่งปัญหาด้านต่างๆ ดังนั้นโดยการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐส่วนใหญ่ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ จึงเป็นการปฏิบัติที่ใช้อำนาจและแฝงอคติหลายด้านไว้ แม้แต่ตำราเรียนในสถานศึกษาหลายแห่ง ก็มีเนื้อหาที่ระบุถึงกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็น “ผู้ก่อปัญหา” และส่งผ่านความรู้และความเชื่อดังกล่าวต่อเด็ก และเยาวชนไทยจากรุ่นสู่รุ่น จนยากที่จะเปลี่ยนแปลง การคุ้มครองสิทธิความเป็นพลเมืองและศักดิ์ศรีของกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นเรื่องที่ครอบคลุมถึงการทบทวนและ “รื้อถอน” ความคิดเชิงแบ่งแยก อคติแห่งชนชาติ อำนาจและชาตินิยมเก่าในองค์ความรู้แบบดั้งเดิมของไทยในสถานศึกษาและสถานที่ราชการเสียใหม่อย่างเร่งด่วน

นโยบายในการพิจารณาให้สัญชาติ เป็นนโยบายที่มีความละเอียดอ่อนในทางปฏิบัติ เพราะฐานคิดของรัฐในอดีตและปัจจุบัน ยังคงมุ่งเน้นที่ความมั่นคงของชาติ และฐานอคติดั้งเดิมที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการพิจารณาปัญหานี้อย่างจริงจัง ผู้บริหารระดับสูงที่รัฐได้ให้อำนาจตามกฎหมายก็มีฐานคิดต่อเรื่องนี้แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความสนใจรายบุคคลของผู้บริหารสูงสุดที่รับผิดชอบเรื่องดังกล่าว เช่น แม้ว่ากฎหมายให้อำนาจแก่รัฐ ซึ่งก็คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ที่จะ “อนุญาตหรือไม่อนุญาตให้แปลงสัญชาติเป็นไทย” ทั้งนี้ “ยอมอยู่ในดุลยพินิจของรัฐมนตรี”นั่นเอง แต่ในทางปฏิบัตินโยบายต่อเรื่องนี้ไม่มีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน แน่นอน ดังนั้นจึงมีเด็กน้อยลูกหลานของกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากที่เกิดในไทยแต่ยังไม่ได้สิทธิความเป็นพลเมืองตามกฎหมายได้ และส่งผลให้เกิดการละเมิดสิทธิและเลือกปฏิบัติต่อพวกเขาอยู่เสมอ การทำให้นโยบายเรื่องสัญชาติมีความชัดเจน และมีการกำหนดนโยบายและวิถีปฏิบัติอย่างเป็นระบบ โดยไม่ได้ขึ้นกับนโยบายของบุคคล จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาระบบความมั่นคงของชีวิตพลเมืองกลุ่มชาติพันธุ์

กรณีกลุ่มที่หลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย แม้จะเป็นประเด็นด้านความมั่นคงที่ยังคงมีข้อถกเถียงกันอยู่ในด้านสิทธิมนุษยชน หรือการให้สิทธิพื้นฐานต่อการดำรงชีวิต รัฐจำเป็นต้องมีนโยบายช่วยเหลือที่เหมาะสมกับปัญหาที่ละเอียดอ่อนรายกรณี เช่น การผลักดันหญิงชาวไทใหญ่ที่ตั้งครรภ์ให้กลับประเทศพม่า ขณะที่ความขัดแย้งในประเทศอาจรุนแรงจนมีผลต่อชีวิตของหญิงกลุ่มคนพลัดถิ่นได้ แต่กรณีของการจัดสวัสดิการและบริการเชิงสงเคราะห์พื้นฐานเฉพาะหน้ายังคงเป็นความจำเป็นในการดูแล โดยเฉพาะกลุ่มเด็ก เยาวชน ที่อาศัยอยู่ในสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง ซึ่งรัฐและสังคมจำเป็นต้องยอมรับและให้โอกาสพวกเขาเข้าถึงบริการทางสังคม อันเป็นสิทธิมนุษยชนและสิทธิเด็กโดยพื้นฐานอย่างเหมาะสมก่อน เช่น สวัสดิการด้านการศึกษา สวัสดิการด้านสาธารณสุข โดยไม่ต้องจำต้องรอหรือหาข้อยุติเรื่องสิทธิความเป็นพลเมืองแห่งรัฐใด

2. นโยบายการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์

ปรัชญาการศึกษาที่ผ่านมากล่าวได้ว่าเป็นเครื่องมือของรัฐในการพัฒนาคน และเป็นกระบวนการอบรมทางสังคมที่มุ่งให้ประชากรคิดและมีวิถีปฏิบัติในทิศทางเดียวกับรัฐ การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ ในอีกด้านหนึ่งการศึกษาเป็นที่ยอมรับว่าเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนสถานะชนชั้นแห่งบุคคล ผู้ได้รับการศึกษาและประกอบตนในกระแสแห่งการแข่งขันได้ดี หรือเข้ามาอยู่ในแถวหน้าของการแข่งขันได้ ผู้นั้นก็มีโอกาสสูงในการเปลี่ยนฐานเศรษฐกิจตนเองได้ แต่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฐานวัฒนธรรม ความคิดความเชื่อที่แตกต่าง และโอกาสน้อยในการเข้าสู่ระบบการแข่งขันของการศึกษา ย่อมมีความยากลำบากมากขึ้นในการเข้าถึงการศึกษาที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อระบบการศึกษาของรัฐมีกระบวนการที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวเขาอย่างสิ้นเชิง เนื้อหาการศึกษาจึงเป็นการ “นำเข้า” ความรู้จากภายนอกสู่ชุมชน เพ็ญศิริ จีระเดชากุล (2541: 31) ระบุว่า กระบวนการนำเข้าความรู้ดังกล่าววนเวียนจากไม่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงวิถีชีวิตในชุมชนชาวเขาแล้ว ยังนำไปสู่การทำลายวิถีชีวิตที่พึ่งตนเองได้ของชุมชนชาวเขาให้อ่อนแอลง จนอาจต้องตกอยู่ในสภาพของการ “พึ่งพา” ชุมชนภายนอกอย่างเบ็ดเสร็จหากไม่มีการแก้ไข ดังนั้นนโยบายการจัดการศึกษาให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ จึงไม่ใช่การจัดการศึกษาในรูปแบบ เนื้อหาตามกระบวนการปกติแบบคนในเมืองทั่วไป แต่ควรมีแนวทางที่สอดคล้องและเหมาะสม ดังนี้

- (1) การจัดการศึกษาเพื่อสนองตอบประโยชน์ปัจจุบันและความยั่งยืนของชุมชนและบุคคล
มุ่งเสริมสร้างความรู้ ทักษะ ความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีความสามารถ

ในการพึ่งตนเอง และอยู่ร่วมกับสังคมใหญ่ได้อย่างเท่าทัน มีศักดิ์ศรี สาระสำคัญของการจัดการศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงความแตกต่าง หลากหลาย ยอมรับในวิถีวัฒนธรรม บนฐานภูมิปัญญา และฐานทรัพยากรที่แตกต่างกัน การศึกษาที่มุ่งประโยชน์ของชุมชนในระยะยาว จำเป็นต้องมีหลักสูตรท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้เป็นองค์ความรู้ที่สอดคล้องเฉพาะกับกลุ่มเด็ก เยาวชนและผู้เรียนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ จะได้เข้าใจคุณค่าและภูมิปัญญาในอดีตของตน พร้อมกับการสำนึกในความสัมพันธ์กับปัจจุบันและอนาคตอย่างเท่าทันและเท่าเทียม กรณีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่พอหลวง จอนิ โอโดซา ปราชญ์ชาวบ้านปกาเกอญอ ที่ อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ ซึ่งให้ความสำคัญกับเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นความเป็นชุมชน ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ฐานภูมิปัญญาดั้งเดิม ทำให้เด็ก เยาวชนในชุมชนได้มีโอกาสเข้าถึงศักยภาพของชุมชนของพวกเขา ที่ไม่เคยปรากฏในหลักสูตรกลางมาก่อน การศึกษาที่ให้ความสำคัญกับสาระที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิตจะช่วยให้ลูกหลานและคนรุ่นถัดไปของกลุ่มชาติพันธุ์มีภูมิคุ้มกันต่อการครอบงำของวัฒนธรรมภายนอก สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นนอกชุมชนได้อย่างรู้เท่าทันและมีศักดิ์ศรี มีปัญญาในการเลือก รับ ปรับ ใช้ในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของชุมชนตน โดยไม่ทำลายระบบความเชื่อ การศึกษาสมุนไพรรักษาโรค เรียนรู้จากหมอยาพื้นบ้าน งานพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน

(2) ส่งเสริมการสร้างและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์

รัฐส่วนกลางต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทในการสนับสนุนให้องค์กรหรือสถาบันทางสังคมต่างๆ เช่น ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน สถาบันศาสนา ปราชญ์ชุมชนและผู้อาวุโสด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ตัดสินใจ ร่วมสร้างและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ ขณะเดียวกันสร้างระบบวัดและประเมินผลการศึกษาที่ยืดหยุ่นพอในเกณฑ์มาตรฐานที่มีความแตกต่าง และควรส่งเสริมการรับรองวิทยฐานะของการเรียนรู้ในทุกรูปแบบที่เหมาะสม

(3) ส่งเสริมการสร้างศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อเป็นสถาบันรูปธรรมในการผลิต สร้าง รื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นศูนย์การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ อันจะนำไปสู่การร่วมกันกำหนดนโยบายการจัดการหลักสูตรท้องถิ่น การสร้างการมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ การพัฒนาการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้รูปแบบต่างๆ รวมถึงการมีนโยบายส่งเสริมการสร้างครูของชุมชน ที่เป็นคนในชุมชนเอง มากกว่าการรอคอยครูจากพื้นราบ ซึ่งมักจะอยู่ในชุมชนไม่นาน และไม่มีพื้นฐานที่จะเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนอย่างเป็นจริง

(4) ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางกับผู้นำหรือผู้แทนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในการคิด ตัดสินใจ กำหนดทิศทาง แนวทางในการจัดการศึกษาร่วมกัน บนฐาน

ความสัมพันธ์เสมอภาค เท่าเทียม ไม่ยึดติดในโครงสร้างอำนาจเดิมที่มีทัศนคติที่ติดกรอบความคิดเก่า จนละเลยการเข้าถึงคุณค่า ภูมิปัญญาและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ปัจจุบันนี้มีเครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เกิดขึ้นมากและพวกเขาต่างมีบทบาทในการทำงานด้านสิทธิมนุษยชน เสรีภาพและการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมในหลากหลายรูปแบบ การมีเวทีเชิงกลยุธมิตรที่รับฟังกัน แลกเปลี่ยนกันจะเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งของการยอมรับและอยู่ร่วมในความต่างนั้นได้

(5) ส่งเสริมการดำเนินการศึกษาวิจัย คิดค้นรูปแบบ วิธีการจัดการศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ โดยประสานความร่วมมือและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐที่รับผิดชอบและนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง

(6) การสนับสนุนองค์กรภาคเอกชนและองค์กรตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ดำเนินการจัดตั้งกองทุนการศึกษาให้แก่เด็ก และเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ ในฐานะเป็นแหล่งรับการสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรต่างๆ จากรัฐและต่างประเทศ เพื่อให้โอกาส พัฒนากลุ่มเด็กและเยาวชนชาติพันธุ์ เข้าถึงการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น อันเป็นการส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนที่มีความสามารถในอนาคต

3. นโยบายการคุ้มครองแรงงานแก่กลุ่มชาติพันธุ์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

การให้ความคุ้มครองกลุ่มแรงงานชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะทำงานในภาคแรงงานนอกระบบ ควรได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายแรงงานอย่างเท่าเทียมกับแรงงานทั่วไป การให้ความคุ้มครองด้านแรงงานดังกล่าวมิใช่เพียงการคุ้มครองที่ฐานรายได้เท่านั้นหากยังรวมถึงแนวทางอื่นๆ เช่น

(1) การเปิดพื้นที่ให้แรงงานกลุ่มชาติพันธุ์สามารถพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานให้เป็นทางเลือกที่หลากหลายมากขึ้น และกระจายบริการอย่างทั่วถึงทั้งในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น การปรับสภาพสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานให้สามารถรองรับแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยความยืดหยุ่น สอดคล้องกับธรรมชาติและความต้องการด้านแรงงาน ด้วยหลักสูตรที่หลากหลาย การปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคในการเข้ารับการอบรมทักษะฝีมือแรงงานของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย ให้สามารถเข้ารับการบริการได้อย่างทั่วถึง เป็นธรรม

(2) การเปิดพื้นที่ตลาดแรงงานและการกำหนดโควตาในอัตราที่เหมาะสม เพื่อเป็นการให้โอกาสแก่แรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ในการทำงาน ทั้งนี้หากให้พวกเขาเข้าสู่การแข่งขันตามปกติ พวกเขาจะไม่สามารถเข้าถึงโอกาสด้านการทำงานดังกล่าว การกำหนดนโยบายเปิดพื้นที่ตลาดแรงงานควรเชื่อมโยงไปถึงนโยบายการป้องกันการเข้าสู่แรงงานภาคบริการที่ไม่พึงประสงค์ของสตรีและเด็กด้วย

(3) การปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองแรงงานเพื่อส่งเสริมความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อมในการทำงานและสร้างความเป็นธรรมแก่แรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มเด็ก สตรี

ชาติพันธุ์ ที่เข้าสูการเป็นแรงงานนอกระบบ และส่วนใหญ่เข้าสูการเป็นแรงงานภาคบริการ ในหน่วยงานที่ไร้ความคุ้มครอง และมักจะถูกกล่เมดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือการละเมดทางเพศ โดยที่ไม่มีระบบคุ้มครองแรงงานในทางปฏิบัติ

(4) นโยบายการปรับโครงสร้างการดำเนินงานให้เป็นบริการแบบครบวงจร ปรับปรุงยกเครื่องระบบและกลไกการทำงานของหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพ สามารถทำหน้าที่เชิงนโยบายและการปฏิบัติไปพร้อมกันภายใต้ขอบเขตงานเดียวกัน ทั้งนี้เพราะการดำเนินงานเกี่ยวกับแรงงานยังต้องเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ที่ฐานคิดและการตัดสินใจต่างกัน เช่น การออกบัตรรับรองแรงงานของกลุ่มชาติพันธุ์ (บัตรสีฟ้า) ดำเนินการโดยกรมการปกครอง ขณะที่หนังสืออนุญาตให้ทำงาน (Work Permit) ออกโดยสำนักงานจัดหางานจังหวัด การดำเนินการด้านเอกสารค่อนข้างล่าช้าไม่ทันการกับการรับสมัครงานของผู้ประกอบการ และการออกบัตรรับรองแรงงานในหลายพื้นที่ยังทำได้ในขอบเขตจำกัด ไม่สามารถกระจายบริการให้ทั่วถึงในทุกพื้นที่ได้

(5) การจัดตั้งการรวมกลุ่ม องค์กรแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะเป็นเครือข่าย ส่งเสริมให้เกิดการช่วยเหลือกันและกันในลักษณะกลุ่มหรือเครือข่าย เช่น กลุ่มเพื่อนทำงานในเมือง เพื่อเป็นเวทีในการช่วยเหลือดูแลกันและกัน กรณีที่แรงงานใหม่เริ่มเข้ามาทำงานในเมืองและอาจจะยังไม่พร้อมในการปรับตัว การมีกลุ่มเพื่อนร่วมวัฒนธรรม ฐานคิดเดียวกัน จัดเป็นสวัสดิการพื้นฐานที่ดีที่สุดที่เกิดจากความร่วมมือและความเอื้ออาทรกันและกัน เป็นสวัสดิการที่ก่อให้เกิดความผูกพัน เชื่อมโยงความเป็นคนและความเป็นชุมชนไว้พร้อมกัน

ทั้งนี้รัฐต้องเอื้ออำนวยและส่งเสริมให้แรงงานกลุ่มชาติพันธุ์รวมตัวกันและสามารถทำหน้าที่พิทักษ์สิทธิของชุมชนแรงงานแห่งตนได้อย่างเหมาะสม เปิดโอกาสให้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมได้เช่นเดียวกับสหภาพแรงงานในสถานประกอบการทั่วไป ทั้งนี้เพราะพวกเขาจะได้ทำหน้าที่สร้างระบบคุ้มครอง เฝ้าระวังและช่วยเหลือกัน โดยเป็นการพึ่งตนเองและพึ่งพิงกันและกันที่สุดในที่สุด

(6) พัฒนาและพัฒนาภาคเกษตรกรรมในพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยเดิม เร่งการสร้างงานในชนบท เปิดโอกาสให้สามารถทำงานหลากหลายรูปแบบได้ในชุมชนท้องถิ่นของตน เพื่อป้องกันการอพยพเคลื่อนย้ายมาทำงานในเมือง จนขยายไปสู่ปัญหาสังคมอื่นๆอีก ขณะเดียวกันเร่งสร้างระบบสวัสดิการสังคม ที่เน้นการให้หลักประกันพื้นฐานแก่ชีวิตคนทำงานที่บ้าน (Homeworker) ในรูปแบบการประกันสังคมแก่คนที่ทำงานที่บ้าน หรือทำงานโดยไม่ต้องสังกัดองค์กรใด

(7) ปรับปรุง ยกเครื่องการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่นให้มีประสิทธิภาพ มุ่งกระจายบริการให้ครอบคลุมทั่วถึง เน้นบริการในเชิงรุกมากกว่าคอยรอรับปัญหา

ในหน่วยงาน มีหน่วยงานเจ้าภาพคอยประสานความร่วมมือในการให้ความช่วยเหลือในลักษณะทีมงานหรือเครือข่าย มุ่งการให้บริการที่เข้าถึงใกล้ชิดด้วยระบบงานที่มีคุณภาพ มีการจัดอบรมเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ให้เข้าถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อของพวกเขา จัดความสัมพันธ์แนวนอนเพื่อเสริมความสัมพันธ์ที่เสมอภาค เท่าเทียม ลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพื่อให้เข้าใจสถานะแห่งชีวิต และความเป็นมนุษย์ของพวกเขา

4. นโยบายการขยายสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงระบบสวัสดิการด้านสุขภาพ

(1) แรงงานชาติพันธุ์พึงได้รับสิทธิในการเข้าถึงระบบสวัสดิการด้านสุขภาพและสาธารณสุขอย่างเท่าเทียม ไม่มีการเลือกปฏิบัติ ทั้งโดยความรับผิดชอบของเจ้าของ ผู้ประกอบการ ในฐานะที่เป็นแรงงาน และทั้งในฐานะพลเมืองแห่งรัฐ การได้รับสวัสดิการจากโครงการหลักประกันสุขภาพ “โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค” เป็นสิทธิพื้นฐานที่รัฐต้องมอบให้เพื่อการคุ้มครองสุขภาพ และยิ่งต้องเพิ่มความคุ้มครองเป็นพิเศษในกรณีแรงงานที่ต้องอพยพไปทำงานไกลบ้าน และไม่สามารถกลับมาใช้สิทธิตาม “ที่อยู่” ในบัตรดังกล่าวได้

การปรับเงื่อนไขในการให้บริการตามโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคในระยะที่สอง ซึ่งให้โอกาสแก่แรงงานที่ออกไปทำงานไกลบ้านสามารถเลือกใช้บริการในสถานบริการใกล้ที่ทำงาน เป็นเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้แรงงานทั่วไปเข้าถึงบริการสาธารณสุขได้ดีขึ้น แต่สำหรับแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์จำเป็นต้องขยายสิทธิและโอกาสให้กว้างขวางและยืดหยุ่นมากขึ้น ทั้งนี้เพราะพวกเขามักจะอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ก้นดาร์และไม่ค่อยมีโอกาสมาใช้บริการในสถานพยาบาลของรัฐอยู่แล้ว

กรณีกลุ่มชาติพันธุ์และคนพลัดถิ่น ที่ไร้สิทธิความเป็นพลเมืองควรให้ความช่วยเหลือด้านการขยายโอกาสในการเข้าถึงบริการสวัสดิการสุขภาพโดยพื้นฐานให้เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญในลำดับต้นแก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ ผู้พิการ หรือผู้ที่ประสบปัญหาทางสังคมที่ไร้ที่พึ่งพิง

(2) การส่งเสริมให้มีการพัฒนา “ระบบสุขภาพทางเลือก” ในรูปแบบหลากหลายในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งอาจจะเป็นระบบดูแลสุขภาพแบบแผนปัจจุบัน แบบพิธีกรรม แบบภูมิปัญญาดั้งเดิม แบบผี เทวดา เป็นต้น การส่งเสริมให้ผู้รู้ในระบบสุขภาพของชุมชนมีโอกาสดูแลบเทาา อุตลักษณ์วิธีการทางธรรมชาติของแต่ละฝ่าย จะเป็นการเปิด “ลู่วางเลือก” ให้ชุมชนมีทางออกในหลายๆทางมากขึ้น และยังคงดำรงความเป็นกลุ่ม ชุมชนเดิมไว้อย่างผูกพัน เหนียวแน่น เป็นการเสริมพลัง ความเข้มแข็งของชุมชนไปพร้อมกัน

(3) การสร้างและพัฒนารูปแบบการประกันสุขภาพให้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ ควรจะพิจารณาในรูปแบบที่เป็นเชิงรุก หรือมีความเคลื่อนไหว (mobile) ไม่ใช่การรอให้มารับบริการรักษาพยาบาลใน

สถานพยาบาลอย่างเดียว การเสริมการอบรมให้ความรู้ด้านการป้องกันและการส่งเสริมสุขภาพควรเป็นหลักการประกันสุขภาพที่เริ่มได้ทันที และควรเป็นการเริ่มดำเนินการโดยผสมผสานระหว่าง 2 วิถีวัฒนธรรม คือแผนชุมชนเดิมกับแผนสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดบทเรียนแลกเปลี่ยนกันและกัน และทำให้เกิดองค์ความรู้ในการป้องกันตนเองขั้นพื้นฐานด้วย

6.5.2 กลุ่มผู้ประสบความทุกข์ในกระบวนการยุติธรรม

กรณีเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และ กรณีผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถาน

กลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่กระทำผิดในมูลฐานที่แตกต่างกัน แต่ต้องเผชิญกับความทุกข์จากระบบและกลไกการลงโทษในกระบวนการยุติธรรมที่คล้ายกัน เป็นความทุกข์ร่วมอันเนื่องมาจากภาวะความยากจนและต้องการ “แก้จน” ในสถานการณ์ทางเลือกที่จำกัด การเผชิญหน้ากับความทุกข์ของระบบลงโทษในกระบวนการยุติธรรม ที่เน้นฐานคิดของการ “ลงโทษและแก้แค้น” โดยรัฐ ยิ่งส่งผลให้พวกเขาต่างถูกลงทัณฑ์จากสังคมมากขึ้น นโยบายความช่วยเหลือด้านสวัสดิการเพื่อฟื้นฟู พัฒนากลุ่มประชากรดังกล่าว ได้แก่

1. นโยบายการพัฒนาระบบงานและกลไกบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังทั้งระบบอย่างมีประสิทธิภาพที่สำคัญได้แก่

(1) การจัดระบบคัดกรองเด็กและผู้ต้องขังที่ต้องโทษระดับเบาตามฐานความผิด วัย ปัจจัยสาเหตุที่กระทำผิด และการพัฒนาการประเมินสภาวะทางสังคมของเด็กเพื่อจัดความช่วยเหลือให้เหมาะสม

การพัฒนาระบบงานในสถานพินิจต้องเปลี่ยนมิติการทำงานใหม่ ไม่ใช่เพียงการทำงานเชิงรับในระดับสถาบัน แต่เน้นการพัฒนาระบบคุ้มครองเด็กที่จำเป็น เช่น การจัดระบบจำแนกประเภทเด็กที่กระทำผิดตามฐานความผิด วัย เพศ เพื่อป้องกันการนำเด็กทุกกลุ่ม วัย ฐานความผิดมารวมอยู่ด้วยกันโดยไม่มีการจำแนกดังเช่นสภาวะปัจจุบัน ส่งเสริมให้มุ่งเน้นกระบวนการทำงานด้าน Social Assessment ที่ลึกซึ้งขึ้นเพื่อให้ นักสังคมสงเคราะห์ทำหน้าที่ในการนำเสนอข้อมูลทางสังคมของเด็กวิเคราะห์เหตุที่มาของฐานความผิด แร่ยั่วยุ แรงจูงใจต่อการกระทำผิดเพื่อให้เห็นเหตุจูงใจเจตนาที่จะเป็นข้อบ่งชี้ถึงฐานความผิดของเด็กและเยาวชนอย่างลึกซึ้งขึ้น การให้ความสำคัญกับกระบวนการประเมินสภาวะทางสังคมและที่มาของฐานความผิดดังกล่าว จะเป็นประโยชน์ในการคัดกรองเด็กจำนวนหนึ่งออกจากการถูกลงโทษในสถานพินิจ เป็นการใช้แนวทาง “ยุติธรรมแบบหักเห”

นำเด็กออกจากสถานพินิจฯ และสร้างสรรค์แนวทางการลงโทษในรูปแบบอื่นๆ อันเป็นทางเลือกใหม่ทางสังคมให้แก่เด็กที่เป็น “เหยื่อ” มากขึ้น

(2) การทบทวนและพัฒนาหลักเกณฑ์การให้ประกันตัวแก่เด็กในครอบครัวยากจนที่มีฐานความผิดน้อยและเป็นการทำความผิดโดยไม่เจตนา โดยเปิดโอกาสให้เด็กมีโอกาสเข้าถึงสิทธิในการประกันตนมากกว่านี้ และควรปรับเงื่อนไขในการพิจารณาช่วยเหลือเด็กอย่างมีหลักการที่คำนึงถึงความเป็นธรรมและให้ความคุ้มครองสิทธิเด็ก หรือผู้ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ต่างชนชาติ ต่างภาษา อย่างเหมาะสม เช่น การจัดหาล่าม ทุนายความ ผู้รู้ทางกฎหมาย ที่เข้ามาให้คำแนะนำทางกฎหมายในขณะที่ยังเด็กและครอบครัวเผชิญภาวะวิกฤต จากความไม่รู้ไม่เข้าใจกระบวนการทางกฎหมาย และการมีนักวิชาชีพเช่น นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา ร่วมทำงานด้านการแสวงหาข้อเท็จจริง ประเมินสถานะครอบครัว สังคม การทำงานกับทรัพยากรภายนอก การจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือผู้ต้องหาหรือจำเลย กองทุนช่วยเหลือทุนายความที่อาสาช่วยว่าความให้แก่คนจนกลุ่มต่างๆ

(3) การพัฒนาเกณฑ์มาตรฐานในการให้ความช่วยเหลือเด็กนั้น ควรมีการดำเนินการสร้างและพัฒนาโดยผ่านนักวิชาชีพหลายสาขา เพื่อให้เกณฑ์มาตรฐานสามารถให้การคุ้มครองเด็กได้อย่างครอบคลุม เหมาะสม เกณฑ์มาตรฐานดังกล่าวควรอยู่บนฐานการคุ้มครองสิทธิของเด็ก การคำนึงถึงความหลากหลายแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ธรรมชาติและวัยที่มีความต้องการต่างกัน

(4) การพัฒนาระบบและโครงสร้างการทำงานที่ครบวงจรและรวดเร็ว ทั้งในสถานพินิจฯ และทัณฑสถาน เพื่อสร้างมาตรฐานการทำงานอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน ควรผลักดันให้แต่ละหน่วยงานจัดทำแผนผังกลไกการทำงาน (Mapping Route) ของแต่ละหน่วยขึ้นเพื่อให้เห็นรายละเอียดของขั้นตอนการปฏิบัติงาน เห็นส่วนที่เป็นจุดอ่อนที่ต้องต่อเติม แก้ไข เห็นจุดแข็งที่ต้องการการส่งเสริมมากขึ้น กระบวนการจัดทำ Mapping Route จะเป็นเสมือนการร่วมกันทบทวนรายละเอียดของการทำงาน เป็นการต่อยอดเพื่อพัฒนาหลักและระบบงานที่เป็นจริง และนำไปสู่การจัดระบบแบบเชื่อมโยงทั้งหมด ลดความซ้ำซ้อนและแยกส่วนที่เคยดำรงอยู่ในระบบบริการ

(5) การปรับและพัฒนารูปแบบใหม่ๆ ในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้กระทำผิด ที่เป็นคนจน ฐานความผิดน้อยและกระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เน้นการฟื้นฟูสภาพมากกว่าการลงโทษ และส่งเสริมให้มีการจัดบริการเสริมให้ครบวงจร เช่น บริการเสริมด้านการศึกษา การฝึกอาชีพ ที่มีเนื้อหาหลักสูตรสอดคล้องกับการพัฒนาตนเอง เพื่อจะได้ออกไปดำเนินชีวิตอย่างมีทางเลือกในอนาคต เน้นการทำงานด้านความคิดการฟื้นฟูอารมณ์ จิตใจ ทักษะชีวิตและสังคม

(6) การเร่งพัฒนาความรู้ เทคนิค ทักษะเชิงลึกให้แก่บุคลากรทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคลากรที่ทำงานใกล้ชิดทางตรงกับเด็ก เช่น พ่อบ้าน แม่บ้าน ครูพี่เลี้ยง ฯลฯ ซึ่งถูกกลະเลียดด้านการพัฒนามานาน การปรับหลักสูตรการเรียนการสอน และฝึกอาชีพในสถานพินิจฯ เรือนจำ ทัดตลสถานต่างๆ ควรเน้นหลักสูตรที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับการทำงานกับความคิด การช่วยเหลือบำบัดทางอารมณ์ จิตใจ เน้นทักษะชีวิต ทักษะสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อการยังชีวิตในอนาคต

(7) การจัดพื้นที่และบริการเสริมที่เหมาะสมเพื่อให้บริการลักษณะเฉพาะแก่ผู้ต้องขังที่เป็นแม่ตั้งครรภ์ แม่ที่คลอดบุตรในเรือนจำ และการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมสำหรับเด็กถูกผู้ต้องขัง ทั้งนี้ควรประสานกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องในการจัดหาครอบครัวทดแทนหรือครอบครัวอุปการะแก่เด็ก กรณีที่ครอบครัวยังไม่พร้อมรับผิตชอบ

(8) การปรับปรุงกฎหมายในการลงโทษผู้ต้องโทษกักขังแทนค่าปรับในสถานี่ตำรวจ การพัฒนารูปแบบการทำงานในกระบวนการยุติธรรมทางเลือกแก่ผู้ต้องขังที่ศาลตัดสินให้จ่ายค่าปรับแทนโทษกักขัง และประสานกับชุมชน องค์กร ให้เกิดกระบวนการคุมประพฤติที่เป็นทางเลือก และสร้างแนวคิดการดูแลผู้กระทำผิตโดยครอบครัวและชุมชน ให้มีแนวทางหลากหลายมากขึ้น

(9) การเร่งปฏิรูป “ระบบอำนาจและอิทธิพล” ในหน่วยงานสถานพินิจฯและทัณฑสถาน เพื่อลดการใช้อำนาจและความรุนแรงกับเด็กและผู้ต้องขังที่อ่อนแอ การเฝ้าระวังปัญหาอย่างจริงจัง ลดทอนความคิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดา และร่วมกันจัดความสัมพันธ์ใหม่ ที่ไม่ใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระบบอุปถัมภ์ พรรคพวก

2. การทำงานกับครอบครัวและชุมชนเพื่อการส่งเด็กคืนกลับสู่สังคมอย่างมั่นคง สำหรับเด็กที่เป็น “ผู้กระทำความรุนแรง” ควรได้รับการคุ้มครองสิทธิและมีการพิจารณาฐานความผิตโดยคำนึงถึงเงื่อนไขและบริบททางสังคม สิ่งแวดล้อมในฐานะที่เป็น “เหยื่อ” ของระบบโครงสร้างใหญ่ ระบบยุติธรรมที่ดำเนินการสำหรับเด็กควรเป็นระบบยุติธรรมที่ทำงานกับครอบครัว ชุมชนและเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กที่มีฐานความผิตในระดับเบาหรือผิตโดยไม่เจตนา มีทางเลือกในการแก้ปัญหาใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันต้องพัฒนาความสามารถในการทำงานกับครอบครัวของเด็กและการทำงานกับชุมชนในลักษณะคู่ขนาน เพื่อถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการแก้ปัญหาเด็กด้วยการทำงานกับครอบครัวและชุมชน ควรมุ่งเน้นการรณรงค์เพื่อปรับทัศนคติของคนในสังคมผ่านการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ให้มีความเข้าใจและให้โอกาสเด็กและเยาวชนได้เข้าร่วมในกิจกรรมระดับต่างๆ ของชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างการยอมรับและการตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง อันจะเป็นภูมิคุ้มกันการเข้าสู่การกระทำผิตซ้ำต่อไปในอนาคต

3. พัฒนาการทำงานเชิงบำบัดฟื้นฟูด้วยการมุ่งสร้างเสริมพลังอำนาจในตัวเด็กเพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งตน (Build up self-esteem) อันจะเป็นการเปลี่ยนตนเองจากภายใน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ลึกซึ้ง ยากและต้องใช้เวลาอันยาวนาน กระบวนการฟื้นฟูจำเป็นต้องมีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งการช่วยเหลือเฉพาะด้านด้านปัจจัย วัตถุ ด้านเงินทุนที่ควรให้อย่างต่อเนื่อง ในระยะเวลานานที่จะได้โอกาสในการปรับตัว เมื่อต้องออกมาสู่สังคมภายนอก

4. จัดบริการสังคมเสริมด้านการศึกษา ทั้งการอ่านออกเขียนได้ และการเสริมทักษะอาชีพ เพื่อให้สามารถฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพด้านความรู้ได้

5. จัดพื้นที่และบริการเฉพาะให้แก่ผู้ต้องขังหญิงที่เป็นผู้ตั้งครรภ์ และเด็กลูกผู้ต้องหา และกระจายบริการดังกล่าวในเรือนจำและทัณฑสถานที่อยู่ห่างไกลและมีขนาดเล็ก จัดอาหาร นมอุปการณที่จำเป็นในการเลี้ยงดูเด็กให้แก่แม่ตั้งครรภ์ และแม่หลังคลอด มีบุคลากรติดตามเพื่อป้องกันการติดเชื้อ และติดตามดูให้เกิดการเลี้ยงดูในสภาพที่เหมาะสมท่ามกลางข้อจำกัดต่างๆ

6. การจัดสวัสดิการช่วยเหลือต่อเนื่องให้แก่ผู้ต้องโทษที่พ้นความผิดแล้วในระยะหนึ่ง เพื่อให้โอกาสในการปรับตัว การหนุนช่วยให้พวกเขา (เธอ) สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น พร้อมกับมีทางเลือกในชีวิตที่เพิ่มขึ้น

7. ส่งเสริมแนวทางการบำบัดฟื้นฟูผ่านแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หรือกระบวนการยุติธรรมแบบหักเห เพื่อต้องการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน และผู้ที่เป็นผู้เสียหาย ให้มาร่วมดูแล ค้ำครองและให้โอกาสผู้กระทำผิด ให้อยู่ร่วมกับสังคมภายนอกได้โดยไม่ต้องเข้ามารับโทษในเรือนจำ และส่งผลให้ผู้กระทำผิดที่ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไร้ที่พึ่ง ไม่ต้องถูกประทับตราจากสังคมภายนอกในอนาคต

6.5.3 กลุ่มผู้เสพยาเสพติด

1. การอบรมให้ความรู้กับกลุ่มผู้เสพยาเสพติดให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องต่อพิษภัยของยาบ้า การให้ความรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงความเชื่อที่ผิดเกี่ยวกับการเสพยา เช่น ยาเสพติดช่วยลดความอ้วน ยาช่วยให้ขยันดูหนังสือสอบได้ดีขึ้น การสร้างหลักสูตรอบรมควรให้ความสำคัญกับรูปแบบ กระบวนการจัดอบรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ พัฒนาการของวัยรุ่น และควรพัฒนาเนื้อหาให้ลึกซึ้งในการเห็นผลเสียหรือผลกระทบต่อร่างกาย อารมณ์ จิตใจและชีวิตในระยะยาว ผ่านรูปแบบต่าง ๆ และการใช้สื่อที่เข้าถึงพวกเขาได้อย่างแท้จริง การใช้สื่อมนุษย์ อาจเป็นตัวอย่างหนึ่งของการเข้าถึงความทุกข์และความสูญเสียที่เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมา

2. การปรับกระบวนการทรรศน์และทัศนคติในการมองผู้เสพยาเสพติดอย่างเข้าใจ ให้โอกาส และลดความรังเกียจผู้เสพยา

(1) การทำความเข้าใจสาเหตุของการเสพยาในหลายมิติ จะช่วยให้เห็นทางเลือก ทางออก ในการช่วยเหลือผู้ติดยาได้ครอบคลุมหลายด้าน เช่น กรณีที่ติดยาเพราะ “อยากลืม” ปัญหา หลายด้านที่เขาเผชิญอยู่ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ ความรัก การเรียน ปัญหาทาง อารมณ์ต่างๆ หากผู้เกี่ยวข้องมีการเปลี่ยนแปลงความคิดที่มีต่อเด็กติดยาในหลายมิติ จะทำให้ สามารถทำงานกับสาเหตุแห่งปัญหาที่ลึกซึ้งขึ้น การเปลี่ยนฐานความคิด ความเข้าใจว่าเด็กติดยา เสพติดเพราะ “อยากลืม” มากกว่า “อยากลอง” จะนำไปสู่กระบวนการค้นหาแนวทาง วิธีการที่เข้าถึง ความทุกข์ของเด็กและร่วมหาทางป้องกันในมิติที่ลึกซึ้งมากกว่าการอบรมให้รู้และมี “ทักษะปฏิเสธ” เพียงด้านเดียว เพราะการอบรมความรู้เรื่องทักษะ จะนำไปสู่การสะกิดกันพฤติกรรมอยากลองของเด็ก ซึ่งอาจทำได้ในแต่ละครั้ง แต่ไม่สามารถนำเด็กไปสู่การพึ่งตนเองในการแก้ปัญหาระยะยาว

(2) การเปิดโอกาสและขยายพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มผู้เสพยาเสพติด ได้มีโอกาสรวมตัว กันดำเนินกิจกรรมในชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ ยอมรับ ให้โอกาส ลดพฤติกรรมรังเกียจ เหยียดหยามผู้เสพยา เปิดโอกาสให้ผู้เสพยาได้มีโอกาสสร้างคุณค่าในตนเอง และสามารถกลับมา ใช้ชีวิตในวิถีปกติได้

(3) การสร้างความเข้าใจกับกลุ่มผู้เสพยาเสพติดที่ส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นให้มีความเข้าใจที่ถูก ต่อพิษภัยของยาบ้าว่า ปรากฏการณ์ที่ช่วยให้เกิดพฤติกรรมชยัน หรือยาช่วยลดความอ้วนนั้น เป็น ความเข้าใจผิด และนำไปสู่ผลระยะยาวที่เลวร้ายต่อร่างกาย อารมณ์ สมอง และจิตใจ การเสริม ความรับรู้ด้วยเนื้อหาที่น่าสนใจ ในช่วงเวลาความถี่และรูปแบบที่เหมาะสมเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงใน มาตรการการเสริมความรู้ในเรื่องนี้

(4) เสริมความเข้าใจกับชุมชนแวดล้อม ให้เข้าใจ ยอมรับ ให้โอกาส ลดพฤติกรรมรังเกียจ เหยียดหยามผู้เสพยา เปิดโอกาสให้ผู้เสพยาได้มีโอกาสสร้างคุณค่าในตนเองเพื่อลดความแปลก แยก อับอายที่สังคมไม่เข้าใจพวกเขา ส่งเสริมการทำงานกับครอบครัว ชุมชน เพื่อให้ชุมชนร่วมกัน คิดค้นรูปแบบการบำบัดฟื้นฟูที่เหมาะสม สอดคล้อง และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับครอบครัว

3. การจัดระบบสวัสดิการที่ครอบคลุมในหลายด้านเพื่อสร้างทางเลือก ทางออกของการแก้ ปัญหาการเปิดโอกาสให้ผู้เสพยาเข้ารับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจได้อย่างไม่ มีอุปสรรคและข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการ และควรกระจายบริการออกไปในสวนภูมิภาคให้ทั่วถึง ทั้งนี้ควรมีการปรับระบบบริการ ตั้งแต่ระบบแรกเริ่ม การบำบัดรักษา การฟื้นฟูสภาพ จนถึงการใช้

การศึกษาด้านความรู้ การงานและอาชีพในรูปแบบบริการที่ครบวงจร รวมถึงการจัดระบบส่งต่อ (Referral System) ในการรับบริการภายนอกที่มีประสิทธิภาพ ไม่ทำให้กระบวนการช่วยเหลือกลายเป็นกระบวนการกระทำซ้ำและการ “ตีตรา” ผู้ติดยาเสพติด

4. การขยายหน่วยงาน สถานบำบัดผู้ติดยาเสพติดให้มีกระบวนการรักษา พื้นฟู ป้องกัน การเสพติดการให้คำปรึกษา ให้มีความครอบคลุม เชื่อมโยง เช่น จัดระบบบริการให้คำปรึกษาที่มีทักษะ หรือเทคนิคที่ลึกซึ้งขึ้น ในการทำงานกับผู้เสพยา เสริมนวัตกรรมรูปแบบใหม่ในการทำงาน เช่น เทคนิคครอบครัวบำบัด ด้วยเกม กระบวนการกลุ่มแบบใหม่ๆ การจัดการฝึกอบรมให้แก่กลุ่มเด็ก เยาวชนที่เกี่ยวข้องโดยปรับเป็นรูปแบบนันทนาการ การใช้แนวทางดนตรีบำบัด ศิลปะบำบัด การแสดงละครเวที มาช่วยเสริมให้เกิดการทำงานที่ครบวงจรมากขึ้น

5. ส่งเสริมการทำงานกับครอบครัว สถานศึกษา สถานศาสนา ชุมชน เพื่อให้ทั้ง 2 หน่วย สังคมร่วมกันคิดค้นรูปแบบการช่วยเหลือ บำบัดฟื้นฟูที่เหมาะสม สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ ควรสร้างเครือข่ายการป้องกัน ช่วยเหลือและให้ความคุ้มครองเด็ก ผู้เสพยา ไม่ให้ตกสู่วงจรเดิมอีก

6. ควรแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้ารับการบำบัดรักษา และการฟื้นฟู สภาพร่างกายและจิตใจของผู้เสพยาเสพติด โดยให้ผู้ติดยาเสพติดสามารถเข้ารับการบำบัดและฟื้นฟูสภาพ โดยไม่มีความผิด พร้อมทั้งจัดให้มีระบบการบริการบำบัดและฟื้นฟู การฝึกอบรมด้านอาชีพ และการปรับสภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เสพยาเสพติดอย่างทั่วถึง เพื่อให้ผู้เสพยาสามารถกลับเข้าสู่สังคม ได้อย่างปกติสุข

7. จัดระบบบริการให้คำปรึกษาที่มีทักษะหรือเทคนิคที่ลึกซึ้งขึ้นในการทำงานกับผู้เสพยา เพื่อให้ผู้เสพยาได้รับการบำบัดผ่านรูปแบบต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ จัดบริการครอบครัวบำบัด กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน กลุ่มครูอาจารย์ กลุ่มพระ นักบวช โดยเสริมการฝึกอบรมให้แก่กลุ่มบุคคลที่แวดล้อมผู้เสพยาเสพติดได้เข้าใจและร่วมให้ความช่วยเหลือในทิศทางที่เหมาะสม

8. จัดหน่วยให้คำปรึกษาสำหรับพ่อแม่ ผู้ปกครอง เพื่อลดภาวะเครียดและเสริมทักษะในการจัดการกับปัญหาเสพติดของลูก ด้วยความเข้าใจ และลดความขัดแย้งในครอบครัว

9. สร้างเครือข่ายประสานงานเพื่อขอความสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ให้ร่วมกันคิดค้น แนวทางการช่วยเหลือ คุ้มครองที่เหมาะสม โดยไม่ใช้แนวทางการลงโทษเป็นหลักเพียงอย่างเดียว

10. การสร้าง แสวงหาการมีส่วนร่วมกับอดีตผู้เสพยา ให้ร่วมมือกันทำงานในฐานะ “สื่อมนุษย์” เพื่อช่วยเหลือสังคม เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่พวกเขา เรียกความเชื่อมั่นและพลัง อำนาจกลับคืนมาในระยะยาว

6.5.4 กลุ่มคนทำงานให้บริการทางเพศ

1. นโยบายสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพอย่างหลากหลาย : อาชีพเดิมที่มีสวัสดิการมากขึ้น หรืออาชีพใหม่ที่มีรายได้ดีและมีความเป็นมนุษย์มากกว่าเดิม

(1) ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยที่เป็นผู้ทำงานบริการทางเพศส่วนใหญ่ที่พบ เป็นผู้ที่เคยทำงานด้านอื่นๆมาก่อน แต่เนื่องจากพื้นฐานความรู้เดิมมีน้อย และการทำงานอาชีพที่พวกเขาและเธอจะเข้าไปทำงานเพื่อหารายได้ เป็นงานรับจ้างระดับต่ำ และงานนอกระบบ ที่นายจ้างกดค่าแรงงานและเอาเปรียบในสภาพการจ้างอย่างมาก พวกเขาและเธอต้องการมีรายได้ที่ดี-หมายถึง รายได้ที่มากเพียงพอจะส่งเสียพ่อแม่ พี่น้อง หรือลูกๆได้ ดังนั้น หน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรมีนโยบายประสานงานกับหน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หรือพัฒนาฝีมือแรงงาน และประสานงานกับองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ตลอดจนหน่วยงานเอกชนด้านสวัสดิการสังคม ในการพัฒนาโครงการที่มีลักษณะเน้น “การพัฒนาสังคม” เข้าไป เสริมสร้างทางเลือกใหม่ๆให้กับพวกเขาและเธอ โดยเน้นความสมัครใจ ไม่บังคับ หรือกวาดต้อนให้ทำงานด้านบริการทางเพศมาเข้าโครงการ ที่มีเป้าหมายคือกระบวนการเปลี่ยนแปลง “คุณสมบัติ” ของเขาและเธอให้สามารถทำงานอิสระอื่นๆที่มีรายได้ผลตอบแทนที่ดี หรือมีการรวมตัวเป็นชุมชน ที่เน้น “การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาส” ให้พวกเขาและเธอ โดยรัฐให้การสนับสนุนเงินทุนและการฝึกอบรมทางวิชาชีพวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้มี “คุณสมบัติพื้นฐาน” ที่เพียงพอจะเป็นต้นทุนสำหรับการเลือกในทางเลือกใหม่ๆ อาทิ การค้าขายอาหารที่เป็นเจ้าของกิจการเอง การเป็นนักดนตรี การเป็นเจ้าของกิจการด้านงานประดิษฐ์งานฝีมือ หรือร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น

(2) ผลการวิจัยพบว่าผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยในกลุ่มขายบริการทางเพศมี “คุณสมบัติพื้นฐาน” ที่จะนำไปสู่ทางเลือกในการประกอบอาชีพแตกต่างกันมาก ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยที่มีข้อจำกัดในด้าน “คุณสมบัติพื้นฐาน” มากที่สุดในกลุ่มนี้ ได้แก่ ผู้ทำงานบริการทางเพศหน้าสถานีรถไฟในจังหวัดภาคใต้ หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ที่ทำหน้าที่พัฒนาสังคม พัฒนาชุมชน และหนุนเสริมความมั่นคงของมนุษย์ ควรดำเนินโครงการที่เน้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ลึกลงไปในระดับจิตสำนึก หรือทัศนคติ ให้มี “การทบทวนและสร้างความหมายใหม่ของกิจกรรมพัฒนา” ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ โครงการเลี้ยงหมู โครงการส่งเสริมอาชีพ และโครงการด้านสินเชื่อเงินทุนต่างๆ โครงการเหล่านี้จะต้องได้รับการปลูกฝังพื้นฐานของ “ความเอื้ออาทร” และการเปิดโอกาสในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสังคมอย่างกว้างขวาง (Social partnership) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะเข้าไปหนุนเสริมให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อเพื่อนร่วมชุมชนที่มี

ความยากลำบากกว่า ให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงทัศนคติจากการรังเกียจ-ประณามหยามเหยียด มาเป็นการให้เกียรติและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเพื่อนร่วมสังคม

(3) หน่วยงานภาครัฐบาล ที่รับผิดชอบด้านการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรมีนโยบายเป็นเจ้าภาพ ดำเนินงานสนับสนุนให้หน่วยงานเอกชนที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคม ตลอดจนองค์กรชุมชนใกล้เคียงเข้ามาดำเนินงานในรูปแบบ “กระบวนการพัฒนาสังคม” ให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มผู้ขายบริการทางเพศที่มีข้อจำกัดด้าน “คุณสมบัติพื้นฐาน” ในการประกอบอาชีพ อื่นๆอย่างมาก ให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนอย่างมีสันติสุข มีความมั่นคงปลอดภัย และปราศจากการกดขี่เบียดขับ ดำเนินการในรูป “การจูงใจ-ให้โอกาส-และเสนอทางเลือกที่เหมาะสม” ให้กับผู้ขายบริการทางเพศกลุ่มหน้าสถานีรถไฟ ในการประกอบอาชีพอื่น หากมีโอกาสเป็นไปได้ ก็ให้ผู้ขายบริการทางเพศกลุ่มนี้มีกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงสร้างสรรค์กับชุมชน ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบแผนการดำเนินชีวิตของพวกเขา เพื่อเน้นให้ชุมชนได้เข้าใจสภาพชีวิตและความยากลำบากของพวกเขา และได้มีโอกาสแสดงความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ที่มีชะตากรรมยากลำบากว่าตน

(4) ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยที่เป็นผู้ขายบริการทางเพศ ที่มีรายได้ดีพอสมควร แต่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้างและไม่มีสวัสดิการในการทำงานเท่าที่ควร อาทิ กรณีสาวคาราโอเกะ หญิงขายบริการในบาร์ญี่ปุ่น อโกโงบอยที่ภาคเหนือ และชายขายบริการทางเพศที่พัทยา เป็นต้น ทางเลือกที่จะให้มีอาชีพใหม่ อาจจะเป็นไปได้ยากในระยะสั้น เนื่องจาก ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ทำให้ต้องมีรายได้มากพอสมควร จึงจะเพียงพอในการใช้จ่ายของครอบครัว หน่วยงานของรัฐและเอกชนควรเข้าไปดำเนินงานในลักษณะ “กระบวนการพัฒนาสังคม” ที่เน้นสร้างความเข้าใจในสภาพชีวิตของพวกเขาและเธอ หน่วยงานควรส่งนักสังคมสงเคราะห์หรือนักพัฒนาสังคม ที่มีทักษะด้านการวิจัยเชิงคุณภาพและการรวมกลุ่มสังคมเข้าไปศึกษา โดยให้มีทุนสนับสนุนให้มีโอกาสปลดหนี้สินให้กับครอบครัว กระตุ้นให้มีการพัฒนาคุณสมบัติพื้นฐานเพื่อการประกอบอาชีพทางเลือกอื่นในระยะยาว อย่างไรก็ตาม คนกลุ่มนี้จะต้องมีโอกาสในการตัดสินใจด้วยตนเอง หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานเอกชนอาจจะเข้าไปรวมกลุ่มให้เกิดกิจกรรม เพื่อหนุนสร้างคุณสมบัติพื้นฐานให้กับพวกเขาและเธอได้ แต่การขายบริการทางเพศในกลุ่มนี้ยังมีรายได้ดีพอสมควรแม้จะถูกเอารัดเอาเปรียบ ดังนั้น การเสนอทางเลือกให้เปลี่ยนแปลงอาชีพจะเป็นจริงได้ ต้องใช้เวลาพอสมควร

(5) กระบวนการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรมีนโยบายเป็นเจ้าภาพร่วมกันกับหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทดลองดำเนินโครงการให้บุคลากรขององค์กรเอกชน ที่ทำงานด้านสตรีและผู้ขายบริการทางเพศเข้าไปจัดตั้งหรือรวมพลัง

กลุ่ม โดยทำงานตำแหน่งที่เรียกว่า “นักรวมพลังกลุ่ม” (Group Organizers) ที่เน้นการสร้างสัมพันธภาพกับกลุ่มผู้ทำงานบริการทางเพศ กระตุ้นให้เข้าใจคุณค่าความเป็นมนุษย์ เปลี่ยนแปลงคุณสมบัติพื้นฐาน กระตุ้นให้กลุ่มแสวงหาทางเลือกในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง ปลอดภัย หนุนสร้างให้กลุ่มและผู้ทำงานด้านบริการทางเพศมีทักษะในการกำหนดสร้างแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ และพิทักษ์สิทธิของผู้ทำงานบริการทางเพศ

(6) ในขณะเดียวกัน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรมีนโยบายเป็นเจ้าภาพร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และหน่วยงานเอกชน ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาจจะสนับสนุนให้เกิด “โครงการวิจัยที่เน้นการกระทำทางสังคม” (Social Action Research) ที่มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วม และเน้นกระบวนการพัฒนาสังคมและการหนุนสร้างความมั่นคงของมนุษย์ในกลุ่มผู้ทำงานบริการทางเพศกลุ่มต่างๆ นักวิจัยในโครงการดังกล่าวจำเป็นต้องมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย เช่นเดียวกับ “นักรวมพลังกลุ่ม” (Group Organizers) โดยมีแนวทางการวิจัยเป็นการกระตุ้นให้ผู้มีส่วนร่วมการวิจัยเป็นผู้ผลักดันการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย เพื่อนำไปสู่ทางเลือกของการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพและมีความเป็นมนุษย์มากขึ้น

2. นโยบายสร้าง “สวัสดิการ” ในฐานะบูรณาการแห่งแบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทำงานบริการทางเพศ

(1) เนื่องจากคำว่า “สวัสดิการ” ที่นักวิจัยพบมีความหมายเป็น “บูรณาการแห่งการดำเนินชีวิต” ในแต่ละวันของคนยากจนคนด้อยโอกาส นโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องให้ความสำคัญกับบูรณาการของแบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทำงานบริการทางเพศ รูปธรรมของนโยบาย ได้แก่ หน่วยงานของรัฐและเอกชนต้องเข้าไปรวมกลุ่มพลังของพวกเขาและเธอ (Community Empowerment) ด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย ให้มีพลังในการต่อรอง หรืออย่างน้อยที่สุด ก็อาจจะรวมกลุ่มในรูปการช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจพื้นฐาน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ และเน้นกระบวนการของกลุ่มในการเรียนรู้ และแสวงหาวิธีที่จะตอบสนองความต้องการ “สวัสดิการ” ของกลุ่ม ที่มีสภาพปัญหาแตกต่างกัน ทั้งนี้การรวมกลุ่มตั้งอยู่บนแนวคิดเรื่อง “การลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ และการขยายโอกาสในด้านต่างๆ”

(2) การเสนอให้มีการดำเนินการให้บริการทางเพศกลายเป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย ด้วยเหตุผลเพื่อให้ได้ความคุ้มครองตามกฎหมายประกันสังคม นั้น อาจจะดำเนินการได้ในบางรายการณี ทว่า ไม่สมควรจะนำผู้ทำงานด้านบริการทางเพศทุกรายกรณีเข้าสู่ความคุ้มครองของระบบการประกัน

สังคมเหมือนกันหมด ทั้งนี้ เพราะปัญหาเรื่องการยินยอมเปิดเผยตนเอง มีระดับความแตกต่างกัน สวัสดิการของพวกเขาและเธอส่วนใหญ่ น่าจะมาจากการสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐและเอกชน ในเชิงกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมในลักษณะ “การพัฒนาสังคม” และ “การหนุนสร้างความมั่นคงของมนุษย์” โดยผ่านกิจกรรมกลุ่มและการรวมตัวต่อรองกับนายจ้าง ตลอดจนการสร้างเครือข่ายกิจกรรมของกลุ่มคนทำงานบริการทางเพศที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ อย่างครบวงจร

(3) แม้ว่านโยบายการดำเนินการให้การบริการทางเพศเป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย เพื่อให้ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายประกันสังคม อาจจะดำเนินการได้ในบางกรณี เฉพาะในรายที่ยินยอมเปิดเผยตนเอง นักวิจัยเห็นว่าไม่ควรมีนโยบายดังกล่าว เพราะการดำเนินการตามนโยบายดังกล่าว เสี่ยงการนำคนมาจดทะเบียนตีตราประทับว่าเป็นผู้ประกอบการอาชีพทางเพศ และเมื่อดำเนินการแล้ว ก็ยังคงมีคนทำงานบริการทางเพศที่ยินยอมที่จะอยู่ใต้ดินมากกว่าบนดิน ทั้งนี้ เราพอจะคาดการณ์ได้ว่า คนทำงานบริการทางเพศจำนวนมากจะเห็นว่าผลประโยชน์ทดแทนจากการประกันสังคม ไม่คุ้มค่างับต้นทุนแห่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่พวกเขาและเธออาจจะต้องสูญเสียไป คนทำงานบริการทางเพศจะเลือกที่จะอยู่ใต้ดินต่อไป เพราะการอยู่บนดิน ไม่ได้ให้คำตอบว่าจะมีสวัสดิการที่ดีกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สวัสดิการในความหมายของแบบแผนการดำเนินชีวิตที่พวกเขาและเธอมีสิทธิที่จะปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าที่มีอยู่น้อยนิด นั่นก็คือ ปัญหาเดิมไม่ได้แก้ไข และการจดทะเบียนตีตราประทับน่าจะนำมาซึ่งอุปสรรคของปัญหาใหม่ที่ยากและซับซ้อนกว่าเดิม

(4) รัฐควรมีนโยบายเก็บภาษีเหล่า เบียร์ ตลอดจนเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ในอัตราที่สูง และเก็บภาษีสถานบริการต่างๆ ในอัตราสูง ยกเว้นแต่สถานบริการนั้นจะมีหลักฐานพิสูจน์ว่าได้มีกิจกรรมดูแลพนักงาน หรือผู้ที่มาทำงานบริการทางเพศในสถานบริการของตน อย่างมีมาตรฐาน ที่เข้าข่าย “การให้สวัสดิการที่ดีแก่คนทำงาน” สถานบริการที่ดูแลพนักงานได้เช่นนี้ รัฐอาจพิจารณาลดหย่อนภาษีให้ ส่วนภาษีที่เก็บได้จากเหล่า เบียร์ และเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ตลอดจนสถานบริการอื่นๆ ที่ไม่มีโครงการสวัสดิการให้คนงาน รัฐนำเงินเหล่านี้มาสนับสนุนกิจกรรมการรวมตัวของกลุ่มผู้ทำงานบริการทางเพศ ดังกล่าวแล้วในข้างต้น

(5) รัฐต้องมีนโยบายลดจำนวนสถานบริการให้น้อยลง สถานบริการ สถานที่ค้าขายเหล่า เบียร์ และเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ต้องถูกจำกัดเขต (Zoning) ไม่ให้อยู่ใกล้โรงเรียน วัด โบสถ์ สุเหร่า มัสยิด ศาลสถาน สถานที่ราชการ สวนสาธารณะ ห้องสมุดสาธารณะ ภายในบริเวณที่ที่กำหนด เช่น 10 ตารางกิโลเมตร เป็นต้น นอกจากนั้น รัฐต้องจำกัดการโฆษณาประชาสัมพันธ์เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ไม่ให้ปรากฏในสาธารณชนจนทำให้เด็กและวัยรุ่นเห็นเป็นพฤติกรรมทางสังคม

ปกติ สำหรับกลุ่มอายุที่ยังขาดวุฒิภาวะ

(6) สำหรับเด็กเร่ร่อนที่ขายบริการทางเพศ มีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากผู้ทำงานด้านบริการทางเพศกลุ่มอื่นๆ เพราะมีความสลับซับซ้อนของสภาพปัญหาอย่างน้อยสองชุดทับซ้อนกันอยู่ ชุดแรกเป็นความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตที่อยู่ในท้องถนน ไม่กลับบ้าน ไม่ชอบที่จะกลับไปอยู่ในบ้านกับพ่อแม่ผู้ปกครอง ซึ่งมีสาเหตุความเป็นมาที่แตกต่างไปในแต่ละบุคคล ความพึงพอใจที่ดำเนินชีวิตในที่สาธารณะค่าไหนอนนั้น เป็นการตอบสนองกับอัตลักษณ์และตัวตนของพวกเขาไปอีกแบบฉบับหนึ่ง เป็นท่าทีต่อชีวิตที่พวกเขายึดเอาไว้เพื่อแสดงตัวตนและอำนาจเท่าที่พวกเขาจะมีได้ ดังนั้น การพาพวกเขากลับไปคืนพ่อแม่ผู้ปกครองที่บ้าน จะไม่ได้ผล ถ้าเขาไม่ได้ตัดสินใจกลับบ้านด้วยตัวของเขาเอง ส่วนการนำไปส่งเคราะห์ในสถานแรกรับก็เป็นการใช้อำนาจที่ปะทะกับตัวตนของเขาและพื้นที่ทางสังคมของพวกเขาอย่างรุนแรง “การออกมาจากบ้านและใช้ชีวิตเร่ร่อน” คือการประกาศว่าพวกเขาสามารถมีอำนาจเหนือชีวิตของตนเอง ถ้าในบ้านเป็นโลกที่เขาไร้อำนาจ บ้านก็ไม่ใช่โลกของเขา ไม่ใช่พื้นที่ทางสังคมของพวกเขา “การใช้ชีวิตเร่ร่อน” ก็คือพื้นที่ทางสังคมที่พวกเขาสามารถกำหนดสร้างได้ด้วยอำนาจของพวกเขาเอง

(7) ความสลับซับซ้อนของสภาพปัญหาอีกชุดหนึ่งของเด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้ คือการตัดสินใจขายบริการทางเพศ ซึ่งเป็นการกระทำเพื่อต้องการเงินมาเลี้ยงชีวิตให้ “อยู่รอด” ได้ในท้องถนน เพราะเมื่อลองขายบริการแล้ว ทำให้มีรายได้พอสมควร ได้เงินง่ายกว่า ใช้เวลาน้อยกว่า-ดีกว่าการเก็บเศษขยะไปขาย ขายพวงมาลัย เช็ดกระจกกรวด หรือรับจ้างล้างถ้วยชามตามร้านอาหารรถเข็นข้างถนน

(8) ควรมีนโยบายในลักษณะการเปิดทางเลือกหลายๆทางให้เด็กเร่ร่อน ทางเลือกของเด็กเร่ร่อนขายบริการทางเพศประการหนึ่งก็คือ การให้พวกเขาเรียนรู้การกลับมามีอำนาจและพื้นที่ทางสังคมได้อย่างหลากหลายวิธี โดยไม่จำเป็นต้องให้ “การใช้ชีวิตเร่ร่อน” ในฐานะเป็นคำตอบเดียวสำหรับการกำหนดสร้างพื้นที่ทางสังคม และการให้พวกเขาได้เรียนรู้ว่าการขายบริการทางเพศนั้นไม่ใช่คำตอบสำหรับการยังชีพเพื่อคงสภาพการเร่ร่อนไว้ได้นานๆอีกต่อไป การเรียนรู้ดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องใช้อนุเคราะห์ที่เข้าใจเรื่องอำนาจและพื้นที่ทางสังคมของเด็กเร่ร่อน กิจกรรมที่นำมาใช้ต้องเป็นกิจกรรม ที่ไม่เป็นปฏิปักษ์กับอำนาจและพื้นที่ทางสังคมของพวกเขา กิจกรรมที่เน้นระเบียบวินัยอย่างทหาร หรือการนำเข้าไปส่งเคราะห์ในสถานแรกรับ/สถานสงเคราะห์ที่เคยดำเนินการมานานแล้วนั้น น่าจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี

(9) นโยบายทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับเด็กเร่ร่อนที่ขายบริการทางเพศ น่าจะเป็นนโยบายด้านการพัฒนาโครงการที่เน้นการสร้างกิจกรรมเชิงการเรียนรู้ ที่เน้นศิลปะ วัฒนธรรม นันทนาการ

และการย้ำเน้นคุณค่าความเป็นมนุษย์ ดังเช่นที่ Drop Out ที่ทำงานในลักษณะสถานสงเคราะห์เปิดกับกลุ่มเยาวชนไร้บ้าน ที่เมืองรอตเตอร์ดัม เนเธอร์แลนด์ เน้นการให้บริการให้คำปรึกษาเชิงลึก เน้นการทำงานเป็นกลุ่มโดยเยาวชนเป็นแกนนำ ทำงานร่วมกันกับเยาวชนด้วยตนเอง หน่วยงานเปิดโอกาสให้เยาวชนมีงานทำ โดยร่วมมือกับร้านค้า ร้านอาหารเพื่อให้เยาวชนได้มีโอกาสใช้เป็นพื้นที่ฝึกงาน และเป็นการขยายพื้นที่ทางสังคมของตนเอง เป็นการส่งเสริมคุณค่าภายในตัวตนของเยาวชน บางรายที่มีพื้นฐานความสามารถด้านศิลปะ ก็เน้นการเสริมทักษะทางศิลปะ โดยอาศัยความร่วมมือของศิลปินมืออาชีพมาร่วมให้ความคิดเห็น ออกแบบพัฒนางานศิลปะของเยาวชนและนำไปติดแสดงตามที่ต่างๆ การทำงานของกลุ่ม Drop Out ที่เนเธอร์แลนด์เป็นการทำงานในเชิงลึกด้านการเสริมพลังอำนาจ หนุนสร้างความมั่นคงของมนุษย์ ให้มีต้นทุนชีวิตที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตในที่สุด

(10) องค์กร La Poubelle ที่เมืองทิลเบอร์ก ประเทศเนเธอร์แลนด์ก็เป็นอีกองค์กรหนึ่ง ที่น่าจะนำมาประยุกต์เป็นทางเลือกในการทำงานกับเด็กเร่ร่อนขายบริการทางเพศได้ องค์กรเป็นเหมือนโกดังเก็บเศษขยะรีไซเคิล แต่เป็นที่กระตุ้นคนตกงานให้ค่อยๆ พัฒนาศักยภาพของตนเองจนสามารถกลับมามี “คุณสมบัติพื้นฐาน” ที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ตามปกติ คนตกงานเหล่านี้เป็นคนตกงานเรื้อรัง คนงานที่เจ็บป่วยทางจิต และคนที่ติดยาเสพติด หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านคนไร้บ้านและเด็กเร่ร่อนน่าจะมียุทธศาสตร์ที่ปักในลักษณะเปิด และเชื่อมโยงกับวัด หรือองค์กรการกุศลที่ดำเนินงานด้านพัฒนาสังคม ดังเช่น La Poubelle โดยใช้กิจกรรมด้านศิลปะวัฒนธรรมเป็นสื่อให้เกิดการเรียนรู้ และนำไปสู่การกระตุ้นให้เกิดพัฒนาการทางสังคมของเด็กเร่ร่อนและคนไร้บ้าน โดยคู่ขนานไปกับการเน้นให้เด็กและคนไร้บ้านเหล่านี้ได้ “ลดรายจ่าย-เพิ่มรายได้-และขยายโอกาส” ด้วยความสมัครใจของพวกเขาเอง

(11) สำหรับกลุ่มนักศึกษาขายบริการทางเพศ ซึ่งมีสมมุติฐานของปัญหาแตกต่างจากกลุ่มขายบริการทางเพศกลุ่มอื่นค่อนข้างมาก กลุ่มนักศึกษาขายบริการทางเพศที่พบในการวิจัย ไม่ใช่กลุ่มคนที่มาจากความยากจนทางเศรษฐกิจดังเช่นกลุ่มอื่นๆ แต่เป็นเรื่องของการติดกับดักของบริโภคนิยม และกระบวนการชักจูงให้เข้าสู่การขายบริการทางเพศในตลาดสูง ที่เย้ายวนและนุ่มเนียน นักศึกษาหญิงที่ขายบริการทางเพศสารภาพว่า พ่อแม่ผู้ปกครองให้เงินมาเพียงพอเป็นค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายปกติอย่างเพียงพอ แต่พวกเธอเป็นเด็กที่ชอบใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย แต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายแบรนด์เนมราคาแพง เครื่องใช้เครื่องสำอางมีราคาและหลายคนใช้รถยนต์ เทียวเตร่ยามวิกาล รับประทานอาหาร เต้นรำและฟังเพลงในสถานบริการหรูหรา นโยบายที่จะดำเนินการเพื่อ

กลุ่มนี้ จะแตกต่างจากกลุ่มขายบริการกลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม ไม่ควรมีนโยบายให้สถานศึกษาลงโทษด้วยการไล่ออก หรือกดดันให้เด็กเหล่านี้ต้องจมลึกลงไปในตลาดการค้าประเวณียิ่งขึ้น ครูอาจารย์และผู้บริหารของสถานศึกษาควรใช้กระบวนการทางสังคม เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของนักศึกษาเหล่านี้ โดยประสานกับ “การจัดระเบียบสถานบริการอย่างเคร่งครัด”

(12) ผลการวิจัยพบว่า การขายบริการทางเพศของนักศึกษา มีส่วนสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตในหอพัก ที่ต้องห่างไกลพ่อแม่ผู้ปกครองที่อยู่ต่างจังหวัด มาพบกับเพื่อนในหอพักที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างมีอิสระเสรีภาพอย่างมาก และการคบเพื่อนที่มีโยงใยความสัมพันธ์กับบรรดาเจ้าของสถานบันเทิงที่มีธุรกิจทางเพศแอบแฝง ดังนั้น นโยบายที่พึงดำเนินการคือการเข้าไปดูแล การใช้ชีวิตในหอพักอย่างใกล้ชิด ซึ่งจะต้องระมัดระวัง ไม่ให้การดูแลการใช้ชีวิตในหอพักเป็นการใช้อำนาจกดดันเคี่ยวเข็ญหรือบังคับด้วยข้อห้ามจำนวนมหาศาล ทว่ารัฐควรมีนโยบายในการจัดการหอพัก ในเชิงกระบวนการพัฒนาทางสังคม รัฐและหน่วยงานเอกชนควรมีโครงการที่ส่งเสริมให้พ่อแม่ผู้ปกครองได้ใกล้ชิดกับนักศึกษา ตลอดจนมีความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาและเจ้าของหอพัก ในการจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทางจิตใจและสังคมของเยาวชนนักเรียนนิสิตนักศึกษา ให้นักศึกษามีค่านิยมที่เป็นตัวของตัวเอง ที่ไม่หลงไหลไปกับบริโภคนิยมจนเกินพอดี นโยบาย “การดูแลการใช้ชีวิตในหอพัก” ต้องเน้นความเมตตาและการครองหัวใจของเยาวชน ให้นักศึกษาที่มีอิสระใน “พื้นที่ทางสังคม” ของพวกเขาและเธอ เพื่อจะได้ไม่ต้องเตลิดเปิดเปิงไปในทางตรงกันข้าม ส่วนการใช้อำนาจเข้มงวด ต้องดำเนินการกับสถานบันเทิงในการห้ามมิให้เด็กอายุต่ำกว่า 20 ปีเข้าไปใช้บริการ เป็นมาตรการควบคู่กันไป

(13) รัฐควรมีนโยบายสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและวิชาการให้สถาบันการศึกษา ที่มีนักศึกษาอาศัยอยู่ในหอพัก ได้คิดค้นนวัตกรรมด้านกิจกรรมนอกหลักสูตร ที่มีเป้าหมายอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและพฤติกรรม ที่เน้นหนุนสร้างความมั่นคงทางจิตใจและการมีวุฒิภาวะ ที่ไม่ล่อยไปตามกระแสบริโภคนิยม ไม่ติดยาเสพติด และไม่เลือกการขายบริการทางเพศเป็น “ทางที่ออกชีวิต” หรือ “แบบแผนการดำเนินชีวิต” ตลอดจนสนับสนุนให้นักศึกษาที่อยู่ในหอพัก สร้างสรรค์นวัตกรรมดังกล่าวด้วยตัวของพวกเขาและเธอเอง

(14) นักศึกษารายที่เข้ามาสู่การบริการทางเพศเพราะฐานะเศรษฐกิจของพ่อแม่ผู้ปกครอง ไม่สามารถส่งเสียเป็นค่าเล่าเรียนและอุปกรณ์การศึกษาได้เพียงพอ รัฐควรมีนโยบายสนับสนุนให้บริษัทธุรกิจห้างร้านใกล้เคียง ได้เปิดโอกาสให้นักศึกษาทำงานหารายได้พิเศษในยามว่างจากการเรียน โดยต้องเป็นงานที่ไม่เป็นอันตรายและไม่เสื่อมเสียศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ บริษัทห้างร้านที่ให้

ความร่วมมือดังกล่าว รัฐพึงพิจารณาด้านการลดหย่อนภาษีให้ เพราะถือว่าได้เข้ามาร่วมเป็นภาคีในการสร้างสวัสดิการสังคม (Corporatism) ทั้งนี้ การลดหย่อนเป็นไปตามระดับดีกรีของการให้ความร่วมมือที่เหมาะสม

(15) รัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยควรมีนโยบายจัดระเบียบพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จากแบบแผนที่มีเห็นกันอย่างแพร่หลาย มาเป็นการกดดันให้มีการกำหนดสร้างความหมายของ “การดื่ม” เสียใหม่ ให้การดื่มเป็นพฤติกรรมที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจงมากขึ้น เป็นพฤติกรรมที่จำกัดเฉพาะผู้มีวุฒิภาวะ และการดื่มด้วยความสนุกสนานรื่นเริง ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมในทุกด้าน อาทิ มีมาตรการทางกฎหมายที่ห้ามมิให้ผู้ที่ยังต่ำกว่า 18 ปี ไม่สามารถจะซื้อเครื่องดื่มดังกล่าวได้ ผู้ใดขายให้ผู้อายุต่ำกว่า 18 ปี จะต้องถูกปรับเป็นเงิน ถูกริบใบอนุญาตขายเครื่องดื่มผสมแอลกอฮอล์ และจำคุกตามความเหมาะสม การขายเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์จะต้องได้รับใบอนุญาต จึงจะขายได้ และการขายเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ผสมในร้านอาหารต้องเข้มงวดในเรื่องการขับขีรถยนต์และยานพาหนะที่อาจเป็นอันตราย พนักงานผู้ขายจะต้องแนะนำผู้บริโภคเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ในร้านของตน ถึงการให้บริการรถรับจ้าง หรือให้มีผู้ที่ทำหน้าที่ขับขีรถยนต์ยานพาหนะ ที่มีได้ดื่มเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ เป็นธุระในการขนส่งผู้ดื่มกลับเคหะสถาน ส่วนการดื่มในเคหะสถานส่วนบุคคลเป็นสิทธิอันชอบธรรมและพึงสนับสนุน ตราบเท่าที่ไม่รบกวนเพื่อนบ้านและชุมชน การซื้อขายเครื่องดื่มออกจากร้านค้าที่ไม่ใช่ร้านอาหาร ต้องหุ้มห่อกระดาศมิดชิด และไม่ให้มีการเปิดกระป๋อง ขวด หรือภาชนะบรรจุเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ในรถยนต์ ในยานพาหนะ ในที่สาธารณะ เมื่อตำรวจหรือเจ้าพนักงานตรวจพบให้เททิ้งเครื่องดื่มที่มีการเปิดภาชนะนั้นเสียโดยทันที และลงโทษด้วยการปรับเป็นเงิน ทั้งนี้พนักงานอาจพิจารณานับที่กฏาพินิติศาสตร์การค้นพบและการเททิ้งเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในรถยนต์ ในยานพาหนะ และในที่สาธารณะนั้นเอาไว้เป็นหลักฐาน เป็นต้น

(16) สำหรับนักศึกษาที่ตัดสินใจเข้ามาสู่ตลาดการขายบริการทางเพศ ที่ส่วนใหญ่เป็นเพราะการใช้ชีวิตในหอพักนั้น กล่าวได้ว่าเป็นการหลุดออกจากสภาพแวดล้อมที่มีการควบคุมทางสังคม (social control) หากนักศึกษาได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ผู้ปกครอง จะได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีการควบคุมทางสังคมพอสมควร การชักจูงและดำเนินชีวิตฟุ่มเฟือยตามเพื่อนจะลดน้อยลง ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชนที่เกี่ยวข้อง พึงมีนโยบายรณรงค์ให้ข้อมูลข่าวสาร ให้พ่อแม่ผู้ปกครองเข้าใจในสภาพ “ความเสี่ยงของบุตรหลาน” หากส่งให้ศึกษาเล่าเรียนห่างไกลจากสายตาของพ่อแม่ผู้ปกครอง เมื่อพ่อแม่ผู้ปกครองเข้าใจสภาพความเสี่ยงดังกล่าว จะเป็นฝ่ายยับยั้งการส่งลูกหลาน

เข้ามาอยู่อาศัยในหอพัก หรือมีวิธีการอื่นที่เหมาะสมในการดูแลบุตรหลานอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น

(17) อย่างไรก็ตาม ระบบการศึกษาไทยที่มีสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงกระจุกตัวอยู่ในเมือง ทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองที่อยู่ต่างจังหวัด ไม่มีทางเลือกมากนัก ความจำเป็นให้ลูกได้รับการศึกษาที่ดีทำให้ต้องยอมรับสภาพ “ความเสี่ยง” ให้ลูกดำเนินชีวิตห่างไกลการควบคุมทางสังคม รัฐบาลพึงมีนโยบายทำให้หอพักกลายเป็น “ชีวิตชุมชน” ที่มีการดูแลสวัสดิการ-สวัสดิภาพซึ่งกันและกัน ตลอดจนสนับสนุนให้มีนวัตกรรมทางสังคม ที่จะนำสภาพแวดล้อมของการควบคุมทางสังคม กลับคืนมาให้กับเด็กวัยรุ่นนักเรียนนักศึกษา ทั้งนี้สภาพแวดล้อมของการควบคุมทางสังคม ไม่ได้หมายถึง “กฎข้อห้าม” จำนวนมหาศาล ที่แห้งแล้งและเต็มไปด้วยการใช้อำนาจ ทว่าต้องเป็นสภาพแวดล้อมของการควบคุมทางสังคมที่มีพื้นฐานของความเมตตากรุณาและการสนับสนุนให้เด็กเติบโตในท่ามกลางความงดงามแห่งความเป็นมนุษย์

3. นโยบายขยายเครือข่ายทางสังคมของผู้ทำงานบริการทางเพศ

(1) จากการวิจัย เราค้นพบว่า ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ทำงานบริการทางเพศเป็นระบบปิดอย่างมาก ดังนั้น ควรมีนโยบายพัฒนาเครือข่ายทางสังคมของผู้ทำงานด้านบริการทางเพศ โดยใช้กระบวนการสร้างนักวิจัยรายใหม่ ที่เน้นการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งมีสาระสำคัญของการวิจัยอยู่ที่การมุ่งเข้าไปสร้างพลังอำนาจให้กับผู้ทำงานบริการทางเพศ ทำให้เกิดกระบวนการกลุ่ม และชุมชนของผู้ทำงานบริการทางเพศ ตลอดจนเชื่อมโยงชุมชนของผู้ทำงานบริการทางเพศเป็นเครือข่ายทางสังคม

(2) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ตลอดจนสำนักวิจัยของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พิจารณาให้ทุนกับนักวิจัยรายใหม่ ตามข้อ 3.1 โดยมีระบบการนิเทศงานวิจัยและการประเมิน การขยายผลและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งนี้ เครือข่ายทางสังคมของผู้ทำงานบริการทางเพศจะเป็นเครือข่ายที่ทำหน้าที่สนับสนุนให้กลุ่มผู้ทำงานด้านบริการทางเพศสามารถ “ลดรายจ่าย-เพิ่มรายได้-และขยายโอกาส” อันเป็นแนวทางกว้างๆ ในการสร้าง “สวัสดิการ” บนพื้นฐานของกระบวนการพัฒนาสังคม

(3) รัฐบาลควรมีนโยบายให้การคุ้มครองด้านสวัสดิการการทำงาน โดยผ่านไประบบเครือข่ายและการรวมตัวอย่างเข้มแข็งของกลุ่มคนทำงานด้านบริการทางเพศ ทั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องทำในรูปของการจดทะเบียนที่เป็นทางการ รัฐพึงสนับสนุนให้กลุ่มคนทำงานด้านบริการทางเพศมีสวัสดิการในการทำงาน พร้อมกับมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนมีทางเลือก-มีโอกาสในการยุติการขายบริการทางเพศ เมื่อพวกเขาและเธอตัดสินใจด้วยตนเอง

4. นโยบายการสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ให้กับสตรีและนโยบายการ ธรรมาภิบาลความสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพ (Gender relations) ที่สร้างสรรค์และเหมาะสม

(1) รากเหง้าที่ลึกซึ้งที่สุดของการขายบริการทางเพศคือ ความไม่เท่าเทียมทางเพศ หรือระบบความคิดทางสังคมที่ถือว่าผู้ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) แต่การแก้ไขในจุดนี้ต้องเป็นนโยบายในระยะยาว ที่ดำเนินการผ่านระบบการหล่อหลอมทางสังคม (Socialization) ทั้งนี้ ระบบสังคมที่ถือว่าผู้ชายเป็นใหญ่ ทำให้เกิดอุปสงค์ที่เพิ่มในตลาดการขายบริการทางเพศ ทำให้เกิดความยากจนที่ผลักดันผู้หญิงเข้ามาเป็นอุปทานอย่างต่อเนื่อง และตอบสนองอุปสงค์หลากหลายระดับ ตั้งแต่การขายบริการทางเพศราคาถูกในสำนัก (ซ่อง) หน้าสถานีรถไฟ ในสถานอาบอบนวด คาราโอเกะ ไปจนถึงระดับนักศึกษาอุดมศึกษาในรูปของ escort ไปกับเศรษฐีที่มาเล่นการพนันในบ่อนคาสิโนชายแดนจังหวัดภาคเหนือ ซึ่งสนนราคาแพงกว่าการขายบริการทางเพศหน้าสถานีรถไฟหลายเท่า ระบบความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ยังซ้ำเติมให้กระบวนการแก้ไขปัญหาทำได้ยาก และมีปัญหาตามมาซับซ้อน ดังนั้น ในระยะยาว สถาบันการศึกษาทุกระดับ และสื่อมวลชนควรจะได้ตระหนักถึงการจัดการนำเสนอภาพลักษณ์ของการทำให้ผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศ การสร้างความเท่าเทียมระหว่างเพศในทุกด้าน การให้ความหมายของ “เพศสัมพันธ์” ที่ปลอดพ้นจากการทำให้เป็นสินค้า ทว่าเป็นเพศสัมพันธ์ที่เป็นการให้เกียรติและมีความรับผิดชอบซึ่งกันและกัน

(2) ในต่างประเทศ เช่น แคนาดา และประเทศทางยุโรปเหนือมีการดำเนินนโยบายลงโทษผู้ชายที่ซื้อบริการทางเพศ แต่ไม่ลงโทษผู้หญิงขายบริการทางเพศ เนื่องจากถือว่าผู้หญิงมีความจำเป็นบางประการ ส่วนการลงโทษผู้ชายใช้การอบรมทางจิตใจและจิตสำนึก เป็นระยะเวลาพอสมควรสำหรับในประเทศไทย การลงโทษผู้ชายซื้อบริการทางเพศ ทำในเฉพาะกรณีโสเภณีเด็ก และเกิดขึ้นเพียง 2 กรณี คือ กรณีอดีตสมาชิกวุฒิสภาและกรณีเจ้าหน้าที่ตำรวจ (อาศัคดี) เท่านั้น ซึ่งถือว่าไม่ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้ซื้อบริการทางเพศเท่าใดนัก กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ที่มีเครือข่ายสมาคมพุทธและยูวพุทธิกสมาคมทั่วประเทศ ควรจะได้ดำเนินกิจกรรมรณรงค์ ที่กดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมการสำส่อนประเวณีและการซื้อหาประเวณีอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มวัยรุ่นตอนต้นและในกลุ่มคนที่มีอำนาจซื้อบริการทางเพศ

(3) สำหรับผู้หญิงที่ไม่อาจปฏิเสธการหารายได้ด้วยการขายบริการทางเพศในระยะสั้น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรสนับสนุนและร่วมมือกับหน่วยงานเอกชน อาทิ มูลนิธิพิทักษ์สิทธิหญิงบริการ (กลุ่มเอ็มพาวเวอร์) ในการสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มผู้หญิง

โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการขายบริการทางเพศในตลาดล่าง ให้พวกเธอได้ตระหนักว่า แม้พวกเธอมีความจำเป็นต้องเลือกแบบแผนการดำเนินชีวิต (สวัสดิการ) เช่นนี้ พวกเธอก็ยังคงมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเต็มเปี่ยม ความจำเป็นที่ต้องแสวงหาสวัสดิการด้วยแบบแผนการดำเนินชีวิตเป็นผู้ขายบริการทางเพศ ไม่ได้หมายความว่าพวกเธอไม่รักศักดิ์ศรี แต่เพราะสังคมไทยไม่มีระบบสวัสดิการที่ทั่วถึงและเพียงพอให้พวกเธอได้มีชีวิตอยู่รอด และเพราะว่าระบบสังคมชายเป็นใหญ่ผนวกกับระบบทุนนิยมได้ร่วมกันสร้างตลาดการซื้อขายประเวณีขึ้นมา ผู้หญิงที่เป็นอุปทานของตลาดการค้าประเวณีถูกตีคุณค่าเป็นวัตถุและเป็นสินค้า พวกเธอได้มีรายได้ตอบแทนบ้าง แต่ต้นทุนของพวกเธอคือชีวิตทั้งชีวิต

(4) การสร้างพลังอำนาจของผู้หญิงที่มีอาชีพบริการทางเพศ ควรดำเนินการให้ครอบคลุมทั้งการมีรายได้ การไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ การมีโอกาสรวมกลุ่มทางสังคม การมีพื้นที่ทางสังคม และการเป็นอิสระจากการถูกประทับมลทิน ตลอดจนการมีอิสระที่จะเลือกทางเดิน (ใหม่) ของชีวิตด้วยความสมัครใจของตนเอง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินงานให้บริการและหนุนสร้างความมั่นคงในชีวิตของพวกเธอด้วยความเข้าใจในพลังอำนาจของพวกเธอ

(5) การสร้างพลังอำนาจให้กับผู้หญิง ที่จะมีผลกระทบในเชิงโครงสร้าง อันจะนำไปสู่การลดปัญหาการค้าประเวณีของผู้หญิง ประการสำคัญอย่างหนึ่ง ได้แก่ การที่สังคมสนับสนุนให้ผู้หญิงสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้อย่างกว้างขวาง รัฐบาลพึงมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้หญิงได้บวชเป็นภิกษุณี และมีนโยบายรณรงค์ให้ประชาชนไทยสนับสนุนให้มีภิกษุณีอย่างจริงจัง หากเราสามารถทำให้จำนวนภิกษุณีมีจำนวนทัดเทียมกับภิกษุ จะทำให้โอกาสที่ผู้หญิงจะเข้าสู่ตลาดการค้าประเวณีลดน้อยลง ขณะเดียวกัน ภาพลักษณ์ที่ผู้หญิงมีอำนาจทางธรรมะบารมี จะทำให้ผู้ชายไทยยกระดับการมองผู้หญิงให้เป็นมนุษย์สูงมากขึ้น ลดการมองผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุทางเพศให้น้อยลง จำนวนผู้หญิงที่เข้าสู่ตลาดบริการทางเพศจะลดลงอย่างมีนัยยะสำคัญ แม้ว่าจะไม่มีทางลดลงจนเหลือศูนย์ ทั้งนี้ เพราะสมมุติฐานของการเข้าสู่ตลาดบริการทางเพศมีหลากหลาย ยิ่งไปกว่านั้น หากสังคมไทยมีภิกษุณีจำนวนมาก ศาสนาพุทธจะทำหน้าที่เป็น “กลไกการกระจาย” อย่างมีสมดุลในเชิงความสัมพันธ์ทางเพศสภาพ (Gender relations) อีกด้วย

6.5.5 กลุ่มผู้ป่วยเอดส์และครอบครัว

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากการวิจัยครั้งนี้ มาจากกรณีศึกษาที่ได้ให้ บทเรียนที่สำคัญว่าการรวมกลุ่มของผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อที่เข้มแข็งเป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่การมี “สวัสดิการที่ดี” ผล

การวิจัยทำให้เห็นถึงกระบวนการในการจัดการกับปัญหาของคนยากจนที่ติดเชื้และป่วยเป็นเอดส์ ที่พยายามทำให้แบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มของตนเป็นแบบแผนที่เป็นปกติวิสัย (Normalization) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในชุมชน ที่ไม่ได้มองกลุ่มผู้ป่วยและผู้ติดเชื้เป็นคนที่น่าสมเพช-ร้อรับแต่ความช่วยเหลือ ยิ่งไปกว่านั้น ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นความพยายามเข้าไปเป็นเจ้าของพื้นที่ทางสังคมในชุมชนอย่างสร้างสรรค์และสง่างาม ขณะเดียวกัน ผลการวิจัยในกรณีอื่นก็ทำให้เห็นภาพตรงกันข้าม ที่เมื่อขาดการรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็งแล้ว ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้ต่างต้องต่อสู้ดิ้นรนโดยลำพังและขาดโอกาสที่จะได้รับสวัสดิการที่ดีกว่า

1. นโยบายหนุนสร้างเสริมความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มของผู้ป่วย ผู้ติดเชื้และครอบครัว เพื่อเป็นฐานของระบบสวัสดิการ

(1) ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้ที่พบในการวิจัย ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านที่ไม่ได้มีพฤติกรรมเสี่ยงมาก่อน ไม่ได้ใช้ยาเสพติดและไม่ได้สำส่อนประเวณี แต่สามีเป็นผู้นำเชื้มาติด แม่บ้านทุกรายไม่ได้ทราบมาก่อนว่าสามีมีเชื้เอชไอวี ประเด็นเหล่านี้เป็นเรื่องของความไม่เท่าเทียมในความสัมพันธ์ทางเพศสภาพ ยิ่งไปกว่านั้น แม่บ้านหลายรายไม่เคยทำงานหารายได้มาก่อน เท่าที่ดำเนินชีวิตคู่กับสามีนั้นสามีเป็นฝ่ายหารายได้เลี้ยงดู ตนเป็นแม่บ้านดูแลลูกและทำงานบ้าน เมื่อสามีเสียชีวิตด้วยเอดส์ ทำให้ต้องปรับตัว ต้องทำงานหนักและเมื่อพบว่าตนเองติดเชื้เอชไอวีด้วยแล้ว ยิ่งมีความกังวล ในการหารายได้ กลัวนายจ้างจะไม่ยอมจ้าง กลัวว่าจะไม่มีแรงทำงานและจะทำงานเลี้ยงดูลูกอย่างไรในอนาคต หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้าไปส่งเสริมพลังอำนาจของผู้ป่วย ผู้ติดเชื้และครอบครัว โดยเข้าใจในเรื่องของเพศสภาพ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขา

(2) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงสาธารณสุข และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนหน่วยงานเอกชนด้านการพัฒนาสังคม ควรจะได้กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้ป่วย ผู้ติดเชื้และครอบครัวในชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีอยู่แล้ว ควรจะได้สนับสนุนและหนุนสร้างให้กลุ่มมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรคำนึงถึงการจัดอุปสรรคและการให้โอกาสกับ “พื้นที่ทางสังคม” ของกลุ่มผู้ป่วย ผู้ติดเชื้และครอบครัว

(3) หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน แม้ว่าได้รณรงค์ในวงกว้างให้สาธารณชนมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อผู้ป่วย ผู้ติดเชื้ และครอบครัว มาโดยตลอด ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า ในหลายๆชุมชนยังมีความรังเกียจและความไม่เข้าใจผู้ป่วย ผู้ติดเชื้และครอบครัว นโยบายการรณรงค์ในประเด็นการอยู่ร่วมกันของผู้ป่วย ผู้ติดเชื้ในสังคมเดียวกัน ยังมีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเข้มแข็งมากขึ้น ให้สาระสำคัญของความรู้ความเข้าใจลงไปในระดับลึกและหวังประสิทธิผล

มากยิ่งขึ้น

(4) ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อมีความกังวลหลักอยู่ที่อนาคตของลูกหลาน เพราะไม่มีความมั่นใจว่าตนจะมีชีวิตเลี้ยงดูลูกไปจนลูกเติบโตถึงวัยที่ช่วยตนเองได้หรือไม่ ทำให้เมื่อมีหน่วยงานเอกชนลงไปชุมชนและให้การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่บุตรผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อจึงให้ความร่วมมือในการรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น รัฐควรมีนโยบายสนับสนุนให้ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อและครอบครัวได้รับสวัสดิการหลายๆ ด้าน ตั้งแต่ การให้โอกาสในการทำงานมีรายได้ การลดค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาล และการขยายโอกาสทางการศึกษาของบุตรหลาน นอกจากนี้ รัฐควรมีนโยบายให้การสนับสนุนสวัสดิการเหล่านี้ เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้กลุ่มผู้ป่วยผู้ติดเชื้อมีความเข้มแข็ง

(5) การส่งเสริมให้กลุ่มผู้ติดเชื้อสามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างปกติในชุมชน โดยกลุ่มฯ ไม่ได้ทำตน “น่าสงสาร” ทว่า ดำเนินไปอย่างกลุ่มปกติอื่นๆ มีการให้และรับ ที่มีสมดุลกับกลุ่มอื่นๆ และกับสภาพแวดล้อมในชุมชน นักวิจัยพื้นที่ (รพีพงษ์ กันยะมี) เห็นว่า กลุ่มฯ หลีกเลี่ยงการจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดจากความเจ็บป่วยของคนจนใน 3 แนวทาง ได้แก่ (1) การทำให้กลุ่มเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนประสบการณ์สุขภาพและข้อมูลข่าวสาร (2) กลุ่มพยายามช่วยสมาชิกลดปัญหาด้านเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของสมาชิก และ (3) กลุ่มพยายามประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนติดเชื้อมีกับคนในชุมชน

2. นโยบายการสนับสนุนให้กลุ่มผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อและครอบครัวมีระบบสวัสดิการที่บูรณาการเข้ากับชุมชนทั้งระบบ

(1) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานเอกชนควรมีนโยบายสนับสนุนให้กลุ่มผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อสามารถบูรณาการ (Social integration-สังคหะ) เข้าไปเป็นหนึ่งในเดียวกับชุมชน นโยบายดังกล่าวอาจจะดำเนินการในรูปของการสนับสนุนระบบสวัสดิการ ผ่านกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธุรกิจชุมชน กลุ่มส่งเสริมทุนการศึกษา กลุ่มฉาบปูนกิจสงเคราะห์และอื่นๆ โดยให้กลุ่มผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อและครอบครัวเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง โดยรัฐมีงบประมาณสนับสนุนในลักษณะ “ทุนสมทบ” เพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง และ/หรือ สนับสนุนเป็นอุปกรณ์ ความรู้ วิทยาการและอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ส่งเสริมบูรณาการทางสังคมระหว่างผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อและครอบครัวกับชุมชนทั้งหมด

(2) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวง

ศึกษาธิการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานเอกชนควรมีนโยบายหนุนสร้างให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อและครอบครัว ที่มีกิจกรรมสนับสนุน “ระบบสวัสดิการ” ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ โดยเน้นกระบวนการพัฒนาสังคม และเน้นระบบสวัสดิการ ที่ครอบคลุมทั้งในเรื่องการมีรายได้ อาทิ มีกิจกรรมการผลิตที่ตอบสนองแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกันเองในระหว่างกลุ่มและเครือข่าย มีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในทุกๆ ด้าน

(3) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานเอกชนควรมีนโยบายให้ประโยชน์ตอบแทนเป็นสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ เช่น ให้สิทธิพิเศษ ให้การสมทบงบประมาณเพื่อการพัฒนาสังคม สำหรับชุมชนที่มีผลงานในด้านบูรณาการทางสังคมกับผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อและครอบครัวที่ดีเยี่ยม เพื่อกระตุ้นให้เกิดการขยายผลระบบสวัสดิการเชิงกระบวนการพัฒนาสังคม

3. ด้านการลดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสวัสดิการของสมาชิก

ส่งเสริมให้มีการดำเนินการหารายได้เข้ากลุ่มด้วยกิจกรรมทางการผลิต การส่งเสริมเงินทุน และเสริมทักษะในการประกอบอาชีพให้กับสมาชิกเป็นรายบุคคล เพื่อนำไปประกอบอาชีพตามความถนัดและตามความเหมาะสมของสภาพร่างกาย ส่งเสริมให้กลุ่มผู้ติดเชื้อเข้าร่วมกิจกรรมการออมทรัพย์ เพื่อเป็นการเพิ่มเงินกองทุนสำหรับให้สมาชิกได้กู้ยืมและช่วยเหลือสมาชิกยามฉุกเฉิน จัดสวัสดิการในรูปแบบทุนการศึกษาให้กับลูกหลานของสมาชิก โดยการระดมทรัพยากรจากองค์กรภายนอกชุมชนให้การสนับสนุนทุนการศึกษาหลัก

ด้านการประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนติดเชื้อกับคนในชุมชน ระดมการมีส่วนร่วมในการรณรงค์ป้องกันเอดส์และการเผยแพร่ความรู้เรื่องเอดส์ในชุมชน โดยใช้ทุกๆ ช่องทาง ตั้งแต่การขอความร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มแม่บ้าน ครูในโรงเรียน ตลอดจนญาติของผู้ติดเชื้อให้เข้ามาร่วมกิจกรรมเพื่อสานสัมพันธ์ของผู้ติดเชื้อกับชุมชน อาทิ

- การเข้าร่วมในกิจกรรมสำคัญของชุมชน เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม และเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม ตลอดจนเข้าร่วมในงานพิธีสำคัญของชาติต่างๆ ที่จัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบล การเข้าร่วมอย่างเป็นปกติธรรมดาเช่นคนอื่นๆ ในชุมชน ทำให้ลด “ความเป็นคนอื่น” ในตัวตนของผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อไปได้อย่างมาก

- การเข้าร่วมในการวางแผนพัฒนาตำบล หมู่บ้าน ชุมชน อันจะส่งผลให้ชุมชนเห็นศักยภาพของผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อ และมีการยอมรับในความสามารถ ไม่ได้มองว่าผู้ป่วยน่ารังเกียจ

หรือเป็นภาระอย่างที่เคยเป็นมาก่อน

- การเข้าร่วมในการแข่งขันกีฬาของหมู่บ้าน ตำบล และอสม. ดังเช่นกลุ่มอื่นๆ ทำให้ชุมชนมองเห็นว่า ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อมีที่ยังไม่มีอาการป่วย มีสุขภาพแข็งแรงและสามารถกระทำการต่างๆ ได้ ดังเช่นคนปกติในชุมชน

- การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชน เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ธูปเทียนในงานต่างๆ และได้เงินรายได้นำมาบริจาคสมทบให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชน เพื่อให้ตระหนักว่า ผู้ป่วยและผู้ติดเชื้อมีชีวิตที่ “รอรับ” แต่ความช่วยเหลือ ทว่า เป็น “ผู้ที่เปราะบาง” คืนกลับไปสู่ชุมชนได้

ลักษณะการพยายามสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนนั้น มีลักษณะเป็นวาทกรรม (วาทกรรมไม่ได้หมายถึงเฉพาะเพียงคำพูด แต่ครอบคลุมถึงแบบแผนการกระทำด้วย) ที่ขัดแย้งกับวาทกรรมที่ถูกดูแคลนศักยภาพของผู้ป่วย ผู้ติดเชื้อมีชีวิตที่ “รอรับ” โดยใช้กลยุทธ์ของการทำให้เป็นปกติวิสัย (Normalization) เป็นเครื่องมือในการพิทักษ์สิทธิของตนเองอย่างแยบคาย ขณะเดียวกันยังเป็นการสร้างนิยามความหมายใหม่ (Redefine) เป็นความหมายที่ตรงกันข้ามกับความอ่อนแอ การรอรับความช่วยเหลือ และการเป็นภาระของผู้อื่น มาเป็นการพึ่งพาตนเองและพร้อมที่จะร่วมมือ พร้อมที่จะเป็น “ฝ่ายให้” คืนกลับไปสู่ชุมชนส่วนรวมได้ กระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นเสมือนการค่อยๆ กำหนดสร้าง “พื้นที่” สำหรับกลุ่มของตนให้มีพลังอำนาจแข็งแกร่งเพียงพอที่จะเบียดแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชุมชนได้ในที่สุด

6.5.6 กลุ่มวณิพกและขอทาน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในกลุ่มวณิพกและขอทาน มาจากผลการวิจัยกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นว่า แบบแผนการดำเนินชีวิตเป็นขอทานและวณิพกนั้นเป็นวิธีการพึ่งตนเองเพื่อให้ได้มาซึ่ง “สวัสดิการ” ในด้านต่างๆ อย่างที่ประชาชนคนอื่นๆ ในสังคมก็มีวิธีการของตน แบบแผนการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มนี้มีรายละเอียดที่สะท้อนด้านมุม ที่หากไม่เข้าไปสัมผัสในโลกประสบการณ์ของพวกเขาและเธอแล้ว เราก็อาจไม่เข้าใจและด่วนสรุปว่าพวกเขาและเธอเป็นขอทาน สกปรก เกียจคร้าน และเอารัดเอาเปรียบสังคม

1. นโยบายการทบทวนและรื้อสร้างความหมายของโครงการและกิจกรรม “พัฒนา” ในหมู่บ้าน

(1) จากกรณีศึกษา นักวิจัยพบว่าโครงการและกิจกรรม “พัฒนา” ทั้งหลาย อาทิ ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ โครงการเลี้ยงหมู เป็นต้น เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ให้คนในหมู่บ้านมี

รายได้เสริม ลดค่าใช้จ่าย และมีโอกาสทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง กระนั้นก็ตาม มองลึกเข้าไปในชุมชนหมู่บ้าน โครงการและกิจกรรมเหล่านี้ตอบสนองความต้องการของคนในหมู่บ้านไม่ครบถ้วน เพราะการดำเนินงานไปเน้นการเติบโต และการมีผลกำไรของโครงการมากเกินไป จนละเลย “การกระจาย” ให้ทั่วถึง ขอบทานข้าวอยู่ในหมู่บ้านที่มีธนาคารข้าว นอกจากจะไม่สามารถนำข้าวไปกินได้แล้ว ยังต้องไปขอทานข้าวสารของคนนอกหมู่บ้านกิน แสดงให้เห็นว่า โครงการและกิจกรรมเหล่านี้ยังไม่บรรลุเป้าหมายที่เป็นการพัฒนาอย่างแท้จริง หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชนควรจะได้ทบทวนและรื้อสร้างความหมายของการพัฒนาเสียใหม่ ให้การพัฒนานั้นได้ครอบคลุมคนทุกคนในชุมชนหมู่บ้าน แทนที่จะเบียดขับให้คนที่ทุกข์ยากลำบากกลายเป็นคนตกขอบ และถูกละเลย จะต้องมีการสร้างความหมายใหม่ให้การพัฒนานำไปสู่การกระจาย โดยกระจายทั้งสวัสดิการด้านอาหาร ด้านการมีรายได้ ด้านความมั่นคงปลอดภัย ตลอดจนกระจายความเมตตา และเชื้ออาหารที่พึงมีต่อกัน

(2) กรณีดังเช่น แม่ฮุยขอทานข้าวนั้น หน่วยงานที่ดูแลธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ และโครงการเลี้ยงหมู พึงให้คำแนะนำและกระตุ้นให้คนในหมู่บ้าน ให้ความช่วยเหลือ สงเคราะห์ดูแล หรือให้แม่ฮุยสูงวัยเหล่านี้ เข้ามาเป็นสมาชิกสมทบ มอบหมายภารกิจงาน ที่ไม่ต้องใช้แรงกายมากนัก ให้เข้ามามีส่วนร่วม และให้มีการดูแลสนับสนุนด้านทุนการศึกษาแก่หลานของแม่ฮุย ที่พ่อแม่เสียชีวิตเพราะเอดส์ ตลอดจนให้หลานได้มีโอกาสเข้าโครงการที่พอจะดำเนินการได้

2. นโยบายทบทวนการพัฒนาและฟื้นฟูคนพิการ หนุนสร้างให้สมาคมและกลุ่มของคนพิการดูแลสวัสดิการของคนพิการให้ทั่วถึงและมีคุณภาพ

(1) ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันสมาคมคนพิการยังรับผิดชอบดูแลคนพิการได้ไม่ทั่วถึง เท่าที่ควร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพึงส่งเสริมให้คนพิการรวมตัวกันเป็นกลุ่มทางสังคมที่ให้ความช่วยเหลือ สมาชิกกลุ่มอย่างหลากหลาย กลุ่มคนพิการไม่จำเป็นต้องเป็นต้องเป็นสมาคมใหญ่ แต่รัฐพึงนโยบายสนับสนุนให้การรวมกลุ่มมีพลัง และตอบสนองความต้องการของสมาชิกผู้พิการที่มีความหลากหลายได้มากกว่า ทั้งนี้ คนพิการประเภทเดียวกัน ก็มีความต้องการแตกต่างกัน

(2) รัฐควรทบทวนนโยบายด้านการขายสลากกินแบ่ง โดยขจัดระบบยี่บัว และให้คนพิการที่มีต้นทุนน้อยได้มีโอกาสเป็นผู้มีรายได้จากการขายสลากกินแบ่ง โดยเฉพาะการขายสลากกินแบ่งผ่านเครื่องคอมพิวเตอร์ระบบออนไลน์ (หวยออนไลน์) ควรจะให้สิทธิแก่คนพิการก่อน และไม่ควรรดำเนินการผ่านสมาคมคนพิการ แต่เพียงช่องทางเดียว เพราะสมาคมคนพิการยังมีข้อจำกัดในด้านการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อการพัฒนาระบบสวัสดิการที่ทั่วถึงและเหมาะสม

(3) รัฐพึงเลิกนโยบาย “จัดระเบียบคนขอทาน” แต่ควรมีนโยบาย “สร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับคนขอทาน” รัฐไม่ควรมีนโยบายจับขอทานและวณิกในเมือง ไปไว้ในสถานสงเคราะห์อีกต่อไป การให้เงินกับขอทานเป็นวิจรรย์ญาณและความเมตตาของคนไทยเป็นรายบุคคล และไม่ได้ทำให้ต้องขายหน้าประเทศชาติอื่น เพราะประเทศอุตสาหกรรมที่เป็นมหาอำนาจยิ่งกว่าประเทศไทยก็มีขอทานและวณิก ถ้าคนไทยเลิกล้มเมตตาต่อขอทานและวณิกเมื่อใด ขอทานและวณิกก็คงจะหมดไปเอง รัฐพึงดูแลและจับกุมบุคคลที่มีพฤติกรรมที่เป็นการกระทำความผิด การหลอกลวง การนำผู้พิการและเด็กมาหาประโยชน์ในลักษณะแก๊งขอทาน รัฐพึงให้มีการสำรวจประวัติขอทานและวณิก โดยกระบวนการที่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ประกาศให้พื้นที่เฉพาะในชุมชนให้เป็นแหล่งที่สามารถขอทาน หรือแสดงกิจกรรมของวณิกได้อิสระ

(4) รัฐควรมีนโยบายสนับสนุนสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ ที่ให้อาหารกลางวันแก่คนยากจน โดยเพิ่มแหล่งที่ให้อาหาร และการแจกจ่ายเครื่องอุปโภคบริโภคให้ทั่วถึง ไปยังชุมชนอื่นๆ ที่มีความต้องการ พร้อมทั้งสนับสนุนและจูงใจให้ภาคเอกชน ทั้งธุรกิจและการกุศล มีส่วนร่วมในการให้ความเมตตาแก่คนยากจน คนขอทานและวณิกให้มากยิ่งขึ้น

(5) ในขณะเดียวกัน รัฐควรมีนโยบายให้กรมจัดหางาน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมการศึกษานอกโรงเรียน หน่วยแนะนำอาชีพ และหน่วยงานที่ให้ทุนประกอบอาชีพ ตลอดจนหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้อง ให้เข้าร่วมจัดกิจกรรมควบคู่ไปกับการสงเคราะห์ด้านอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ อย่างใกล้ชิด กิจกรรมดังกล่าวต้องเป็น “การจูงใจและสร้างโอกาส” ให้คนขอทานและวณิกได้สามารถตัดสินใจเปลี่ยนแปลง “แบบแผนการดำเนินชีวิตด้วยความสมัครใจ” และมีความเป็นไปได้จริง

(6) การดำเนินงานให้ความช่วยเหลือของหน่วยงานภาครัฐหลายแห่ง ติดที่กฎระเบียบอย่างมาก ทำให้คนยากจน คนขอทาน คนพิการและวณิกถูกปฏิเสธ เข้าไม่ถึงและไม่สามารถได้รับบริการ เช่น ไม่มีบัตรประชาชน ไม่มีทะเบียนบ้าน ไม่มีหลักฐานการศึกษา รัฐพึงมีนโยบายทบทวนวิธีการให้บริการแบบล้าหลัง มองไม่เห็น “ความเป็นมนุษย์” เห็นแต่ “เรื่อง” “บัตรประชาชน” ควรจัดทิศะการทำงานแบบนี้ให้หมดไป หากจำเป็นต้องใช้หลักฐาน หน่วยงานของรับที่กำลังให้บริการคนจนอยู่นั้น น่าจะใช้เทคโนโลยีออกบัตรชั่วคราวของหน่วยงานไปก่อน นอกจากนั้น บุคลากรที่ทำงานกับคนพิการ คนขอทานและวณิกควรจะเป็นบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่ดีต่อคนยากจนคนด้อยโอกาส หน่วยงานของรัฐควรมีนโยบายตรวจสอบมาตรฐานการปฏิบัติงานในส่วนนี้อย่างเคร่งครัด และมีระบบเปิดรับเรื่องร้องเรียนการไม่ได้รับความเป็นธรรมจาก

บุคลากรที่มีหน้าที่ดำเนินการด้านสวัสดิการความช่วยเหลือ เพื่อให้คนขอทาน คนพิการและ
 วณิพกสามารถเข้าถึงบริการของรัฐอย่างทั่วถึงและสอดคล้องกับความต้องการ

6.5.7 กลุ่มบุคคลไร้สมรรถภาพในการเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคม

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในกลุ่มบุคคลไร้สมรรถภาพในการเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคม
 มาจากผลการวิจัยกรณีศึกษาของสมภพ บุญนาค ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐ
 และเอกชนเข้าไปดำเนินโครงการพัฒนาในชุมชน ยังมีคนกลุ่มหนึ่งในชุมชนที่ไม่สามารถเข้าถึง
 บริการเหล่านั้น ด้วยเหตุผลหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีข้อจำกัดในเรื่องเอกสารที่เป็นทางการ
 เช่น บัตรประชาชน ทะเบียนบ้าน เป็นต้น ทำให้พวกเขาและเธอมีฐานะเป็นคนเถื่อน และไม่ได้รับ
 การเหลียวแล คนกลุ่มนี้ต้องพึ่งตนเอง ทำงานรับจ้างเล็กๆน้อยๆ บางครอบครัวต้องพึ่งข้าวกันบาตร
 ของพระเณรที่เป็นลูกหลาน บางคนก็พึ่งพาญาติและเพื่อนบ้านที่พอจะแบ่งปันอาหารให้ได้

1. นโยบายทบทวนและรื้อสร้างโครงการพัฒนา ให้มีความรู้ความเข้าใจความ หลากหลายในชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนให้ทั่วถึงยิ่งขึ้น

(1) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรมีนโยบายเป็นเจ้าภาพร่วม
 กับหน่วยงานเอกชนในการทบทวนและรื้อสร้างโครงการพัฒนาต่างๆที่ขาดความรู้ความเข้าใจใน
 ความหลากหลายของประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการและบริการสวัสดิการสังคมที่
 ยังติดกับดักของวิธีคิดของการพัฒนาเพื่อการเติบโตของทุนแต่ประการเดียว การทบทวนและรื้อสร้าง
 ต้องเน้นไปสู่ “การกระจายแนวนอน” ในชุมชนอย่างทั่วถึง และเน้นแนวทางการหนุนสร้างความมั่ง
 คั่งของมนุษย์และบูรณาการทางสังคม ความมั่นคงของมนุษย์ที่มีความเป็น “ทางสายกลาง” ผสม
 ผสานระหว่างการเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจกับการเน้นอุดมคติ เช่น “ความสุข” ซึ่งวัดยาก
 โครงการและบริการสังคมควรเป็นไปตามหลักการของความมั่นคงของมนุษย์ ที่สอดคล้องกับ “ปรัชญา
 เศรษฐกิจพอเพียง” ได้เป็นอย่างดี (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, 2546: 51) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 และการกระจายแนวนอนอย่างทั่วถึงจะทำให้ชุมชนมีบูรณาการทางสังคมอย่างแท้จริง และจะไม่มีผู้
 ใดในชุมชนต้องกลายเป็นคนอื่น หรือคนตกขอบอีกต่อไป

(2) กระทรวงทุกกระทรวง หน่วยงานทุกหน่วยงานควรมีนโยบายปฏิรูปการให้บริการ
 ประชาชนโดยเน้น “การให้บริการกับมนุษย์” –มองประชาชนเป็นมนุษย์ แม้เขาหรือเธอจะยากจนขัด
 สิ้นสักประการใด ไม่ใช่มองมนุษย์เป็น “เรื่อง” หรือเป็นเพียง “งาน” ที่ทำอย่างเป็นกลไก โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่ง หน่วยงานด้านพัฒนาสังคม สวัสดิการสังคม การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข การ

เกษตร ซึ่งมีความสำคัญต่อสวัสดิการหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวันของคนยากจนด้อยโอกาส รัฐควรมีนโยบายและแนวทางสำหรับการรับฟังปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนคนยากจนอย่างใกล้ชิดและเข้าถึงกลุ่มคนที่ยากลำบากอย่างที่สุด

2. นโยบายการสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มคนยากจนและยากลำบากที่สุดในชุมชน

หน่วยงานของรัฐทุกหน่วยงาน และหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้อง เมื่อพิจารณาความหลากหลายในชุมชนแล้ว ควรมีนโยบายและโครงการที่เข้าไปทำงานกับกลุ่มคนที่ยากจนและยากลำบากที่สุดในชุมชน โดยกระบวนการพัฒนาสังคมที่ลงลึกและทำงานกับการหนุนสร้างพลังอำนาจในกลุ่มคนที่ชุมชนละเลย มองข้าม หรือประทัมลทิน ทั้งนี้ โครงการและบริการที่เข้าไปสู่ประชาชนที่ยากลำบากที่สุด ต้องเป็นโครงการที่ไม่ใช่การบรรเทาทุกข์ชั่วคราว คราว ถึงแม้ว่าสภาพการณ์ของประชาชนกลุ่มนี้อาจจะมีความจำเป็นที่จะต้องสงเคราะห์ด้วยอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม เครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆก็ตาม การดำเนินการสงเคราะห์ดังกล่าวต้องควบคู่ไปกับกระบวนการสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่ม (Group empowerment process) เป็นการฟื้นฟูและสร้างทรัพยากรมนุษย์ พร้อมกับสร้างโอกาสใหม่ๆ ให้กับกลุ่มคนยากลำบากที่สุด ด้วยทำที่ที่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของพวกเขาและเธอ

3. นโยบายสร้างเสริมและขยายทรัพยากรทางสังคมและเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคมของประชาชนที่ยากลำบากอย่างที่สุดในชุมชน

(1) แม้รัฐและหน่วยงานต่างๆอาจจะมีบริการความช่วยเหลือที่ส่งไปสู่กลุ่มคนยากลำบากเหล่านี้ แต่แบบแผนการดำเนินชีวิตและความกังวลความกลัวเกรง ตลอดจนอัตลักษณ์เฉพาะของพวกเขาและเธอบางประการ อาจเป็นอุปสรรคที่ทำให้เข้าไม่ถึงบริการของหน่วยงาน ดังนั้น รัฐและหน่วยงานเอกชนควรมีนโยบายสร้างเสริมและขยายทรัพยากรทางสังคม ตลอดจนเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคม ที่พวกเขาและเธอมีอยู่บ้างแล้ว ให้มีความเข้มแข็ง มีความสามารถรองรับปัญหาความต้องการ และมีความสะดวกในการเข้าถึง

(2) ทรัพยากรบุคคลอย่าง “ป้าทอง แม่พระ” ในกรณีศึกษาควรจะได้รับการสร้างเสริมสถานะและกำลังในการสงเคราะห์คนยากจนรอบข้าง หน่วยงานของรัฐและเอกชนต้องเข้าไปหาผู้นำที่เป็น “แม่พระ” “พ่อพระ” ของคนยากจน -ไม่ใช่ไปหา “เจ้าพ่อ” “เจ้าแม่” – ไม่ไปสร้าง “เจ้าพ่อ” “เจ้าแม่” ในชุมชน และการสนับสนุนทรัพยากรบุคคล ไม่จำเป็นต้องไปให้เงินงบประมาณ สิ่งของหรืออุปกรณ์ ทว่าอาจจะให้ความสนับสนุนทางวิชาการ หรือให้ผ่านการรวมตัว ตลอดจนให้เส้นทางการติดต่อ

(Connection) และการอำนวยความสะดวกสำหรับการใช้บริการที่แหล่งทรัพยากรนอกชุมชน

(3) รัฐควรมีนโยบายสนับสนุนให้สถาบันศาสนา วัดใกล้ชุมชน โบสถ์คริสต์ หรือมัสยิด ตลอดจนระบบชาคาดในชุมชนอิสลาม ตลอดจน สมาคมพุทธศาสนา ยุวพุทธิกสมาคม เข้ามาทำหน้าที่เป็น “กลไกการกระจายในแนวนอน” อย่างทั่วถึง สถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนาเหล่านี้ควรร่วมมือกันดำเนินงานพัฒนาสังคม โดยเน้นการกระจายความเจริญมั่งคั่งของคนกลุ่มหนึ่งที่มีโอกาสดีกว่า ไปสู่คนที่มีความยากลำบากที่สุด โดยไม่จำเป็นต้องดำเนินการเป็นกฎหมายหรือใช้แบบแผนที่เป็นทางการ ทว่าใช้หลักศาสนา ความเมตตากรุณา ความเอื้ออาทรเป็นหัวใจสำคัญของการกระจาย ทั้งนี้ สถาบันการศึกษาและองค์กรต่างๆควรจะร่วมมือกันค้นหากลุ่มคนที่ยากลำบากที่สุด โดยใช้กระบวนการพัฒนาสังคม ที่เน้นการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

(4) รัฐควรมีนโยบายให้สถาบันการศึกษา ที่มีนักศึกษาอยู่ในหอพักต่างจังหวัด ได้ดำเนินการค้นหาคนยากลำบากที่สุดในชุมชนต่างๆใกล้หอพัก โดยถือเป็นกิจกรรมนอกหลักสูตร หรือให้มีรายได้ตอบแทน เพื่อแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ผู้ปกครอง รัฐสนับสนุนงบประมาณให้ดำเนินการในรูปแบบของกระบวนการพัฒนาสังคม ที่เคารพในศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ของคนยากจนด้วยโอกาส

(5) หน่วยงานที่ให้บริการสังคมจะต้องมีความยืดหยุ่นต่อภาวะเปราะบาง และให้ความช่วยเหลือในฐานะที่พวกเขาเป็นมนุษย์ ไม่ใช่คนที่ถูกตัดสินโทษเพราะไม่มีหลักฐานทางราชการ การกระจายสิทธิสวัสดิการจะต้องได้รับการทบทวนให้ไปถึงคนกลุ่มนี้ ผู้นำชุมชนควรจะได้รับส่งเสริมและสนับสนุนให้เข้าใจลักษณะความต้องการที่หลากหลายของคนจนในชุมชน ตลอดจนตระหนักถึงคนที่ลำบากที่สุดและมีความทุกข์ที่สุดในชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน ไม่ควรจะวัดที่ความสามารถในการเติบโตเชิงเศรษฐกิจและการหารายได้เข้าชุมชน ทว่า ต้องพิจารณาการกระจายบริการทางสังคมให้ครอบคลุมคนทั้งหมดในชุมชน และการทำให้โครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมได้ครอบคลุมคนยากจนที่สุด

บรรณานุกรม

- การประชุมวิชาการ (2542) การสำรวจความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาทและความสำคัญ
ของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.)
- กำธร ผาสุวิงษ์ (2545) นักศึกษาขายบริการ, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการ
สังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.
- กิตติ ลิมสกุล. (2545). การสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจ สังคมของคนจนและคนด้อยโอกาสใน
สังคมไทย. โครงการการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคม
ไทย. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยความสนับสนุนของ สกว.
- คณะอนุกรรมการศึกษาปัญหาการค้าประเวณี (2545) รายงานการศึกษาเรื่องแนวทางการ
ป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้าประเวณี เสนอต่อ คณะกรรมการกิจการสตรี เยาวชน
และผู้สูงอายุ วุฒิสภา, อัดสำเนา.
- จอมขวัญ ขวัญยืน และ จุฑามาศ ชาญเจริญลาภ (2545) ความลำบากในโลกมืด : กรณีศึกษา
ขอทานและวนิพกตาบอด, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคม
สำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.
- จันจิรา จาติเกตุ. (2544). “เด็กเสิร์ฟ” ชีวิตโสเภณีในสวนอาหาร. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา
มหาบัณฑิต. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จาย จาย (2544) ความทุกข์ยากและความปรารถนา,จากบ้าน : เสียงจากเยาวชนผู้ลี้ภัย,
เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว และพรสุข เกิดสว่าง แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ: เพื่อนไร้พรมแดน.
- จารุวรรณ รังสิมันตุชาติ (2544) การปรับตัวของผู้ต้องขังเข้าใหม่ในเรือนจำพิเศษกรุงเทพ
มหานคร, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารงานยุติธรรม) คณะสังคม
สงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิรวรรณ สำเภา (2545) กระบวนการกลายเป็นชายขายบริการ เมืองพัทยา ชลบุรี, เอกสาร
งานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคม
ไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.

- จิราลักษณ์ จงสถิตมัน (2543) **การวางแผนและการจัดทำแผนงานนโยบายสังคม** เอกสารประกอบการบรรยายวิชาหลักและวิธีการทางสังคมสงเคราะห์ 3, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. อัดสำเนา.
- ชลิตา บัณฑุงศ์ (2541). **การพูดถึง “ความยากจน” ในรายการโทรทัศน์ : ศึกษากรู่มรายการโทรทัศน์ที่ว่าด้วยเรื่องราวชีวิตคนจน**. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2541). “ครอบครัว: 7 ข้อเสนอมหาทฤษฎี ณ รอยต่อแห่งศตวรรษ”, ใน ภาวนา ไช้สงวน (บก.). **ประชาสังคม ระดมพลังพัฒนาเด็กไทย**. หนังสือรายงานการดำเนินงานปี 2540 ของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (น.10-15). กรุงเทพมหานคร: เอลโล่การพิมพ์.
- ชูศักดิ์ วิทยากัด (2541) “สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ” ใน ชูศักดิ์ วิทยากัด บรรณาธิการ, **วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1** (กรกฎาคม-ธันวาคม 2541)
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). **สัญญาวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษา รัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, (2541). “สถานภาพคนจนในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ”. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (บก.). **คนจนไทยในภาวะวิกฤต**. เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน). (น. 198-227). กทม.: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2542). “โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Nets) ความหมาย แนวคิด ทฤษฎี บทบาทและความสำคัญต่อสังคม”. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ การสำรวจความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาทและความสำคัญต่อสังคมของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net)**. (น. 1-35). สกว.
- ดำรงค์ โยธารักษ์ และอิงมล ดวงแก้ว (2545) **พลวัตที่นำไปสู่ภาวะการติดยาเสพติดและกลไกรองรับปัญหาของคนจนและคนด้อยโอกาส: กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองปากพั่น**, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.

เด็กชายเล. “เล่าขานตำนานคน เมื่อคนไทยพลัดถิ่นถามหาสัญชาติไทย” **ชุมชนไท** ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 (พค.-มิ.ย.2545,:24)

ทวิช จตุรพฤกษ์ (2541) “เสียงจากคนชายขอบ” ใน ชยันต์ วรรธนะภูติ บรรณาธิการ **เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา** ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นพมาศ ธีรเวคิน. (2540). **ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว**. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นัทธี จิตสว่าง (2541) “สิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังกำลังถูกละเมิด” ใน **วารสารราชทัณฑ์** ฉบับที่ 1/2541.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) **คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ** ใน วิภาพันธ์ ก่อเกียรติขจร และ สุนทรี เกียรติประจักษ์ บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2542). **คนจนในสังคมไทย**. ปาฐกถาในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สถานการณ์คนจนในสังคมไทย: ทางเลือกและนโยบาย. ณ มหาวิทยาลัยเกริก. 18 ธันวาคม.

นิธินันท์ วิศเวศวร, ศุภชัย ศรีสุชาติ และ สมบูรณ์ ศิริประชัย (2546) “นโยบายเศรษฐกิจศาสตร์มหภาค กับความยากจนในประเทศไทย: การสำรวจสถานะความรู้” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ โครงการวิจัยเชิงสังเคราะห์ความรู้เพื่อพัฒนายุทธศาสตร์แก้ความยากจน จัดโดย คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 25 มกราคม, อุดลำนาค.

บรรพต ศรีจันทร์นิตย์ (2545) **ปัญหาคุณภาพชีวิตของสตรีที่ได้รับผลกระทบจาก HIV/AIDS , ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนอพยพแรงงานประมงในเขต อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์**, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อุดลำนาค.

บุญเพิ่ม ฤทัยกริม (2545) **การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวปกากะญอที่เข้ามาทำงานในเมือง จังหวัดเชียงใหม่** เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อุดลำนาค.

ประจัน มณีนิล และ จิราภา วรเสียงสุข (2541) **รายงานวิจัยสาเหตุและแรงจูงใจในการเสพยาเสพติดของกลุ่มเยาวชนในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้** มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. เอกสารอุดลำนาค.

ประภาส ปิ่นตอกแต่ง และ กฤษณา บุญชัย (2542) รายงานวิจัยผลกระทบวิกฤติเศรษฐกิจต่อคนจน เอกสารประกอบการประชุมสมัชชา กป.อพช. ประจำปี 2542 “หนทางไท ใครกำหนด”, เอกสารอัดสำเนา.

ประเวศ วะสี (2545) **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อเอาชนะความยากจน** กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาและสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.

ปราณี ทินกร (2545) “ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ในช่วงสี่ทศวรรษของการพัฒนาประเทศ: 2504-2544”, บทความเสนอในการสัมมนาทางวิชาการประจำปี 2545. เรื่อง ห้า ทศวรรษภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทย. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 12 มิถุนายน 2545.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2546). “จากวนเกษตรสู่วิสาหกิจชุมชน บทเรียนบ้านนาอีสาน อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา”, เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องวิกฤติรัฐสวัสดิการกับทางเลือกภาคชุมชน: บทเรียนของสังคมไทย. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 31 กรกฎาคม 2546.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2541) “วาทกรรมว่าด้วยชาวเขา”, ใน สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ, ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์ บรรณาธิการ **วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1** (กรกฎาคม-ธันวาคม 2541).

พจนา นพรัตน์ (2545) **คุณภาพชีวิตของบุตรหลานที่พ่อแม่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ ศึกษาเฉพาะกรณี จ.เชียงราย**, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.). อัดสำเนา.

พรพิมล ตรีโชติ (2543) **ชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลพม่า** กรุงเทพฯ: สกว.

พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์และคณะ, (2542). **ลักษณะและความสัมพันธ์ของนักท่องเที่ยวและผู้ขายบริการทางเพศในประเทศไทย**. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์.

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล (2541). **การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย** รายงานวิจัยนำเสนอในการประชุมวิชาการ ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้ เรื่องสถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย โดยการสนับสนุน สกว., ณ ห้องจิตรลดา โรงแรมเอสดี อเวนิว กรุงเทพฯ 3-4 มิถุนายน.

- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2546ก). "อะไรนะ... 'ความมั่นคงของมนุษย์' ," ใน **วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์** 11 (1) มกราคม-มิถุนายน 2546: หน้า 3-6.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2546ข). **การบริหารสังคม: ศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทยและสังคมโลก**. การแสดงปาฐกถาพิเศษ "ป่วย อีจักษุกรรม" ครั้งที่ 8. วันศุกร์ที่ 7 มีนาคม 2546. กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภูศักดิ์ ธรรมศาล และปรีดา กุณามา (2541) "สภาพการประกอบอาชีพของชาวเขาในประเทศไทย", รายงานวิจัยนำเสนอในการประชุมวิชาการ ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้ เรื่องสถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย โดย การสนับสนุนของ สกว., ณ ห้องจิตรลดา โรงแรมเอสดี อเวนิว กรุงเทพฯ, 3-4 มิถุนายน.
- มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งรัฐฉานและเครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทใหญ่ (2545) **ใบอนุญาตข่มขืน : บันทึกการทารุณกรรมทางเพศในรัฐฉาน** แปลโดย สุภัตรา ภูมิประภาส และเพ็ญภา หงษ์ทอง, กรุงเทพฯ: สภาเพื่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนาแห่งเอเชีย (ฟอรัมเอเชีย).
- ยุพา วงศ์ไชย, (2545) **นโยบายสวัสดิการสังคม**, กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- ยุพา วงศ์ไชย. (2536) **การบริหารองค์การสังคมสงเคราะห์เอกชน** กรุงเทพฯ: กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย และมูลนิธิศาสตราจารย์ปกรณ์ อังศุสิงห์.
- รพีพงษ์ กันยะมี (2545) **กระบวนการจัดการกับปัญหาที่เกิดจากภาวะความเจ็บป่วยของคนจนที่ติดเชื้อเอช ไอ วี : กรณีศึกษาบ้านเจน ต.ตงเจน กิ่งอำเภอภูพานยาว จ.พะเยา**, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา .
- รวงผึ้ง สุทธเนตร์. (2545). *Track A: Basic sciences*. เอกสารการสัมมนาวิชาการจากการประชุมวิชาการนานาชาติเรื่องโรคเอดส์ ครั้งที่ 14 ณ โรงพยาบาลบำราศนราดูร วันที่ 26 สิงหาคม.
- รัตพล พรพิพิธ (2545) **จากเด็กหญิงท้องนาสู่สาวงามคาราโอเกะ** เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.
- วรรณ อัญกุล (2543) **มาตรการจัดการปัญหาคนขอทานไทยในทศวรรษหน้า** วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วสันต์ ปัญญาแก้ว (2541) “Ethnography: ว่าด้วยภาพบางส่วนของแนวโน้มการศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณนาปลายศตวรรษที่ 20” ใน สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ, ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์ บรรณาธิการ, **วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม).

วสันต์ ปัญญาแก้ว (2543) “ชาติพันธุ์วิธีวิทยา” ใน **วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่** ปีที่ 12 ฉบับที่ 2.

วอลเดน เบลโลและคณะ, เขียน. สุรนุช ธงศิลา, แปล. (2542). **โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมล คีมทอง.

วันดี สันติวุฒิเมธี (2545) **กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษา: หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่**, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.

ศยามล ลัคนาสถิตย์. (2540). **การศึกษาคุณลักษณะของการประกอบอาชีพของครัวเรือนยากจน ตามโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน**. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ (2538) **ศรีสังคม** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ศศิธร ไชยประสิทธิ์, ทพญ. (2545) **วิถีชีวิตและเงื่อนไขการดำรงชีวิตของคนขอทานในหมู่บ้านชนบทภาคเหนือ** เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.

ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2540) “ทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย: การศึกษาข้อเท็จจริงจากกลุ่มผลประโยชน์ ข้อสำรวจทางกฎหมายและการวิเคราะห์ระบบการจัดการของรัฐ” ใน **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง** 2/2540, กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เศรษฐกิจเสรี (2539) ปาฐกถาพิเศษ ญัฐ ภมรประวัติ ครั้งที่ 10, กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.

- สงวนใจ สีหะกุลัง (2545) **ความทุกข์อันเกิดจากการถูกดำเนินคดีทางอาญา กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ**, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.
- สถาบันวิจัยชาวเขา (2537) **ข้อมูลแรงงานนอกภาคเกษตรบนพื้นที่สูงในเขตปฏิบัติงานของกรมประชาสัมพันธ์** เชียงใหม่: กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, อัดสำเนา.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2538) **การประมาณการจำนวนผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทย**, กรุงเทพฯ: สำนักงาน ป.ป.ส.
- สถิตย์ นิยมญาติ (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) **ความยากจน : พิจารณาจากแนวทัศนะทางสังคมและวัฒนธรรม** เอกสารทางวิชาการคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อัดสำเนา, มปป.
- สมพล พงษ์พิพัฒน์ (2535) **การสงเคราะห์และการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังระหว่างสอบสวน : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ต้องขังในเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมภพ บุญนาค (2545) **บุคคลไร้สมรรถภาพที่ไม่สามารถเข้าถึงความช่วยเหลือและบริการจากรัฐและเอกชนได้เท่าที่ควรจะเป็น**, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.
- สวิง ต้นอุต (2539) **“เอดส์ทำให้เราหันหน้าเข้าหากัน” 20 ประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับโรคเอดส์ภาคเหนือ**, เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติเรื่องโรคเอดส์ ครั้งที่ 6, 26-28 สิงหาคม. สำนักงานกิจการพิเศษ สนง.ปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2544) **แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ (2544) **คู่มือพ่อ แม่ ผู้ปกครองร่วมต่อต้านยาเสพติด** เอกสารวิชาการ ศน.4/2544, กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักวิเคราะห์และประสานแผนด้านคุณภาพคนและสังคม (2544) **โครงข่ายการคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้ด้อยโอกาสและคนยากจน (Social Safety Nets)** เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่อง ยุทธศาสตร์การขจัดปัญหาความยากจน ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี, 24-25 พฤศจิกายน.

สำนักงานโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพสถานพินิจ กระทรวงยุติธรรม (2544) รายงานวิเคราะห์การ
พิทักษ์สิทธิเด็กในระบบงานของสถานพินิจ เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง
การพิทักษ์สิทธิเด็กและเยาวชนในระบบงานของสถานพินิจ, วันที่ 20-21 กันยายน.

สำนักงานโครงการส่งเสริมประสิทธิภาพสถานพินิจ กระทรวงยุติธรรม (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) บทบาท
ภารกิจและโครงสร้าง อัดสำเนา, มปป.

สุกัญญา พรโสภากุล (2545) **อโกโก้บอย:กรณีศึกษาจาก จ.เชียงใหม่**, เอกสารงานวิจัยในโครง
การโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย
สนับสนุนโดย สกว., อัดสำเนา.

สุนทรี ฉายคุณากรรัตน์ , วรณวิศา อิมทรัพย์ และ วัชรกรณณ์ ผลดี (2545) **การขายบริการใน
เด็กเร่ร่อนกรณีศึกษาจากกรุงเทพมหานคร**, เอกสารงานวิจัยในโครงการพัฒนาระบบ
สวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สนับสนุนโดย สกว., อัด
สำเนา.

สุนีย์ แสนใจนา (2545) **“คุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิง : กรณีศึกษาในทัณฑสถานหญิงแห่ง
หนึ่งทางภาคเหนือ”** โครงการการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส
ในสังคม ในความสนับสนุน สกว., อัดสำเนา.

สุรัช เจ็ดพี่น้องร่วมใจ (2544) **ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจหนีโรงเรียนของเด็กนักเรียนมัธยม
ศึกษา** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรสม กฤษณะจุฑะ (2545) **สิทธิของผู้พลัดถิ่น:ศึกษากรณีชาวไทยใหญ่จากประเทศพม่า**, โครง
การการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคม ในความ
สนับสนุนของ สกว., อัดสำเนา.

องค์กรผู้หญิงและกลุ่มองค์กรพัฒนา 9 องค์กร (2542) เอกสารประกอบการเสวนา “**สู่หนทางสร้าง
หลักประกันให้หญิงไทย**”, 5 มีนาคม, อัดสำเนา.

อดิสร วิศาล (2545) **สภาพชีวิตหลังผ่านการบำบัดของเยาวชนผู้ติดยาเสพติด:กรณีศึกษา
เยาวชนผู้ติดยาเสพติดที่ผ่านการบำบัดจากศูนย์บำบัด ต.หนองปากโลง อ.เมือง
จ.นครปฐม** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศึกษา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

อภิญา เวชชัย (2543) **งานสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวด้อยโอกาส**, เอกสารงานวิจัย
ในความสนับสนุนของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, อัดสำเนา.

- อมรา พงศาพิชญ์ และคณะ (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) รายงานโครงการช่วยความคุ้มครองทางสังคมตาม
โครงการ Strengthening Policies on Social Safety Nets, อัดสำเนา, มปป.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2542) “ความเป็นชาติพันธุ์” ใน **แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม**, จัดทำโดย คณะจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุไรวรรณ คเนิงสุขเกษม และ สุภาณี เวชพงศา (2542). **ประมวลสถานการณ์ด้านสุขภาพอนามัยของหญิงบริการทางเพศ**. เอกสารทางวิชาการ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. หมายเลข 231. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Carver, C.S., & Scheier, M.F. (1996). **Perspectives on personality**. 3rd Edn. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Conyers, Diana. (1982) **An Introduction to Social Planning in the Third World**. Chichester: John Wiley & Sons.
- Court Robinson. (2540) “การอพยพข้ามชาติในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก : ปัญหาและแนวโน้ม” อังคณา กมลเพ็ชร (แปล). **การย้ายถิ่นข้ามชาติในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ปัญหาและแนวโน้ม**. สุภางศ์ จันทวานิช บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- De Jong, Edwin. (2000). **How secure is social security in Northeast Thailand? : Rural social security mechanisms in the aftermath of the economic crisis**. Occasional Paper 100. Master thesis of Development Studies, Centre for International Development Issues Nijmegen (CIDIN), University of Nijmegen, The Netherlands.
- Dubois, Brenda & Miley, Karla Krogsrud. (1992). **Social Work An Empowering Profession**, Boston: Allyn and Bacon.
- Giddens, A. (2001). ‘Introduction’. In A. Giddens, (Ed.), **The global third way debate**. (pp. 1-21). Cambridge: Polity.
- Macarov, D. (1995). **Social welfare: Structure and practice**. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Macarov, D. (1995). **Social welfare: Structure and practice**. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Marshall, T.H., (1983) **Social Policy**, 3rd edition, London: Hutchison University Library.

Martin, George T. Jr., (1990) *Social Policy in the Welfare State*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Morris, Robert. (1979) *Social Policy of the American Welfare State : An Introduction to Policy Analysis*, New York: Harper & Row Publishers.

Naomi I. Brill. *Working with People : The Helping Process* , 3rd edition , USA.

Schultz, D.P., & Schultz, S.E. (2001). *Theories of personality*. 7th Edition. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.

<http://192.168.1.9:8080/servlet/sys0001.event.group.sbmgroupsearchquery?gcode=00000007&-28/1/45>

<http://www.correct.go.th/news103.htm> 4/12/45

หนังสือพิมพ์

ชุดิมา ชื่นเจริญ, “จุดประกาย” หนังสือพิมพ์กรุงเทพมหานครธุรกิจ, 31 กันยายน 2544

หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, 22 กันยายน 2544

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, 16-17 กุมภาพันธ์ 2543

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, 10 สิงหาคม 2544

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, 14 ธันวาคม 2544

การทำสนทนากลุ่มกรณีศึกษา

1. หญิงขายบริการ : ชีวิตผู้หญิงสองภาค (25/01/45 กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และ 25/01/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
2. กระบวนการเข้าสู่การเป็นอาชญากรในภาคใต้ตอนล่าง : เสียงที่รอดจากห้องขัง (26/01/45 กลุ่มกรณีศึกษาและญาติ และ 27/01/45 กลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจ)
3. การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวปกากะญอที่เข้ามาทำงานในตัวเมืองเชียงใหม่ (31/1/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
4. ขบวนการข้าว : วัฒนธรรมการสงเคราะห์แก่คนยากไร้ในชนบทภาคเหนือ (01/02/45 กลุ่มเจ้าหน้าที่ และ 01/02/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
5. อโกโงบาย (02/02/45 กลุ่มกรณีศึกษา)

6. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีที่ได้รับผลกระทบจาก HIV/AIDS : ในชุมชนอพยพย้ายแรงงาน ประมง จังหวัดสุรินทร์ (16/02/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
7. ปัญหายาเสพติดในกลุ่มวัยรุ่น จังหวัดเชียงราย (23/02/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
8. ปัญหาการศึกษาค้าประเวณี จังหวัดเชียงราย (23/02/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
9. คุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานแห่งหนึ่งทางภาคเหนือ (24/02/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
10. หญิงขายบริการกับสวัสดิการของรัฐ : กรณีศึกษาบาร์ญี่ปุ่นในอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี (28/02/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
11. กระบวนการกลายเป็นชายขายบริการเมืองพัทยา (01/03/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
12. กลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่เข้าไม่ถึงสวัสดิการของรัฐและเอกชน (02/03/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
13. การขายบริการทางเพศในเด็กเร่ร่อน (04/03/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
14. ทุ๊กกร๊นของเด็กในสถานพินิจและเยาวชนภาคใต้ (07/03/45 กลุ่มกรณีศึกษา และ 07/03/45 กลุ่มเจ้าหน้าที่)
15. พลวัตที่นำไปสู่ภาวะการติดยาเสพติดและกลไกรองรับปัญหา (07/03/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
16. สิทธิของผู้พลัดถิ่น : กรณีศึกษาชาวไทใหญ่จากประเทศพม่า (11/03/45 กลุ่มกรณีศึกษาและเจ้าหน้าที่องค์กรภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง)
17. ความทุกข์อันเกิดจากการถูกดำเนินคดีทางอาญา (11/03/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
18. ความลำบากในโลกมืด : กรณีศึกษาวิถีชีวิตของผู้พิการทางสายตาสายตาที่ประกอบอาชีพขอทานและวณิพก (19/03/45 กลุ่มกรณีศึกษา)
19. จากเด็กหญิงท้องถึงสู่สาวงามคาราโอเกะ (21/03/45 กลุ่มกรณีศึกษา)

การสัมภาษณ์

1. น้องอุ้มบุญ (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2545
2. มารดาของเด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, สัมภาษณ์